

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**CUMHURİYET DÖNEMİNDE SİNOP
(1923-1950)**

Alpay TIRIL

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Nedim YALANSIZ

2010

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Cumhuriyet Döneminde Sinop (1923-1950)” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

15/01/2010

Alpay TIRIL

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Alpay TIRIL
Anabilim Dalı : Tarih
Programı : Türkiye Cumhuriyeti Tarihi
Tez Konusu : Cumhuriyet Döneminde Sinop (1923-1950)
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliği'nin 18. maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OLDUĞUNA	☐	OY BİRLİĞİ	☐
DÜZELTİLMESİNE	☐	OY ÇOKLUĞU	☐
REDDİNE	☐		

ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. ***
Öğrenci sınava gelmemiştir. **

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fulbright vb.) aday olabilir.	Evet
Tez mevcut hali ile basılabilir.	☐
Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir.	☐
Tezin basımı gerekliliği yoktur.	☐

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

..... ☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red
..... ☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red
..... ☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi
(Cumhuriyet Döneminde Sinop (1923-1950))
(Alpay TIRIL)

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı

Bu çalışmada, Sinop kentinin, Cumhuriyeti kuran ve devrimleri gerçekleştiren kadronun siyasal yapılanması olan CHP'nin iktidarda olduğu 1923-1950 yılları arasındaki tarihine ışık tutmaya çalıştım. Bir kent tarihi araştırması olarak ele aldığım bu çalışmanın içeriği, Sinop'un günümüzde de devam eden, ulaşım ağının dışında kalması, küçüklüğü, endüstriyel üretimin olmaması ve sosyoekonomik gelişme düzeyinin düşüklüğü gibi parametreler ışığında gelişti. Sinop'un sosyoekonomik ölçütlere göre kent niteliklerini taşımaktan uzak olması nedeniyle, kentlerin dinamizmi ve değişik alanlardaki kozmopolitliğinden kaynaklanan birçok öge bu tezde yer alamadı.

Beş bölümde kurguladığım tezin ilk bölümünde kentin coğrafi özellikleri ve cumhuriyet öncesi tarihini vermeye çalıştım. Diğer üç bölümde ise kentin yönetsel, demografik, kentsel, sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal yapısını, yazınsal kaynaklar, arşiv belgeleri, Sinop Vilâyet Gazetesi ve Sinop Halkevinin çıkardığı Dıranaz Dergisinden yararlanarak aktarmaya çalıştım. Beşinci bölümde ise Sinop'un tarihsel ve kentsel kimliğinin tartışmasız olarak belirleyicisi olduğu cezaevine ve bu bağlamda kente dair kimi anılara ve diğer edebi eserlere yer verdim. Sonuç bölümünde genel bir değerlendirme yaptım. Böylece, yüzölçümü ve nüfus yönünden küçük, coğrafi konum ve ulaşım yönünden yalıtılmış ve az gelişmiş bir kıyı kenti olan Sinop'un 1923-1950 yılları arasındaki panoramasını çizmeye çalıştım.

Anahtar Kelimeler: Sinop, Kent Tarihi, Cumhuriyet Dönemi.

ABSTRACT

**Master Thesis
(Sinop in Republic Era (1923-1950))
(Alpay TIRIL)**

**Dokuz Eylül University
Institute of Social Sciences
Department of History
History of Turkish Republic Program**

In this thesis, I tried to enlighten the history of Sinop between the years 1923-1950 when the CHP, the political structurer of the staff establishing the republic and making the revolutions, was in power. The content of the research which I considered as the subject, the history of the city, was developed in the light of the Sinop's parameters continuing till today such as; staying out of the transportation line, being a small city, not having an industrial production and the lower socioeconomic development of the city. It is because of the fact that Sinop is far away from having urban qualities in the socioeconomic scale, many elements resulting from the dynamism of the city and cosmopolity in various areas could not be mentioned in this thesis.

In the first chapter of the thesis built on the five chapters, I tried to mention the geographical features of the city and the history of the city before republic. In other three chapters I tried to convey the administrative, demographic, urban, social, cultural, economic and politic structures of the city by the help of written sources, archive documents, Sinop Province Newspaper and Diranaz Magazine published by Sinop Halkevi. In the fifth chapter I gave place to the prison which is the definer of the city's historical and urban identity and other literary Works. In conclusion chapter of this study I made a general assesment. By this way I tried to depict the panoramic view of Sinop, which is small in population and acreage, isolated in terms of transportation and its geographical position as an under-developed border city, between the years 1923-1950.

Key Words: Sinop, Urban History, Republic Era.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	ii
TUTANAK	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
ŞEKİL LİSTESİ	x
TABLO LİSTESİ	xi
GİRİŞ	xiii

BİRİNCİ BÖLÜM SİNOP KENTİNİN COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ VE CUMHURİYET ÖNCESİ TARİHİ

1.1. Sinop ve Çevresinin Doğal Yapısı	1
1.2. Eskiçağ ve Ortaçağ'da Sinop	4
1.2.1. Sinop Adının Kökeni	4
1.2.2. Türk Egemenliği Öncesinde Sinop	6
1.2.3. Selçuklu Dönemi	9
1.2.4. Pervaneoğulları Dönemi	11
1.2.5. Candaroğulları Dönemi	12
1.3. Osmanlı Dönemi	13
1.4. Milli Mücadele'de Sinop	27

İKİNCİ BÖLÜM YÖNETSEL, DEMOGRAFİK VE KENTSEL YAPI

2.1. YönetSEL Yapı	40
2.1.1. Merkezi Yönetim	40
2.1.1.1. 1923-1950 Döneminde Görev Yapan Sinop Valileri	44
2.1.1.2. Hususi İdare Faaliyetleri ve Bütçesi	53
2.1.2. Yerel Yönetim	55
2.1.2.1. Sinop Belediyesi	58
2.1.2.2. Belediye Bütçesi	66
2.2. Demografik Yapı	71
2.3. Kentsel Yapı, Bayındırlık ve Altyapı Çalışmaları	76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL, KÜLTÜREL VE EKONOMİK YAPI

3.1. Sosyal Yapı ve Günlük Yaşam	96
3.1.1. Günlük Yaşamdan Kesitler	96
3.1.2. Bayramlar, Kutlamalar ve Anmalar	117
3.1.3. Cemiyetler	143
3.1.4. Spor Etkinlikleri	159
3.1.5. Sağlık Hizmetleri	162
3.2. Kültürel Yapı	168
3.2.1. Sinop'ta Eğitim	168
3.2.2. Sinop Türkocağı	173
3.2.3. Sinop Halkevi	177
3.2.4. Sinop'ta Basın ve Yayıncılık	198
3.2.5. Dr. Rıza Nur Kütüphanesi	199
3.2.6. Sinop Müzesi	200
3.3. Ekonomik Yapı	200
3.3.1. Tarım ve Hayvancılık	201
3.3.2. Orman Ürünleri	204
3.3.3. Balıkçılık	204
3.3.4. Sanayi ve İmalat	206
3.3.5. Ticaret	208
3.4. Sinop'ta İkinci Dünya Savaşı Yılları	210

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SİYASAL YAPI

4.1. Siyasal Örgütlenmeler	222
4.1.1. Sinop'ta Cumhuriyet Halk Partisi	223
4.1.2. Sinop'ta Demokrat Parti	227
4.1.3. Sinop'ta Millet Partisi	228
4.2. Sinop Milletvekilleri	229
4.2.1. Sinop Milletvekillerinin Özgeçmişleri	232
4.3. Sinop'ta Devrimler ve Devlet Adamlarının Ziyaretleri	245
4.3.1. Mustafa Kemal'in Sinop'u Ziyareti ve Harf Devrimi	245
4.3.2. Devrimlerin Sinop'taki Yansımaları	248
4.3.3. Devlet Adamlarının Sinop'u Ziyaretleri	250

BEŞİNCİ BÖLÜM SİNOP CEZAEVİ

5.1. Sinop Cezaevi'nin Tarihi	252
5.2. Sinop Cezaevi'nde Yatan Ünlüler ve Sürgünler	260
5.3. Türk Edebiyatında Sinop ve Sinop Cezaevi	272
SONUÇ	295
KAYNAKLAR	297
EKLER	306

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
a.g.y.	Adı geçen yerde
ARMHC	Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
bkz.	Bakınız
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	Demokrat Parti
Dr.	Doktor
HF	Halk Fırkası
İÖ	İsa'dan Önce
MP	Millet Partisi
s.	Sayfa no
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
THK	Türk Hava Kurumu

ŞEKİL LİSTESİ

- Şekil 1: 1929-1938 Döneminde Sinop Belediyesi'nin tahmini bütçesi (muhammenat), tahakkuk ve tahsil edilen gelirleri (varidat) ve giderleri (masarifat) (Lira). 67
- Şekil 2: 1927-1950 Nüfus sayımlarında Türkiye, Sinop Merkez Kazası ve Sinop kent nüfuslarının artış oranlarının karşılaştırılması. 72
- Şekil 3: Sinop Milletvekili ve Bayındırlık Bakanı (1946-1947) Cevdet Kerim İncedayı'nın adının verildiği mahalleye 25 Şubat 1947'de dikilen taş. 90
- Şekil 4: Sinop Memleket Hastanesi'nde 1949-1950 yıllarında yapılan poliklinik muayenesi, yataklı tedavi ve ameliyathane. 166
- Şekil 5: Türkçe Öğretmeni Dilaver Can tarafından 1939-40 ders yılında Sinop Ortaokulu II A öğrencileri 92 Ali Sarısoy ve 321 Aydın Akpınar'a ciltlettirilen, Kemalettin Şükrü'nün 1931'de Kanaat Kütüphanesi'nde basılan "Tevfik Fikret-Hayati ve Şiirleri" adlı kitabının cildinin içindeki not. 172
- Şekil 6: Sinop Türkocağı tarafından yayınlanan "Türk Bahçesi"nin ilk sayısı. 175
- Şekil 7: Sinop Dr. Rıza Nur Kütüphanesi'nin ilk mührü. 199

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: 1487, 1530, 1560 ve 1582 tarihli tahrir defterlerine göre Sinop mahalleleri.	18
Tablo 2: 1903 Kastamonu Vilâyet Salnâmesine göre Sinop Kazasının demografik yapısı.	25
Tablo 3: 1903 Kastamonu Vilâyet Salnâmesine göre Sinop Kazasındaki okullar.	26
Tablo 4: 1913-1914 senelerinde Sinop'ta tedavi gören frengili hasta sayısı.	27
Tablo 5: 1923-1950 yılları arasında görev yapan Sinop Valileri.	43
Tablo 6: 1925 yılında özel idare geliri 50.000 Liranın altında olan iller.	53
Tablo 7: 1926 yılında özel idare geliri 50.000-100.000 Lira arasında olan iller.	54
Tablo 8: 1927 yılında özel idare geliri 50.000-100.000 Lira arasında olan iller.	54
Tablo 9: 1928 yılında özel idare geliri 50.000-100.000 Lira arasında olan iller.	54
Tablo 10: 1929-1938 Döneminde Sinop Belediyesi'nin tahmini bütçesi (muhammenat), tahakkuk ve tahsil edilen gelirleri (varidat) ve giderleri (masarifat) (Lira).	65
Tablo 11: 1929-1938 Döneminde Sinop Belediyesi'nin gelirleri (varidatın envayı) (Lira).	66
Tablo 12: 1929-1938 Döneminde Sinop Belediyesi'nin giderleri (masarifat) (Lira).	67
Tablo 13: 1929-1938 Döneminde Sinop Belediyesi'nin gelir-gider tablosu (Lira).	67
Tablo 14: 1929-1938 Döneminde Sinop Belediyesi itfaiye levazımı, müstahdemleri ve maaşları.	68
Tablo 15: 1929-1938 Döneminde Sinop Belediyesi tanzifat mesaiti (temizlik araçları) memur ve müstahdemleri.	69
Tablo 16: 1929-1938 Döneminde Sinop Belediyesi'nde çalışan memur ve müstahdemler ve verilen maaşlar.	69
Tablo 17: 1923-1950 döneminde Türkiye ve Sinop nüfusu ve artış oranları.	70
Tablo 18: 1923-1950 döneminde Sinop (merkez kazası) nüfusu ve cinsiyete göre dağılımı.	72
Tablo 19: 1927 Nüfus sayımında Sinop (merkez kazası) nüfusunun medeni hali.	72
Tablo 20: 1927 Nüfus sayımında Sinop (merkez kazası) nüfusunun yaşlara göre dağılımı.	73

Tablo 21: 1927 Nüfus sayımında Sinop (merkez kazası) nüfusunun mensup olduğu dinler.	73
Tablo 22: 1927 Nüfus sayımında Sinop (merkez kazası) nüfusunun mesleklere göre dağılımı.	75
Tablo 23: Sinop Halkevi'nde 1935 yılında yapılan toplantılar.	192
Tablo 24: Sinop Halkevi'nde 1936 yılının ilk altı ayında konferans verenler.	195
Tablo 25: Kastamonu Vilâyetinin Sinop Sancağı Hapishane-i Umumiyesi'nin dört aylık yoklama cetveli (1 Temmuz 1331/13 Temmuz 1915).	257
Tablo 26: Kastamonu Vilâyetinin Sinop Sancağı Hapishane-i Umumiyesi'nin dört aylık yoklama cetveli (1 Teşrinisani 1331/14 Kasım 1915).	257
Tablo 27: Kastamonu Vilâyetinin Sinop Sancağı Hapishane-i Umumiyesi'nin dört aylık yoklama cetveli (1 Mart 1332/6 Mart 1916).	257
Tablo 28: Kastamonu Vilâyetinin Sinop Sancağı Hapishane-i Umumiyesi'nin dört aylık yoklama cetveli (1 Temmuz 1332/14 Temmuz 1916).	258
Tablo 29: Kastamonu Vilâyetinin Sinop Sancağı Hapishane-i Umumiyesi'nin dört aylık yoklama cetveli (1 Teşrinisani 1335/1 Kasım 1919).	258

GİRİŞ

Bu çalışma, mütevazi bir kent tarihi çalışmasıdır. Çalışmanın mütevaziliği, çalışılan dönemin kısalığından ve tarihi araştırılan kentin mütevazi olmasından kaynaklanmaktadır. Cumhuriyet tarihi boyunca bir il merkezi olarak idari ölçütlere göre tartışmasız kent kimliği taşıyan Sinop, demografik, sosyolojik ve mekânsal yönlerden, kentbilim(ler)inin çok yönlü olarak büyüteç altına aldığı “büyük kent”lerin nicel ve nitel değerlerini taşımaktan bir hayli uzaktır. Bununla birlikte, sermaye birikimi, endüstrileşme, sınıfsal tabakalaşma gibi ölçütlerin belirginleşmemesi nedeniyle, endüstri çağı ve sonrasında dünya tarihindeki yerlerini sağlamlaştıran büyük kentler sınıfına giremeyen bu kentin tarihini yazmadan önce, kent olgusu ve kent tarihi araştırmalarıyla ilgili kuramsal bir tartışmaya yer vermeyi uygun gördüm. Ancak, tarihsel süreç içinde kısa sayılabilecek bir dönemde tarihini araştırdığım kentin nicel ve nitel özelliklerini de göz önüne alarak bu tartışmayı kısa tuttum.

Şehir ve kent sözcükleri, çoğunlukla birbirlerini ikâme edecek biçimde kullanılır. Mehmet Ali Kılıçbay gibi, genellikle anlamdaş olduğu düşünülen bu iki sözcüğe farklı anlamlar yükleyen tarihçiler de vardır. Kılıçbay’ın kentler üzerine yazıları topladığı kitabın adının “*Şehirler ve Kentler*”¹ olması, yazarın şehir ve kent sözcüklerine farklı anlamlar yüklediği fikrini baştan verir.

Kılıçbay’a göre, şehirler uygarlık yanları ağır basan yerleşim yerleri, kentler ise daha çok insan ve bina yığılmaları olarak ortaya çıkmaktadır. Uygarlığı dışı olarak niteleyen Kılıçbay, kentlere eril, şehirlere ise dişil bir anlam yüklemektedir. Kentlerin temeli olan yerleşik hayata tarımın öğrenilmesinden sonra geçildi. Erkekler, üretim yapmak yerine doğada varolanı elde etmek için avcılık ve toplayıcılıkla uğraştı. Tarım, yani üretim ise kadına kaldı. Kılıçbay buradan hareketle, uygarlığın beşiği olan kentlerin varlığını kadına borçlu olduğunu savlar.² Kılıçbay’ın kentin ortaya çıkışını referans göstererek geliştirdiği bu ayrım, kent (ya da şehir) yazınının bütününe bakıldığında pek dillendirilen bir ayrım değildir. Türk Dil Kurumu’na göre, şehir ve kent sözcükleri eşanlamlıdır.³ Bu konuda yapılabilecek bir genelleme, kent ve şehir terimlerinin, dilin eski ya da yeni terimlerle ifadesi

¹ Mehmet Ali Kılıçbay, *Şehirler ve Kentler*, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2002, 246 s.

² A.g.e., s. 14.

³ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, 10. Baskı, TDK Yayınları: 549, Ankara, 2005, s. 1138, 1855.

bağlamında ele alınan sözcük tercihine göre seçildikleri ve kullanıldıkları, kavramsal bir farklılık taşımadıklarıdır. Türkçe'nin yeni sözcüklerini kullananlar kent, kadim kelimeleri tercih edenler ise şehir demektedir. Bu çalışmada kent sözcüğünü kullanmayı yeğlediğimi, Kılıçbay'ın ifade ettiği kavramsal bir kent-şehir farklılığını benimsemediğimi belirtmek isterim.

Kentlerin ortaya çıkışı, uygarlık tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Süha Göney'e göre kentler insanlık tarihinde ateşin keşfinden sonraki en önemli dönüm noktasıdır.⁴ Göney, Rousseau'nun kentleri insanlığın erişebileceği doruk nokta olarak gördüğünü belirtir.⁵

Kentlerin tanımlanması ve kır-kent ayrımının yapılması kent bilimleri alanında çalışan araştırmacıların üzerinde en çok çalıştığı konulardandır. Kent ölçütlerinin belirlenmesinde demografik parametreler ön plana çıksa da, kent-kır ayrımı sosyolojik ve üretimle ilgili ölçütlere de bağlıdır. Kentler sahip oldukları çok çeşitli işlevler ve sunulan hizmetler nedeniyle köylerden ayrılır.⁶ Farklı kent tanımlarından çıkarılabilecek kent olma ölçütleri, genel olarak, tarım dışı faaliyetlerin yoğunlaşması ve gelişmiş bir işbölümü olmasıdır. Bir yerleşim merkezinin kent özelliği taşımasında kullanılabilir bu temel ölçütler çoğaltılabilir ve genişletilebilir. 442 sayılı Köy Kanunu'na göre ise ülkemizde nüfusu 20.000'i aşan her yerleşim birimi kent sayılmaktadır.

Tarihinin uzun bir bölümünde sabit yaşama mekânı olmayan insanlık, bu dönemde toplayıcılık ve avcılıkla yaşamını sürdürdü. İnsan toplulukları, ancak tarımın öğrenilmesiyle toprağa bağlı yaşamaya başladı.⁷ İlk yerleşimler, Fırat ve Dicle'nin suladığı Mezopotamya, Nil ve İndus vadileri gibi su kaynaklarının bulunduğu tarıma elverişli topraklarda ortaya çıktı. İlk kentlerin ortaya çıkmasından sonra tarımsal faaliyetlerin gelişmesi, tarım ürünleri ve madenlerin fazlasının ticaretini artırdı ve ticaretin ön plana çıktığı kentler gelişmeye başladı. Özellikle Ege Denizi kıyılarında elverişli limanı olan, yerüstü ve yeraltı kaynakları zengin yerlerde kurulan kentler hızla gelişti. Bu kentlerden göç eden koloniler Akdeniz ve

⁴ Süha Göney, **Şehir Coğrafyası**, 3. Baskı, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 3908, İstanbul, 1995, s. 17.

⁵ A.g.e., s. 2.

⁶ A.g.e., s. 7.

⁷ Egon Ernest Begel, "Kentlerin Doğuşu", **Cogito-Kent ve Kültürü**, Sayı: 8, Yaz 1996, s. 7.

Karadeniz’de yeni kentler kurdu.⁸ Kentlerin gelişmesinde önemli bir yer tutan ticaret, kıyı kentlerini avantajlı kılıyordu. 19. yüzyılda demiryolunun icadına kadar gemi taşımacılığı en hızlı taşımacılık oldu. Gemicilik merkezleri, diğer ticaret bölgelerinden daha hızlı gelişti.⁹

Eski Yunan ve Roma düşüncesinde kent, özgürlük ve siyasal katılım alanıydı. R. J. Holton, kenti, kendi kendini yönetme yeteneği ve özgür insanın siyasal katılım hakkı gibi yurttaşlıkla ilgili siyasal ve ahlaki niteliklerin mekânı olarak kabul eder ve bu özelliğinin kenti, pozitif değerlerle kaynaştıran bir kültür geleneğinin parçası haline getirdiğini söyler.¹⁰

Kentin Eski Yunan-Roma kültürlerinde taşıdığı anlam, bu kültürlerin ardılı olan Avrupa kültüründe de sürdü. Almanlar’ın “*kent havası insanı özgür kılar*”¹¹ atasözü, ortaçağ sonu ve yeniçağ başı Avrupa kentleri ile baskıdan kurtulma ve özgürleşme arasındaki tarihsel ilişkinin simgesi olarak dikkat çekicidir.¹² Çağdaş toplumlarda da kentlerde siyasal katılımın arttığı ve yönünün değiştiği görülmektedir.¹³

Kent olgusunun kabuk değiştirerek yeniden yapılanması endüstri devrimi ile birlikte oldu. Bu yeniden yapılanma, kentin demografik ve mekânsal yapısını değiştirdiği gibi düşünce tarihinde önemli yer tutan ideolojileri de ortaya çıkararak siyasi tarihe yeni bir yön verdi. Endüstri devrimi ile birlikte değişen üretim-tüketim ilişkilerinin biçimlendirdiği yeni kent, kırsal alandan göç alarak kalabalıklaşan ve mekânsal olarak hızla büyüyen, yeni sosyal ve siyasal yapılanmalara sahne olan bir olgu olarak insanlığın karşısına çıktı. Bu farklılaşma, kent-kır farkını belirginleştirdi, kentli-kırlı farkını da keskinleştirdi.

Avrupa’nın 19. yüzyılda endüstri kapitalizmine geçmesi, kentleri burjuvazinin ve ekonomik ilerlemenin merkezleri haline getirdiği gibi siyasal erdem simgesi de yaptı. Kentin bu derece idealize edilmesi, toplumun ekonomik gelişmesi ile yakından ilintilidir. Geçmişten kopuşu gösteren bu durum insanın üretkenliğinin artmasına

⁸ Göney, a.g.e., s. 28-30.

⁹ Begel, a.g.m., s. 10.

¹⁰ R. J. Holton, **Kentler, Kapitalizm ve Uygarlık**, Çev: R. Keleş, İmge Kitabevi, Ankara, 1999, s. 15.

¹¹ “Stadtluft macht frei”.

¹² A.g.e., s. 18.

¹³ Ruşen Keleş, **Kentleşme Politikası**, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1993, s. 31-32.

bağlıdır. Bu gelişme, doğa karşısında bir üstünlük duygusu yarattığı gibi yeni bir toplum duygusu da yarattı. Kentte yaşayan toplumun kente bakışı, kendini yüceltmesine ve kırsal alanlarda yaşayanları aşağılamasına neden oldu.¹⁴

Feodalizmden endüstri çağına geçişte kentlerde meslekler ve zenaatlar arasındaki ayrışma giderek arttı. Üretimin ve ticaretin artmasıyla zenginleşen burjuva sınıfı, aristokralara göre daha eğitilmiş olduğu halde, bütün önemli siyasal görevler ve makamlar aristokrasinin elindeydi. Burjuvazi, aristokrasinin gücünü ve tekeli kırma yolunda ilk büyük adımı 18. yüzyılın sonunda attı. Ancak burjuvazinin egemenliği tam anlamıyla ele geçirmesi yaklaşık bir yüzyıl sonraya kaldı. Burjuvazi, bir sınıf olarak kentlerdeki yerini aldı. Üretimdeki artış, daha önceden bir işi olmayanların üretim sürecine katılmasını sağladı. Bir süre sonra burjuvazinin karşısında bir işçi sınıfı oluştu. Ancak sayıları giderek artan işçilerin yönetimdeki yeri yoktu.¹⁵ Kent kökenli bu iki siyasal kanat, 19. yüzyıldan günümüze kadar dünya tarihinin biçimlenmesinde başrol oynadılar. Bu iki grubun doğduğu ve çekiştiği mekânlar kentlerdi. Böylece kentler siyasal ve toplumsal alanda yeni bir boyut kazanmış oldu. Kentlerin başta siyasal ve toplumsal olaylar olmak üzere birçok alanda belirleyici olma özelliği, endüstri devrimi sonrasında artarak devam etti.

Kentler, eskiçağdan endüstri toplumuna kadar tarihin örülmesinde ön planda oldu. Eskiçağda kent-devleti olarak siyasal ve kültürel yaşamın belirlendiği kentler, endüstri devrimi sonrasında bu niteliklerini pekiştirdi. Siyasal ve ekonomik üstünlükleri yanında sanatın ve entellektüel üretimin her dalında merkeze oturan kentler, kaçınılmaz olarak tarihin belirleyicisi ve önemli bir öznesidir. Tarih biliminde son yıllarda geliştirilen yeni yöntembilimsel yaklaşımlar ve tarihin ele aldığı kişiler ve olaylar yelpazesinin genişletilmesi, genç bir dal olan "*kent tarihi*"nin önemini arttırdı. Kent tarihinin önem kazanmasına etken olan bir neden de, geleneksel tarih yazımının yerini sosyal tarihçiliğin almasıdır.

19. yüzyılın olay yönelimli profesyonel tarih yazıcılığı, 20. yüzyılda sosyal bilim yönelimli tarih ve tarihsel araştırma ve yazma biçimine yöneldi. Geleneksel tarih yazımı, soyut genellemelere indirgenmeye karşı koyan bireylerin aracılığına ve

¹⁴ Holton, a.g.e., s. 21-22.

¹⁵ Begel, a.g.m., s. 13-14.

kasıtlılık unsurlarına odaklanmış iken, tarihin sosyal bilim yönelimli yeni biçimleri toplumsal yapıların ve toplumsal değişim süreçlerinin altını çiziyordu.¹⁶

Sosyal bilim yönelimli yeni tarih anlayışının geleneksel tarih yazımına getirdiği bir eleştiri de, tarihteki öznelerin dar bir kapsamda ele alınarak tarihin daha çok “büyük adamlar”ın tarihine indirildiğidir. Sosyal bilim yönelimli tarih ekolleri, ideolojik ve yöntembilimsel farklılıklar taşıyıcılar da, siyasi tarihten toplumsal tarihe doğru bir genişleme göstererek tarihin alanını büyüttüler. Bir yandan da tarihi demokratikleştirdiler.¹⁷ Tarihin konusu, toplumsal yapılardan ve süreçlerden, geniş anlamda gündelik yaşam kültürüne doğru kaydı. Üstün ve güçlü olan bireylerin yerini sıradan insanlar almaya başladı.¹⁸ Tarihin içeriğindeki bu genişlemeyi, Edward Hallett Carr ve José Fontana'nın kitabına yazdığı önsözde Özer Ozankaya şöyle ifade etmektedir:

“Hegel’in ünlü deyişiyle, “tarihten öğrendiğimiz tek şey, insanların ondan hiçbir şey öğrenmediğidir”.

Bu durumun başlıca nedeni, tarihi “kralların, kahramanların, önderlerin yaptığı” yolundaki yanlış anlayıştır. Oysa tarih, bir bilim olabilmek için, “genel olarak insanın”, başka deyişle en büyük çoğunluğun yaşamını düzenlilikleriyle anlayıp açıklamak durumundadır.”¹⁹

Tarih biliminin temel amacı olan geçmişin anlaşılması, bugünün ve geleceğin daha iyi anlaşılmasını sağlar. Tarih, insanların toplumsal yaşam içindeki kavgaları ve ilerlemeleriyle ilgilenir, böylece içinde yaşadıkları dünyayı anlamalarında ve onlara geleceği kurmalarında yardımcı olur. O halde tarih, süreç içerisinde başrolü kimin oynadığı sorusuyla da bağlantılı olarak kişilerden başlayıp topluluk olarak insanların yaptıkları hareketlere doğru bir açılım yaptı. Bundan dolayı, “büyük kişiliklerin tarihi”nin karşısına çıkan tarih kendini “toplumsal tarih” olarak nitelendirmektedir. Toplumsal tarih anlayışında başrolü toplum içinde insan oynar. Devlet adamları, kahramanlar ve dahiler kadar işçiler, çiftçiler ve yoksullar bu toplumun bireyleridir.²⁰ Edward Hallett Carr, toplumun veya bireyin önceliğinin olmadığını, birbirlerinden ayrılmaz tamamlayıcılar olduğunu belirtir. Carr, toplumun

¹⁶ Georg G. Iggers, **Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı**, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 96, İstanbul, 2003, s. 3.

¹⁷ A.g.e., s. 3-4.

¹⁸ A.g.e., s. 14-15.

¹⁹ Özer Ozankaya, “Çevirenin Önsözü”, **Tarih Yazımında Nesnellik ve Yanlılık**, İmge Kitabevi, Ankara, 1992, s. 7.

²⁰ Mehmet Sarıoğlu, “Kent Tarihi Çalışmaları Üzerine Bazı Düşünceler”, **Kebikeç**, 2001, Sayı: 11, s. 333-334.

mu yoksa bireyin mi önce geldiği sorusunu, yumurtanın mı tavuktan, tavuğun mu yumurtadan çıktığı sorusuna benzetir.²¹ Tarih araştırmalarında böyle bir öncelik aramak gerekmesede, sosyal tarih anlayışının “önemli birey(ler)”le “sokaktaki birey(ler)”i ve bireyle toplumu eşitlemese bile yaklaştırdığını söylemek doğru olacaktır. Bu demokratikleşme eğilimi dışında tarih araştırmalarında göze çarpan bir yenilik de, mekânın etki ve öneminin kavranmasıdır.

Tarihi olaylar mutlaka fiziksel ya da sosyal bir mekânda gelişir. Bu mekân bir cadde, mahal, kent ya da ülke olabilir. Böyle olmasına rağmen tarih araştırmalarında çoğu kez insan-mekân ilişkisinin geri plana itildiği ve olayların geçtiği tarihsel mekânların, olayların geçtiği bir dekor düzeyine indirildiği görülür. Oysa insanla yaşadığı mekân arasında bir etkileşim bulunmaktadır. İnsan yaşadığı mekânı biçimlendirirken çoğu mekân ya da coğrafya da insanı biçimlendirmektedir. Ülkemiz tarihçiliğinin eksik yönlerinden birisi de mekân bilgisinin yetersizliğidir. Buradan hareketle insan-mekân ilişkileri tarihçilerin üzerinde daha fazla eğilmesi gereken bir olgu olarak görünmektedir.²²

Tarihe mekân ölçeğinde yaklaşıldığında kentlerin ayrı bir yeri vardır. Uygarlık tarihinin büyük bir bölümünün gelişmesini kentlere borçlu olmasının yanında, siyasi tarihte de kentler önemli bir yer tutar. Mehmet Sarıoğlu, tarihin itici gücünün kentler olduğunu söyler. Köylülüğü bir anlamda tarih dışında kalan bir unsur olarak gören Sarıoğlu, kentin kırsal bölgeden farkının, tarihin bizzat kentte cereyan etmesi olduğunu belirtir.²³

Tarih, insanı, insanın düşüncesini, kendisinin ürünü olan çeşitli nesnelere yansımaları üzerinden açıklama çabasıdır. Bu ürünler, kimi zaman mimari biçimler, yerleşim modelleri gibi fiziksel oluşumlar, kimi zaman politik yaşam, din, hukuk gibi üstyapı kurumları ya da sosyal örgütlenme, ekonomik faaliyetler, kültür, âdet ve inanışlar olabilmektedir.²⁴ Bunlar çoğunlukla kent kaynaklıdır.

²¹ Edward Hallet Carr, **Tarih Nedir?**, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 37.

²² Zafer Toprak, “Dünle Bugünü Örtüştüren Tarihçilik: Kent Tarihçiliği”, **Kent Tarihçiliği**, Toplu Konut İdaresi/Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, s. 3; Sarıoğlu, a.g.m., s. 334.

²³ Sarıoğlu, a.g.m., s. 333-334.

²⁴ Tarih Vakfı Kent Tarihleri Yazımı Proje Grubu, “Sunuş”, **Kent Tarihçiliği**, Toplu Konut İdaresi/Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, s. viii.

Arnold Toynbee, ülke tarihi çalışmalarında, çok fazla ve bir anlamda da hatalı olarak ilginin o ülkenin üzerinde yoğunlaştığını öne sürer. Toynbee'ye göre, ülkeler büyük ölçüde sınırları dışındaki güçlerden etkilenmektedirler. Bu nedenle tek tek ülke tarihleri, parçası oldukları daha geniş bir sistem içerisinde incelenmedikleri zaman yeterince anlaşılabilirler. 1994 yılında kent tarihleri üzerine sempozyum ve atölye çalışması yapan Tarih Vakfı altında oluşturulan Kent Tarihleri Proje Yazımı Grubu, Toynbee'nin önerisinin olaya daha büyük bir sistemi yakalamaya yarayacak olan teleskopla bakabilmeye benzetmekte ve şu soruyu sormaktadır: “Ancak, tarih çalışmalarında, teleskop kadar mikroskobun da işlevi yok mudur?”²⁵

Tarih Vakfı Kent Tarihleri Proje Yazımı Grubu, ortaya attığı soruyu şöyle yanıtlar:

“Bir ülke tarihi, onu oluşturan parçaların özgül koşulları ve özgün nitelikleri göz ardı edilerek de yeterince anlaşılabilir. Çünkü yerel topluluklar, parçası oldukları büyük topluluğun bir tür dışavurumudur. Olaya bütün ve parçaları bağlamında bakıldığında, değişik parçaların aynı etkenlerden farklı biçimde etkilendikleri, farklı tepki gösterdikleri ve bütüne farklı katkılarda buldukları gözlemlenir. Sonuçta, her yerleşim birimi, kendine özgü ekonomik faaliyet ve sosyal örgütlenme biçimiyle, kendi topografisiyle ulusal yaşamı oluşturan, farklı bir dile getiriş biçimi sunmaktadır.

Bunun da ötesinde, yaşanan mekâna ilişkin tarih bilinci, toplumun bugünkü durumuna nasıl geldiği ve geçmişte nasıl farklı olduğu konusundaki bilinçlilik, o yerleşim biçimiyle topluluk açısından bir “aidiyet duygusu” gelişimini birlikte getirir. Küçük, kapalı yerleşim birimlerinde olduğu kadar, büyük kentlerde de özdeşleşme, gurur ve ortak ruh yansımalarını çeşitli biçimlerde saptamak olasıdır. Özellikle bugünün kentlerinin büyük kalabalıklarındaki aidiyet arayışları, insanları özdeşleşebilecekleri erekleri paylaşan toplulukların arayışlarına yönlendirmektedir.

Benzer biçimde, bir yerleşim birimini diğerinden farklılaştıran öğeler o “mekân”ın kişiliğini oluşturur. Bu kişiliğin tanımlanması, ona, içinde yaşayanlarca bir değerler kümesi, dolayısıyla bir kimlik atfedilmesini ve bu kimliğin gerçekleştirilebilmesi için de fedakârlıklarını talep edebilir. Bu durum, o yerleşim biriminde yaşamayı sakinleri için anlamlı hale getirir ve bizzat kendileri için bir aidiyet ve kimlik anlamı taşır. İnsanın yaşadığı mekânla kurduğu böylesi bir ilişki, onun bulunduğu mekâna sahip çıkma, o mekâna ilişkin sorunların çözümüne, alınacak kararların oluşmasına katılma isteğini güçlendirerek, bir anlamda demokrasinin ve çoğulculuğun toplumda yerleşmesine hizmet etmektedir. Mekânların farklılıkları, kesişme ve çatışma noktaları, ancak, onlara tarihsel bir açılımla yaklaşabilecek araştırmalarla açığa çıkarılabilirler.”²⁶

²⁵ A.g.e., s. viii.

²⁶ A.g.e., s. viii-ix.

Bu söylem, kent tarih(ler)ini ihmal edilerek ulusal tarihin eksiksiz yazılamayacağı gerçeğinin saptanmasıdır. Sözelimi, makro tarih yaklaşımlarının genel hatlarıyla anlattığı ve Türk modernleşmesinde önemli bir yer tutan Jön Türk muhalefeti, İttihat ve Terakki örgütlenmesi ve II. Meşrutiyet gibi olay ve olgular Selânik tarihinden ayrı tutulamaz. Bu kentin o dönemdeki özgün koşulları olmasaydı ulusal tarih bu yatakta akar mıydı? Kentin o dönem tarihi bir devletin de kaderini değiştirdi. Selânik'te Batı kültürü ve kurumlarıyla ilişkili Yahudi nüfusunun yaşaması, bunların kurduğu okullar ve diğer ilişkileri, kentin görece özgür ve II. Abdülhamit baskısından uzak düşünsel ortamı, Harbiye mezunu genç subayların İstanbul'dan uzaklaştırılmak amacıyla buraya gönderilmesi gibi birçok olay Selânik tarihinin ayrılmaz bileşenleridir. Bu olaylar aynı zamanda Osmanlı'nın son birkaç onyılıının ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kaderini de belirledi. Daha evrensel bir örnek vermek gerekirse, dünya tarihinin son ikiyüz yıldan fazlasına damgasını vuran Fransız Devrimi, 18. yüzyıl Paris'inden, bu dönemde kentteki sosyoekonomik yapılanmadan soyutlanabilir mi? Türkiye Cumhuriyeti'nin erken tarihi ise Ankara'nın tarihiyle örtüştürülebilir. Ankara, Kemalist modernleşmenin olduğu kent ve devrimin vitrinidir. En azından Atatürk döneminde, bir kentin tarihi bir ülkenin tarihini aydınlatır. Bu ilişki, cumhuriyetin ilk yıllarındaki kadar belirgin olmasa da bugün de sürmektedir.

Erken Cumhuriyet tarihinde önemli bir yer tutan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın ve bu dönem Türkiye Cumhuriyeti tarihinin yazımında fırka reisi Fethi Bey'in İzmir mitingi ve burada yaşanan olaylar üzerinde durulur. Bu olayların, SCF'nin kapatılması, 1930'lara damgasını vuran devletçilik uygulamaları ve Türkiye Cumhuriyeti'nin yaklaşık onbeş yıl daha tek partili olmasının ana nedenlerinden biri olduğu söylenebilir. Ulusal tarihin önemli bir bileşeni olan bu olay, ülke çapındaki, hatta dünya çapındaki olayların bir yansıması olduğu kadar, İzmir'deki sosyoekonomik yapılanma, sınıf bilinci ve örgütlülük gibi kente özgü koşullarla da bağlantılıdır. Ulusal tarih yazılırken yerel dinamiklere yer verilmeden aydınlatılamayacak bu konu aynı zamanda kent tarihinin bir parçasıdır. Bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Kent tarihinin önemi, küresel dünya düzeninde kentlere yeni işlevler atfedilmesi ve algılanışlarının değişmesi nedeniyle daha da artmaktadır.²⁷

Divan edebiyatında “*şehrengiz*” geleneği vardı. Osmanlı döneminde kentin bilimsel ve tarihsel bir temele oturtulmayan mekânsal ve sosyal yönleri şehrengizlerde yer buldu. Yerli ve yabancı seyyahların ziyaret ettiği kentlerin mekânsal ve sosyal yapısı seyahatnâmelere yansdı. Mahkeme sicilleri, tahrir defterleri ve salnameler ise Osmanlı kentlerine ilişkin başlıca kaynakları oluşturdu.

Yeni Türkiye’de kentlere ilgi cumhuriyetten önce başladı. Yeni devlet, 1922-1928 yılları arasında, Ankara, Bayazıt,²⁸ Çatalca, Gaziantep, Gelibolu, Isparta, Kastamonu, Kayseri, Çankırı, Kırklareli, Kırşehir, Konya, Muğla, Niğde, Sinop, Urfa, Zonguldak kentleri için “*Sıhhi ve İctimai Coğrafya*” kitapları yayınladı. İlhan Tekeli’ye göre bu kitapların yayınlanması, sağlık konusunun yeni devletin şehircilik anlayışında önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.²⁹ “*Sıhhi ve İctimai Coğrafya*” kitaplarının ilki Sinop için hazırlandı ve henüz Milli Mücadele sürerken, 1922 yılında yayınlandı.³⁰

“*Sıhhi ve İctimai Coğrafya*” kitaplarının yayınlanmasından sonra cumhuriyet tarihçilerinin kentlerin sosyal yapısına ve geçmişine eğilmeleri birden olmadı. Türkiye’de kent tarihçiliğinin gündeme gelmesinde “*Annales ekolü*”³¹ ve Amerikan

²⁷ A.g.e., s. ix.

²⁸ Bugünkü Ağrı İlinin adı o dönemde Bayazıt idi.

²⁹ İlhan Tekeli, “Türkiye’de Kent Planlama Düşüncesinin Gelişimi”, **XXII. Yunus Aran Konferansı**, 12 Mayıs 2005, Ankara.

³⁰ İlhan Tekeli, “Sıhhi ve İctimai Coğrafya” kitaplarının ilkinin 1922’de Ankara için yayınlandığını söylemekle birlikte (Tekeli, a.g.m.), Sinop Sıhhiye Müdürü Doktor Mehmed Said tarafından hazırlanarak 1922’de yayınlanan “Türkiye’nin Sıhhi İctimai Coğrafyası-Sinop Sancağı” adlı esere, 10 Mart 1922 tarihli bir önsöz yazan “Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekili ve Sinop Mebusu Doktor Rıza Nur”, “... Sinop nüshasını numune olmak üzere intihab edip bazı tadilat ve tekmilat icrasından sonra” yayınladıklarını belirtmektedir (Mehmed Said, **Türkiye’nin Sıhhi İctimai Coğrafyası-Sinop Sancağı**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Umur-u Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti, Öğüd Matbaası, Ankara, 55 s.). Ayrıca “Türkiye’nin Sıhhi İctimai Coğrafyası” serisini inceleyerek bu konuda yayın yapan Osman Gümüşçü de, Sinop için hazırlanan kitabın serinin ilk kitabı olduğunu, Ankara kitabının ise 1925 yılında basıldığını belirtmektedir (Osman Gümüşçü, “Milli Mücadele Dönemi Türkiye Coğrafyası İçin Bilinmeyen Bir Kaynak: Türkiye’nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 1999, Cilt: XV, Sayı: 45, s. 939-968).

³¹ Annales ekolü, 1929 yılında Strasbourg’da (Fransa) Marc Bloch ve Lucien Febvre tarafından yayınlanmaya başlayan “Les Annales d’histoire économique et sociale” adlı dergi çevresinde toplanan tarihçilerin temsil ettiği bir akımdır. Geleneksel anlatı tarihi yerine sorunları ön plana çıkaran, salt siyasi tarihi değil, tüm insan faaliyetlerini ele alan, bu amaca ulaşabilmek için coğrafya, sosyoloji, psikoloji, ekonomi, antropoloji gibi sosyal bilimlerden üst düzeyde yararlanmaya çalışan bir tarih anlayışı geliştiren bu ekolün Türkiye’deki en önemli takipçileri Ömer Lütfi Barkan ve Halil İnalcık’tır (Annales ekolü ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Peter Burke, **Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu**, Doğu Batı Yayınları: 1, Ankara, 2006, 215 s.)

sosyal tarih anlayışının etkileri yadsınamaz. Bununla birlikte kent tarihinin tarihçilerin ilgi alanına girmesinden önce edebiyatçılar ile mimar ve kent plancılarının kent tarihiyle ilgilendikleri söylenebilir. Mimar ve kent plancıları daha çok kentin fiziksel mekân kurgusu ve gelişimiyle ilgilenirken edebiyatçılar sosyal ve kültürel geçmişi üzerine yoğunlaştı. Bu çalışmaların hız kazandığı dönem, ülkemizde kentlerin kabuk değiştirdiği, mekânsal ve demografik olarak hızla büyüdüğü, sosyal ve siyasal yönden hareketlendikleri bir dönem oldu. Ancak 1950 sonrası bu kentsel dönüşüm, Türkiye kentlerinin Kemalist yapılanmasından sonra geçirdiği ikinci bir dönüşüm olarak düşünülmelidir. Cumhuriyetin kuruluşundan tek parti iktidarının sona erişine kadar olan dönemde –Ankara dışında- kentlerin fiziksel büyümesi dikkat çekici boyutta olmasa da, sosyal, kültürel ve siyasal dönüşümler çok belirgindir. Kemalizm, ideolojisini ve kurumlarını yaratırken kentleri de ihmal etmedi. Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Kemalist kadronun gerçekleştirmeye çalıştığı topyekûn modernleşme en büyük yansımalarını kentlerde bulurken kentlerin sadece sosyal ve siyasal yapısını değil fiziksel mekân kurgusunu da değiştirdi. Özellikle tek parti döneminde, Kemalist modernleşmenin getirdiği yenilikler ve kurumlar, ister merkezden dayatması ister yerel dinamiklerin coşkuyla karşılaması olarak algılsın, Türkiye kentlerinde yankılandı. Türkiye kentlerinin tek parti dönemi tarihini yazmak, bu bağlamda Kemalist modernleşmenin –ve yer yer karşı duruşların- yerel tarihini yazmak anlamına da gelir.³² Genç ve dinamik bir cumhuriyetin devrimci yönetimi, başta büyük kentler olmak üzere kendi içlerinde bir dinamiği bulunan kentlerde tarih biliminin kaydedebileceği daha çok icraata imza atarken, Sinop gibi “*mütevazî*” kentlerde bu yansımalar nicel olarak az ancak niteliği yadsınamayacak olay ve olgularda kendini gösterdi.

³² Burada İlhan Tekeli’nin bir görüşüne yer vermekte fayda vardır. Tekeli, Ankara’nın başarısı ne kadar yüceltilirse yüceltilsin, 30’lu yıllardan sonra Cumhuriyet yöneticilerinin kenti sevmedikleri, hatta kentten korktukları görüşündedir. Tekeli’ye göre 30’lu yıllardan sonra yönetime gelenler köycüdür, köycülüğü savunur. Kent onlar için işçi sınıfının doğacağı ve devrim girişiminde bulunacağı bir yerdir. Cumhuriyetin bu yıllarında kentin önemi ve ilerlemenin ancak kentle olabileceği fikri sosyologlar tarafından savunulur (Tekeli, a.g.m.).

Kent tarihi araştırmaları, kuşkusuz, tarihin demokratikleştirilmesi ve öznesinin kahramanlardan toplumun bütününe genişletilmesine en elverişli tarih alanıdır. Ancak anılan dönemde Sinop tarihine ilişkin her türlü ipucunu bir yüksek lisans tezi kapsamında değerlendirmenin güçlüğü unutulmamalı, tez çalışmam Carr'ın "*Tarihçi zorunlu olarak seçmecidir*" sözü³³ anımsanarak okunmalıdır. Ve unutulmamalıdır ki;

*"Olgular gerçekte bir balıkçının tablasındaki balıklar gibi değildir. Olgular uçsuz bucaksız ve hatta bazen sınırsız bir okyanusta dolaşan balıklara benzerler. Tarihçinin ne yakalayacağı kısmen şansa, fakat asıl, avlanmak için okyanusun neresine gideceğine ve hangi oltayı kullanmayı seçeceğine bağlıdır".*³⁴

³³ Carr, a.g.e., s. 15.

³⁴ A.g.e., s. 28.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİNOP KENTİNİN COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ VE CUMHURİYET ÖNCESİ TARİHİ

1.1. Sinop ve Çevresinin Doğal Yapısı

Anadolu'nun kuzey kıyılarında, Karadeniz'e uzanmış bir yarımadanın kıstağında³⁵ kurulu Sinop kenti, aynı adla anılan ilin merkezidir. Sinop ilinin kuzeyinde Karadeniz, batısında Kastamonu, güneyinde Çorum ve doğusunda Samsun bulunur.

1941 yılında toplanan Birinci Türk Coğrafya Kongresi'nde Türkiye yedi coğrafi bölgeye ayrıldı. Günümüzde de geçerli olan bu bölümlenmeye göre Sinop, Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz Bölümü'nün Küre Dağları Yöresi'nde yer almaktadır (Ek 1).³⁶

Anadolu Yarımadası'nın Karadeniz'e bakan kuzey kıyıları, denize paralel uzanan dik sıradağlarla kaplıdır. Bölgenin jeolojik oluşumundan kaynaklanan bu topografya, kıyı boyunca pek az yerde düzlük oluşmasına olanak tanıdı. İstanbul Boğazi'nin doğusundan başlayan bu falezli yapı Sakarya Deltası'nda kesintiye uğrayarak Sinop'a kadar devam eder. Arada yer yer dar kıyılar ve plajlar görünmekle birlikte Sinop'a kadar kıyılar genellikle diktir. Sinop'un doğusundan Gerze'ye kadar ise alçak bir kıyı topografyası egemendir. Gerze'den sonra tekrar dikleşen kıyı yapısı, Kızılırmak ve Yeşilirmak deltaları (Bafra ve Çarşamba ovaları) dışında Gürcistan sınırına kadar dikliğini koruyarak uzanır.³⁷ Sinop civarında kıyının alçalması, Sinop Yarımadası'nın Küre Dağları'ndan koparak Karadeniz'e girmesinden dolayıdır. Alçak yarımada platformu, arkasını kuşatan yüksek dağlardan Karadeniz'e uzanan bir çıkıntıdır. Batı ve doğusundaki dik kıyılar ve arkasını kuşatan yüksek dağlar nedeniyle, Sinop ve çevresi Türkiye'nin en zor ulaşılabilir coğrafyaları arasındadır.

³⁵ Kıstak (berzah), bir yarımadaı karaya bağlayan, yarımadaı göre daha dar olan kara parçasıdır.

³⁶ İbrahim Atalay ve Kenan Mortan, **Türkiye Bölgesel Coğrafyası**, 3. Baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 9-10.

³⁷ A.g.e., s. 30.

Gerze'den Ayancık doğusuna çekilecek bir çizginin kuzeyinde yer alan yarımada Sinop Yarımadası olarak adlandırılır. Küre Dağları'nın önünden Karadeniz'e uzanan bu platoda arazi akarsular tarafından çok derin yarıldığından iç kesimlere ulaşmak güçtür. Yarımada ve çevresindeki büyük yerleşim birimleri kıyı şeridinde bulunmaktadır. Yarımada'nın batısında Ayancık, doğusunda Gerze, iç kesimlerinde ise daha küçük bir yerleşim olan Erfelek ilçe merkezleri bulunur. Sinop Yarımadası'nın en büyük kenti, yarımadaya ve vilâyete adını veren Sinop'tur. Sinop kenti, Sinop Yarımadası'nın doğusunda bulunan ve yarımadaya tombolo³⁸ ile bağlanmış bir diğer yarımada'nın kıstağında kuruludur. Bu yarımadaya "Boztepe" ya da halk arasında daha yaygın kullanılan "Ada" adı verilir (Ek 2, 3).³⁹

Sinop Yarımadası'nın genişliği, Küre Dağları'na birleştiği dip bölümlerde 40 km'nin üzerindedir. Yarımada'nın orta bölgelerinde ise genişlik 20 km'ye kadar düşer. Türkiye'nin en kuzey noktası olan İnceburun, Sinop Yarımadası'nın kuzey ucundadır. İnceburun'un doğusunda yarımada'yı parçalayan bir koy (Akliman) bulunur. Yarımada'nın doğu ucunda ise, doğu-batı yönünde 5 km uzunluğunda, kuzey-güney yönünde 3 km genişliğindeki Boztepe Yarımadası bulunur. Boztepe Yarımadası'nı Sinop Yarımadası'na bağlayan dar kıstağın sağında ve solunda yer alan koylar, Sinop'a Karadeniz bölgesindeki tek doğal liman olma özelliğini kazandırır. Çoğunlukla kıyıya dik inen dağlarla kaplı Karadeniz kıyılarında son derece elverişli doğal limanları barındıran Sinop, arka bölgelerden kopuk olması nedeniyle bu doğal limanlarını yeterince kullanamamaktadır.⁴⁰

Batıdan doğuya doğru yükselen Kuzey Anadolu Dağları, Sinop Yarımadası güneyinde orta yüksekliktedir. Kuzey Anadolu dağ silsilesinin bu bölümündeki dağlara Küre (İsfendiyar) Dağları adı verilir. Küre Dağları üzerindeki Zindan Dağı (1876 m), Çangal Dağı (1605 m), Karadağ (1485 m), Hacıbey Dağı (1250 m), Yatan Dağı (1400 m) ve Elmadağ (1270 m) gibi yükseltiler Sinop Yarımadası'nı güneyden çevreler. Bu dağların kuzeyi ve güneyi arasında doğal özellikler yanısıra sosyal ve ekonomik koşullar da çok farklıdır.⁴¹

³⁸ Tombolo, karaya yakın bir adanın, dalgaların biriktirmesiyle oluşan kıyı okuyla karaya bağlanarak yarımada haline gelmesiyle oluşan coğrafi birimdir. Tombolo oluşumları "saplı ada" olarak da adlandırılmaktadır. Sinop ve Kapıdağ Yarımadası, ülkemizdeki en tipik tombolo oluşumlarıdır.

³⁹ Erdoğan Akkan, **Sinop Yarımadasının Jeomorfolojisi**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları No: 261, Ankara, 1975, s. 8-9.

⁴⁰ A.g.e., s. 8-9.

⁴¹ A.g.e., s. 14.

Jeolojik ve jeomorfolojik özellikleriyle Karadeniz kıyı boyundan farklı özellikler gösteren Sinop Yarımadası'nın en büyük akarsuları Karasu ve Kabalı çaylarıdır.⁴² Ancak bu çaylar kentin içinden ya da kıyısından geçmez. Karasu ve Kabalı çayları ile Boztepe Yarımadası'ndaki birkaç cılız dere dışında kentin doğrudan ilişkide olduğu bir akarsu yoktur. Ancak kentteki kamusal çeşmelerin çokluğu ve İbn Battûta Seyahatnamesi'ndeki betimleme,⁴³ geçmişte Boztepe Yarımadası'nın su kaynakları açısından zengin olduğunu ortaya koymaktadır. Kentin yaşlıları, günümüzde mimari bir eser olmanın ötesinde anlam taşımayan bu çeşmelerin aktığını hatırlamaktadır.

Sinop, Türkiye'nin en tipik kıstak kentidir. Kentin kurulu olduğu yer, uzunluğu 1.5 km'yi bulan, en dar yerinde genişliği 300 m civarında olan, denizden 15-20 m yükseklikteki eski bir tombolodur. Çevredeki arkeolojik veriler, bu tombolonun tarihin çok eski dönemlerinden beri yerleşim alanı olarak seçildiğini gösterir. Buranın yerleşim alanı olarak seçilmesinde, hemen hemen her yönden esen rüzgârlara karşı koruma olanağı veren, Karadeniz'in en korunaklı limanı olması etkindir.⁴⁴

Sinop ve çevresi Karadeniz ikliminin etkisindedir. Kent ve çevresinde egemen olan iklim tipi yarı nemli iklim tipi olarak adlandırılır. Yıllık ortalama sıcaklık 13.9 °C, yıllık ortalama yağış 670.0 mm, Ortalama yağışlı gün sayısı 203.2'dir. Yağışın bu şekilde dağılımı bitki örtüsünün gelişmesi için elverişli bir ortam sunar. Egemen rüzgârlar kuzeydoğu ve güneybatıdan eser.⁴⁵

Hemen hemen her mevsimin yağışlı olduğu Sinop çevresinde, doğal bitki örtüsünün tahrip edilmediği yerlerde çok iyi gelişmiş nemli ormanlar yayılış gösterir. Nemli ormanların tahrip edildiği ve tarımsal amaçla kullanılmayan alanlarda ise yalancı maki⁴⁶ ögeleri görülür.⁴⁷

⁴² A.g.e., s. 20-22.

⁴³ "..... burada da denize doğru bel vermiş bir dağa çıkıldığında eteklerindeki bağlar, bahçeler ve gürül gürül akan sular görülür." (İbn Battûta, **İbn Battûta Seyahatnâmesi** (Çev: A. Sait Aykut), Yapı Kredi Yayınları: 2235, İstanbul, 2005, s. 307).

⁴⁴ Akkan, a.g.e., s. 62.

⁴⁵ Sabri Yıldız, **Sinop ve Çevresinin Bitki Örtüsü**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Coğrafyası Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2000, s. 4-19.

⁴⁶ Yalancı maki (pseudomaki), genellikle Karadeniz Bölgesi'nde görülen, maki elemanları arasına giren bodur ve yaprak dökken ağaççık ve çalılıkların oluşturduğu vejetasyon birliğidir.

⁴⁷ Yıldız, a.g.t., s. 31.

1.2. Eskiçağ ve Ortaçağ'da Sinop

1.2.1. Sinop Adının Kökeni

Tarih boyunca farklı uygarlıklara ev sahipliği yapan Türkiye'den geçen her kültür, yerini alan kültürlerle miras olarak bazı maddi ve manevi öğeler bıraktı. Günümüzün egemen kültürü içinde erimiş ve kökeni merak edilmeyen birçok öge, bu topraklarda daha önce yaşamış kültürlerin kalıtıdır. Bu kültürel devamlılık içinde sıkça rastlanan bir miras ise ülkemizdeki yer isimleridir. Günümüzde Türkiye'de kullanılan birçok coğrafi isim, geçmiş kültürlerin verdiği adların Türkçeleşmiş halidir.⁴⁸ Sinop kentinin adı da, binyıllar boyunca çok az değişikliğe uğrayarak günümüze kadar ulaştı.

Türkçe'ye Sinop olarak geçen sözcük, Helenler'in kullandığı "*Sinope*"den gelir. Hitit belgelerinde ise kentin adı "*Sinuwa*" olarak geçmektedir. Bilge Umar, bu sözcüğün, "*güzel balıklık*" anlamına gelen S(wa)-in(a)-uwa sözcüklerinden türetildiği ve Helen dilindeki kullanımına kaynaklık ettiği kanısındadır.⁴⁹ Arkeolog Özdemir Koçak ise, Hitit metinlerinde adı geçen Sinuwa'nın bugünkü Sinop olduğuna dair filolojik kanıtlar bulunmakla birlikte arkeolojik verilerin yetersizliği nedeniyle Sinop'un Sinuwa olduğunu söylemek için erken olduğu görüşündedir.⁵⁰ Bununla birlikte Sinuwa'nın bugünkü Sinop olduğu genel kabul görmektedir. Sinuwa sözcüğü günümüzde genellikle "*Sinova*" biçiminde kullanılmaktadır.⁵¹

Sinope sözcüğünün kökeni konusunda birçok varsayım üretildi. Kentin adını eski Yunan söylencelerine dayandıranlar olduğu gibi Asurlar'dan ya da Farsça'dan kaynaklandığı da savlandı.

Strabon ise Sinope adının bir Amazon isminden geldiğini yazdı.⁵² Eski Yunan mitolojisine göre ise Sinope ırmak tanrısı Asopos'un kızıdır. Zeus, Sinope'ye aşık oldu ve her dileğini yerine getirmeye söz verdi. Sinope de Zeus'tan kızlığına

⁴⁸ Bu konudaki görüşler ve çözümler için bkz. Bilge Umar, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1993, 865 s.

⁴⁹ Umar, a.g.e., s. 732.

⁵⁰ Özdemir Koçak, **Eskiçağ Tarihinde Sinope**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1993, s. 32.

⁵¹ Yılmaz Yavuz, **Sinova-Sinope-Sinop**, Göksu Ofset, İstanbul, 2006, s. 27-28.

⁵² Besim Darkot, "Sinop", **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt X, MEB Devlet Kitapları Müdürlüğü, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1967, s. 684.

dokunmamasını istedi. Yeminine sadık kalan Zeus, Sinope'yi Karadeniz kıyılarına bıraktı.⁵³ Söylenceye göre Zeus'un Sinope'yi Karadeniz kıyılarında bıraktığı yer bugünkü Sinop'un bulunduğu yerdir.

Sinop'la ilgili ilk bilimsel çalışmaları yapan ve derli toplu ilk monografiyi yazan⁵⁴ D. M. Robinson, antik yazarlara göre Sinope adının bir Amazon kraliçesinden geldiğini belirtmekle birlikte, kentin ilk sakinlerinin Asurlar olduğu ve adının Asurların ay tanrısı olan "Sin"den geldiği görüşündedir.⁵⁵ Bir görüşe göre ise Sinop adı, Farsça'da "suyun göğsü" anlamına gelen "sine-i âb" tamlamasından geldi.⁵⁶ Sinoplu Şair Ferit Dikmen ise Sinop adını sine-i âb tamlamasına dayandırmanın doğru olmadığı, bu ismin Mısır kökenli tanrı Serapis'ten geldiği düşüncesindedir.⁵⁷

Sinope adı, çok fazla değişikliğe uğramadan İslam kaynaklarına da girdi. Ancak sözcüğün yazımında bir birlik sağlanamadı. Fatih Güldal, kentin adının Dânişmendnâme'de سنوبی , سناب ve سناب olmak üzere üç farklı biçimde, Saltuknâme'de سنوب , İbn Batuta'da سنوب , Ebü'l Fida'da سنوب , İbn Bîbî, Aksarayî, Eflakî ve anonim Selçuknâme'de سنوب , Reşidüddin'in mektuplarında ise اصنوب biçiminde yazıldığını belirtir.⁵⁸ İslâm Ansiklopedisi'nde ise, Âşıkpaşazade ve sonraki Türk müelliflerince سنوب yazımının kullanıldığı belirtilir.⁵⁹ 1928 yılındaki alfabe değişikliğine kadar kentin adı bu haliyle yazıldı. Kentin, bazı kaynaklarda "aşıklar adası" anlamına gelen "Cezîretü'l Uşşak" adıyla anıldığı da bilinmektedir.⁶⁰

⁵³ Azra Erhat, **Mitoloji Sözlüğü**, 5. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 272.

⁵⁴ Koçak, a.g.t., s. 5.

⁵⁵ D. M. Robinson, "Eski Sinop" (Çeviren: Nazlı Tengirşenk), **Dıranaz**, Eylül 1937, Sayı: 20, s. 3.

⁵⁶ Yavuz, a.g.e., s. 27.

⁵⁷ Ferit Dikmen, "Tarihte (Âşıklar Adası) Sinop", **Dıranaz**, Mart 1937, Sayı 14, s. 13-14.

⁵⁸ Fatih Güldal, **Fetihten Osmanlılara Kadar Sinop Şehri Tarihi**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2003, s. 1.

⁵⁹ Darkot, a.g.e., s. 685.

⁶⁰ Dikmen, a.g.m., s. 13; Güldal, a.g.t., s. 2. Güldal eserinde "Cezîretü'l Uşşak" tamlamasının "Aşıklar Kenti" anlamına geldiğini söylemektedir. Ancak, gerek "cezire" sözcüğünün Arapça'da "ada" anlamı taşıması, gerekse Ferit Dikmen'in Sinop Halkevi Dergisi Dıranaz'da yayınlanan makalesi, doğru tamlamanın "Aşıklar Adası" olduğuna işaret eder.

Mehmet Ali Ünal, Romalılar'ın, Sinop için, Sinope yanında "Sinuessa" ve "Teum" adlarını da kullandıklarını aktarmaktadır.⁶¹ Kentin adının farklı bir biçimine de bir ortaçağ kaynağında rastlanır. Selçuklu egemenliği sonrasında Sinop'a uğrayan Rubruquis kentten "Sinopolis" adıyla bahsetti.⁶²

1.2.2. Türk Egemenliği Öncesinde Sinop

Sinop ve çevresinin Paleolitik, Mezolitik ve Neolitik dönemlerdeki tarihi hakkında yeterli araştırma yapılmadığından yörenin bu dönemlerine ilişkin ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Mevcut kazı ve araştırmalar ışığında Sinop ve yakın çevresinin tarihi Kalkolitik çağdan itibaren başlatılabilmektedir.⁶³

Tarih öncesi dönemleri hakkında çok az bilgi bulunan Sinop'un tarih çağlarının başındaki durumu da açık değildir. Yörenin tarihi konusunda İÖ 2. binyıla ait tek yazılı kaynak Hitit metinleri olup bu metinlerden edinilen bilgiler arkeolojik buluntularla desteklenmiş değildir. Kesin olmamakla birlikte Sinop-Ordu arasındaki bölgede dağınık gruplar halinde yaşayan Kaşkalar'ın Hititler döneminde Sinop'a egemen oldukları söylenebilir.⁶⁴

Batıda Filyos Çayı, doğuda Kızılırmak'la sınırlanan güneyde ise bugünkü Çankırı ve kısmen Çorum illerini kapsayan alan Helenler tarafından İÖ 1. bin yılda Paflagonya olarak adlandırıldı. Bilge Umar, Sinop'u da kapsayan bu coğrafyada yaşayan ve Paflagon olarak adlandırılan halkın eski Anadolu halklarından olduğu görüşündedir.⁶⁵

İÖ 12. yüzyılın ilk çeyreğinde Boğazlar yoluyla Trakya'dan Anadolu'ya gelen Frigler, Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasında büyük etken oldu. Hititler'den sonra İÖ 8. yüzyıl ortalarına kadar Anadolu tarihinin karanlık bir sayfası yaşandı. Sinop ve çevresinde de bu döneme ilişkin herhangi bir yerleşme ya da buluntu ele geçmedi.⁶⁶

⁶¹ Mehmet Ali Ünal, **Osmanlı Devrinde Sinop (XV. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla Sinop Kazâsı)**, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2008, s. 27.

⁶² Darkot, a.g.e., s. 685; Güldal, a.g.t., s. 2.

⁶³ Koçak, a.g.t., s. 18-19.

⁶⁴ A.g.t., s. 29-31.

⁶⁵ Bilge Umar, **Paphlagonia**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2007, s. 2.

⁶⁶ Koçak, a.g.t., s. 33.

Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan Kimmerler, İÖ 7. yüzyılda Sinop'a egemen oldu. Sinop'taki Kimmer egemenliği, Batı Anadolu'daki Lidyalılar'ın sınırlarını İÖ 585 yılında Kızılırmak'a dayamalarına kadar sürdü.⁶⁷

Kimmerler'i Anadolu'dan süren Lidyalılar'ın, Ege kıyısındaki İyon kenti Miletos'un Anadolu içleriyle bağlantısını keserek bu kentin ticaretine darbe vurması, Miletoslular'ı alternatif arayışlara yöneltti. Akdeniz ve Ege kıyılarının paylaşılması, gemicilikte ilerlemiş Miletoslular'ı Karadeniz kıyılarına yöneltti. Miletoslular, İÖ. 7. yüzyılda Sinop'un da aralarında bulunduğu Kuzey Anadolu kentlerini kolonileştirdi. Sinop'un kolonileştirilmesinin Kimmer istilasından önce olduğu kabul edilir. İlk koloninin Kimmerler tarafından kovulmasından sonra gelen Miletos kolonilerinin kültürel etkisi İÖ 6. yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam etti, kent daha sonra kültürel olarak Atina etkisine girdi. Bu durum Helenistik döneme kadar devam etti.⁶⁸

Eskiçağlarda Anadolu'yu iki anayol bir uçtan diğerine bağlardı. Bunlardan ilki Smyrna (İzmir) ve Ephesos (Efes) gibi Batı Anadolu'nun önemli liman kentlerini doğuya bağlayan doğu-batı yolu, ikincisi Sinope ve Amisos'u (Samsun) güney kıyılarına bağlayan kuzey-güney yoluydu.⁶⁹ Hitit başkenti Boğazköy'le de bağlantısını sağlayan bu yol sayesinde Anadolu ulaşım ağının bir parçası olan Sinop, Lidya döneminde ticaret sayesinde daha da zenginleşti.⁷⁰ Ancak coğrafi yalıtılmışlığı, bu konumunu uzun süre sürdürmesine engel oldu. Sinop, doğal olarak elverişli limanlara sahip olmakla birlikte, ardında aşılması güç sıradağlar vardı. Bu nedenle Sinop İÖ 1. yüzyıldan itibaren sönükleşerek yerini Samsun'a bıraktı.⁷¹

Lidya egemenliğindeki Sinop, İÖ 547-546 yıllarında Persler'in eline geçti. Büyük İskender, İÖ 334'te Biga Çayı önünde Pers kuvvetlerini yenilgiye uğratarak Anadolu'yu ele geçirdi. Ancak Pers ülkesine yöneldiğinden Karadeniz kıyılarına uğramadı. İskender'in ölümünden sonraki çekişmeler bağımsız krallıkların kurulmasıyla sona erdi. İÖ 302-301 yıllarında Mitridates Hanedanı tarafından kurulan Pontus Krallığı bu korunaklı kenti ancak İÖ 183 yılında ele geçirebildi. İÖ

⁶⁷ A.g.t., s. 35-36.

⁶⁸ A.g.t., s. 37-49.

⁶⁹ A.g.t., s. 14.

⁷⁰ Bekir Başoğlu, **Sinop İli Tarihi**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1978, s. 27.

⁷¹ Koçak, a.g.t., s. 16.

183 yılında Pontus krallığının başkenti olan Sinop İÖ 70 yılında Roma idaresine geçti.⁷²

Bekir Başoğlu, Roma ile savaşarak Anadolu'yu ele geçiren V. Mitridates yönetimindeki Pontus devletinin başkentini İÖ 88'de Bergama'ya taşıdığını, ancak daha sonra Roma'ya yenilen Pontus ordularının çekilmesiyle Sinop'un İÖ 83 yılında tekrar başkent olduğunu belirtmektedir.⁷³

Bölgenin en önemli limanlarından birine sahip olmanın getirdiği avantajı iyi kullanan Sinop, eskiçağ boyunca refah içinde yaşayan bir kent oldu. Başta deniz ürünleri olmak üzere Anadolu içlerinden gelen farklı ticari ürünleri geniş bir coğrafyaya gönderen Sinop, ardında doğal bir set oluşturan dağlar yüzünden bu ayrıcalıklı konumunu daha sonra diğer Karadeniz limanlarına kaptırdı.

Kentin ilk dönemlerinde balıkçılık önemli bir ekonomik etkinlikti. Sinoplu balıkçıların avladığı balıklar tuzlanarak ya da salamura yapılarak başta Yunanistan olmak üzere birçok bölgeye gönderildi.⁷⁴ Bekir Başoğlu, antik çağda Sinop'ta deniz balıkçılığı yanında büyük havuzlarda da balık yetiştiriciliği yapıldığını ve Sinop'un salamura endüstrisinin başlıca merkezi olduğunu belirtmektedir.⁷⁵ Balıkçılık, ticaretin ön plana çıktığı dönemlerde de koruduğu önemini günümüze kadar getirdi.

Sinop'u ticarete ayrıcalıklı bir konuma getiren bir ürün de Kuzey Anadolu dağlarından çıkarılan madenlerdi. Bu bölgedeki ocaklardan çıkarılan madenler Yunanistan'a kadar gönderildi. Madenler yanında Sinop ve çevresindeki ormanlardan sağlanan kereste de kent için önemli bir ticari üründü. Bu dönemde Sinop, Yunanistan'a gemi kerestesi gönderen merkezlerden biriydi. Sinop limanından ihraç edilen ürünlerden biri de kırmızı aşı boyasıydı. Daha çok Kapadokya'dan elde edilen boya Sinop'tan gönderildiği için zamanla "*Sinopsis toprağı*" adıyla anıldı. Ephesos boyasına tercih edilen boya genellikle ev, gemi, mobilya ve diğer ahşap eşyanın boyanması ve resimlenmesinde kullanılırdı. Sinop'ta üretilen ve ihraç edilen bir başka ürünse amforaydı. Eskiçağda Sinop'un önemli bir amfora üretim merkezi olduğu bilinmektedir. Sinop baskılı amforalar

⁷² A.g.t., s. 60-91.

⁷³ Başoğlu, a.g.e., s. 53-54.

⁷⁴ Koçak, a.g.t., s. 93-94.

⁷⁵ Başoğlu, a.g.e., s. 60.

çoğunlukla Karadeniz havzasındaki antik yerleşimlerde bulunmakla birlikte, aralarında Atina'nın da bulunduğu birçok eskiçağ kentinde de Sinop amforalarına rastlanmaktadır. Sinop limanı, eskiçağ boyunca canlı hayvan ve zeytinyağı ticaretinde de önemli bir yer tuttu.⁷⁶ Sinop Yarımadasının doğu bölümlerinde çok kaliteli zeytin yetiştirilirdi.⁷⁷

Eskiçağ Anadolu, Batı uygarlığının temellerine hemen hemen her alanda katkı koydu. Bu çağda Anadolu önemli bir düşünsel etkinlik merkeziydi. Bilim ve felsefenin doğduğu ve yoğunlaştığı coğrafya Batı Anadolu olmakla birlikte eskiçağın önemli düşünürlerinden biri de doğum yeri olan Sinop'la özdeşleştirilen Diyojen'dir.

İÖ 413'de Sinop'ta doğan Diyojen (Ek 4), kendinden önce gelen ve çağdaşı olan filozoflardan farklı bir düşünsel çizgideydi. İlkelerine uymayan gelenekçi yapıya karşı çıkan Diyojen'in adı eskiçağ kaynaklarında çok geçmektedir. Ruhun eğitilmesi ve geliştirilmesi yolundaki düşünceleriyle İslâm kültüründeki derviş modeline benzetilen Diyojen, klasik felsefenin "*Kinik*"⁷⁸ olarak adlandırılan ekolüne mensuptu. Sinop'ta darphane yöneticisi olan babasının kalp para basması nedeniyle İÖ 362 yılında sürülmesi üzerine, Diyojen de babasıyla birlikte Atina'ya gitti. Diyojen'in İÖ 327-325 yıllarında öldüğü tahmin edilmektedir.⁷⁹

"*Persika*", "*De İone Poeta*" ve "*De Tyrannide Hieronymi Syracusani*" adlı eserleriyle bilinen Baton, filozof Timotheos Patrion, komedi yazarı Diphilos, Diodorus ve Dionysus da kentin eski çağda yetiştirdiği ünlülerdir.⁸⁰

1.2.3. Selçuklu Dönemi

İslamiyetin ortaya çıkışından sonra Müslüman akınları zaman zaman Karadeniz kıyılarına kadar geldi. 11. yüzyıl sonlarında Anadolu'nun büyük bir bölümü Selçuklular tarafından fethedilmekle birlikte aralarında Sinop'un da

⁷⁶ Koçak, a.g.t., s. 94-100.

⁷⁷ Başoğlu, a.g.e., s. 59.

⁷⁸ Kinizm, yaşamın tek anlam ve amacını erdem olarak belirleyen, insanın her türlü maddi gereksinime ve toplum kurallarına bağlılıktan kendini kurtarması gerektiğini düşünen, yoksul bir hayatı idealize eden felsefi ekoldür. Kinizme göre erdemli birey kendi kendine yeten bireydir. Bunun yolu, insanın ürettiği doğaya aykırı maddi ve manevi öğelerden uzaklaşmaktır. Kinizm, insanın doğaya dönüşüdür.

⁷⁹ Koçak, a.g.t., s. 101-102.

⁸⁰ A.g.t., s. 103.

bulunduğu bazı Karadeniz limanları Bizans egemenliğinde kaldı. Bununla birlikte Kırım'a gitmek isteyen Selçuklu tüccarları kenti kullanabiliyordu.⁸¹

Haçlı ordularının 1204 yılında İstanbul'u ele geçirmelerinden sonra I. Andronikos'un torunları Aleksios ve David, merkezi Trabzon olan bir devlet kurdu. David, Sinop'u da bu devletin sınırlarına kattı. II. Aleksios Komnenos zamanında sınırları genişleyen ve refah içinde yaşayan Trabzon Rum Devleti'nin İznik merkezli diğer Rum devleti ile sorun yaşaması Sinop'un Türkler tarafından ele geçirilmesini kolaylaştırdı.⁸²

Türkler 1018 yılından itibaren Anadolu'ya keşif hareketleri yapmaya başladı. Anadolu'ya yapılan ve Bizans'ı yıpratın seferlerin sayısı Malazgirt Savaşı'na doğru artmaya başladı. 1071 yılında Malazgirt Savaşı'nda Bizans ordusunu yenilgiye uğratan Selçuklular Anadolu kentlerini ele geçirmeye başladı. Anadolu kentlerini fetheden Selçuklu komutanlarından biri de Emir Karatekin'di. Bizans hazinesine ait önemli miktarda altın ve gümüşün Sinop'ta olduğunu öğrenen Emir Karatekin kenti ele geçirdi, ancak kentteki Türk egemenliği uzun sürmedi. Sinop'un Türkler'in eline ilk defa geçişi ile ilgili olarak değişik kaynaklarda farklı tarihler verilmektedir. Fatih Güldal'ın değişik kaynaklardan aktardığı tarihler 1081-1085 yılları arasında değişmektedir. Ancak Mükremin Halil Yinanç'ın da benimsediği 1084 yılı Sinop'un Türkler tarafından ilk kez ele geçirildiği tarih olarak kabul edilebilir. Ancak Sinop'taki ilk Türk egemenliği çok kısa sürdü.⁸³ Ancak Selçuklu tüccarları, Sinop limanını Kırım ile yaptıkları ticarete kullanmaya devam ettiler.⁸⁴

Sinop, 28 Ekim 1214⁸⁵ tarihinde Selçuklu egemenliğine girdi. Fetihden sonra kısa bir süre Sinop'ta kalan Sultan İzzüddin Keykâvus kenti bir Türk-İslam beldesi haline getirdi. Selçuklu egemenliğindeki diğer kentlerden yetenekli, güçlü, itibarlı ve zengin kişilerin seçilerek Sinop'a getirilmeleri sağlandı; idareciler, din ve bilim adamları atandı. Kentteki bir kilise camiye çevrildi (Ek 5), zarar görmüş surlar ve

⁸¹ Darkot, a.g.e., s. 684-685.

⁸² Güldal, a.g.t., s. 8.

⁸³ A.g.t., s. 4-6.

⁸⁴ Ünal, a.g.e., s. 30.

⁸⁵ Sinop'un Selçuklu egemenliğine giriş tarihi olarak, Mehmet Ali Ünal 3 Ekim 1214, Fatih Güldal ise 28 Ekim 1214 tarihlerini vermektedir (Ünal, a.g.e., s. 31; Güldal, a.g.t., s. 10). Güldal, kaynak olarak İbn Bibî ve Ebu'l Ferec'i gösterdiğinden, 28 Ekim 1214 tarihini doğru kabul ettim.

burçlar onarıldı, savunulması daha kolay olan bir iç kale yapıldı. Böylece Selçuklu Devleti kuzeyindeki tehditten kurtulup doğal sınırlarına kavuşmuş oldu.⁸⁶

Sinop'un Selçuklular döneminde önemli bir deniz üssü ve ticaret limanı olmasında, Selçuklular'ın kentte bir tersane kurmasının da etkisi oldu. Sinop, Antalya ve Alaiyye⁸⁷ ile birlikte Selçuklu donanmasına gemi yapan önemli merkezlerdendi. Bu üç liman, gemi kerestesi sağlanmasına ve gemi yapımına en uygun limanlardı. Bu tersane, Selçuklular'dan sonra Pervaneoğulları, Candaroğulları ve Osmanlılar tarafından da kullanıldı.⁸⁸

Sinop'un fethiyle Karadeniz kıyısında önemli bir üs ve ticaret limanı kazanan Selçuklu Devleti'nin kentteki egemenliği zaman zaman kesintiye uğradı. Kırım'daki Rum yöneticilerden olan Aleksio Paletars'ın gemisinin şiddetli rüzgarın etkisiyle sürüklenerek Sinop sahiline girmesi ve burada yağmalanması nedeniyle Sinop kısa süreli bir Rum işgaline uğradı ve yağmalandı.⁸⁹

Selçuklu Devleti'nin iç karışıklıklarla uğraştığı 13. yüzyıl ortalarında kent Trabzon Rum İmparatorluğu'nun eline geçti. Kentin el değiştirmesi konusunda da çeşitli tarihler ortaya atılmakla birlikte Arap tarihçi İbn Şeddat tarafından verilen ve genel kabul gören tarih 1259, Patrikhane'de bulunan ve konuyla ilgili tek Rum kaynağında verilen tarih ise 1254'tür.⁹⁰ Bekir Başoğlu ise Sinop'un 1261 yılına kadar Selçuklu Devleti'nin yönetiminde kaldığı bilgisini vermektedir.⁹¹

1.2.4. Pervaneoğulları Dönemi

Babası Mühezzibüddin Ali gibi Selçuklu Devleti'nde görev alan Muînüddin, devletin değişik kademelerinde hizmet verdikten sonra IV. Kılıçarslan döneminde pervanelik⁹² makamına getirildi. Selçuklu topraklarını işgal eden Moğollar'a karşı sadakat gösteren Muînüddin Pervane, Selçuklu Devleti'ni Moğollar'ın genel valileri

⁸⁶ Güldal, a.g.t., s. 10-12.

⁸⁷ Bugünkü Alanya.

⁸⁸ İbrahim Güler, **XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Sinop**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yakınçağ Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1992, s. 9, 233.

⁸⁹ Güldal, a.g.t., s. 13-14.

⁹⁰ A.g.t., s. 15.

⁹¹ Başoğlu, a.g.e., s. 89.

⁹² Pervanelik, Anadolu Selçuklu Devleti'nde arazi işleriyle uğraşan yüksek bir makamdı.

durumuna gelen vezirlerin yönettiği bir dönemde yerini sağlamlaştırdı. Kendisini garantiye almak için büyük bir toprak parçasına sahip olmak isteyen Muînüddin Trabzon Rum Devleti'nin elindeki Sinop'u ele geçirmek için sultandan izin aldı. Zorlu bir kuşatma ile Sinop'u ele geçirmeye çalışan Muînüddin bir yandan da Kılıçarşan'ı yok etmeyi planlıyordu. Sinop'u zor şartlarda ele geçiren ve arasının kötü olduğu Tacüddin Kılıç adlı komutanın başarısını sahiplenen Muînüddin, Sinop ve çevresini sultandan istedi. Zor durumda olan sultan, Muînüddin'in isteğini geri çeviremedi. 1266 yılında ele geçirildiği tahmin edilen kente sahip olan Muînüddin Pervane hızlı bir imar faaliyetine başlayarak Sinop'a İslâmi bir hava verdi (Ek 6).⁹³

1277'de Abaka Han tarafından Aladağ'da öldürülen Muînüddin Pervane'nin yerine Muînüddin Mehemed geçerek Pervaneoğulları Beyliği'ni kurdu. Sinop da bu beyliğin merkezi oldu. Hırslı ve zalim bir bey olan Muînüddin Mehemed Sinop'la yetinmeyip Kastamonu'yu da ele geçirdi. 1298-1299 yıllarında ölen Muînüddin Mehemed'in yerine geçen Mühezzibüddin Mesud, Bafra ve Samsun sahillerini ele geçirdi. Mesud'un da 1300-1301 yıllarında ölmesiyle beyliğin yönetimi oğlu Gazi Çelebi'ye kaldı. Gazi Çelebi'nin en önemli yönü denizcilikteki başarısıydı. Savaşçılığıyla da ünlü Gazi Çelebi'nin ölümü haşhaşa bağlanır. Haşhaş kullanımının Pervaneoğulları döneminde Sinop ve çevresine yerleşen Çepni Türkleri arasında yaygın bir gelenek olduğu bilinmektedir. Gazi Çelebi'nin 1322'de ölmesiyle 45 yıllık Pervaneoğulları Beyliği sonra erdi.⁹⁴ Sinop bu dönemde de önemli bir ticaret merkezi olma özelliğini korudu.⁹⁵

1.2.5. Candaroğulları Dönemi

Gazi Çelebi'nin ölümünden sonra kesin olarak bilinmeyen bir tarihte Candaroğlu Süleyman Paşa, Sinop'u ele geçirerek yönetimini oğlu İbrahim'e bıraktı. Böylece eskiçağda Paflagonya olarak adlandırılan topraklara yayılan Candaroğulları, Sinop'ta Pervaneoğulları'ndan daha uzun süren bir egemenlik kurdu. İsfendiyaroğulları olarak da bilinen bu beylik Eflani'de kurulduktan sonra büyüyerek merkezini Kastamonu'ya taşıdı.⁹⁶

⁹³ Güldal, a.g.t., s. 17-22.

⁹⁴ A.g.t., s. 22-38.

⁹⁵ Ünal, a.g.e., s. 33.

⁹⁶ Güldal, a.g.t., s. 38-39.

1332 yılında, İbrahim Bey'in yönetimindeki Sinop'a gelen Arap seyyah İbn Battûta, seyahatnâmesinde kentin güzelliğinden ve nüfusunun çokluğundan söz etmektedir.⁹⁷

Sinop'un yönetimini, İbrahim Bey'in ölümünden sonra beyliğin başına geçen Âdil Bey devraldı. Ancak Kastamonu'da oturan Âdil Bey'i Sinop'ta kimin temsil ettiği bilinmemektedir. Âdil Bey'in ölümünden sonra Sinop'un yönetimi Osmanlı tarihlerinde "*Kötürüm*" olarak anılan Celâlüddin Bayezid'e geçti. Bu sırada Balkanlar'daki topraklarını genişleten Osmanlılar Anadolu'daki beylikleri de etkisiz hale getirmek istiyorlardı. Celâlüddin Bayezid'in Osmanlı Sultanı ile arası iyi olmasına rağmen, beyliği bırakmayı düşündüğü küçük oğlunu öldüren büyük oğlunun isyan ederek Osmanlı'ya sığınması üzerine Osmanlı ordusu Kastamonu'ya yürüdü. Savaşı kaybeden Celâlüddin Bayezid Sinop'a çekildi. Candaroğulları ikiye bölündü; Sinop, Bayezid'in egemen olduğu bir merkez oldu. Celâlüddin Bayezid'in ölümünden sonra Sinop'u yöneten İsfendiyar Bey, Ankara Savaşı'nda Timur'un tarafını tutmasının ödülünü eski topraklarına kavuşarak aldı. Sinop, İsfendiyar Bey'in yönetiminde Timur'a bağlı bir kent oldu. İsfendiyar Bey'in 1439 yılında ölmesinden sonra beyliğin başına sırasıyla İbrahim ve İsmail Beyler geçti. Kent 1461 yılında İsmail Bey tarafından savaşmadan Fatih Sultan Mehmet'e teslim edilerek Osmanlı egemenliğine girdi.⁹⁸

Candaroğulları Beyliği, İsfendiyar Bey'in başa geçmesinden sonra İsfendiyaroğulları Beyliği olarak da anıldı.

1.3. Osmanlı Dönemi

Sinop, Mayıs 1461'de Osmanlı Devleti topraklarına katıldı.⁹⁹ Fatih Sultan Mehmet döneminde Osmanlı topraklarına katılan Sinop, idari olarak Anadolu Eyaleti'nin Kastamonu Sancağı'na bağlandı. 1831 yılına ait bir belgede "*Kastamonu Sancağı*" olarak geçen idari birim, 1851 yılına ait bir belgede "*Kastamonu Vilâyeti*"

⁹⁷ Ünal, a.g.e., s. 33.

⁹⁸ Güldal, a.g.t., s. 43-53.

⁹⁹ Ünal, a.g.e., s. 37.

olarak anılmaktadır. İbrahim Güler, bu değişikliğin Tanzimat'tan sonraki vilâyet teşkilatlanmasına bağlı olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁰

Mehmet Ali Ünal, Sinop'un Osmanlı dönemine ait derli toplu ilk bilgilerin 1487 tarihli Mufassal Tahrir Defteri'nde yer aldığını belirledi. II. Bayezid zamanında düzenlenen bu defterden edinilen bilgilere göre, Sinop'ta fetihten hemen sonra bir tahrir yaptırıldı. Ancak Fatih dönemine ait bu tahrir ait bir kayıt bulunamadı. 1487 tarihli tahriri, 1560-61 ve 1582 yıllarında yapılan iki tahrir izledi. Ayrıca Kanuni Sultan Süleyman ve III. Murad dönemlerine ait iki vakıf defteri bulundu. Ünal, bu defterlere dayanarak kentin 15. ve 16. yüzyıllarına ilişkin bazı tespitlerde bulundu.¹⁰¹

Selçuklular'dan kalan bir tersanenin bulunduğu Sinop, Gelibolu ile birlikte Osmanlı'nın başlıca deniz üssü oldu. Karadeniz'deki donanmanın kışladığı Sinop Limanı, Kırım'a yapılan seferlerde üs olarak kullanıldı. Ruslar'ın 18. yüzyılda Kırım'ı ele geçirmesinden sonra Sinop Kalesi hızlı bir biçimde onarılırken tersanedeki gemi yapım çalışmaları hızlandı. Osmanlı'ya geçtikten sonra 1853 yılındaki Rus baskınına kadar genellikle sakin bir dönem geçiren Sinop, 16. yüzyıldaki Celâli ve Suhte ayaklanmalarından etkilendi. 17. yüzyılın ilk yarısında ise birkaç defa Don Kazakları'nın saldırısına uğradı.¹⁰²

Mehmet Ali Ünal, 17. yüzyılda küçük bir kasaba olan Sinop'un (Ek 7) yönetimine yüksek rütbeli bir kadının getirildiğini belirterek, bu durumu tersanenin varlığına bağlamaktadır. Bu dönemde sinopta kadıdan sonraki en yüksek dereceli devlet memuru tersane emini idi.¹⁰³

17. yüzyılda yaşayan Osmanlı seyyahı Evliyâ Çelebi, ünlü Seyahatnâme'sinde Sinop'a da yer verdi. Seyahatnâme'nin Sinop'la ilgili bölümünde şunlar yazılıdır:

“Hicretin 92 [711] tarihinde Emevioğullarından Abdullah [Abdülmelik] oğlu Süleyman fermaniyle kız kardeşinin oğlu Ömer bin Abdülaziz İstanbul'u

¹⁰⁰ Güldal, a.g.t., s. 35-36.

¹⁰¹ Mehmet Ali Ünal, “Tahrir Defterlerine Göre Sinop”, **İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri** (1-3 Haziran 1988), Samsun, 1990, s. 185-192; Ünal, a.g.e.

¹⁰² İsmail Efe, **Milli Mücadele Yıllarında Sinop**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale, 2004, s. 15.

¹⁰³ Ünal, a.g.e., s. 43.

kuşatıp fethedemedi döndüklerinde bu Sinop Kalesini de kuşatıp burayı da feth edemedi geri döndüler.

Sinop (---) 'dan bozmadır, (---) yapısıdır. Kastamonu hakimi Ulu Beğ fethidir. Ondan 796 [1394] tarihinde Yıldırım Bayezid Han fethidir. Gayet sarp, sağlam ve dayanıklı kale olduğundan Rum keferesi elinden üçüncü kuşatmada zorluk ile feth oldu.

Kastamonu eyaletinde serbest, muaf ve müsellem mefr zu'l kalem ve makt u'l-kadem zeamettir. Kale muhafızı, kumandanı, kale neferatları, 300 akçe p yesiyle kadısı, şeyh lisl mı, nakib leşrafı,  y n ve eşrafı vardır.

Çoğunlukla halkı tüccar, marangoz ve kara ve deniz t ccarlarıdır. Bir fırkası halk, bir kısmı  limler ve şeyhlerdir. Halkı çoğunlukla  ka ferace ve bogası hil'at giyerler.

Bilginler bu şehri 17.  rfi iklimde bulmuşlar. Kible ve doğı tarafı dağları baştan başa bağılardır. Doğı yönünde Kastamonu şehri üç günlük yoldur.

Bu şehir Karadeniz'in Anadolu tarafı kıyısında Sinop Burnu demekle bilinen bir burunda kurulmuştur ki Karadeniz'in batı tarafında (---) mil Rumeli tarafında bu Sinop'a karşı Keliğra Sultan kayaları vardır. Sinop ile o Keliğra burnu arası sanki bir boğazdır. İstanbul tarafı ve Trabzon tarafı yine geniş denizlerdir. Sinop, İstanbul'a 500 mildir.

Bu Sinop Kalesi, Samsun şehrinin batı tarafındadır. Sinop ile Samsun'un arası dört merhale yerdur.

Kalesi yüksek bir tepe üzerinde, üç kat şedd d  rıhtım Rum Kayseri oğı Sinopa adlı kralın yapısıdır. Ama gayet sağlam ve dayanıklı taş kaledir. Fırdolayı büyüklüğü (---) adımdır. Tamamı (---) kule ve 6600 bedendir.

(---) adet kapısı vardır. Evvel  Kum kapısı, Meydan kapısı, Tersane kapısı, Yenicekapı, Tabah ne kapısı ve İ hisarın Lonca kapısı y ksekçedir. Uğrunkapı ve aşığı kalede Deniz kapısı. Bu sayılan kapıların tamamı ikişer kanatlı demir kapılardır ki her biri birer Kahkaha Kalesi kapısıdır.

Bu kale bir düz yerde yapıldığından iki yanını deniz d ver. Bu kalenin şekli dörtgenden uzunlamasına yapılmıştır. Ama Boztepe dağından bakarsan gemi alboratası kesiminde üç kat bir çeşit sağlam kaledir.

Kale muhafızı (dizdarı) kalenin top menzilinden uzak giderse şehirlilerin ellerinde olan fermanları gereğı kale muhafızını öldürmekle görevlidirler. O korkudan dolayı zavallı kale muhafızı bir top menzilinden uzak yere gidemez. Tamamı 600 sil hli, cesur ve yiğit neferatları vardır.

(---) tarihinde Sultan Ahmed Han asrında bu kaleyi Kazaklar ansızın karanlık bir gecede basıp merdivenler ile çıkararak işgal etmişlerdi. Veziriazam Nasif Paşa bu Sinop Kalesini k ff rın aldığını Ahmed Han'a bildirmeyip gizlediğı için katl olundu.

Daha sonra kaleyi k ffardan kurtararak 50 kul daha aşığı kaleye koyup 1000 kantar siyah barut, k c k ve büyük 1000 parça top koydular ve bütün cebehanesini, çeşit çeşit sil hlar ile donattılar.

O zamandan beri her gece ikişer yüz adam b l kbaşıları ve  avuşlarıyla t  sabaha kadar gözcülük, bekçilik ve koruyuculuk edip davul ve borudan sonra nöbetçiler bağırlar. Beyt:

Kal'a-i tende çalar nevbetini n lelerin

 ağırir burc-ı bedenden "Gönül Allah yekdir!"

Her gece böyle deyip nöbet beklerler. Cenge hazır p r sil h bir kaledir. Nice geceler yeri cehennem olası küffar gelip kuşatırlar, ancak nice bini kılıcın dişlerinden geçip bozulmuş ve hüsrana uğramış olarak geri giderler. Tanrı'ya hamd olsun Sultan IV. Murad Han zamanından beri gelmediler.

Bu derece dayanıklı olan sağlam kalenin içinde ve dışında 24 mahallesi vardır. Kefere mahallesi tamamen deniz kıyısında kurulu olup 1100 adet haraç verici keferelerdir. Ancak 100 keferede kalenin tamiri ve bakımı için muaflardır.

Tamamı 1060 adet kat kat eski tarz kâgir yapı, tarihi evlerdir, genellikle (---) örtülüdür. Bunların haneleri batı tarafına, denize bakmaktadır.

Bu şehirde (---) ibadethane vardır. Bunlardan en eski mabet kalede Sultan Alâeddin Camii kurşun kubbeli ve bir minareli camidir. Uzunluğu tam 100 adımdır. Güzel bir avlusu vardır ki benzeri bir diyarda yoktur. (---) kapısı vardır, mihrâbı ve mü'ezzin mahfili san'atlıdır.

.....¹⁰⁴

Evliyâ Çelebi, kentin tarihini anlattıktan ve genel özelliklerini tasvir ettikten sonra camiler, mescitler, hamamlar, medreseler ve ziyaret yerleri ile ilgili de bilgi verir. Bu bölümler arasında kente dair şu bilgiler verilmektedir:

.....

Sultan Alâeddin Medresesi ve tamamı 60 ebced okuyan çocuk mektepleri vardır.

Bu şehri dolaşip seyrettiğimiz sırada kadın ve erkekten, kız çocuğu ve erkek çocuklarından "iki bin hâfize ve Kelâmullah hâfızı vardır" diye vilâyetin ileri gelenleri övünürler.

Bir imareti, bir dârülhadisi ve üç dârülkurrâsı var. Tamamı 1080 donanımlı dükkânları vardır. Bütün değerli eşyalar mevcuttur.

.....

Limanı kapılı limandır, gayet geniştir. Sekiz rüzgârdan emin, iyi demir tutar yataktır. Karadeniz'de bundan tatlı liman meğer Balıklava Limanı ola, ama bunun rahat suları vardır.

Bu şehrin suyu ve havasının tatlılığından yer yer Etrâk güzel erkek ve kadınları olur ki uyumlu uzuvlara sahiplerdir."¹⁰⁵

Kastamonu Sancağı'na bağlı bir kaza veya kadılık olan Sinop'un kent merkezinin örgütlenmesi mahalle esasına göre idi. Sinop mahalleleri de, Osmanlı'nın diğer kentlerinde olduğu gibi din merkezli olarak yapılandı. Mehmet Ali Ünal, 1487 tarihli tahrir defterine göre Sinop'ta 13'ü Türk, 7'si Rum mahallesi olmak üzere toplam 20 mahalle bulunduğunu belirtir. 13 mahallede yaşayan Türkler, 492 hâne, 60 mücerred ve 52 imam, müezzin, âmâ, vb. vergiden muaf kişilerden oluşmaktaydı. Rumlar ise 159 hâne ve 20 mücerred nüfusa sahipti. Ayrıca kale nöbetçisi olması muhtemel, dini ve milliyeti belirtilmemiş 117 kişilik "Cemaat-i Nöbetciyan" vardı. 1560 tarihli tahrirde Türk mahallelerinin sayısının 14'e çıktığı görülür. 1582 tahririnde ise Türk mahallelerine yeni bir ekleme olmakla birlikte, daha

¹⁰⁴ Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi (2. Cilt 1. Kitap)*, (Haz: Y. Dağlı ve S. A. Kahraman), 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları: 2203, İstanbul, 2008, s. 88-90.

¹⁰⁵ A.g.e., s. 91.

önce ayrı isimlerle anılan iki mahalle birleştikinden toplam sayıda bir değişme olmaz. Ünal, yaptığı nüfus hesaplarına göre 1487-1582 arasında Sinop kentinin nüfusunun yaklaşık % 11 arttığını tespit etti. Bu dönemde Türk nüfusundaki artış % 4 iken Rum nüfusunun % 75 oranında artığı görülmektedir.¹⁰⁶ Mehmet Ali Ünal, 1487, 1530, 1560 ve 1582 tarihli tahrir defterlerine dayanarak, Sinop kentinin mahallelerinin hane sayısını ortaya koydu (Tablo 1). Bu verilere göre, kent nüfusu, 1487-1582 yılları arasındaki yaklaşık bir yüzyıllık dönemde % 12.5 oranında bir artış gösterdi. Bu dönemde Müslüman nüfustaki artış % 1 civarında iken, Rum nüfusu % 75 civarında arttı. Ünal, toplam nüfusun neredeyse yerinde saymasının nedeninin henüz belirlenemediğini, aynı dönemde Samsun kentinin nüfusunda da bir azalma görülürken, doğu ve güneydoğu Anadolu'daki kentlerin nüfusunda 16. yüzyıl boyunca sürekli artışların görüldüğünü belirtmektedir.¹⁰⁷

Ünal'ın mahalleler bazında aktardığı nüfus verileri, 16. yüzyılda Sinop'ta 15 Müslüman, 7 Gayrimüslim mahallesi olduğunu göstermektedir.

İbrahim Güler, 18. yüzyıla ait Sinop Şeriyye Sicilleri'nde 31 adet mahalle adı tespit ettiğini, bunlardan birinin mahalle vasfının değil, sadece isminin geçtiğini, birkaç mahallenin iki isimle anıldığını tahmin ettiğini, adı geçen iki mahallenin Sinop'ta olup olmadığının kesin olmadığını, bunların Sinop'un değil İstanbul'un mahallesi olabileceğini belirtmektedir. Şeriyye Sicilleri üzerinde çalışan Güler'in vardığı sonuç, Sinop'ta 18. yüzyılın ilk yarısında, bir kısmı sur içinde, bir kısmı ise sur dışında olmak üzere 27 mahalle olduğudur. 17. yüzyılda Sinop'a gelen Evliya Çelebi'nin 24 mahallenin varlığından bahsettiğini söyleyen Güler, aradaki zaman diliminde Sinop'ta mahalle sayısının arttığını, ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında Sinop'ta mahalle sayısında azalma olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁸ Bu azalma, Rus donanmasının Sinop baskını ile ilgili olmalıdır.

¹⁰⁶ Ünal, a.g.m., s. 186-188.

¹⁰⁷ Ünal, a.g.e., s. 111-112.

¹⁰⁸ Güler, a.g.t., s. 46-51.

Tablo 1: 1487, 1530, 1560 ve 1582 tarihli tahrir defterlerine göre Sinop mahalleleri.¹⁰⁹

Mahallenin Adı	Tahrir Tarihi											
	1487			1530		1560			1582			
	Hane	Muaf	M.*	Hane	M.*	Hane	M.*	Muaf	Hane	M.*	Muaf	
Müslüman Mahalleleri	Mescid-i Bâb-ı Meydan	27	2	2	17	10	19	17	1	22	28	2
	Camii (Alaeddin Camii)	63	7	9	52	30	74	51	6	71	130	25
	Sûfi Bayezid (Hoca Şahin)	20	4	3	23	18	17	17	2	18	39	2
	Mescid-i Akdoğan	29	5	2	11	4	9	12	2	14	22	4
	Mescid-i Demürlü(ce)	31	2	1	27	13	30	32	6	35	46	8
	Mescid-i Şekerhâne	30	5	9	29	18	22	14	2	26	48	6
	Mescid-i Tayboğa	47	2	9	45	22	34	30	5	43	78	8
	Mescid-i Ulu Bey	36	4	3	22	20	33	20	2	32	33	8
	Mescid-i Kapan (Han)	68	5	7	50	48	39	45	6	38	66	22
	Mescid-i Serameddin	19	1	1	8	4	17	12	2	13	15	4
	Mescid-i Saray	41	4	9	26	18	37	29	2	35	62	8
	Mescid-i Aslan	47	9	2	43	24	30	20	-	30	42	8
	Camii Aslan (Mescid-i Hacı) (Kenar)	34	2	3	15	6	5	1	-	-	-	-
	Balatlar (Mescidi)	-	-	-	10	1	11	10	1	8	10	2
	Küçük Ayasofya (Yeni Mah.)	-	-	-	-	-	-	-	-	15	25	3
	Toplam	492	52	60	378	236	377	310	37	400	644	110
	Cemâati Nöbetciyan	117	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Müslüman Toplam	609	52	60	378	236	377	310	37	400	644	110	
Rum Mahalleleri (Cemâati-i Rumyan)	Büyük Kilise	23	-	1	17	5	16	7	-	10	9	-
	Aya Bedros	19	-	1	12	4	9	5	-	(*)	-	-
	Aya Kluca	32	-	2	41	14	25	18	-	43	62	-
	Aya Nikola	15	-	5	32	17	31	14	-	34	52	-
	Terşhâne	19	-	2	20	8	23	12	-	24	19	-
	Arab(lar) Pınarı	38	-	8	84	26	54	23	-	67	102	-
	Aya Kostandin	13	-	1	27	17	38	11	-	48	51	-
	Hristiyan Toplam	159	-	20	233	91	196	90	-	226	295	-
Genel Toplam	768	52	80	611	327	573	400	37	626	939	110	

* Mücerred: Bekâr

¹⁰⁹ Ünal, a.g.e., s. 100-101.

İslâm dünyasında “*ken*” karşılığı kullanılan “*medine*” sözcüğü, Osmanlı arşiv belgelerinde Sinop için de sıklıkla kullanıldı. İbrahim Güler, şeriyeye sicillerinde “*medine-i Sinob*” adlandırmasının sıkça kullanıldığını örnekleri ile birlikte vermekte; bu tamlamanın 19. yüzyıl ortalarında bile kullanıldığını belirtmektedir.¹¹⁰

Kentin gayrimüslim mahallerinin iç kalenin dışında yer aldığı, şeriyeye sicillerinde geçen “*medîne-i Sinob haricinde vâki*”, “*medîne-i Sinob varoşunda vâki*” gibi tanımlamalardan anlaşılmaktadır. Ancak içkale dışındaki tüm mahallelerin gayrimüslim mahallesi olmadığı, kale surları dışında Müslüman mahallelerinin de bulunduğu bilinmektedir.¹¹¹

İbrahim Güler, 18. yüzyılda Sinop’ta bulunan 27 mahalleden 19’unun Müslüman, 8’inin gayrimüslim mahallesi olduğunu, ancak gayrimüslim mahallelerinden birinde mescit olduğu ve burada Müslümanların da oturduğunu belirtmektedir.¹¹²

Mehmet Ali Ünal, fetihten sonra kentteki Rum nüfusun kalması ile, merkezi yönetimin, kentin nüfusunun azalmaması için gayrimüslümlere vergi muafiyeti tanınması arasında ilişki kurmaktadır. Ancak Ünal’a göre bu muafiyet, 15-18. yüzyıllar arasında kentin nüfusunu artırmaya bile azalmasını önledi.¹¹³

İbrahim Güler, günlük gereksinimlerin karşılandığı dükkânlar, çarşı ve pazarlar, kiraathaneler, mal-mülk alışverişine ilişkin belgeler, toplanan vergiler, iş ortaklıkları, yerli ve yabancı tüccarlar, ulaşım ve nakliye araçları, bayındırlık yapıları gibi konular üzerine yaptığı incelemelere dayanarak 18. yüzyılda Sinop ekonomisinin canlılığından söz eder.¹¹⁴ Sinop’un Osmanlı döneminde de canlı bir ticaret merkezi olması, Anadolu içlerinde üretilen ürünlerin deniz yoluyla pazarlanmasında kilit konumda bir limana sahip olmasındadır. Kentin önemini eskiçağdan beri korumasını sağlayan bu özelliği nedeniyle Sinop, 19. yüzyıl ortalarına kadar gözde bir ticaret limanı oldu (Ek 8, 9).

¹¹⁰ Güler, a.g.t., s. 5-6.

¹¹¹ A.g.t., s. 52-55.

¹¹² A.g.t., s. 60.

¹¹³ Ünal, a.g.e., s. 109-110.

¹¹⁴ Güler, a.g.t., s. 79.

Sinop, ticarete dayalı ekonomik canlılığı yanında, Selçuklular'dan beri süren gemi yapım merkezi olması nedeniyle de önem taşıdı. Sinop, Antalya ve Alâiyye ile birlikte Selçuklu donanmasına gemi yapan önemli merkezlerdendi. Bu üç limanın seçilmesinde, gemi yapımına elverişli olmaları yanında, yakınlarındaki ormanlardan bol ve kaliteli gemi kerestesi sağlanabilmesi de önemli bir etkendi.

Özel gemi de yapan Sinop tersanesi, Osmanlı donanmasına en çok gemi yapan tersaneler arasındaydı. Büyük gemilerin yapıldığı Sinop tersanesinde 1690 yılında altı kalyon tezgâhı birden kuruldu. Sinop tersanesi donanmaya gemi yaparken, İstanbul'da inşa edilen gemilerin keresteleri de Sinop ormanlarından sağlandı.¹¹⁵ Sinop tersanesi, Kırım Savaşı sonrasında imzalanan Paris Antlaşması gereği Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'de donanma ve tersane bulundurmamasıyla bir daha kullanılmadı.¹¹⁶

İbrahim Güler, 18. yüzyılda Sinop'ta genellikle bir veya iki çocuklu küçük aile tipine rastlandığını ve kentte çok eşliliğin yaygın olmadığını belirtir. Bu dönemde Sinop ailesi, çok çocuklu klasik Osmanlı aile tipi ile benzeşmemektedir.¹¹⁷

Tanzimat dönemine kadar Kastamonu Sancağı'na bağlı bir kadılık olan Sinop,¹¹⁸ Tanzimat sonrası yapılan idari düzenlemelerle 1844 yılında eyalet haline getirilen Kastamonu'ya bağlı bir sancak oldu.¹¹⁹ Osmanlı döneminde çıkan son Kastamonu Vilâyet Salnâmesi 1903 tarihlidir. Bu salnâmeye göre Kastamonu Vilâyeti'ni oluşturan dört sancaktan¹²⁰ biri olan Sinop Sancağı, Sinop, Boyabat ve Ayancık kazalarından oluşuyordu.¹²¹ Buna göre Sinop, aynı adlı sancağın kaza merkeziydi.

¹¹⁵ A.g.t., s. 236-238.

¹¹⁶ Efe, a.g.t., s. 19.

¹¹⁷ İbrahim Güler, "XVIII. Yüzyılda Aile: Sinop Örneği", **Türkler**, Cilt 14, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 35.

¹¹⁸ Sinop Valiliği tarafından 1967 ve 1998 yıllarında yayınlanan eserlerde, Sinop'un Tanzimat öncesinde, merkezi Samsun olan Canik Sancağı'na bağlı olduğu belirtilmektedir (Sinop Valiliği, **1967 İl Yıllığı**, İl Basımevi, Sinop, 1967, s. 73; Sinop Valiliği, **Sinop İli Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim**, Sinop İl Millî Eğitim Müdürlüğü, Sinop, 1998, s. 71).

¹¹⁹ Efe, a.g.t., s. 16.

¹²⁰ 1903 tarihli Kastamonu Vilâyet Salnâmesi'ne göre Kastamonu Vilâyeti; Kastamonu, Bolu, Çankırı ve Sinop sancaklarından oluşuyordu.

¹²¹ Erdal Arslan, "1903 Yılı Kastamonu Vilâyet Salnâmesinde Anlatılan Kastamonu", **İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri** (18-20 Eylül 2003), Ankara, 2005, s. 59.

Sinop'ta 19. yüzyılda gerçekleşen ve kentin sonraki tarihine damgasını vuran en önemli olay, 1853 yılında gerçekleşen Rus baskınıdır (Ek 10, 11). Bu baskın sonrasında nüfusu azalan kent sönükleşti.

Rusya, Osmanlı toprağı olan Eflak ve Boğdan'ı 1853 yılının yaz aylarında işgal etti. Osmanlı Devleti, 4 Ekim 1853 tarihinde Rusya'ya savaş ilan ettiğini duyurdu. Osmanlı Hükümeti, İngiliz ve Fransız savaş gemilerini İstanbul'a davet etti. Hükümet, Eflak ve Boğdan'ın Rusya tarafından işgal edilmesinden sonra Karadeniz'de tedbir aldı. Rus gemileri Karadeniz'de Türk gemilerini ararken Rumeli'deki Osmanlı ordusu da Ruslar'a karşı başarılar kazandı. Rusya, Osmanlı kuvvetleri karşısındaki başarısızlıklarını ve moral bozukluğunu giderecek bir zafer arayışına girdi. Karadeniz'deki Rus donanması, kötü hava koşullarını rağmen devriye gezmeye devam ederek Türk donanmasının Sinop civarında bulunduğunu öğrendi. Sinop yolundaki Rus savaş gemileri şiddetli bir fırtınaya tutuldu. Hasar gören gemiler Sivastopol'e dönerken filonun kalan kısmı Sinop önlerine geldi. Ancak Rus donanması saldırmak için yeni gemilerin gelmesini bekledi. Gelen yardımla güçlenen Rus donanması, abluka altına aldığı Türk donanmasına 30 Kasım 1853 tarihinde baskın yaptı. Yeni ve acemi mürettebatıyla hazırlıksız yakalanan Osmanlı donanması, Rus gemilerinin liman içine kadar girmeyip çekileceklerini düşündü. Havanın sisli ve yağışlı olması Rus gemilerinin Osmanlı gemilerinin çok yakınına kadar sokulmasına ve isabetli atışlar yapmasına neden oldu. Sahildeki bataryalardan ateş desteğı sağlanmasına rağmen üstünlüğe sahip olan Rus donanması bir saat içinde Osmanlı donanmasının tamamına yakını yok etti. Denize düşen denizcileri yağlı paçavralarla yakan, top ateşine tutan ya da kancalarla yakalayıp öldüren Ruslar şehri de topa tuttu. Müslüman mahalleleri bu top atışından büyük zarar gördü. Müslüman halk kenti terk ettiğinden çıkan yangınlar söndürülemedi ve kent harabeye döndü.¹²²

Rus donanması baskından sonra bir süre Sinop'ta kalarak hasar gören gemilerini onardı. Bu esnada, Sinop'ta yaşayan çok sayıda Rum'un ikamet ettiğı mahallelerin Rus bombardımanından hasar görmemesi nedeniyle Türkler'in kendilerine zarar verebileceklerini öne süren Rumlar, Rus gemileriyle Sinop'tan ayrılmak istedi; ancak bu istekleri Ruslar tarafından kabul edilmedi.¹²³

¹²² Besim Özcan, **Rus Donanmasının Sinop Baskını (30 Kasım 1853)**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 1990, s. 15.

¹²³ A.g.t., s. 133.

Sinop baskınından sonra civar kazalardan eli silah tutan Müslümanlar yardım için Sinop'a gönderildi. Kaptan-ı Deryâ değiştirildi. Bir İngiliz ve bir Fransız vapuru Sinop'a giderek yaralıları tahliye etti. Beraberindekilerle birlikte bu vapurlarla Sinop'a gelen Müşâvir Paşa, Sinop'un baskından sonraki halini şöyle betimler:

*"Karaya çıktığımız vakit Sinop'u büyük bir ordunun hücumuna uğramış bir kasaba halinde bulduk. Her tarafı harap ve karmakarışıklı. Fırınlar kapalıydı, yiyecek bulunmuyordu. Bizim gelişimiz intizamı biraz iade eder gibi oldu ve halka bir parça emniyet duygusu verdi. Kasabanın köşe ve bucağındaki Türk deniz subayları ve erlerini topladık ve bunları yapacağımız işlerde kullanmaya başladık. Yanımıza on üç subayla yüzirmi er toplanmıştı. Türk filusunun komutanı da birlikte olmak üzere beş subayla yüzelli eri Ruslar esir alıp götürmüşlerdi. Birçok subayla bin kadar erat da harp sonrasında Anadolu içlerine doğru çekip gitmişlerdi."*¹²⁴

Müşâvir Paşa Sinop'taki çalışmalarıyla ilgili şu bilgileri verir:

"Sinop'a varınca ilk işimiz yaralılara bakmak oldu. Harap kahvehanelerde ayrı ayrı derecede yaralı ve hepsi azap içinde yüzden fazla er bulduk. Bir takımları can çekişiyordu, birçoklarının da mermilerle vücutları, yüzleri korkunç surette yaralanmış, azaları kopmuştu. Bunlar toprak üzerine, yahut tahta peykelere yataksız, örtüsüz uzatılmış bulunmaktaydılar. Bir takımlarının yaraları da sarılmamıştı. Yanan gemilerden kurtulmuş iki cerrah bunlara bakıyorlar, ortada başka cerrah veya doktor görünmüyordu. Bu iki kişi gayretle çalışıyorlarsa da ilaca, alete ve sargıya benzer hiçbir şey olmadığından yaralıların büyük acılarını azaltacak bir şey yapamamaktaydılar. Muharebeden sonra altı gün geçmişti. Soğuk kış rüzgârının içeri girmemesi için pencereleri de kapalı tutmak lazım geldiğinden, yaralıların buldukları yerler dayanılamayacak kadar pis bir hava, fena kokularla doluydu.

.....
*Bizim Sinop'a geldiğimiz haberi yayılınca, etraftaki köylerden bir kısım yaralılar getirilmişti. Lakin köylerde başka yaralıların da bulunduğu söyleniyordu. İki yerli cerrah ve doktorla, iki Türk deniz subayını ve on Türk deniz erini, Sinop'ta kalıp bunlara bakmaya memur ettik. Ertesi akşam Sinop'ta bulunan muharebeden kurtulan yaralı yarasız subay ve deniz erleri –ölüm halinde birkaç yaralı müstesna- vapurlara konuldu ve yola çıkıldı."*¹²⁵

Baskından sonra hükümet şehit ailelerine, çalışamayacak durumda olan gazilere ve evi veya dükkânı yananlara yardım etti. Batık gemilerden çıkarılabilecek malzemeler çıkarıldı. Kullanılabilir durumda olup gemilerden çıkarılan topların bir kısmı Sinop'taki tabyalara kondu.¹²⁶ Şehitler anısına anıt ve çeşme yaptırıldı.

¹²⁴ A.g.t., s. 158-159.

¹²⁵ A.g.t., s. 159-161.

¹²⁶ A.g.t., s. 179.

Rus donanmasının baskını sırasında kentin büyük bir yıkımla karşı karşıya kalarak uzun süre eski canlılığını kazanamadığı Rus yazarları tarafından da ifade edildi. Rusya'da 1895 yılında basılan "*Entsiklopedičeskiy Slovar*" adlı ansiklopedinin Sinop maddesinde kentin savaştan çok etkilendiği ve hâlâ kendine gelemediği yazılıdır.¹²⁷

Besim Özcan, Sinop baskınından sonra kentin sönükleşmesini, baskından önceki ve sonraki nüfusu karşılaştırarak ortaya koydu. 1853 yılından önce yazılan eserlerde kentin nüfusu 10.000-15.000 arasında verilmektedir. Sinop'u 1830'lu yılların başında ziyaret eden V. Fontanier, 1834 yılında basılan "*Voyage en Orient*" adlı eserinde kentin nüfusunu 15.000 olarak verdi. Saint Denys, 1844 tarihli "*Historie de l'Empire Ottoman*" adlı eserinde Sinop'un nüfusunu 12.000 olarak verirken, Adrien Guibert, 1850 tarihli "*Dictionnaire Geographique et Statistique*"te 10.000 olarak verdi. Baskından sonraki kaynaklarda ise kentin nüfusunun azaldığı, yaklaşık yarım yüzyıl sonra bile baskının demografik etkilerinin sürdüğü görülmektedir. Sinop'un baskından sonraki nüfusu, Bernard Camille Collas'ın 1864 tarihli "*La Turquie en 1864*" kitabında 6.000, 1869 tarihli "*Kastamonu Vilâyet Salnâmes*"nde 8.201, Élisée Reclus'un 1884 tarihli "*Nouvelle Géographie Universelle*" adlı eserinde 9.000, Vital Cuinet'nin "*La Turquie d'Asie Geographie Administrative et Raisonnee de Chaque Province de l'Asie-Mineure*" adlı eserinde¹²⁸ 9.749, Şemseddin Sâmî'nin "*Kâmus'ul Âlam*"ında¹²⁹ ise 9.000 olarak verilmektedir.¹³⁰

Baskından sonraki bombalama ve yangının üzerinden yarım yüzyıl kadar geçtikten sonra bile yaralarını saramadığı anlaşılan kentin sönükleşmesinin bir nedeni olarak da, Paris Anlaşması ile tarafsız hale getirilen Karadeniz'de Osmanlı Devleti'nin de Rusya gibi tersane ve donanma bulundurmaması kararı gösterilmektedir.¹³¹ Dönemin ileri endüstrisi olan gemi yapımının kentte önemli bir ekonomik etkinlik olduğu düşünülürse, bu endüstri kolunun son bulmasının Sinop'un körelmesinde etkili olduğu yadsınamaz.

¹²⁷ A.g.t., s. 130.

¹²⁸ Dört cilt olan bu eser Paris'te 1890-94 yılları arasında yayınlandı. Besim Özcan'ın kaynakçasında "*La Turquie d'Asie Geographie Administrative*" olarak verdiği eserin tam adı "*La Turquie d'Asie Geographie Administrative et Raisonnee de Chaque Province de l'Asie-Mineure*"dür.

¹²⁹ Altı ciltlik *Kâmus'ul Âlam* 1889-1898 yılları arasında yayınlandı.

¹³⁰ Özcan, a.g.t., s. 130-131.

¹³¹ Efe, a.g.t., s. 19.

Sinop baskını dönemin edebiyatına da konu oldu. Şair Salih Hayri, “*Kırım Zafernâmesi*” adlı eserinde Sinop baskınına da yer verdi. Bayburtlu Zihni ise baskını konu alan “*Sinop Destanı*” isimli bir destan kaleme aldı. Trabzonlu Rızaî, Kırım savaşını anlattığı “*Manzume-i Sivastopol*” adlı eserinde “*Muharebe-i Sinop*” başlığı altında Sinop baskınına yer verdi. Namık Kemal’in “*Âkif Bey*” isimli piyesinin kahramanı Âkif Bey, Sinop’ta demirliyen baskına uğrayan gemilerden birinin komutanı olarak betimlenir.¹³²

Sinop şehitleri, dönemin padişahı Abdülmecit tarafından yaptırılan ve “*Sinop Madalyası*” olarak anılan bir madalya ile de ebedileştirilmeye çalışıldı.¹³³ Hollandalı L. J. Hart’a yaptırılan ve Hollanda’da bastırılan bronz madalyaların padişahın portresi bulunan yüzünde Fransızca “*Abdul-Medjid Khan-Empereur des Ottomans*” (*Osmanlıların İmparatoru Abdülmecit Han*) ibaresi, bir kadın tasvirinin bulunduğu diğer yüzünde ise Fransızca “*Europe, Ils Sont Morts Pour Toi*” (*Avrupa, senin için öldüler*) ve “*Sinope 1853*” yazısı bulunuyordu. Bu madalya Avrupalılar’a dağıtıldı.¹³⁴

Gemi yapımı, deniz ticareti ve balıkçılığıyla ünlü Sinop kenti, Rus baskınından sonra eski ekonomik ve demografik canlılığını yitirirken, 19. yüzyıl sonundan itibaren kendini ünlendiren yeni bir mekâna kavuştu. II. Abdülhamit döneminde içkaledede inşa edilen Sinop Cezaevi, o tarihlerde karadan ulaşmanın son derece zor olduğu bu izole kenti, sürgün ve esaret kenti olarak ünlendirdi. İstibdat, meşrutiyet ve cumhuriyet dönemlerinde, sadece adi suçlular değil, aralarında ülkenin ve dönemin düşünce hayatına damgasını vurmuş aydınlar, gazeteciler ve edebiyatçıların da bulunduğu birçok kişi Sinop’ta zorunlu olarak ikâmet etmek durumunda kaldı; kimi parmaklıların ardında, kimi dağlar ve denizin açık bir cezaevi haline getirdiği kentte.¹³⁵

Sinop’un bağlı olduğu Kastamonu Vilâyeti adına 1869-1903 yılları arasında 21 salnâme yayınlandı. 1903 yılında yayınlanan Kastamonu Vilâyet Salnâmesi’ne göre Sinop Kazasının toplam nüfusu 144.064’tür.¹³⁶ Bu nüfusun ne kadarının kentte yaşadığı salnâmede belirtilmemiştir. 1903 salnâmesine göre Sinop Kazasının nüfus

¹³² Özcan, a.g.t., s. 195-199.

¹³³ A.g.t., s. 199.

¹³⁴ Güneri Civaoglu, “İbret Madalyaları”, *Milliyet*, 20 Mart 2007.

¹³⁵ Sinop, İkinci Abdülhamit döneminden günümüze, Türk edebiyatında derin izler bırakan bir sürgün ve cezaevi kenti olarak ün yaptı. Bu nedenle, Sinop Cezaevi ve zorunlu olarak yolu Sinop’tan geçen fikir ve sanat adamları, “Sinop Cezaevi” başlıklı beşinci bölümde incelendi.

¹³⁶ Arslan, a.g.m., s. 60.

dağılımı Tablo 2’de verilmiştir. Bu bilgilere göre 1903 yılında kaza nüfusunun % 93.3’ünü Müslümanlar, % 4.8’ini Rumlar, % 1.9’unun ise Ermeniler oluşturmaktaydı.

Tablo 2: 1903 Kastamonu Vilâyet Salnâmesine göre Sinop Kazasının demografik yapısı.¹³⁷

	Kadın	Erkek	Toplam
İslâm	65.948	68.361	134.309
Rum	3.394	3.500	6.894
Ermeni	1.409	1.452	2.861
Toplam	70.751	73.313	144.064

1903 salnâmesine göre Sinop sancağı merkez kazasının gelirleri toplamı 2.479.531 kuruş, giderleri toplamı ise 1.256.152 kuruştur. Buna göre kaza bütçesinde 1.223.379 kuruş fazlalık vardır.¹³⁸

1903 salnâmesine göre Sinop Kazası’nda dokuz okul bulunmaktadır. İki tane aynı adı taşıyan¹³⁹ bu dokuz okuldaki iki tanesi Rumlar’a aittir. Rum okullarındaki toplam öğretmen sayısı altı, toplam öğrenci sayısı 448 olup, Mekteb-i İdadi-i Mülki’nin 89 öğrencisinden 12’si de gayrimüslimdir. Öğrenci sayısı belli olmayan İnas Mekteb-i Rüşdisi dışındaki okullarda okuyan toplam öğrenci sayısı ise 1173 olarak verilmektedir.¹⁴⁰ Bu okulların türü, öğretmen ve öğrenci sayıları Tablo 3’de verilmektedir.

¹³⁷ A.g.m., s. 60.

¹³⁸ A.g.m., s. 62.

¹³⁹ Sinop Valiliği yayınında “Hususi İnas Mektebi”nden bahsedilmektedir (Sinop İli Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim, s. 81). Buna göre, burada adı iki defa geçen kız okullarından biri resmi, biri özel olabilir.

¹⁴⁰ Bu okullardan Rum Zükur Mektebi ve Rum İnas Mektebi dışında kalanlar rüşdiye ya da idadi mektepleriydi. Rum Zükur ve İnas mekteplerinin de, cinsiyet ayrımı yapan okullar olduğundan orta dereceli olması muhtemeldir. Erdal Arslan’ın salnâme transkripsiyonunda verdiği başka bir çizelgede Sinop kazasındaki rüşdiye mektebi sayısını üç olarak vermesi de bu iki Rum mektebinin tabloda anılmayan rüşdiye mektepleri olabileceğini düşündürmektedir. Vilâyetin diğer kazalarında ibtidai mekteplerin sayıları verilmekle birlikte Sinop kazasındaki ibtidai mektep sayısı verilmemiştir. Ancak orta dereceli bazı okulların ilk bölümlerinin de olduğu Sinop Valiliği’nin yayınından anlaşılmaktadır.

Tablo3: 1903 Kastamonu Vilâyet Salnâmesine göre Sinop Kazasındaki okullar.¹⁴¹

Okul	Öğretmen	Öğrenci
Mekteb-i İdadî-i Mülki	6	89
S. Süleyman Mekteb-i İdadisi	2	122
Aziziye Mekteb-i İdadisi	2	75
Cami-i Kebir Mekteb-i İdadisi	2	85
İnas Mekteb-i Rüşdisi	2	?
İnas Mekteb-i İdadisi	3	120
İnas Mekteb-i İdadisi	3	234
Rum Zükur Mektebi	6	214
Rum İnas Mektebi	3	234
	29	1173 (?)

Sinop'ta 1915 yılında Dar'ül Muallimin Mektebi açıldı. Üç sene açık kalan bu okul, mütareke döneminde bilinmeyen bir nedenle kapatıldı. 1919-20 eğitim ve öğretim yılında yatılı lise açılması girişiminde bulunuldu; ancak bir sonuç çıkmadı. 1921 yılında idadinin ibtidai kısmı İttihat Mektebi'nin ibtidai kısmı ile birleştirildi. 1921 yılında Sinop'ta bir sanayi evi açılması, 1922 yılında ise kız lisesi açılması teklifi verildi,¹⁴² ancak her ikisi de açılmadı.¹⁴³

Karadeniz limanlarına gelen yabancıların çeşitli hastalıkları da taşıması nedeniyle Kastamonu Vilâyeti ve bağlı sancaklarda karantina merkezleri ve hastaneler kuruldu. Sinop'ta da bir hastane¹⁴⁴ ve tahaffuzhane kuruldu. Sinop'ta kurulan tahaffuzhanenin dokuz çalışanı vardı. Bunlar, Tabip Vurs Efendi, Tabip Yani Efendi, Sernigebân ve Mal Müdürü Osman Remzi Efendi, Gardiyan Hasip Ağa, Gardiyan Lefter Ağa, Türkçe Kâtibi Ahmet Yâver, Fransızca Kâtibi Murad Efendi, Tebhir¹⁴⁵ Makinisti Hayri Efendi, Tebhir Makinesi Ateşçisi Mustafa Çavuş'tu.¹⁴⁶

¹⁴¹ Arslan, a.g.m., s. 87.

¹⁴² 1903 salnâmesine göre Sinop'ta İnas Mekteb-i İdadisi vardı. Bu okul daha sonra kapanmış olmalı.

¹⁴³ Sinop İli Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim, s. 75-83. 1920-1923 yılları arasında Sinop'un eğitim yaşamının canlı olduğu ve yeni girişimlerde bulunulduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemdeki girişimler cumhuriyetin kurulmasından sonra da devam ettiği için 1920-1923 dönemi eğitim yaşamının detayları Sinop'ta cumhuriyet dönemi eğitiminin incelendiği bölümde verildi.

¹⁴⁴ 1903 salnâmesine göre Sinop'ta iki hastane vardı (Arslan, a.g.m., s. 88).

¹⁴⁵ Tebhir, buharlı bir sterilizasyon aletine verilen addır.

¹⁴⁶ Kâmil Şahin, "XIX. Yüzyıl Sonlarında Kastamonu'da Hastaneler", **İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri** (18-20 Eylül 2003), Ankara, 2005, s. 124.

Sinop'ta 1913-1914 yıllarında tedavi gören frengili hastalarla ilgili bilgiler Tablo 4'de verilmektedir.

Tablo 4: 1913-1914 senelerinde Sinop'ta tedavi gören frengili hasta sayısı.¹⁴⁷

Sene	Tedavi Gören Hasta Sayısı	Evli	Bekâr	Erkek	Kadın
1913	968	568	400	576	392
1914	274	199	75	200	74

19. yüzyılın ikinci yarısında başlayan hızlı gerileme 20. yüzyılda da devam ederken, kente bir darbeyi de 1917 yılında çıkan büyük bir yangın vurdu.¹⁴⁸ 1917 yangını, dar sokaklı organik Osmanlı İslâm kent dokusu örgüsüne sahip sokaklardaki ahşap mimari mirasa büyük zarar verdi.

Kastamonu Vilâyetine bağlı bir sancak olan Sinop, 1920 yılında müstakil sancak oldu. Bağımsız Sinop sancağının ilk mutasarrıfı Zihni Bey'di.¹⁴⁹

1.4. Milli Mücadele'de Sinop

Aralarında Sinop limanının da bulunduğu Karadeniz limanları, deniz ticaretindeki rolleri sayesinde tarih boyunca ekonomik önem taşıdı. Limanların ticari ve ekonomik önemi yanında, coğrafi konumu nedeniyle Karadeniz Bölgesi'nin stratejik değeri de vardı. Çanakkale ve İstanbul boğazları ile birlikte düşünülerek Doğu Sorunu'nun bir parçası haline gelen Karadeniz'in büyük devletlerce egemenlik altına alınma çabaları, Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminde imzalanan Mondros Mütarekesi'nin birinci maddesiyle sonuçlandırılmaya çalışıldı. Mondros Mütarekesi'nin birinci maddesi ile Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nın açılması ve Karadeniz'e serbestçe geçişin sağlanması hükme bağlandı. Birinci Dünya Savaşı'nın galibi olan devletlerin Karadeniz'e egemen olma çabaları, sadece Anadolu ve Kafkasya'daki çıkarlarını korumaya değil, Rusya'da ortaya çıkan Bolşevik hareketini kontrol etmeye de yarayacaktı.¹⁵⁰

¹⁴⁷ A.g.m., s. 121-122.

¹⁴⁸ Darkot, a.g.e., s. 687.

¹⁴⁹ Efe, a.g.t., s. 46-47.

¹⁵⁰ Rahmi Doğanay, **Milli Mücadele'de Karadeniz**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2001, s. 6.

Mondros Mütarekesi'nin 30 Ekim 1918'de imzalanmasından sadece ondört gün sonra, 13 Kasım 1918'de İtilaf Devletleri'ne ait ellibeş parçalık bir donanma İstanbul'a geldi. Bu gemilerden dördü Yunanistan'a aitti. Osmanlı Devleti adına Mondros Mütarekesi'ni imzalayan Rauf Bey, Yunan gemilerinin boğazlardan geçmeyeceği konusunda Amiral Calthrope'dan güvence almıştı. Ancak bu güvenceye rağmen İtilaf Devletleri donanması Karadeniz'e açılarak önemli limanları işgal etti ya da abluka altına aldı.¹⁵¹

Trabzon, Samsun, İnebolu, Zonguldak, Kandilli ve Ereğli limanları, Milli Mücadele boyunca Ankara'nın dışarıyla bağ kurabildiği önemli limanlardı. Bu limanlar yanı sıra Amasra, Sinop, Fatsa limanları da işgal ya da abluka altına alınırken, iç kesimlerde bu limanlarla bağlantısı olan şehirler de kontrol edilmeye çalışıldı.¹⁵² Bu limanlar Milli Mücadele boyunca bir yandan Pontus devletini kurmaya yönelik girişimlere sahne oluyor, bir yandan da Anadolu hareketine lojistik destek sağlamada kilit haline geliyordu.

İstanbul'u üs olarak kullanan İtilaf Devletleri donanması, bu devletlerin Anadolu, Kafkaslar ve Rusya üzerinde egemenlik kurması için çalışırken, ABD de ekonomik nedenlerden dolayı Yakındoğu ile ilgilenmeye başladı. ABD'nin bölgeyle ilgili bir toprak talebi olmamakla birlikte,¹⁵³ Amerikan sermayesinin bölgeye girmesi, ABD'yi bölgedeki dini ve kültürel unsurlarla ilgilenmeye itti. Samsun limanını kendilerine üs olarak seçen Amerikalılar, Anadolu'ya "*Harbord Heyeti*" adıyla bilinen bir heyet gönderdi. Amerikalılarla işbirliği yapan İtilaf devletleri, bir yandan Karadeniz Bölgesi'ndeki etnik unsurları kışkırtırken diğer yanda da bu bölgede asayişin sağlanmadığını iddia ederek buraları işgal etmekle tehdit ediyordu.¹⁵⁴

Karadeniz Bölgesi'nde itilaf Devletleri tarafından kışkırtılan ve Türkler'e karşı silahlı eylemlere girişen etnik unsur, Fatih'in son verdiği Pontus Devleti'ni canlandırmak isteyen Rumlar'dı.

¹⁵¹ A.g.e., s. 27.

¹⁵² A.g.e., s. 42.

¹⁵³ Türk resmi tarihi, Mondros Mütarekesi sonrasında Osmanlı topraklarını işgal eden ülkeler arasında ABD'yi saymamaktadır. Bunun gerçeği yansıtmadığına dair bilgi ve belgeler için bkz. Hulki Cevizoğlu, **1919'un Şifresi (Gizli ABD İşgalinin Belge ve Fotoğrafları)**, Ceviz Kabuğu Yayınları, İstanbul, 2007, 195 s.

¹⁵⁴ Doğanay, a.g.e., s. 29.

Karadeniz kıyılarında kurulacak bir Pontus Devleti, Yunanistan'ın 1829 yılında bağımsızlığını kazanmasından sonra gerçekleştirmeye çalıştığı “*Megali İdea*”nın bir parçasıydı. Eskiçağlarda Karadeniz kıyılarının Ege'deki Yunan kent devletlerince kolonize edilmesi, Ortaçağ'daki Bizans egemenliği ve Trabzon civarında kurulan Komnenoslar Devleti gibi gerekçelerle Yunanlılar Anadolu'nun Karadeniz kıyılarını ata yurdu olarak görüyor, Batılı devletler de bu görüşe katılıyordu. Karadeniz Rumları, Pontus Devleti kurmak üzere Birinci Dünya Savaşı'ndan önce teşkilatlanmaya başlayarak silahlandı. Bolşevik devriminden kaçan Rumlar, Anadolu'nun Karadeniz kıyılarına yerleştirildi. Merzifon'daki Amerikan Koleji'nin desteğiyle 1904 yılında kurulan “*Rum Pontus Cemiyeti*”, Birinci Dünya Savaşı bitmeden önce Karadeniz'de Yunan egemenliğini sağlamak için gerekli altyapıyı oluşturmaya çalıştı. Bu cemiyetin yanı sıra “*Mavri Mira Cemiyeti*”, “*Rum Patrikhanesi*” ve “*Rum Muhacirun Komisyonu*”, Pontus Devleti'nin gerçekleşmesi için büyük çaba harcıyordu. Rumlar, Karadeniz'de Rum nüfusu çoğaltarak ve karışıklıklar çıkararak İtilaf Devletleri'nin bölgeye müdahale etmesini sağlamaya çalışırken, Trabzonlu Rum zenginler, Trabzon'da Pontus Cumhurbaşkanı için saray bile yaptı. Kurulması düşünülen Pontus Devleti'nin sınırları, Batum'un kuzeyinden İnebolu'nun batısına kadar olan Karadeniz sahilleri ile Kastamonu, Yozgat, Tokat, Amasya, Çorum, Sivas, Gümüşhane ve Erzincan'ı kapsıyordu. Samsun ise Pontus Devleti'nin başkenti olarak düşünülüyordu.¹⁵⁵

Milli Mücadele yıllarında Karadeniz kıyıları İtilaf Devletleri gemilerinin tehdidi altındaydı. Bu tehdit, 1921 yılı başlarından Sakarya Savaşı sonuna kadar en üst düzeydeydi. Çoğunlukla Amerikan ve İngiliz gemileri, aralarında Sinop'un da bulunduğu liman kentlerini ziyaret ederek askeri ve sivil yetkililerle görüşüyordu. 1921 yılında başlayan ve Sakarya Savaşı öncesinde artan silah ve cephane sevkiyatı başta olmak üzere Milli Mücadele'nin her türlü kaynağının temin edildiği önemli kapılar olan Karadeniz limanlarında Ankara Hükümeti'nin aldığı önlemlerle İtilaf Devletleri subaylarının ziyaretleri ve limanlara giriş çıkışlar denetim altına alınmaya çalışıldı.¹⁵⁶ Ancak Milli Mücadele'nin başında limanların denetimsiz olması, İtilaf Devletleri gemileri ve Rumlar'ın Pontus Devleti'ni canlandırmaya yönelik çalışmalarına yarıyordu. Birinci Dünya Savaşı sırasında devletin güvenliği nedeniyle iç kesimlere gönderilen Rumlar'ın geri dönmelerine nezaret eden İtilaf Devletleri

¹⁵⁵ A.g.e., s. 58-60.

¹⁵⁶ Efe, a.g.t., s. 25.

gemileri Pontus faaliyetlerini örgütlüyordu. Bu nedenle İtilaf Devletleri gemileri sık sık Sinop'a uğruyor, Samsun'da bulunan İngiliz komiserliğine bağlı subaylar da Sinop'u kontrole geliyor ve Rumlar'la temas kuruyordu.

Samsun civarında etkin olan Rum Pontus Cemiyeti'nin Sinop'ta da bir şubesi vardı. Cemiyetin Sinop şubesi başkanlığını Eczacı Vasil yürütüyordu.¹⁵⁷ Dr. Rıza Nur, hatıratında Vasil ile ilgili şu satırlara yer verir:

“Sinop’a Rusya’ya gitmezden evvel gelişimde, Eczacı Altınoğlu Vasil, kardeşi Yuvan ile beni kandırıp İstanbul’a kaçırmak için pek ziyade uğraşmıştı. Saatlerce zorladılar. Vasil “Ben seni kaçıırırım, Patrik’e yazarım. İstanbul’da da itibar görürsün. Paraca da sıkıntı çekmezsin” demişti. Tabii dinlememişim. Bu adam eski aile dostu ve kendisi de cidden namuslu adam. Benim de namusuma emin. Bu suretle bu sözleri bana söylemekten de korkmuyordu. Ben de bir fena şey söyleyip kalbini kırmıyorum. İdare-i maslahat ediyordum. Bu sefer yine tutturdu. “İllâ seni kaçırayım” diyor. Artık beni âciz bıraktı. “Canım Vasil Efendi! Niye zorlanıyorsun?” dedim. Yine içini döktü. “Sen Ankara’ya gitme! Bu adamların içinde bulunma! Bunlar iktidarsız adamlardır. Sen bunların hatalarını düzelteceksin. Mühim işleri sen yapacaksın. Sen olmazsan iki günde iflâs ederler. Yunanistan kazanır. Bunun için seni kaçırmak istiyorum.” Dedim: “Vasil efendi yanılıyorsun. Benden ne çıkar. Orda çok muktedir adamlar var. Ben olmasam da Yunanistan’ı bitirirler.” Büyük cesaretti. Adam beni Rumluk için kazanmak istiyor ve bana para vaad ediyor. Vasil “Hayır, dedi, biz seni biliyoruz. En mühim işleri sen göreceksin. Sensiz onlar muvaffak olamaz.” Dedim ki: “Vasil efendi, bu kanaatin doğru değil. Bunları bırak, başka şey var. Sen bir Rum’sun. Rum’luk için çalışıyorsun. Fakat ben Rum değilim. Bir Türk’üm, Türk’lük için çalışırım.” dedim.

Vasil’i bilirdim. Ama bildiğimden müthiş imiş. Pontusçuların başı imiş. Hattâ benden evvel Topal Osman onu öldürmeğe gelmiş. Mutasarrıf Zihni mâni olmuş Bu adam pek zeki idi. Eczacı idi. Tarih ve epey şey okumuştı. Evlenmemişti. Pek ciddî idi. Yüzü nadir gülerdi. Eczanehâneye yakın bir bahçesi vardı. Oraya Paris’ten çiçek tohumları getirir, eker, onlarla meşgul olurdu. Nâdide meyveler ve çiçekler yetiştirirdi. Sinop’un Müslüman’ı, Rum’u, erkeği, kadını kendisine hürmet ederdi. Şahsan pek iyi adamdı. Fakirlere Müslüman da demez bakardı.

Bu sefer ben evde iken, birgün eczahânesine biri girmiş, bıçakla vurmuş, Beni çağırdılar, evine gittim. Beş altı yerinde yara var. Biri mide civarında, karnında nezef var. Bir şey yapmak da mümkün değil. Öldü. Cenazesinde bulundum. Mezarına kadar gittim. Adetâ ağlayacaktım.

İnsanlık ve insanların münasebetleri gariptir. Fikirce, milliyetçe taban tabana ziddiz. Fakat pek dostuz. Birbirimize hürmet ediyoruz, birbirimizi ihbar ve imha etmiyoruz.

Kaatili bulamadılar. Zannedersem Vasil’i şube reisi Cemal Bey öldürttü. Evvelce de bir Rum öldürtmüştü. Pontuscuları temizliyordu. Çok zorladım itiraf etmedi. Vasil de böyle gitti.

¹⁵⁷ A.g.t., s. 83.

Ben hudud hârici ve Mısır'da iken, Harb-i Umumi'nin o dehşetinde ihtiyar babama kardeşlerim bakmamış. Vasil her ay kendisine lüzumu kadar para ikraz etmiş. Mütarekede ben Sinop'a gelince borçları kanuna bakmayıp yine altın olarak te'diye etmiştim. Bu dostluğu hiçbir Türk yapmamış, hattâ oğulları da. Nasıl minnettar olmayayım? Ölünce eczahânesini Boyabat'lı Eczacı Naci Bey aldı. Defterinin arasında yüzlerce vesika çıkmış. Bunlar hekimlerin fakirlere Belediye Eczahânesinden alınmak üzere verdikleri reçeteleri imiş. Aralarında benim de birçok reçetelerim varmış. Belediye Eczahânesinden alamamışlar. Vasil'e gelmişler. Vasil onlara meccanen vermiş imiş. Ölümüne sade Rum'lar değil, kadın erkek Türk'ler de ağladılar.”¹⁵⁸

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Ferit Paşa'nın kabineyi kurmasıyla Hürriyet ve İtilaf Fırkası iktidara geldi. Yeni hükümet Sinop Mutasarrıfı Necip Bey'i görevden alarak yerine Üsküdar Polis Müdürü Mazhar Tevfik Bey'i atadı. Terfi ettirilerek Sinop Mutasarrıflığı'na atanan Mazhar Tevfik Bey, İttihatçılardan temizleyeceği Sinop'a gitmek için vasıta arıyordu. O dönemde Sinop'a düzenli yolcu vapuru çalışmıyordu. İtalyan bandıralı “Jan” adlı vapur ve şilepten bozma “Kırım” adlı küçük bir vapur Sinop limanına düzensiz olarak uğruyordu. Kendisini Sinop'a götürecek vasıta arayışındaki Mazhar Tevfik Bey, 9. Ordu Müfettişliği'ne¹⁵⁹ atanan Mustafa Kemal Paşa'nın özel bir vapurla Samsun'a gideceğini öğrenerek bu vapura bindi.¹⁶⁰

Mustafa Kemal, Mondros Mütarekesi uyarınca İtilaf Devletleri'nin İstanbul'u fiilen işgal ettiği 13 Kasım 1918 tarihinde İstanbul'a gelerek altı ay başkentte kaldı. Bu sürede önce etkin bir görev almanın yollarını arayan Mustafa Kemal, bundan ümidini kesince Anadolu'ya geçerek bir kurtuluş hareketi başlatmanın yollarını aramaya başladı. Başta Ali Fuat Paşa olmak üzere yakın ve güvenilir arkadaşlarıyla yaptığı toplantılarda Milli Mücadele'nin düşünsel temelini atan Mustafa Kemal, Anadolu'ya geçmek için hükümetin kendini uygun bir göreve atmasını sağlamayı başardı.¹⁶¹

İngilizler, 9 Mart 1919'da Samsun'u, 30 Mart 1919'da Merzifon'u işgal etti. Samsun ve Merzifon'un İngilizler tarafından işgal edilmesi, bu civardaki Pontus

¹⁵⁸ Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım III: Rıza Nur-Atatürk Kavgası**, (Yayına Hazırlayan: Abdurrahman Dilipak), İşaret Yayınları, İstanbul, 1992, s. 219-220.

¹⁵⁹ Efe, a.g.t., s. 27'de Mustafa Kemal'in 3. Ordu Müfettişliğine atandığı yazılıdır. Oysa s. 29'da da belirtildiği gibi, Mustafa Kemal 9. Ordu Müfettişliğine atandı; 9. Ordu 15 Haziran 1919'da 3. Ordu oldu.

¹⁶⁰ A.g.t., s. 27.

¹⁶¹ Semih Yalçın, Mustafa Turan, Mustafa Ekincikli, İlhan Aksoy ve Şarika Gedikli, **Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri**, 5. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2005, s. 156-158.

çetelerini azdırdı. Bu tarihten sonra Rum çetecilerin Müslümanlara karşı giriştikleri tecavüz ve taşkınlıkların arttığı İngiliz istihbarat raporlarına kadar girdi. Bununla birlikte İngilizler, işgalden çok önce, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından hemen sonra, Samsun'daki Müslümanların silahlanarak Hristiyanları katletmeye hazırlandıklarını iddia etmeye başladılar. Bölgedeki Birinci Dünya Savaşı yıllarında başlayan huzursuzluğun Rumlar'dan kaynaklandığı o yıllarda hazırlanan raporlarda belirtilse de, suçlanan taraf Türkler oldu.¹⁶²

Mustafa Kemal, Samsun yöresinde bozulan asayişin düzeltilmesi, bölgenin silahsızlandırılması, huzursuzlukların giderilmesi ve şikâyetlerin incelenmesi amacıyla 9. Ordu Umum Müfettişi olarak ve geniş yetkilerle donatılarak Samsun'a gönderildi. Mustafa Kemal ve beraberindekiler, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesinden bir gün sonra, 16 Mayıs 1919'da Bandırma Vapuru ile İstanbul'dan ayrıldı.

Mustafa Kemal ve arkadaşlarını Samsun'a taşıyan Bandırma vapurunun yolcularından Mazhar Tevfik Bey, yeni atandığı görev yeri Sinop'a giderken görüşlerini de değiştirdi. Bu karşılaşma ve Mustafa Kemal'in yeni Sinop mutasarrıfını Milli Mücadele saflarına çekmesini Hasan İzzettin Dinamo şöyle anlatır:

"... Mustafa Kemal, karargâh arkadaşları ile Bandırma vapurunda İstanbul'dan Samsun'a giderken Sinop'a yeni atanmış olan bu genç ve iyi yürekli Sinop mutasarrıfına da rastlamıştı. Mustafa Kemal, bu genç adamda bir Hürriyet ve İtilâfçı tipi bulmuş, İstanbul'dan Sinop'a dek üzerinde işleye işleye onu ihtilalci aydınlardan biri olarak yetiştirmişti. İstanbul'dan bir Hürriyet ve İtilâf Partili olarak çıkan Mazhar Tevfik bey, Sinop'a bir kuvayı milliyeci olarak ayak basmıştı."¹⁶³

Mustafa Kemal ve beraberindekileri Samsun'a götüren Bandırma Vapuru 17 Mayıs sabahı İnebolu'ya, 18 Mayıs öğle üzeri de Sinop'a vardı. Mustafa Kemal, güven duyduğu genç mutasarrıfa gelecekte haberleşme olasılığını düşünerek bir de şifre anahtarı verdi.¹⁶⁴

Mustafa Kemal'in 18 Mayıs pazar günü öğle saatlerinde Sinop'a ulaşan vapurdan inerek kente çıkıp çıkmadığı konusunda iki karşıt görüş vardır.

¹⁶² A.g.e., s. 159.

¹⁶³ Hasan İzzettin Dinamo, **Kutsal İsyan-Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikâyesi-3**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1986, s. 114-115.

¹⁶⁴ Efe, a.g.t., s. 27-28.

Celâl Bayar'a göre, Mustafa Kemal Samsun'a giderken uğradıkları Sinop limanında karaya çıktı. İsmail Efe, Celâl Bayar'ı kaynak göstererek, Mustafa Kemal'in Sinop'u ziyaret edip kentin ileri gelenleriyle görüştüğünü, Pontus Cemiyeti'nin faaliyetleri hakkında bilgi aldığını, olası bir mukavemet hakkında heyecan uyandıran sözler söylediğini, Samsun'a gidebilmek için yol ve vasıta sorduğunu, Samsun'a karayoluyla ulaşmanın olanaksızlığını öğrenince aynı akşam vapurla yola devam ettiğini belirtmektedir.¹⁶⁵ Bayar bu konuya hatıratında şu satırlarla değinmektedir:

“Bandırma vapuru söylediğim ihtiyat tedbiri altında, mümkün olduğu kadar kıyıyı tâkip ederek önce Sinop'a geldi. Mustafa Kemal Paşa şehri ziyaret etti, karadan Samsun'a gitmek için yol ve vasıta aradı. Bunların olmadığı anlaşıldığı için yine gemi ile yoluna devam etmek zorunda kaldı.”¹⁶⁶

Mustafa Kemal'in Sinop'ta karaya çıkmadığını söyleyenlere göre, Bandırma Vapuru 18 Mayıs pazar günü Sinop limanına girdiği sırada Sinop'un meşhur gündeğusu rüzgârı estiğinden vapur sallanıyordu. Vapurdan inen Mazhar Tefik Bey, kendisini karşılayanlara, vapurda Mustafa Kemal Paşa'nın bulunduğunu ve paşayı kente davet etmelerinin iyi olacağını söyledi. Mazhar Tefik Bey'in yazmış olduğu davet yazısı paşaya gönderildi. Ancak vapurun sallanmasından rahatsız olan Mustafa Kemal, dışarı çıkamayarak gönderdiği bir kartvizitle özür diledi.¹⁶⁷ Hüsrev Gerede, Samsun yolculuğunun Sinop'la ilgili bölümünü şöyle anlatmaktadır:

“... 18 Mayıs öğle üstü Sinop limanına girdik. Çok şükür sallantı kesildi. Yataklardan fırladık. Traş olduk, yıkandık, güvertede hava aldık, güneşlendik. Dr. Refik'in nane suyu aklımızı başımıza getirdi. Saat 3'te vapurda bizimle gelip karaya çıkan Liva Mutasarrıfı Mazhar Tefik Bey Sinop'tan bize İzmir'in işgali ile ilgili yazılı bilgi getirdi.”¹⁶⁸

Mustafa Kemal'in Samsun yolunda uğradığı son durak olan Sinop'ta karaya çıkıp çıkmadığı ile ilgili bilgiler çelişkilidir. Ancak Sinop'ta karaya çıkıldığına dair sağlam bir kanıt gösterilememesi nedeniyle, kente ayak basmamış olma olasılığının yüksek olduğu söylenebilir.

¹⁶⁵ A.g.t., s. 28.

¹⁶⁶ Celâl Bayar, **Ben de Yazdım-8**, Baha Matbaası, İstanbul, 1972, s. 2575.

¹⁶⁷ Efe, a.g.t., s. 28.

¹⁶⁸ Hüsrev Gerede, **Hüsrev Gerede'nin Anıları**, (Hazırlayan: Sami Önal), 4. Baskı, Literatür Yayınları, İstanbul, 2003, s. 25-26.

Dokuzuncu Ordu Mufettişliği karargâhında görevli Bandırma Vapuru yolcularından Teğmen Muzaffer (Kılıç) Bey, 18 Mayıs 1919'da günlüğüne şu notu düştü:

“Zevâde Sinob'a muvâsalat etdik. Limanda Preveze Gambotu bulunmaktadır. Sekizden sonra limandan hareket etdik.”¹⁶⁹

Teğmen Muzaffer Bey'in hatıratında bahsettiği Preveze gambotu, Karadeniz'de karakol görevi yapan iki savaş gemisinden biriydi. Karadeniz'de ticaret gemilerinin güvenliğini sağlamak ve kaçakçılığı önlemek amacıyla, Amiral Calthorpe'un bilgisi dahilinde, 10 cm'lik topları sökölerek 4.7 cm'lik top ve 7.65 cm'lik makineli tüfekleri bırakılmış olan Preveze gambotu Sinop limanında, Aydınreis gambotu ise Trabzon limanında üslendi. şubat 1919'da karakol görevine başlayan eski ve eksikleri bulunan bu iki gemi kömürsüzlük nedeniyle hareket edemiyordu. Bu durumu öğrenen Mustafa Kemal, Samsun'a geldiği günün ertesinde Harbiye Nezareti'ne telgraf çekerek gemiler için 500 ton kömür gönderilmesini istedi. İstenilen kömürü taşıyacak Giresun vapurunun kazan arızası nedeniyle kömür gönderilmesinin ertelenmesi üzerine Mustafa Kemal 27 Mayıs günü bir telgraf daha çekerek acil kömür istedi. Mustafa Kemal'in ısrarlı takibi sonunda gelen kömür sayesinde gambotlar faaliyete geçerek Pontus çetelerinin faaliyetleri ve kaçakçılığın önlenmesinde etkin oldular. İşgal kuvvetleri ise gambotların faaliyetlerinden rahatsızlık duyarak İstanbul'a dönmelerini sağlamaya çalıştı. İstanbul hükümeti, özellikle Sivas Kongresi'nden sonra gambotların İstanbul'a gelmesini istedi. Sinop limanında görevli bir İngiliz Yüzbaşı, 11 Aralık 1919'da Preveze gambotunun kayıtlarını inceleyerek Anadolu Hareketi ile bir ilişkisinin olup olmadığını tespit etmeye çalıştı. Görevlerine son verilen her iki gambotun İstanbul'a dönmesi kesin bir biçimde emredildi. Gambotlar, kömür ve yağ eksikliği, bakım onarım gibi gerekçelerle dönüşlerini sürekli erteledi. Bunun üzerine, gambotları yedeğine alıp getirmesi için İstanbul'dan Alemdar römorkörü gönderildi. Gambotların Milli Mücadele'ye katkılarını gören Alemdar personeli, iki gambotu Samsun'da bırakarak geri döndü. TBMM'nin kurulması ve İcra Vekilleri Heyeti'nin oluşturulmasından sonra Ankara Hükümeti gambotlara el koyduğunu açıkladı. Ankara'nın emri üzerine, silah

¹⁶⁹ Fethi Tevetoğlu, **Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 757, Ankara, 1987, s. 96.

cephane ve önemli malzemesi karaya çıkarılan gambotlar sıg suda tekrar yüzdürülebilecek biçimde batırıldı.¹⁷⁰

Ankara Hükümeti, limanları korumak, teşkilâtlandırmak, nakliye araçlarını arttırmak, Karadeniz'deki Rus limanlarından ulaşımı sağlamak gibi amaçlarla 1 Temmuz 1920 tarihinde Umûr-ı Bahriye Müdürlüğü'nü kurdu. Bu birimin adı, 1 Mart 1921'de Bahriye Dairesi Reisliği olarak değiştirildi. Sinop, önce müdürlük, sonra reislik olan bu birimde oluşturulan Samsun Merkez Liman Reisliği'ne bağlandı. Daha sonra Samsun Liman Reisliği'ne bağlı bir liman reisliği haline getirilen Sinop'un İnceburun mevkiinde bir gözetleme istasyonu kuruldu.¹⁷¹

18 Mayıs 1919'da Sinop'a varan Mutasarrıf Mazhar Tevfik Bey, bir yandan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın verdiği listeye göre yeni görev yerindeki İttihatçı memurları görevden alırken diğer yandan da Mustafa Kemal'in talimatlarını uygulamayı ihmal etmedi.¹⁷² Mazhar Tevfik Bey'in mutasarrıflığı boyunca İtilaf Devletleri subaylarının sık sık uğradığı Sinop'ta zaman zaman tatsız olaylar yaşandı.

İngilizler'in yanı sıra Fransızlar da Sinop'taki Rumlarla ilgileniyordu. Fransızlar, Sinop'taki Katolik Kilisesi'ni bahane ederek Sinoplu Rumlarla ilişki kurdu. Mazhar Tevfik Bey, Kastamonu Valiliği'ne çektiği 5-6 Temmuz 1919 tarihli telgrafta, Bir subay ve on sivil Yunanlı ile üç Fransız subayın Ukrayna bandıralı bir vapur ile Sinop'a gelerek Yunan Kızılhaç Hastanesi'ne uğradıklarını, daha sonra Dr. Yani ve Reji direktörünün de aralarında olduğu bir grup tarafından Samsun'a uğurlandıklarını bildirdi. Bu grup daha sonra Sinop Cezaevi'ni de kontrol ederek Rum ve Ermeni tutuklu aradı. 31 Temmuz 1919'da ise bir Fransız Savaş gemisi ile Sinop'a gelen bir grup Fransız askeri Katolik Kilisesi'nin onarımı ve su kaynağı bulma amacıyla kentte inceleme yaptı.¹⁷³

4 Ağustos 1919 günü Samsun'dan İstanbul'a giden yolcu vapuru Sinop'a uğradığında, yanında muhafızlığını yapan bir polis memuru olan bir kişi karaya çıkarak mutasarrıfın yanına gitti. Polisin yanındaki kişi, eski Samsun mebusu Osman olduğunu, Samsun Rum Metropolit'i'nin isteği üzerine İngilizler tarafından

¹⁷⁰ Figen Atabey, **Karadeniz'de Türk Donanması**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s. 60-62.

¹⁷¹ A.g.e., s. 73-85.

¹⁷² Efe, a.g.t., s. 36.

¹⁷³ Doğanay, a.g.e., s. 71-72.

yakalanarak Malta'ya götürölmek üzere yola çıkarıldığını söyledi ve mutasarrıftan yardım istedi. Sinop'un ileri gelenlerini toplayan Mazhar Tevfik Bey, bir oyun oynayarak eski milletvekilini göndermemeye karar verdi. Bir süre sonra Samsun'da görev yapan Rum asıllı İngiliz Yüzbaşı Solter, yanında bir Ermeni tercümanla Sinop Hükümet Konağına geldi. Mazhar Tevfik Bey o sırada dışarıdaydı. Memurları konuşturamayan Yüzbaşı Solter, Osman Bey'i Sinop'tan alamayacağını anlayınca kentten ayrıldı. Osman Bey, Mustafa Kemal'in emrine uyarak karadan Sivas'a gönderildi.¹⁷⁴

7 Eylül 1919 günü Sinop limanına iki Amerikan savaş gemisi geldi. Gemilerden, biri Samsun'daki İngiliz temsilcisi Yüzbaşı Solter olmak üzere bir grup asker karaya çıktı. Askerlerden birinin elinde katlanmış bir İngiliz bayrağı vardı. Yüzbaşı Solter, askerler ile eski Rus konsoloshanesine gitti ve buradaki bayrak direğine İngiliz bayrağını çekti. Amerikan gemilerinden inen Albay Boer ise beraberindekilerle Sinop Hükümet Konağı'na giderek Mazhar Tevfik Bey'i ziyaret etti ve iade-i ziyarete gemilerine çağırıldı.¹⁷⁵

8 Eylül 1919 kurban bayramı sabahı Sinop'a tekrar gelen Yüzbaşı Solter mutasarrıfın evini bastı. Mazhar Tevfik Bey giyinme bahanesiyle pencereden kaçtı. Solter Hükümet Konağına giderek İngiliz bayrağı çekti. Ancak öfkeli ve silahlı halkın binayı sarmasıyla geri adım attı.¹⁷⁶

Bu olaylardan sonra İngilizler'in baskısıyla mutasarrıflıktan alınan Mazhar Tevfik Bey, Sinop halkının sahip çıkması ve İstanbul hükümetine baskı yapması üzerine görevine iade edildikten sonra Milli Mücadele yolunda daha azimli çalıştı.¹⁷⁷

19 Ekim 1919'da yapılan Meclis-i Mebusân seçimlerinden sonra görevinden azledilen Mazhar Tevfik Bey'in yerine Babanzâde Mahmut Bey atandı. Mazhar Tevfik Bey, Mustafa Kemal tarafından Sivas'a davet edilmesine rağmen İstanbul'a gitti. Mahmut Bey'in kente gelişine kadar göreve Gerze Kaymakamı Sabri Bey vekâlet etti. Eski mutasarrıflardan daha ağır başlı ve cesur olan Mahmut Bey döneminde Sinop'ta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yeniden oluşturularak merkez ve

¹⁷⁴ Dinamo, a.g.e., s. 114-121.

¹⁷⁵ A.g.e., s. 121-122.

¹⁷⁶ A.g.e., s. 123-127.

¹⁷⁷ Efe, a.g.t., s. 37-39.

kazalarda teşkilatlandı. Bir süre sonra Kastamonu Valisi ile arası açılan Mahmut Bey Afyonkarahisar Mutasarrıflığı'na tayin edilirken yerine Vahdettin'in eski kayınbiraderi Kaymakam Zeki Bey¹⁷⁸ hem mutasarrıf hem de kumandan olarak atandı. Henüz Sinop'a gelmeyen Zeki Bey'in Sinop ve civarındaki Çerkezleri kışkırtarak bunlarla Ankara üzerine yürüyeceği söylentisi çıktı. Sinop'u kontrol etmek isteyen Milli Hükümet de Erzurum Mebusu Zihni Bey'i Sinop'a mutasarrıf olarak atadı. Zihni Bey halkla iyi ilişkiler kurdu, Sinop çevresine korku salan çeteleri ortadan kaldırdı. Zihni Bey, yönetimi sırasında Kastamonu'dan ayrılarak bağımsız sancak olan Sinop'un mutasarrıflığını sürdürdü. Bir süre mebusluk ya da idari görevini tercih etmesi gerektiğinde mebusluğu tercih etmek istedi. Ancak Mustafa Kemal, Dahiliye Vekili Dr. Adnan ve Maarif Vekili Dr. Rıza Nur'dan gelen telgraflar üzerine Sinop Mutasarrıfı olarak kaldı. Daha sonra Bitlis Valiliği'ne terfi etti. Zihni Bey'den boşalan makama, Eski Samsun mebusu Osman Bey'in kardeşi Süleyman Necmi Bey atandı. Malta'dan dönmüş olan Süleyman Necmi Bey döneminde Sinop'ta önemli bir olay yaşanmadı. Ankara Hükümeti'nin güçlendiği ve Sinop'ta tehlikenin ortadan kalktığı dönemlerde mutasarrıflığa Mustafa Kemal'in akrabası olan Hüsnü Bey atandı.¹⁷⁹ Sinop'un son mutasarrıfı, bu göreve 29 Eylül 1923 tarihinde atanan ve daha sonra Sinop Valisi olan Nizamettin Bey'di.¹⁸⁰

İzmir'in 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar tarafından işgal edilmesi, 29 Mayıs 1919'da Sinop Belediye Başkanı Rasim önderliğinde eşraf ve ahalinin İstanbul'a çektikleri telgraflarla protesto edildi. 3 Haziran 1919'da da Seyit Bilâl Türbesi önünde büyük bir miting yapıldı. Miting sonunda alınan kararlar İstanbul Hükümeti'ne ve İtilaf Devletleri'nin İstanbul'daki temsilcilerine gönderildi.¹⁸¹ Mustafa Kemal, Nutuk'ta Sinop'taki mitinge de yer verdi:

“Verdiğim talimattaki esasları kötüye kullanacak kadar ustalık gösterenler de oldu. Söz gelişi Sinop'a yeni atanan bir mutasarrıf orada yapılan gösterileri kendisi yönetiyor ve miting kararlarını kendisi yazıp halka imza ettirdiğini söylüyor ve bize de bir örneğini gönderiyor. Bu zatın zavallı halka gürültü patırtı arasında imza ettirdiği uzun yazılar içinde şu satırlar gizleniyordu: “Türkler ilerleyip gelişemedi. Avrupa medeniyet esaslarını kabul edemedi ve benimseyemedi ise bu da şimdiye kadar iyi bir yönetime kavuşmamış olmasından ileri gelmiştir. Türk milleti, ancak kendi

¹⁷⁸ A.g.t., s. 33'de Zeki Bey'in kaymakamlıktan atıldığı belirtilmektedir.

¹⁷⁹ A.g.t., s. 43-47.

¹⁸⁰ Hayri Orhun, Mehmet Belek, Celâl Kasaroğlu ve Kâzım Atakul, **Meşhur Valiler**, İçişleri Bakanlığı Merkez Valileri Bürosu Yayınlarından, Sayı: 1, Ankara, 1969, s. 597.

¹⁸¹ Efe, a.g.t., s. 74-75.

padişahının saltanat ve hâkimiyeti altında olmak şartıyla Avrupa'nın himâye ve kontrolü altında kurulacak bir yönetim şekli ile yaşayabilir."

*Efendiler, Sinop halkı adına İtilâf Devletleri temsilcilerine verilen 3 Haziran 1919 tarihli bu muhtıranın altındaki imzalara göz gezdirirken, müftü vekili efendinin imzasından sonra gördüğüm imza, bilginize sunduğum satırları yazan ve yazdıran ruhu bana keşfetti. O imza, Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın ikinci başkanı olan zatın imzası idi."*¹⁸²

Rıza Nur, son derece öznel bir yaklaşımla kaleme alınmış hatıralarında Mustafa Kemal'in Sinop mitinginin kararını örnek göstermesini Sinop'u sevmemesine bağlar. Sinop Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın ikinci reisinin¹⁸³ Sinoplu olmadığını söyleyen, kişiliği ve yaptıkları üzerine kısa bir bilgi veren Rıza Nur'a göre Sinop halkı kandırılmıştı.¹⁸⁴

Sinop'ta çok sayıda Rum yanında Ermeniler de yaşıyordu. Birinci Dünya Savaşı sırasında iç bölgelere sürülen Ermeniler savaş bittikten sonra geri döndü. Kastamonu Vilâyetindeki Ermeniler üzerinde etkili olan Papaz Dacat, Kastamonu çevresinde dolaşarak Ermenileri ziyaret ediyordu. Sinop'ta mutasarrıfın makamında Ermenileri çağırıyor, Müslüman olmuş Ermeni kadınlarının çarşafını yırtıyordu.¹⁸⁵ Ermenilerin ve Rum Pontus çetelerinin etkinliklerini tamamen bitiren son darbe Milli Mücadele'nin kazanılması oldu.

Sinop'ta ilk Kuvva-i Milliye örgütlenmesi, Ali Fuat Paşa tarafından bu amaçla Sinop Askerlik Şubesi reisliğine gönderilen Kastamonulu Binbaşı Şevket Bey tarafından başlatıldı. 1919 yılının Temmuz ayının son günlerinde Sinop'a gelen Şevket Bey, kısa zamanda civarda Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerini kurmaya ve örgütlemeye başladı. Sinop Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin önderliğini Rasim Şükrü Bey yaptı. Mahmut Bey zamanında cemiyet yeniden teşkilatlandı, yönetimi değişti.¹⁸⁶

Mustafa Kemal Paşa'nın çağrısı üzerine Sinop delegesi olarak Sivas Kongresi'ne katılmak üzere, Kastamonu Vilâyeti Meclis-i Umumisi'nde Sinop azası olan Kastamonulu Tatlızâde Nuri Efendi ve emekli Binbaşı Zeki Bey seçildi. Sinop delegeleri tüccar kimliği altında Sinop'tan vapura binerek Samsun'a, buradan da

¹⁸² Kemal Atatürk, **Nutuk**, (Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2007, s. 16-17.

¹⁸³ Burada anılan Hürriyet ve İtilâf Fırkası ikinci başkanı Akif Bey'dir.

¹⁸⁴ Nur, a.g.e., s. 29-31.

¹⁸⁵ Efe, a.g.t., s. 92-93.

¹⁸⁶ A.g.t., s. 48-50.

karayoluyla Sivas'a gitti. Rahatsızlanan Nuri Efendi kongreye katılmadı. Sinop, Sivas Kongresi'nde Zeki Bey tarafından temsil edildi.¹⁸⁷

Damat Ferit Paşa Hükümeti 1 Ekim 1919'da istifa edince yeni hükümeti Ali Rıza Paşa kurdu. Ali Rıza Paşa Heyet-i Temsiliye ile anlaşmak istiyordu. Bu amaçla Bahriye Nazırı Salih Paşa'yı Anadolu'ya gönderdi. Amasya'da yapılan görüşmelerde alınan karar uyarınca Meclis-i Mebusân seçimleri 19 Ekim 1919'da başladı. Heyet-i Temsiliye, Fethi ve İbrahim Tali Beylerin Sinop milletvekili olmasını istedi. Ancak Dr. Rıza Nur'un Sinop'a gelip seçime katılmasıyla Sinoplular hemşehrilerinden yana tavır koydular. Sinop halkı, hiç tanımadıkları Heyet-i Temsiliye adaylarının değil, yakından tanıdıkları Dr. Rıza Nur ve kaymakamlıktan atılmış Çerkez Zeki Bey'in mebus olmasını istiyordu. Kastamonu Valisi, Rıza Nur'un Sinop'ta sevilen biri olduğunu, seçimi kazanacağını, onun aday gösterilmesini Heyet-i Temsiliye'ye bildirdiyse de, Rıza Nur ve Zeki Bey güvenilir bulunmayarak bu öneri geri çevrildi. Mustafa Kemal, seçilen her mebus gibi Sinop'ta seçimi kazanan Dr. Rıza Nur ve Zeki Bey'den kendisiyle görüştüktan sonra İstanbul'a gitmelerini istediye de, Sinop mebusları kendilerinin Heyet-i Temsiliye ile bir ilgilerinin olmadığını söyleyerek İstanbul'a gittiler.¹⁸⁸

İtilaf Devletleri'nin 16 Mart 1920'de İstanbul'u resmen işgal ettiklerini ilan etmeleri ve bazı mebusları tutuklamaları üzerine Meclis-i Mebusân dağıldı. Heyet-i Temsiliye, dağılan meclisi Ankara'da toplamak üzere harekete geçti. Mustafa Kemal, gelebilen mebusların İstanbul'dan Ankara'ya gelmesi ve yeni seçimler yapılması için çağrıda bulundu. Sinop'ta yapılan seçimlerde Rıza Vamık Bey, Hakkı Hami Bey, Abdullah Bey ve Şerif Bey seçildi. Dr. Rıza Nur da daha sonra Ankara'ya geçerek meclise katıldı.¹⁸⁹

Sancakların kaldırılıp vilâyet teşkilatının kurulmasıyla 1923 yılında aynı adı taşıyan ilin merkezi olan Sinop, Milli Mücadele'nin kazanılmasından ve cumhuriyetin kurulmasından sonra Kemalist cumhuriyetin ve devrimlerin rüzgârıyla yeni bir döneme girdi.

¹⁸⁷ A.g.t., s. 32.

¹⁸⁸ A.g.t., s. 32-34.

¹⁸⁹ A.g.t., s. 36. TBMM'nin sürekliliği ve ilk meclisin tez çalışmasına konu olan 1923-1950 döneminin ayrılmaz parçası olması nedeniyle bu dönem görev yapan milletvekilleri, "Siyasal Yapı" başlıklı dördüncü bölümde incelendi.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNETSEL, DEMOGRAFİK VE KENTSEL YAPI

2.1. Yönetsel Yapı

Tarihsel süreçte göçebelikten toprağa bağlı bir yaşam düzenine geçilmesi ve iş bölümünün gelişmesi ile ortaya çıkan yerleşimlerde yönetici sınıfların oluşarak yönetim erkini kullanmaları ile siyasal yönetim mekâna bağlı olarak temellendi. Mekâna bağlı yaşam sonucu toplumda işbölümü ve sınıfsal ayrışmanın gelişmesi, siyasal, askeri ve dinsel alanlarda örgütlenmeyi de beraberinde getirdi. Bu örgütlenmeler tarihin ilk devirlerinde kent ölçeğinde gerçekleşirken, zaman içinde kent ölçeğini aşan üst yönetsel birimlerin ortaya çıkmasıyla yönetim aygıtının yapısı ve kapsamı evrilerek karmaşıklaştı.

Kentlerin özerk yönetim birimleri olduğu ilk devlet modellerinin gelişmesiyle, kent siyasal özerkliğini büyük ölçüde kaybederek merkezi bir otoritenin ögesi haline gelirken, kentin sürdürülebilirliği ile ilgili yönetsel birimler özerkliklerini korudu.

Devletin yönetsel yapısına Osmanlı Devleti özelinde eğilmek gerekirse, Tanzimat bir dönüm noktası olarak ele alınabilir. Ülkemizde belediye örgütlenmesi Tanzimat'tan sonra gündeme geldi ve kısa zamanda yaygınlaştı.

2.1.1. Merkezi Yönetim

18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde en büyük yönetsel birim beylerbeylik ya da eyalet olarak adlandırılıyordu. Eyaletler sancakların (liva) birleşmesinden oluşurdu. Sancaklara bağlı kazalar, kazalara bağlı nahiyeler ve nahiyelere bağlı köyler yönetsel birimleri oluştururdu.¹⁹⁰

Osmanlı Devleti uzun yıllar Rumeli Beylerbeyliği ve Anadolu Beylerbeyliği olmak üzere iki eyalet halinde örgütlendi. Anadolu eyaletinin önce Ankara olan merkezi sonra Kütahya'ya taşındı. 1653 yılında istinsah edilen bir risalede, Anadolu eyaleti içinde Kastamonu Sancağı'nın bulunduğu görülmektedir. Uzun yıllar Anadolu

¹⁹⁰ Güler, 1992, a.g.t., s. 34.

eyaleti içinde bir sancak olan Kastamonu, Tanzimat'tan sonraki yönetsel düzenlemelerle oluşturulan vilâyet örgütlenmesi bağlamında Kastamonu Vilâyeti oldu.¹⁹¹

Tanzimat dönemine kadar Kastamonu Sancağı'na bağlı bir kadılık olan Sinop,¹⁹² Tanzimat sonrası yapılan idari düzenlemelerle 1844 yılında eyalet haline getirilen Kastamonu'ya bağlı bir sancak oldu.¹⁹³ Osmanlı döneminde çıkan son Kastamonu Vilâyet Salnâmesi 1903 tarihlidir. Bu salnâmeğe göre Kastamonu Vilâyetini oluşturan dört sancaktan¹⁹⁴ biri olan Sinop Sancağı, Sinop, Boyabat ve Ayancık Kazalarından oluşuyordu.¹⁹⁵ Bu yönetsel bölümlenmeye göre Sinop, aynı adlı sancağın kaza merkeziydi.

Kastamonu'ya bağlı bir sancak (liva) olan Sinop, 1920 yılında bağımsız sancak (liva) oldu. Sinop mutasarrıflığını, liva Kastamonu'ya bağlıyken göreve başlayan Zihni Bey sürdürdü. Sinop Livası Meclis-i Umumisi, ilk toplantısını Hükümet Dairesi'ndeki toplantı salonunda 22 Kasım 1920 Çarşamba günü Mutasarrıf Zihni Bey başkanlığında yaptı. Müftü Salih Hulusi Efendi'nin duasıyla açılan toplantıda Zihni Bey kısa bir açılış konuşması yaparak Milli Mücadele'ye katılanları övgüyle andı. Mutasarrıfın konuşmasından sonra söz isteyen Rum Metropolit Vekili Papa Yorgi de, Sinop'un bağımsız sancak olmasında emeği geçen meclis başkanı Zihni Bey'e ve hükümete teşekkür ederek genel meclise çalışmalarında başarılar diledi. Zihni Bey'in Papa Yorgi'nin konuşmasından memnun olduğunu belirtmesinden ve metropolit vekilinin övgülerini hükümete bildireceğini söylemesinden sonra encümen başkâtibi Hüseyin Hilmi Efendi mutasarrıflık makamınca hazırlanan yazıyı okudu.¹⁹⁶

Sinop'ta Zihni Bey'den sonra Süleyman Necmi (Selmen) Bey ve Hüsnü Bey mutasarrıflık yaptı.

¹⁹¹ A.g.t., s. 35-36.

¹⁹² Sinop 1967 İl Yıllığı, s. 73'de, Sinop'un Osmanlı İmparatorluğu zamanında merkezi Samsun olan Canik livasına bağlı olduğu; Sinop İli Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim, s. 71'de, Sinop'un Tanzimat öncesinde merkezi Samsun olan Canik Sancağı'na bağlı olduğu belirtilmektedir.

¹⁹³ Efe, a.g.t., s. 16.

¹⁹⁴ 1903 tarihli Kastamonu Vilâyet Salnâmesine göre Kastamonu Vilâyeti Kastamonu, Bolu, Çankırı ve Sinop Sancaklarından oluşuyordu.

¹⁹⁵ Erdal Arslan, "1903 Yılı Kastamonu Vilâyet Salnâmesinde Anlatılan Kastamonu", **İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri** (18-20 Eylül 2003), Ankara, 2005, s. 59.

¹⁹⁶ Sinop İli Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim, s. 72-73.

20 Ocak 1921 tarihinde kabul edilen ve yeni devletin ilk anayasası olan 491 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun 10. maddesinde; “*Türkiye coğrafi vaziyet ve iktisadi münasebet nokta-i nazarından vilayetlere, vilayetler kazalara münkasem olup, kazalar da nahiyelerden terekkün eder*” denilerek yeni yönetimin yapısı belirlenirken livalar yönetsel örgütlenmeden çıkarılmış oldu.¹⁹⁷

1921 Anayasası'nın 10. maddesinde anılan yönetsel örgütlenme modeli, 20 Nisan 1924 tarihinde kabul edilen 491 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun 89. maddesinde yinelenerek¹⁹⁸ Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetsel örgütlenmesinde liva (sancak) birimlerine yer verilmedi.

Sancakların kaldırılma tarihi olarak bazı kaynaklarda 1921, bazılarında ise 1924 yılı anılmakla birlikte, 1922 yılında Sinop'ta mutasarrıf olması dikkate alınarak, Ankara Hükümeti'nin egemenliğini sağlama çalışmaları ve yeni düzenin oturtulması bağlamında yeni vilâyet düzeninin Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonra kökleştiği söylenebilir. 1967 Sinop İl Yıllığı'nda da Sinop'un 1923 yılına kadar mutasarrıf tarafından yönetildiği, ilk valinin 1923 yılında göreve başladığı belirtilmektedir. İçişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan “*Meşhur Valiler*” adlı kitapta, sancak teşkilatının kaldırıldığı ve Sinop'un vilâyet yapıldığı tarih 29 Eylül 1923 olarak verilmektedir.¹⁹⁹

Türkçe kökenli olmayan sözcüklerin Türkçe kökenli sözcüklerle değiştirilmesi çalışması kapsamında 1945 yılında Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun adı Anayasa'ya çevrilip içeriğinin Türkçeleştirilmesiyle²⁰⁰ vilâyet yerine il,²⁰¹ kaza yerine ilçe (ilçe değil) nahiyeye yerine bucak tabirleri kullanılmaya başladı.²⁰²

¹⁹⁷ Adnan Çimen, “Kaymakamlık Mesleği Açısından Mülki İdarenin Kısa Tarihi”, **Türk İdare Dergisi**, Sayı: 455, Haziran 2007, s. 201; Suna Kili ve Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri**, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 101.

¹⁹⁸ Çimen, a.g.m., s. 201; Kili ve Gözübüyük, a.g.e., s. 139. Anılan maddenin 1924 Anayasası'ndaki hali şöyledir: “Türkiye coğrafi vaziyet ve iktisadi münasebet nokta-i nazarından vilayetlere, vilayetler kazalara münkasemdir ve nahiyeler de kasaba ve köylerden terekkübeder.” (Kili ve Gözübüyük, a.g.e., s. 139).

¹⁹⁹ Meşhur Valiler, s. 597.

²⁰⁰ Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun dili 1952 yılında eski haline getirildi.

²⁰¹ Adnan Çimen'in “vilâyet” yerine “il” sözcüğünün 1945 yılından sonra kullanıldığını belirtmesine rağmen, Sinop'ta “Vilâyetin Resmi Gazetesi” olarak yayınlanan Sinop Gazetesi'nin 1930'lu yıllardaki nüshalarının basım yeri olarak “İl Basımevi” gösterilmektedir. Bu örnek, il sözcüğünün 1945'den önce de kullanıldığını gösterir. Ankara Güven Park'ta yapımı 1935'te tamamlanan Güvenlik Anıtı'nın kitabesinde “Ankara Valisi” yerine “Ankara İlbaşı” unvanının kullanılması, Öztürkçe akımının etkili olduğu 1930'lu yıllar ortasında “il” ve ondan türetilen “ilbay” sözcüklerinin kullanıldığını göstermektedir.

²⁰² Çimen, a.g.e., s. 202.

1945 yılına kadar Sinop Vilâyeti, 1945 yılından sonra Sinop İli olarak anılan yönetsel birimde 1923-1950 döneminde devleti temsil eden 12 vali görev yaptı (Tablo 5). Bu valilerden 11 tanesi CHP'nin iktidarda olduğu dönemde görev yaparken, 15 Temmuz 1950 tarihinde göreve başlayan Fazıl Kaftanoğlu, Demokrat Parti döneminin ilk Sinop Valisi oldu. Kaftanoğlu'ndan sonra Sinop Valisi olan Selâhattin Gedik 30 Nisan 1951'de göreve başladı.

Tablo 5: 1923-1950 yılları arasında görev yapan Sinop Valileri.²⁰³

Vali	Göreve Başlama Tarihi	Görevden Ayrılma Tarihi
Hasan Nizamettin Ataker	25.11.1923	28.12.1926
İbrahim Ethem Aykut	24.01.1927	17.11.1928
Ahmet Azmi Bey	18.11.1928	18.11.1932
Abdülhak Savaş	19.01.1933	05.07.1935
Mustafa Süreyya Yurdakul	25.07.1935	19.07.1937
Naci Kıcıman	31.07.1937	30.11.1937
Hasan Fehmi Vural	05.07.1938	10.04.1941
Mustafa Salih Kılıç	16.04.1941	19.11.1946
Naci Rollas	28.11.1946	10.11.1947
Rıfat Şahinbaş	22.11.1947	21.07.1949
Ahmet Muhtar Acar	13.08.1949	12.06.1950 ²⁰⁴
Fazıl Kaftanoğlu	15.07.1950	1951 (?) ²⁰⁵

²⁰³ Sinop 1967 İl Yıllığı, s. 7. Listedeki bazı valilerin tam isimleri İçişleri Bakanlığı arşivindeki dosyalarından alınarak listeye eklendi.

²⁰⁴ A.g.e. s. 7'ye göre Ahmet Muhtar Acar'ın Sinop Valiliği 07.06.1950'de sona erdi. İçişleri Bakanlığı arşivindeki sicil dosyasına göre ise Ahmet Muhtar Acar Sinop Valiliği görevini 12.06.1950 tarihine kadar sürdürdü (İçişleri Bakanlığı Arşivi, Ahmet Muhtar Acar'ın Dosyası).

²⁰⁵ A.g.e. s. 7'ye göre Fazıl Kaftanoğlu'nun Sinop Valiliği 16.09.1950'de sona erdi. Ancak İçişleri Bakanlığı arşivindeki dosyasına göre Sinop Valiliği'ne atandıktan sonra görevli olarak Ankara'da ve izinli olarak İstanbul'da bulunan Kaftanoğlu'nun Sinop Valiliği bir süre daha devam etti. Ancak bu arada İçişleri Bakanlığı'na çektiği telgraf ve yazdığı dilekçelerle iznini uzatan Kaftanoğlu valiliğinin bir bölümünü Sinop dışında geçirdi. Dosyasına göre 22.09.1950 tarihli bakan oluruyla iznini bir ay daha uzatan Kaftanoğlu, muhtemelen bir daha Sinop'a dönmeyip yeni görev yerine atandı. Sicil dosyasında Sinop Valiliğinin sona eriş tarihi 16.05.1951 olarak görünmektedir (İçişleri Bakanlığı Arşivi, Fazıl Kaftanoğlu'nun Dosyası). Ancak Sinop Valiliği, a.g.e., s. 7'ye göre Kaftanoğlu'ndan sonraki Sinop Valisi Selâhattin Gedik 30 Nisan 1951'de göreve başladı. İki tarih arasında 16 günlük bir çakışma vardır. Kesin olan, Fazıl Kaftanoğlu'nun 1951 yılı başlarında da Sinop Valiliği görevini sürdürmüş olduğudur.

2.1.1.1. 1923-1950 Döneminde Görev Yapan Sinop Valileri

(I) Hasan Nizamettin Ataker (1923–1926)

Ataker, 29 Eylül 1923 tarihinde Sinop Sancağına mutasarrıf olarak atandı. Aynı yıl sancak teşkilatının kaldırılarak Sinop'un vilâyet yapılmasıyla Sinop'un ilk valisi olan Nizamettin Ataker,²⁰⁶ bu görevini 25 Kasım 1923-28 Aralık 1926 tarihleri arasında sürdürdü.²⁰⁷

Bursa vilâyet nâiplerinden Ahmet Asım Efendi'nin oğlu olan Hasan Nizamettin Ataker, babasının görevli bulunduğu Yanya'ya bağlı Ergiri kasabasında doğdu.²⁰⁸ Selânik, Vefa ve Bursa İdadilerinde okuyan Ataker, 1906'da Mülkiye mektebini, 1910'da Hukuk mektebini bitirdi. Arapça, Farsça, Arnavutça ve Rumca bilen Ataker, maiyet memuru olarak başladığı kamu hizmetini kaymakamlıklarla sürdürürken iki defa görevinden azledildi. Mustafa Kemal'e katılan Nizamettin Bey, Sivas günlerinde Temsil Heyeti'nin günlük muhasebe ve iaşe işleriyle ilgilendi. Mutasarrıflık ve mülkiye müfettişliği de yapan Nizamettin Bey, 29 Eylül 1923 tarihinde başladığı Sinop Mutasarrıflığı görevini 25 Kasım 1923'den itibaren Sinop Valisi olarak sürdürdü. Ali Çankaya, daha sonra Van, Diyarbakır, Elazığ, Urfa, Çanakkale Valiliklerinde de bulunan Ataker'in, son görevi olan beşinci genel müfettişlikten 1949 yılında emekli olduğunu yazarken;²⁰⁹ Orhun ve arkadaşlarına göre, 1947'de beşinci genel müfettişlikten istifa ederek ayrıldı. 1948'de Diyarbakır Valisi olarak atanmasına rağmen aradan bir ay geçmeden emekli oldu.²¹⁰

Ataker, ileri yaşlara kadar bekâr kalan, içkiye ve eğlenceye düşkün, halkla iç içe olan, alçakgönüllü, hoşgörülü bir kişiydi. Kırk yıllık kamu hizmetinin yaklaşık 25 yılı valilikle geçen Ataker, Erzurum ve Sivas'ta yakınında bulunduğu Mustafa Kemal'in ilkelerini benimsemiş, Atatürkçü ve Atatürk devrimlerinin yayılması için çalışan bir vali olarak bilinen bir yöneticiydi. 1951'de İstanbul'da öldü.²¹¹

²⁰⁶ Meşhur Valiler, s. 597.

²⁰⁷ Sinop 1967 İl Yıllığı, s. 7.

²⁰⁸ Meşhur Valiler adlı eserde Nizamettin Ataker'in doğum tarihi olarak 1883 yılı verilirken (s. 595), Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler adlı eserde 1885 yılında doğduğu, tashihi doğum tarihinin ise 1299 (1882) olduğu belirtilmektedir (Ali Çankaya, **Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (II. Cilt) (Hal Tercemeleri Kısmı)**, Örnek Matbaası, Ankara, 1954, s. 576).

²⁰⁹ A.g.e., s. 576-577.

²¹⁰ Meşhur Valiler, s. 598.

²¹¹ A.g.e., s. 598-599.

(II) İbrahim Ethem Aykut (1927–1928)

Sinop Vilâyetinin ikinci valisi olan İbrahim Ethem Bey, 24 Ocak 1927'de başladığı görevini 17 Kasım 1928 tarihine kadar sürdürdü.²¹²

Tüccar Eyüp Ağa'nın oğlu olarak 30 Ağustos 1887'de²¹³ Eyüp'te doğan İbrahim Ethem, ilk ve orta eğitimini İstanbul'da tamamladıktan sonra 1910 yılında Mülkiye mektebini bitirdi. İstanbul ve Kırklareli'de maiyet memurluğu, Yenice'de nahiye müdürlüğü, Enez, Kavaklı, Mustafapaşa, Yenice, Akseki, Kadınhanı, Çine, Mürefte, Lapseki, Mudanya'da kaymakamlık yaptı. Fransızca ve Ermenice'yi okuyup yazacak ve konuşacak, İngilizce'yi ise okuyacak derecede bilen Aykut, Çine kaymakamlığı sırasında, yöre halkına zulüm yapan Kılıcı Hüseyin çetesi ile 22 Ağustos 1921'de girdiği bir çatışmada birkaç yerinden aldığı ağır yaralar nedeniyle Çine'de tedavi edilemeyeceğinden Söke'ye gönderildi. Söke'nin Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine 20 Nisan 1922'ye kadar süren esaret hayatı, İstanbul'a kaçmasıyla son buldu. Çine'deki çatışmada aldığı yaralar nedeniyle valilik yaşamında "*Topal Vali*" olarak anıldı.²¹⁴ 1924 yılında atandığı Kars Valiliği öncesinde kısa bir süre Ankara Belediye Başkanlığı yaptı. Kars'tan sonra Sinop, Urfa, Gümüşhane, Erzurum, Balıkesir ve İzmir Valiliklerinde bulundu. 1941'de Dahiliye Vekâleti Müsteşarlığına, 1941'de Samsun Valiliğine atandı. 32 yıllık meslek hayatı sonunda sağlığı bozulan İbrahim Ethem Aykut, tedavisi için 29 Şubat 1942'de Samsun'dan İstanbul'a hareket etti. Ancak tren Kayseri'ye gelmeden komaya girdi. 1 Mart 1942'de Ankara Numune Hastanesinde vefat etti.²¹⁵

(III) Ahmet Azmi Bey (1928-1932)

18 Kasım 1928-18 Kasım 1932 tarihleri arasında Sinop Valisi olarak görev yapan Ahmet Azmi Bey, 1878 yılında Kalonya'da doğdu. 1899'de Midilli Mektebi İdadi-i Mülkisini ve 1904'de Hukuk Mektebini bitiren Ahmet Azmi Bey, İstanbul Mülhakatı Adliye Müfettişliği, Poğon ve Petriç Bidayet Mahkemesi Müddei Umumi Muavinliği ve Edremit Bidayet Mahkemesi Reisliği'ni takiben Polis teşkilatında

²¹² Sinop 1967 İl Yıllığı, s. 7.

²¹³ Meşhur Valiler, s. 479. Çankaya, a.g.e., s. 677'de İbrahim Ethem Aykut'un doğum tarihi 1888 yılı verilmektedir. Meşhur Valiler adlı eserde, Aykut'un 30 Ağustos 1887 olarak verilen doğum tarihinin İçişleri Bakanlığı'ndaki özlük dosyasından alındığı belirtilmektedir.

²¹⁴ Meşhur Valiler, s. 480.

²¹⁵ Çankaya, a.g.e., s. 677-678.

muhtelif görevlerde bulunduktan sonra, "... *mühim bir mes'elei cinayeyi tahkik ve takipteki ihmal ve lakaydisine inzımm eden ahval ve harekatı gayri layıkası ile meslekte bekası gayri caiz olduğuna dair polis müdüriyeti umumiyesinden vuku bulan iş'ar üzerine...*" işten el çektilerle bir süre öğretmenlik yapmıştır. Daha sonra Sur Kaymakamlığı, Edremit Kaymakam Vekilliği, Bafra, Boyabat, Bayramiç, Ayvalık, Edremit, Bandırma, Menemen Kaymakamlığı, İzmir Polis Müdürlüğü ve Söke Kaymakamlığı yapan Azmi Bey, Erzincan, Sinop ve Tekirdağ Valiliklerinde bulundu ve 23.09.1933 tarihinde emekli oldu.²¹⁶

Sinop Valiliği sırasında biri Maliye Vekâleti (10.07.1929), ikisi Maarif Vekâleti (24.08.1930 ve 12.03.1932 tarihli) tarafından verilen üç adet takdirname alan Azmi Bey, Sinop Ahalisi ve Gerze Kaymakamı Avni Bey'in bir dizi şikâyeti üzerine soruşturma geçirdi.²¹⁷

Vali Ahmet Azmi Bey, "*Heyeti Vekile Riyaseti Celilesine*" hitaplı, imza yerine "*Bütün Sinop Halkının Samimi Temenniyatlarının İnkisatlarından*" ibaresiyle biten 14 İkciteşrin 1929 tarihli dilekçeyle, asayiş zaafı konusunda Başbakan'a şikâyet edildi.²¹⁸ Gerze Kaymakamı ise Valiye, Gerze Kazası memurlarından bir kısmına ait tahkikat evrakını muamelesiz bırakmak, kazada inşa edilecek dispanser için toplanan parayı altı sene zimmetinde tutan encümen daimi azası Ali Efendi'den bu paranın tahsili için vaki işlemi nazarı dikkate almamak, Gerze Kazası'na gittiğinde Hükümete uğramamak ve Çerkeslere misafir olmak, Tahkikat için Gerze'ye gittiğinde kaymakamın verdiği selamı almamak ve kendine hakarete bulunmak suçlarını isnat etti. Kaymakamın şikâyeti üzerine Mülkiye Müfettişliğince yapılan inceleme sonucunda Vali, Kazayı ziyareti sırasında Kaymakamlık makamını ziyaret etmemek ve "*Kaymakam Avni Beye tahriren nüfuz ve kesri haysiyetini mucip telgrafname çekmek*" dışındaki suçlardan aklanmış, bu suçlar nedeniyle evrakı Devlet Şurası'na gönderildi. Şura, valiye "*bir günlük maaşının kat'ı ve ihtar cezası*" verdi.²¹⁹

Azmi Bey'le ilgili bir soruşturma konusu da Halk Fırkası Müfettişi Avni Beyefendiye verilen yemekle ilgilidir. Dâhiliye Vekâleti Umuru Mülkiye

²¹⁶ İçişleri Bakanlığı Arşivi, Ahmet Azmi'nin Dosyası.

²¹⁷ A.g.y.

²¹⁸ A.g.y. Başvekâlet evrakında yıl belirtilmeden 23.11 [1929] tarihiyle ve 3940 numara ile kayıtlı belge.

²¹⁹ A.g.y.

Müfettişliğinden Mülkiye Müfettişi H. Sabri, 25 Şubat 1930'da Sinop Vilâyet Mektupçusuna aşağıdaki yazıyı gönderdi:

*“Sinop Vilayeti Mektupçusu Cemal Bey’e
9 Kanunisani 1930 tarih ve 691 sayılı Sinop gazetesinde Vali Beyin refikaları hanımefendi tarafından Vilayet Konağında Halk Fırkası Müfettişi Avni Beyefendinin şerefine bir ziyafet verilmiş olduğu ve bu ziyafette zati alileri de bulunduğu münderiçtir. Bu ziyafetin mesarifinin nereden tesviye edildiği hakkındaki malumatınızın iş’arı mütemennandır.*

*Mülkiye Müfettişi
H. Sabri
T.C. D.V. Umuru Mülkiye Müfettişliği
Sinop 25/2/1930”²²⁰*

Aynı kağıdın altına düşülen 27 Şubat 1930 tarihli ve Sinop Vilayeti Mektupçusu Cemal imzalı notta, ziyafetin Vilayet Konağı’nda değil Vali Konağı’nda verildiği, ziyafet şahsi olduğundan masrafları valinin eşinin ödediği bilgisi verildi.²²¹

Vali Ahmet Azmi Bey, 1932 yılında başında çıkan bir çıban nedeniyle Sinop’ta bir ameliyat geçirdi. Bu ameliyattan sonra Sinop Vilâyet Gazetesi’nde şu haber yayınlandı:

“Bir müddettenberi Vali Bey Efendinin başında bir çıban çıkmıştı. Haricen tedavisine ihtimam edilmesine rağmen gittikçe büyüyen mezkur çıbanın bir (şir pençe) olduğu anlaşılmış ve Memleket hastanesinin kıymetli ve hazik Sertabip ve Operatörü Semih Arif Bey tarafından yapılan ameliyat muvaffakiyetle neticelenmiştir. Etibbanın tavsiyesile müşarileyh iki gün kadar çıkmamışlarsada dün makamlarına teşrif buyurmuşlardır. Muhterem Valimiz Azmi Bey Efendiye tamamen iadei afiyet temenni eder ve kıymetli doktorumuzun bu güne kadar bütün ameliyatlarındaki muvaffakiyetini ve Sinobumuzu teşriflerinden beri sebk eden bergüzide hizmetlerini lisanı takdir ve şükranla derç etmeği bir vazife addederiz.”²²²

²²⁰ A.g.y.

²²¹ A.g.y.

²²² Sinop, 3 Mart 1932.

(IV) Abdülhak Savaş (1933-1935)

19 Ocak 1933-5 Temmuz 1935 tarihleri arasında Sinop Valisi olarak görev yapan Abdülhak Savaş, Saffet Bey ile İsmet Hanım'ın oğlu olarak 1300'de Kıbrıs'ta doğdu. İzmir İdadisini bitiren Savaş, İstanbul Hukuk Fakültesi'ndeki eğitimini tamamlamadı. Çankırı Nahiye Müdürü olarak başladığı memuriyet hayatını müdürlük, mektupçuluk ve kaymakamlık görevleriyle sürdüren Savaş, 1929-1933 yılları arasında Ankara Vali Muaviniği yaptı. 1932 yılında Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Sinop ve Burdur Valiliği, 4. Umummüfettişlik Başmüfettişliği yaptı. 1 Temmuz 1944'de emekli oldu.²²³ Savaş soyadını Sinop Valiliği sırasında aldı.²²⁴

(V) Mustafa Süreyya Yurdakul (1935-1937)

Asker kökenli valilerden olan M. Süreyya Yurdakul, 25 Temmuz 1935-19 Temmuz 1937 tarihlerinde Sinop Valisi olarak görev yaptı.²²⁵ Muhittin Bey ile Ayşe Hanım'ın oğlu olarak 1874 yılında İstanbul'da doğan Yurdakul, 1895'de Harbiye'yi bitirdi. İlk sivil görevi Beyazıt Valiliği'dir (1927). Burdur, Çanakkale, Sinop ve Çorum Valiliği yapan Yurdakul 29 Kasım 1938'de emekli oldu.²²⁶

Sinop Valiliği görevini sürdürdüğü 9 Mayıs 1936'da aldığı takdirname ile ilgili İçişleri Bakanlığı'ndaki sicil dosyasında şu not yazılıdır:

*"2525 sayılı soyadı kanununun hükümlerine tevkifen soyadı intihap tescil işlerini ihtimam ve takiple yerinde tedbirlerle diğer vilayetlere örnek olacak bir şekilde yürütüp işin sonunu almış hale getirdiklerinden vekaletçe takdir edilmiştir."*²²⁷

(VI) Mehmet Naci Kıcıman (1937)

31 Temmuz-30 Kasım 1937 tarihleri arasında Sinop Valisi olarak görev yapan²²⁸ Mehmet Naci Kıcıman, Suriye merkez nâiplerinden Ömer Kâşif Efendi'nin oğludur. 1894 yılında Ermenek'te doğan Kıcıman 1915 yılında Mülkiye mektebini bitirdi. Yedek subay olarak I. Dünya Savaşı'na katılan Kıcıman, terhisinden sonra

²²³ İçişleri Bakanlığı Arşivi, Abdülhak Savaş'ın Dosyası.

²²⁴ Sinop, 13 Aralık 1934.

²²⁵ Sinop 1967 İl Yıllığı, s. 7.

²²⁶ İçişleri Bakanlığı Arşivi, Mustafa Süreyya Yurdakul'un Dosyası.

²²⁷ A.g.y.

²²⁸ Sinop 1967 İl Yıllığı, s. 7.

Şûrâ-yı Devlet Mülâzımlığı ve serbest avukatlık yaptı. 1923-1928 yılları arasında Zara, Gebze, Adapazarı ve Gönen kaymakamlıklarında bulunan Kıcıman, Dahiliye Vekâleti Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü'nde müdür muavinliği, umum müdürlük ve umumi müfettişlik başmüşavirliği yaptı. 1937 yılında kısa süreli Sinop Valiliği'nden sonra Matbuat Umum Müdürü olan Kıcıman, 1939 yılından itibaren Bolu, Trabzon, Sivas, Isparta ve Siirt Valiliği yaptı. Son görevi olan Siirt Valiliği'nden 1947 yılında emekli olan Mehmet Naci Kıcıman'ın çok sayıda kitabı vardır. 1954 yılı itibarıyla yayınlanan kitapları, "*Vilâyet Hususi İdareleri: Milletlerarası Etüt*", "*Şehirler ve Belediyecilik: Milletlerarası Etüt*", "*Köy Yaşayışını Güzelleştirme Kongreleri: Milletlerarası Etüt*", "*Belediyelerin Ekonomik Çalışmaları: Milletlerarası Etüt*" ve "*Türk İnkılâbının En Mühim Kanunu: Belediye*" adlı eserlerdir. Ayrıca 1954 yılı itibarıyla yayınlanacağı belirtilen "*Hicaz Bizden Nasıl Ayrıldı?*",²²⁹ "*Şehirler ve Belediyecilik: Milletlerarası Etüt (2 Cilt)*", "*Köy Belediyeleri: Milletlerarası Etüt*", "*Mahalli İdare Kongreleri: Milletlerarası Etüt*" ve "*İdari Bilgiler Kongreleri: Milletlerarası Etüt*" adlı eserleri kaleme aldı.²³⁰

(VII) Hasan Fehmi Vural (1938-1941)

5 Temmuz 1938-10 Nisan 1941 tarihleri arasında Sinop Valiliği yapan Hasan Fehmi Vural, 1887 yılında Ayaş'ta doğdu. Musa Kazım Bey'in oğlu olan Vural, Safranbolu Mektebi İptidai ve Rüştisinde okuduktan sonra İstanbul Mercan Mülki İdadisini Hukuk Mektebini bitirdi. Memuriyet Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî Hulefalığında başlayan Vural, İstanbul Vilayet Mektubi Kalemî Hulefalığı, Beyoğlu Polis Komiserliği, Taksim Merkez Memurluğu, İstanbul Şehremaneti Müfettişliği, 4. Sınıf İhtiyat Katipliği, Eskişehir Emniyet Müfettişliği, Trabzon Vilayet Polis Müdürlüğü ve Konya Polis Müdürlüğü²³¹ yaptıktan sonra askere alındı. Önce Konya ve Havalisi Komutanlığı'nın emrine verilen Vural, daha sonra Garp Cephesi'ne gönderilerek askerliğini kâtip olarak tamamladı. Ereğli Karasu Kaymakamlığı, Eskişehir Polis

²²⁹ Ömer Kaşif Efendi'nin oğlu olan Kıcıman'ın adı, valilik ve yöneticilik yaptığı kurumların internet sitelerinde "Naci Kıcıman" olarak geçerken, Ali Çankaya'nın eserinde "Mehmet Naci Kıcıman" olarak verilmiştir. Ali Çankaya'nın, Kıcıman'ın basılacak eserleri arasında verdiği "Hicaz Bizden Nasıl Ayrıldı?" adlı eserin Tercüman-ı Hakikat gazetesinde tefrika edildiği bilgisi de vardır. Yaptığım araştırmada, I. Dünya Savaşı'nda Medine'yi savunan Fahrettin Paşa'nın hizmetinde yedek subay olarak görev yapan Naci Kaşif Kıcıman tarafından yazılan ve yayınlanan "Medine Müdafası-Hicaz Bizden Nasıl Ayrıldı?.." (Naci Kaşif Kıcıman, **Medine Müdafası - Hicaz Bizden Nasıl Ayrıldı?..** 3. Baskı, Sebil Yayınları, İstanbul, 1994, 446 s.) adlı bir esere ulaştım.

²³⁰ Çankaya, a.g.e., s. 863-864.

²³¹ Milli Müdafaa Vekâleti Zât İşleri Dairesi'nin 13.04.1935 tarih ve IOI701.K3 sayılı yazısına göre Hasan Fehmi Bey Konya Polis Müdürü iken Mecidiye Kaymakamlığı'na tayin edildi, ancak yeni görev yerine gitmeden askere alındı (İçişleri Bakanlığı Arşivi, Hasan Fehmi Vural'ın Dosyası).

Müdürlüğü, İstanbul Polis Müdürlüğü 3. Şube Müdürlüğü, Ankara Polis Müdürlüğü, Bakırköy Kaymakamlığı, İstanbul Polis Müdürlüğü, İstanbul Emniyet Müdürlüğü, Mardin Valiliği, Sinop Valiliği, Erzurum Valiliği ve Çanakkale Valiliği yaptıktan sonra 28 Haziran 1945 tarihinde emekli oldu.²³²

Mardin ve Çanakkale Valiliği sırasında da hakkında birçok şikayet olan Hasan Fehmi Vural, Sinop Valiliği yaparken CHP Genel Sekreterliği tarafından İçişleri Bakanlığı'na şikayet edilerek "*valilikten başka bir vazifeye nakli*" istendi.²³³

CHP Genel Sekreteri Erzurum Mebusu Dr. A. F. Tüzer, ekinde Sinop Milletvekilleri Cemil Atay ve Cemal Aliş'in raporunun bir kısmının sureti bulunan 31 Aralık 1940 tarihli yazısıyla Dahiliye Vekili Faik Öztrak'tan, "*esasen asabi bir rahatsızlığın tesiri altında bulunduğu anlaşılan mumaileyhin valilikten başka bir vazifeye nakli*"ni istedi. Dahiliye Vekili, 13 Şubat 1941 tarihli yazıyla Sinop Valisine hakkındaki suçlamaları ileterek "*izahat*" istedi. İçişleri Bakanının Valiye sorduğu ilk soru asayiş hakkında, ikinci soru ise mesai saatlerine uymaması ve işlere lakayt kalması ve asabi davranışları ile ilgiliydi:

"2. Saati mesai dahilinde vazifeniz başında bulunmadığınız, günde ancak bir iki saat makama gelerek diğer mesai saatlerini evinizde geçirdiğiniz, vilayetin hükümet eliyle yapılması icap eden umumi işlerine lakayt kaldığınız ve idare şefleriyle iş sahiplerine karşı yersiz ve icapsız asabiyet gösterdiğiniz de haber verilmektedir.

İdare amirliği ile kabili teklif olmayacak bu gibi hareketler hakkında da izahat verilmesini rica ederim."²³⁴

Hasan Fehmi Vural, yukarıdaki yazının gönderilmesinden kısa bir süre sonra Sinop Valiliği'nden alınarak Erzurum Valiliği'ne atandı.

(VIII) Mustafa Salih Kılıç (1941-1946)

16 Nisan 1941-19 Kasım 1946 tarihlerinde Sinop Valiliği yapan Mustafa Salih Kılıç,²³⁵ Ali Rıza Bey ile Zehra Hanım'ın oğlu olarak 1899'da İstanbul'da doğdu. Hadikai Meşveret İdadisini bitirdikten sonra Ticaret Mektebine devam ederken 1916'da ihtiyat zabiti talimgâhına sevk edildi. Topçu olarak başladığı askerliğini

²³² A.g.y.

²³³ A.g.y.

²³⁴ İçişleri Bakanlığı Arşivi, Hasan Fehmi Vural'ın Dosyası.

²³⁵ Sinop 1967 İl Yıllığı, s. 7.

jandarma yüzbaşılığına kadar sürdüren Kılıç 1928'de Ankara Hukuk Mektebi'ni bitirdi. Ankara Polis Müdürlüğü, Ankara Emniyet Müdürlüğü, İstanbul Emniyet Müdürlüğü, Çorum, Sinop, Kırilareli ve Ordu Valiliği yaptıktan sonra 9 Haziran 1950'de emekli oldu.²³⁶

1926 yılında İstiklal Madalyası alan Kılıç, Sinop Valiliği görevini sürdürdüğü 16 Temmuz 1945 tarihinde Maliye Bakanlığında takdirname aldı. Bu takdirname konusunda bakanlıktaki sicil dosyasında şu not yazılıdır:

“Toprak mahsulleri vergisi işlerindeki olağanüstü çalışmasından ötürü Maliye Bakanlığınca takdirname ile taltif edilmiştir.”²³⁷

(IX) Ömer Naci Rollas (1946-1947)

28 Kasım 1946-10 Kasım 1947 tarihleri arasında Sinop Valisi olarak görev yapan Ömer Naci Rollas,²³⁸ Yüzbaşı Necati Bey'in oğlu olarak 1905 yılında İstanbul'da doğdu. 1926'da Mülkiye Mektebi'ni bitiren Rollas, aynı yıl Divân-ı Muhasebat Murakıp Muavini olarak başladığı kamu görevini Tokat Maiyet Memuru, Görele, Sungurlu ve Savur Kaymakamı, Birinci Genel Müfettişlik İskân Müşavir Muavini, aynı müfettişlikte İstihbarat Müdür Vekilli, Çerkeş Kaymakamı, Mülkiye Müfettişi, Tokat ve Ordu Vali Vekili, Bozüyük Kaymakamı, Nüfus Umum Müdür Muavini, Akhisar ve Bartın Kaymakamı, Bolu, Sinop ve Bingöl Valisi olarak sürdürdü. Rollas, Mayıs 1950'de Bingöl Valisi iken istifa etti. Tekrar memuriyet hayatına dönen Rollas, 1953'de Toprak-İskan Umum Müdür Muavini, aynı yıl Dahiliye Vekâleti Tetkik Kurulu Müşaviri oldu.²³⁹

(X) Rifat Şahinbaş (1947-1949)

22 Kasım 1947-21 Temmuz 1949 tarihleri arasında Sinop Valisi olarak görev yapan Mehmet Rifat Şahinbaş, jandarma albayı Hacı Ömer Bey'in oğlu olarak 1890 yılında Trabzon'da doğdu. 1912 yılında Mülkiye mektebini bitiren Şahinbaş, Trabzon'da maiyet memurluğu, Maçka ve Görele'de kaymakam vekilliği, Maarif Nezaretinde kâtiplik, Havza, Karacadağ ve Suyolu Nâhiyelerinde müdürlük,

²³⁶ İçişleri Bakanlığı Arşivi, Mustafa Salih Kılıç'ın Dosyası.

²³⁷ A.g.y.

²³⁸ Sinop 1967 İl Yıllığı, s. 7.

²³⁹ Çankaya, a.g.e., s. 937-938.

Sivrihisar, Ayaş, Bor, Mecidiye, Haymana, Keskin ve Bolvadin'de kaymakamlık ve mülkiye müfettişliği yaptıktan sonra 1938'den itibaren Bitlis, Bilecik, Isparta, Bingöl, Gümüşhane ve Sinop Valiliklerinde bulundu. Sinop Valisi iken 1949'da emekli oldu.²⁴⁰

(XI) Ahmet Muhtar Acar (1949-1950)

13 Ağustos 1949-7 Haziran 1950 tarihleri arasında Sinop Valisi olarak görev yapan Ahmet Muhtar Acar,²⁴¹ Mehmet Feyzi Bey ile Nafia Hanım'ın oğlu olarak 1898'de Bursa'da doğdu. Orhaniye İptidai Mektebi ve Hüdavendigâr Vilayeti Askeri Rüştiyesinden sonra gittiği Sultani Mektebini sekizinci sınıftan terk etti. Bursa İptidai Muallim Mektebi'ni bitirdiği 1919 yılından itibaren çeşitli okullarda öğretmenlik ve memurluk yaptı. 1933'de Ankara Hukuk Fakültesini bitiren Acar, Mardin ve Manisa Defterdarlığı, Milli Emlak Müdür Muavinliği, İstanbul Belediyesi Hesap Müdürlüğü, İstanbul Belediye Reis Muavinliği yaptıktan sonra Sinop Valiliği'ne atandı. Bu görevinden sağlık nedeniyle ve kendi isteğiyle 12 Haziran 1950'de emekli oldu.²⁴²

(XII) Fazıl Kaftanoğlu (1950-1951)²⁴³

15 Temmuz 1950 tarihinde Sinop Valiliği görevine başlayan Fazıl Kaftanoğlu, Selanik göçmeni Süleyman Nazım Bey ile Hünkâr Hanım'ın oğlu olarak 1908 yılında Oltu Pitkir'de doğdu. Erzurum Lisesi ve Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Ankara'da İskân İstatistik Memuru olarak başladığı memuriyetini İzmir Maiyet Memuru, Kavak, Şırnak, Erbaa, Alaşehir ve Altınözü Kaymakamı, 3. Sınıf Mülkiye Müfettişi, Adapazarı ve Beşiktaş Kaymakamı, Sinop, Hakkari ve Tokat Valisi olarak sürdürdükten sonra 29 Haziran 1960'da bakanlık emrine alındı; 31 Aralık 1960'da emekli oldu.²⁴⁴

²⁴⁰ Çankaya, a.g.e., s. 785.

²⁴¹ Sinop 1967 İl Yıllığı, s. 7.

²⁴² İçişleri Bakanlığı Arşivi, Ahmet Muhtar Acar'ın Dosyası.

²⁴³ A.g.e. s. 7'ye göre Fazıl Kaftanoğlu'nun Sinop Valiliği 16.09.1950'de sona erdi. Ancak İçişleri Bakanlığı arşivindeki dosyasına göre Sinop Valiliği'ne atandıktan sonra görevli olarak Ankara'da ve izinli olarak İstanbul'da bulunan Kaftanoğlu'nun Sinop Valiliği bir süre daha devam etti. Ancak bu arada İçişleri Bakanlığı'na çektiği telgraf ve yazdığı dilekçelerle iznini uzatan Kaftanoğlu valiliğinin bir bölümünü Sinop dışında geçirdi. Dosyasına göre 22.09.1950 tarihli bakan oluruyla iznini bir ay daha uzatan Kaftanoğlu, muhtemelen bir daha Sinop'a dönmeyip yeni görev yerine atandı. Sicil dosyasında Sinop Valiliğinin sona eriş tarihi 16.05.1951 olarak görünmektedir (İçişleri Bakanlığı Arşivi, Fazıl Kaftanoğlu'nun Dosyası). Ancak Sinop Valiliği, a.g.e., s. 7'ye göre Kaftanoğlu'ndan sonraki Sinop Valisi Selâhattin Gedik 30 Nisan 1951'de göreve başladı. İki tarih arasında 16 günlük bir çakışma vardır. Kesin olan, Fazıl Kaftanoğlu'nun 1951 yılı başlarında da Sinop Valiliği görevini sürdürmüş olduğudur.

²⁴⁴ İçişleri Bakanlığı Arşivi, Fazıl Kaftanoğlu'nun Dosyası.

2.1.1.2. Hususi İdare Faaliyetleri ve Bütçesi²⁴⁵

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1931 yılında yayınladığı 1925-1928 yıllarına ait Vilâyet Hususi İdareleri Varidat ve Masarifat İstatistiği'nde il özel idarelerini gelirlerine göre, 50.000 Liraya kadar, 50.000-100.000 Lira, 100.000-200.000 Lira ve 200.000-500.000 Lira geliri olan iller olarak sınıflandırdı. Sinop İl Özel İdaresi 1925 yılında 50.000 Liraya kadar geliri olan, 1926, 1927 1928 yılında 50.000-10.000 Lira geliri olan iller sınıfında yer aldı. Söz konusu yıllarda Sinop'un ve aynı sınıfta yer aldığı illerin özel idare gelirleri Tablo 6, 7, 8 ve 9'da verildi.

Tablo 6: 1925 yılında özel idare geliri 50.000 Liranın altında olan iller.²⁴⁶

İl	Geliri (Lira)	İl	Geliri (Lira)	İl	Geliri (Lira)
Sinop	47.837	Rize	29.816	Siirt	16.364
Çanakkale	47.375	Aksaray	27.552	Yozgat	15.368
Amasya	45.462	Kırklareli	26.569	Gaziantep	14.371
Elaziz	45.205	Van	26.399	Maraş	14.314
Isparta	43.329	İçel	26.045	Bayazıt	12.294
Edirne	40.556	Mersin	25.838	Cebelibereket	11.245
Niğde	38.104	Mardin	25.838	Burdur	9.656
Çankırı	36.668	Sivas	24.913	Muş	8.470
Urfa	33.157	Kayseri	22.272	Şebinkarahisar	8.182
Tekirdağ	32.141	Ordu	20.839	Diyarbakir	6.860
Kırşehir	32.140	Kars	17.486	Adana	6.340
Muğla	31.987	Erzincan	17.027	Artvin	3.759
Bursa	30.194	Bolu	16.942	Gümüşhane	2.697

1925 yılında özel idare geliri 50.000 Liranın altında olan 39 il vardı. Sinop, 47.837 Liralık geliri ile bu illerin en başında yer aldı. 1926 yılında önceki yıla göre % 38.08'lik bir artışla gelirini 66.051 Liraya çıkararak 50.000-100.000 Lira gelir dilimindeki 12 il arasında dokuzuncu oldu. 1925'de geliri 50.000 Liranın altında olan il sayısı 39 iken 1926'da 32 oldu (Tablo 6, 7). Sinop'un toplam sıralamadaki yeri ise sadece bir basamak yükseldi.

²⁴⁵ Özel (Hususi) idareler "yerel yönetim" olarak değerlendirilmekle birlikte valilere bağlı olduklarından bu bölümde ele aldım.

²⁴⁶ İstatistik Umum Müdürlüğü, **Vilâyet Hususi İdareleri Varidat ve Masarifat İstatistiği 1925-1928**, İstatistik Umum Müdürlüğü Neşriyatından Sayı: 10, Ankara, 1931, s. 39.

Tablo 7: 1926 yılında özel idare geliri 50.000-100.000 Lira arasında olan iller.²⁴⁷

İl	Geliri (Lira)	İl	Geliri (Lira)	İl	Geliri (Lira)
Bolu	96.440	Malatya	86.398	Trabzon	65.856
Samsun	95.984	Sivas	81.742	Kars	56.263
Çanakkale	89.327	Tokat	66.942	Urfa	55.117
Ankara	88.658	Sinop	66.051	Tekirdağ	50.655

Sinop İl Özel İdaresi 1927 yılında gelirini bir önceki yıla göre % 13.03 artırarak 74.657 Liraya çıkardı ve bu dilimdeki 19 il arasında yedinci oldu. 1928 yılında ise geliri önceki yıla göre % 6.55 azalarak 69.769 Liraya düştü ve Sinop aynı dilimdeki 17 il arasında altıncı oldu.

Tablo 8: 1927 yılında özel idare geliri 50.000-100.000 Lira arasında olan iller.²⁴⁸

İl	Geliri (Lira)	İl	Geliri (Lira)	İl	Geliri (Lira)
Malatya	96.547	Kırklareli	71.711	Elaziz	56.243
Çorum	96.181	Gaziantep	71.283	Urfa	55.592
Sivas	87.063	Trabzon	68.387	Kırşehir	53.916
Kars	85.535	Mersin	63.099	Diyarbakir	53.385
Tekirdağ	80.203	Edirne	62.275	Aksaray	52.139
Çankırı	80.140	Bolu	59.535		
Sinop	74.657	Giresun	56.650		

Tablo 9: 1928 yılında özel idare geliri 50.000-100.000 Lira arasında olan iller.²⁴⁹

İl	Geliri (Lira)	İl	Geliri (Lira)	İl	Geliri (Lira)
Çorum	98.947	Mersin	68.851	Bolu	58.773
Kars	94.100	Van	68.072	Elaziz	58.701
İsparta	81.774	Edirne	64.101	Kırklareli	55.294
Tekirdağ	79.950	Ordu	64.024	İçel	51.098
Giresun	70.520	Bilecik	62.495	Urfa	50.308
Sinop	69.769	Gaziantep	61.622		

²⁴⁷ A.g.e., s. 40.

²⁴⁸ A.g.e., s. 42.

²⁴⁹ A.g.e., s. 43.

2.1.2. Yerel Yönetim²⁵⁰

Sinop'ta kentsel örgütlenme, Osmanlı Devleti'nin diğer kentlerinde olduğu gibi mahalle esasına göreydi.²⁵¹ Mahalleler genellikle dinsel bir çekirdek (cami, kilise, havra) çevresinde örgütlenmiş, aynı ibadethaneye giden ve birbirlerini tanıyanların oluşturduğu birimdi. Bir dinsel çekirdek etrafında toplanan kentsel alt birimlerin sorunları, imam ve mahallenin ileri gelenlerinin oluşturduğu topluluk tarafından çözülmeye çalışılır, kentsel ölçekte kadı da topluluğa dahil olabilirdi.

Mehmet Fevzi Yücepe, Osmanlı yönetsel sisteminde belediye hizmetlerini yüklenen memurun kadı olduğunu belirtmektedir. Kadılar, bir yandan yargı görevlerini görürken, kaymakamlar gibi yönetsel işleri yürütürler, aynı zamanda narh koymak, narhlara uygunluğu denetlemek, gıda maddelerinin sağlığa uygunluğunu denetlemek, ölçü ve tartı aletlerinin doğruluğunu denetlemek gibi denetim görevlerini de yaparlardı. Bu denetim görevleri sırasında kadiya “*ihtisap ağası*” yardımcı olurdu.²⁵²

19. yüzyıla kadar kentsel altyapıyı organize eden ve kentsel gereksinimleri gideren kurumsal bir yapılanmanın görünmediği Osmanlı kentlerinde yörenin ileri gelenleri olan âyan ve eşraf ile vergi toplama yetkisine sahip mültezim ve dinsel yargının başındaki kadı gibi ileri gelenlerin yönetsel etkinliği, Tanzimat'tan sonra kısmen de olsa değişmeye başladı.

Tanzimat'tan sonra vergilerin mültezim eliyle toplanmasına son verilmesi kararının uygulanması, sancak ve kaza merkezlerine “*Emval Muhassılı*” adı verilen memurların gönderilmesiyle başladı. Muhassıllık kurumu ve muhassıl meclisleri, Müslüman ve gayrimüslim ahalinin yönetime katılması gibi önemli bir olayın başlangıcıdır. Muhassılların gittikleri yerlerde kazanca göre vergi toplama esaslarının belirlenmesi ve uygulanmasında yardımcı olmak üzere oluşturulan

²⁵⁰ Türkçe'de “yerel yönetim” terimi genellikle belediye örgütleri ile özdeşleştirilse de, il özel idareleri ve köy muhtarlıkları da yerel yönetim kapsamında ele alınır. Yerel yönetim olgusunun il özel idareleri, belediyeler ve köy muhtarlıkları olarak üç ayrı kategoride ele alındığını, ancak bu çalışmada yerel yönetim olgusu ile ele alınan yerel örgütlenmenin belediye olduğunu belirtmek isterim.

²⁵¹ Güler, 1992, a.g.t., s. 46.

²⁵² Mehmet Fevzi Yücepe, **Türkiye'de Belediyeler**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1989, s. 7-8.

“*Muhassıllık Meclisi*” yerel yönetim örgütlenmesinin ilkel bir çekirdeği olarak kabul edilebilir.²⁵³

Ülkenin Tanzimat’la birlikte yeni bir döneme girdiği 19. yüzyıl, ulaşım ağı ve dış ticaret kanallarının da değiştiği bir yüzyıl oldu. Klasik yol ve ulaşım ağındaki dönüşümler liman kentlerini ön plana çıkartırken, bu limanları ticaret amacıyla kullanan Avrupa ülkeleri, ekonomik faaliyetleri için kentlerdeki ulaşım, su kanalizasyon, aydınlatma ve sağlıkla ilgili sorunların çözülmesini istiyordu. Gerek Avrupalıların bu yöndeki istemleri, gerekse batı kentlerini gören Osmanlı bürokratlarının bu kentlere duydukları hayranlık, Osmanlı kent yönetiminde yeni bir düzenlemenin habercisi oldu. İki kanaldan gelen bu etki ile öncelikle liman kentlerinde olmak üzere Osmanlı kentlerinde belediye örgütleri kurulmaya başlandı. İlk örnekler İstanbul (Galata-Beyoğlu), Selânik, İzmir ve Beyrut gibi yabancı tüccarlar ve sefaretlerin yoğun olduğu yerlerde, 1877 tarihli Belediye Kanunu çıkmadan önce, 1864 tarihli Vilâyet Nizamnâmesi hükümlerine dayanarak kuruldu. İlber Ortaylı, 1864 tarihli nizamnâmede belediye örgütünün statüsü ile ilgili bir belirleyicilik olmamasına rağmen adı geçen liman kentlerindeki örgütlenmenin başarılmasını bu kentlerin Batı dünyası ile ilişkilerine bağlar. Ortaylı, belediyelere yönetsel bir varlık veren 1871 nizamnânesi ve 1877 yılında çıkarılan Belediye Kanunu’na rağmen diğer kentlerin bu başarıyı gösterememelerini, Osmanlı’nın kentleşme ve endüstrileşme sürecini tamamlamamasına bağlamaktadır. Osmanlı kent sakinlerinin belediyelerin sunacağı hizmetleri talep etmemeleri, örgütsüzlüğe isyan etmemeleri ve böyle bir örgütlenmeyi gerektirecek canlı bir kentsel yaşamın olmaması, hatta bazı yerlerde halkın modern belediye örgütüne karşı tavır alması da belediyeciliğin ilk evrelerinde fazla bir başarı sağlayamadığını göstermektedir.²⁵⁴

Belediye sözcüğü, Arapça’da kent, yerleşim alanı gibi anlamlar taşıyan “*beled*” sözcüğünden gelir. “*Beledi*” kente ait, yerleşik anlamında kullanılır. Arapça’da “*beled*” sözcüğünün karşıtı “*bedevi*”dir. Belediye ise sözlük anlamı olarak, bir yerde yerleşik insan topluluğunun ve yerleşim yerinin yönetimine işaret eder. En genel anlamıyla, bir kent ya da kasabanın temizlik, aydınlatma, su, esnaf

²⁵³ İlber Ortaylı, **Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)**, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları No: 142, Ankara, 1974, s. 13-15.

²⁵⁴ A.g.e., s. 7-9.

denetimi gibi kamu hizmetlerine bakan ve üyeleri halk tarafından seçilen, tüzel kişiliği olan örgüttür.²⁵⁵

Osmanlı'da belediye, şehrin emanet edildiği yer anlamına gelen “*şehremaneti*” sözcüğüyle, belediye başkanı ise, şehrin emanet edildiği kişi anlamına gelen “*şehremini*” sözcüğüyle adlandırılırdı.

Genç Cumhuriyet, 1923-1930 yılları arasında belediyeler konusunda pekçok sorunla karşılaştı. 1924 yılında, İstanbul'daki sistem örnek alınarak Ankara Şehremaneti kuruldu. Aynı yıl, Dâhiliye Vekâleti'ne bağlı olarak kurulan “*Umumi Mahalliyeye-i Vilâyat Müdüriyeti*” ve çıkarılan “*Usul-ü Muhasebe-i Belediye Talimatnamesi*” ile belediyeler düzenlenmeye çalışıldıysa da, bütüncül bir belediyecilik yaklaşımı 1930 yılından itibaren başladı. 1930 yılında Fransız Belediye Kanunu'nun hemen hemen aynısı olan kanun kabul edildi. Aynı yıl çıkarılan “*Umumi Hıfzısıhha Kanunu*” ve 1933 yılında çıkarılan “*Belediyeler Bankası Kuruluş Kanunu*” ile Türk belediyeciliğinin genel çerçevesi çizildi.²⁵⁶

3 Nisan 1930 tarihinde kabul edilen, 14 Nisan 1930 tarih ve 1471 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 158 sayılı Belediye Kanunu'nun birinci maddesinde belediye; “*beldenin ve belde sakinlerinin mahalli mahiyette müşterek ve medeni ihtiyaçlarını tanzim ve tesviye ile mükellef hükmi bir şahsiyettir*” şeklinde tanımlanmaktadır. Aynı yasanın üçüncü maddesinde yeralan, “*belediye idaresi, belediye meclisi ile belediye encümeni ve belediye reisi ve muavinlerine, belediye şubeleri mevcut ise şube müdürlerine ve şube heyetlerine mevdudu*”²⁵⁷ ibaresiyle belediye örgütlenmesinin ana hatları belirlendi.

²⁵⁵ Yücepepe, a.g.t., s. 5.

²⁵⁶ A.g.t., s. 12-13.

²⁵⁷ **Resmi Gazete**, “Belediye Kanunu”, 14 Nisan 1930, 1471.

2.1.2.1. Sinop Belediyesi²⁵⁸

Kuruluş tarihini tespit edemediğim Sinop Belediyesi'nin Kurtuluş Savaşı yıllarındaki başkanı Rasim Bey'dir.²⁵⁹ 29 Mayıs 1919'da İzmir'in işgalini protesto etmek amacıyla İstanbul'a çekilen telgraftaki ilk imza sahibinin de "*Belediye Başkanı Rasim*" olmasından,²⁶⁰ Rasim Bey'in Mütareke döneminde de belediye başkanlığını yürüttüğü anlaşılmaktadır.

1908'de II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra Sinop mebusu olması için Sinoplular'ın kendisine baskı yaptığını hatıratında anlatan Rıza Nur'un, bu süreci aktarırken, Sinop'tan "*Belediye Reisi Rasim*" imzalı bir telgraf aldığından bahsetmesinden,²⁶¹ Rasim Bey'in 1908'de de Sinop Belediye Başkanı olduğu anlaşılmaktadır. Eğer Rasim Bey'in belediye başkanlığı kesintiye uğramadıysa, II. Meşrutiyet'ten 1920'lerin başına kadar Sinop Belediye Başkanlığı yapmış olmalıdır.

Rıza Nur, hatıratında Rasim Bey'den ayrıca söz etmektedir. Rıza Nur'a göre Rasim Bey, Sinop'ta mütareke döneminde kurulan Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın reisi idi. Rıza Nur, Sinop'a Trabzon'dan gelerek Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın kurulmasını sağlayan ve ikinci başkanlığını üstlenen Akif Bey'in²⁶² Rasim Bey'i kullandığı düşüncesindedir. Rıza Nur'a göre Rasim Bey namuslu, ancak cahil olduğundan Akif Bey tarafından kolaylıkla kandırılmıştı:

*"Bizim eşraf namuslu insanlardı; fakat her yerdeki gibi cahil idiler. Hele en nüfuzluları olan Öküzoğlu Rasim Bey bir ümmî idi."*²⁶³

²⁵⁸ Sinop Belediyesi tarihi üzerine yaptığım araştırmada, Sinop Belediyesi'nde 1923-1950 dönemine ilişkin hiçbir bilgiye ve arşive ulaşamadım. Belediye Başkan Yardımcısı ve Halkla İlişkiler Birimi ile yaptığım görüşmede bu döneme ilişkin hiçbir bilgi ve belge ortaya koyamadılar. Sinop Belediyesi'nin duvarlarında asılı olan eski belediye başkanlarının fotoğraflarının altında ise sadece isimleri yazılı, görev yaptıkları döneme ilişkin herhangi bir bilgi yok. Burada asılı fotoğraflar arasında belediye başkanlığı yaptığına kuşkuyla karşılaştığım bir isim de (İzzet Koca) bulunmaktadır. 1923-1950 dönemine ilişkin belediye başkanları listesini ve belli başlı belediye çalışmalarını Sinop Gazetesinin erişebildiğim sayılarından ve T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi'nde ulaşabildiğim, nicelik ve nitelik olarak son derece yetersiz olan birkaç belgeyi kullanarak derlemeye çalıştım.

²⁵⁹ Dinamo, a.g.e., s. 115.

²⁶⁰ Efe, a.g.t., s. 74.

²⁶¹ Nur, a.g.e., s. 256.

²⁶² Akif Bey de daha sonra Sinop Belediye Başkanlığı yapacaktır.

²⁶³ A.g.e., s. 29-30. Rıza Nur, Rasim Bey'in Öküzoğulları'ndan olduğunu belirtmektedir. Bu sülale Sinop'un köklü sülalelerinden olup bir adları da Kavizadeler/Gavizadeler'dir.

Rıza Nur, hatıratında Rasim Bey'e ayrı bir başlık altında yer vererek, Rasim Bey'in Çerkeslerle arasının iyi olmadığını, Ankara'ya gelerek bu konuda kendisinden yardım istediğini, Ankara'dan İstanbul'a döndüğünde bir kadın meselesi nedeniyle çıkan bir olayda düşerek öldüğünü ve İstanbul Eyüp'te defnedildiğini belirtmekte, ancak tarih vermemektedir.²⁶⁴ Rıza Nur, Rasim Bey'in cenazesini gördüğüne göre, bu olay Rıza Nur'un Türkiye'yi terk etmesinden (1926) önce yaşanmış olmalıdır.

1967 Sinop İl Yıllığı'nda yer alan, ancak görev yaptıkları tarihler belirtilmeyen belediye başkanları arasında Rasim Bey ile 1950'de belediye başkanı olan Şevket Şekeroğlu arasında yer alan isimler şunlardır:²⁶⁵

1. Rasim Bey
2. Osman Bey
3. Mehmet Rüştü Bey
4. Komiser Remzi Bey
5. Avukat Mustafa Bey
6. Abdullah (Batur) Bey
7. Akif Bey
8. Sadık (Yıldırım) Bey
9. Ali Aşkar (Ersoy)
10. Hüseyin Saadet
11. Sami Dernekbaşı
12. Hopalı Rifat (Uygur)
13. Necip Yalçinkaya
14. Mustafa Tefik Turan
15. Şevket Şekeroğlu

Sinop Belediyesi başkanlık katında, Rasim Bey'den başlayarak resimleri asılı olan belediye başkanları ise resim sırasına göre şunlardır:

1. Rasim Bey
2. İzzet (Koca) Bey
3. Mehmet Rüştü Bey

²⁶⁴ A.g.e., s. 340-341.

²⁶⁵ Sinop 1967 İl Yıllığı, s. 32.

4. Ali Aşkar Ersoy
5. Komiser Remzi Bey
6. Avukat Mustafa (Dizdaroğlu) Bey
7. Abdullah Batur
8. Şevket Şekeroğlu

Birinci listede onbeş kişinin adı geçerken ikinci listede bu sayı sekizdir. Osman Bey, Akif Bey, Sadık Bey, Hüseyin Saadet Bey, Sami Dernekbaşı, Hopalı Rifat, Necip Yalçinkaya ve Mustafa Tevfik Turan, Sinop Valiliği'nin 1967 yılında yayınladığı il yıllığında kentin eski belediye başkanları arasında sayılırken, belediyede fotoğrafları asılı belediye başkanları arasında bulunmamakta ve adları anılmamaktadır. Diğer yandan, belediyede asılı resimler arasında bulunan İzzet Bey'in adı yıllıktaki listede geçmemektedir.

Yıllıkta yayınlanan listedeki sıralamaya göre Rasim Bey'den sonraki Sinop Belediye Başkanları arasında adı geçen Osman Bey, Mehmet Rüştü Bey ve Komiser Remzi Bey hakkında bir bilgiye ulaşamadım. Sinop Dr. Rıza Nur İl Halk Kütüphanesi ve Milli Kütüphane'deki (Ankara) Sinop Vilâyet Gazetesi koleksiyonlarının bu yıllara ait eksik sayıları bulunabilirse, anılan belediye başkanları ve dönemleri hakkında bilgiye ulaşılabilir.

12 Temmuz 1944 tarihli Sinop Gazetesinde çıkan "*Belediye Reis vekâletine Belediye azasından Bay Hüseyin Saadet atanmıştır*"²⁶⁶ haberinden Hüseyin Saadet'in²⁶⁷ 1944 yılında Belediye Başkan Vekili olduğu anlaşılmaktadır.

Komiser Remzi Bey'den sonra Sinop Belediye Başkanı olan Avukat Mustafa Bey'in, Mustafa Kemal'in Sinop'u ziyaret ettiği 15 Eylül 1928 tarihinde karşılama heyeti arasında adı geçen "*Belediye Reisi Mustafa İzzet*"²⁶⁸ olduğu anlaşılmaktadır. Mustafa İzzet, Mustafa Dizdaroğlu ve İzzet Koca, ortak adları nedeniyle karıştırılmış olabilir. İzzet Koca'nın, Avukat Mustafa (İzzet) Bey olmasını pek olası görmüyorum. Sinop'ta 1938 yılında yapılan belediye seçimlerine katılacak aday listesinde, İzzet

²⁶⁶ Sinop, 12 Temmuz, 1944.

²⁶⁷ H. Hüseyin Saadet(tin) Tuğrul, 1923-1930 döneminde çekilen çeşitli fotoğraflarda muhtelif okulların öğretmenleri arasında görülmektedir.

²⁶⁸ Zeynel Zeki Özcanoğlu, **Atatürk ve Harf Devrimi-15 Eylül 1928-Sinop**, Sinop Belediyesi Kültür Yayınları 2, Sinop, 2009, s. 9.

Koca'nın mesleği "müteahhit" olarak belirtilmektedir.²⁶⁹ İzzet Koca, Sinop'ta uzun yıllar CHP İl İdare Kurulu Başkanlığı yaptı.

1930'lu yıllarda Abdullah Batur'un Sinop Belediye Başkanı olduğu yerel basında çıkan haberlerden anlaşılmaktadır. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki belgelere göre, Abdullah Bey, 26 Aralık 1930'da Sinop Belediye Başkanlığı'na tayin edildi (Ek 12).²⁷⁰ Başvekil İsmet Paşa'nın Ağustos 1934'de yaptığı Sinop ziyaretinde izahat aldığı Belediye Başkanı Abdullah Batur'dur.²⁷¹ 1934 yılında yeniden seçilen Abdullah Bey'in Belediye Başkanlığı, 13 Kasım 1934 tarihinde onaylandı.²⁷² 1935 yılında da belediye başkanı olan Abdullah Batur'un CHP kurultayı nedeniyle gittiği Ankara'dan dönüşü Sinop Gazetesinde haber verildi:

*"Şarbayımız
C. H. Partisi Kurultayına iştirak etmiş olan Şarbayımız Abdullah Batur,
bu kez Erzurum vapurile Sinoba dönmüştür."*²⁷³

6 Ekim 1938'de Sinop'ta belediye seçimlerinin o gün başlayacağı haber verildi. CHP tarafından hazırlandığı bildirilen 16 asil, 16 yedek adayın bulunduğu listede ilk sırada İzzet Koca bulunurken, mesleği "çiftçi" olarak bildirilen Abdullah Batur üçüncü sırada aday gösterildi.²⁷⁴ Sinop Gazetesinin bir sonraki sayısında ise seçim sonuçları şu haberle duyuruldu:

*"Belediye Seçimleri Bitti
Her tarafta Cümhuriyet Halk Partisi Namzetleri İttifakla İntihap Edildi
Muayyen kanuni müddetleri hitam bulan Sinop, Gerze, Boyabat ve
Ayancık Belediyeleri meclis azaları için yeniden seçim yapılmış ve her intihap
dairesinde Cümhuriyet Halk Partisinin namzetleri ittifakla seçilmiştir.
Alınan mütemmem haberlere göre bu defaki belediye intihabatında
rey vermek hakkını haiz vatandaşlar ve bilhassa kadınlar medeni haklarını
büyük bir şevk ve istekle kullanmışlardır.
İntihabatın devamınca Sinopda ve ilçe merkezlerinde Parti binaları ve
belediye daireleri donadılmış ve geceleri bol ışıklı tenvirat yapılmış. Bando ve
davullar çalınarak intihap sandıklarının bulunduğu mahallerde halk tarafından
tezahürat yapılmıştır.
Yüksek Dahiliye Vekâletinden alınan emre tevfikan her tarafta
Belediye Başkanları ikinci teşrin ayının birinci günü seçilecektir."*²⁷⁵

²⁶⁹ Sinop, 6 Birinci Teşrin 1938.

²⁷⁰ BCA, Fon Kodu: 30..11.1.0/Yer No: 60.38..4.

²⁷¹ Sinop, 23 Ağustos 1934.

²⁷² BCA, Fon Kodu: 30..11.1.0/Yer No: 91.41..1.

²⁷³ Sinop, 30 Mayıs 1935.

²⁷⁴ Sinop, 6 Birinci Teşrin 1938.

²⁷⁵ Sinop, 13 Birinci Teşrin 1938.

Atatürk'ün vefatını da duyuran 10 Kasım 1938 tarihli Sinop Vilâyet Gazetesinde, “*Vilâyet Dahilindeki Belediye Başkan seçimlerinin neticesinde eski belediye başkanları yerlerinde ittifakla bırakıldı*” başlığı ile yayınlanan haberdan, Abdullah Batur'un Belediye Başkanlığı görevine yeniden atandığı öğrenilmektedir.²⁷⁶ Batur'un Belediye Başkanlığı, 31 Aralık 1938 tarihinde onaylandı.²⁷⁷

Abdullah Batur'un 1939 yılında rahatsızlığı nedeniyle bir ay izin aldığı Sinop Gazetesinde şu satırlarla duyuruldu:

*“Belediye Başkanı Abdullah Batur hastalığına binaen bir ay istirahat almış, yerine Abdullah Güdük vekâleten vazifeye başlamıştır.”*²⁷⁸

Yaklaşık birbuçuk yıllık bir aradan sonra Aralık 1940'da yeniden çıkan Sinop Halkevi Dergisi Dıranaz'da, Abdullah Batur'un “*sıhhi durumu nedeniyle*” istifa ettiği duyuruldu.²⁷⁹ 10 Mayıs 1941 tarihli Sinop Gazetesinde Belediye Başkanlığına seçildiği haberi yayınlanan²⁸⁰ belediye meclisi üyesi Sadık Yıldırım'ın görevine başladığı 17 Haziran 1941 tarihli Sinop Gazetesinde duyuruldu. Sadık Yıldırım'ın Belediye Başkanlığı, 10 Haziran 1941'de onaylandı.²⁸¹ Belediyenin 5-6 aydan beri Vilâyet Daimi Encümeni Azası Tevfik Turan tarafından vekâletle yönetildiğinin belirtildiği haberde bu dönemde yapılan işlerden bahsedilmektedir.²⁸² Belediyenin 5-6 aydan beri vekâletle yönetildiği belirtildiğine göre, Abdullah Batur'un istifası 1940 yılının son aylarında gerçekleşmiş olmalıdır.

1967 Sinop İl Yıllığına göre Abdullah Batur'dan sonra Akif Bey Belediye Başkanı oldu. Ancak Abdullah Bey'in istifasından sonra vekâlet eden belli olduğu gibi, kronolojik olarak da Akif Bey'in 1940-41'de başkan olması mümkün değildir. Rıza Nur, 1935 yılında tamamlandığı bilinen hatıratında, Akif Bey için, “*Recep Zühtü'nün himmetiyle Akif evvela Belediye Reisi oldu*” demektedir.²⁸³ Recep Zühtü ilk defa 1924 yılında yapılan ara seçimde milletvekili olduğuna göre, Akif Bey de 1920'lerin ortalarında Sinop Belediye Başkanı olmalıdır. Akif (Akyüz) Bey, 1927 seçimlerinde Rize Milletvekili olarak TBMM'ye girdi.

²⁷⁶ Sinop, 10 İkinci Teşrin 1938.

²⁷⁷ BCA, Fon Kodu: 30..11.1.0/Yer No: 127.48..10.

²⁷⁸ Sinop, 9 Şubat 1939.

²⁷⁹ Dıranaz, Birincikânun 1941, s. 15.

²⁸⁰ Sinop, 10 Mayıs 1941.

²⁸¹ BCA, Fon Kodu: 30..11.1.0/Yer No: 146.13..18.

²⁸² Sinop, 17 Haziran 1941.

²⁸³ Nur, a.g.e., s. 31.

Sadık Yıldırım'dan sonra Sinop Belediye Başkanlığı'na seçilen Ali Ersoy'un Belediye Başkanlığı 13 Kasım 1942'de onaylandı.²⁸⁴

1967 Sinop İl Yıllığında bulunan listede Sadık Yıldırım ve Ali Ersoy'dan sonra gelen isimlerden bir bölümü ile ilgili bilgi bulamadım. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde, bu isimlerden Sami Dernekbaşı ve Şevket Şekeroğlu'nun başkanlıklarının onaylandığına dair belge vardır. Mustafa Tevfik Turan, Abdullah Batur'a uzun bir süre vekâlet ettiği için Belediye Başkanları arasında anılmış olabilir.

Belediyede fotoğrafları asılan başkanlarının biri dışında hiçbirinin hangi tarihlerde görev yaptığı belirtilmemektedir. Görev aralığı belirtilen tek başkan Ali Aşkar Ersoy olup, fotoğrafının altına 1941-1946 yılları arasında görev yaptığı yazılıdır. Bu tarihler, aşağıda Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ne dayanarak verilen bilgilerle çeliştiğinden doğru olamaz. 2 Eylül 1942 tarihli Sinop Gazetesinde, CHP Merkez Kazası Reisi olan Ali Aşkar Ersoy'un Belediye Başkan Vekilliği'ne atandığı yazılıdır.²⁸⁵ 2 Eylül 1942'de sona eren belediye seçimleri sonucunda seçilen onaltı asli aza arasında adı geçen Ersoy,²⁸⁶ 21 Ekim 1942 tarihli Sinop Gazetesinde yayınlanan habere göre, onaltı azanın oybirliğiyle Belediye Başkanı seçildi.²⁸⁷

Ali Aşkar Ersoy, üyesi olduğu CHP'ye 6 Haziran 1946 tarihli bir dilekçe yazarak (Ek 13) Sinop Milletvekiliği için aday olma dileğini iletti.²⁸⁸ Ersoy, dilekçesine eklediği "*Hal tercümesi*"nde Belediye Başkanlığı da yaptığını belirtmekte, ancak tarih vermemektedir. Kendi ifadesi ile Ersoy'un özgeçmişi şöyledir:

"Sinopluyum doğum tarihim 1296 dır idadi okulundan diploma aldım, bundan sonra Hususi öğretmenlerden üç sene tahsilime devam ettim. Türkçe, Fransızca okur yazar konuşurum. Muhtelif devlet memuriyetlerinde bulundum. Bucak müdürlüğü, kaymakam vekilliği, Fransızca öğretmenliği gibi memuriyetlere tayin olundum. Yirmi beş yıl devlet hizmetinde çalıştıktan sonra arzumla tekaut oldum.

Babam Asımda hayatını devlet memuriyetinde geçirmiş tekaut olmuştur. Saydığım vazifelerden başka Belediye başkanlığına, ziraat bank meclisi başkanlığı, meclisi idare azalığına seçildim. Çocuk esirgeme kurumu gibi bazı hayır cemiyetlerinde de başkanlık yaptım. Milli mücadelede ühdeme düşen vazifeyi gördüm. inkılaplarımızın tahakkukunda çalıştım. Altı yedi sene

²⁸⁴ BCA, Fon Kodu: 30..11.1.0/Yer No: 157.34..11.

²⁸⁵ Sinop, 2 Eylül 1942.

²⁸⁶ Sinop, 7 Birinciteşrin 1942.

²⁸⁷ Sinop, 21 Birinciteşrin 1942.

²⁸⁸ BCA, Fon Kodu: 490..1.0.0/Yer No: 320.1317..1.

partimizin Sinop merkez kazası kurulu başkanlığında çalıştım. dört senedenberide vilayet kurulu üyesi olarak partimize hizmet ettiğimi, evvelce hal tercümemin hulasası genel sekreterlik yüksek makamına taktir kılınmış olduğundan dosyasında mahfuz bulunmuş olacağını arz ederim. 6/6/946

*C.H.P. Sinop il kurulu üyesinden
Ali Eşkar Ersoy²⁸⁹*

Belediye Başkanlığı 3 Temmuz 1946'da onaylanan Sami Dernekbaşı'nın.²⁹⁰ kardeşi²⁹¹ olan ve Sinop'ta Tekel Koruma ve Tahsil Memuru olarak görev yapan Haydar Dernekbaşı, 25 Haziran 1949 tarihinde bir trafik kazasında vefat etti.²⁹² Ancak Sinop Gazetesinde yayınlanan haberde, vefat edenin eski belediye başkanı ile akrabalığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Şevket Şekeroğlu'nun Belediye Başkanlığı, 6 Mart 1947'de onaylandı.²⁹³ 22 Nisan 1949 tarihli Sinop Gazetesinde, Belediye Başkanı Şevket Şekeroğlu'nun erkek torunlarından birinin ölüm haberleri yayınlandı.²⁹⁴ 19 Ekim 1949 tarihli Sinop Gazetesinde çıkan bir haberden²⁹⁵ o tarihte Şevket Şekeroğlu'nun Belediye Başkanlığının devam ettiği anlaşılmaktadır. 3 Eylül 1950 tarihinde yapılan belediye seçimleri sonunda seçilen 16 belediye meclis üyesi 7 Eylül 1950'de toplanarak gizli oyla yaptıkları seçimle Şevket Şekeroğlu'nu tekrar Belediye Başkanlığına seçtiler.²⁹⁶

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi ve Sinop Vilâyet Gazetesine dayanarak, 1923-1950 döneminde görev yapan Sinop Belediye Başkanlarını ve görev yaptıkları tarihleri eksiksiz olarak belirleyebilmem mümkün olmadı. Arşiv bilgileri ve gazete haberlerine göre belediye başkanlıkları kesin olanlar şu şekilde sıralanabilir, ancak özellikle 1920'li yıllarda atlanan isimler olabilir:

1. Rasim Bey
2. Akif Bey
3. Mustafa İzzet
4. Abdullah Batur (1930-1940)

²⁸⁹ A.g.y. Belgenin orijinali için bkz. Ek 13.

²⁹⁰ BCA, Fon Kodu: 30..11.1.0/Yer No: 184.23..14.

²⁹¹ Haydar ve Sami Dernekbaşı'nın kardeş olduğu, Nisikâhyası oğlu Cafer ve oğulları Sami, Haydar ve Ali'nin Dernekbaşı soyadını aldığıının Sinop Gazetesinde duyurulmasından (**Sinop**, 31 İkincikânun 1935) anlaşılmaktadır.

²⁹² **Sinop**, 29 Haziran 1949.

²⁹³ BCA, Fon Kodu: 30..11.1.0/Yer No: 190.6..20.

²⁹⁴ **Sinop**, 22 Nisan 1949.

²⁹⁵ **Sinop**, 19 Ekim 1949.

²⁹⁶ **Sinop**, 13 Eylül 1950.

5. Sadık Yıldırım (1941-1942)
6. Ali Aşkar Ersoy (1942-1946 ?)
7. Sami Dernekbaşı (1946-1947)
8. Şevket Şekeroğlu (1947-1950 ve sonrası)

Yukarıdaki listede, 1930 yılına kadar Belediye Başkanlığı yapanların göreve geliş ve bitiş tarihlerini bulamadım; arada atladığım isimler olabilir. 1940'lı yılların ortalarında, Ali Aşkar Ersoy ile Sami Dernekbaşı arasında da atladığım bir isim olabilir. Bu döneme ilişkin olarak, Başbakanlık Devlet Arşivi'nde bulduğum bir belgeden söz etmek istiyorum. İstanbul'da günlük yayınlanan "*Ticari Birlik*" adlı gazetenin 25 ve 27 Şubat 1944 tarihli sayılarında, Sinop Belediyesi ile ilgili bir mektup ve bir yoruma yer verildi. O tarihte Sinop'ta Vilâyet Baytar Müdürü olarak görev yapan Abdurrahman Eroğlu'nun Ticari Birlik Gazetesine gönderdiği mektup, gazetenin 25 Şubat 1944 tarihli sayısında "*Sinop Mektubu*" olarak, "*Hayatı Ancak Belediyelerle Ticaret Odaları Ucuzlatabilir-Her iki müessesede cezrî ıslahat yapılmalıdır*" başlığıyla yayınlandı. Yazıda, "*hayat pahalılığı*"na değinerek bu pahalılıkta belediyelerin ve ticaret odalarının da rolü olduğu vurgulanmakta ve belediyeler eleştirilmektedir.²⁹⁷ Abdurrahman Eroğlu'nun yazısında genel olarak taşra belediyeleri eleştirilmekle birlikte, eleştirilerin hareket noktası Sinop Belediyesi olmalıdır. Bu yazının yayınlanmasının ertesi günü, aynı gazetede Suphi Nuri İleri, "*Taşra Belediyelerimiz Hakkında*" başlıklı bir yazı yazdı. Bu yazıdan, Eroğlu'nun mektubunun yayınlanmayan bölümleri olabileceği ya da Suphi Nuri İleri'ye yazılmış ikinci bir mektup olabileceği anlaşılmaktadır. Önceki gün basılan mektupta yer almayan bu bilgilere göre Sinop Belediyesi iflas etmiş ve Belediye Başkanı işten el çektirilmişti. "*Hemşerilik ve ahbaplık münasebetlerine dayalı*", "*hususî emellere hizmet eden*" belediye yerine, "*halka hizmet eden bir belediye kurulduğu ve bu sayede bütün meseleler de kendiliğinden halledilmeğe yüz tuttuğu*" İleri'nin yazısında, Eroğlu'nun mektubuna dayanarak belirtilmektedir.²⁹⁸ Şubat 1944'e ait bu bilgilere göre, Sinop'ta 1943 sonu veya 1944 başında Belediye Başkanı değişmiş olabilir; ancak buna dair Başbakanlık Devlet Arşivi'nde bir kayda rastlamadım. Eğer öyleyse Ali Aşkar Ersoy ile Sami Dernekbaşı arasında bir Belediye Başkanı daha olmalıdır. Ya da bu şikayetler Ersoy öncesine ait olabilir. Sadık Yıldırım'ın Belediye Başkanlığının kısa sürmesi bu durum ile ilişkilendirilebilir.

²⁹⁷ *Ticari Birlik*, 25 Şubat 1944.

²⁹⁸ *Ticari Birlik*, 27 Şubat 1944. Bu mektuplar ve CHP Sinop teşkilatının tepkisine "Sinop'ta İkinci Dünya Savaşı Yılları" başlığı altında yer verdim.

2.1.2.2. Belediye Bütçesi

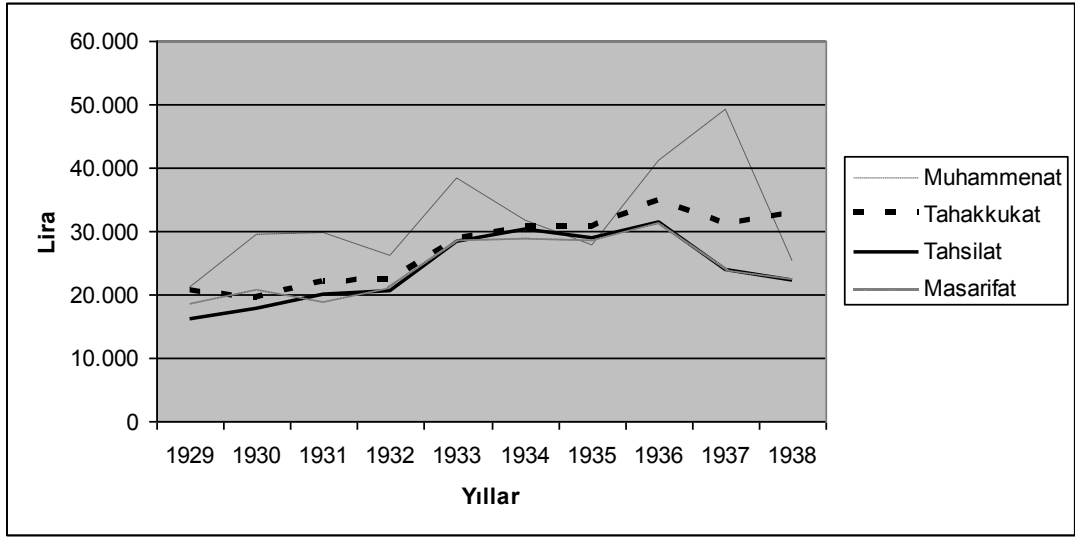
Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü'nün 1929-1938 Belediyeler İstatistiği'ne göre Sinop Belediyesi'nin bu dönemdeki gelir ve giderleri (varidat ve masarifat) Tablo 10'da gösterilmektedir. Tablodaki veriler incelendiğinde dönem başı ile dönem sonu arasında gelir ve giderlerde bir artış görünmesine rağmen dönem içinde inişli çıkışlı bir grafik görülür (Şekil 1). En yüksek tahmini (muhammen) bütçe 41.000 TL ile 1936 yılına aittir. Bu yılda belediye geliri olarak tahakkuk eden miktar 34.774 TL olup bu miktarın 31.407 TL'si tahsil edildi, 31.129 TL de masraf kaydedildi. Bu yıl, 1929-1938 döneminde tahsilatın ve masrafın en yüksek olduğu yıldır. Bu dönemde tahmini bütçe, tahakkuk, tahsilat ve giderin en düşük olduğu yıl 1929'dur. Tablo ve grafik incelendiğinde 1931'den itibaren gelirlerin giderleri karşıladığı ve belediye bütçesinin 1932 yılındaki 268 TL açık dışında açık vermediği görülmektedir. 1929 ve 1930'da ise bütçede açık olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 10: 1929-1938 Döneminde Sinop Belediyesi'nin tahmini bütçesi (muhammenat), tahakkuk ve tahsil edilen gelirleri (varidat) ve giderleri (masarifat) (Lira).²⁹⁹

Seneler	Muhammenat	Tahakkukat	Tahsilat	Masarifat
1929	21.210	20.515	16.105	18.239
1930	29.557	19.567	17.853	20.645
1931	29.788	22.008	19.950	18.523
1932	26.000	22.103	20.459	20.727
1933	38.415	28.680	28.418	28.397
1934	31.625	30.664	30.297	28.701
1935	27.860	30.677	28.992	28.416
1936	41.000	34.774	31.407	31.129
1937	49.276	30.997	23.786	23.595
1938	25.410	32.839	22.193	22.085

Sinop Belediyesi'nin 1929-1938 dönemine ilişkin gelirleri Tablo 11'de, giderleri ise Tablo 12'de gösterilmektedir. Bu verilerden belediyenin 1929, 1930 ve 1932 yıllarında zararda olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 13).

²⁹⁹ İstatistik Umum Müdürlüğü, **Belediyeler İstatistiği 1929-1938 - Mali İstatistikler**, Neşriyat No: 179, Ankara, 1941, s. 67.

Şekil 1: 1929-1938 Döneminde Sinop Belediyesi'nin tahmini bütçesi (muhammenat), tahakkuk ve tahsil edilen gelirleri (varidat) ve giderleri (masarifat) (Lira).³⁰⁰

Tablo 11: 1929-1938 Döneminde Sinop Belediyesi'nin gelirleri (varidatın envai) (Lira).³⁰¹

Seneler	VARİDATIN ENVAI										
	Geçen seneler varidatından 1938 senesinde tahsil olunan		1937 senesinden müdevver kasa mevcudu	Devlet vergileriyle birlikte tahsil olunan kesirler ve hisseler			Kanuna yazılı olmayan teamüli vergi ve resimler	Belediyelerin sair vergi ve resimleri	İstikrazat	İanat	Yekûn
	Vergilerden	Resimlerden		Binalar vergisinden	Kazanç vergisinden	Gümrük resmine munzam % 10 belediye hissesi					
1929	-	-	-	1.762	-	-	-	14.343	-	-	16.105
1930	-	-	-	2.431	-	-	-	15.422	-	-	17.853
1931	-	-	-	1.800	-	-	-	18.150	-	-	19.950
1932	-	-	-	2.017	-	-	-	18.442	-	-	20.459
1933	1.026	-	-	1.354	-	3.053	14.985	-	8.000	-	28.418
1934	914	-	-	1.798	-	4.453	-	15.132	8.000	-	30.297
1935	2.434	-	-	1.179	-	4.654	-	20.725	-	-	28.992
1936	1.596	-	-	739	-	4.206	-	20.582	4.284	-	31.407
1937	708	1.195	278	494	435	4.052	916	15.208	-	500	23.786
1938	651	3.564	191	562	298	4.042	-	12.885	-	-	22.193

³⁰⁰ A.g.e., s. 67'den yararlanılarak hazırlandı.

³⁰¹ A.g.e., s. 246.

Tablo 12: 1929-1938 Döneminde Sinop Belediyesi'nin giderleri (masarifat) (Lira).³⁰²

Seneler	İdare ve hesap işleri	Sıhhat ve hayır işleri	İmar ve tezyin	Tanzimat, tenvirat elektrik tesisatı	Su işleri tesisat ve tamirâtı	İtfaiye	Muhtelif sair masraflar	Yekûn
1929	5.488	1.623	3.285	3.023	590	768	3.462	18.239
1930	5.390	1.901	2.163	2.218	198	3.831	4.944	20.645
1931	4.171	1.725	1.715	2.293	145	2.436	6.038	18.523
1932	3.924	1.734	1.725	1.670	136	842	10.696	20.727
1933	5.044	2.226	2.825	12.025	314	334	5.629	28.397
1934	4.126	1.870	1.906	17.902	34	601	2.262	28.701
1935	5.330	2.817	1.772	6.742	53	1.541	10.161	28.416
1936	5.829	1.644	3.455	7.378	409	8.032	4.382	31.129
1937	4.426	2.796	1.373	7.835	270	4.654	2.241	23.595
1938	4.210	1.730	461	8.623	636	3.084	3.341	22.085

Tablo 13: 1929-1938 Döneminde Sinop Belediyesi'nin gelir-gider tablosu (Lira).³⁰³

Seneler	Gelir	Gider	Kâr-zarar
1929	16.105	18.239	-2.134
1930	17.853	20.645	-2.792
1931	19.950	18.523	1.427
1932	20.459	20.727	-268
1933	28.418	28.397	21
1934	30.297	28.701	1.596
1935	28.992	28.416	576
1936	31.407	31.129	278
1937	23.786	23.595	191
1938	22.193	22.085	108

Tablo 12'deki belediye giderleri incelendiği zaman toplam giderin ortalama % 20-25'nin idare ve hesap işlerine, ortalama % 10'unun sağlık ve hayır işlerine, ortalama % 8-10'unun imar ve düzenleme işlerine gittiği görülmektedir. Her üç gider kaleminde, 1938 yılında imar işlerine ayrılan bütçedeki azalma dışında yıllara göre genellikle çok büyük oranlarda değişimler görülmemektedir. Gider kalemlerindeki en

³⁰² A.g.e., s. 617.

³⁰³ A.g.e.'den yararlanılarak hazırlandı.

büyük sıçrama, 1933 ve 1934 yıllarında aydınlatma ve elektrik giderlerinin önceki yıllara göre büyük oranda artmasıdır. Bu kalem, 1935'den sonra bir miktar düşüş göstermesine rağmen 1933 öncesinden yüksektir. Bunun nedeni o yıllarda Sinop'a elektrik getirilmesi ve kentin aydınlatılması³⁰⁴ olmalıdır. Sinop'un aydınlatılması için iki yıllık belediye bütçesinin yaklaşık % 50'sinin bu işe ayrıldığı anlaşılmaktadır. Aydınlatma, sonraki yıllarda da belediye bütçesinin önemli bir kalemini teşkil eder hale geldi. Aydınlatma giderlerinin arttığı 1933 ve 1934 yıllarında su ve itfaiye ile ilgili giderlerde bir azalma olduğu görülmektedir. Bu azalmanın bütçe açıklarını önlemeye yönelik bir dengeleme girişimi olması muhtemeldir. 1936 yılından itibaren itfaiye giderlerindeki artışın nedeni ise belediyeye arazöz alımıdır. 1936 yılına kadar bir tekerlekli ve dört tekerleksiz tulumcaya sahip olan Sinop Belediyesi, biri 1936'da diğeri 1937'de olmak üzere iki adet arazöz satın aldı. İtfaiyede bir adet de motopomp vardı.³⁰⁵ Sinop Belediyesi'nin 1929-1938 döneminde itfaiye levazımı, müstahdemleri ve maaşları ile ilgili bilgiler Tablo 14'de, temizlik araçları, memur ve müstahdemleriyle ilgili bilgiler Tablo 15'de, memur ve müstahdemlerle ilgili bilgiler Tablo 16'de verildi.

Tablo 14: 1929-1938 Döneminde Sinop Belediyesi itfaiye levazımı, müstahdemleri ve maaşları.³⁰⁶

Yıllar	İtfaiye Levazımı					İtfaiye Efrat ve Müstahdemleri	
	Arazöz (Adet)	Motopomp (Adet)	Tekerlekli Tulumba (Adet)	Tekerleksiz Tulumba (Adet)	İtfaiye vesaitinin bedeli (Lira)	Adet	Verilen senelik maaş (Lira)
1929	-	-	1	4	800	11	768
1930	-	1	1	4	5.000	12	1.488
1931	-	1	1	4	5.000	7	560
1932	-	1	1	4	5.000	6	523
1933	-	1	1	4	4.700	6	600
1934	-	1	1	3	4.700	6	590
1935	-	1	1	4	5.200	5	750
1936	1	1	-	-	8.773	11	2.096
1937	2	1	-	-	9.300	11	2.953
1938	2	1	-	-	9.300	8	2.551

³⁰⁴ 26 Temmuz 1934 tarihli Sinop Vilâyet Gazetesi'nde yayınlanan "Şehrimizin Elektrik Tesisatı Malzemesi" başlıklı haberde, "Şehrimizin Elektrik tesisatına ait direkler peyder pey gelmeğe başlamıştır. Makinelerinde yakında gelmesine intizar olunmaktadır" denilmektedir. Kent, Mayıs 1935'de elektriğe kavuştu.

³⁰⁵ İstatistik Umum Müdürlüğü, 1941, a.g.e., s. 689.

³⁰⁶ A.g.e., s. 689.

Tablo 15: 1929-1938 Döneminde Sinop Belediyesi tanzifat mesaiti (temizlik araçları) memur ve müstahdemleri.³⁰⁷

Seneler	Sulama arabaları (Adet)	Süpürme arabaları		Çöp arabaları (Adet)	Memur (Adet)	Amele (Adet)	Senelik tanzifat masrafı (Lira)
		Yerli Malı (Adet)	Ecnebi malı (Adet)				
1929	-	-	-	5	2	9	3.614
1930	-	-	-	5	2	9	4.459
1931	-	-	-	7	2	10	3.757
1932	-	-	-	7	2	10	4.349
1933	-	-	-	7	3	10	3.447
1934	-	-	-	6	3	10	2.962
1935	-	-	-	7	4	12	3.462
1936	-	-	-	8	3	13	3.540
1937	-	-	-	7	3	13	3.822
1938	-	-	-	8	3	13	4.016

Tablo 16: 1929-1938 Döneminde Sinop Belediyesi'nde çalışan memur ve müstahdemler ve verilen maaşlar.³⁰⁸

Seneler	Memurlar		Daimi müstahdemler		Yekûn	
	Adet	Verilen senelik maaş (Lira)	Adet	Verilen senelik ücret (Lira)	Adet	Maaş ve ücret yekûnu (Lira)
1929	9	6.090	16	1.989	25	8.079
1930	10	7.102	17	2.450	27	9.552
1931	10	6.287	13	1.805	23	8.092
1932	9	6.001	13	1.711	22	7.712
1933	8	5.154	15	2.278	23	7.432
1934	9	5.478	16	2.428	25	7.906
1935	9	5.508	18	4.390	27	9.898
1936	14	6.302	23	5.776	37	12.078
1937	13	6.705	25	7.338	38	14.043
1938	7	3.618	19	6.725	26	10.343

³⁰⁷ A.g.e., s. 831.

³⁰⁸ A.g.e., s. 661.

2.2. Demografik Yapı

Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk nüfus sayımı 1927 yılında yapıldı. 28 Ekim 1927 tarihinde yapılan bu sayımı 20 Ekim 1935 yılında yapılan ikinci sayım izledi. 1935'ten sonraki nüfus sayımları beşer yıl arayla, 20 Ekim 1940, 21 Ekim 1945 ve 22 Ekim 1950 tarihlerinde yapıldı. Bu sayımlarda elde edilen Türkiye ve Sinop verileri Tablo 17'de verilmektedir. Tablo 18'de, 1927, 1935, 1940, 1945 ve 1950 sayımlarına göre Sinop (merkez ilçe) nüfusu ve cinsiyete göre dağılımı, Tablo 19'da 1927 sayımına göre Sinop (merkez ilçe) nüfusunun medeni hali, Tablo 20'de ise 1927 sayımına göre Sinop (merkez ilçe) nüfusunun yaş dağılımı verilmektedir.

Tablo 17: 1923-1950 döneminde Türkiye ve Sinop nüfusu ve artış oranları.³⁰⁹

Nüfus Sayımı	Türkiye Nüfusu	Artış Oranı (%) ³¹⁰	Sinop Merkez İlçe Nüfusu	Artış Oranı (%)	Sinop Kent Nüfusu	Artış Oranı (%)
28 Ekim 1927	13.648.270	-	32.582	-	5.006	-
20 Ekim 1935	16.158.018	18.39	35.743	9.70	4.872	- 2.67
20 Ekim 1940	17.820.950	10.29	36.827	3.03	4.838	- 0.69
21 Ekim 1945	18.790.174	5.44	40.721	10.57	4.995	3.25
22 Ekim 1950	20.947.188	11.48	45.064	10.67	5.780	15.72

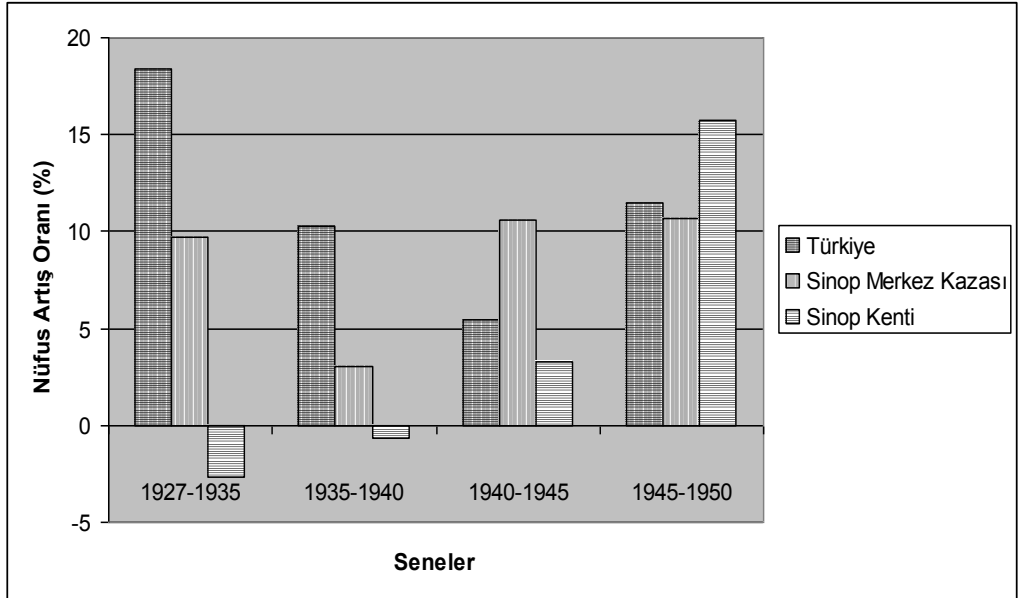
28 Ekim 1927 tarihinde yapılan nüfus sayımında Türkiye nüfusu 13.648.270, Sinop merkez ilçe nüfusu 32.582, Sinop kent nüfusu ise 5.006 olarak belirlendi. 20 Ekim 1935 tarihinde yapılan ikinci nüfus sayımında ülke nüfusu 1927 yılına göre % 18.39 artarak 16.158.018'e ulaştı. Bu dönemde Sinop merkez ilçe nüfusu % 9.7'lik bir artışla 35.743'e çıkarken kent nüfusu % 2.67 azalarak 4.872'ye düştü. Türkiye nüfusu 20 Ekim 1940 tarihinde yapılan sayımda önceki döneme göre % 10.29 artarak 17.820.950'ye ulaşırken aynı dönemde Sinop merkez ilçe nüfusu % 3.03'lük bir artışla 36.827 olurken, kent nüfusu % 0.69'lük bir azalmayla 4.838'e düştü. 21 Ekim 1945 tarihinde yapılan sayımda ise ülke nüfusu % 5.44 artarak 18.790.174'e

³⁰⁹ İstatistik Umum Müdürlüğü, **28 Teşrinievel 1927 Umumi Nüfus Tahriri-Fasikül II**, İstatistik Umum Müdürlüğü Neşriyatından: 7, Ankara, 1929, s. 141; İstatistik Genel Direktörlüğü, **20 İkteşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı**, Neşriyat No: 74, Ankara, 1935, s. 20; İstatistik Genel Direktörlüğü, **20 İkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı**, Ankara, 1944. s. XXII; İstatistik Genel Müdürlüğü, **21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı**, Ankara, 1947, s. XXII; İstatistik Umum Müdürlüğü, **22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı**, Neşriyat No: 359, Ankara, 1954, s. 22.

³¹⁰ Tabloda verdiğim nüfus artış oranlarını, sayımda elde edilen sonucu önceki sayımda elde edilen sonuçtan çıkararak elde ettiğim nüfus artışını önceki dönem nüfusuna oranlayarak, en yalın biçimiyle belirlemeye çalıştım. İstatistik Umum Müdürlüğü'nün birleşik faiz hesaplarıyla elde ettiği artış oranları sırasıyla, % 21.2, % 17.3, % 10.5 ve % 22.9'dur (İstatistik Umum Müdürlüğü, 1954, a.g.e., s. 3). Karşılaştırma yapmak amacıyla Sinop kent nüfusundaki artışları bu yöntemle hesaplayamayacağımdan basit bir orantı ile karşılaştırabileceğim artış oranları elde etmeye çalıştım.

ulaşırken Sinop merkez ilçe nüfusu % 10.57 artarak 40.721 oldu. 22 Ekim 1950 tarihinde yapılan sayımda ise Türkiye nüfusu % 11.48 artarak 20.947.188 olurken Sinop merkez ilçe nüfusu % 10.67'lik artışla 45.064, kent nüfusu % 15.72'lik artışla 5.780 oldu. 1927-1950 döneminde ülke ölçeğinde her sayım döneminde nüfus artarken Sinop kentinde 1935 ve-1940 sayımlarında düşük oranda da olsa nüfus azaldı. 1923-1950 döneminde Sinop kent nüfusundaki artış oranının Türkiye nüfusundaki artış oranının üzerine çıktığı tek dönem 1945-1950 dönemi oldu (Tablo 17 ve Şekil 2).

Türkiye'de nüfus artış oranının 1940-1945 döneminde dikkate değer oranda azalması iki nedene bağlanabilir. Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı döneminde evlenme çağında ya da yeni evli erkek nüfusun cephede olması nedeniyle bu yıllardaki nüfus artış oranının azalmasının 1940'lı yıllardaki üreme frekansı üzerindeki belirleyiciliği ilk neden olarak düşünülebilir. İkinci neden ise genç erkek nüfusun önemli bir bölümünün 1940'lı yılların ilk yarısında İkinci Dünya Savaşı tehdidi nedeniyle cephede olması olarak düşünülebilir.

Şekil 2: 1927-1950 Nüfus sayımlarında Türkiye, Sinop Merkez Kazası ve Sinop kent nüfuslarının artış oranlarının karşılaştırılması.

1853 baskınından sonra Sinop'un nüfusunun çeşitli kaynaklarda 6.000-9.000 olarak gösterildiği³¹¹ dikkate alınırsa Cumhuriyet döneminde Sinop'un nüfusunun azaldığı görülmektedir. Bu azalmada savaş dönemlerinde erkek nüfusun cephede olması yanında Lozan Anlaşması uyarınca gerçekleştirilen mübadelenin de etkili olduğu düşünülebilir. 1927 Nüfus sayımında Sinop merkez kazasında sayılan Ortodoks nüfusun sadece dokuz olması,³¹² Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Rumlar'ın Sinop'tan ayrıldığını göstermektedir.

Tablo 18: 1923-1950 döneminde Sinop (merkez kazası) nüfusu ve cinsiyete göre dağılımı.

Nüfus Sayımı	Sinop Kent Nüfusu		
	Erkek	Kadın	Toplam
1927	2.933	2.073	5.006
1935	2.705	2.167	4.872
1940	2.577	2.261	4.838
1945	2.748	2.747	4.995
1950	-	-	5.780

Tablo 19: 1927 Nüfus sayımında Sinop (merkez kazası) nüfusunun medeni hali.

		Bekâr	Evli	Dul	Boşanmış	Meçhul
1927	Erkek	9.048	6.288	240	37	3
	Kadın	7.850	6.515	2.489	109	4
	Toplam*	16.898	12.803	2.729	146	7

*1927 yılında Sinop (merkez ilçe) nüfusu 32.582 olarak verilmesine rağmen medeni duruma göre toplam nüfus 32.583 olarak çıkmaktadır.

³¹¹ Bkz. s. 23.

³¹² İstatistik Umum Müdürlüğü, 1929, a.g.e., s. 165.

Tablo 20: 1927 Nüfus sayımında Sinop (merkez kazası) nüfusunun yaşlara göre dağılımı.

		< 1	1-2	3-6	7-12	13-19	20-45	46-60	61-70	>70	Meçhul
1927	Erkek	990	1.449	1.587	1.942	3.056	4.536	1.277	490	277	12
	Kadın	672	1.228	1.664	1.651	2.870	6.194	1.900	460	316	12
	Toplam*	1.662	2.677	3.251	3.593	5.926	10.730	3.177	950	593	24

*1927 yılında Sinop (merkez ilçe) nüfusu 32.582 olarak verilmesine rağmen yaş gruplarına göre toplam nüfus 32.583 olarak çıkmaktadır.

Tablo 21’de, 1927 Genel Nüfus Sayımında Sinop Merkez Kazası’nda sayılan nüfusun mensup olduğu dinler gösterilmektedir. Kazada 32.218 Müslümana karşılık diğer dinlerden 365 kişinin sayıldığı sayımda gayrimüslimler içinde en büyük oranı 144’si erkek, 167’si kadın olmak üzere 311 nüfustan oluşan bir Ermeni topluluğu oluşturmaktadır. Musevi nüfusun bulunmadığı kazada eser miktarda Hristiyan mezheplerine mensup nüfus yaşamaktadır.

Tablo 21: 1927 Nüfus sayımında Sinop (merkez kazası) nüfusunun mensup olduğu dinler.³¹³

		DİNLER							Toplam
		İslam	Katolik	Protestan	Ortodoks	Ermeni	Hristiyan	Musevi	Sair dinler
Erkek	15.429	13	11	5	144	-	-	14	15.616
Kadın	16.789	3	-	4	167	4	-	-	16.967
Toplam	32.218	16	11	9	311	4	-	14	32.583

1927 Nüfus sayımında Sinop Merkez Kazası’nda Rumca konuşan iki erkek varken Ermenice konuşanların sayısı 343 olarak kaydedildi. Din sayımında verilen Ermeni sayımının 311 olmasına karşın 343 kişinin Ermenice’yi anadil olarak beyan etmiş olması, Ermeniler arasında az sayıda farklı mezhebe mensup olanlar bulunabileceği gibi muhtediler³¹⁴ olabileceğini de düşündürmektedir. Diğer taraftan 1950 sayımında Ermenice’yi anadil olarak beyan eden 928 kişinin olması dikkat çekicidir. Sinop’a Ermeni göçü olmadığına göre 1927 yılında etnik kimliğini saklayan bazı Ermenilerin 1950 yılında buna gerek duymadıkları düşünülebilir.

³¹³ İstatistik Umum Müdürlüğü, 1929, a.g.e., s. 165.

³¹⁴ Müslüman olmuş gayrimüslim.

Sinop Asliye Mahkemesi'nin 1932 tarihli bir kararında geçen "*Sinop vilâyetinin Gelincik köyünden Ağup oğlu Ohannisi dövmek ve yaralamak*" ibaresinden³¹⁵ anlaşıldığına göre, o dönemde Sinop'un en yakın köyü, bugün ise mahallesi olan Gelincik'te³¹⁶ de Ermeni yaşıyordu.

Sinop'ta tek basamaklı sayılarla ifade edilebilecek sayıda kimselerin anadili olarak belirttiği diller bir yana bırakılırsa, 1927 sayımında 1.002 kişi anadili olarak Çerkesce'yi, 149 kişi Kürtçe'yi, 142 kişi Arnavutça'ya, 214 kişi ise "*sair ve meçhul lisanlar*"ı anadil olarak beyan etti. 1950 sayımında elde edilen anadile ilişkin verilere göre ise anadili Kürtçe olanlar 1.550'ye çıkarken, ilk sayımda olmayan Gürcüce ve Abhazca gibi diller sayımda ayrıca sayıldı. Buna göre 1950 sayımında 4.989 kişinin anadili olarak beyan ettiği Gürcüce kaza merkezinde konuşulan diller arasında Türkçe'den sonra gelen ikinci dil oldu.

1927 Nüfus sayımında Sinop Kazası'nda çalışan nüfusun mesleklere göre dağılımı Tablo 22'de gösterilmektedir. Buna göre kazada çalışan nüfusun % 91.7'si tarım sektöründe çalışmaktadır. Bu sektörde çalışanların cinsiyetine bakıldığında, tarım sektörünün, çalışan kadın sayısının çalışan erkek sayısından yüksek olduğu tek sektör olduğu görülmektedir. 7.687 erkek ve 7.762 kadının çalıştığı tarım sektörünü, 453 erkek ve 63 kadının çalıştığı "*sına*" sektörü izlemektedir. Sayımın yapıldığı 1927 yılı dikkate alındığında, "*sına*" istihdamının bugün anladığımız anlamda "*sanay*"de değil, el sanatları ve küçük zenaatlarda sağlanmış olması gerekir. 326 erkek ve 3 kadının ticaretle uğraştığı kazada 67 erkek ve 9 kadın serbest meslek sahibi olduklarını beyan etti. 6 tanesi kadın olmak üzere 265 memurun görev yaptığı merkez kazada 16 hakim, 14 asker, 3 P.T.T. memuru bulunmaktaydı. 182 kişi ise anılan meslekler dışında çalıştıklarını beyan etti. 32.582 kişinin yaşadığı kazada 16.850 çalışan olması toplam nüfusun % 50'sinin çalıştığını göstermektedir.

³¹⁵ Sinop, 13 Birinci Teşrin 1932.

³¹⁶ Gelincik Köyü, 1947 yılında belediye sınırları içine alındı (BCA, Fon Kodu: 30..11.1.0/Yer No: 194.27..1).

Tablo 22: 1927 Nüfus sayımında Sinop (merkez kazası) nüfusunun mesleklere göre dağılımı.³¹⁷

	MESLEKLER									
	Zirai	Sınai	Ticari	Serbest	Memur	Hakimler	Ordu	P.T.T	Muhtelif	Toplam
Erkek	7.687	453	326	67	259	16	14	3	176	9.001
Kadın	7.762	63	3	9	6	-	-	-	6	7.849
Toplam	15.449	516	329	76	265	16	14	3	182	16.850

2.3. Kentsel Yapı, Bayındırlık ve Altyapı Çalışmaları

Kent coğrafyası üzerine çalışan Süha Göney, kenti uygarlığın yazıdan sonraki en önemli icadı olarak görmektedir.³¹⁸ Sosyoekonomik ve siyasal temeller üzerinde yükselen ve bu doğrultuda mekânsal ifadesini bulan kentler, su kaynakları, tarım alanları, kervan yolları ve limanlar gibi uygun ve güvenli barınma, iâşe, üretim ve ticaret olanakları sağlayabilecek coğrafyalarda kurularak gelişti. Binyıllar boyunca doğal ya da insan kaynaklı çeşitli nedenlere bağlı olarak kentin kuruluş nedenlerini ortadan kaldıran ya da değiştiren süreçler, tarihin bir döneminde çeşitli açılardan önemli olan kentlerin zamanla silinmesine ya da silikleşmesine neden oldu. Batı Anadolu'daki Ephesos ve Miletos gibi kentler, tarihsel süreçte doğal yapıdaki değişimler nedeniyle sönükleşmelerine rağmen, çok yakınlarındaki "yavru yerleşmeler" günümüze kadar ulaştı.³¹⁹ Ancak ülkemizdeki pek çok kent, binyıllar önce kuruldukları coğrafya üzerinde günümüze ulaştı. İstanbul'un birçok yerinde çeşitli amaçlarla yapılan kazılarda ortaya çıkan, tarihin çeşitli dönemlerine ait yerleşim katmanlarının benzerlerini yalnız Ankara ve İzmir gibi büyük kentlerde değil, ülkemizin dört bir yanındaki irili ufaklı kent ve kasabalarda görebiliriz. Bu örneklerden biri de, adını binlerce yıldır koruyarak modern Türkçe'ye aktaran Sinop'tur. Sinop kenti, antik Sinope'nin üzerindedir.

Sinop'un çekirdeğini, Boztepe Yarımadası'nı anakaraya bağlayan kıstak üzerindeki kale oluşturur (Ek 14-18). Kentin bu kalenin surlarının dışına taşıdığını Evliya Çelebi aktarmaktadır.

³¹⁷ İstatistik Umum Müdürlüğü, 1929, a.g.e., s. 153.

³¹⁸ Göney, a.g.e., s. 17.

³¹⁹ Ephesos Selçuk (Ayasuluğ), Miletos ise Balat (Palatia) köyü olarak yaşamaktadır.

1853 yılında Rus donanması baskınından sonra kentin sönükleşmesi nedeniyle, Cumhuriyet dönemine gelindiğinde büyümüş ve surlar dışına çok fazla yayılmış bir Sinop'tan söz etmek mümkün değildir. 1950'lere gelindiğinde de, Sinop kent makroformunda kayda değer hiçbir değişikliğin olmadığı fotoğraflardan anlaşılmaktadır. 1950'lere gelindiğinde kalenin anakara yönündeki duvarları ve kapıların kenti büyük ölçüde sınırlandırmaya devam ettiğini söylemek mümkündür. Bu sınırı geçen ilk yapılardan biri, kentin batı surlarının hemen önünde yapılan kibrit fabrikasıdır.

1923-1950 döneminde Sinop'un sur dışına görece olarak daha çok yayıldığı mahalleler "Ada" yönündedir. Ada yönündeki surun hemen önünden başlayan Belediye, Hükümet Konağı, ilk ve ortaokul binalarından adaya doğru, son derece seyrek dokulu ve dağınık bir yapılaşmadan söz etmek mümkünken, güney bakılı eski Hristiyan mahalleleri kentin sahil yerleşimlerini oluşturmaktaydı. Kıyıda Dr. Rıza Nur Kütüphanesi'nden ilerisi, Zeytinlik ve Karakum mevkiileri ise yapılaşmamış alanlardı.

Kibrit Fabrikası ve Cezaevi önünden geçen yol o tarihlerde de bugün olduğu gibi kentin ana ulaşım aksıydı. Hükümet Konağı önüne ulaşan yol buradan sahile iniyordu. Sinop, bugün de olduğu gibi girişi ve çıkışı tek olan bir yerleşim merkeziydi.

Kentteki en büyük sivil mimarlık örneğinin Alaattin Cami olduğu Sinop'ta 1923-1950 döneminde hiçbir anıtsal eser yapılmadığı gibi dikkate değer bir mimari eser de inşa edilmedi. Sinop bu dönemde kentsel doku olarak küçük bir sürgün "kasabası"³²⁰ kimliğini sürdürdü.

³²⁰ Sinop Vilâyet Gazetesi, 1930'lu ve 40'lı yıllardaki bazı haberlerinde Sinop'tan "kasaba" olarak bahsediyordu: "Birinci kânun ayı içinde kasabamızda 242 adet Koyun, 140 Keçi, 12 İnek, 28 Öküz, 5 Dana, 2 Düve, 19 Manda kesilmiştir." (Sinop, 7 İkinci Kânun 1932); "Üç günden beri sert gündoğusu rüzgarı esdiği için yaz mevsimine has olan deniz donma hadisesi dolayısıyla Uskumru ve Palamut balıkları Pazartesi ve Salı günleri kasabanın şimal sahillerinde karaya vurmuşlardır." (Sinop, 22 Eylül 1932); "Kasabamız için her zaman bir dış tabibine ihtiyaç vardır." (Sinop, 20 Birinci Teşrin 1932); "Umumi bahçelerin bir kasaba için ne kadar lüzumlu ve faydeli olduğu herkesce bilinen ve tasdik edilen bir hakikattir." (Sinop, 1 Birinci Kânun 1932); "Bayram günü kasabanın umumi caddeleri ile Cumhuriyet alanı etrafındaki boşluk sahaya ve hastaneye kadar giden yolun her iki tarafına Seyit bilal parkı ile şehir parkına çeşitli ağaçlar dikilecektir." (Sinop, 1 Mart 1941); "Kasaba İç Yollarının Yapılmasına Hızla Devam Ediyor" (Sinop, 7 Aralık 1949).

Bu sönük kente 1925 yılında sürgün olarak gelen Zekeriya Sertel'in anılarında geçen aşağıdaki satırlar Sinop'u kentsel olarak da silikliğini anlatmaktadır:

“Sinop güzel, şirin, verimli, küçük bir vilâyet merkeziydi... Fakat cansız bir şehir... Derin bir sessizlik içinde yaşayan bir şehir... Sokaklarında ne bir araba, ne bir motor sesi, ne bir insan kalabalığı. Hatta sokakları sevimli çığlıklarıyla dolduran çocuklar bile görünmüyor... Sanki ahalisi boşaltılmış bir savaş şehri. Çarşısı var denemez. Önünde dünyanın en güzel koylarından bir yatıyor. Pırıl pırıl, fakat sessiz, hareketsiz bir deniz... Ne bir vapur, ne bir motor, ne bir sandal... Şehirde gidilebilecek hiçbir yer yok. Ne bir kahvehane, ne bir sinema, hatta ne de küçük bir park... Yani burada insanlar yaşamıyorlar. Gündüzleri nerelerde çalıştıkları ve ne yaptıkları belli değil... Hayatlarını nasıl kazanıyorlar, anlaşılmaz. Şehrin yüksek memurları geceleri bir evde toplanıp kâğıt oynuyorlar. Bu, onların tek eğlencesi.”³²¹

Bizzat vilâyet gazetesi tarafından kasaba olarak adlandırılan Sinop'un geri kalmışlığının en büyük nedeni, ulaşım ağının uzağında kalan, Anadolu'dan yalıtılmış, karadan ulaşılması son derece zor bir coğrafyada kurulmuş olmasıdır. Mustafa Kemal'in, 18 Mayıs 1919'da burada karaya çıksaydı Samsun'a karayolu ile gidemeyeceği Sinop'un 19. yüzyıl sonlarına kadar Anadolu içleri ile karayolu bağlantısı yoktu. Bu bağlantı, 1890'larda yapılan bir şoşe yol ile sağlandı. 1932'de Sinop Gazetesinde yayınlanan bir müteahhidin ölüm haberinde,³²² *“Boyabat şosesini kırk sene evvel ilk defa olarak yapan”* ibaresi yer almaktadır. Bu habere göre Sinop-Boyabat şosesi 1890'lı yılların başında yapılmış olmalıdır. Bu yol Sinop'u ülkenin diğer bölümlerine bağlayan tek karayolu bağlantısı idi. Sinop'u dünyaya bağlayan en önemli ulaşım yolunun deniz yolu olduğu bu dönemde Sinop'un batısındaki Gerze'ye kadar olan yolun Gerze'den Samsun'a uzatılması ve Sinop'un Ayancık'a bağlanması ile ilgili haberler 1930'lu yıllarda Sinop Gazetesinde yer aldı. Yeni yol çalışmaları yanında mevcut şoselerin bakım ve onarımı ile ilgili haberlere de sıklıkla yer verildi. Bu haberlerden bazıları şunlardır:

*“Vilayetimizde Nafia İşleri Faaliyeti
Vilayetimizin dört tarafında yol işlerine faaliyetle devam edilmektedir.
Dün Dıranaza ilaveten bir Silindir daha gönderilmiş, Samsun-Bafra'ya
iltisak için Gerzedden itibaren açılmakta olan yolun geniş ve mükemmel
sürette yapılmakta olan tesviyei turabiyesi yirmibirinci kilometreye vasil
olmuştur.”³²³*

³²¹ Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım**, 5. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001, s. 135.

³²² **Sinop**, 4 Ağustos 1932.

³²³ **Sinop**, 5 Temmuz 1934.

“Vali Bf’nin Teftişleri

Vilayetimizin her tarafındaki Nafia işlerinden evvelki nüshamızda tafsilen bahs etmiştik.

Muhtelif şosalarda hummalı bir faaliyetle devam etmekte olan ferşiyat ve silindiraj ameliyelerini hafta içersinde Valimiz Abdülhak Bf. refakatlarında Vilayet Nafia baş mühendis vekili Fazıl B. olduğu halde teftiş etmiş ve gördükleri eseri intizam ve gayretten dolayı alakadar memurlara beyanı memnuniyet eylemişlerdir.”³²⁴

“Sinop-Karasu Şosası

Mükemmel bir surette yapılmakta olan Sinop-Karasu şosası şu günlerde ikmal olunarak Fabrika civarından ileriye doğru olan şosanın inşaatına başlanacaktır.

Kabalı şosası üzerinde bazı tamirat için de ihzarat yapılmaktadır.”³²⁵

“Yol teftişi

Son yağmurlardan bozulmuş olan Sinop-Gerze şosası üzerindeki tamiratı mütemadiye faaliyetini gözden geçirmek üzere saygıdeğer Valimiz Bay A. Savaş beraberlerinde Mühendis V. Bay Özatalay olduğu halde yola kitmişlerdir.”³²⁶

“Ayancığa ilk kamyon girdi

Fen memuru Hamdibey, makinist Mustafa efendinin idaresindeki kamyonu Ayancığa geçirmeye muvaffak oldu. “Güzergahtaki ufak tefek bazı arızalar ve küçük menfezlerin ikmalini müteakip yüklü bir kamyon Ayancığa gidebilecektir.”³²⁷

4 Ağustos 1932 tarihli Sinop Gazetesinde çıkan habere göre Ayancık yolunun resmi açılışı, “geçen pazartesi günü” yapıldı.³²⁸ Buna göre yolun açılış tarihi 1 Ağustos 1932’dir.

Şehirlerarası yol bağlantısının son derece yetersiz ve niteliksiz olduğu Sinop’u dış dünyaya bağlamada karayollarının önemi nedeniyle 1930’lu yılların başına kadar bu konuda girişimler olsa da çalışmaların yetersiz olduğu 1932 yılında yayınlanan şu yazıdan anlaşılmaktadır:

“Ailede rabıta saadetin amili oldu gibi tüccari ve iktisadi mesailin inkişafında yoların birbirine iltisakı en birinci amildir. Yolsuz bir memleket amudu fikirasi kırık bir hasta gibidir. Yolsuz bir şehirde hayat olmadığı gibi terakki ve tekâmül kabiliyeti ve medeni duygu hasaili de olamaz. Yol, bir memleketin can damarıdır. Herhangi bir memleket kara ve deniz yolları ile

³²⁴ Sinop, 12 Temmuz 1934.

³²⁵ Sinop, 19 Temmuz 1934.

³²⁶ Sinop, 20 Birinci Kânun 1934.

³²⁷ Sinop, 7 Temmuz 1932.

³²⁸ Sinop, 4 Ağustos 1932.

irtibat temin etmiş ise o memlekette refah ve servet meydana gelmiştir. Yolların tüccari işlerde ve içtimai terakkide ehemmiyeti son derece büyük ise sevkulceyş noktai nazarından vatan müdafaasında dahi elzem ve daha ehemmiyetlidir. Devletlerin tarihleri tetkik edilecek olursa harpte mağlubiyetin başlıcası yolsuzluk olduğu görülmektedir.

Sinop, yol inşaatında en geri kalmış mıntikalardan madut idi. Cumhuriyet idaresinin yollara verdiği ehemmiyet ve Vali Azmi bey efendinin mütemadi yol faaliyeti bu vilâyette üç seneden beri bir yol seferberliği mahiyetinde tecelli etmiştir.

Onbeş sene evvel başlanılan ve üzerinde binlerce lira ve onbinlerce insan mesaisi sarf edildiği halde bir adım ileriye gidilemeyen yollar meyanda Gerze, Tangal yolu tamamen ikmal edilmiş ve hergün iktisadi vaziyeti inkişaf etmekte olan Ayancık kazasının dahi vilâyet merkezine irtibatını temin edecek mühim bir yolun inşasının ikmalide kuvvei karibeye gelmiştir.

Vali Azmi Bey vilâyet dahilinde kazaların birbirine irtibatını temine verdiği ehemmiyet kadar vilâyetin civar vilâyetleri ile olan iltisakını da temine çalışmakta ve bu meyanda Boyabat, Taşköprü yolunda hummalı bir faaliyet göze çarpmaktadır. Bu yol üzerinde mevcut İspiroğlu köprüsü Nafia vekaletince müteahhidine ihale edilmiş ve iki ay sonra tamamen ikmalî muhakkak bulunmuştur ve bu suretle vilâyetimizin Kastamonu vilâyeti ve bilhassa merkezi hükümetle en kısa tarik ile muvaselesi temin edilmiş olacaktır.

Vilâyetimizin iktisadi vaziyetine çok mühim bir inkişaf vereceği ümit edilen diğer bir yolda Gerze Samsun yoludur. Bu yol üzerinde kısmen bu sene tesviyei tûrabiye amelîyesine başlanılmak üzere tertibat alınmıştır. Gelecek sene ikinci üç senelik yol purguramının tatbiki halinde az biz zaman zarfında Samsun gibi her suretle tüccari vaziyeti, faaliyeti yüksek olan bir vilâyet ile münasebet ve irtibat husule gelecek olursa vilâyetimizin hayatı tüccariyesinde bir inkılap yapacak ve güzel manzarası ve mutedil havası ile meşhur Sinop ve Gerzeye tebdil hava maksadile geleceklerin dahi bâriz bir surette ziyadeleşeceğine şamil olacaktır.

Encümeni daimi âzasından Mustafa Tevfik³²⁹

1950 öncesinde Sinop'u çevre illere ve Anadolu içlerine bağlayan düzgün bir karayolu bağlantısından söz etmek pek mümkün olmadığı gibi, il merkezinin ilçeleriyle bağlantısı da sorunluydu. Karayolu bağlantılarının yetersizliği karşısında, kenti diğer Karadeniz kıyı kentleri ve özellikle İstanbul'a bağlayan, yolcu ve yük taşımacılığında ön planda olan deniz yolu bağlantısı vardı. Aktif deniz taşımacılığı sayesinde, bir liman kentinde olması gereken iskele ve rıhtımlarla ilgili olarak da yerel basında haberler çıktı. 1939 yılında Denizbank'a ait gümrük iskelesinin onarımının açık eksiltmeye çıkarılma ilanından³³⁰ kentteki iskelelerden birinin Denizbank'a ait olduğu anlaşılmaktadır. Sinop'a yapılan betonarme iskele ve rıhtımın kesin kabulünün ise 1949 yılında yapılarak hizmete girdiği

³²⁹ Sinop, 14 Temmuz 1932.

³³⁰ Sinop, 16 Şubat 1939.

öğrenilmektedir.³³¹ İç limandaki iskeleler Sinop'un büyük merkezlerle deniz ulaşımını sağlarken dış limanda Ayancık'la iritibatı sağlayan bir iskele vardı. 1930'lu yılların sonunda tahrip olarak hizmet dışı kalan bu iskele 1941'de yeniden yapıldı:

*“Dış Limanda Meydan Eteği Sahilinde İskele Yapıldı
Sinobun şimal cephesinde Meydan eteği sahilinde vaktile bir iskele vardı.*

Bu iskeleyi dört sene evvel deniz tahrip etmişti.

Ayancıktan sinoba gelen motorlar burada iskele olmadığı için iç limana kadar gelmek mecburiyetinde kalıyordu. Belediyenin teşebbüsü üzerine bu sahile yeniden bir iskele yapılmış olduğundan bundan sonra Ayancıktan gelecek motorların bu iskeleye yanaşarak işlerini kolaylıkla görmeleri temin edilmiştir.”³³²

Deniz ulaşımının ve balıkçılığın bu derece önemli olduğu Sinop'ta, Boztepe Yarımadası'nda eskiden beri bulunan fenerin arkasındaki kayalığa 1935 yılında bir sis düdüğü yapıldı. Sinop Defterdarlığı'nın Sinop Gazetesine 1934 yılında verdiği bir ilanla sis düdüğü yapılacak 400 m²'lik arazinin istimlakına yapılacak itirazlarla ilgili bir ilan yayınlandı:

“Sinop Defterdarlığından

Sinobun Boztepe fenerinin arka cihetindeki dik kayalığın nihayetinden sonra başlayan ilk hafif sathı mailini teşkil eden mahallinden dörtyüz metre murabbai mahallin sis düdüğü binası inşa edilmek üzere menafi umumiye namına istimlakına karar verilerek istimlak kararnamesine tevfikan teşekkül eden heyet tarafından mahali mezkure on beş lira kıymet takdir edilmiş olduğundan kararnamei mezkurun sekizinci maddesine tevfikan hak sahiplerinin bedeli hakkında bir diyecekleri olduğu surette sekiz gün zarfında Defterdarlığa müracaatla haklarını ispat etmesi ilan olunur.”³³³

Düdüğün yapımı sırasında valinin ziyareti ve düdüğün hizmete girmesi Sinop Gazetesinde duyuruldu:

“Sinob yarımadasında yapılmakta olan Sis düdüğü tesisatı bitmek üzeredir.”³³⁴

“.....

Valimiz aynızamanda; Sinob yarımadası burununda inşaatı biterek çalışmaya başlamış olan Sis düdüğünü de görmüşlerdir.”³³⁵

³³¹ Sinop, 22 Haziran 1949.

³³² Sinop, 17 Mayıs 1941.

³³³ Sinop, 16 Ağustos 1934.

³³⁴ Sinop, 7 Mart 1935.

³³⁵ Sinop, 11 Nisan 1935.

Modern kentlerin vazgeçilmez kamusal mekânları olan meydanlar ve parklar konusunda son derece fakir olan Sinop'ta, bu konuda az da olsa girişimlerde bulunuldu. 1934 yılında kent merkezinde bir meydan inşa edilmekte olduğu Sinop Gazetesinin sayfalarında yeraldı:

*“Sinop Cümhuriyet Meydanı
İkmaline hummalı bir faaliyetle çalışılmakta olan Cümhuriyet Meydanımız günden güne süslenmekde ve güzelleşmektedir.
Orta mektebe giden şosaya nazır cepheye inşa edilen merdivenler ve merdivenlerine iki tarafına yapılan çim tarhları bitmiş, şu günlerde sütunun kaidesine başlanmıştır.
Meydan şimdiden daha tamamen bitmeden çok güzel bir manzara arz etmektedir.”³³⁶*

*“Sinop Cümhuriyet Meydanı
Cümhuriyet meydanımızın tanzim ve tezyinine devam edilmektedir.
Maydana güzel bir de bayrak direği konulmaktadır.”³³⁷*

Sinop'ta Cumhuriyet Meydanı dışında bir de Tayyare Meydanı bulunduğu gazete haberlerinden anlaşılmaktadır.

Çağdaş kentin ekolojik ve sosyal bir ögesi olan kent parkları, Cumhuriyet rejimi tarafından, Osmanlı'da içe kapanık yaşayan ve kamusal alanda kadının dışlandığı toplumu sosyalleştirme ve kaynaştırma projesinin bir parçası olarak ele alındı. Osmanlı'nın dinsel merkezli ve organik dokulu kentlerine alternatif geometrik planlı ve toplumu sosyalleştirmeye yönelik batı kentleri benzeri kentlerin imarında park önemli bir öge olarak yer aldı. Ankara'da Gençlik Parkı ve Güven Park ile doruğa çıkan Kemalist kentin park hareketi, batılı bir sanat olan ve topluma ideolojik mesaj aşulamakta kullanılan heykellerle birleştirilerek, Osmanlı toplumunun yabancı olduğu ögeler küçük kentlere kadar sokulmaya çalışıldı. Bu hareket Sinop'ta da yansımalarını buldu. Cumhuriyet kurulduğunda Sinop'un tek parkı Hükümet Konağı'ndan denize inen cadde üzerinde, kale surlarının ve denizin kıyısındaydı.³³⁸ Cumhuriyet döneminde parkın yeniden düzenlendiğini ve ağaçlandırıldığını Sinop Gazetesinden izleyebiliyoruz:

³³⁶ Sinop, 5 Temmuz 1934.

³³⁷ Sinop, 9 Ağustos 1934.

³³⁸ Bu parkın, Cumhuriyetin öncüsü olan Meşrutiyet dönemindeki modernleşme çabalarının bir ürünü olduğu söylenebilir. Bu park, Dr. Rıza Nur'un Meclisi Mebusan'a seçilmesinden sonra onun tarafından yaptırılan park olmalıdır.

“Park düzeltiliyor

Umumi bahçelerin bir kasaba için ne kadar lüzumlu ve faideli olduğu herkesce bilinen ve tasdik edilen bir hakikattir.

Tabii güzellikte heman heman eşi az olduğu halde şimdiye kadar zevka uygun bir şekilde tarh edilememiş olan parkın, halkımızın güzel vakit geçirebilmesi ve temiz hava alabilmesi için yeniden tarh ve tanzim edilmek üzere bu defa toplanan belediye umumi meclisinden kafi tahsilat alınmıştır.

Park dahilinin güzelce düzeltilmesi, tesviye edilmesi ve lüzumu olan çiçek, gül ve sair ağaçların dikilmesi için bu işlerden anlayan bir bahçevan tutulmuştur. Yakında işe başlanılacaktır. Gazino müsteciri, tanzim edilen üç senelik mukavele ahkâmına riayet etmediğinden bu bapdaki mukavele feshedilerek gazinonun bir seneliği ayda on iki liraya icare verilmiştir.”³³⁹

“Şehir parkı tanzim ediliyor

Sinobun en güzel bir mevkii ve istirahat mahalli olan şehir parkının esaslı bir şekilde tarh ve tanzimine başlanmıştır.

Park bu sene nadide çiçekler ile tanzim edilecek ve envai ağaçlar dikilerek süslenecek ve bu suretle halkın bedii ihtiyaçları temin edilecektir.”³⁴⁰

“Park önündeki çeşmenin suyu bollanacak

Sinobun muayene ve tahlil edilmiş olan Park çeşmesi suyu çok ince borularla isale edilmekte ve bu suretle ihtiyacı karşılayamamaktadır.

Belediye tarafından temin edilen demir boruların bu yola döşenmesine başlanmıştır.

Tadilat ve ferşiyat bu hafta sona erecek ve bu civar halkı bol miktarda suya kavuşacaktır.”³⁴¹

Parkta bulunan gazinonun ise 1950’de şehir kulübü haline getirildiği gazete haberlerinden anlaşılmaktadır. Parktaki şehir kulübü, “*belediyenin esaslı bir surette tadil ettirerek tamir ettirdiği park gazinosunda*”³⁴² açıldı. Şehir kulübünün tamamlandığı ve 14 Eylül 1950 tarihinde açılacağı 13 Eylül 1950 tarihli gazetede haber verildi.³⁴³

Şehir parkında bulunan ve açılışı 26 Ağustos 1927’de yapılan Atatürk heykeli,³⁴⁴ Avusturyalı heykeltıraş Heinrich Krippel tarafından yapılan ve 1926 yılında İzmir Mıntıka Ziraat Mektebi bahçesine yerleştirilen heykelin kopyasıdır (Ek 19-22). Bugün Sinop Gazi Mustafa Kemal İlkokulu bahçesinde bulunan bu heykelin orijinali Ege Üniversitesi kampüsündeki eski ziraat mektebi bahçesindeki ilk yerinde

³³⁹ Sinop, 20 Birinci Kânun 1934.

³⁴⁰ Sinop, 18 Şubat 1941.

³⁴¹ Sinop, 18 Şubat 1941.

³⁴² Sinop, 9 Ağustos 1950.

³⁴³ Sinop, 13 Eylül 1950.

³⁴⁴ Zeynel Zeki Özcanoğlu, Meftun Koca, Abdullah Genç, Ayşe Bilgin, Fuat Dereli ve Adem Yılmaz, **Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi**, Sinop Belediyesi Kültür Yayınları: 1, Ankara, 2005, s. 65.

durmaktadır. Şehir parkının deniz tarafında ise birbirlerine bakan iki mermer arslan heykeli bulunmaktaydı.

Şehir parkı yanı sıra, Cumhuriyet alanına da 1937’de bir park yapıldı:

*“Cumhuriyet alanında yapılan park
İtfaiye garajı karşısında İtfaiye kumandanı Ali Ötkenin nezareti altında
yapılan Parkın ağaçları dikilmiş, çiçek tohumlarında sipariş edilmiştir.
Yakında parkın etrafına tel çevrilerek muntazam bir hale
konulacaktır.”³⁴⁵*

Kentteki parklardan biri de Seyit Bilâl’in türbesinin bulunduğu tepedeki parktır. Bu parklara ve kent yollarına 3 Mart 1941’de kutlanan ağaç bayramında Vali ve memurlar tarafından ağaç dikileceği Sinop Gazetesinde haber verildi. 3 Mart 1941’de kutlanacak ağaç bayramı haberinin bir bölümü şöyledir:

*“Bayram günü kasabanın umumi caddeleri ile Cumhuriyet alanı
etrafındaki boşluk sahaya ve hastaneye kadar giden yolun her iki tarafına
Seyit bilal parkı ile şehir parkına çeşitli ağaçlar dikilecektir.”³⁴⁶*

Rus donanmasının 1853 yılında yaptığı baskında şehit olan denizcilerin mezarlarının çevresi, 1850’li yılların sonunda bir taş duvarla çevrildi. Bu duvar zaman zaman onarıldı. Şehitlik bugünkü haline 1923 yılında getirildi. Temel atma töreni, 1923 yılının, kurban bayramına rastlayan bir temmuz günü yapıldı. Şehitliğe 1933 yılında bir de anıt, anıtın altına ise şehitlerin kemiklerinin konulacağı bir oda yapıldı.³⁴⁷

³⁴⁵ Sinop, 4 Mart 1937.

³⁴⁶ Sinop, 1 Mart 1941.

³⁴⁷ Özcan, a.g.t., s. 188.

Sinop Gazetesinde sıklıkla “kasaba” olarak anılan Sinop, bugün dahi geniş caddelerden ve bulvarlardan yoksun bir kenttir. 1923-1950 döneminde kent içindeki az sayıda yolun bakımı, onarımı ve yeni yollarla ilgili haberlere de rastlanmaktadır. Bu yollar genelde taş döşeli olup, Sinop’ta ilk asfaltın Seyitbilâl ve hastane yoluna döküleceğine dair 1949 yılında bir haber yayınlanmasına³⁴⁸ rağmen 1950 sonuna kadar asfaltın tamamlandığına dair bir habere rastlamadım. Gazete haberlerinde anılan yollar, Osmanlı döneminden kalan son derece dar yollar olup bir kısmı halen kentin araç ve yaya trafiğini çekmektedir:

“Şehir Dahilindeki Yollarımız

Senelerden beri tamir yüzü görmemekten pek ziyade bozulmuş ve yürünemeyecek bir hale gelmiş olan ve şehrin en işlek sokaklarından birisi bulunan Yüksek Kaldırımın da ahiren yeniden yapılmasına başlanılmış ve inşaatına faaliyetle devam edilmekte bulunmuştur.

Evvelki nüshamızda yazdığımız veçhile hastaneden adaya giden yolun inşası için ihzarat yapılmaktadır.”³⁴⁹

“Parke taşları geldi

Hükümet konağı önünden deniz kenarına doğru inen büyük caddeye döşenmek üzere yaptırılmakta olan parke taşları getirilmeğe başlanmıştır. Yakın bir zamanda döşeme işleri yapılacaktır.”³⁵⁰

“Kasaba İç Yollarının Yapılmasına Hızla Devam Ediyor

Park methalinden başlayarak Rızanur kütüphanesine kadar imtida etmek üzere beton yol yapılacağı ve Seyitbilal camisine kadar olan yolunda yakında inşasına başlanacağından bu yolların geçeceği yerlerin kanalizasyonları ile su borularının şimdiden döşenmesine başlanmıştır.”³⁵¹

Sinop Gazetesinde 1949 yılında yayınlanan bir yol haberinde, şehir parkı ile Hacıömer Efendi Camii arasındaki yolun asfaltlanacağı bilgisi yereldi.³⁵² Yaklaşık yedi ay sonra yayınlanan bir haberde ise, Tersane yolunun parktan Hacıömer Efendi Camii’ne kadar olan bölümünün bitirildiği, buradan Kale yazı’sına kadar olan bölümünün ise kısa zamanda yapılacağı bildirilmektedir.³⁵³ Bu dönemde Sinop’ta önemli bir yol faaliyeti yokmuş gibi görünse de, anılan kısa ve dar yollar Sinop ölçeğinde bir kent için önemlidir.

1932 yılında Sinop’ta bir mezbaha ve umumi tuvalet yapılmasına karar verildi. “*Etlerin fenni ve sıhhi şerait altında kesilebilmesi için*” belediye tarafından

³⁴⁸ Sinop, 2 Kasım 1944.

³⁴⁹ Sinop, 19 Temmuz 1934.

³⁵⁰ Sinop, 15 Birinci Teşrin 1941.

³⁵¹ Sinop, 7 Aralık 1949.

³⁵² Sinop, 27 Nisan 1949.

³⁵³ Sinop, 16 Kasım 1949.

eski mezbaha yerine hijyen kurallarına uygun yeni bir mezbahanın yapılarak kıştan önce açılmasına çalışılacağı ve ihalenin 2500 liraya Müteahhit Sadık Bey'e verildiğine dair ilan Aralık 1932'de yayınlandı.³⁵⁴ Hijyen konusunda dikkat ettiği anlaşılan belediye, aynı günlerde Tersane çarşısına “*asri ve fenni biçimdi umumi bir hela*” yapmaya karar verdi.³⁵⁵

1939 yılında ise Sinop'ta bir plaj yapılarak hizmete sokuldu:

*“Bir pilaj açılıyor
Birkaç güne kadar bu pilaj halka bedava açılacaktır.
Fabrika önünde ve iç limana müteveccih kumluk sahilde şimdilik on
localı ve çocuklar ve acemiler hamamı olmak, birda sandalların yanaşmasını
temin etmek üzere bir Pilaj tesisatına başlanmıştır.
Bu Pilaj yakında bedava olarak halka açılacaktır.”*³⁵⁶

Kibrit fabrikasının altında yapılan bu plajın açılış haberi, gazetenin bir sonraki sayısında yayınlandı. Söz konusu kibrit fabrikası 1926'da yapıldı.³⁵⁷

1930'lu yıllarda meydan, park, yol ağaçlandırması, mezbaha, umumi tuvalet, plaj gibi kentsel donatıların yapıldığı Sinop'a yapılan en büyük hizmetlerden biri de kentin elektriğe kavuşturulmasıdır.³⁵⁸

Sinop'a elektrik getirilmesi ve kentin aydınlatılması, 1930'lu yıllarda Sinop Gazetesinde değişik konularda yazıları yayınlanan öğretmen Ş. S. Kubilay'ı da sevince boğdu. Kubilay, Sinop'a elektrik gelmesini uygarlık bağlamında değerlendirdiği yazısını, elektriğin gelmesini sağlayan Cumhuriyet yönetimine teşekkür ederek bitirdi:

*“Sinob'da Gündüz olan geceler...
Karanlık geceler, ölü gecelerdir. İztirablarımızı, elemelerimizi
karanlıkta biraz daha büyümüş buluruz. Karanlık geceler korkunçtur. Karanlık
geceler sevilmez... Tabiat denilen ezeli ve ebedi kanun, geceleri kolay ve
rahat geçirmemiz için “uyku”denilen ve çok sevilen bir gıdayı bize sunmuştur.
Biz onun sayesinde, ki geceleri yorganlarımızın sıcak, yataklarımızın
yumuşak kucağına atılır, ızdırablarımızı kısaltırız... Hele hele emzikli kadınlar,
hastalar, dul ve yetim anneler geceleri, bhusus karanlık geceleri hiç*

³⁵⁴ Sinop, 1 Birinci Kânun 1932.

³⁵⁵ Sinop, 24 İkinci Teşrin 1932.

³⁵⁶ Sinop, 20 Temmuz 1939.

³⁵⁷ Sinop kibrit fabrikasına, “Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Yapı” başlıklı üçüncü bölümde yer verdim.

³⁵⁸ Sinop'a kurulan “elektrik fabrikası” ile bilgilere “Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Yapı” başlıklı üçüncü bölümde yer verdim.

sevmezler... Hepimiz ve herkes gece aydınlığı, gündüz de Güneşi severiz. Bir güzel şeyi anlatırken; Güneş gibi parlıyor, "Oh bugün hava iyi, güzel Güneş yüzünü gösterdi" deriz. Güneş olmasa insanlar değil Acunumuz yok olurdu. Tabiat canlı cansız mahlukatı yaratmadan evvel Güneşimizi meydan getirmiştir. Bir insan vücudunun havay, suya, gıdaya ihtiyacı gibi Acununda Güneşe ihtiyacı aşikârdır. Çünkü üzerinde yaşattığı varlıkları ancak onunla besler, geçindirir. İşte bugün kasaba ve şehirlerin (Elektrik)e olan lüzum ve ihtiyaçları da bir Güneş kadar lüzumlu ve mübrem bir hale gelmiştir. Seyahatten avdet eden bir dostumuz, gezdiği yerleri bize hararetili hararetili anlatırken, falan yer çok güzeldir, zira elektriği de vardır, der. Çünkü artık elektrik bugün medeni yaşayışın ve bu yaşayışı bir zaruret haline sokan bir ihtiyaçtır. Radyo gibi zamanımızın kültür ve müzik vesair umumi neşir ihtiyaçlarını tatmin eden bu vasıta elektrikle işliyebiliyor. Elektrik, külfetli işlerimizi azaltan, kesemizi kabartan, ve bize zamandan ve kasadan azami ekonomiyi yaptıran işte bu kıymetli nesnedir. Sinobda artık karanlık tarihe karıştı ve karanlık geceler gündüz oldu. Sinob tabiatın biraz fazlaca emek harcayarak, ve biraz da yorularak, üzerinde durarak, düşünerek, terleyerek, özene bezene işlediği bir kenttir. Hiç şüphe yok ki Karadenizin incisi denilmeğe çok layıktır. Bu inci üç sene evveline kadar paslı bir halde kalmıştı. Onun rutubet ve küf kokan sokakları, yosunlu rıhtımları, temizlendi, ışıklandı ve aydınlandı. Şimdi ambalajı yeni açılmış, işlemeli ve kakmalı nefis bir murassa altun tepsi gibi parlıyor. Dün gece kentimizde görülmemiş bir şehri ayın var gibi Sinob ışıklar içinde yanıyordu.

Göklere vuran aksi sanki yıldızlarla müsabakaya kalkışmıştı. Evde oturabilir miydim? Hayalimi bir baston gibi koluma takarak, korkmadan, ürmeden tek başıma dolaşım. Her kaldırım taşı nefis bir ışık çağlıyanile yıkanyordu...

Bir çini mozayik gibi parlıyordu... Gördüğüm şey hep ışık hep nurdu. Aman yarabbi, o karanlık sokaklar ne güzelleşmiş ne gençleşmişti. Bin senelik ihtiyar sokaklar, birdenbire onyediyi yaşındaki bir genç vasfını alıvermişti.

Bu tazeleşmeğe hayret ettim. Hulasa yolların yalçın korkunçluğu gitmiş yerine yaltırlıklı bir varlık sinmişti. Her direkte birer altun lamba yanıyor ve birer küçük Güneş küpe gibi parlıyor, ışıldıyor, gülüyor ve gözlerimizi kamaştırıyordu...

Eskiden geceleri Sinob kenti bize adeta meçhul bir diyardı. Biz yalnız Sinobda gündüz yaşayorduk. Uzun ışık sütunlerinin baygın denize döktüğü iltimalı nakışlar; zarif ve murtesem tablolar, inciden birer gerdanlık örüyorlardı. Deniz kızı da bizim kadar mağrurdu. Cumhuriyet caddesinde ışıklar altında yürürken –iki tarafım deniz- kendimi hayalen köprü üzerinde zannettim. Ey güzel Sinob, ey güzel kent (şehir), seni bu öksüzlükten, bu bakımsızlıktan kurtarup, bayındırlığa, medeniyete ulaştıran, elektirik nurlarına boğub, sana her gece bir şehriayın yaşatan Aziz ve Büyük Cumhuriyete ve onun sayın büyüklerine sonsuz şükran ve minnetlerini yolla...

Var olsun Büyük Cumhuriyet, var olsun o büyük Cumhuriyetin büyük yaratıcısı Atatürk, ve onun kıymetli ve ülkülü evladları, ilbayları, (Savaş)ları...

Okutan

Ş. S. Kubilây³⁵⁹

³⁵⁹ Sinop, 16 Mayıs 1935.

1935 yılında aydınlatılan Yenimahalle’de 5-6 Aralık 1935 gecesi bir yangın çıktı. Bu yangında 35 evin yandığı, Emine adlı dokuz yaşlarında bir kız çocuğunun kaybolduğu, zararın yüzbin lira civarında olduğu, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya’nın Başbakan’a yazdığı bilgi notundan³⁶⁰ anlaşılmaktadır. Bu yangında evi yananlara Orman İdaresi tarafından ücretsiz kereste verileceği duyurulurken, 4 Şubat 1937 tarihli Sinop Gazetesine “*Sinob Uray Başkanlığı*” tarafından verilen bir ilanla Yeni Mahalle’de yangın yerinde bulunan arsaların spor sahası yapılmak üzere belediye tarafından istimlâk edileceği duyuruldu.³⁶¹ 1939 yılında ise Hükümet Konağı’nın yanında bulunan belediyeye ait boş alana 105 x 65 m ebadında bir futbol sahası yapılması için karar alındığı duyuruldu.³⁶²

Sinop’ta daha önce de spor sahası ve yüzme havuzu yapma girişimlerinde bulunuldu. 1934 yılında Spor sahası için eski mezarlık yeri düşünüldü, ancak belediye eski mezarlığın spor sahası yapılmasına sıcak bakmadı. 1937 yılında yapılan yazışmalardan, eski mezarlık alanından başka bir yerin beğenildiği, ancak istimlâk edilecek arsalardan birinin Zonguldak Milletvekili Recep Zühtü’ye ait olduğu anlaşılmaktadır. Bu arsa için önce Recep Zühtü’nün onayının alınması gerektiği Vali Naci Kıcıman tarafından partiye bir yazı ile bildirildi. Sinop spor sahası için hazırlanan “*S. Yurtseven*” imzalı proje Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi’nde saklanmaktadır.³⁶³

1939 yazında yağan sağnak yağış Sinop’ta sel baskınına neden oldu. Şiddetli yağışlar Kefevi Mahallesi’ndeki birçok evi su basmasına neden oldu.³⁶⁴

1930’lu yıllarda girilen imar faaliyetlerine valinin özel bir önem verdiği, bu konulardan sorumlu olan belediyenin toplantılarına katılmasından anlaşılmaktadır. 14 Mart 1935 tarihli Sinop Gazetesinde yayınlanan bir toplantı haberinde, “*Valimiz A. Savaşın reisliği altında evvelki gün Belediyede Vilâyet Fen heyetimizin de iştirakile bir toplantı yapılarak şehrin imarı ve su vaziyeti etrafında görüşülmüş;.....*” denilmektedir.³⁶⁵

³⁶⁰ BCA, Fon Kodu: 30..10.0.0/Yer No: 120.856..16.

³⁶¹ Sinop, 4 Şubat 1937.

³⁶² Sinop, 10 Ağustos 1939.

³⁶³ BCA, Fon Kodu: 490..1.0.0/Yer No: 1112.62..1.

³⁶⁴ Sinop, 3 Ağustos 1939.

³⁶⁵ Sinop, 14 Mart 1935.

1935 yılında Valinin başkanlık ettiği toplantıda üzerinde durulan içme suyu yanında her kentin en gerekli alt yapılarından olan ve halk sağlığı açısından büyük önem taşıyan kanalizasyon konusu da 1940'lı yıllarda gündemdedi:

*“Meydan eteği sokağında ki kanalizasyon inşaatı ikmal edildi
Büyük cami civarından itibaren Cumhuriyet alanına doğru imtidat eden yolda Belediyemizce yapılmakta olan kanalizasyon inşaatı ikmal edilmiştir.*

Bu caddenin kaldırımlarının yapılmasında Samsundan gelen taşçı ustalarına verilmiş olduğu haber alınmıştır.”³⁶⁶

*“Belediye Reisimiz Ankaradan Döndü ve Su Tesisatına Başlandı
Mustafa Murtazaoğlu firmasına ihale edilen [245,087] lira 68 kuruş keşifli içme suyu tesisatı için Ankaraya gitmiş olan Belediye Reisimiz alâkalı makamlarla temas ederek muktazi boru işini Millet Vekilimiz Sayın Cevdet Kerim İncedayı'nın da yakın alâkalarile Karabük'den temin edilen bir kısım 75, 100, 125, 150 milimetrelik boruların bedeli verilmiş ve şu günlerde müteahhit vebelediye mutemetleri tarafından Karabük'den teslim ve nakl için bir heyet gitmek üzere bulunduğu öğrenilmiştir.*

Müteahhit tarafından işe başlanmış ve pek yakın bir zamanda Sinopluların dört gözle beklediği içme su tesisatının bitmiş ve şehrin güzel bir suya kavuşmuş olduğunu görmekte hepimiz sevinmiş bulunacağız.”³⁶⁷

“Şehir İçme Suyu

Birinci kısım inşaatı tamamlanan şehir içme suyu tesislerinin son tecrübeleri tamamlanmış gibidir. Şehre ara sıra tecrübe mahiyetinde su verilmektedir. Suyun tasarrufla kullanıldığı takdirde şimdiki abonelere kâfi geleceği anlaşılmaktadır. Tesisattaki bazı noksanların tamamlanılmasına çalışılmaktadır. Suların muntazam olarak ne zaman verileceği hakkında alakalılardan kâfi malumat alınamamıştır. Su işini kati bir suretde halli ve şehre devamlı, muntazam su veilmesi herkesce arzu olunmaktadır.”³⁶⁸

İmar çalışmalarının hız kazandığı 1930'lu yıllarda kentin eski ve harap binalarının ele alındığı ve tarihi binaların onarıldığı da gazete sayfalarından takip edilmektedir:

“Çürük Binalar

Belediye, mühendisine tespit ettirdiği çürük, harap ve tehlikeli binaları yıktırmaktadır. Şehir bu gibi hayli çürük binaların tehlikesinden kurtulmuştur.”³⁶⁹

³⁶⁶ Sinop, 26 Nisan 1941.

³⁶⁷ Sinop, 29 Haziran 1949.

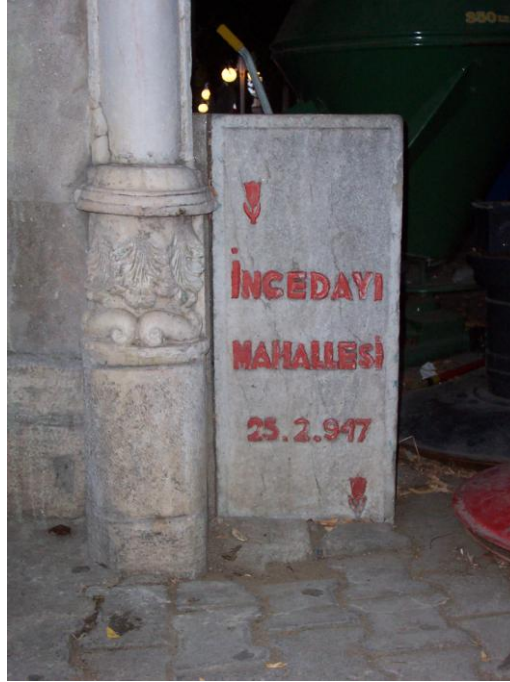
³⁶⁸ Sinop, 23 Ağustos 1950.

³⁶⁹ Sinop, 26 Ağustos 1937.

*“Büyükcami ve minaresi tamir ediliyor
Selçukiler zamanında inşa edilmiş olan Alâeddin camisi ile
minaresinin tamire muhtac kısımlarının inşası için İstanbul'dan mütahassis
ustaları gelmiştir.”³⁷⁰*

Onarılamayacak durumdaki tarihi binalar ise yıktırıldı. Bunlardan biri olan Arslan Mescidi'nin arsası 1936'da satışa çıkarıldı.³⁷¹

Sinop'ta 1946 yılında çıkan bir yangın kentin bugün İncedayı Mahallesi olarak bilinen bölümünde etkili oldu. Kızılay, yangında evi yananlar için 100 ailenin barınabileceği konut yaptı.³⁷² Sinop Milletvekili ve dönemin Bayındırlık Bakanı Cevdet Kerim İncedayı'nın katkılarıyla yenilenen mahallede bir çeşmenin yanına 1947 yılında dikilen ve üzerinde “*İncedayı Mahallesi 25.2.947*” yazılı taş özensiz ve bakımsız bir halde günümüze ulaştı (Şekil 3).³⁷³

Şekil 3: Sinop Milletvekili ve Bayındırlık Bakanı (1946-1947) Cevdet Kerim İncedayı'nın adının verildiği mahalleye 25 Şubat 1947'de dikilen taş.

³⁷⁰ Sinop, 9 Mayıs 1940.

³⁷¹ BCA, Fon Kodu: 30..18.1.2/Yer No: 57.63..18.

³⁷² Sinop, 16 Ağustos 1950.

³⁷³ Bu çeşmenin ve taşın hemen yanına Eylül 2009'da bir balık satış birimi yapıldı.

Valinin Sinop'un imarı ile yakından ilgilendiğine dair bir haber 31 Mayıs 1941 tarihli Sinop Gazetesinde yayınlandı:

“İmar İşleri

Valimiz, şehrin daha modern ve daha muntazam bir hale getirilmesi hususunda ehemmiyetle alâkadar olmakda, beeldiyeye gerek tamir ve gerekse tecris suretile yaptırılmakta olan sokakları ve caddeleri fırsat buldukca teftiş ederek direktifler vermektedir. Bu meyanda hükümet binası önünden parka inen büyük caddenin de islâhı ve tamirine başlanılacağını haber aldığımız gibi, bu icraat arasında parkın iç divarları, giriş kapusu, parkın iç yolları ve parti binası karşısındaki çeşmede tamir edilerek güzel bir hale getirilmiştir.

Aynı zamanda hükümet konağının tamir ve badan işi bir yandan devam ederken dış cephesinin de bağçe divarları ile parmaklık ve kapunun siva ve boya işleri de tamamlanmıştır.”³⁷⁴

Tekel binasının Rıza Nur Caddesi üzerinde yapıldığı ve 1948'de açıldığı, Sinop Gazetesinin tekrar yayınlanmaya başladığı 1949 yılında okuyuculara duyuruldu.³⁷⁵ Ada'daki Meteoroloji binası ve kentin çıkışındaki Orman Müdürlüğü binası ile memur lojmanlarının hizmete girdiği ise Sinop Gazetesinde 1950 yılında yayınlanan bir makaleden³⁷⁶ anlaşılmaktadır. Bu binalar da 1940'lı yılların sonunda yapılmış olmalıdır.

Sinop Gazetesi'nde yayınlanan imar faaliyetleri yanında, yapılması düşünülen ancak çeşitli nedenlerle gerçekleştirilemeyen çalışmalar da vardır. 1932'de kurulan Halkevleri'nin çeşitli kentlerde yaptıkları binalarla ideolojik konumlarını ve saygınlıklarını güçlendirdikleri ve kentsel modernleşmeye katkıda buldukları görülmektedir. Sinop'ta da modern bir Halkevi binası yapılması düşünüldü, ancak bu tasarı hiçbir zaman gerçekleşmedi. Gerçekleşmesi 1950 sonrasına kalan önemli bir kamu yapısı ise yeni hastane binasıydı. Her iki binanın yapılması, 10 Şubat 1939'da yapılan Vilâyet Umumi Meclisi toplantısında görüşüldü. 1938 bütçesinin yetersizliği nedeniyle vilâyette önemli bir eser yapılamadığı, yeni yılda bir halkevi binası ya da hastane yapılmaya çalışılmasına ilişkin haber Sinop Gazetesinde yayınlandı.³⁷⁷

³⁷⁴ Sinop, 31 Mayıs 1941.

³⁷⁵ Sinop, 27 Nisan 1949.

³⁷⁶ Sinop, 16 Ağustos 1950.

³⁷⁷ Sinop, 16 Şubat 1939.

Sinop'ta 1930'lu ve 1940'lı yıllarda girişilen cılız imar faaliyetleri herhangi bir plana dayanmayan tekil girişimlerdi. Kenti bir bütün olarak değerlendirecek imar planının ilk adımı 1937 yılında kentin bir haritasının çıkartılması ile başladı. Harita ihalesi Sinop Gazetesinde ilân edildi:

“Sinop şehrinin halihazır haritasının yapılması işi pazarlık suretile ihale edileceğinden isteklilerin 16/4/1937 gününe kadar Belediye daimi encümenine müracaat eylemeleri ilân olunur.”³⁷⁸

1939 yılında, o zamanki adı Belediyeler Bankası olan İller Bankası'ndan 12.800 Lira kredi alınarak Sinop'un haritasının³⁷⁹ yapılacağı ve elektrik santralının kuvvetlendirileceği haberi Sinop Gazetesinde yayınlandı.³⁸⁰

Sinop imar planı Bayındırlık Bakanlığı tarafından Kasım 1949'da tasdik edildi.³⁸¹ Planın onaylanıp yürürlüğe girmesinden sonra izinsiz yapıların izlendiği ve uyarıldığı görülmektedir:

“Şehrin manzarasını bozacak şekilde, izinsiz ve imar planı haricinde yapılan gecekonduların çoğalmakta olduğu görülmektedir. Bu çirkinliği gidermek ve usulsüz yapılan bu derme çatma inşaatı ortadan kaldırmak üzere vilâyetce gereken tedbirler alınmıştır. Bu gibiler derhal yıktırılacak ve yapılmasında meydan verilmeyecektir.”³⁸²

2 Kasım 1949 tarihli Sinop Gazetesinde yayınlanan bir haber, imar planı uyarınca kentin parkları ve yol ağaçlandırmasına dair projeler hakkında bilgi verirken Valinin konuya ilgisi de vurgulanmaktadır:

“Bulvar ve Parkların Tanzimi

Karadenizin en manzaralı yerinde bulunan Sinobumuzun kısa bir zamanda kalkınması için Sayın Valimizin mesaisi kimsenin gözünden kaçmayacak kadar aşikârdır. Her gün yeni bir hareket, bir kuruluş, bir tesisin hazırlanmasında, açılmasında ismi geçen idare amirimiz her bakımdan bir kalkınma savaşına kirmiş gibidir. Bu defa, imar planına göre kasabanın yeşil sahaları, bulvar ve parkların tanzimi için çalışmaktadır. İstanbulda hazırlanacak olan park planlarının önümüzdeki Ekim mevsimine kadar yetiştirileceği anlaşılmaktadır. Bulvarların bilhassa yaz ve kış yaprakları

³⁷⁸ Sinop, 25 Mart 1937.

³⁷⁹ Sinop'un haritasının çıkarılması 1937 yılında ihale edildiğine göre burada geçen harita sözcüğü ile imar planı kastediliyor olabilir.

³⁸⁰ Sinop, 3 Ağustos 1939.

³⁸¹ Sinop, 30 Kasım 1949.

³⁸² Sinop, 9 Ağustos 1950.

dökülmeyen aşılı Liküstrün ağaçlarile süsleneceği ve İnce dayı mahallesinin ağaçlanacağıda haber alınmıştır.

Şehrin çehresini hemen değiştirecek olan bu parkların şehrin sağlığına ayrı bir suretle müessir olacağı muhakkaktır. Halkın sağlığı, memleketin imarı bakımından bu hizmetleri yapanlardan Allah razı olsun.”³⁸³

Belediyenin kentin imarına ve temizliğine gösterdiği özen de kenti resmi ağız sayılabilecek Sinop Gazetesinin iltifatına mazhar oldu:

“Son günlerde kasabamızın temizliği, imarı yolların tamir ve ıslahı yolunda Belediyemizin büyük bir faaliyet sarfettiği takdirle görülmektedir. Birkaç aylık devamlı ve sıkı çalışma şehre başka bir çehre vermiş gibidir. Önümüzdeki günlerde daha mühim ve hayati hizmetlerinde yerine getirileceğini haber aldık. Belediye Başkanımız Şevket Şekeroğlu’nu bu başarılarından dolayı tebrik ederiz.”³⁸⁴

1940’lı yılların sonunda Sinop’ta ahşap evlerin yerini kârgir evlerin almaya başladığı görülmektedir. 1949 yılında bu durumu tespit eden bir gazete yazısında kârgir evler teşvik edilmektedir:

“Sinop’ta İnşaat

İki yıldan beri Sinopta kârgir inşaat çok hızlanmışır. Bilhassa Sakarya Caddesindeki arsalar yeniden dükkân ve ev yapılmakta bazı eski ve ahşap binalarda sökülerek yerlerine kârgir ve şirin yapılar kurulmaktadır.

Kasabanın muhtelif yerlerinde betondan ve tuğladan yeni güzel evler yapılmaktadır. Çakılı, kumu bedava denilecek derecede mebzul olan bu memlekette biraz kirece para verilerek çimentoyuda temin ettikten sonra her türlü kârgir binalar kurmanın başka yerlere nazaran yarı yarıya ucuza mal olacağına hiç şüphe etmemek lâzımdır.

İki deniz arasında boğazdan dikey olarak 60 mil ilerde Sinop yarımadası üzerinde kurulan bu şehirdeki binaların tahta ve bedavradan yapılması kadar tehlikeli bir şey olamaz. Geçirdiği Beş Altı büyük yangın bizim için kâfi bir ders ve ibret olmalıdır.

Bir müsibet bin nasihattan evlâdır derler, Kuma, Çakıla, Kireç ve Çimentoya hürmet edelim!...”³⁸⁵

³⁸³ Sinop, 2 Kasım 1949.

³⁸⁴ Sinop, 28 Aralık 1949

³⁸⁵ Sinop, 27 Nisan 1949.

Mühendis Ferhat Bilgin, 16 Ağustos 1950 tarihli Sinop Gazetesinde yayınlanan makalesinde Sinop'taki imar hareketlerinin panoramasını gözler önüne sermektedir:

“Sinop'ta Son İmar Hareketleri

1946 senesinden bu tarafa, güzel Sinop'umuzu henüz ziyaret etmemis, dışarıda bulunan hemşehrilerimiz Sinop'un son kalkınma ve imar hareketlerini görmelerini tavsiye ederim.

Sinop'a ister karayolu ile isterseniz deniz yolu ile geliniz, tabii güzelliğine bir kat daha zevk veren yeşil ağaçlar içinde yükselmiş güzel binalar, temiz ve geniş yollar, hemen nazarı dikkatinizi çekecektir. Vapurdan iskeleye çıktığınız zaman evvelce bildiğiniz ayakları çürümüş iskele yerine, geniş ve uzun bir beton iskele ve hemen sonra geniş bir meydan göreceksiniz. Kale kapısını geçip, parktan yukarı doğru hükümet meydanına çıkarken güzel ve temiz beton yolun ortasındaki ağaçların yeşil dalları hafif şimal rüzgârı ile sizi selamlayacaktır. Eğer kara yolu ile gelecekseniz, arabanız Pervane tepesindeki virajı alırken yemyeşil ağaçlar arasından; Karadenizin bağına doğru uzanmış yarım adayı ve Allahın Karadenizlilere bahş ettiği güzel çift limanın seyrine dalacaksınız. Biraz daha ilerliyerek sağınızdaki yeni yapılmış olan Orman binalarını ve kale kapısından geçerek Hükümet yoluna devam edecek olursanız geniş ve temiz bir cadde güzel dükkânlar ve binalar göreceksiniz. Kısa zamanda meydana gelen bu imâr işlerince sizde hayat ederek doğduğunuz veya büyüdüğünüz şehre bağlılığınız bir kat daha artacaktır.

Muhterem hemşehrilerim... Az zamanda vücade getirilen imâr işlerini mali ve teknik bakımdan gözden geçirerek bunların temin ettiği faydeleri kısaca inceliyelim.

Son dört beş sene içinde Sinop'ta bina olarak hususi şahısların inşa ettirdiği bir çok ev, dükkân ve hizmet tesislerinden başka, devlet işlerinde kullanılmak üzere Meteoroloji binası (rasathane), Tekel Müdürlük Binası, Müdür evi ve anbarları, Orman müdürlük binası memur evleri, Garaj ve tavla binaları, yollar şube garajı ve halen inşası devam eden şube atreye ve hizmet evleri yapılmıştır. Bunlardan başka 1946 yılında vuku bulan büyük yangından evsiz kalan vatandaşlarımıza Kızılay hayırlı elini uzatmış ve çok kısa bir zamanda 100 ailenin girebileceği ikişer dairesel imâr planına uygun olarak 50 ev yapılmış ve tapuları kendilerine verilmiştir.

Yukarıda saydığımız bütün binalar için 700.000 liradan fazla harcanmış olup gördükleri hizmet bakımından büyük bir ihtiyacı karşılamışlardır.

Sinop'un coğrafi mevkiinin ehemmiyeti dolayısıyla meteoroloji binasına olan ihtiyacı takdir edilmiş ve bu binanın inşası ile memurları eski küçük binada sıkışık durumdan kurtulmuş daha rahat teknik çalışma imkânı bulmuşlardır. Gene aynı düşünce ile Tekel ve Orman Müdürlük binaları amme hizmetlerini daha kolaylıkla görebilecek yerlerde ve evsafa yapılmış olup aynı zamanda memurlarına ikamet edecek yerler sağlanmıştır. Sinop limanındaki mevcut beton iskeleyi tevsî etmek ve rıhtım sahasını genişletmekle deniz işi ile meşgul olan vatandaşlarımıza ve yolculara rahatlık sağlanmış tahmil tahliye işlerinde ferahlatıcı tesirleri görülmüştür.

Belediyemizin çalışmaları ile inşaatı bitmek üzere olan “şehir ime suyu” tesisatı şehrimizin en büyük ihtiyacına cevap vermiş olacaktır. Bu tesisatın yapılması ile en iyi menba suları bir araya toplanmış ve sıhhi bir

şekilde istimal edilmeye başlanmıştır. Gene bu cümleden olarak Bayındırlık ve Sıhhat bakanlıklarının çalışması ile Karagöl ve civarındaki bataklıklar kurutulmuş ve be suretle hem ziraat için arazi kazanılmış hemde köylü vatandaşlarımızın sıhhatleri kurtarılmıştır.

İskele, rıhtım, içme su ve kurutma işleri için sekiz yüz binl liradan fazla para sarfedilmiştir.

Yukarıda saydığımız tesislerden başka iktisadi kalkınmamızda birinci rolü olduğunu bildiğimiz yol işleri de ihmal edilmemiş Devlet yollarına dahil edilen Sinop-Boyabat yolu üzerinde, Boyabat girişinde eski ahşap köprü kaldırılmış yerine betonarme köprü yapılmıştır. Sinop-Ayancık yolu üzerinde Karas çayına kadar olan kısım menfezleri ile beraber tamamen bitirilmiş ve Ayancığa kadar olan kısmın da inşaatına başlanmış olup bu suretle yol güzergâhı ağır veya sür'atli vesaitin emniyetle geçmesine elverişli hale getirilmiş olacaktır. Yol ve köprü işleri için sarf edilecek para iki buçuk milyon lirayı geçecektir.

Yukarıda sıraladığımız ve memleketimizin kalkınmasında yardımları olan bina, iskele, su yolu tesisleri için, Devlet bütçesinden sarf olunan tekmil para miktarı dört milyon lirayı aşmaktadır.

Kısa zamanda dört milyon liranın yalnız bu işlere sarf olması hiçte azımsanacak kadar değildir. Harcanan paranın mühim bir kısmı muhtelif mal ve emek karşılığı olarak memleketimizde kalmıştır.

Bütün imâr işlerinin yapılmasında büyük hizmetlerini takdir ettiğimiz hemşehrilerimize ve devlet adamlarımıza burada şükran borçlarımızı ifade etmeyi bir vatan ve hemşehrilik vazifesi sayarız.³⁸⁶

Sinop'ta 1940'ların sonunda hız kazandığı anlaşılan imar hareketlerine koşut olarak konut sıkıntısı çekildiğinden, kentte özel idarece 30-50 konut yapmak için "Milli Bankalardan" 500.000 lira kredi alınması, 12 Ocak 1950 tarihinde Cumhurbaşkanı tarafından onandı (Ek 23).³⁸⁷

³⁸⁶ Sinop, 16 Ağustos 1950.

³⁸⁷ BCA, Fon Kodu: 30..11.1.0/Yer No: 211.2..17.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL, KÜLTÜREL VE EKONOMİK YAPI

3.1. Sosyal Yapı ve Günlük Yaşam

Yerleşik hayat öncesi insanın yaşamını sürdürme çabalarının temel muhatabı ve mücadele alanı doğa iken yerleşik hayata geçişle birlikte bireyin toplumu oluşturan diğer insanlarla ilişkileri gündeme geldi. Doğa ile savaştan insanın yerini toprağa bağlı, yerleşik mekânları üreten ve bu mekânlarda bir arada yaşamının gereği olan kuralları koyan insan aldı. Doğanın vahşi bireyi kentin sosyal bireyi haline gelince günlük yaşam kentsel hayatın gereği olan ritüeller çerçevesinde şekillendi. Günlük yaşamın her alanını ve anını biçimlendirmeye başlayan bu ritüeller, kenti çevreleyen doğa ve kentin mekânsal örüntüsü ile bütünleşik kültür öğeleri olarak her yaştan ve sınıftan kentlinin yaşam döngüsünün belirleyicisi haline geldi. Kentliler, doğal çevre, iklim, din, ulusal değerler ve duygular, yerel gereksinimler gibi birçok değişkenin şekillendirdiği yaşam tarzı çerçevesinde doğdular, beslendiler, büyüdüler, oynadılar, giyindiler, okula gittiler, meslek sahibi oldular, evlendiler, yazdılar, çevrelerini dönüştürdüler ve nihayet öterek besledikleri ve besledikleri kültürün gereği gibi gömüldüler, yasları tutuldu. Her insanın yaşamını biçimlendiren bütün maddi ve manevi gereklerin belirleyicisi olan kültür, kentin her sınıfındaki insanın, daha çok da sıradan insanın yaşam tarzını belirledi. Kentte yaşayan (sosyolojik olarak kentli olan ya da olamayan) bireylerin ve kentsel sınıfların yaşamlarına sığdırdıkları herşey ya da diğer bir söyleyişle o kentin kenttaşlara sunduğu yaşam biçimi, günün gözde terimi ile “*kent kültürü*” olarak kentin sosyal kimliğinin belirleyicisi oldu.

Kentin askeri ve sivil bürokrasisi dışında kalan bireylerin yaşamlarının izini sürmek, hükümet konakları, devlet daireleri, siyasi parti binaları, halkevleri, dernekler, okullar gibi kamusal yaşamın döndüğü ve az ya da çok siyasal veya ekonomik erk sahibi sayılabilecek bireylerin izini sürmekten çok daha zordur. Bu hayatlar gazete ve dergi sayfalarında, yıllıklarda, günlüklerde, kitaplarda ya hiç yer almazlar, ya da çok az yer alırlar.

Elit ya da avam olsun, halkın insani ilişkileri bağlamında toplumsal yapıya puslu da olsa bir ayna tutabilecek olaylardan gazete sayfalarına sızanlar arasından

seçtiklerime bu bölümde yer vermeye çalıştım. Aileyi sevince boğan bir doğum haberi ya da bir merhumum kent yaşamındaki yeri hakkında ipuçları verebilecek bir ölüm ilanı, hayatının baharında toprağa düşmüş bir taze yaprağın ardından öğretmenin yazdığı ve gazete sayfalarında yer bulmuş duygulu bir yazı, Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin bir yardım haberi, uzak ve unutulmuş bir kıyı kasabasının insanların ülkenin diğer köşelerindeki doğal afetlerden etkilenenlere kayıtsız kalmadığını gösteren bir yardım haberi, İkinci Dünya Savaşı ile birlikte gazete sayfalarını kaplayan fiyat listeleri, bayram kutlamalarında yapılan konuşmalar, şairlerin doğum gününde çekilen telgraflar, deniz kazaları, hırsızlıklar, maaşlar, terfiler... Kentin insani boyutundan örnekler vermeye çalıştığım bu haberleri Sinop Gazetesinde yayınlanan birçok benzer haber arasından örnek oluşturacak biçimde seçerek almaya çalıştım.

3.1.1. Günlük Yaşamdan Kesitler

Doğumlar ve ölümler, bireyleri sevince ya da üzüntüye boğarak günlük yaşamı derinden etkileyen olaylardır. Kentteki her doğum, kentin kurumlarına ve kentsel yaşama katılacak yeni bir bireyi kent nüfusuna eklerken, her ölüm de kentin geçmişini ve kültürünü geleceğe aktarabilecek bir tanığın eksilmesi, dolayısıyla kentin hafızasını yitirmesine neden olacak bir yokoluştur; bir beyin hücrelerinin ölümü gibidir. Her ölüm, kentin mekânlarının ve anılarının yitimine katkıdır; başka bir biçimde kayda geçirilmemiş “yer”lerin ve “an”ların silikleşmesi, tarihin kaybolan tuğlalarıdır.

Ölen sıradan bir kişi, kentin fakir bir bireyi ise, bir zamanlar yaşadığı belki bir mezar taşından anlaşılabilir. Eğer ölümü kaza ya da cinayet gibi gazetelerde yayınlanmaya değer değilse tekrar anımsanması zordur. Ancak kentteki bürokratlardan ya da kentin ileri gelenlerinden birinin ölümü daha kalıcı izler bırakır. Hele bu ölüm beklenmedik bir zamanda gelirse dramatize bir şekilde yazıya dökülebilir.

1923-1950 döneminde Sinop'taki doğum ve ölümlerle ilgili haber ve ilanlardan Sinop Gazetesinde yayınlananlar arasından bir seçki yaparak günlük yaşamın bu bölümüne bir ayna tutmaya çalıştım.

15 Mart 1928 tarihli Sinop Gazetesinde, Sinop'ta bir hafta içinde gerçekleşen on doğum haber verilmektedir:

“Doğanlar

Bu hafta zarfında orman baş müdürü Şükrü Beyin bir kızı, Kâvizade Mehmet Beyin bir kızı, Fevzi Beyzade Galib Beyin bir oğlu, Alemdarzade Hasan kapudanın oğlu Maksud Efendinin bir kızı, Kâvizade Nuri Bey oğlu Hacı Mustafa Efendinin bir kızı, Kuruoğullarından Osman Reis oğlu Hasan Efendinin bir kızı, Karagüllezzade Ömer Efendinin bir oğlu, Göçkünoğlu Süleyman Kâhyanın bir³⁸⁸ Hacı Hüseyinoğlu Tevfik Efendinin bir kızı dünyaya gelmiştir. Hepsinin velilerini tebrik ederiz. Allah cümlesine uzun ömürler versin.”³⁸⁹

Sinop'ta görev yapan kimi memurların 1932, 1941 ve 1944'de dünyaya gelen bebekleri ile ilgili olarak Sinop Gazetesinde şu bilgiler verildi:

“Doğum

Nafia katibi İdris beyin bir oğlu olmuştur. Ali Galip adı verilen bu çocuğa uzun ve mes'ut bir ömür diler, ebeveynini tebrik ederiz.

Hacı Hüseyin oğlu Talip Efendi'nin bir kızı olmuş ve Nevcihan tesmiye edilmiştir.

Yavruya saadetli bir ömür diler, ebeveynini kutlularız.”³⁹⁰

“Doğum

Mahkeme Zabıt kâtiplerinden Salih Beyin bu hafta içinde bir oğlu olmuştur.

Nezihî adı verilen yavruya uzun ve mes'ut bir ömür diler, ebeveynini tebrik ederiz.”³⁹¹

“Mes'ut Bir Doğum

Vilâyetimiz Jandarma alay komutanı Binbaşı Abdurrahman Yamanın bir kızı dünyaya gelmiştir.

Hayat ismini alan nevezada uzun ömürler dileriz.”³⁹²

“Doğum

Beden terbiyesi bölge Eğitmeni Bay Hakkı Erten'in bir erkek çocuğu dünyaya gelmiştir. Baba ve Annesini kutlular, yavruya uzun ömürler dileriz.”³⁹³

Doğum sevinçlerinin birkaç cümle ile yaşandığı gazete sayfalarında ölümler daha fazla yer tutmaktadır.

³⁸⁸ Bu sözcüğü okuyamadım.

³⁸⁹ Sinop, 15 Mart 1928.

³⁹⁰ Sinop, 24 Mart 1932.

³⁹¹ Sinop, 7 Nisan 1932.

³⁹² Sinop, 29 Mart 1941.

³⁹³ Sinop, 2 Ağustos 1944.

Sinop Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve yerel siyasi organlarda çalışan Parmaksızade İsmail Hakkı Bey'in 1932 yılındaki vefatı Sinop Gazetesinde şu haberle duyuruldu:

“Elim bir ziya

Memleketimizin mütevvilanından ve Daimi encümen, C.H. Fırkası idare heyeti azasından Parmaksız zade İsmail Hakkı bey, müptela olduğu hastalıktan kurtulamiyarak cumartesi gecesi rahmeti rahmana kavuşmuştur.

Merhum uzun müddet Vilâyet meclisi idare ve belediye azalıklarında ve Milli hareket esnasında da Müdafai hukuk cemiyetinde canla başla çalışmış ve bu memlekette imkanın müsaadesi nisbetinde sebk etmiştir.

Ebedi gaybubetleri Sinop için bir zayıttandır.

Kendilerine allahdan mağfiret temenni ederken ailesi efradına derin acı ve teessürlerimizi beyan ederiz.”³⁹⁴

Ölümlerin çocuk, genç ya da yaşlı ölümü olması, doğal yollardan veya kaza sonucu olması gibi farklılıklar Sinop Gazetesindeki ölüm haberlerinin işlenişinin de farklı olmasına neden oldu. Kentte yaşanan ve Sinop Gazetesine yansıyan çocuk ölümlerinden bir tanesi, Sinop'ta 1930'lu yılların başında görev yapan, gazete sayfalarında sıklıkla adı geçen ve kent bürokrasisinde önemli bir yeri bulunan, yokluğunda valiye vekâlet eden Vilâyet Mektupçusu Cemal Bey'in³⁹⁵ iki yaşındaki kızının vefatından sonra yayınlandı:

“Çok Acıklı Bir Ölüm

Vali Vekil³⁹⁶ Mektupçu Cemal Beyefendinin iki yaşında Nuran adındaki kızı, kısa bir hastalığı müteakip cümartesi gecesi vefat etmiştir.

Yavrucağın cenazesi cümartesi günü lazım gelen ihtifalat ile kaldırılmış ve Seyit Bilal hatirasında hazırlanan ebedi istirahatgâhına defnedilmiştir.

Cenaze merasimine bilimum devair rüesası, memurlar, halk iştirak etmiştir.

Yavruya Allahtan mağfiret diler, Mektupçu B. ef. ile muhterem ailesine candan taziyetlerimizi arz eyleriz.”³⁹⁷

³⁹⁴ Sinop, 22 Birinci Kânun 1932.

³⁹⁵ Sinop Mektupçusu Cemal Bey'in 1934 yılında Ankara Mektupçusu olarak görev yaptığı, Sinop'u ziyaretini haber veren 5 Temmuz 1934 tarihli Sinop Gazetesinden öğrenilmektedir.

³⁹⁶ Vali bu tarihlerde izinli olarak İstanbul'da bulunmaktadır.

³⁹⁷ Sinop, 15 Birinci Kânun 1932.

Sinop'ta sorgu hâkimi olarak görev yapan Ali Ulvi Aksoy'un ortaokul öğrencisi kızının ondört yaşında ölmesi Sinop Gazetesinde "Çok acı bir ölüm" başlığıyla yayınlandı:

"Çok Acı Bir Ölüm"

Sinop sorgu hakimi bay Ali Ulvi Aksoyun ortaokulun ikinci sınıfında tahsilde bulunan kızı Sebahat ansızın gelen bir hastalıktan kurtarılamayarak geçen cuma günü akşamı anne ve babasını göz yaşları içinde bırakarak hayata gözlerini kapatmıştır.

Henüz on dört yaşında taze bahar hayatında iken dünyasına doymadan ebediyete intikal eden Sebahat mektebin en uslu, faziletli, çalışkan talebelerindendi.

Ölümü ile öğretmenlerini, talebe arkadaşlarını derin teessür ve elem içinde bırakan Sebahat Halk evi bandosunun terennüm eden mâtem havası içinde ve bütün sinopluların elleri üstünde ebedî hüçlegâhına getirilmiştir.

Çiğer paresi yavrucuğundan mehcür kalan baba ve annenin teselli bulmaz kederlerini paylaşarak kendilerinin uzun ömürlü olmasını tanrıdan dileriz."³⁹⁸

Ali Ulvi Aksoy, kızının ölümü nedeniyle gazetede bir teşekkür yayınladı:

"Açık teşekkür"

Ortaokul ikincisınıf talebesinden çok sevgili kızım Sebahat Aksoyun aramızdan ebediyen ayrılması dolayisile şifahen ve tahriren kederlerimizin tahfifine çalışan ve cenaze merasimine iştirak suretile de bizlere yakınlık gösteren zevata ve okul hiyeti talimiyesile talebe arkadaşlarına teşekkürlerimin gazeteniz vasitasile iblağını rica ederim.

Babası

Sinop Sorgu Hakimi

Ali Ulvi Aksoy"³⁹⁹

Merhumenin ilkokul öğretmeni olan Ş. Sami Kubilay da öğrencisinin ardından kaleme aldığı duygu bir yazıyı gazetenin aynı sayısında yayınladı:

"Zavallı Sebahat"

Bir karanfil kadar narin ve kibar yapılı, bir bülbül kadar içli ve ince bir ruha malik olan bu sevimli yavruyu da kaybettik.

Sinopda pek nadir görülmüş bir cenaze alayının, onun arkasından samimî ve kalbinden kopup gelen sıcak gözyaşlarile ağladığını gördük. Bu ağlayışlarda bütün bir kalbin ve ruhun engin hıçkırıklarının engin mana ve ifadeleri vardı.

Bu cenaze töreni başdan başa memleket münevverlerinin ve gençliğinin canlı ve heyecanlı bir ifadesi olmuşdu.

Onu Cumhuriyet mektebi sıcak sinesinde tam beş sene derin ve köklü ideallerle büyütmişti. Öğretmenlerinin bir tek ihtarına olsun maruz kalmayan

³⁹⁸ Sinop, 12 İkinci kânun 1939.

³⁹⁹ A.g.y.

bu melek kız; kuvvetli bir irade ve seciyenin de timsali bulunmakta idi. Bütünlemeye kalmak şöyle dursun bir tek notunu kırdırmadan sınıfları büyük bir başarı ile geçen bu yavrucağız Ortaokulda da bitmek tükenmek bilmeyen bir mesainin senbolü olmuştu. Ona ne mutlu ki; arkasında bulutlar teşkil eden bir gençlik kütesinin kalbini feth etmiş ve sevgisini kazanmış bulunuyor. Sebahatin kalplerde bıraktığı bu müstesna ve nezih sevgi, gençliğin ruhunda mukaddes bir emanet gibi saklı duracak ve bir meşale halinden yanacaktır.

Bütün Sinopluların sevgisini ve saygısını kazanmış olan değerli sorgu hakimi bay Ali Ulvi Aksoy sen müsterih ol!

Çünkü o yalnız senin çocuğun değil bütün Sinopluların manevi bir evladı oldu. Bir babanın kaldıramayacağı kederi bu büyük ve samimi kitle aralarında paylaşıncaya, sizin elemeleriniz ve ıztıraplarınızda o nisbette hafiflemiş bulundu.

Sayın anne ve muhterem baba,

Siz üzülmeiniz, o bizim ve gençliğin kalbinde daima yaşayacaktır. Onun ruhu şimdi meleklerle bir arkadaş ve eşdir..

Yavru Sebahat, Sen kabrinde rahat ve müsterih uyu!..

Hocaların, arkadaşların ve hemşehrilerin sana sonsuz bir sevgi ile bağlı olarak seni tebci ve takdis ediyorlar..

Rahat ve neşeli uyu, sevgili yavru!..

Ş. S. Kubilay⁴⁰⁰

22 Nisan 1949 tarihli Sinop Gazetesinde yayınlanan ölüm haberlerinden biri Belediye Başkanı Şevket Şekeroğlu'nun erkek torunlarından birinin vefatına ilişkindir. Aynı gazete yer alan bir diğer vefat haberi, gazetede sıklıkla yazıları yayınlanan öğretmen Ş. Sami Kubilay'ın annesi Münire Hanife Kubilay'ın vefatını duyurmaktadır. Haberin altında ise öğretmen Kubilay'ın annesinin vefatı ile ilgili bir teşekkür yazısı vardır. Sami Kubilay'ın annesinin öldüğü günlerde Hikmet adını verdikleri bir kız çocuğunun doğduğunu da aynı gazeteden öğrenmekteyiz.⁴⁰¹

Aşağıda kentin çeşitli sınıflarına mensup kişilerin ölüm haberlerinden seçtiklerime yer verdim:

“Müessif Bir Ziya

29 Eylül 1931 tarihinde vazifesi başında felç hastalığına yakalanan ve elektrik tedavisi yapılmak üzere bir müddet İstanbulda kaldıktan sonra ahiren Mersine gitmiş olan Vilâyetimiz Maarif Müdürü Şevket Beyin 19-1-1932 tarihinde vefat ettiği teessürle haber alınmıştır.

Burada bulunduğu memuriyet müddeti esnasında güzel huyu ve tevazuu ile umum memur ve meslek arkadaşlarının teveccüh ve muhabbetlerini isticlâbe muvaffak olmuş bulunan Maarif ordusunun 32 senelik emekdar, kıymetli bir uzvunun, hastalıktan kurtulamıyarak aramızdan ebedi ayrılışı derin teessürü mucip olmuştur.

⁴⁰⁰ A.g.y.

⁴⁰¹ Sinop, 22 Nisan 1949.

Kendisine haktan mağfiret temenni ederken kalbimizin en derin elemelerle kederdide ailesine beyanı taziyet eyleriz."⁴⁰²

"Vefat

Jandarma Binbaşılığından Mütekait Rıza Vamık Beyin kain validesi ve Gâvizade merhum Hasan beyin hemşiresi Hayriye hanım, pazartesi gecesi rahmeti rahmana kavuşmuştur.

Hayrı ve iyilikleriyle kendisini sevdirmiş olan merhumeye Allahtan mağfiret diler, Rıza Vamık beye ve efradı ailesine beyanı taziyet eyleriz."⁴⁰³

"Sinop Müftüsü Vefat Etti

Uzun senelerden beri Sinopda müftülük yapan İbrahim Kayan geçen Pazar günü vefat etmiştir.

Müteveffa bir seneden beri yatağa düşerek yapılan bütün ihtimamlara rağmen hayata gözlerini yummuştur.

Kendisine tanrıdan mağfiret ve geride bıraktığı ailesine de sabırlar dileriz."⁴⁰⁴

"Bayi Sadık Vefat Etti

Malûl gazi bayi Sadık dizdar geçen cüma günü öğle vakti çarşıdan hanesine dönerken üzerine bir baygınlık gelerek yanında bulunanlar tarafından hanesine getirilmiş ve doktorlar tarafından yapılan bütün tedavi ve tetbirlere rağmen geceyi bağıın halde geçirdikten sonra sabaha karşı vefat etmiştir.

Temiz ahlakı, hoşmeşreb hali ile bütün muhite gendisini sevdirmiş olan ve henüz orta yaşda iken beklenmeyen bir zamanda vefat eden Sadık dizdar dostlarının omuzlarında ebedi metfine getirilmiştir.

Müteveffaya allahdan rahmet diler ve kederli ailesine ve henüz mekteb çağında bulunan çocuklarına taziyetler ederiz."⁴⁰⁵

"Acıklı bir ölüm

Sinobumuzun (Altın Makas) diye anılan terzilerinden olup temiz ahlakı, gösterişsiz, halim ve selim hayatile muhitinde herkesi daima memnun etmiş olan evlatlarından Ali Karagüllenin geçen hafta bir ameliyat neticesinde İstanbulda vefat ettiği esefle haber alınmıştır.

Genç yaşında aramızdan ayrılan bu mütevazi ve değerli çocuğun ailesine vetanıdılarına sabırlar, kendisi içinde tanrıdan mağfiret dileriz."⁴⁰⁶

"Müessif Bir Ölüm

Sinobun Tersane çarşısının Kurtuluş caddesinde uzun yıllardan beri Lokantacılık yapan pişirdiği yemeklerin nefaseti ve temizlik hususundaki hassasiyetile muhitte ve bilhassa gelen ve giden misafir ve yolcuların takdirlerini kazanarak Sinop için bir şöret vücade getirmiş olan Ağız tadı Lokantası sahibi Şükrü Barbaros bir sene evvel hastalanmış ve tedavisi için İstanbula gitmişti. Teessürle haber aldığımızı göre Şükrü Barbaros yapılan

⁴⁰² Sinop, 4 Şubat 1932.

⁴⁰³ Sinop, 14 Nisan 1932.

⁴⁰⁴ Sinop, 23 Mart 1940.

⁴⁰⁵ Sinop, 9 Mayıs 1940.

⁴⁰⁶ Sinop, 11 Haziran 1941.

bütün ihtimam ve tedaviye rağmen 7-8-949 Pazar günü Cağaloğlundaki ikâmet ettiği hanesinde vefat etmiştir. Kendisine tanrıdan mağfiret diler ve bıraktığı ailesi efradına baş sağlığı dileriz.”⁴⁰⁷

Şükrü Barbaros'un ölümünün kırkıncı gününe rastlayan 29 Eylül 1949'da Hacı Ömer Camiinde mevlit okutuldu.⁴⁰⁸

“Ölüm

Kasabamızın Balıkçı esnafından Süleyman Gündoğdu kısa bir hastalıktan sonra 9/2/950 günü hakkın rahmetine kavuşmuştur.

Sakin ve mütevazih halile kendisini herkese sevdirmiş bulunan merhuma tanrıdan rahmet diler, kederli ailesi efradına da baş sağlığı dileriz.”⁴⁰⁹

Sinop'ta görev yapan yabancı memurlardan biri olan Orman Müdürü Celâl Bey, beklenmedik ölümü ile ebediyen Sinop'ta kaldı:

“Hazin Ölüm

Vilâyetimiz Orman müdürü Celâl bey, Çarşamba günü saat on dörtte Kalp sektesinden ani olarak vefat etmiştir.

Celâl beyin cenazesi bugün ihtifalat ile kaldırılarak yeni kabristana defnedilmiştir.

Cenaze merasimi pek kalabalık olmuş, Meb'us Akif ve Vali beyefendilerle Mülki ve Askeri rüesa, memurin ve merhumu sevenler hazır bulunmuşlardır.

Merasime bir jandarma kıtası da iştirak etmiştir.

Henüz pek kısa olan memuriyet müddeti esnasında tevazuu ve nezaketile bütün memurine ve Sinoplulara kendisini sevdirmiş olan merhuma Allah'tan mağfiret diler, ailesinde beyanı taziyet ederiz.”⁴¹⁰

Merhum Celâl Beyin Muğla İl Genel Meclisi Üyesi olan kayınpederi H. İbrahim ve eşi Bedriye Hanım, merhuma gösterdikleri ilgi nedeniyle, 20 Ekim 1932'de yayınlanan bir ilanla Sinop Gazetesine teşekkür etti.⁴¹¹

Sinop'ta görev yapan Hâkim Mustafa Özkan ise Haziran 1942'de, mesaisi sırasında rahatsızlandığı günün gecesi evinde vefat etti:

“Esefli Bir Ölüm

⁴⁰⁷ Sinop, 17 Ağustos 1949.

⁴⁰⁸ Sinop, 21 Eylül 1949.

⁴⁰⁹ Sinop, 15 Şubat 1950.

⁴¹⁰ Sinop, 8 Eylül 1932.

⁴¹¹ Sinop, 20 Birinci Teşrin 1932.

Vilâyetimiz Hâkimlerinden Bay Mustafa Özkan Pazartesi günü 60 davanın duruşmalarına bakmak neticesinde iş başında rahatsızlanmış ve eczanede ilk tedavisi yapılarak nakledildiği hanesinde gece saat bir raddelerinde kalp sektesinden vefat ederek ebediyen aramızdan ayrılmıştır. Namuslu, temiz kalpli ve şefkatli olan rahmetli bu günlerde terfiini de bekliyordu. Geride üç çocuk ve bir aile bırakan Mustafa Özkanın vefatı gerek adliye muhitinde ve gerekse memurlar arasında ve şehirde büyük bir teessür uyandırmıştır.

Cenazesi bütün meslekdaşları, memurlar ve kendisini seven halk tarafından dün kaldırılmış, mezarı başında Sedat Ataman tarafından yüksek meziyetlerinden bahsedilmiş ve ebedi istirahat yerine konulmuştur.

Kederli ailesine, meslek arkadaşlarına taziyetlerimizi sunarız.”⁴¹²

Sinop'ta kaza ile ölümler de oluyordu. 1949'daki bir trafik kazası, Sinop'taki bir başka kamu görevlisinin, Tekel Koruma ve Tahsil Memuru Haydar Dernekbaşı'nın⁴¹³ vefatına neden oldu:

“Acıklı Bir Ölüm

İlimiz Tekel Müdürlüğünde çalışan Koruma ve Tahsil memuru Haydar Dernekbaşı 25/6/949 günü berayi vazife Tangal köyüne gitmek üzere bindiği kamyon şehirden bir kilometre ayrıldıktan sonra ani olarak frenlerinin bozulması yüzünden Şoför önden giden kamyonu çarpmamak ve kamyonun sür'atini azaltmak için kamyonu şarmpala getirmiş o sırada kamyonun devrileceğini zan eden Haydar Dernekbaşı kamyonun ön tarafından kendisini atmak suretile kurtulmak istemiş ise de maalesef kamyonun altına düşerek feci bir şekilde ezilerek ölmüştür. Ailesine baş sağlığı ve kendisine de tanrıdan rahmet dileriz.”⁴¹⁴

Üç tarafı denizle çevrili Sinop'ta deniz kazaları ve boğulmalarlar sonucu olan ölümler de Sinop Gazetesinden takip edilebilmektedir. Bu haberlerden biri, Sinop'ta Kefevi mahallesinde biraderi arabacı İsmail'in yanında kalarak amelelik yapan Lala köyünden yelkenci oğlu 1894 doğumlu Ömer oğlu Salih'in, 14 Ağustos 1932'de Millet Bağçesi altında denize girerken boğulduğuna ilişkindir.⁴¹⁵ 23-24 Aralık 1939'da yaşanan bir deniz kazasında ise Sinop'a tuz taşıyan bir gemi Sinop yakınlarında kayalara çarparak parçalandı. 23-24 Aralık 1939 gecesi Sinop'un Çukurbağ mevki açıklarında fırtına ve tipiye tutulup Feryatburnu kayalıklarına çarparak parçalanan tuz yüklü “Kızılırmak” vapuru mürettebatından karaya çıkabilenlerden dört kişi donarak öldü. Kaptan, çarkçı ve bir kısım mürettebat ise kaza sırasında kayboldu. Sinop'a tuz getiren “Yelkenci” vapuru süvarisi Reşat Erkurt tarafından, ölen

⁴¹² Sinop, 24 Haziran 1942.

⁴¹³ Haydar Dernekbaşı'nın, Sinop Belediye Başkanlığı yapmış Sami Dernekbaşı'nın kardeşi olduğu, soyadı alanların yayınlandığı Sinop Gazetesinde, Nisikâhyası oğlu Cafer ve oğulları Sami, Haydar ve Ali'nin “Dernekbaşı” soyadını aldığıının duyurulmasından (Sinop, 31 İkincikânun 1935) anlaşılmaktadır.

⁴¹⁴ Sinop, 29 Haziran 1949.

⁴¹⁵ Sinop, 18 Ağustos 1932.

denizcilerin “*istirahatı ruhları için*” Yalı çarşısındaki Hacı Ömer Efendi Camiinde mevlit okutulduktan sonra mezarları ziyaret edildi ve başlarına taş dikildi.⁴¹⁶

Sinop Gazetesinde yeralan bir başka ölümlü deniz haberi, 1932 yılında Sinop limanını ziyaret eden bir savaş gemisinin buhar borularından birinin Sinop’tan ayrıldıktan sonra patlaması ve ağır yaralanan iki bahriyelinin Sinop Memleket Hastanesinde şehit olarak Sinop’a defnedilmeleri ve sonrasında yapılan törenle ilgilidir.

21 Ağustos 1932 pazar günü öğlen saatlerinde Sinop limanına gelen “*Yavuz*” savaş gemisi pazartesi öğlen saatlerinde ayrıldı. Halk tarafından çok ilgi gören bu ziyaret 25 Ağustos 1932 tarih ve 825 sayılı gazetenin baş sayfasında “*Donanmamızın Gözbebeği Yavuz Sinop’ta*” başlıklı bir haberle duyuruldu. Yavuz’un ziyaretiyle ilgili uzun haberin son cümlesinde, “*Yavuzun hareketinden iki saat evvel gelen, filonun aksamından Berk torpito kruvazöründe Yavuzdan bir buçuk saat sonra limandan ayrılmışlardır*” denilerek, Sinop’a “*Yavuz*” ile birlikte gelen “*Berk*” adlı bir kruvazörden bahsedilmektedir. Berk krüvazöründe yaşanan bir olay o günlerde Sinop gündeminde önemli bir yer işgal etti. Gazetenin 1 Eylül 1932 tarihli 826. sayısında baş sayfadan verilen habere göre, limandan ayrılan krüvazörün buhar borularından birinin patlaması nedeniyle yaralanarak pazartesi günü (22 Ağustos) memleket hastanesine getirilen askerlerden Cideli Mustafaoğlu Ali Haydar aynı gün akşamüzeri vefat etti ve Büyük Camide kılınan namazdan sonra törenle yeni kabristana defnedildi. Rizenin Balıkçılar köyünden Murtazaoğullarından Ali Haydar da 29 Ağustosta vefat etti ve Büyük Camide kılınan namazdan sonra törenle defnedildi.⁴¹⁷ “*Berk*” ve “*Peyk*” kruvazörleri 3 Eylül’de Sinop’a geldi. Askeri ve sivil erkânın katılımıyla anma törenleri yapıldı. Vilâyet Mektupçusu, Bahriye Mülâzımı Hasan Bey ve Gelibolulu Hamza Onbaşı’nın nutukları ile Muallim Şemsettin Sami’nin (Ş. S. Kubilay) şehitlerle ilgili yazısı 8 Eylül tarihli vilâyet gazetesinde yayınlandı. Mezarlıktaki tören sırasında bahriyeliler şehitlerin başına bir de levha dikti:

“*YOLCU*
Kaza neticesinde Berkte yanarak ölen Mehmet ve Hüseyin burada yatar.”

⁴¹⁶ Sinop, 18 İkcikânun 1940.

⁴¹⁷ Sinop, 25 Ağustos 1932, Sinop, 1 Eylül 1932.

3-9-932⁴¹⁸

Sinop'ta yaşanan boğulma ve deniz kazalarıyla ilgili haberlerden iki tanesinin gazetede yayınlanan metnini burada örnek olarak vermek isterim:

“Denizde boğulan bir çocuk

Tersane çarşusunda bakkal Hayri Çakmağın 5,6 yaşlarındaki Hüseyin adındaki çocuğu 8/8/949 pazartesi günü sabahtan iskele civarında dolaşırken denize düşerek boğulmuştur.”⁴¹⁹

“İki Balıkçı Denizde Boğuldular

8/2/944 günü Zeytinlik açıklarında balık avlanmaktaolan Gerzeli Kadir oğlu 313 doğumlu İsmail Atarla Mustafa oğlu 923 doğumlu Emiş büyük baş adlarında iki balıkçı sandalının her nasılsa kapaklanması üzerine düşmüşlerdir motorla imdardlarına gidilmişsede vaktinda yetişilmediğinden her ikisi boğulmuşlardır.”⁴²⁰

Sinop dışındaki Sinoplular'ın geçirdiği kazalar ve ölümlerinin de yer aldığı Sinop Gazetesi, Sinop'un yetiştirdiği Kurtuluş Savaşı gazisi ve diplomat Kemalettin Sami Paşa'nın Almanya'da geçirdiği trafik kazasını, 19 Mayıs 1932 tarihli sayısında, *“Berlin... Çok feci bir otomobil kazası/Hemşehrimiz Kemalettin Sami Pş. Hz. Ağır bir surette Yaralandılar”* başlığıyla ilk sayfadan verdi. *“Vahmardan⁴²¹ gelmekte olan Türkiye Büyük Elçisi Kemalettin Sami paşanın otomobili kapaklanmıştır.”* cümlesiyle başlayan haberde, otomobilde bulunan Berlin fahri konsolosunun kızı ve karısının ağır yaralı olduğu, konsolosun karısının hastanede vefat ettiği, şöfor ve konsolosun hafif yaralı olduğu, Paşanın ise Weimer'daki hastaneye kaldırıldığında kendinde olmadığı belirtilmektedir. Ancak, *“doktorlar henüz hastadan ümit kesmiş değillerdir.”* Paşa ertesi gün kendine gelmiş ve sonraki günlerde *“ahvali sıhhiyesinde selâh görülmüştür.”⁴²²* Gazetenin 26 Mayıs tarihli sayısı paşanın sağlık durumunun iyiye gittiğini duyurmaktadır:

“Kemalettin Sami Pş.nin Ahvali Sıhhiyesi

Türkiye Sefiri Kemalettin Sami paşanın ahvali sıhhiyesi iyileşmektedir. Paşa etrafındakilerle görüşmeğe başlamıştır.”⁴²³

⁴¹⁸ Sinop, 8 Eylül 1932. Şehit denizcilerin mezarlarını ve levhayı mezarlıkta aradım, bulamadım.

⁴¹⁹ Sinop, 10 Ağustos 1949.

⁴²⁰ Sinop, 16 Şubat 1944.

⁴²¹ Haberin ilerleyen bölümlerinde “Vahimar” olarak yazılan yer “Weimer” olmalı.

⁴²² Sinop, 19 Mayıs 1932.

⁴²³ Sinop, 26 Mayıs 1932.

Kemalettin Sami Paşa'nın tamamen iyileştiği 7 Temmuz 1932 tarihli Sinop Gazetesinde duyuruldu.⁴²⁴

Sinoplu Dr. Rıza Nur'un vefatı ise 7 gün sonra, 16 Eylül 1942 tarihli Sinop Gazetesinde yayınlandı:

*“Hemşerimiz Doktor Rıza Nur'un Vefatı
9 tarihli İstanbul gazetelerinde Doktor Rıza Nurun ölümü haberini
tessürle okuduk. Daha 20 gün önce şehrimizde hava tebdili için bulunan Rıza
Nur burada birbuçuk ay kadar kalmış ve istirahat etmişti.
Rıza Nur her sene memleketine gelir, burada birkaç ay isitrahah
ettikten sonra senenin diğer zamanlarını İstanbul'da geçirirdi.*

.....⁴²⁵

Haberin devamında Rıza Nur'un eğitim hayatı ve tıp çalışmaları ile ilgili bilgi verilmesine rağmen, milletvekilliği ve bakanlığı, Lozan görüşmelerine katılması, yurt dışına çıkması gibi konulardan hiç söz edilmemekte; biyografisi, *“Doktor Rıza Nur 1908 Meşrutiyet İnkılâbından sonra tıp sahasındaki faaliyetini bırakmış, siyasi hayata atılmıştı. İlmî sahalarda da meşgul olarak birçok eserleri intişar etmiştir”*⁴²⁶ denilerek Ankara Hükümeti'ndeki çalışmaları ve ihtilafları görmezden gelindi.

Türk-İslâm inancında ölünün arkasından mevlit okutma geleneği yaygındır. Sinop'ta da camilerde okutulan mevlitler Sinop Gazetesinde duyuruldu. Sinop'ta mevlitlerin çoğunlukla Büyük Cami (Alaattin Camii) veya Hacı Ömer Efendi Camilerinde (Tersane Camii) okutulduğu görülmektedir. Sinop Gazetesinde yayınlanan mevlit ilanlarında bir seçme yaptım.

Tersanedeki camiyi yaptıran ve adını veren Ömer Koca'nın mevlidinin de aralarında olduğu bazı mevlit duyuruları şöyledir:

*“Mevlûd
Babamız ömer Kocanın yaptırmış olduğu Tersane Camiinde
Rebiülevvelin onikinci Perşembe gecesine rastlayan gecede merhumun
ruhuna yatsı namazından soramevlûd okutturulacağından dostlarımızın
bulunmasını dileriz.
İzzed, Murad Koca”*⁴²⁷

⁴²⁴ Sinop, 7 Temmuz 1932.

⁴²⁵ Sinop, 16 Eylül 1942. Gazetenin sadece Dr. Rıza Nur'un ölüm haberini duyuran ikinci sayfası, teknik bir hata nedeniyle olsa gerek, “26 Eylül” tarihini taşımaktadır.

⁴²⁶ Sinop, 26 Eylül 1942.

⁴²⁷ Sinop, 6 Haziran 1935.

*“Annem Firdes Öz Turanın ruhunu tazizen 9/6/935 Pazar günü büyük camide öğle namazından sonra mevlüd okunacaktır. Arzu edenlerin buyurmalarını saygılarımla dilerim.
Tahsin Öz Turan”*

*“Mevlud
Merhum Posta ve Telgraf müdürü Riyazinin ruhu için 22 Şubat Cuma günü öğle namazını müteakip Tersane camiinde mevlud okunacağından arzu edenlerin teşrifleri rica olunur.”⁴²⁸*

*“Mevlüt
2/5/935 Perşembe günü hayata gözlerini kapayan Anam Firdesin hatırasını tâzizen 10/5/935 tarihine rastlayan Cuma günü büyük camide mevlüt okunacaktır. Arzu buyuranlar gelsinler.
Maliye muhasebe kâtibi
Tahsin Öz Turan”⁴²⁹*

Nişan ve evlilik haberleri, dönemin basınında yer alan toplumsal olaylardandı. Halkevlerinin kurulmasından sonra Halkevi salonunun nişan ve düğün gibi toplumsal olaylara da ev sahipliği yaptığı görülmektedir. Sinop Gazetesinde 1941 yılında yayınlanan bir habere göre kentte evlilikler artmaktaydı:

*“Evlenmeler artıyor
Sinop şehrinde evlenme mikdarı seneden seneye artmaktadır. İlk teşekkülünden beri, yani 15 yıl içinde Belediyemiz evlendirme memurluğu 636 çiftin nikahını kıymış olup geçen sene içinde bu mikdar 117 yi bulmuştur ki evvelki senelere nazaran vasati olarak üç misli artmış demektir.”⁴³⁰*

Dönemin basınında yer alan nişan ve evlilik haberlerinden bazıları şunlardır:

*“Nişan Merasimi
Merkez mektebi muallimlerinden Meliha Ahmet Hanımla Terzi Mustafa Talat Beyin nişan merasimi pazar günü akşamı Halk evi salonunda pek samimi bir surette yapılmıştır.
İçtimada Vali Beyefendi ile Refikai Muhteremleri Hanımefendi ve davetli bulunan birçok güzide ve münevver zevat maa aile ile mevcut bulunmuşlardır.
Nişan yüzükleri Vali Beyefendi tarafından bizzat parmaklarına takılmış ve ebedi bir yuva kurmak arzusunda bulunan bu iki gence saadetler temenni ve kendileri tebrik etmişlerdir.
Nişan merasimini müteakip mers’ut çiftler ve güzide bazı aileler dans etmiş ve nişan merasimi pek parlak surette tes’it olunmuştur.
Davetli bulunan zevat ve ailelere Çikolata, çay ve pasta ikram edilmiş ve bu suretle çok samimi bir gece yaşatılmıştır.*

⁴²⁸ Sinop, 14 Şubat 1935.

⁴²⁹ Sinop, 9 Mayıs 1935.

⁴³⁰ Sinop, 18 Haziran 1941.

Kadın, erkek üçyüz kadar davetlinin huzurunda nişanları yapılan iki genci tebrik eder, kurdukları yuvada mes'ut olmalarını dileriz.”⁴³¹

Terzi Mustafa Talât Bey ile Muallim Meliha Hanım'ın nikah merasimlerinin yaklaşık 1.5 ay sonra yapıldığı Sinop Gazetesinde duyuruldu.⁴³²

“Nişan

Yatı mektebi müdürü Abdurrahman beyle merkez ilk mektebi muallimlerinden Muazzez hanımın nişan merasimi, 24-7-932 günü akşamı Muazzez hanımın hanelerinde akraba ve ehlibalaları huzurunda yapılmıştır.

Genç arkadaşları tebrik eder, kuracakları yuvada saadetle yaşamalarını dileriz.”⁴³³

“Mutlu bir Düğün

Dün gece askeri gazinoda genç ve güzide subaylarımızdan Yaşar Özkurtla Boyabat öğretmenlerinden Bayan Nadiye Özdenin kerimeleri Bayan Nedimenin düğünleri yapılmıştır. Sayın Valimizle Garnizon komutanı ve Zingal şirketi umum Müdürü bay Tevfik Ali, şirketin Ayancık direktörü bay Enver Kök salonu dolduran davetliler arasında bulunuyorlardı. Genç çiftler sık sık sahaya atılmış, Cazın coşkun sesinden vecde gelen yaşlılarda bunlara katılmıştır. Düğün çok neş'eli olmuş ve geç vakitlere kadar devam etmiştir. Yeni yuvaya saadetler dileriz.”⁴³⁴

“Nikâh Töreni

Değerli hâkimlerinden Bayan Jale Kulaksızoğlu ile aydın gençlerimizden Bay Hüseyin Niyazi'nin Cüma günü Halkevi salonunda nikâhları yapılmıştır. Bu törende sayın hâkimlerimizle birlikte bir çok güzide şahsiyetlerde hazır bulunmuşlardır. Her ikisinded saadetler dileriz.”⁴³⁵

“Mes'ut Evlenme

Basımevimiz mürettiplerinden Turan Bilgili ile Fehmi kızı Sabriye Öztürk'ün evlenme törenleri 19/11/950 günü icra kılınmıştır. Kendilerini tebrik eder ve mes'ut olmalarını dileriz.”⁴³⁶

Sinop sancağının âdetleri, Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti tarafından 1922 yılında yayınlanan “*Sıhhi İctimai Coğrafya*” kitabının “*Ânana*” başlıklı bölümünde, doğum, kundak, beşik, okula başlama, sünnet, evlenme, gelin alma, düğün gibi başlıklar altında ele alındı. Bunlardan köylere mahsus olanları ayırıp, kentlerde de uygulanan ya da uygulanma olasılığı olanlardan kısaca bahsetmek istiyorum.

⁴³¹ Sinop, 14 Nisan 1932.

⁴³² Sinop, 2 Haziran 1932.

⁴³³ Sinop, 28 Temmuz 1932.

⁴³⁴ Sinop, 8 Mart 1944.

⁴³⁵ A.g.y.

⁴³⁶ Sinop, 22 Kasım 1950.

Doğumu yaklaşan kadın, hısım, akraba ve komşulara götürülerek gösterilir; ilk sancılarının başlamasından önce ebe çağrılarak çocuğun rahimdeki duruşu düzgün değilse düzeltirdi.⁴³⁷ Sancılar başlayınca ebe sandalyesini ve çamaşırlarını alarak doğumun yapılacağı eve giderdi. Hısım, akraba ve komşular da doğumun yapılacağı eve çağrılırdı. Gelen kadınlar anne adayının sırtını sıvazlar; “*Meryem ana el!*” denilen bir ağaç kökü parçası suya konularak Kelime-i Tevhid yazılı bir bez hamile kadının başına örtülürdü. Güç doğumlarda hamile kadın kusturulur, yüksek bir yerden atlatılırdı. Doğan çocuk derhal yıkanır ve hazırlanan bezlere sarılırdı. Doğumun ertesi günü çocuğun kundak töreni yapılırdı. Ebe, çocuğu kundağa sarıp babasına ve diğer hazır bulunanlara gösterip bahşiş alırdı. Bebeğin beşiğe konması sırasında da bir yumurta beşik etrafında üç defa dolaştırılarak yüksek bir yere konurdu. Bu yumurta bebeğin kırkı çıktıktan sonra hamamda yıkanması sırasında kullanılan yıkama suyuna karıştırılırdı. Lohusa kadın yatırılarak bir hafta boyunca lohusa görmeye gelenlere karanfil ve tarçın kokulu şerbetler ikram edilir. Lohusa kırkı çıktıktan sonra dışarı çıkardı. Kırkı çıkan çocuk hamamda yumurtalı su ile yıkanırken ebeye de bahşiş verilirdi.⁴³⁸

Livada sünnet yaşı 7-9’du. Sünnetler daha çok mayıs ve haziran aylarında, berberler tarafında yapılırdı. Kesim sırasında çocuğa uzun entari giydirilerek meydana getirilirdi. Etrafı saran kalabalık tekbir getirir, gürültü yapar, çocuğun ağzına lokum şekeri sıkıştırılarak kesim yapılırdı. Yara üzerine içeriğini sünnetçinin bildiği bir toz serpilirdi. Sünnetten sonra çocuk bir yatağa yatırılır, davetlilere limonata, süt ve şerbet ikram edilirdi. Çocuğa bahşiş ve hediyeler verilirdi. Sünnet törenlerinin, “*Sıhhi İctimai Coğrafya*” kitabında anlatılan diğer bölümlerinin son yıllarda yapılmadığı belirtilmektedir.⁴³⁹

Livada belirli bir evlenme yaşı olmadığı belirtilmekle birlikte, genellikle erkekler için 15-25, kadınlar için 14-18 yaşları evlilik yaşı olarak verilmekte; yaşı küçük kızlar yaşlı erkeklerle evlendirildiği gibi, genç erkeklerin 40’lı yaşlarda kadınlarla da evlendirilebildiği belirtilmektedir.⁴⁴⁰ Küçük yaştaki evliliklerin ve genç-

⁴³⁷ Bu işlemin “güya” sözcüğü kullanılarak anlatılması, yapılan işlemin sembolik olduğunu göstermektedir.

⁴³⁸ Mehmed Said, a.g.e., s. 35-36; İbrahim Başağaoğlu (Hazırlayan), **Sinop İlinin Sağlık Coğrafyası (Türkiye’nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası-Sinop Sancağı)**, İnkizler Ofset, Sinop, 2002, s. 32-34.

⁴³⁹ Mehmed Said, a.g.e., s. 37; Başağaoğlu, a.g.e., s. 34-35.

⁴⁴⁰ Mehmed Said, a.g.e., s. 38; Başağaoğlu, a.g.e., s. 35.

yaşlı evliliklerinin daha çok köylerde olabileceğini, kent merkezinde sık görülemeyeceğini düşünüyorum.

“*Gelin alma*” adı verilen ve Sinop’ta hâlâ yaygın olarak görülen, evlenecek genç kızın baba evinden alınması töreni, genellikle perşembe günü yapılırdı. Perşembe günü oğlan tarafından olan kadınlar toplanarak gelin evine giderler, burada toplanmış olan kız tarafının kadınlarıyla bir araya gelirler, bu arada gelinin başına para serpilir, hediye verilirdi. Yalnız kadınlardan oluşan bu topluluk gelini babasının evinden alarak kocasının evine götürürdü. Gelin kocasının evine gireceği sırada bir kadın tarafından ayaklarının altına pirinç taneleri serpilirken, başka bir kadın tarafından da ibrikle su dökülürdü.⁴⁴¹

Zifaf genellikle cuma geceleri icra edilirdi. Cuma gecesi yatsı namazından sonra damat ilahilerle ve havai fişeklerle evin kapısına kadar getirilir, duadan sonra içeriye girerken, her yerde âdet olduğu üzere arkasından yumruklanırdı.⁴⁴²

“*Sıhhi İctimai Coğrafya*”da, düğünlerin eskiden çok daha gösterişli olduğu, son yıllarda ise sadeleştiği belirtilmekte, kına gecesi geleneğinin devam ettiğinden sözedilmektedir.

Doğumlar, ölümler ve evlenmeler, her kent gibi Sinop’ta da bireylerin ve kent halkının yaşamında derin izler bırakan önemli olaylardı. Sinop’ta son derece monoton olan günlük yaşamın akışına renk katan olaylardan biri de, vapurun gelişi idi. Özellikle Halkevi etkinliklerinin olmadığı 1920’li yıllarda vapurun gelişi ayrı bir önem kazanmaktaydı. Dış dünyadan konuklar ve haberler getiren vapurun gelişi, Zekeriya Sertel’in anılarında da yer almaktadır:

*“Haftada bir vapur gelir, postayı getirirdi: O gün, şehrin tek hareketli günüydü. Vapur bize İstanbul’un kokusunu getirdiği için erkenden sahile iner, gece yarısına kadar sahil boyunca sürünür dururduk.”*⁴⁴³

Sinop’u dış dünyaya bağlayan vapurun gelişi, sonraki yıllarda da kent yaşamındaki önemli olaylardandı. 1950’lerden sonra da vapurun çalıştığı süre boyunca Sinoplular vapuru karşılamaya özel bir önem verdi. 1950 öncesi Sinop’a

⁴⁴¹ Mehmed Said, a.g.e., s. 38-39; Başağaoğlu, a.g.e., s. 35-36.

⁴⁴² Mehmed Said, a.g.e., s. 39; Başağaoğlu, a.g.e., s. 36.

⁴⁴³ Sertel, a.g.e., s. 136.

gelen ve gidenlerin çok büyük bir kısmının kullandığı vapur yolcularından bilinen simalar, Sinop Gazetesinin hemen hemen her sayısındaki “Gelenler-Gidenler” bölümüne konuk oluyordu. Gazetenin hemen hemen her sayısında yer alan “Gelenler-Gidenler” bölümündeki haberlerden birkaç tanesini aşağıya aktardım:

“Doktor Osman Bey

Vilayet Umumi Meclis azasından, Miralaylıktan müteakıt Doktor Osman bey bu sene Ortamektebden birincilikle mezun olan oğlu Vedat Efendi'nin Lise tahsilini devam etmesi için İstanbulda ikamet etmek üzere dün akşam Erzurum vapurile maâile İstanbula gitmiştir.

Muhterem Doktora eyi yolculuklar ve memleket için yetişecek oğluna da muvaffakiyetler dileriz.”⁴⁴⁴

“Doktor Sadrettin Bf.

Sihhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti Celilesi muhterem Müfettişi Doktor Sadrettin Bf. Erzurum vapurile şehrimize gelmişlerdir.”⁴⁴⁵

“Kıymetli hemşehrilerimizden olup yirmi yıldan beri İstanbulda bulunan Emniyet sandığı memurlarından bay Ali maaile Sinoba gelmişlerdir.”⁴⁴⁶

“Hükümet Doktoru Geldi

Vilâyet Hükümet Doktorluğuna tayin edildiğini evvelce haber verdiğimiz Bay Fahri Balta Perşembe günü Güneysu vapurile şehrimize gelerek işe başlamıştır.”⁴⁴⁷

“Bitlis İlinin Tuğ ilcesi eski orman mühendis muavini Sinoplu Alâattin Gümüş Cide İlcesi orman mühendis muavinliğine tayin edilmiş olup akrabalarını ve hemşehrilerini ziyaret etmek üzere Samsundan şehrimize gelmiştir.”⁴⁴⁸

Sinop'a yapılan bireysel ziyaretler yanında zaman zaman askeri gemiler de uğrayarak kenti ziyaret etti. Bunlardan biri de “Deniz Akademisi”⁴⁴⁹ öğrencilerinin 1934 yılındaki ziyaretiydi:

“Deniz Akademisi Talebesinin Limanımızı Ziyaretleri

Deniz Akademisi talabesini hamil olup Cuma günü limanımıza gelmiş olan Hızır Reis gambotu Kumandan ve Zabitanı ile Talebe ve Muallimleri beyler şerefine Cumartesi günü saat on yedi de Belediyemiz tarafından Parkta 50 kişilik bir Çay ziyafeti verilmiş ve Gazi Heykeli önünde Valimiz

⁴⁴⁴ Sinop, 12 Temmuz 1934.

⁴⁴⁵ Sinop, 19 Temmuz 1934.

⁴⁴⁶ Sinop, 15 Temmuz 1937.

⁴⁴⁷ Sinop, 17 Eylül 1941.

⁴⁴⁸ Sinop, 4 Mayıs 1949.

⁴⁴⁹ “Deniz Harp Okulu” olmalı.

Abdülhak Bf. İle bütün Rüesa ve Umera ve güzide bir halk kitle ile birlikte Fotoğrafler alınmıştır.

*Geminin muhterem kumandan ve zabitanı ile Akademi talebesi ve muallimleri beyler şehrimizin her tarafını; Resmi, Hususi bütün müessesatını, Memleket Hastanesini, Hapishanesini ve yeni yapılan Cümhuriyet ve Tayyare meydanlarını da gezerek gördükleri İmar faaliyetlerinden mütehassis olmuşlar, Deniz Şehitleri Abidesi önünde merasim yaparak, Fotoğrafler alarak halkımızın çoğunun tezahuratı arasında ertesi günü limanımızdan müfarakat eylemişlerdir.*⁴⁵⁰

Sinop'u Türk savaş gemileri ziyaret ettiği gibi, zaman zaman yabancı gemiler de ziyaret etti. Bunlardan biri, Romanya donanmasına ait, Yüzbaşı Ioan Burcea komutasındaki "Lt. Commandeur Stihi Eugen" adlı gambotun 1936'daki ziyaretidir. Karadeniz ve Ege Denizi'nde "bir tâlim seyahatine başlayacak" olan geminin, bu seyahat sırasında İstanbul, Sinop ve Ereğli limanlarını ziyaret etme isteği, "Romanya Sefareti Kraliyesi" tarafından Hariciye Vekâleti'ne iletildi. Sefaretin iletildiği programa göre gambot, 22 Ağustos saat 7'ya doğru Sinop'ta olacak, 23 Ağustos'ta saat 12'de ise Sinop'tan ayrılacaktı. Sefaret, savaş gemisinin, aralarında Sinop'un da bulunduğu limanları ziyaret etmesi ve mürettebatın üniforma ile karaya çıkmasına izin verilmesini istedi.⁴⁵¹ Dışişleri Bakanlığı, Romen gemisine izin verildiği konusunda Başbakanlığa yazdığı yazıda şu ifadeleri kullandı:

“

Mezkûr geminin oraları ziyaret etmesinde askeri bir mahzur olmadığı ve mürettebatının da türk liman ve kara sularını ziyarete gelecek ecnebi gemilerinin ziyaret etmeleri hakkındaki nizamnamesinin 11-inci maddesine tevfi kan silahsız olarak karaya çıkabilecekleri ve bu bapta askeri makamlara emir verilmiş olduğu Genelkurmay Başkanlığından alınan 18.8.936 tarihli ve 24511 sayılı cevabi tezkerede bildirilmiştir.

.....⁴⁵²

Yabancı gemi ve uçaklar, Sinop'a sadece ziyaret için gelmedi. 14 Eylül 1949'da saat 15.30'da bir Rus okul uçağı Boztepe Yarımadası'ndaki düzlüğe indi. Uçağın üsteğmen rütbesindeki pilotu Türkiye'ye iltica etmek istediğini beyan etti.⁴⁵³ Uçağın iki ay kadar sonra Ruslar tarafından imha edildiği Sinop Gazetesinde duyuruldu:

⁴⁵⁰ Sinop, 12 Temmuz 1934.

⁴⁵¹ BCA, Fon Kodu: 30..10.0.0/Yer No: 200.367..11.

⁴⁵² A.g.y.

⁴⁵³ Sinop, 14 Eylül 1949.

“İki ay evvel Adada sülük gölü mevkiine inerek muhafaza altına alındığını yazdığımız Rus okul uçağı, geçen gün Ankaradan Rus sefarethanesinden gelen üç kişiden mürekkep bir hey’et tarafından uçak olduğu yerde benzinle yakılmış ve bilahıra yanan enkazıda araba ile sahile getirilerek kayıkla 1000 m mesafede denize atılmak üzere yok edilmiştir.”⁴⁵⁴

1949 sonbaharında sinemada yangın çıktı. 4 Ekim 1949 salı akşamı sinemada büfenin benzin ocağının parlaması ile yangın çıktı. Yangın tehlikesi nedeniyle sinemanın bu salonda işletilmesi uygun bulunmadı. Kentte yeni bir sinema binası yapılmasına rağmen bu yeni bina TEKEL tarafından depo olarak kullanılıyordu. Yangından sonra TEKEL yeni sinema binasındaki tütünleri taşımaya başladı. Yangın haberinin devamında, yeni sinemanın büyük masrafla yapıldığı ancak amaç dışı kullanıldığına değinildi.⁴⁵⁵

Genelde sakin bir kent olan Sinop’ta, gazete haberlerine göre cinayet ve hırsızlık gibi adi suçların sık işlendiği söylenemez. Sinop köylerinde, başta cinayet ve hayvan hırsızlığı olmak üzere pek çok adli olay yaşanmasına rağmen kent merkezinde Sinop Gazetesine yansıyan pek az cinayet ve hırsızlık haberi vardır. Bunlardan biri de 1944 yılında işlenen bir cinayettir. Ancak bu olayda da katiller ve maktul köyden gelmişlerdi:

“Kaleyazısında bir katil hadisesi

11/7/944 Salı günü Kaleyazısı çarşısında kan gütme yüzünden bir cinayet işlenilmiştir. Hasımlarını takip ederek şehre geldikleri anlaşılan Avdan köyünden Mehmet oğlu 926 doğumlu Halit Önder’le Erikli köyünden Osman oğlu 929 doğumlu Salâhattin Biriz öğleden sonra saat 15 de Taypaklı köyünden Hasan oğlu 313 doğumlu Ahmet Altunel namındaki şahsı tabanca ile öldürdüklerinden yakalanarak meşhut suçlar mahkemesine verilmişlerdir. Katillerden Salâhattin 30 ve Halit 20 yıl hapse mahkûm olmuşlardır.”⁴⁵⁶

Bir cezaevi kenti olan Sinop’ta yapılan idamlar da vilâyet gazetesinde yayınlandı. 19 Temmuz 1934 tarihli Sinop Gazetesinde, Boyabat’ın bir köyünde, kaçırmak istediği kızın annesini ve babasının öldüren İbrahim isimli şahsın Sinop’ta asıldığı haber verildi.⁴⁵⁷ Bu haberde idamın cezaevinde mi yoksa halka açık bir alanda mı gerçekleştiği bilgisi yoktur. 1942 yılındaki bir başka idam haberinde ise infazın kamuya açık bir alanda gerçekleştiği belirtildi. Bu habere göre, Ayancık’ın bir köyünde işlenen cinayet nedeniyle Sinop Ağır Ceza Mahkemesi tarafından hakkında

⁴⁵⁴ Sinop, 16 Kasım 1949.

⁴⁵⁵ Sinop, 12 Ekim 1949.

⁴⁵⁶ Sinop, 12 Temmuz 1944.

⁴⁵⁷ Sinop, 19 Temmuz 1934.

verilen ölüm cezasının TBMM tarafından 10 Haziran 1942 tarihinde onaylanması üzerine sanık 1908 doğumlu Ömer Şentürk, sabah saat 03.30'da Sinop Kaleyazısı Camii önünde infaz edildi.⁴⁵⁸

Sinop'ta günlük yaşamlar ilgili olarak en son, Sinop'a özgü bir gelenek olan, günümüzde de kutlanan, "Sellim" olarak da adlandırılan "Helesa" geleneğinden söz etmek istiyorum.

Sinop'a özgü önemli bir gelenek olan "Sellim" ya da "Helesa", her yıl Ramazan ayında kutlanır. Geleneğin dayandığı söylence şöyledir: Azgın Karadeniz sularında yelkenli gemilerin işlediği eski dönemlerde, bir kış günü, yelkenli bir gemi Sinop limanına sığır. Olumsuz hava koşulları nedeniyle mahsur kalan gemide kumanya tükenmesine rağmen denizciler kente gidip yiyecek istemeyi onurlarına yediremezler. Açlık başladıktan sonra kaptanın aklına mani söyleyerek yardım toplamak gelir. Bir gece filikayı karaya çıkaran ve fenerle sokaklarda dolaştıran denizciler, yardımları beraberlerinde dolaştırdıkları filikaya toplarlar. Bu olayın anısına her yıl Ramazan ayının ortasında Sinop'ta aynı mani söylenerek fenerler eşliğinde, birkaç kişinin dolaştırabileceği büyüklükte süslü bir kayık dolaştırılır ve bahşiş toplanır. Gençler bir taraftan kayığı gezdirirken bir taraftan kapıları çalarak mani söyler ve bahşiş isterler.⁴⁵⁹

⁴⁵⁸ Sinop, 24 Haziran 1942.

⁴⁵⁹ Söylenceyi yazarken Sinop İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü internet sayfasındaki metinden yararlandım (Sinop İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, <http://www.sinopkulturturizm.gov.tr/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF0D262A49C727F232DA0DEA1925E150E9>) (Erişim Tarihi: 9 Kasım 2009).

Helesa'da söylenen mani şöyledir:

"Helesa

*Bismillahla başlayalım
Ayva dalı taşlayalım
Bu yıl burda kışlayalım
Helesa yelesa
Heyemola yusa hop*

*Altımızda çürük minder
Altını üstüne dönder
Aman beyim bahşiş gönder
Nakarat*

*Ahçımızın adı Tayyar
Bir kepçe koyar iki sayar
Bununla gemici doyar
Nakarat*

*Gemi geldi duydunuz mu
Selam verip aldınız mı
Bu gemiyi tanıdınız mı
Nakarat*

*Kaptanımız fener taşır
Uyuz olmaz durmaz kaşır
Tayfalarım hamsi taşır
Nakarat*

*İnce burundan geçerken
Sırmalı sancak açarken
Biz doldurup biz içerken
Nakarat*

*Bir gemim var çift direkli
Tayfası aslan yürekli
Filikası çifte kürekli
Nakarat*

*Elimde şimşir sopası
Olduk çocuk maskarası
Sonumuz mektep hocası
Nakarat*

*Aşağı hamamın yokuşu
Söküldü mestin dikişi
İlle de kocakarıların cümbüşü
Nakarat*

*Dal budarım dal budarım
Bahçede bülbül güderim
Sizleri her yerde methederim
Nakarat*

*Bahşişi almamış olmaz
Gemi düzenini bulmaz
Tayfalar buna razı olmaz
Nakarat*

*Sıçan gelir takur tukur
Ben sanırım düze dokur
Komşu bizden fakir
Nakarat*

*Büyük cami direk ister
Söylemeye yürek ister
Arkadaşlar bahşiş ister
Nakarat*

*Aşağları geze geldim
İnci mercan dize geldim
Bakın beyim size geldim
Nakarat*

*Bir gemim var boyda bosta
Baş üstüne kurdum posta
Bizden selam olsun eşe dosta
Nakarat*

*Hasan ağbi geldik size
Hatırın kalmasın bize
Bahşişi çok gönder bize
Nakarat⁴⁶⁰*

⁴⁶⁰ A.g.y.

3.1.2. Bayramlar, Kutlamalar ve Anmalar

Kentler, fiziksel mekân kurgusu ve mimari eserleriyle kimlik kazandıkları gibi, mekânı biçimlendiren kentlilerin toplumsal yapısı ve eylemleriyle de kimlik kazanır. Kent halkını buluşturan eylemler, kentin yaşayan sosyal dokusunu yansıtır. Bu eylemler, ortak sevinçler ya da acılar çerçevesinde gelişerek kentin belleğinde yer eder, kuşaktan kuşağa aktarılır. Bu ortak eylemler, yeni yıl kutlamaları gibi evrensel sevinçlerden kaynaklanabileceği gibi, ulusal ve/veya dini temele dayanan kutlamalar da olabilir; festivaller, karnavallar gibi yerel de olabilir. Bayramlar, kurtuluş günleri, açılışlar gibi sevinçli paylaşımlar da olabilir; ulusal önem taşıyan bir devlet adamının, edebiyatçının kaybı ve anmalar gibi kederli birliktelikler de olabilir.

Sinop'ta 1923-1950 döneminde pek çok bayram, kutlama ve anma yaşandı. Bunlardan, Sinop Gazetesinin ulaşabildiğim sayılarına yansıyanlar arasından bir seçme yaptım. Her yıl yaşanan ve kutlanan iki dini bayram, her yıl kutlanan ulusal bayramlar, başta 10 Kasım olmak üzere tüm Türkiye'yi acıya boğan kayıpların anmaları, Türkiye'nin her köşesinde toplumu sevinçte ya da kederde bir araya getirdiği gibi elbette Sinop'ta da yaşandı. Bayramları ve diğer kutlamaları ard arda her yıl aktarmak yerine, her birini temsil edebilecek bir ya da birkaç kutlamayı, töreni, anmayı seçmeyi tercih ettim. Ne yazık ki, Cumhuriyet'in ilanının Sinop'ta nasıl karşılandığı gibi, ulaşamadığım kutlamalar da oldu.

Sinop basınında dini bayramların kutlanmasına ilişkin ayrıntılar göze çarpmamaktadır. 1920'li ve 30'lu yıllarda, genellikle kısa haberlerle, bayramın tarihi ve bayramlaşma programı duyurulurken, kurban bayramlarında kurban ve deri bağıışı konularına dikkat çekildi.

1928 yılının 30 Mayıs Çarşamba gününe rastlayan kurban bayramı, Vilâyet Müftülüğü tarafından 24 Mayıs tarihli Sinop Gazetesinde duyuruldu. Müftülük tarafından, 1 Mayıs 1928 tarihinin zilhicce⁴⁶¹ ayının başlangıcına denk geldiği, 29 Mayısın arife, 30 Mayısın ise bayram olduğu duyuruldu. Haberde, "*Binüçyüzkırkaltı senei hayriyesi zilhiccei şerifesinin ibtidası 1928 senesi mayısının yirmibirinci pazar ertesini gününün muteber olduğuna binaen 1928 senesi mayısının yirmidokuzuncu*

⁴⁶¹ Zilhicce, Kameri ayların onikincisidir. Hac ve kurban bu aya mahsustur. Zilhicce ayının dokuzuncu günü arife, onuncu günü ise Kurban Bayramının ilk günüdür.

Salı günü arifeye otuzuncu çeharşanba günü"nün ise *"iydi said"* olarak adlandırılan bayrama denk geldiği ifade edildi.⁴⁶² Gazetenin dört gün sonra yayınlanan bir sonraki sayısında ise perşembe günü bayrama rastladığından bu tarihte gazetenin çıkmayacağı belirtildi.⁴⁶³ Gazetenin aynı sayısında *"Unutmayalım"* başlığıyla yapılan bir başka duyuruda ise, kurban bedellerinin nakit olarak veya kesilecek kurbanların yardım olarak ya da kurbanların deri ve boynuzlarının, haberde *"üç mühim cemiyet"* olarak adlandırılan Tayyare, Hilâl-i Ahmer ve Cemiyet-i Etfal cemiyetlerine⁴⁶⁴ bağışlanması istendi.⁴⁶⁵

Günümüzde genellikle *"Ramazan Bayramı"*, zaman zaman da *"Şeker Bayramı"* olarak adlandırılan dini bayram, dönemin yerel basınında *"Fıtır Bayramı"*⁴⁶⁶ olarak adlandırılmaktadır.

23 Mart 1928 tarihine rastlayan Fıtır Bayramı dolayısıyla, 22 Mart tarihli Vilâyet Gazetesinde bir kutlama mesajı yayınlanarak, *"Müslümanların iki büyük kudsi bayramından fıtır bayramı"* gazete tarafından kutlandı.⁴⁶⁷ 1932 yılında şubat ayının başına rastlayan Fıtır Bayramı, Sinop Gazetesi tarafından, gazetenin 4 Şubat tarihli nüshasında ilk sayfada manşetten ve kutu içinde kutlandı:

*"Fıtır Bayramı
Tekarrübeden Fıtır Bayramının Vatandaşlarımız hakkında Yümlü
ve Saadetli olması temenniyatle arzı tebrikat eyleriz.
Sinop"*⁴⁶⁸

Gazetenin aynı nüshasında, Vilâyet, parti ve belediye'deki bayramlaşma programları da duyuruldu:

*"Vilâyet Makamından
Bayram münasebetile hususi ziyaretlerin Vali konağında badezevval
saat Ondörtten Onaltıya kadar kabul edileceği ilan olunur"*⁴⁶⁹

⁴⁶² Sinop, 24 Mayıs 1928.

⁴⁶³ Sinop, 28 Mayıs 1928.

⁴⁶⁴ Bu cemiyetlerle ilgili bilgiyi "Cemiyetler" alt başlığı altında verdim.

⁴⁶⁵ Sinop, 28 Mayıs 1928.

⁴⁶⁶ Fıtır, Arapça'da "yaratılış" anlamına gelir. Halk arasında "fitre" olarak adlandırılan "fıtır sadakası", Müslümanların Ramazan ayının sonunda vermesi vacip olan sadakadır.

⁴⁶⁷ Sinop, 22 Mart 1928.

⁴⁶⁸ Sinop, 4 Şubat 1932.

⁴⁶⁹ A.g.y.

*“C.H.F. Riyasetinden
Bayramın birinci günü öğleden sonra saat 14 ten on altıya kadar
gelecek ziyaretçilerle Firka binasındaki halkevi salonunda
bayramlaşılacaktır.”⁴⁷⁰*

*“Belediye Riyasetinden
Hemşehrilerimizin bayramlaşmasının, bayramın birinci günü Belediye
dairesinde öğleden sonra saat 14-16 ya kadar kabul edileceği ilan olunur.”⁴⁷¹*

Aynı yılda kurban bayramı ise 16 Nisan Cumartesi gününe denk geldi. Vilâyet Gazetesinde kurban bayramı ile ilgili kısa bir duyuru yayınlandı:

*“Kurban Bayramı
Nisanın 16ncı Cümartesi günü Kurban bayramı olduğu ilan olunur.”⁴⁷²*

1940'lı yıllar biterken, Vilâyet Gazetesinde dini günlere ilişkin olarak yayınlanan ilanlarda, Osmanlı döneminden kalan bozuk ve anlaşılmaz ifadeler yer almaya devam ediyordu:

*“1368 senei hicriyei kamriyesi remazanı şerifin iptidası 1949 senei
miladisi haziranının 28 inci Salı gününden muteber olmakla kadir gecesinin
24 temmuz Pazar gecesine ve bayramında 27 temmuz 1949 Çarşamba
gününe müsadif olduğu ve bayram namazının saat 6/30 geçerek kılınacağı
ilan olunur.”⁴⁷³*

Dini bayramlar gibi, kandiller de Sinop Vilâyet Gazetesinde duyuruldu ve kutlandı. 1932 yılında “Velâdeti Nebevi”⁴⁷⁴ “ile Hakimiyet-i Milliye Bayramı”nın⁴⁷⁵ aynı güne, 23 Temmuz Cumartesi gününe denk geldiği Sinop Gazetesinde yayınlanan ilanla duyuruldu.⁴⁷⁶

⁴⁷⁰ A.g.y.

⁴⁷¹ A.g.y.

⁴⁷² Sinop, 7 Nisan 1932.

⁴⁷³ Sinop, 22 Haziran 1949.

⁴⁷⁴ Velâdet-i Nebevi: Mevlit Kandili (“Peygamberin doğumu” anlamında).

⁴⁷⁵ 23 Temmuz 1932’de kutlanan ve “Hâkimiyet-i Milliye Bayramı” olarak anılan bayram, günümüzde “Ulusal Egemenlik Bayramı” adıyla 23 Nisan’da kutlanan bayram olmayıp, en son 1934 yılında kutlanan II. Meşrutiyet’in ilanının yıldönümüdür. 23 Temmuz, daha çok “Hürriyet Bayramı” olarak anılmakla birlikte, bu ilandan “Hâkimiyet-i Milliye” adının da kullanıldığı anlaşılmaktadır.

⁴⁷⁶ 14 Temmuz 1932 tarihli Sinop Gazetesi, cumartesi gününün (tarih verilmemekle birlikte Meşrutiyet’in yıldönümü 23 Temmuz 1932 Cumartesi gününe denk gelmektedir) II. Meşrutiyet’in yıldönümü ve mevlit kandiline denk geldiğini duyurmaktadır. Vilâyet Müftüğü tarafından Sinop Gazetesi aracılığıyla yapılan duyuruda ise kandilin 16 Temmuz 1932 Cumartesi günü kutlanacağı belirtilmektedir. Müftülüğün ilan ettiği tarih doğru olsa gerek. Bu durumda dini ve milli iki kutlama arasında bir hafta fark olmalıdır.

“Cumartesi günü Velâdeti Nebevi ve Hakimiyeti Milliye bayramına müsadiftir. Bu Mübeccel günü bütün okuyucularımıza kutlarız. Sinop”⁴⁷⁷

16 Temmuz tarihine rastlayan kandil Müftülükçe de duyuruldu:

“Vilâyet Müftülüğünden

Temmuzun on altıncı Cumartesi gününün velâdeti nebeviye müsadif olduğu ve yevmi mezkûrde öğle namazını müteakip Alaettin Camiinde mevlidi nebi kıraat edileceği ilân olunur.”⁴⁷⁸

Milli Mücadeleyi yapan ve yeni rejimi kuran kadronun iktidarda olduğu tek parti döneminde, ulusal bütünlüğü pekiştirecek bir araç olarak da görünen ulusal bayramlar, tüm yurttaki olduğu gibi Sinop'ta da coşkuyla kutlandı. Sinop Gazetesinde, her yıl 23 Nisan, 19 Mayıs, 30 Ağustos ve özellikle de 29 Ekim kutlamaları ile ilgili haber ve yazılar çıktı. Gazete, çoğu zaman bu özel günlerde sayfa sayısını artırdı, gazetenin bu sayıları daha kaliteli kağıda basıldı. Genellikle öğretmen olan yazarların günün anlam ve önemini işleyen yazıları yayınlandı. Bu yazılar, büyük zaferin olanca sıcaklığıyla anımsandığı, yeni rejimin ve devrimlerin yerleştirilmeye çalışıldığı dönemde, hayattayken Atatürk'e, ölümünden sonra ise Atatürk ile birlikte İnönü'ye övgü ve şükran hislerinin sunulduğu, ulusal bilinci ve coşkuyu diri tutmaya çalışan ve lideri yücelten yazılardır.

Yeni devletin ulusal bayramlarının Sinop'taki yansımalarına geçmeden önce, Türkiye'de Cumhuriyet döneminde de kutlanmaya devam eden; en son 1934 yılında kutlandıktan sonra 1935 yılında kaldırılan “Hürriyet Bayramı” kutlamalarına değinmek isterim. II. Meşrutiyetin ilan tarihi olan 23 Temmuz'un Hürriyet Bayramı olarak son defa kutlanması, Sinop Gazetesinde kısa bir haberle yer buldu:

“Milli Bayram

23 Temmuz Milli Bayramı münasebetile şehrimizin her tarafı bayraklarla donatılmış ve resmi daireler tatil edilmiştir.”⁴⁷⁹

Meşrutiyetin son defa kutlandığı 23 Temmuz 1934'de, Sinop Halkevi Spor kolu tarafından kürek ve yüzme yarışları yapıldı.⁴⁸⁰

⁴⁷⁷ Sinop, 14 Temmuz 1932.

⁴⁷⁸ A.g.y.

⁴⁷⁹ Sinop, 26 Temmuz 1934.

⁴⁸⁰ A.g.y. “Spor Etkinlikleri” alt başlığı altında bu yarışlarla ilgili bilgi verdim.

Yeni devletin altlığını hazırlayan önemli olayların yıldönümleri ulusal bayram olarak kabul edildi ve Sinop'ta da coşkuyla kutlandı. 27 Mayıs 1935 tarihinde çıkarılan “*Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun*” ve 20 Haziran 1938 tarihinde çıkarılan “*Ulusal Bayramlar ve Genel Tatiller Hakkındaki 2739 Sayılı Kanuna Ek Kanun*” uyarınca ulusal bayramlar belirlendi.⁴⁸¹

23 Nisan, 19 Mayıs, 30 Ağustos ve 29 Ekim kutlamalarını, Sinop Gazetesinin ulaşabildiğim sayılarından takip ettim. Kutlamalar, konuşmalar ve günün anlam ve önemiyle ilgili yazı ve şiirlerin arasından küçük bir seçki yaparak, Sinop'taki kutlamaların atmosferini yansıtmaya çalıştım.

TBMM'nin açılış tarihi olan 23 Nisan, 1921 yılında Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey'in önerisi üzerine 2 Mayıs 1921'de çıkarılan kanunla resmi bayram olarak kabul edildi ve kutlandı. 1929 yılından itibaren ise “*Çocuk Bayramı*” olarak, 1935 yılından itibaren ise “*Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı*” olarak kutlandı.⁴⁸²

1930'lu yıllarda 23 Nisan kutlamaları, sadece gündüz yapılan törenlerle kutlanmayıp, akşam yapılan toplantılarda da günün anlam ve önemine ilişkin konulara değinilmekteydi. 23 Nisan 1932'de, Sinop'ta gündüz yapılan törenden sonra cumartesi akşamı müsamere, Nutuk'tan 23 Nisan'a ait bölümlerin okunması, saz heyetinin fasıl icrası, gençlik şiirleri okunması, monolog ve fasıl yanında, “*Çocuk Bayramı*”nın ruhuna uygun bir etkinlik de dikkat çekmektedir: “*Meclis umumi azasından*” Dr. Osman Bey'in yaptığı çocuk bakımı hakkında konuşma!⁴⁸³ Dönemin anlayışı gereği, günümüzden farklı olarak, Sinop gibi küçük bir kentte bile çocuklar sadece eğlendirilmekle ve ulusal duyguları pekiştirilmekle kalmayıp, çocuk sağlığı da ele alındı.

23 Nisan 1935, “*Hakimiyet-i Milliye ve Çocuk Bayramı*” olarak Sinop'ta coşkuyla kutlandı. 23 Nisan Salı günü başlayan kutlamalar sabah saat 10.00'da Cumhuriyet Meydanında İstiklâl Marşı okunması ve and içilmesiyle başladı. Daha sonra Hükümet Konağı önüne gidilerek iki öğrenci ve bir öğretmen tarafından konuşma yapıldı. Bu konuşmalara karşılık Vali de bir konuşma yaptı. Daha sonra

⁴⁸¹ Bengül Salman Bolat, **Milli Bayram Olgusu ve Türkiye'de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923-1960)**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007, s. 36.

⁴⁸² Bolat, a.g.t., s. 39-44.

⁴⁸³ Sinop, 28 Nisan 1932.

kortej, Belediye, Halkevi ve Parti binaları ziyaret edip Atatürk Anıtı önünde törene devam etti ve şehri dolaştı. Çocuklar Valilik ve diğer makamlara oturdular ve gün boyu teftişler yaptılar. 23 Nisan akşamı Halkevi'nde yapılan gösteri ertesi akşam tekrarlandı. Cuma günü öğleden sonra ise Cumhuriyet Meydanında ortaokul öğrencileri tarafından spor gösterileri yapıldı.⁴⁸⁴ Törenler Sinop Gazetesinde "23 Nisan Milli Bayramımız şehrimizde çoşgun tezahuratla kutlandı" başlıklı haberle duyuruldu:

*"23 Nisan Milli Bayramımız şehrimizde çoşgun tezahuratla kutlandı
23 Nisan Çocuk bayramı çoşgun tezahurat içinde devam etmektedir.
23 Nisan Salı günü Hakimiyeti Milliye ve Çocuk bayramına rastladığı
için her sene olduğu gibi bu senede Vilâyetimizin her tarafında candan
kutlanmıştır.*

Sinob da hazırlanan bir program mucibince bütün daireler ve müesseseler, çarşılar baştan başa bayraklarla donatılmıştır.

Sabahleyin saat onda erkânı hükümet ve umum memurlar, mektepliler ile bütün gençliğin iştirakile Cumhuriyet meydanında toplanan büyük bir halk toplu ve hep bir ağızdan İstiklâl marşı söylediler. Çocuklar and içtiler.

Bundan sonra hükümet konağı önüne gelinerek iki talebe ile okutan Dilaver Can tarafından söylenen güzel sözlere Valimiz Bay Savaş bu günün büyüklüğü hakkında yürekten gelen canlılıkla karşılık verdiler. Kendileri de çocukları sevgi ile kutladılar. Ve nutuk söyleyen ve şiir okuyan talebelere zarif birer kalem hediye ettiler.

Alay aynı çoşkunlukla belediye önüne gelmiş ve burada da talebeler tarafından söylenen sözlere belediye namına İsmail Hakkı Şahinoğlu tarafından karşılık verilmiş ve yavrulara hediyeler verilmiştir.

Mütaakiben alay Cumhuriyet Halk fırkası ve halkevi önüne gelmiş ve burada da talebeler ile okutan Bedriye Dikmen tarafından söylenen sözlere fırka namına Halk evi başkanı Tevfik Turan tarafından 23 Nisanda milletın hakimiyetini eline aldığı günün başladığı tarih olduğu için değerinin pek yüksek olduğundan bahisle mukabele edilmiş ve çocuklara hediyeler ve şekerler dağıtılmıştır.

Bundan sonra alay Atatürk Büstü önünde toplanarak burada da ateşli sözler söylemiş Atatürke saygılar gösterildikten sonra alay tophane ve kale yazısı yolunu takiben şehri baştan başa dolaşarak Cumhuriyet meydanına dönmüş ve birinci günlük programın bu suretle bitmiştir gice halkevi salonunda mektebli yavrularımız tarafından gayet güzel bir müsamere verilmiş ve irtesi gece bu müsamere tekrar edilmiştir.

Bayramın birinci günü umum mekteplilerin yaptıkları dernekte verilen karar üzerine seçilen çocuk Vali, Maarif müdürü, Ortamekteb müdürü, Ziraat müdürü ile Belediye başkanı Vilâyet dairesinde yapılan tebrikleri kabul ettikten sonra makamlarına oturmuşlardır.

Akşama kadar günlük işler ile meşgul olup mektepleri, mezbahayı, Elektrik fabrikasını teftiş etmişlerdir.

⁴⁸⁴ Sinop, 25 Nisan 1935.

Yarinki Cuma günü öğleden sonra yani saat 14 de de Ortamektebimizin Jimnastik şenlikleri Cümhuriyet meydanında yapılacaktır.”⁴⁸⁵

23 Nisan, 1940'lı yıllarda da coşkuyla kutlanmaya devam etti. Şemsettin Sami Kubilay'ın “23 Nisan ve Çocuk Bayramı Haftası Sinobda Nasıl Geçti?” başlıklı yazısından, resmi kutlamalar dışında meydanlarda dolapların kurulduğu, Halkevinde Valinin de katıldığı bir çocuk balosu düzenlendiği, Çocuk Esirgeme Kurumu'nda çocuklara çay ziyafeti verildiği öğrenilmektedir.⁴⁸⁶

23 Nisan 1944'de, kutlamalar sabah saat 10.30'da öğrencilerin Valiyi makamında ziyaret etmeleriyle başladı. Vali de Cumhuriyet Meydanına giderek öğrencilerin, genç sporcuların ve halkın bayramını kutladı. Bando eşliğinde İstiklâl Marşı söylendi. Valinin konuşmasından sonra geçitresmi yapıldı, Atatürk anıtı ziyaret edilerek çelenklerin konulmasıyla tören sona erdi.⁴⁸⁷

23 Nisan 1949'da Sinop'ta “iki bayram birden”⁴⁸⁸ yapıldı. Artık “Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı” olarak anılan bayramın, Cumhurbaşkanı İnönü'nün Sinop'u ziyaretine denk gelmesi üzerine,⁴⁸⁹ 22 Nisan tarihli Sinop Gazetesi, başsayfasında İnönü'nün bir resmi eşliğinde sadece bayramı ve ziyareti işledi.⁴⁹⁰

Türkiye'de iktidarın el değiştirdiği seçim öncesi yapılan son bayram kutlamasının programı, 19 Nisan 1950 tarihli Sinop Gazetesinde Vali Muhtar Acar imzasıyla yayınlandı.⁴⁹¹ Kutlama programına göre; daireler, dükkânlar, sokaklar ve evler 22 Nisan Cumartesi öğleden sonra bayrak ve yeşilliklerle süslenecek, 23 Nisan Pazar günü ise Cumhuriyet Alanında tören yapılacaktır. Alanda 9.30'da toplanacak halkın bayramı 10.00'da Vali, Garnizon Komutanı, Belediye Başkanı, Milli Eğitim Müdürü ve Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanı tarafından kutlandıktan sonra, Halkevi Bandosu tarafından İstiklâl Marşı çalınacak ve bayrak göndere çekilecektir. Bir Milli

⁴⁸⁵ Sinop, 25 Nisan 1935.

⁴⁸⁶ Sinop, 2 Mayıs 1940.

⁴⁸⁷ Sinop, 26 Nisan 1944.

⁴⁸⁸ Şemsettin Sami Kubilay'ın Sinop Gazetesinin başsayfasında yayınlanan yazısında, “üç bayramı birden yapıyoruz” denilmektedir (Sinop, 22 Nisan 1949). 23 Nisan, “Ulusal Egemenlik” ve “Çocuk Bayramı” olmak üzere iki ayrı bayram olarak değerlendirilmektedir.

⁴⁸⁹ 21 Nisan akşamı kente gelen İnönü 23 Nisan sabahı ayrıldı (Sinop, 27 Nisan 1949).

⁴⁹⁰ Sinop, 22 Nisan 1949.

⁴⁹¹ 1949'daki 23 Nisan Sinop Gazetesinde “Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı” olarak adlandırılırken, 1950'de, henüz iktidar el değiştirmemişken “Milli Egemenlik ve Çocuk Bayramı” adı kullanıldı. Tek Parti iktidarının son yıllarında verilen tavizlerin bir yansıması mı yoksa bir tesadüf mü olduğu konusunda bir yorum yapamamakla birlikte değişikliğe dikkat çekmek istedim.

Eğitim memurunun konuşmasından sonra bir kız ve bir erkek öğrenci konuşma yapacaktır. Konuşmalardan sonra okullar sırasıyla geçit resmi yapacak ve Atatürk büstünün bulunduğu parka gidilerek resmi kurumlar ve okullar tarafından büste çelenk konulacaktır. 23 Nisan marşının söylenmesiyle tören son bulacaktır. Aynı gün saat 15.00'de Büyük Sinema binasında okullar tarafından bir çocuk balosu düzenlenecek, baloda 1-5 yaş arası çocuklar arasında "gürbüz çocuk" yarişması yapılarak kazanan çocuklara Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından hediyeler verilecektir. 22, 23 ve 27 Nisan akşamları öğrenciler tarafından müsamere verilecek, 24, 25 ve 26 Nisan akşamları Halkevi Hoparlörü ile öğrenciler tarafından şiirler okunacak ve konuşmalar yapılacaktır.⁴⁹² Bayramın "neş'e ile" kutlandığını haber veren gazetenin bir sonraki sayısında, "Milli Egemenlik" yerini "Milli Hakimiyet"e bıraktı.⁴⁹³

Mustafa Kemal'in Samsun'a ayak basarak Milli Mücadeleyi başlattığı tarih olarak kabul edilen ve ulusal bayram olarak kutlanan 19 Mayıs, 1926 yılından itibaren Samsun'da "Gazi Günü" adıyla yerel bir gün olarak kutlandı. 1935 yılından itibaren ise bütün yurttan kutlandı. 20 Haziran 1938 tarihli "Ulusal Bayramlar ve Genel Tatiller Hakkındaki 2739 Sayılı Kanuna Ek Kanun" ile "Gençlik ve Spor Bayramı" adıyla resmi bayram olarak kabul edildi ve tüm yurttan kutlanmaya başladı (Ek 24, 25).⁴⁹⁴

19 Mayısın Samsun dışında ilk defa kutlandığı 1935'de Sinop'ta da bir kutlama yapıldı. "19 Mayıs günü Kentimizde de çok coşgun bir orunçla kutlandı" manşetiyle çıkan 23 Mayıs 1935 tarihli Sinop Gazetesinin ilk sayfasında 19 Mayıs kutlanmalarıyla ilgili şu haber yayınlandı:

"Büyük önderimiz, Cumhuriyetimizin Kamâl Atatürk'ün Samsuna ilk ayak basdıkları güne rastlayan 19 Mayıs gününün yıl dönümü Sinobumuzda da pek parlak surette kutlanmıştır.

şarbaylık, Kent baştan baş bayraklarımızla süslenmiş, Halk, Cumhuriyet alanında coşkun şenliklerde bulunmuş.. Atatürk sındaşı önünde de öğleyin saat tam 12 de bütün halkımız, memurlarımız, okullarımız hazır olduğu halde Ortaokul Türkçe öğretmeni Avni Gökmen tarafından, tıpkısı aşağıda yazılı yürekten taşan, orunçlu bir söylev yapılmış ve pek çok alkışlanmış.. okullarımız tarafından da heyecanlı şiirler okunmuştur.

⁴⁹² Sinop, 19 Nisan 1950.

⁴⁹³ Sinop, 26 Nisan 1950.

⁴⁹⁴ Bolat, a.g.t., s. 45-47.

Bundan sonra hep bir ağızdan Cumhuriyet marşı söylenerek toplantıya son verilmiş ve Gece de Halk evinde (Kozanoğlu) piyesi yüzlerce halkın coşgun alkışları arasında erişkenlikle verilmiştir.”⁴⁹⁵

Ortaokul Türkçe öğretmeni Avni Gökmen’in, dönemin dil politikasından izler taşıyan uzun “diyev”inin bir bölümü şöyledir:

“Avni Gökmenin Diyevi:

Ünlü Kardeşlerim!

Yakın Türk tarihinin ilk, ak yaprağını; büyük Türk Cumhuriyetinin ilk temel taşı onarmış olan “19 Mayıs”ın bu gün, on altıncı yıl dönümünü yaşıyoruz!. Uzak yüzyıllarda doğacak torunlarımız ve onların coşkun ozanları bu, ulu günü ne denli anacak; ona ve onun Yaraticısına nasıl yürekten bağlanarak haykırarak, bunu şimdiden seziyoruz..

Bilmem neden? : Mum dibine ışık vermez de ondan mı? Yoksa ulcaylar uzaklaşmadıkça orunçlu özenişler debreşmez de ondan mı?. Biz bu günleri ve hele onun diri örneğini gönlümüzün dileği kadar anamıyoruz.. Söylimeye yeltenince görüyoruz ki: onu söze, yazıya, günlere sığdırabilmek dileği boş bir emek oluyor! Evet, O bir ışık. Görülür, ele sığmaz!

O, bir derinlik: sezilir, sonu bulunmaz! O bir kişi; o bir örnek; Olamaz hiçbir kişi, hiçbir örnek ona denk. O eşsiz bir soyun, eşsiz bir teki, nice yüzyıllardır göklerde aranan, bilinmez güçlerin yerde parıldayan ilk örneği:

Atamın en büyük oğlu.. Bütün Türklüğün en büyük atası, Ulu Kamâl!... (Alkışlar)

Coşgun yürekli kardeşlerim!

Size burada içli bir ozan gibi ezgiler satmıyor, yaşlı bir bilgin gibi seziler yaratmıyor, öykü söylemiyor, düzgü sıralamıyorum.. Burada yalnız olmuşu ve gerçeği söylüyor, yer yüzü tarihinin en büyük başının en büyük işine nasıl başladığını, kısaca, anmak istiyorum.

Uzun ve ilki bulunamayan bir tarihin yakılmak istendiği bir günde soylar anası kocaman bir budunun yıkılmak istendiği bir günde; ve koca bir ülkenin karanlıklar içinde bunalıp kaldığı bir günde idi...

919 Mayısının 16 sında Galata kıyılarında demirliyen “Bandırma” vapurunun yan merdivenlerine yönelen bir baş, başsız kalan ve başı bunda olan büyük ulusun baş derdinin başına geçmeyi ve onu gerçekten emlemeyi kurmuştu... O günün çürük başları :”Vahidettin ve damad Ferid” onu başlarından uzaklaştırıyorlardı sanki..

O aralık geniş bir bacadan kalın ve koyu bir duman yükseldi.. Ve vapur bir kaç ağız derin derin; acı, acı inledi..

Sanki bu ses: altıyüz bu kadar yıllık bir saltanatın kirli yüzüne, koca bir budunu öldürmek isteyenlerin kanlı dileklerine avrulan ilk kahkaha idi!..

Sanki bu ses: Anayurdun yarfalı bağına uzanan ilk sağlık salıçkısı idi.

Sanki bu ses: En buruk günlerinde bile baş eğmemiş Türk yiğitlerine ünneyen bir uyarma gürleyişi idi.

Batıda karanlıklar kaskatı koyulaşırken vapur yol alıyor ve Boğazın enginlerinde içli bir tan belirliyordu. Bu ışık Karadenizin hınçkırıklı göksünde ve en kara bir günde dalgalana, dalgalana doğuya doğru aktı. Acun evrene

⁴⁹⁵ Sinop, 23 Mayıs 1935.

göz açalıdan beri, güneşin batıdan belirlediği ilk defa Türk elinde görülmüştü o gün..

.....⁴⁹⁶

İkinci Dünya Savaşı'nın gölgesinde geçen 1940'lı yılların ilk yarısında kutlanan bayramlarda ulusun morali yüksek tutulmaya çalışılırken, İnönü'nün ülkeyi savaşa sokmamış olması nedeniyle yüceltilmesine, Vilâyet tarafından çıkarılan Sinop Gazetesinde rastlanmaktadır. 19 Mayıs 1942'deki kutlama dolayısıyla Sinop Gazetesinde gazete adına, "Sinop" imzasıyla yayınlanan bayram yazısı, "Ne mutlu, kan ve ateş deryaları içinde çalkalanan bütün bir cihan içinde İnönü'nün dahi siyaseti sayesinde mes'ut bayramlar kutlayan Türk milletine!" sözleriyle bitirilerek,⁴⁹⁷ "Milli Şef'e minnet sunuldu. İnönü'nün Gençlik ve Spor Bayramı dolayısıyla gençliğe yayınladığı hitabe, 27 Mayıs 1942 tarihli Sinop Gazetesinde yayınlandı.

1950 yılında, 14 Mayıs seçimlerinden sonra kutlanması gereken Gençlik ve Spor Bayramı ise yerel basında belirtilmeyen bir gerekçe ile ertelendi. 15 Mayıs tarihinde "Tayyare Şehitlerini Anma Günü" kutlanmış olmakla⁴⁹⁸ beraber, bu ertelemenin nedeninin seçim olma olasılığının yüksek olduğunu düşünüyorum.

17 Mayıs tarihli gazetede kutlamaların ertelenmesi ile ilgili herhangi bir habere yer verilmezken, 24 Mayıs tarihli bir sonraki sayıda Celâl Bayar'ın Cumhurbaşkanı olduğu ve Bakanlar Kurulunun oluşturulduğu haberi verilirken, Sinop'ta ya da yurtda yapılan 19 Mayıs'la ilgili herhangi bir habere yer verilmemekte, kutlamalardan bahsedilmemektedir. Erteleme nedeni belirtilmeyen törenin 27 Mayıs 1950 tarihinde yapıldığı ise gazetenin ikinci sayfasında kısa bir haberle duyuruldu.⁴⁹⁹

Büyük Zaferin kazanıldığı 30 Ağustos tarihi ilk kez 1924 yılında Mustafa Kemal'in de katıldığı bir törenle Afyon'da kutlandı. 30 Ağustos, 3 Şubat 1926'de kabul edilen bir kanunla "Zafer Bayramı" olarak kabul edildi.⁵⁰⁰

⁴⁹⁶ A.g.y.

⁴⁹⁷ Sinop, 20 Mayıs 1942.

⁴⁹⁸ Sinop, 17 Mayıs 1950.

⁴⁹⁹ Sinop, 31 Mayıs 1950.

⁵⁰⁰ Bolat, a.g.t., s. 44-45.

Sinop'ta 30 Ağustos'un kutlanmasıyla (Ek 26) ile ilgili ulaşabildiğim en erken tarihli Sinop Gazetesi 1928 yılına ait olup, Mustafa Kemal'in sivil bir fotoğrafının da yayınlandığı gazetenin manşetinde şu mesaj yayınlandı:

“Altı sene evvel bugün kahraman ve fedakâr ordumuz süngüsünü vatan düşmanlarının bağına saplamış asil milletimize halas ve istiklalin nurlu şehrahini açmıştır. Minnet; o kahraman ordunun fedakâr kumandan, zabitan ve efradına! Takdis; bu uğurda feda-i can eden aziz şühedamıza!”⁵⁰¹

Bu başlığın altında, Mustafa Kemal'in sivil giyimli bir fotoğrafı ve “30 Ağustos” başlıklı bir yazı yayınlanarak günün anlamına ve önemine değinildi.

1932 yılının 30 Ağustos Zafer ve Tayyare Bayramı, saat 10.00'da Halkevi salonunda kutlanmaya başladı. Aynı günün gecesi Halkevi ve Belediye tarafından parkta konser verildi.⁵⁰²

“Sinop Tayyare Cemiyeti Riyaseti” bir gazete ilanıyla, “Merkezi Umumilik”ten alınan emirde, 30 Ağustos 1934 Zafer ve Tayyare Bayramında, “Ayancık”, “Bafra”, “Çarşamba” adları konulacak uçakların Sinop'a geleceği ve törenin burada yapılacağına bildirildiğini duyurdu.⁵⁰³ Zafer ve Tayyare Bayramının kutlandığı; Eskişehir'den iki saat on dakikalık bir uçuşla “Sinop Tayyare Meydanı”na inen üç uçağa ad koyma töreni yapıldıktan sonra uçakların Ayancık, Bafra ve Çarşamba'ya gitmek üzere havalandığı 30 Ağustos tarihli Sinop Gazetesinde duyuruldu. Gazetenin ilk sayfasında, “Reisicümhurumuz Büyük Kurtarıcımız Gazi Hazretleri” altyazılı bir Atatürk portresine yer verilirken günün anlam ve önemiyle ilgili çok fazla yazının yer almadığı, baş sayfada başka haberlerin de bulunduğu görülmektedir.⁵⁰⁴

31 Ağustos 1939 tarihli Sinop Gazetesi, “Dün 30 Ağustos Zafer Bayramını Kutladık” manşetiyle çıktı. Bu manşetin hemen altında atılan başlıklarda, “Türkiyenin her köşesinde bu çoşkun gün büyük bir tezahuratla tes'it edildi. Vilâyetimizde de 30 Ağustos Zafer Bayramı saat dokuzdan onbire kadar devam eden geniş bir program tatbiki suretile kutlandı” denildikten sonra, daha küçük puntolarla, “Zafer Bayramı münasebetile Vilâyetimizde tesis edilen Ortaokul pansiyonunun, spor sahasinin ve belediye halinin küşat resimleri yapıldı” denilmektedir. “30 Ağustos Zafer ve Hava

⁵⁰¹ Sinop, 30 Ağustos 1928.

⁵⁰² Sinop, 1 Eylül 1932.

⁵⁰³ Sinop, 23 Ağustos 1934.

⁵⁰⁴ Sinop, 30 Ağustos 1934.

Bayramı Programı” adı altında gündüz ve gece yapılacak kutlama programı gazetede yayımlandı. Haber fotoğrafı olarak ise, Mustafa Kemal ya da İnönü fotoğrafına değil, “*Dün 30 Ağustos Zafer bayramı münasebetile parlak ve coşkun tezahurata ve üç küşat resmine sahne olan güzel Sinobumuz*” alt yazısıyla Sinop limanını (bugünkü Tersane Mevkii ve civarı) gösteren bir fotoğraf yayımlandı.⁵⁰⁵

O tarihlerde dört sayfa çıkan Sinop Gazetesi, 30 Ağustos 1941’de sekiz sayfa ve gazetenin adı ile ilk sayfadaki haber başlıkları ve İnönü’nün adı kırmızı olarak basıldı. Gazetenin ilk üç sayfası 30 Ağustos’a ayrıldı. Kırmızı ve büyük harflerle “*Kahraman ve Şanlı Ordumuz! Büyük Bayramınız Kutlu Olsun*” ibaresinin altında “*İstiklâl Harbi Sıralarında Türk Milletinin İki Büyük Şefi harekâtı idare ederlerken*” notu düşülmüş bir fotoğrafta Başkomutan ve Batı Cephesi Komutanının cephede birlikte çekilmiş bir fotoğrafı yayımlandı. Bu fotoğrafın hemen altında, “*İstiklâl harbi zamanında askeri zaferleri, sulhta siyasi başarıları ile tanımış olan Sevgili Milli Şefimiz ve Cumhuriyetimiz*” alt yazılı bir İnönü portresi yayımlandı. Sayfanın ortasında alt alta yayımlanan bu iki resmin solunda kalan sütunda, “*30 Ağustos 1922*” tarihi altında “*Sinop*” imzasıyla yayımlanan, Büyük Zafer’in anlam ve önemine değilen yazıda İnönü’ye Sinop’tan “*şükran ve minnet dolu bağlılık*” sunulması ihmal edilmedi:

*“Sinoptan Sana, İnönülerinde, Sakaryada, Dumlupınarda Atanın yanibaşında, elinde yalın kılınc, Türk ordularının başında bulunmuş, olan senin yüksek huzuruna bu vesile ile şükran ve minnetler dolu bağlılıklarımızı sunuyoruz, İsmet İnönü!”*⁵⁰⁶

Fotoğrafların sağında kalan sütunda ise “*30 Ağustos 1941*” tarihi altındaki “S.A.” imzalı yazıda da, 1941 yılında kanlı bir savaş yaşayan dünya ile “*hakiki bir sulh hayatı, müreffeh bir varlık*” içindeki Türkiye arasında bir karşılaştırma yapılarak⁵⁰⁷ yine İnönü’ye bağlılık sunuldu.⁵⁰⁸

30 Ağustos 1941 tarihli Sinop Gazetesinin ikinci sayfasında, bir kutu içinde, “*İstiklâl Harbimizin Tarihçesi*” başlığı altında 19 Mayıs 1919-29 Ekim 1923 arasındaki önemli olayları içeren bir kronoloji yayımlanırken, sayfanın kalan

⁵⁰⁵ **Sinop**, 31 Ağustos 1939 (Gazetenin bu sayısı “1169” numarasıyla basılmış olmasına rağmen doğrusu “1166” olmalıdır).

⁵⁰⁶ **Sinop**, 30 Ağustos 1941.

⁵⁰⁷ Bu yazının İkinci Dünya Savaşı ile ilgili bölümüne “Sinop’ta İkinci Dünya Savaşı Yılları” başlıklı alt bölümde kısaca değindim.

⁵⁰⁸ **Sinop**, 30 Ağustos 1941.

bölümünde “30 Ağustos 1922” başlıklı, “N.N.” imzalı bir yazı ile, dört şiire yer verildi. Şiirlerden üçü doğrudan 30 Ağustos ile ilgiliyken, Sinop’un yerel şairi Ferit Dikmen’in F. Dikmen imzasıyla yayınladığı, 22 dizelik, “Eriştirdi bu (Türk)ü cana (İsmet)” dizesiyle başlayıp, “Tac olsun başta her insana (İsmet)!” dizesiyle biten “İsmet” redifli şiir de Tek Parti döneminin İnönü sevgisini göstermektedir!

Aynı gazetenin üçüncü sayfasında ise Mareşal Fevzi Çakmak’ın fotoğrafıyla birlikte kapsamlı bir “Kutlama Programı” yayınlandı.⁵⁰⁹

30 Ağustos Zafer Bayramı nedeniyle Sinop Valisi Salih Kılıç tarafından Cumhurbaşkanı, Genelkurmay Başkanı ve Başbakanı şu telgraflar çekildi:

“Sayın İsmet İnönü

Milli Şefimiz, Reiscümhurumuz

30 Ağustos Zafer bayramını candan tezahürler içinde tes’it eden Sinop Vilâyeti halkının bu münasebetle asil varlığınıza ve yüce şahsınıza karşı izhar ettikleri minnet ve şükran hislerini ve sarsılmaz bağlılıklarını tazimlerimizle arz ederim.

Sinop Valisi
Salih Kılıç⁵¹⁰

“Sayın Mareşal Fevzi Çakmak

Genel Kurmay Başkanı

30 Ağustos Zafer bayramı münasebetile Vilâyetimiz halkının yüksek timsali büyük şahsiyetlerinizde toplanan Kahraman Ordumuza candan tebrik ve tazimlerimi arz ederim.

Sinop Valisi
Salih Kılıç⁵¹¹

“Sayın Doktor Refik Saydam

Baş Vekilimiz

30 Ağustos Zafer bayramının yıldönümü büyük sevinç içinde Kutlamakda olan Vilâyetimiz halkının yüksek şahsınıza ve Cumhuriyet Hükümetine karşı izhar ettikleri minnet ve şükranlarını tazimlerimle arz ederim.

Sinop Valisi
Salih Kılıç⁵¹²

⁵⁰⁹ Sinop, 30 Ağustos 1941.

⁵¹⁰ Sinop, 3 Eylül 1941.

⁵¹¹ A.g.y.

⁵¹² A.g.y.

Gazetenin 3 Eylül tarihli sayısında “30 Ağustos Zafer Bayramını Nasıl Kutladık” başlığı altında kutlamalar anlatılırken, “Bu sene 30 Ağustos Zafer Bayramı geçen yıllara kat kat faik bir surette kutlandı” ibaresine yer verildi. Resmi törenler dışında Sinop’ta Beden Terbiyesi tarafından çeşitli deniz yarışları da yapıldı ve kazananlar açıklandı.⁵¹³

İkinci Dünya Savaşı’nın olanca şiddetiyle yaşandığı, Dünyanın ve Türkiye’nin bilinmezlere gebe olduğu 1941 yılında Zafer Bayramı Sinop Gazetesi tarafından “Kahraman ve Şanlı Ordumuz! Büyük Bayramınız Kutlu Olsun” manşetiyle kutlanırken, savaşın sona erip çok partili dönemin başladığı 1946 yılında Zafer Bayramı, “Kahraman Türk Milleti Zafer Bayramın Kutlu Olsun”⁵¹⁴ manşetiyle kutlandı. 30 Ağustos 1941 tarihli gazetede kullanılan, Mustafa Kemal ve İsmet Paşa’yı birlikte gösteren resim yine baş sayfadan verilirken, ayrıca bir İnönü resmi basılmadığı gibi, bayram nedeniyle kaleme alınan yazılarda İnönü övülmekle birlikte, 1941’deki yazılarda görülen abartılara rastlanmamaktadır.

1949 yılının 30 Ağustos kutlamalarında Sinop Gazetesinde yine aynı resim, Başkomutan ve Batı Cephesi komutanını cephede birlikte gösteren resim yayınlandı. Öğretmen Şemsettin Sami Kubilay’ın “30 Ağustos Zaferi” başlıklı ve İnönü adının geçmediği yazısında ön planda olan Atatürk’tü.⁵¹⁵

Sinop’ta 1949 yılında yapılan Zafer Bayramı kutlamalarına Milletvekilleri Cevdet Kerim İncedayı ve Lütfü Aksoy da katıldılar. Gündüz yapılan törenlerden sonra akşam park gazinosunda Vali ve milletvekillerinin de katıldığı, Türk Hava Kurumu tarafından düzenlenen bir “aile toplantısı” yapıldı.⁵¹⁶

30 Ağustos 1949’da kutlanan sadece Zafer Bayramı değildi, Zafer Bayramı ile birlikte “Tayyare Bayramı” da kutlandı.⁵¹⁷

30 Ağustos 1950’de ise manşetlerde ne Başkomutan vardı, ne de Batı Cephesi Komutanı! 30 Ağustos 1950 tarihli Sinop Gazetesinin ilk sayfasında, aralarında, “Valimizin Seyahatleri”, “Balıkçılık Tesisleri”, “Köy Yangını”, “Tarım

⁵¹³ A.g.y.

⁵¹⁴ Sinop, 30 Ağustos 1946.

⁵¹⁵ Sinop, 31 Ağustos 1949.

⁵¹⁶ A.g.y.

⁵¹⁷ A.g.y.

Bakanlığı Çalışmaları”, “*İlimizin Tohumluk İhtiyacı*”, “*Müze Müdürü Ayrıldı*” gibi başlıklar taşıyan 12 farklı haber ve yazıya yer verilirken, ikinci sayfada, gazetenin birinci ve ikinci sayfalarındaki diğer haberlerden daha kısa bir haber yer buldu:

“*30 Ağustos Zafer Bayramı*
30 Ağustos Zafer bayramı şehrimizde merasimle kutlanmış ve şehir baştan başa bayraklarla donatılmıştır.
Bayram tebriki saat 10dan itibaren Deniz Komutanlığında yapılmıştır.”⁵¹⁸

İkinci sayfanın aralarında kaybolan bu kısa haber, hemen yan sütunda yer alan ve görülen lüzum üzerine Vilâyete ait jiplerden birinin satıldığını duyuran haberle⁵¹⁹ hemen hemen aynı uzunlukta olup, sayfadaki “*önemli*” diğer haberler daha uzun verildi.

Cumhuriyet, ilanının birinci yıldönümünden itibaren coşkuyla kutlandı. 1924 yılındaki kutlamalar bir kararname ile yapılırken, 1925 yılındaki kutlamalar, TBMM’de 19 Nisan 1925 tarihinde yapılan görüşme sonucunda çıkan kanuna dayandırıldı. Milli Bayram olarak 23 Nisan’ın mı yoksa 29 Ekim’in mi öne çıkarılacağına dair tartışmalar ise, yasada yer verilen, “*Türkiye dâhil ve haricinde devlet namına yapılacak milli bayram merasimi Cumhuriyetin ilan edildiği 29 Teşrinievvel günü icra edilir*” maddesiyle 29 Ekim’in milli bayram olarak kabul edilmesiyle son buldu.⁵²⁰

Diğer ulusal bayramlara göre yasa ile öne çıkarılan Cumhuriyet Bayramları, her zaman coşkulu kutlanmakla birlikte, Cumhuriyetin onuncu yıldönümü olan 1933 yılındaki kutlamaların özel bir önemi vardır. Onuncu yıl kutlamalarının, Tek Parti döneminin en önemli ve renkli bayram kutlaması olduğu söylenebilir.

Cumhuriyetin ilk on yılı, Kemalist devrimin yerleşmesini sağlayacak en önemli temellerin atıldığı dönem olarak değerlendirilmektedir. Cumhuriyetin ilk on yılında yapılanlar, ülkenin görünümünü olağanüstü sayılabilecek derecede değiştirdi. Değişen sadece fiziki görünüm değil, aynı zamanda yaşam biçimiydi. Bu kısa sürede ümmetten millet yaratıldı. Son derece anlamlı işlerin sığdırıldığı on yılın daha önceki kutlamalardan çok farklı olmasına özel bir önem veren hükümet, hazırlıklarla bizzat ilgilendi. “*Cumhuriyet İlanının Onuncu Yıldönümü Kutlulama Kanunu*”

⁵¹⁸ Sinop, 30 Ağustos 1950.

⁵¹⁹ A.g.y.

⁵²⁰ Bolat, a.g.t., s. 70-71.

çıkarılarak hazırlıklar bu kanun çerçevesinde sürdürüldü. Hazırlık çalışmalarının tek elden sistemli bir biçimde yürütülebilmesi için Başbakanlığa bağlı bir komisyon ve bu komisyona bağlı altı adet komite kuruldu. Kutlama bağlamında yayın çalışmalarına özel bir önem verilerek onuncu yıla yaklaşan eserleri seçmek üzere yarışma açıldı. Hazırlıkları üst düzeyde özel bir önemle sürdürülen onuncu yıl kutlamalarının sadece merkezlerde değil, köylere kadar yurdun en ücra yerlerinde de yapılmasına ve mümkün olduğunca çok vatandaşın kutlamalara katılmasına çalışıldı.⁵²¹

Tüm yurttta üç gün üç gece süren onuncu yıl kutlamaların yapıldığı meydanlara “*Cumhuriyet Meydanı*” adı verildi. Kentlerin önemli meydanlarında halk kürsüleri kurularak adını daha önceden İl Kutlama Komitesine yazdıranlar bu kürsülerde Cumhuriyet ve devrimler üzerine konferans verdi.⁵²² Ayrıca Cumhuriyetin onuncu yıl kutlamalarını yapıldığı meydanlara bu günün anısına taşlar dikildi.

Cumhuriyet Bayramı, Sinop'ta da görkemli törenlerle kutlandı (Ek 27). Onuncu yıl kutlamalarından bir sene önceki bayramda yayınlanan Sinop Gazetesi, ülkenin en büyük bayramını, “*Cumhuriyet bayramına tesadüf eden bu gün, Türkiyede bayramların en büyüğü, en şerefliisidir*” sözleriyle başlayarak kutladı.⁵²³ Cumhuriyetin dokuzuncu yıldönümü kutlamaları, saat 9.30'da Hükümet Konağı önünde Cumhuriyet Marşının okunmasıyla başladı. Marştan sonra, ortaokul Türkçe öğretmeni Hüseyin Avni Bey, “*bu günün büyüklüğünden, milli hayatımızda asırlara sığmıyacak büyük yükselme ve ilerleme eserlerini on sene gibi kısa bir zaman içinde bir hakikat yapan Cumhuriyet hükümetinin kudretinden ve bu günün, Türklüğün tekâmülüne ve yükselmesine büyük bir yol açtığından bahsle heyecanlı bir nutuk söyledi*”. Öğrenciler şiir okuduktan sonra Sinop Mektupçusu tarafından “*veciz ve selis bir nutuk irad edildi. Bu arada atılan topraklar milli gururumuzu artırdı. Bir sevinç ve sùrur verdi*”. Geçit resminden sonra Vilâyet makamında kabul resmi yapıldı; Belediye ve CHF önünde tezahuratta bulunuldu. Fener alayı ve eğlence düzenlendikten sonra akşam Halkevinde temsil verildi. Böylece, “*eşsiz bir surette kutlulamak için hazırlanan program mucibince büyük gün Sinobumuzda da heyecanla ve sevinçle tes'it ve tepcil edildi*”.⁵²⁴

⁵²¹ Nezahat Demirhan, **Cumhuriyetin Onuncu Yılı'nın Türk İnkılâp Tarihinde Yeri ve Önemi**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s. 1-3.

⁵²² A.g.e., s. 4-5.

⁵²³ **Sinop**, 29 Birinci Teşrin 1932.

⁵²⁴ **Sinop**, 3 İkinci Teşrin 1932.

Cumhuriyetin onuncu yıl dönümü, tüm yurttta olduğu gibi Sinop'ta da üç gün üç gece süren törenlerle kutlandı. Bu kutlamalar Sinop Gazetesinde şöyle duyuruldu:⁵²⁵

*“Cümhuriyet Bayramı Sinopta Fevkalâde Tezahuratla Kutlandı
Cümhuriyetimizin onuncu yıl dönümü bayramı Sinobumuzda şimdiye kadar eşi görülmedik bir coşkunlukla çok parlak bir surette üç gün üç gece kutlanmıştır. Hükümet dairesi, resmi ve hususi müesseseler, C.H.F. ve Belediye dairesi ile dükkânlar, kahveler, evler bayraklarla, çiçeklerle, defne dallarile, fenerlerle süslenmiş, şehrin muhtelif on beş yerinde her biri birinden güzel taklar kurulmuş, caddeler inkılâbın heyecanlarını ifade eden dövizler, temsili resimler ve grafiklerle tezyin edilmiştir.*

.....⁵²⁶

Cumhuriyetin onuncu yıldönümünde, kent halkı erkenden tören alanında hazır bulundu. “Hükümet memurları, jandarma, polis, sporcular, mektepler, hayır cemiyetleri, halk” yerini aldıktan sonra saat 10.00'da Vali Abdülhak Bey ve askerlik şubesi başkanı Binbaşı Rıza Bey tören alanını dolaşp katılımcıları selamladı. Ortaokul müzik öğretmeni Kebûter Hanım yönetiminde İstiklâl Marşı ve Onuncu Yıl Marşı söylendi. Marşlardan sonra Vali bir konuşma yaptı ve Cumhuriyetin on yılını değerlendirdi. Ortaokul Türk Dili öğretmeni Avni Bey ile öğrencilerden Mahmut ve Vedat da birer konuşma yaptı. Tören geçit resmi ile devam etti.⁵²⁷ Cumhuriyet Bayramı törenleri üç gün boyunca, gece ve gündüz devam etti (Ek 28-31).⁵²⁸

⁵²⁵ Sinop'ta Cumhuriyetin Onuncu Yıl Kutlamalarını, 3 Kasım 1933 tarihli tarihli gazeteden takip edebildim. Gazetenin bayramı, hazırlıkları ve programı duyuran bir önceki sayısına ulaşamadım.

⁵²⁶ Sinop, 6 İkinci Teşrin 1933.

⁵²⁷ A.g.y.

⁵²⁸ Milli Kütüphane'deki (Ankara) Sinop Gazetesi koleksiyonu 1934 yılından başlamaktadır. Sinop Dr. Rıza Nur İl Halk Kütüphanesi'ndeki gazeteler ciltsiz olup, koleksiyonun çok eksikliği bulunmaktadır. 1933 yılının Cumhuriyet Bayramı'nda yayınlanan Sinop Gazetesine ulaşamadığımdan, bu tarihte Sinop'ta başka bir yerel yayın da olmadığından bu konuda yeterli bilgiye ulaşamadım.

Sinop Ortaokulu son sınıf öğrencisi 76 no'lu A. Rıza'nın "On Yılda" başlıklı şiiri 6 Kasım tarihli Sinop Gazetesinde yayımlandı:

"ON YILDA

*Türklük öz Türk adını bu on yılda öğrendi
Benliğini eriten zincirleri kırarak
Kutlu, ulu adından hız alıp dünü yendi
Varlığını karartan saltanatı yıkarak*

*Türklüğe yan bakarı öz yurtta bırakmadı
On yılda hiç durmadan, durmadan savaşarak
Yerine getirdi o yaptığı büyük andı
Her yokluğu var eden bir baştan hız alarak*

*Saraylar, medreseler ve tekkeler kül oldu
İstiklâli gösteren, ülküsünün sesiyle
Cümhuriyet güneşi şimdi on yaşı buldu
Bu on yılda yol açan yüceler yücesiyle*

*Sinop Ortamektep son sınıf
76 A. Rıza⁵²⁹*

⁵²⁹ Sinop, 6 İkinci Teşrin 1933.

Aynı zamanda kutlama komisyonu başkanı olan Vali tarafından, Cumhuriyetin onuncu yıldönümü nedeniyle Cumhurbaşkanı, Başbakan, Meclis Başkanı, Genelkurmay Başkanı, İçişleri Bakanı ve Parti Genel Sekreterine aşağıdaki telgraflar çekilerek bayramları kutlandı:

*“Büyük Cumhuriyetimizin Ulu Reisi
Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine*

Yarattığınız ve yaşattığınız eşsiz eserin, ulu Türk Cumhuriyetinin onuncu büyük bayramını candan ve yürekten kutlular, sevinç coşkunkluklarile taşmakta olan Sinopluların gönülden gelen bağlılık duygularını saygılarımla arzeder ve büyük budunuza yükselme yolunu gösteren ellerinizden öperim efendim Hz.

*Sinop Onuncu Cumhuriyet Bayramı
Kutlulama Komisyonu Reisi Vali
Abdülhak⁵³⁰*

“Büyük Başvekilimiz İsmet Pş. Hazretlerine

On yıldır her yönünden özenerek işlediğiniz Ulu Cumhuriyetimizin büyük bayramını candan kutlular ve sevinç coşkunkluklarile taşmakta olan Sinopluların sonsuz saygılarını salıklayarak derin özleyişlerle ellerinizden öperim ef. Hazretleri.

*Sinop Onuncu Cumhuriyet Bayramı
Kutlulama Komisyonu Reisi Vali
Abdülhak⁵³¹*

“Büyük Millet Meclisi Reisi Kâzım Paşa Hazretlerine

Meclisi âliye ve Zatı Devletlerine Cumhuriyetimizin onuncu yıl bayramını Sinop halkının tercümanı hissiyatı olarak candan bağlılıkla ve yürekten saygı ile kutlularım çok muhterem Paşa Hazretleri.

*Sinop Onuncu Cumhuriyet Bayramı
Kutlulama Komisyonu Reisi Vali
Abdülhak⁵³²*

*“Fevzi Paşa Hazretlerine
Büyük Erkânı Harbiye Reisi*

Kahraman Ordumuzun şerefle tetviç ettiği milli inkılâbımızın ebedi eseri olan Cumhuriyetimizin onuncu yıl bayramını candan kutlular ve vilâyet halkının candan sevgi ve bağlılıklarını hissiyatları olarak saygı ile arzeylerim.

*Sinop Onuncu Cumhuriyet Bayramı
Kutlulama Komisyonu Reisi Vali
Abdülhak⁵³³*

⁵³⁰ A.g.y.

⁵³¹ A.g.y.

⁵³² A.g.y.

⁵³³ A.g.y.

“Şükrü Kaya Beyefendiye
Dâhiliye Vekili

Milli inkılâbımızın en büyük eseri olan ve yüksek irade ve idarenizle gün geçtikçe şeref kuvveti artan Cümhuriyetimizin onuncu yıl dönümü münasebetiyle candan saygılarımı ve bütün vilâyetimiz halkının sevgi ve bağlılık duygularını sunar, ellerinizden öperim muhterem ve büyük şefim.

*Sinop Onuncu Cümhuriyet Bayramı
Kutlulama Komisyonu Reisi Vali
Abdülhak”⁵³⁴*

“Recep Beyefendi
C.H.F. Kâtibi Umumisi

Milli inkılâbımızın en büyük eseri olan Cümhuriyetimizin onuncu yıl bayramı münasebetile bu kere de gösterilmiş olan yüksek teveccühe teşekkür eder, Büyük şerefli bayramı candan saygılarımla ve bütün vilâyetimiz halkının sevgi ve bağlılık duygularına tercüman olarak tebrik ederim ef.

*Sinop Onuncu Cümhuriyet Bayramı
Kutlulama Komisyonu Reisi Vali
Abdülhak”⁵³⁵*

Cumhuriyetin onuncu yıl kutlamalarında gösterilen “*dikkat ve alâkadan dolayı bütün idare amirleriyle jandarma ve polis amir ve memurlarının takdir edilmesi icra vekilleri heyetinin 12/11/1933 tarih ve 15306 numaralı kararı*” gereği, Sinop Valisi, İçişleri Bakanlığı’nın 22 Kasım 1933 tarih ve 9456 sayılı yazısı ile takdir edildi (Ek 32).⁵³⁶

Cumhuriyetin onuncu yıldönümü nedeniyle çıkarılan af kanunu uyarınca Sinop Cezaevi’nden 173 mahkum tahliye edildi. Bunlardan biri de Sabahattin Ali idi.

Onuncu yıldan bir sonraki Cumhuriyet Bayramında (Ek 33) Sinop Gazetesinin birinci ve ikinci sayfalarında yayınlanan “*Daimi Encümen Azası M. Tevfik*” imzalı yazıda, onuncu yılın önemine değinildikten ve Cumhuriyetin ilk on yılında yapılanlar özetlendikten sonra, geçen bir sene içindeki gelişmeler hakkında bilgi verildi. Yazarın bu bağlamda değindiği ilk konu, İstanbul Üniversitesi’nin açılmış olması, diğerleri demiryolları ve fabrikalardı.⁵³⁷

⁵³⁴ A.g.y.

⁵³⁵ A.g.y.

⁵³⁶ Sinop, 11 Birinci Kânun 1933.

⁵³⁷ Sinop, 29 Teşrinievvel 1934. Söz konusu yazının bir kısmına, “Devrimlerin Sinoptaki Yansımaları” başlıklı alt bölümde yer verdim.

Cumhuriyet Bayramı nedeniyle Sinop Ortaokulu Türkçe Öğretmeni H. Avni'nin, 1934 yazında Ankara, İstanbul, Kastamonu, Çankırı, Kırşehir gibi kentler ile kasabalar ve köylere yaptığı gezide gördüğü Cumhuriyet kazanımlarını anlattığı “Atlas Yaprak” başlıklı makalesi ile Dilaver Can'ın “On Bir Yıl” başlıklı, Ferit Dikmen'in⁵³⁸ “Büyük Güne Armağan” başlıklı şiirleri, Cumhuriyet Bayramı nedeniyle sayfa sayısı artırılan, her zamankinden daha kaliteli bir kağıda ve ilk sayfasındaki başlıklar renkli olarak basılan Sinop Gazetesinde yayınlandı.⁵³⁹ 29 Ekim tarihli gazetede yayınlanan ayrıntılı program uyarınca yapılan kutlamalarla ilgili bilgi, gazetenin 8 Kasım tarihli bir sonraki sayısında yayınlandı.

Sinop'ta Cumhuriyetin onuncu yılı kutlamaları, o yıllarda diğer bayram kutlamalarının da yapıldığı, Deniz Şehitleri Anıtı çevresindeki düzlükte yapıldı. Onuncu yıl anısına dikilen dikit de Deniz Şehitleri Anıtı ile bugünkü pazaryeri arasında kalan düzlükteydi (Ek 28-31).⁵⁴⁰

Cumhuriyet Bayramı heyecanı, 1930'lu yıllar boyunca Sinop Gazetesinden takip edilmektedir. Gazete bu özel günde çoğunlukla her zamankinden daha kaliteli kağıda, genellikle ilk sayfasındaki başlıklar ve fotoğraf yazıları, en azından gazete başlığı renkli mürekkep kullanılarak, bol fotoğraflı, günün anlam ve önemini vurgulayan ve Cumhuriyetin kazanımlarına yer veren yazıların ve şiirlerin yayınlandığı bir formatta ve sayfa sayısı artırılmış olarak yayınlanırken, 1940'lı yılların başında da aynı heyecanın taşındığı, ancak “Milli Şer” fotoğraflarının ön plana çıkarıldığı bir yayıncılık anlayışıyla Cumhuriyet sevincinin ve kutlamalarının yansıtıldığı görülmektedir. 1949-50 yıllarının gazete sayfalarında ise bu heyecanın izlerini bulmak zorlaşmaktadır. 26 Ekim 1949 tarihli Sinop Gazetesinin baş sayfasında tek sütun olarak verilen “Cumhuriyetimiz 27 Yaşına Girerken” başlıklı haberin devamı ikinci sayfada verildi. Haberde fotoğraf yer almazken, ilk sayfada, eski Sinop milletvekili Hasan Fehmi Bey'in, daha sonra Sinop milletvekili olacak ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nda genel müdür olarak görev yapmakta olan oğlu Dr. Muhit Fehmi Tümerkan'ın kenti ziyareti fotoğraflı olarak verildi.⁵⁴¹ 2 Kasım 1949 tarihli iki sayfalık Sinop Gazetesinde İnönü'nün Sinop Valisine cevabi telgrafı

⁵³⁸ Şiir imzasızdır; ancak son dördlüğünde Dikmen'in mahlası olan “Emiri” adı geçmektedir.

⁵³⁹ A.g.y.

⁵⁴⁰ Bu dikit günümüze Valilik binasının bahçesindedir.

⁵⁴¹ Sinop, 26 Ekim 1949.

dışında Cumhuriyet Bayramı kutlamalarıyla ilgili herhangi bir haber yer almadı.⁵⁴² 1 Kasım 1950 tarihli Sinop Gazetesinde ise, “*Cumhuriyet Bayramımız İlimizde de Neş’e İçinde Kutlanmıştır*” başlıklı bir haber başsayfada yayınlanarak kutlamalar hakkında bilgi verildi.⁵⁴³

23 Nisan, 19 Mayıs, 30 Ağustos, 29 Ekim gibi resmi bayramlar yanında “*Dil Bayramı*” da Sinop’ta bir dönem coşkuyla kutlandı; Halkevi’nde Türk Dili ile ilgili konferanslar verildi, gazetede makaleler yayınlandı. 1940’ların sonunda ise 1 Mayıs’ın “*Bahar Bayramı*” olarak kutlandığına dair gazete haberlerine rastlanmaktadır.

Sinop’ta ulusal bayramlar sevinçle kutlanırken, matem havasındaki anma günleri de yaşandı. Sinop Gazetesi sayfalarına yansıyan önemli bir anma, Mustafa Kemal Atatürk’ün ölüm yıldönümü olan 10 Kasım günleridir. Gazete, 10 Kasım günlerinde bir matem havasına bürünerek çıktı, Atatürk’le ilgili yazı, resim, şiir ve fotoğraflara yer verdi (Ek 34).

Sinop Gazetesi, Mustafa Kemal’in vefatını, “*Türk milleti en büyük evlâdını, dünya en büyük adamını gaybettir*” manşetiyle verdi.⁵⁴⁴ Atatürk’ün vefatı nedeniyle 21 Kasım 1938 pazartesi günü yapılan anma töreni, Sinop Gazetesinde, “*Atatürk Günü İhtifali-Sinopda içden gelen hıçkırıklı göz yaşları ile çok hazin ve içli tören yapıldı*” başlığıyla verildi. Dükkânların kapandığı, dairelerde ve evlerde bayrakların yarıya indirildiği o gün, Vali, memurlar, öğrenciler ve halk Halkevi’nde toplandı. Saat 11.00’de Halkevi bandosunun çaldığı İstiklâl Marşı ile tören başladı. “*Halkevi arşubesi delegeşi ve ortaokul yarıdirektörü*” Neş’et Gürçay Atatürk ile ilgili bir konuşma yaptıktan ve Gençliğe Hitabe okunduktan sonra üç dakikalık “*ihiram vakfesi*”⁵⁴⁵ yapılarak törene son verildi. Törene saat 14.00’de büyük bir kalabalıkla Atatürk anıtında devam edildi. Burada yapılan tören Halkevi bandosunun İstiklâl Marşı çalmasıyla başladı. Parti adına Macit Tekinalp, kent adına Şevket Erdem, gençlik adına Dilaver Can birer konuşma yaptı. Üç dakikalık saygı duruşundan sonra anıta

⁵⁴² Sinop, 2 Kasım 1949.

⁵⁴³ Sinop, 1 Kasım 1950.

⁵⁴⁴ Sinop, 10 İkinciteşrin 1938.

⁵⁴⁵ Saygı duruşu.

çelenkler kondu, meşaleler yakıldı. Vali, komutanlar, subaylar, öğrenciler, memurlar ve halk saygı geçidi yaptı (Ek 35-41).⁵⁴⁶

Mustafa Kemal Atatürk'ün ölüm yıldönümü yanı sıra, 1930'lu yıllarda Sinop'ta düzenli olarak yapılan iki anma, Kubilay ve Hava Şehitleri anmalarıdır.

Ulusal kahramanlar ve olaylarla ilgili bu ve benzeri anmalar dışında, Sinop Gazetesi ve Sinop Halkevi tarafından yayınlanan Dıranaz Dergisinde, şair Abdülhak Hâmit Tarhan'a büyük ilgi gösterildiğini gördüm. Şairin 82. doğum günü telgraf ile kutlandığı gibi, Halkevi'nde de bir kutlama toplantısı yapıldı. Ayrıca Dıranaz Dergisi, Abdülhak Hâmit'in ölümünden sonra yayınlanan ilk sayısını şaire ayırarak kapakta da resmini kullandı. Halkevinde yapılan toplantı ile ilgili olarak da aşağıdaki haber yayınlandı:

*“Aptülhak Hâmit Beyefendinin senei devriyesi merasimi
Büyük Şairimiz Aptülhak Hâmit Beyefendinin 82nci yaşının senei devriyesi münasebetiyle 5 şubat 932 Cuma günü akşamı Halk evi salonunda bir içtima yapılmış ve müşarileyhin yaşlarının yıl dönümü tes'i edilmiş ve Aptülhak Hâmit Bf.nin yüksek dehasından her biri birer şaheser olan çok kıymetli eserlerinden bahisle Ortamektep Türkçe muallimi Haşim Nezihî ve muallim Dilaver beyler tarafından birer hitabede bulunulmuştur.
Halk Fırkası İdare Heyeti riyasetince müşarileyhe çekilen tebrik telgrafına verdikleri cavabi telgrafnamede ayrıca gazeteye konulmuştur.”⁵⁴⁷*

Abdülhak Hâmit'in 82. yaşını nedeniyle Sinop CHF Riyaseti tarafından çekilen telgrafa şairin verdiği cevap Sinop Gazetesinde yayınlandı:

*“Abdülhak Hâmit Beyefendinin 82 yaşının senei devriyesinin tesidi münasebetile çekilen telgrafa verdikleri cevap aşağıya yazılmıştır.
Sinop Halk Fırkası Riyasetine
Lütfen vaki olan tebrikata ve bilvesile hakkımda izhar buyurulan teveccühata arzı şükran ve mukabeleten cümnenize ömrü afiyet temenni ederim.
Abdülhak Hâmit”⁵⁴⁸*

Abdülhak Hâmit'in ölümünden⁵⁴⁹ sonra çıkan Sinop Halkevi Dergisi Dıranaz'ın 16. sayısı (Mayıs 1937) şaire ayrıldı. Derginin iç kapağında “Şairi Âzam

⁵⁴⁶ Sinop, 1 Birinci Kânun 1938, 1125. Vali ve Parti İl Başkanı Hasan Fehmi Vural tarafından CHP Genel Sekreterliğine anma töreni ile ilgili 9 Aralık 1938 tarihli bir rapor gönderildi. Dilaver Can ve Macit Tekinalp'in konuşma metinleri de rapora eklidir (BCA, Fon Kodu: 490..1.0.0/Yer No: 1432.734..1).

⁵⁴⁷ Sinop, 18 Şubat 1932.

⁵⁴⁸ A.g.y.

Abdülhak Hâmiî'in bir portresi yayınlandı ve dergide şairle ilgili yazı ve şiirlere yer verildi. Şair, vefatından sonra Halkevinde yapılan bir törenle de anıldı.⁵⁵⁰

Sinop'ta yayınlanan süreli yayınları tararken, Namık Kemal'in 102. doğum gününde anılması,⁵⁵¹ Mimar Sinan'ın anılması gibi bazı kültür ve sanat insanlarımızın anılmasına dair haberlere rastladım. Genellikle Halkevi tarafından düzenlenen bu toplantılardan birinin Sinop Gazetesinde yayınlanan haberini örnek olarak vermek istiyorum:

"Mimar Sinan Konferansı

31 Mart 932 tarihine müsadif geçen hafta Perşembe günü, Türk mimarisinin büyük şöhret kazanmış olan koca Mimar Sinan'ın 344ncü yıldönümüne müsadif olmasına binaen üstadın her biri abideisanat ve dehasının veludiyetle asırlara hakim olmuş bulunan müstesna eserlerinden ve tercümei halinden bahisle Ortamektep resim muallimi Mahmut ve Nafia Fenmemurlarından Nadir Beyler tarafından Halk evi salonunda verilen konferans kalabalık olmuş, alâka ile dinlenmiş ve üstadın ruhu taziz edilmiştir.

Konferanstan sonra Fırka saz heyeti tarafından icrayı ahenk edilmiş, müsafirlere güzel vetatlı dakikalar yaşatılmıştır."⁵⁵²

Kimi kutlamalar evrenseldir; yeni yıl gibi. Kemalist Cumhuriyetin Batı'yla bütünleşme çabaları salt siyasal alanda olmadı, kimi kültürel geçişlerle toplumsal entegrasyon da sağlanmaya çalışıldı. Bu bağlamda Türk toplumuna sunulan yeniliklerden biri de, zamanı bölümlendirme ve ölçme ile ilgili kabullerde Batı'ya uyulmasıyla birlikte önem kazanan bir olgu olan yılbaşıdır.

1931 yılını 1932'ye bağlayan yılbaşı gecesi Sinop Hükümet Konağı'nda, başkanlığını valinin eşinin yürüttüğü Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından bir yılbaşı balosu yapıldı. Cemiyet yararına bir eşya piyangosu çekilişinin de yapıldığı balo, Sinop Gazetesinde şu satırlarla yer buldu:

"Yılbaşı Balosu

1931-1932 Yılbaşı gecesini tesiden Himayeietfal cemiyeti tarafından tertip edileceğini yazdığımız Balo, geçen Cümartesi gecesi hükümet salonunda yapılmıştır.

⁵⁴⁹ Ölümü: 12 Nisan 1937.

⁵⁵⁰ **Dıranaz**, Mayıs 1937, Sayı: 16.

⁵⁵¹ **Sinop**, 6 İkincikânun 1943.

⁵⁵² **Sinop**, 7 Nisan 1932.

Zenğin bir programla tertip edilen bu Balo cidden mükemmel bir surette icra edilmiş ve sureti mahsusada İstanbuldan celbolunan Caz takımı da baloya ayrıca bir canlılık vermiştir.

Program mucibince balo alafrağa saat yirmide başlayacağı için bu dakikada davetli bulunan aileler gurup gurup salonu teşrife başlamışlar, teşrifata memur zevat tarafından her birerleri ayrı ayrı karşılanmışlardır.

Saat tam yirmide Vali beyefendi ile Himayeiefal cemiyeti reisi bulunan muhterem refikaları hanım efendi, cazın setaret verici ahengi ve hazirunun alkışları arasında şereflendirdiler. Müteakiben çalınan (istiklal marşı) ayakta dinlendi, alkışlandı.

Bir müddet istirahatından sonra dans havası çalan caz, züvvari oyuna davet ve teşvik ediyordu. Bu sırada Vali Bf. Muhterem refikaları hanımefendi ile birlikte dansa başlayarak herkese hüsnü misal olmuşlar, şevk, hevese gelen çiftler müşarileyhimaya iltihak eylemişlerdir.

Cazın terennimleri arasında dans muhtelif fasılalarla ve tam bir neş'e içinde devam etmiş, mesrur çiftler danslar arasında zengin büfeden de nevaleçin olmuşlardır.

Orta mektep Türkçe muallimi Haşim Nezih Bey, bu geceye ithafen hazırladığı (Yılbaşı gecesinde) şiirini pek coşkunun bir surette okumuş, alkışlanmışlardır.

Saat tam yirmidörtte Vali Bey efendinin makam kapularına takvim yaprağını temsilen hazırlanan büyük kıtadaki takvim yaprağı koparılmış, kırmızı, beyaz ipekli elbiseler giydirilen dört küçük hanım kızlarla temsil edilen 1932 senesinin ilk günü büyük bir sevinç ve heyecan içinde idrâk edilmiş, hazirun büyük ümidle kavuştuğu yeni seneyi yekdiğerine samimiyetle tebrikte bulunmuşlardır.

Süslenen takvim yaprağı açıldığı zaman arkasında olan şu cümleler okunmuştur:

Himayei etfal cemiyeti yeni yılınızı candan kutlular.

Salonun bir köşesini süsleyen Himayei Etfal Cemiyetinin eşya piyangosu da çok zengindi. Kıymettar eşyalar teşhir edilmiştir.

Çok rağbet gören piyango numaraları kâmilin çekildiği için talini tecrübe etmek isteyen birçok zevat bu arzularını tatmine fırsat ve imkân bulamamışlardır.

Bir çok hatıraları ihtiva eden bir senelik hayatın nihayet bulduğu Yıl başı gecesini imkânın müsadesi nisbetinde Sinobumuzda da tes'isi vesilesile bu nezih toplanışı hazırlayan, bedii zevkin incelikleriyle salonu emsalsiz bir şekilde süsleyen ve cidden feragat ve gayret gösteren Himayei Etfal Cemiyetinin çalışkan reis ve hey'eti idaresile balo tertip hey'etine ve bu hususta alâka gösteren zevata teşekkürü bir borç biliriz.⁵⁵³

Türkiye, kanlı bir savaşın kapısına dayandığı 1940'ların karanlığında, 1941 yılından 1942 yılına geçerken, 4 Ocak 1941 tarihli Sinop Vilâyet Gazetesi'nde "Yeni Yıl" başlıklı bir yazısı yayınlanan öğretmen Şemsettin Sami Kubilay, Milli Şef, Meclis ve Hükümet ile bütünleşmiş Türkiye'yi, varlık, barış ve mutluluğun teminatı olarak görmektedir:

⁵⁵³ Sinop, 7 İkinci Kânun 1932.

“Yeni Yıl

Bin doguzyüz kırk senesine veda ederek; kırkbir senesine Salı günü akşamı gece yarısından sonra basmış oluyoruz. Bugün yeni yıla girişimizin dördüncü günüdür. Ve Gazetemiz bu nüshasile yeni senenin ilk gazetesi oluyor ki “Sinop” on iki seneyi⁵⁵⁴ dolduran neşir hayatında, büyük ulusuna, muhitine, cemiyetine yararlı ve istifadeli bir gazete olmağa çalışmıştır. İctimai, iktisadi, fikri ve kültürel faaliyetlerde bulunmuş en uzak ve en ücra köylerimize varıncaya kadar gitmiş, uzanmış, Vatandaşların her suretle istifadesine hizmet etmeğe çalışmıştır. Bu, bizimi için büyük bir hız ve manevi zevkdir da... Bu senede, gelecek yıllarda aynı hız ve aynı iman ve enerji ile çalışacaktır.

Bin dokuzyüz kırk senesinde genç ve dinç Tütkiye Cumhuriyeti için baştan başa çalışkanlık, hareket ve dinamik senesi olarak geçmiştir.

Kır bir yılı da aynı iman, aynı hiz aynıgaye ve aynı idealle yoğunlaşmış olarak geçecektir. Ve Türkiye Cumhuriyeti böyle nice nice yıllar ve yüz yıllar yekpare bir kitle halinde aynı mübarek ülkü ve imanın peşinde durmadan, dinlenmeden hızla koşacaktır.

Vatanımızı dünyanın en mamur bir yurdu yapıncaya kadar.. (Mamur) kelimesi neyi ifade ediyorsa hepsini yapacağız..

Onun için seneleri geride bırakırken yaptığımızla Milli bir gurur duyacağız, lâkin yapacaklarımıza doğrudan durmadan koşacağız.

Hepimiz dört gün evvel birer yaşımızı daha doldurduk. Bu, hayattan belki bir kayıptır. Fakat o geçen senede biz büyük bir samimiyet ve aşk ile vatanımız için çalışmış ve bu büyük kutsal yapıya bizde bir taş ilâve etmişsek bizim en büyük tecelli ve mükâfatımız işte bu olacaktır.

Ebedi Şefin çizdiği ve açtığı nurlu yolda çelik adımlarla durmadan ilerleyen Türkiye, Aziz Milli Şefinin, Meclisinin ve Hükümetinin etrafında granitten muazzam, muhteşem yekpare bir kaya halinde canlı ve heyecanlı durmaktadır. Bu duruş, bu varlık, barışın ve saadetin en büyük kefilidir. İşte biz yeni yıla böyle kutsal bir durumda ve bu saadet ve emniyetle giriyoruz. Yeni yıl yüce Türk Ulusuna kutlu olsun!..

Ş. Sami Kubilay⁵⁵⁵

1949’u 1950’ye bağlayan yılbaşı gecesi ise, Türk Hava Kurumu ile Yardımsevenler Derneği işbirliğiyle Halkevi’nde bir “*aile toplantısı*” düzenlendi. Piyango çekilişinin de yapıldığı kutlamanın önceki senelere göre daha iyi geçtiğini vurgulayan haberde, katılımın yüksek olması nedeniyle salona giremeyenler olduğu belirtilmekte, sonraki toplantıların daha geniş olan sinema salonunda yapılması önerilmektedir.⁵⁵⁶

Sinop Gazetesinde ençok yer bulan, makaleler ve sloganlarla desteklenen hafta “*İktisat ve Tasarruf Haftası*”dır.⁵⁵⁷ Bu haftada, tasarrufun ve yerli malı

⁵⁵⁴ Sinop Vilâyet Gazetesi 1922’den beri yayınlandığına göre 1940 sonunda 12 değil, 18 yılı doldurmuştur. Ancak yazar aradaki kesintileri göz önüne alarak gazetenin 12 yıllık olduğunu söylemiş olabilir.

⁵⁵⁵ Sinop, 4 İkinci Kânun 1941.

⁵⁵⁶ Sinop, 4 Ocak 1950.

⁵⁵⁷ Bu haftanın kutlanmasına “Cemiyetler” başlığı altında ayrıca yer verdim.

kullanmanın önemi ile ilgili birçok yazı yayınlandı, vatandaşı yerli malı kullanmaya özendiren sloganlara yer verildi. İktisat ve Tasarruf Haftası, 1933 yılında ağaç bayramı ile birlikte kutlandı:

“Sinop'ta ağaç dikme mevsimi Tasarruf haftasına denk geldiğinden iki bayram birlikte kutlanarak Vali, memurlar ve öğrenciler tarafından şehir parkına ağaç dikilmiştir.”⁵⁵⁸

3.1.3. Cemiyetler

Sivil toplum kuruluşları, günümüz terminolojisinde sıklıkla karşımıza çıkan bir kavram olup, “devlet dışı” olarak nitelendirilebilecek kuruluşları kapsar. Ancak bu “devlet dışı”lık, Anglo-Sakson liberalizminden Fransız jakobenizmine uzanan siyasi yelpazede farklı algılanmaktadır. Kimi zaman sivil toplum kuruluşu olmanın gereği devletten mutlak bağımsızlık olarak algılanırken, kimi zaman da devletle bir biçimde bağı olan kuruluşlar da sivil toplum kuruluşu olarak kabul edilebilmektedir.

Kavramın sınırlarının net çizilememesine ve terimin yeniliğine rağmen, sivil toplum kuruluşlarının tarihi çok eskilere dayanır. Bu bağlamda ülkemizde de, köklü bir geleneğe sahip vakıflar, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e modernleşme sürecinde yaygınlaşan, farklı amaçlarla kurulan cemiyetler, sivil toplum kuruluşu olarak ele alınabilir. Tez çalışmama konu olan Tek Parti döneminde faaliyet gösteren, parti-devletin önderliğinde kurulan bazı kuruluşların, “devlet güdümlü” de olsa, sivil toplum örgütü olarak değerlendirilebileceğini düşünüyorum. Bu kuruluşlar, her ne kadar yarı resmi devlet kurumu görünümünde olsalar da, günümüz siyasetbilim terminolojisini bir tarafa bırakıp, ümmetten millet yaratma çabasındaki bir tarihsel dönemin özgün koşullarını dikkate alarak değerlendirmek gerektiğini düşünüyorum. Bu kuruluşlar, padişah ve halife efendinin kullarını Cumhuriyetin vatandaşlarına dönüştürmeyi amaçladılar. Bu geçiş döneminde, Çocuk Esirgeme Kurumu, Türk Hava Kurumu gibi kurumlar, Ankara'dan emir alarak çalışsalar da, bu kuruluşlar yaptıkları çalışmalar doğrultusunda bir “sivil toplum” yaratmaya çabaladılar. Yine de bu bölüme ilk koyduğum “Sivil Toplum Çalışmaları” başlığını “Cemiyetler” olarak değiştirdim. Yukarıda saydığım kurumları bu başlık altında ele almayı; Türkocağı ve Halkevi'ni “Kültürel Yapı” alt başlığı altında ele almayı uygun gördüm. Ayrıca Sinop'ta tespit

⁵⁵⁸ Sinop, 18 Birinci Kânun 1933.

edebildiğim ve aralarında gerçekten “sivil” olanların da bulunduğu diğer cemiyetlere bu başlık altında yer verdim.

Sinop Gazetesinden takip edebildiğim kadarıyla, Tek Parti döneminin, parti-devletin bir parçası olan ya da parti-devletle ilişkili bazı merkezi cemiyetleri, Sinop'ta da faaliyet gösterdiler. Bu kapsamda değerlendirilebilecek beş cemiyet şunlardır: “Hilâl-i Ahmer Cemiyeti”, “Himaye-i Etfal Cemiyeti”, “Tayyare Cemiyeti”, “Türk Dili Tetkik Cemiyeti” ve “İktisat ve Tasarruf Cemiyeti”dir.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, savaş alanında yaralanan ya da hastalanan askerlere yardım etmek amacıyla, 1868'de “Osmanlı Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti” adıyla kuruldu. 1877'de “Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti”, 1923'de “Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti”, 1935'de “Türkiye Kızılay Cemiyeti”, 1947'de “Türkiye Kızılay Derneği” adını aldı. Cemiyete “Kızılay” adı Mustafa Kemal tarafından verildi.⁵⁵⁹

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Sinop şubesi 1914'de kuruldu.⁵⁶⁰ Cemiyetin Sinop şubesine dair ulaşabildiğim ilk belge 1928 yılına ait.⁵⁶¹ Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, 1928 yılının Ramazan Bayramı öncesinde bir gazete ilanı ile vatandaşlara yardım çağrısı yaptı:

*“Bayramın birinci günü Hilaliahmer çiçek günüdür.
Vatandaş! O gün bir şefkatli, insaniyetperver müesseseyi
unutmayınız!”⁵⁶²*

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin yıllık kongresinin 1 Nisan 1932 Cumartesi günü saat 14.00'de Halkevi'nde yapılacağı, tüzük uyarınca senelik ödentisini ödeyenlerin kongreye katılabileceği duyuruldu.⁵⁶³ 17 Kasım 1932'de çıkan bir gazete ilanından, cemiyetin başkanlığını Valinin eşininin yaptığı anlaşılmaktadır.⁵⁶⁴ Kızılay Cemiyeti

⁵⁵⁹ **Türkiye Kızılay Derneği**, <http://www.kizilay.org.tr/kurumsal/sayfa.php?t=-Kurumsal-Tarihcemiz> (Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2009).

⁵⁶⁰ **BCA**, Fon Kodu: 490..1.0.0/Yer No: 595.56..6.

⁵⁶¹ 1928 yılı öncesi Sinop Gazetelerine Sinop ve Ankara'da ulaşamadım. Bu gazetelere ulaşırsa cemiyetin Sinop'ta 1928 yılı öncesi faaliyetleri hakkında bilgi edinilebilir.

⁵⁶² **Sinop**, 22 Mart 1928.

⁵⁶³ **Sinop**, 31 Mart 1932.

⁵⁶⁴ **Sinop**, 17 İkinci Teşrin 1932.

Sinop şubesinin 1944 yılındaki başkanı Eczacı Macit Tekinalp, üye sayısı ise 270'di.⁵⁶⁵

Ard arda yapılan savaşlar ve göçler yüzünden kimsesiz kalan çocuk sayısındaki artış nedeniyle 1917 yılında İstanbul'da "*Himaye-i Etfal Cemiyeti*" kuruldu. Bu cemiyet 1923 yılında kapandı. Ankara'da da 1921 yılında bazı milletvekillerinin girişimiyle, özellikle Milli Mücadele sırasında kimsesiz kalan çocukların bakımını üstlenmek ve sorunlarını çözmek için aynı amaçlı ve aynı isimli bir cemiyet kuruldu. Aynı yıl Mustafa Kemal cemiyetin koruyuculuğunu üstlendi. Cemiyet 1935 yılında "*Çocuk Esirgeme Kurumu*" adını aldı. Kırıkkale milletvekili ve Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanı Dr. Fuat Umay'ın 1941 yılında yaptığı bir radyo konuşmasına göre, kurumun 700 şubesi, bir çocuk okulu, üç doğumevi, iki ana okulu, beş pansiyonu, dört diş muayenehanesi, dört yüzme ve kum havuzu, otuz iki dispanseri, on bir süt damlası, iki sineması, iki sağlık müzesi, on bir çocuk okuma evi, dokuz çocuk yıkanma yeri, on altı gündüz bakımevi, otuz dokuz çocuk yuvası, elli beş çocuk bahçesi, yetmiş sekiz aşevi olmak üzere 284 kuruluşu bulunmaktaydı. 1946'da kurumun 25. yılı nedeniyle çıkarılan bir yayında, 688'i yurt içinde 38'i yurt dışında olmak üzere toplam 726 şubesi ve 62.257 üyesi vardı.⁵⁶⁶

Cemiyetin Sinop şubesi 1915'de açıldı.⁵⁶⁷ 1932 yılında Sinop Himaye-i Etfal Cemiyeti merkezinin CHF binasında olduğu ve o yılki kongresininin 25 Mart Cuma günü Valinin başkanlığında yapıldığı, Valinin eşi Şeref Azmi Hanım'ın yönetim kurulu başkanlığına seçildiği, kongrenin yapıldığını ve sonucunu haber veren Sinop Gazetesinden anlaşılmaktadır:

*"Himayei Etfal Cemiyeti Kongrası
Nizamnamei mahsusununun 39 uncu maddesi ahkamına tevfi kan
toplanması icap eden Himayei Etfal Cemiyeti vilayet kongrası, 25 mart 932
Cuma günü akşamı saat yirmide C.H.F. binası dahilindeki cemiyet
bürosunda in'ikat etmiştir.*

⁵⁶⁵ BCA, Fon Kodu: 490..1.0.0/Yer No: 595.56..6.

⁵⁶⁶ **Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu,**

http://www.shcek.gov.tr/Kurumsal_Bilgi/Tarihce/default.asp (Erişim Tarihi: 8 Mayıs 2009).

⁵⁶⁷ BCA, Fon Kodu: 490..1.0.0/Yer No: 595.56..6. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun internet sitesinde, "*Himaye-i Etfal Cemiyeti*"nin 1917'de İstanbul'da, 1921'de Ankara'da kurulduğu belirtilmekle birlikte, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde bulduğum ve yukarıda ilgili numaraları belirtilen belgede, Himaye-i Etfal Cemiyeti Sinop şubesinin kuruluş tarihi olarak 1915 yılı verilmektedir. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun internet sitesinde, daha önce kimsesiz çocuklarla ilgili "*Dar'ülhayr-ı Âli*" ve "*Dar'üleytam*" isimli kurumların kurulduğu ve kapandığı belirtilmektedir. 1915 yılı belki Dar'üleytam'la ilişkilendirilebilir. Bu konuya açıklık getiremedim.

Kongraya Vali Azmi Bf. Riyaset buyurmuşlar, kongra katipliklerine Ortamektep Türkçe muallimi Haşim Nezihî, Nafia Fen memuru Nadir Beyler seçilmiştir.

Cemiyetin bir senelik faaliyeti hakkında geçen seneki idare heyetince hazırlanarak okunan rapor ve tetkik edilen yeni sene bütçesi kabul edilmiştir. Müteakiben intihabatı yapılan 932 senesi heyeti merkeziyesine Vali Bf.nin Muhterem Refikaları Şeref Azmi Hanım efendi, Muallim Meliha Hanım, Mektupçu Cemal Bf. Memleket Hastanesi Sertabibi Semih Arif, Dahiliye Mühassısı Yakup Asım, Eczacı Macit, Ortamektep muallimlerinden Haşim Nezihî, Muallim Dilaver, Pişmaf zade Mahmut Hüdai, Daimi Encümen başkatibi Şevket beyler seçilmişlerdir.

Zevatı Mumaileyhimden Şeref Azmi H. ef. İdare heyeti reisliğine, Doktor Semih Arif Bey ikinci reisliğe, Eczacı Macit Bey muhasipliğe, Muallim Dilaver bey katipliğe, Mahmut Hüdai bey veznedarlığa geçmişlerdir.

İstikbalin kendilerinden çok işler beklediği vatan yavrularının korunması hususunda meşkur hidematı sebk eden Himaye-i Etfal Cemiyetinin bundan böyle de her sahada bir mevcudiyet ve varlık göstermesini diler, yeni heyete de muvaffakiyetler temenni eyleriz.”⁵⁶⁸

Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından 23 Nisan 1932 tarihinde Hükümet Caddesi'nde bir piyango dükkânı açılarak 2.000 adet bilet satışa sunuldu.⁵⁶⁹ Ekim 1932'de ise Sinop Hilâl-i Ahmer ve Himaye-i Etfal Cemiyetleri yararına düzenlenen piyango çekilerek Valinin eşinin başkanı olduğu her iki cemiyete 700 lira kadar gelir elde edildi.⁵⁷⁰

Himaye-i Etfal Cemiyeti Sinop şubesi, 1932 yılında Kurban Bayramı nedeniyle her mahalleden beşer çocuk seçerek toplam otuz çocuğa bayramlık elbise, ayakkabı ve şapka yaptırdı.⁵⁷¹

1935 yılının Kurban Bayramı (15 Mart 1935) dolayısıyla ⁵⁷² Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi bir yardım kampanyası düzenledi. Bu kampanya kapsamında Vali ile Sinop Çocuk Esirgeme Kurumu Reisi ve Memleket Hastanesi Başhekimî Dr. Bahir İlter'in girişimleriyle Sinop merkez ve ilçelerden de yardım toplandı. 14 Mart 1935 tarihli Sinop Gazetesinde toplanan yardımların Ankara'ya gönderildiği haberi ile birlikte kampanyaya katılanların isimleri ve yardım miktarları 3. ve 4. sayfalarda yayınlandı. Yayınlanan listeye göre, merkez kazasından en yüksek yardım 525 kuruşla “Esnaf lar” adına yapılırken, Vali Abdülhak Savaş ve elektrik

⁵⁶⁸ Sinop, 31 Mart 1932.

⁵⁶⁹ Sinop, 28 Nisan 1932.

⁵⁷⁰ Sinop, 17 İkinci Teşrin 1932.

⁵⁷¹ Sinop, 14 Nisan 1932.

⁵⁷² Sinop, 7 Mart 1935.

Mühendisi Hamdi Alpergün 300'er kuruşla kişisel olarak en yüksek yardımı yaptılar.⁵⁷³

1944 yılında Çocuk Esirgeme Kurumu Sinop şubesinin Reis Vekili İnhisarlar Memuru Ali Kalcıoğlu, üye sayısı ise 141'di.⁵⁷⁴

"*Türk Tayyare Cemiyeti*", Türk havacılığını geliştirmek amacıyla 16 Şubat 1925 tarihinde Mustafa Kemal'in emriyle kuruldu.⁵⁷⁵ Cemiyetin Sinop şubesi aynı yıl kurulmuştur.⁵⁷⁶

Yardım toplama girişimleri için de vesile olan dini bayramlarda, vatandaşlardan fitre ve zekâtlarını yardım derneklerine vermeleri gazete ilanlarıyla istendi. 15 Mart 1928'de Sinop Gazetesinde yayınlanan bir ilanla da Tayyare Cemiyeti'ne yardım edilmesi istendi:

*"Vatandaş:
Yurdunun selametini, Türkün selâh ve sükun içinde inkişaf ve itlâsının
istiyor isen zekat ve fitreni de tayyare cemiyetine ver."*⁵⁷⁷

8 Kasım 1934 tarihli Sinop Gazetesinde yayınlanan bir haberden, Sinop Tayyare Cemiyetinin Valinin başkanlığı altında bir toplantı yaptığı ve üye sayısının artırılması ile bağış toplanmasına yönelik kararlar aldığı anlaşılmaktadır. Haberin devamında, "*Türk Tayyare Cemiyeti Sinop Hanımlar Derneği*" adlı bir dernek kurularak faaliyete geçtiği, başkanlığına Hacı Atike, muhasip ve kâtipliğine Rafet İbrahim Hanımların seçildiği bilgisi yer almaktadır.⁵⁷⁸

24 Mayıs 1935 tarihinde Ankara'da Başbakan İsmet İnönü'nün yaptığı konuşmayla Türk Hava Kurumu 6. Kurultayı başladı. İnönü konuşmasında, "*Türkiye'nin bir hava tehlikesi karşısında bulunduğu*" ve bunu önlemek için bütün vatandaşların yapması gerekenleri söyledi.⁵⁷⁹ 6 Haziran 1935 tarihli Sinop Gazetesinde, Başbakanın THK kurultayında söyledikleri üzerinde 1 Haziran tarihinde Halkevinde bir toplantı yapılarak komiteler seçildiği ve üye kaydına

⁵⁷³ Sinop, 14 Mart 1935.

⁵⁷⁴ BCA, Fon Kodu: 490..1.0.0/Yer No: 595.56..6.

⁵⁷⁵ Türk Hava Kurumu, <http://www.thk.org.tr/anasayfa.htm> (Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2009).

⁵⁷⁶ BCA, Fon Kodu: 490..1.0.0/Yer No: 595.56..6.

⁵⁷⁷ Sinop, 15 Mart 1928.

⁵⁷⁸ Sinop, 8 Teşrinisani 1934.

⁵⁷⁹ Sinop, 30 Mayıs 1935.

başlandığı haber verildi.⁵⁸⁰ 27 Haziran tarihli Sinop Gazetesinde, “İlbaylığımızda Türk Hava Kurumuna Karşı Candan Bir İlgi Var” başlıklı bir haber yayınlanarak, Sinop’ta THK’nın canlandırıldığı, ilçelerde de komisyonlar kurulduğu ve üye yazıldığı anlatıldı.⁵⁸¹

THK Sinop şubesinin 1944 yılındaki üye sayısı 10.686 olup Vali Salih Kılıç Fahri Başkan, Muhasebe Müdürü Cemil Gündüz Başkan olarak görünmektedir.⁵⁸²

İki senede bir yapılan THK Kongresi 21 Aralık 1949’da Halkevi’ndeki Hava Kurumu salonunda yapılarak, aralarında Belediye Başkanı Şevket Şekeroğlu’nun da bulunduğu idare heyeti seçildi. Heyet 24 Aralık günü kendi içinde bir seçim yaptı; Ziraat Mütahhasısı İlhami Oğuz başkan seçildi.⁵⁸³

Türk Dili Tetkik Cemiyeti, Mustafa Kemal’in talimatıyla 12 Temmuz 1932’de kuruldu. Cemiyetin amacı, “Türk dilinin öz güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkarmak, onu yeryüzü dilleri arasında değerine yaraşır yüksekliğe erdirmek” olarak belirlendi.⁵⁸⁴

Cemiyetin Sinop şubesinin 1935 yılındaki reisi, öğretmen ve şair Haşim Nezih idi. “Türk Dili Tetkik Cemiyeti Sinop Şubesi Reisi” Haşim Nezih tarafından “Dil Bayramı” başlıklı bir yazı 27 Eylül 1935 tarihli Sinop Gazetesinde yayınlandı.⁵⁸⁵ 1944 yılında Sinop’taki cemiyetleri gösterir çizelgede⁵⁸⁶ bu cemiyetin adı geçmemektedir.

1929-1930 yıllarında dünyayı sarsan ekonomik kriz, Türkiye’yi de etkiledi. Türkiye’de 1929 yılı sonunda ithalatın kısılması ve yerli ürünlerin tüketilmesi düşüncesi ağırlık kazandı. Başbakan İnönü’nün alınması gereken tedbirlerle ilgili olarak 12 Aralık 1929’da TBMM’de yaptığı konuşma büyük beğeni topladı. Bu

⁵⁸⁰ Sinop, 6 Haziran 1935, 955. Haber “Vilâyet Haberleri” başlığı altında verildi. Seçilen komitelerin ve kaydedilen üyelerin hangi kuruma ait olduğuna dair hiçbir bilgi bulunmamakla birlikte, heberin, Başbakanın THK kurultayında söylediklerine gönderme yaparak başlamasından THK’dan bahsedildiği sonucu çıkmaktadır.

⁵⁸¹ Sinop, 27 Haziran 1935.

⁵⁸² BCA, Fon Kodu: 490..1.0.0/Yer No: 595.56..6.

⁵⁸³ Sinop, 28 Aralık 1949.

⁵⁸⁴ Türk Dil Kurumu,

<http://www.tdk.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF2858DA18F4388CDD> (Erişim Tarihi: 16 Mayıs 2009).

⁵⁸⁵ Sinop, 27 Eylül 1935.

⁵⁸⁶ BCA, Fon Kodu: 490..1.0.0/Yer No: 595.56..6.

konuşmadan sonra 14 Aralık 1929'da TBMM Reisi Kâzım Özalp'ın başkanlığında "Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti" kuruldu. Cemiyetin kurucularından biri de Sinop Milletvekili Yusuf Kemal Tengirşenk'ti. Mustafa Kemal cemiyeti himayesine aldı ve ilk üyesi oldu. Herkesin üye olabileceği cemiyette üyelerin görevi, "yerli ürünleri kullanmak ve bu konuda vatandaşları teşvik ederek tasarrufa alıştırmak"⁵⁸⁷

Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, amaçlarına ulaşmak için, her yıl 12-19 Aralık tarihleri arasında "Tasarruf ve Yerli Malları Haftası" düzenledi. Cemiyetin adı 1936'da "Ulusal Ekonomi ve Arttırma Kurumu" olarak değiştirildi.⁵⁸⁸

İktisat ve Tasarruf Cemiyeti de parti-devletin kurduğu ve himaye ettiği cemiyetlerden biriydi. Cemiyetin Sinop şubesi 1931 yılında kuruldu.⁵⁸⁹

İktisat ve Tasaaruf Cemiyeti Sinop şubesi, özellikle Tasarruf ve Yerli Malları haftalarında bir hayli aktifti. Yerli malı kullanılması ve tasarruf konularında Sinop Gazetesinde çok sayıda ilan ve yazı yayınlandı. 7 Ocak 1932 tarihli Sinop Gazetesinde yayınlanan "N.E." imzalı, "İsraf ve Tasarruf" başlıklı yazı bunlardan biridir:

"İsraf ve Tasarruf

Ekonomik ve rasyonel prensip haricindeki her "ihtiyaç" israf tevlit eder. İsraf, gayri iktisadi ihtiyaçların tatmini ve ihtiyaçların gayri iktisadi tarzlarda istifası demektir. İsraf, yani ifna edilen kıymetlerden ferde cemiyette mahrum kalır. İsrafın ve servet cüzülerinden mahrumiyetin temadisi fert ve binnetice cemiyet servetinin cüzülerini kayp ede ede zaiflemesine ve tükenmesine müncer olur. Türk iktisadiyatı bu servet harabisinin muazzam mikyasına sahne olmuştur. Bizim şuursuz bir miras yedi ekonomisi yaşadığımız meydandadır. Tasarrufa ve memleketin servet kaynaklarını ihya etmek zarureti içinde bulunduğumuzu hissetmiyerek milli servetin sayısız milyonlarını uyuşturucu bir neşe ile feda ediyoruz. Milli fakirleşme devam ederse bundan yalnız bu nesil müteessir olmakla kalmayacak, müstakbel nesillerin saadet ve selametide tehlikeye girmiş olacaktır.

Türk vatandaşlarının, cemiyet iktisadiyatının seyri karşısında vazı tavurları ne akliselim, nede iktisadi menfaat idrakile kabili teliftir. İhracat mahsullerimizin sürüm piyasalarının daralması, ticarete iflasın çoğalması, hayatın darlaşması, bütçe buhranları milli iktisat hayatının nabız atışlarının intizamsızlığına delâlet eden hadiselerdir.

Türk vatandaşları bu hadiselerin manasını müdrikmidir? Bu vak'alar karşısında içtimai idrak ve içtimai vicdan harekete gelmedikce, hadiselerin

⁵⁸⁷ Doğan Duman, "Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C: I, sayı: 2, 1992, s. 129-130.

⁵⁸⁸ A.g.m., s. 136, 141.

⁵⁸⁹ **BCA**, Fon Kodu: 490..1.0.0/Yer No: 595.56..6.

manasındaki vehametini anlaşılmadığına hükümetmemek kadar tabii bir şey olamaz. Türk ekonomisinin harabiye doğru gidişinde en büyük tehlike Türk vatandaşının akibetten tegafül etmesidir. Hakikatin demir darbesi milli iktisat bünyesini sarstığı zaman, şuurlanmak felaketi tahfife yaramıyacaktır. İsraf daima ahlak ve seciye zafının bir tezahürüdür. Devrimizi karakterize eden korkunç hudkâmlık ve intifa hırsı israf hastalığının arazındandır. Ahlaki terdi, cemiyeti, altın etrafına üşüşen pervaneler gibi, tehlikenin içine kadar sürükler.

Bizi, millet ve cemiyet olarak tahribetmek istidadında olan israfı durdurmak zarureti vardır. Bunun için heyeti içtimaiyenin akibetine müessir olan bu cerayanın iç yüzünü vuzuhla görmek lâzımdır.

İçtimai bünyemizin geçirdiği tegallüpler “zevk perestlik” tabirile tasviredilebilecek yeni bir hayat telakkisi intaç etmiştir. Alkol, kumar, kadın iptilası artmıştır. Yanlış anlaşılan “muasirleşme” hareketi yeni bir takım makul içtimai muaşeret kaidelerine intibakten ziyade zahiri bir “şekil perestlik” cerayanı tevliit etmiştir. Bu müfrit şekil perestlik hayati ihtiyaçlar bahasına “lüks”e inhimak uyandırmıştır.

İsrafın vusât ve şiddeti memleketin ızdırabı ile acı bir tezat teşkil etmektedir. Bütün varlığımız be mikyassız israf karşısında zebun ve mukavemetsizdir. Derin bir fatalist tevekkülü ile hadiselerin seyircisi vaziyetindeyiz. İçtimai iktisat vakalarının kanuniyetini idrak etmek devrindeyiz. Bu idrak fatalizmi ret ve inkâr eder. Tarih hayalin ve fatalizmin değil, baştan başa hakikatlerin bir hikayesidir. Hayalden uzaklaşmak, metin ve cesur hakikatleri görmek lazımdır. Hakikati bütün acılığ ile görmek, Türk ekonomisinin harabisine giden milletin istiklalini tehdit eden bu nihayet cemiyete facia hazırlıyan bu şuursuz seyrin istikametini değiştirmek Türk tarihinin bir zarureti halini almıştır. Fert ve cemiyet halinde hayat telakkilerimizin mesnedini teşkil eden akidelerimize akibet endişlik ruhu sinmelidir. İsraf ise akibet endişlik şiarının tam zıttıdır. Binaenaleyh israf yalnız halihazır üzerinde müessir değil, tasarrufu imkansızlaştırmak suretile yeni sermaye teşekküllerine de manidir. İsrafın iktisadi sahadaki bu iki neticesinde taalluk ettiği safhalarda, ayrı ayrı iki tahlilesi vardır.

Millet fakirleşir. Bunun içtimai hayattaki başlıca tezahürleri şunlardır: Hayat seviyesi düşer, noksan gıda içtimai sıhhati tehdit eder. Verem içtimai bir illet halini alır. Vefiyat çoğalır, nesil terdi eder. İzdivaçlar ve bu suretle de doğumlar azalır.

Menkul ve gayri menkul servet aksamı elden çıkarılır. İçtimai fezaahiya menba olan ahlak terdisi bütün vahim şekillerile meydan alır. Sirkat, ihtilas, suiistimal, fuhuş, yeis, alkolizm, tecennünler, intiharlar, cinayetler çoğalır ve fakirleşmekte devam eden bir millet çökmeğe makum olur.

İsrafla mücadelenin kuvveden file çıkararak semeredar olabilmesinin tek şartını kısaca şöyle hülâsa edebiliriz. İsrafla mücadele tedbirinin objektifi bütün içtimai hayatımıza şamil olacaktır.

İhtiyaçlarımızı mürakabe ile başlayacak olan bu mücadele seri ve kati surette bu ihtiyaçlardan hayat seviyemizin icabatından olmayanların tahdidine müncir olmalıdır. İhtiyari tehdidat.

Bu tehdidat belki bazı itiyatlardan feragat demek olacaktır.

Türk vatandaşı bu feragata katlanacaktır: Mukadderatına hakim olmak ve istiklâlini muhafaza etmek için...

N.E.⁵⁹⁰

⁵⁹⁰ Sinop, 7 İkinciKânun 1932.

Sinop'ta, "Yerli mallarımızı halka tanıtmak ve umumi rağbet ve alâkayı celp etmek üzere Vilâyet ve milli iktisat ve tasarruf cemiyetince", 13 Mayıs 1932'de CHF binasında yerli malları sergisi açıldı.⁵⁹¹ Serginin açılışı, Sinop Gazetesinde "Cuma Günü Yerli Mallar Sergisi Açıldı" başlığıyla, devamı ikinci sayfada olmak üzere ilk sayfadan verildi. "Sergide Teşhir Edilen Yerli Malları Umumun Takdirine Mazhar Olmuştur" alt başlığı taşıyan haber şöyledir:

"C. H. Fırkasının himaye ve müzaharetile Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti tarafından fırka binasının üst kısmında hazırlanan yerli mallar sergisi, evelki nüshamızda yazılı olduğu üzere tertip edilen program mucibince 13 mayıs 1932 Cuma günü saat onbeşte muhterem Valimiz Azmi Bf. Tarafından merasimi mahsusa ile açılmıştır.

⁵⁹²

Büyük salonda teşhir edilen Feshane, Hereke, Beykoz fabrikaları mamulatından yünlü kumaşlar, battaniyeler, kravatlar, sırma köşelikler, meşin el çantaları, portmenler, bir eseri sanat olan al yıldızı kendisinden yekpare sancak, Bursa ipeklileri, Bakırköy bez fabrikasının muhtelif cinslerde dimi, haki, beyaz bez mamulatu, Kastamonunun şöhret bulan yerli dokumaları, peçetelikler, mendiller, urganlar, yorgan, yatak çarşafı, Ayancığın yünlü dokumaları, gömleklik bezleri, Tuhafiyeci Aptullah ef.nin İstanbul yerlisi peştemalları, yatak çarşafı, Bursa havluları, Tuhafiyeci Naim beyin Bursa ipeklileri, Tuhafiyeci Hilmi beyin el çantaları, kolonya, şapka ve ipekli fanileleri, Tuhafiyeci Halim beyin zarif bir şekilde süslenmiş köşesindeki kravatlar, ipek çoraplar, mendiller, lavantalar, podralar, çantalar, Sinobun yerli elişi örnekleri, Kırşehri halı heybesi.

İkinci salondaki:

Umumi Hapisane imalathanesinde mahkumlar tarafından yapılan zarif oymalı ceviz sigara masaları, şekerlikler, kahve tepsileri, kuş kafesi, köşelikler, tuvalet aynesi, tuvalet kutusu, mektep çantası, yazı takımı, düz ve tabanca şeklinde sigara ağızlıkları, tabakalar, işlemeli ve sade hamam nalinleri, sigara kutuları, gümüş iğnedanlıklar, gümüş kol düğmeleri, boncuk tepsiler, sam şamdan, Kırımlı İsmail beyin nefis kutu ve şişe hamsileri, balık yumurtası, sade ve meyveli gazozları, Sabri ef.nin Sinop mamulatu bavul ve el çantaları ve vilâyet itibarile umum mahsulatu arziye numuneleri, yerli Rize çayı, Samsun sulatu arziye numuneleri, Samsun Çehrelî zâdeler fabrikaları sabunu, Samsun Kılıç zâde ve şürekası fabrikasının Avrupa kiremitleri, 2, 4, 6 delikli âdi ve ateş tuğlaları, İstanbul bakır fabrikasının muhtelif eb'adda tencere, sahan, çorba ve kayık tasları, kadaif tepsileri, sarı hamam tasları, Boyabadın, Yedi kulenin kösele, taban astar, meşin ve sahtiyanları, Sinop ve Gerzenin nefis tütünleri, İzmirin incir ve tütünleri, İstanbulun çi ve pişmiş yerli konserveleri son derece takdiri celbetmiştir.

Sergi, on gün müddetle her gün saat 16 dan 19 a kadar ziyaretçilere açık bulundurulmaktadır."⁵⁹³

⁵⁹¹ Sinop, 12 Mayıs 1932.

⁵⁹² Bu bölümde sergiye gezen erkân, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Reisi Mahmut Hüdai Bay Şair-Öğretmen Haşim Nezihî'nin nutukları, erkanın ve halkın memnuniyeti anlatılmaktadır. Mahmut Hüdai Bey'in nutku gazetenin üçüncü sayfasında tam metin olarak basılıdır.

⁵⁹³ Sinop, 19 Mayıs 1932.

Sinop Gazetesi'nin 6 Aralık 1934 tarihli 932. sayısının ilk sayfasında yayınlanan ve başlığının üzerinde parantez içinde "Öz Türkçe" ifadesi bulunan, Öğretmen Dilâver Can imzalı, "*Ulusal Ekonomi*"⁵⁹⁴ başlıklı yazı, ulusal ekonomi ve tasarruf anlayışını yansıtan iyi bir örnektir:

"Ulusal ekonomi

Kocalan acun birkaç yıldır çok sıkıntılı bir geçinme yaşayışile çırpınmaktadır.

Uluslar arasında bir güvensizlik var. Kime sorsan akçadan zoru.

Ürüm satılmaz, koyun güdülmez oldu. Buğday, zeytin, incir, üzüm gibi değerli yiyecekler değerini yitirdi.

Bir yandan yaşama derdi, öte yandan satımsızlık, kazançsızlık gelir yollarını kapadı. Kendi yağı ile kavrulmadan öte özge kurtuluş yolu kalmadı.

Bu yokluk; şimşek hızlar yaratıyor, fabrikalar, panayirler, alış veriş işleri Avrupada aldı yörüdü.

Her ulus ürümünü dış pazarda satmağa, elinden çıkarmağa çalışıyor. Bir savaş var ki: onda ilerleyişimizi yükselişimizi bulacağız.

Bu çalışma ulusal ökonomi, ulusal tutumumuzu yaratacaktır. Başınabuyruk Türk Cumurluğu büyük önderinin işmarı ve onun çok ilerisini gören usu ile yürümektedir.

Geçen kara günlerin acılarını unutup yaşayışımızın kızıl tanlar yaratan gün erine kavuşduk. Bugünü yaşatmak, yarını berkitmek için durmadan çalışmak; yalnız bize, yalnız bizim olanlara değer vermek gerekir. Yerli olmayan her nesneye gözlerimiz kapalı, kesemiz kapalı kalmalıdır. Akça biriktirme, bir nesneyi yerinde kullanma öz işlerimiz olmalıdır. Her ne alırsak onun yerli olup olmadığına bakmalıyız. Türk kumaşı, Türk şekeri, türkün yaptıkları dururken yad illerin çürük nesnelere varımızı yoğumuzu vermemeliyiz.

Kumbara almak, küçükleri büyükleri tutuma alıştırmaktır. Üzüm, incir yemek yerli ürümlere değer vermektir. Yerli kumaş, yerli ayakkabı geymek Türk işçisini güçlendirmektir. Buğdayını, pamuğunu, tütününü almak Türk köylüsünün yüzünü güldürmektir.

Her yurttaş bilmeliki: yarının utkusu bu günkü tutum, bu günkü biriktirme ve artırma ile kazanılacaktır.

Yalvarıyoruz yurttaşlarımıza: Bu savaşta yine biz örnek, yine biz öncü olalım!..

Acunda yine bizi gösterebilirler... Gücüne inandığımız Türkün yapıcılığına, kurtarıcılığına, inanıyoruz desinler..."⁵⁹⁵

Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin 6 Aralık 1934 tarihli Sinop Gazetesinde, kutu içinde yayınlanan bir ilanında şu "*şiarlar*"a yer verildi:

"Şiarlar

Yurtdaş:

Yerli malı kullanmak, yurda bağlı olmak demektir.

⁵⁹⁴ Arapça kökenli "iktisat" sözcüğünün yerini alan Eski Yunanca kökenli "ekonomi" (oikos nomos) sözcüğü Almanca'daki biçimiyle kullanılmış.

⁵⁹⁵ Sinop, 6 Birinci Kânun 1934.

*On para harcarken bile kimin cebine gittiğini düşün.
Yerli malı kullanmak, milli ahlakımız olmalıdır.
Milli istihsalin artması, yerli malı kullanmakla gerçekleşir.
Para biriktirmek için çok kazanmak değil, hesaplı harcetmek lâzımdır.
En değerli ve en manalı hediye, Tasarruf kumbarasıdır.
Bankalarda biriken paralarımız, 40 milyonu aştı. 50 milyona
varmalıyız.
Doğan çocuğuna nüfus teskeresi çıkartır gibi bankada bir tasarruf
hesabı açtır. Çocuğuna yapabileceğin en büyük iyilik budur.
Bir milyon Türk ayda birer lira biriktirseler, yılda 12 milyon lira birikir.
İşte millet servetleri böyle çoğalır.
Her Türk, yerli malı kullanmak savaşında gönüllü bir propagandacı
olmalıdır.
Türk köylüsü yurdumuzun eşsiz mahsullerini senin için yetiştiriyor.
Ayda her aile yarımşar kilo üzüm, incir, fındık, Ayıntap fıstığı gibi yerli
ve şifalı yemişlerimizden yese, hem sihatca daha sağlam oluruz, hem de
yurdumuzun bu değerli yemişleri pazarsızlıktan kurtulur.
Üzüm, incir, fındık giren eve ilaç girmez.
Pehlivanlar zeytinyağını niçin severler? En iyi kuvvet şurubudur da
ondan.
Çocuğunu kuvvetli ve sağlam olmasını istiyorsan ona bol bol üzüm,
incir, fındık, portakal, elma, kaysi yedir.
Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti”⁵⁹⁶*

7 Temmuz 1932 akşamı Halkevi salonunda, Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti yararına bir müsamere düzenlenerek “Gördüğüm O Cihan” piyesi ile “Arapça Bilir misin” komedisi temsil edildi.⁵⁹⁷

1934 yılının “İktisat ve Tasarruf Haftası Programı” 6 Aralık tarihli Sinop Gazetesinde yayımlandı:

“İktisat ve Tasarruf haftası Programı

12 Birinci Kânun Çarşamba günü başlayacak olan beşinci tasarruf haftasının canlı bir şekilde kutlanması için 5-12-934 günü Vali vekili Rifat Bf.nin reislikleri altında Maarif, Ziraat, Ortamektep müdürleriyle, Fırka, Belediye, Ticaret odası reisleri ve İktisat ve tasarruf Cemiyeti azaları beylerden ibaret olmak üzere teşekkül etmiş olan komite mahalli ihtiyaçlar ve imkânları nazarı dikkate alarak aşağıdaki esasları tespit etmiştir:

1- 12-12-934 Çarşamba günü başlayacak ve bir hafta sürecek olan tasarruf haftası içinde Gazino, Kahve, Otel ve sair umumi yerlerde haftanın devamı müddetince çay, kahve, çukulata yerine müşterilerine incir, üzüm, fındık, kaysi, Antap kaysisi, portakal, ihlamur, lokum, elma armut ve sair her nevi yerli mahsullerimiz verilecek ve bu müddet içinde kahvelerde ocak yakılmayacaktır.

⁵⁹⁶ A.g.y.

⁵⁹⁷ Sinop, 14 Temmuz 1932.

Emniyet memurluğu ile Belediye reisliği umumi yerleri daimî bir surette mürakaba altında bulundurmak suretile verilen bu karar ahkâmının tamamen tatbikına çalışılacaktır.

Yokarıda isimleri yazılan mahsulâtın satışları fazlalanacağı için Belediye daimi bir surette bu hususî mürakebe edecek ve bir ihtikâre mahal verilmemesine çalışılacaktır.

3- Hafta faâliyeti hakkında yerli malı kullanmak, tasaruf etmek, isimleri sayılan milli mahsulâtımızı yemek mevzuları etrafında Vilâyet gazetesile neşriyat ta bulunulacaktır.

2- Evvelce kâtibi umumiliğinden gönderilen şiarlar haftadan evvel çıkacak olan Vilâyet gazetesinde neşr ve ilân edilecektir.

4- Geçen sene merkezden gönderilüpte elde bulunan 6 cins propaganda lavhaları daimi bir surette asılmak ve kalmak üzere resmi daireler, mektep, kahve, berber, lokanta gibi umumi yerlere dağıtılacaktır.

5- Hafta müddetince herkesin evlerde misafirlerine çay, kahve, çokolata, şeker yerine üzüm, incir, fındık, kaysi, fısdık, portakal, elma, armut ikram etmek suretile bu Millî Vatanî harekete iştirak etmeleri için Belediyece heman halka ilân ettirilecektir.

6- Mekteplerde kumparası olan talebeler kumparalarının içinde kaç para bulunursa bulunsun hafta içinde münasip bir günde bankaya gönderilerek yatırılmaları temin edilecektir.

7- Tetrisada bir sekte verilmemek üzere tezahurat alayının cuma günü yapılması 932 senesinde Maarif Vekâleti celilesinden iş'ar buyurulmuş olmasına binaen bu seneki alayında haftanın üçüncü Cuma günü yapılması ve ictima mahallinin Cümhuriyet meydanı olması münasip körülmüştür.

8- Tezahurat alayına iştirak etmek üzere alınacak bir kamyon alaydan bir gün evvel orta mektep önünde bulundurulacaktır.

Orta ve ilk mektepler müştereken münasib bir surette bir (senbol) yayrak kamyon süsleneyecektir.

Esnaf cemiyetleri kamyonun süslenmesine muktezi eşyayı temin edecektir.

9- Talebeler ellerinde tasarruf şiar levhaları, esnaf cemiyetleri ellerinde bayrakları olduğu halde cuma günü saat onda Cümhuriyet meydanında toplanacaktır. Buradan yürüyüşe başlayan alay Cümhuriyet caddesi, kale yazusu, tersane, park, Hükümet caddesini takiben Cümhuriyet meydanına keleş ve orada dağılacaktır.

Maarif ve orta mektep müdürü beylerin tensib edecekleri muallim beyler tarafından Cümhuriyet meydanında ve kale yazusunda iktisat ve tasarruf mevzuu ile kısa ve canlı birer hitabe söylenecektir.

Halk evinde verilecek temsillerde de temsil başlamazdan evvel yine isimleri tesbit edilecek muallim hanım ve beyler tarafından kısa sözler söylenecektir.

10- Kâtib umumiliğın iş'arı vechile tezahurat günü alayın önünde davul zurna veya milli bir saz çaldırılması, yapılan tezahuratın resimlerinin aldırılması, büyüklerimize telgraflar çekilmesi temin edilecektir.

11- Mektepleri alakadar eden diğerk işler maarif ve orta mektep müdürü beyler tarafından temin olunacaktır.

12- İşbu program tezkere mahiyetindedir. Her daire kendisine ait olan hususâtı yapacaktır.

Tezahurat alayındaki verilecek müsamerelerdeki inzibat eylemi emniyet memurluğunca temin edilecektir."⁵⁹⁸

⁵⁹⁸ A.g.y.. İkinci ve üçüncü maddelerin yer değıştirmesi gazete dizilirken yapılan bir hata olmalı.

1934 sonunda kutlanan haftaya yönelik olarak Sinop Gazetesi iri puntolarla tasarrufa yönelik mesajlar vermektedir. Bunlardan birkaçını aşağıda verdim:

*“Yurttaş! Tutum ve ekonomi Bayramı başladı. Bu bayrama sen de karış.”*⁵⁹⁹

*“Yurttaş! Yerli malı Senindir. Alırsan değerini artırmış, akçanı ana yurttan bırakmış olursun.”*⁶⁰⁰

*“Yurttaş! Başınabuyrukluk savaşında nasıl canla çalışdınsa tutum savaşında da öyle çalış, onunla yarını anlayacaksın.”*⁶⁰¹

Cemiyet, Sinop'taki etkinliklerini 1940'lı yıllarda da sürdürdü. “*Ekonomi ve Arttırma Kurumu*” olarak varlığını sürdürdüğü 1944 yılında Sinop şubesinin üye sayısı 52, başkanı ise Rifat Günel idi.⁶⁰²

Yukarıda yer verdiğim cemiyetler, parti-devlet ile olan organik bağları da olduğundan, Sinop'ta son derece aktifti. Fakat Sinop'ta sivil toplum yapılanmasını temsil eden başka kurumsal yapılanmalar da vardı.

10 Mart 1932 tarihli Sinop Gazetesindeki bir haberden, o tarihlerde kentte bir “*Spor Cemiyeti*” olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁰³

5 Mayıs 1932 tarihli Sinop Gazetesinde “*Kayıkçılar Cemiyeti İntihabatı*” başlığıyla yayınlanan bir haberden, o tarihlerde Sinop'ta faaliyet gösteren “*Motorcular, Kayıkçılar ve Balıkçılar Cemiyeti*” adlı bir cemiyet olduğu anlaşılmaktadır. Yapılan idare heyeti seçiminde, cemiyet reisliğine Tarakçı oğlu Mehmet Ali, ikinci reisliğe Etyemez oğlu Süleyman Reis, azalıklara da Hacı Kaptan, Emir oğlu Süleyman Reis, Hacı Alemdar oğlu Hasan Kaptan, Dolmabahçe oğlu Mustafa Reis seçildi.⁶⁰⁴

⁵⁹⁹ Sinop, 13 Birinci Kânun 1934.

⁶⁰⁰ A.g.y.

⁶⁰¹ A.g.y.

⁶⁰² BCA, Fon Kodu: 490..1.0.0/Yer No: 595.56..6.

⁶⁰³ Sinop, 10 Mart 1932.

⁶⁰⁴ Sinop, 5 Mayıs 1932.

5 Ağustos 1932'de Sinop'taki manifaturacı, tuhafiyeci ve terzilerin üye olduğu esnaf cemiyetinin seçimleri yapılarak başkanlığa manifaturacı Naim Servet Bey seçildi:

“Esnaf Cemiyeti İntihabı

Ticaret ve Sanayi odaları nizamnamesinin 35nci maddesinde, her mahalde esnaf cemiyetlerinin teşkili muktazi bulunduğu cihetle 5-8-932 Cuma günü saat ondörtte Halkevi salonunda Manifaturacı, Tuhafiyeci ve Terzilerin esnaf cemiyeti intihabı yapıldı.

Bütün esnafların iştirakile reyi hafi ile icra kılınan intihap neticesinde, Manifatura Tacirlerinden Türk çavuş zade Aptullah, Naim Servet, Temel Hami, Alemdar zade Mehmet ve Tuhafiyeci Halim beyler idare heyetine seçildi.

Müteakiben yapılan riyaset intihabında da Naim Servet bey ekseriyetle Cemiyet riyasetine intihap edildi.

Her birerleri ayrı ayrı ticarfet yapan ve şimdiye kadar hiçbir cemiyete mensup bulunmayan esnafların müteakabil hukuklarının muhafazası ve ticaret ve sanayi işlerinde müttehiden çalışarak zamanın icabatına ve hükümetin noktai nazarına göre memleket iktisadiyatının yükselmesi için çok faydeli bir teşekkül olduğundan müteşebbisleri tebrik eder ve hayırlı mesailerinde muvaffakiyetler dileriz.”⁶⁰⁵

26 Temmuz 1934 tarihli Sinop Gazetesindeki bir teşekkür ilanından,⁶⁰⁶ kentte, o tarihlerde ondokuz fakir ve yetim çocuğu sünnet ettiren “*Sinop İlk Mektepler Himaye Heyeti Reisliği*” olduğu anlaşılmaktadır.

25 Kasım 1937 tarihli Sinop Gazetesinde, Sinop'ta bir tütün satış kooperatifi kurulacağı, kooperatifi kuracak müteşebbüslerin ilk toplantılarını Halkevi'nde yaptıklarına dair bir haber bulunmaktadır.⁶⁰⁷

18 Mart 1942 tarihli Sinop Gazetesinde yayınlanan bir haberde, Yardımseverler Cemiyeti ile Kızılay'ın erlere gönderilmek üzere topladıkları bağışla ilgili haberden,⁶⁰⁸ kentte faaliyet gösteren bir “*Yardımseverler Cemiyeti*” olduğu anlaşılmaktadır. 4 Temmuz 1941'de kurulan bu cemiyetin 1944'deki üye sayısı 121, Başkanı Berran Kılıç,⁶⁰⁹ ikinci Başkanı Mediha Tekinalp'ti.⁶¹⁰

⁶⁰⁵ Sinop, 11 Ağustos 1932.

⁶⁰⁶ Sinop, 26 Temmuz 1934.

⁶⁰⁷ Sinop, 25 İkcinciteşrin 1937.

⁶⁰⁸ Sinop, 18 Mart 1942.

⁶⁰⁹ Vali Salih Kılıç'ın eşi olmalıdır.

⁶¹⁰ BCA, Fon Kodu: 490..1.0.0/Yer No: 595.56..6.

16 Kasım 1949 tarihli Sinop Gazetesinde, Yardımsevenler Derneği'nin son günlerdeki faaliyetlerinin dikkat çektiği haber verildi. Dernek üyeleri, 1949 yılının kasım ayında, kış mevsimi dolayısıyla ev ev gezerek yardım topladılar.⁶¹¹ 8 Şubat 1950'de ise derneğin fakir halka kömür dağıtmaya başladığı duyuruldu.⁶¹²

Başbakanlık Devlet Arşivi'nde bulunan 7 Nisan 1942 tarihli Bakanlar Kurulu Kararında, aralarında Sinop'un da bulunduğu beş ilde Cemiyetler Kanunu'na göre kurulmuş olan toplam ondört kulüpten bazılarının kapatılmasına, bazılarının ise birleştirilmesi kabul edildi.⁶¹³ Ancak sözkonusu belgenin eki arşivde bulunmadığında Sinop'taki hangi kulübün ya da kulüplerin kapatıldığı ya da birleştirildiği bilgisine ulaşamadım. Bu tarihlerde yayınlanan Sinop Gazetesinde de konu ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.

16 Şubat 1944 tarihli Sinop Gazetesindeki bir haberdan,⁶¹⁴ kentte, Halkevi Başkanı Necip Yalçınkaya başkanlığında pazar günü ava gittiklerinden sözedilen bir "*Avcılar Kulübü*" olduğu anlaşılmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'nın ekonomik etkilerinin olanca ağırlığıyla hissedildiği 1942 yılında, Vilâyet merkezinde, Vali ile bazı memurların girişimleriyle "*Memurlar Biriktirme ve Yardım Sandığı*" kuruldu ve başkanlığına Defterdar Salih Kuşkucu seçildi.⁶¹⁵ Bu sandığın faaliyetlerine devam edip etmediğini öğrenememekle birlikte, 1949 yılı başında memurların kurduğu bir kooperatife dair arşiv belgesine ulaştım. "*Sinop Devlet Memurları İstihlâk Kooperatifi*" kurmak için yapılan başvuru 12 Ocak 1949 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında görüşülerek; "*Satın alacağı istihlâk maddelerini ortaklarına dağıtmak ve ortakların ihtiyaçlarını karşılayacak başka teşebbüslerde bulunmak amacıyla merkezi Sinop olmak üzere, 30 yıl süre en az bin Türk lirası sermaye ile kurulmasına başlanan*" kooperatife kuruluş izni verildi.⁶¹⁶

⁶¹¹ Sinop, 16 Kasım 1949.

⁶¹² Sinop, 8 Şubat 1950.

⁶¹³ BCA, Fon Kodu: 30..18.1.2/Yer No: 98.27..9.

⁶¹⁴ Sinop, 16 Şubat 1944.

⁶¹⁵ Sinop, 27 Mayıs 1942. Bu sandığın faaliyetlerinden "Sinop'ta İkinci Dünya Savaşı Yılları" başlıklı bölümde bahsettim.

⁶¹⁶ BCA, Fon Kodu: 30..18.1.2/Yer No: 118.92..2.

16 Kasım 1949 tarihli Sinop Gazetesinde kurulduğu duyurulan⁶¹⁷ “*Sinop Balık Avcıları İstihsal, Kredi, İşletme ve Satış Kooperatifi*” ise Bakanlar Kurulu’nun 26 Aralık 1949 tarihli kararıyla resmîyet kazandı.⁶¹⁸

CHP Genel Sekreterliği’nin 1 Aralık 1943 tarihli yazısına cevaben, CHP Sinop Vilâyet İdare Heyeti tarafından gönderilen 8 Ocak 1944 tarih ve 885 sayılı yazı ile Vilâyetteki “*kurumlar hakkında istenilen malumatı havi cetveller hazırlanarak takdim kılınmıştır.*” Yazı eki cetvellerde Sinop merkezde kurulu beş cemiyet ile ilçelerdeki cemiyetler hakkında bilgi verilmektedir.⁶¹⁹ Bu cemiyetlerden dördünün (Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu, Türk Hava Kurumu, Ekonomi ve Arttırma Kurumu) ulusal cemiyetlerin şubeleri olduğu, Kızılay dışındaki dört cemiyetin ise bizzat TBMM ya da Cumhuriyet Hükümetlerince kurulan parti-devletin kurumları olduğu görülmektedir. Temmuz 1941’de kurulan Sinop Yardımsevenler Cemiyeti ise muhtemelen Nisan 1941’de Sinop’ta göreve başlayan Valinin eşi tarafından kuruldu. Bu tarihlerde Sinop’ta faaliyet gösteren herhangi bir spor kulübünün adı çizelgede geçmezken, Ayancık kazasında 1931’de kurulmuş bir “*Spor Kulübü*” olduğu görülmektedir.

9 Kasım 1949 tarihli Sinop Gazetesinde Sinop’ta “*Verem Savaş Derneği*” kurulmasına karar verildiği ve çalışmaların başladığı haber verildi.⁶²⁰ Derneğin tüzüğü 15 Şubat 1950 tarihli Sinop Gazetesinde yayınlandı.⁶²¹

Sinop’ta tüccarların öncülüğünde bir şehir kulübü kurularak 14 Eylül 1950’de faaliyete geçti. İşletmeciliği Faik Bektaş’a verilen kulüp gazino, lokanta ve mütalaa salonundan oluşuyordu.⁶²²

⁶¹⁷ Sinop, 16 Kasım 1949.

⁶¹⁸ BCA, Fon Kodu: 30..18.1.2/Yer No: 121.92..18.

⁶¹⁹ BCA, Fon Kodu: 490..1.0.0/Yer No: 595.56..6.

⁶²⁰ Sinop, 9 Kasım 1949.

⁶²¹ Sinop, 15 Şubat 1950.

⁶²² Sinop, 13 Şubat 1950.

3.1.4. Spor Etkinlikleri

1932'de Halkevi'nin kurulmasıyla Spor Şubesi çatısı altında gerçekleştirilen spor etkinlikleri futbol ve su sporları ağırlıklıdır. 1930'ların başında, çok uzun ömürlü olmadığı anlaşılan bir spor cemiyeti, 1937'de kurulan ancak 1944'de adı geçmeyen bir spor kulübü, kentte tespit edebildiğim sportif kurumlar. Bunlar arasında en uzun ömürlü ve aktif olanı Halkevi Spor şubesidir. Futbol dışında, ilkbahar ve sonbahar at yarışları, kır koşuları gibi sportif etkinlikler yapıldı. Bu spor dalları arasında kentin coğrafi konumuyla örtüşen su sporlarının da önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Ayrıca 1932 yılında kentte bir "Spor Cemiyeti" vardı.

Sinop'taki sportif etkinliklerin yetersizliği karşısında Ekim 1937'de parti-devletin bir girişimi olduğu görülmektedir. 7 ve 14 Ekim tarihli Sinop Gazetesinde yayınlanan ilanlarla konunun önemine dikkat çekilerek, futbol, voleybol, basketbol, atletizm ve deniz sporları alanında faaliyet gösterecek bir spor kulübü oluşturulmaya çalışıldı:

*"Sinoplu Vatandaşlar
Sporcu Arkadaşlara
İspor bir milletin kuvvetli olması için en başda gelen unsurlardan
biridir.*

Memleketin her tarafında gün geçtikçe yerleşen bu kanaat, devletin bu işe verdiği ehemmiyet, her gün Spor için yapılan hareketler bunun bu günü için bir memleket işi olduğunu belirtmektedir.

Sinobun bu husustaki noksanlığı göz görecek kadar büyüktür. Bu noksanlığı gidermek için yapılacak iş Sinopda bir Spor kulübü açmak ve buraya Sporun bir memleket işi olduğunu takdir eden her vatandaşın girmek zarureti hissetmesile başarılacaktır.

Çocuklarımızın Sıhhatli, Gürbüz, Güzel seciyyeli olmasını isteyen her arkadaş Spor kulübüne kayıt olunmalıdır.

Spor kulübü;

1-Futbol, Voleybol, Basketbol, Atletizm, Denizcilik şubelerini havi olacaktır.

2-Bu şubelerde bifeil çalışacak gençlerin kayıt işlerine başlanmıştır.

3- Her gün sat 16 dan 17 ye kadar Parti Sekreterlik kalemine müracaat ediniz."⁶²³

⁶²³ Sinop, 7 Birinciteşrin 1937, Sinop, 14 Birinciteşrin 1937.

Spor kulübünün Veteriner Cemal Yüksek başkanlığında çalışmalarına başladığı ve açılış töreninin 30 Ekim 1937 tarihinde yapılacağı duyuruldu.⁶²⁴ Yaklaşık onbuçuk ay sonra Cemal Yüksek kulüp başkanlığından istifa etti, yerine encümen üyesi Mehmet Orçun seçildi.⁶²⁵

Kentte canlı bir spor yaşamı olmadığı gibi spor tesislerinin de bulunduğu söylenemez. Futbol karşılaşmaları, sahildeki parkın arkasında bulunan toprak sahada yapılırdı. 1934 yılında eski mezarlığa yapılması düşünülen stadyum 1937'de Recep Zühtü'nün arsası civarına kaydırıldı. Stadyum için proje çizilmekle birlikte uygulanmadı. 1930'lu yılların ortalarındaki yüzme havuzu yaptırma girişimi de sonuçlanmadı. Bu konuyla ilgili yazışmalar ve stadyum projesi Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde bulunmaktadır.⁶²⁶

Beden Terbiyesi tarafından 1942 yılında kentte bir kayıkhanesi ve bir yüzme havuzu yapılmasına karar verildi.⁶²⁷ Kayıkhanesinin ihalesinin 4.300 Lira bedelle yapıldığı belirtildi.⁶²⁸ Yedi kayık kapasiteli kayıkhanesinin inşaatının devam ettiği 2 Eylül tarihli gazetede duyuruldu.⁶²⁹ "*Deniz kenarında şehir parkının yanındaki boş arsada*" tenis sahası yapımına da başlandı.⁶³⁰

Sinoplu gençlerin Sinop İdman Yurdu ya da Halkevi Spor şubesi çatısı altında sürdürdükleri spor etkinliklerinden biri olan futbol, genellikle Gerze, Ayancık gibi ilçelerden ya da Bafra gibi komşu illerin ilçelerinden gelen takımlarla yapılan dostluk maçlarına yönelikti. Bu takımlar Sinop'a geldiği gibi, Sinop gençleri de maç yapmak için komşu ilçelere gittiler. Bu karşılaşmaların dostça geçtiği, konuk takımların iskelelerde karşılanarak ağırlandığı ve maçtan sonra uğurlandığı gazete haberlerinden anlaşılmaktadır. Bu karşılaşmalarda gençlerin bir araya gelmesi ve kaynaşması gibi amaçların ön planda olduğu, rekabetin düşünülmediğinin anlaşıldığı gazete haberlerinden biri de, maçın skorunun bile verilmemiş olması ilginçtir: Mayıs 1942'de bir pazar sabahı deniz yolu ile Sinop'a gelen Gerzespor gençleri Sinop takımı tarafından iskelede karşılanarak Halkevi'nde misafir edildi. Öğleden sonra

⁶²⁴ Sinop, 29 Birinciteşrin 1937.

⁶²⁵ Sinop, 15 Eylül 1938.

⁶²⁶ BCA, Fon Kodu: 490..1.0.0/Yer No: 1112.62..1.

⁶²⁷ Sinop, 29 Nisan 1942.

⁶²⁸ Sinop, 17 Haziran 1942.

⁶²⁹ Sinop, 2 Eylül 1942.

⁶³⁰ Sinop, 27 Mayıs 1942.

maç yapıldı ve konuklar Gerze'ye uğurlandı. Haberde maçın sonucu ile ilgili bir bilgi yoktur.⁶³¹

1940'lı yıllarda Sinop'ta kır koşuları düzenlendi. 15 Şubat 1942 pazar günü oniki gencin katılımıyla yapılan iki kilometrelik kır koşusunu Mehmet Körük 4 dakika 50 saniyede koşarak birincilikle bitirdi.⁶³² Mart 1942'de Beden Terbiyesi bölge mükellefleri ile ortaokul atletleri arasında 4000 m'lik "Büyük İnönü Kır Koşusu" yapıldı. Halkevi Bandosunun da katıldığı bir törenle başlayan koşuyu Beden Terbiyesi'nden Kemal Tuncer birinci olarak bitirdi.⁶³³

İkinci Dünya Savaşı yıllarında askerlik yaşındaki kişilere ve sporculara muharebe atış talimleri de yaptırıldı. Kır koşusunun düzenlendiği 15 Şubat 1942 pazar 1338 (M. 1922) ve 1339 (M. 1923) doğumlulara muharebe atışları yaptırıldı.⁶³⁴ Aynı yılın haziran ayı sonunda, Beden Terbiyesi gençlerinin her Pazar günü yapılacak atış dersleri başladı.⁶³⁵

Sinop'ta deniz sporları da çok revaçtaydı. II. Meşrutiyet'in son kutlamasının yapıldığı 1934 yılının 23 Temmuzunda yapılan deniz sporları, Sinop Gazetesine şu haberle yansıdı:

"Sinopta Deniz Sporları Faaliyeti

23 Temmuz Milli Bayramına tesadüf eden Pazartesi günü saat on beşte Halkevinin spor kolu tarafından Şehir bağçası önünde deniz sporları yapılmıştır.

Sahilden itibaren bir mil uzaklıkta demirlenen sandalı dolaşup rıhtıma avdet etmek üzere tertip edilen birinci yarışa iştirak eden iki çifte kürekli Kiklerden Sahil sıhhiye dairesine ait Kik birinci gelerek sekiz lira ve üç çifte kürekli kayık yarışlarından Gerzeli Ali yazıcının Kiki birinci gelerek 12 lira, dört çifte kürekli yarışa koşulan Kancabaşlardan Sinoplu Musanın Kancabaşı birinci gelerek 15 lira ve beşer çifte kürekli Kancabaşlardan yarışa iştirak eden üç Kancabaştan Sipahizadelere ait Kancabaş birinci gelerek 20 lira mükafatla bir koç hediye edilmiştir.

Kayık yarışmalarını mütakiben yapılan Yüzme sür'at yarışında Sinoplu Rasih efendi birinci gelerek 2 buçuk lira mükafat almış ve çok cazip eğlenceli olarak yapılan yağlı direk müsabakasında Gerzeli Ahmet Efendi müsabakayı kazanarak 2 buçuk lira mükafat verilmiş ve bu suretle deniz sporları çok eğlenceli olarak geç vakıta kadar devam etmiştir."⁶³⁶

⁶³¹ Sinop, 27 Mayıs 1942.

⁶³² Sinop, 18 Şubat 1942.

⁶³³ Sinop, 1 Nisan 1942.

⁶³⁴ Sinop, 18 Şubat 1942.

⁶³⁵ Sinop, 24 Haziran 1942.

⁶³⁶ Sinop, 26 Temmuz 1934.

Sinop yazlarına renk katan deniz sporları, 1937'de THK yararına yapıldı. 4 Temmuz 1937'de, THK Sinop şubesi tarafından, “*kayık yarışları, yüzme yarışları, Yağlı direk müsabakası, gece fener alayı ve maytap gösterisi ve sair eğlenceler*”den oluşan deniz şenlikleri yapıldı.⁶³⁷ Karadeniz Bölgesi 1942 Kürek Şampiyonası ise Sinop'ta Ağustos 1942'de yapıldı.⁶³⁸

Sinop'ta özellikle 1930'ların sonunda yapılan bir spor da at yarışlarıydı. Çeşitli kategorilerdeki at ve eşeklerin katıldığı yarışlar “*Ada*” olarak anılan mevkide, Boztepe Yarımadası'nda bulunan Sülük Gölü civarındaki koşu yerinde yapılırdı. Yarışlar “*ilkbahar yarışları*”, “*sonbahar yarışları*” gibi adlarla çeşitli kurumlar yararına yapılır, her kategoride derece alanlara ödül verilirdi.

5 Eylül 1937 Pazar günü üç farklı kategoride at yarışı yapıldı. “*Sinop Valisi Bay Naci Kıcıman'ın başkanlığında Sinop Belediyesi Su Yolları menfaatına Vilâyet Islahı hayvanat komisyonu tarafından tertip edilen (sonbahar) at koşusu programı*”, 12 Ağustos tarihli gazetede tam sayfa olarak yayınlandı.⁶³⁹ Bu yarışların sonuçları 9 Eylül tarihli gazetede yayınlandı. Haberde koşuları 5.000'den fazla kişinin izlediği belirtildi.⁶⁴⁰ 1938 yılındaki “*İlkbahar At Yarışları*” ise THK yararına yapıldı.⁶⁴¹

3.1.5. Sağlık Hizmetleri

Sinop kaza merkezinde, Osmanlı döneminden kalan bir hastane faaliyetlerini 1923-1950 döneminde de sürdürdü. Kentteki sağlık hizmetleri uzun yıllar bu hastanede verildi.

“*Sıhhi İctimai Coğrafya*” kitabında, Sinop Hastanesi'nin Abdurrahman Paşa'nın valiliği⁶⁴² döneminde, 1303 [M. 1887] tarihinde yapıldığı, 1315 [M. 1899] yılına kadar “*sönük bir surette idare edildiği*” belirtilmektedir. Beşi erkekler, ikisi kadınlar için olmak üzere yedi koğuşu, “*Anadoluda emsaline nadir tesadüf olunan bir ameliyathanesi*”, bakteriyoloji laboratuvarı, muayenehanesi ve müştemilatı ile

⁶³⁷ Sinop, 1 Temmuz 1937, Sinop, 8 Temmuz 1937.

⁶³⁸ Sinop, 12 Ağustos 1942.

⁶³⁹ Sinop, 12 Ağustos 1937.

⁶⁴⁰ Sinop, 9 Eylül 1937.

⁶⁴¹ Sinop, 16 Haziran 1938.

⁶⁴² Abdurrahman Paşa, o tarihlerde Sinop Sancağı'nın bağlı olduğu Kastamonu Vilâyeti'nin valisidir.

“*hakikaten hastahane*” sayılmaktadır. Hastane, 1337 [M. 1921] Temmuzunda Ayancık ve Boyabat Hastanelerinin dispansere dönüştürülmesiyle İvanın tek hastanesi olarak kalmış olup bu tarihte 50 yataklıydı.⁶⁴³

Tek parti döneminde “*Memleket Hastanesi*”⁶⁴⁴ olarak anılan Sinop Hastanesi, günümüzde okullar caddesi üzerinde, Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü’nün bulunduğu arazideki iki katlı bir binadaydı (Ek 42).

Bu hastanede görev yapan, biri dâhiliye mütehasısı, diğeri operatör olan iki doktor, uzun yıllar Sinop’un sağlık sorunlarının çözülmesinde tek başlarındaydılar. Sinop’taki doktor sayısı 1940’ların sonunda arttı.

1930’lu yılların başında hastanenin başhekimisi Operatör Dr. Semih Arif Bey, dâhiliye mütehasısı ise Dr. Yakup Asım Bey’di. Dr. Semih Arif Bey’in adı, Halkevi etkinlikleri arasında yer alan sağlıkla ilgili konferanslarda da sıkça geçmektedir. Bu iki doktor, 31 Mart 1932’de Sinop Gazetesinde şöyle bir habere konu oldu:

“Dahiliye Mütehasısıımız Yakup Asım Bey

Memleket Hastanesi Dahiliye Mütehasısı Yakup Asım beyin pek uzun olmiyan zamanı memuriyeti esnasında yaptığı muayenelerin müsbet neticeleri, kuvvetli teşhislerindeki isabeti rontken muayeneleri ilede tahakkuk ve teyyüt etmiş ve hazakati meslekiyesini, bihakkin göstererek muhittin teveccühünü kazanmış, vukufsızlığa kurban olmakta olan halkımıza, muayene ve temaslarında sıhhi düstürlerin en mühimlerini telkin etmek suretile, Semih Arif bey gibi gayur ser tabip ve operatörü bulunan vilayetimizin hayat kurtarıcı yegâne sıhhi müessesesine karşı umumi muhabbet ve itimat hissi uyandırmıştır.

Vali Beyefendinin muhterem refikaları şeref Azmi H. efendinin bir müddetten beri müptela oldukları asabi rahatsızlıklarının evvelce tedavisi mümkün olamadığı için avrupaya gitmek zarureti his edilmişken muamileyh tarafından yapılan müdavat neticesinde hastalığın tedavisine muvaffakiyet gösterilmiştir.

*Yüksek malumatı ve memleketimizin cidden medarı iftihar etibbamızdan bulunan Asım Beyin muvaffakiyeti vakiasını lisanı takdir ile yad etmeği bir borç bilir, Şeref Azmi H. efendiye de afiyetler dileriz.”*⁶⁴⁵

⁶⁴³ Mehmed Said, a.g.e., s. 43; Başağaoğlu, a.g.e., s. 40.

⁶⁴⁴ Meşrutiyet döneminde kullanılmaya başlayan bu terim Tek Parti dönemi boyunca da kullanıldı, daha sonra yerini “devlet hastanesi” terimi aldı.

⁶⁴⁵ Sinop, 31 Mart 1932.

1934 yılında, “ahiren içerisi mükemmel bir hale ifrağ edilmiş olan” Sinop Memleket Hastanesinin dış cephesi de boyanarak çevre duvarları ve demir kapıları yenilendi.⁶⁴⁶

20 Ocak 1938 tarihli Sinop Gazetesinde, hastanede bir süredir doktor olmadığı, operatör olarak Zonguldak Hastanesi operatörü Hasan⁶⁴⁷ Doğanca'nın, dâhiliye mütehasıslığına Kırklareli Hastanesi'nden Talat İçbilen'in tayin edildiği, doktorların hafta içi Sinop'a gelecekleri haber verildi.⁶⁴⁸ 27 Ocak tarihli gazetede dâhiliye mütehasısının Sinop'a gelerek göreve başladığı haber verildi.⁶⁴⁹ Operatör Hüsnü Doğanca'nın da göreve başlamasıyla, “en ağır yaralılar ve en müzmin hastalıklar hastanemizde mükemmel bir surette ve muvaffakiyetle tedavi edilebilecektir” yorumu yapıldı.⁶⁵⁰

1940'lı yıllarında sonunda Sinop'ta doktor sayısı ve tıbbi olanaklar arttı. Bu artışa koşut olarak röntgen gibi yeni teşhis yöntemleri hastanede hizmet vermeye başladı.⁶⁵¹ Önceki senelerde tedavi için Samsun'a ve özellikle de İstanbul'a gidenlerle ilgili gazetelerde sıklıkla haber çıkarken, 1949'da, röntgen cihazı alınmasıyla yaralı hastaların Samsun ve İstanbul'a gitmelerine gerek kalmayacağı müjdelendi:

*“Rontgen Mubayaa Ediliyor
Sinop Hastanesi için bütün teferruat ve techizatı ile beraber bir
Rontgen Cihazının satın alınacağı haber alınmıştır.
Hastanemizin en muhim ve zaruri ihtiyacından bulunan bu Rontgen
makinesinin alınması halinde yaralı hastaların artık Samsun ve İstanbul
hastanelerine gönderilmesine lüzum kalmayacak ve bu suretle
Doktorlarımızın vazifeleri de kolaylaşmış olacaktır.”⁶⁵²*

⁶⁴⁶ Sinop, 20 Eylül 1934.

⁶⁴⁷ Doktor göreve başladıktan sonra adı “Hüsnü” olarak geçmektedir.

⁶⁴⁸ Sinop, 20 İkincikânun 1938.

⁶⁴⁹ Sinop, 27 İkincikânun 1938.

⁶⁵⁰ Sinop, 24 Şubat 1938.

⁶⁵¹ 31 Aralık 1943 tarihli Sinop Gazetesinde yayınlanan bir ilanda, “Doktor Operatör Cevat Yazar”ın, “Sinopta (Rontken) Ayna” ile hasta muayenesine başladığı bildirilmektedir. Bu özel bir röntgen cihazı olmalıdır. Sinop'ta geçici olarak mı yoksa kalıcı olarak mı bulunduğunu tespit edemedim.

⁶⁵² Sinop, 18 Mayıs 1949.

Röntgen cihazının ihalesi, iki ay içinde monte edilmek şartıyla 17.000 Liraya Hellos Türk Anonim Şirketi'nde kaldı.⁶⁵³ Röntgen cihazı, bir haftalık bir deneme çekiminden sonra 31 Temmuz 1949'da saat 11.00'de törenle hizmete açıldı.⁶⁵⁴

Eylül 1949'da hastanede pazar hariç hergün 10.00-12.00 saatlerinde poliklinik muayenesi yapılmaktaydı.⁶⁵⁵

Kentte 1949 yılı sonunda kurulma çalışmalarına başlanan Verem Savaş Derneği ile ilgili yerel basındaki ilk haber 9 Kasım 1949'da yayınlandı. Haberden, dernekle birlikte bir de verem tedavi birimi kurma girişimi olduğu öğrenilmektedir:

“Verem Savaş Derneği Kuruluyor

“Bölgemiz sağlık işleri üzerinde hassasiyetle durulmaktadır. Verem hastalarının büyük masraf ve zahmet ihtiyarile büyük şehirlere kadar gitmemeleri için İlimizde (20) yataklı bir verem pavyonunun ilâvesi düşünülmektedir. İlk hareket olarak (Verem savaş derneğinin) kurulmasına başlanmıştır. Sağlık işlerinde gösterilen bu alaka çok eyi karşılanmaktadır.”⁶⁵⁶

22 Mart 1950 tarihli Sinop Gazetesinde, yeni hastane için istimplâk kararı çıkarıldığı, kararın Bakanlığa gönderilip proje istendiği ve inşaat için özel idare bütçesine ödenek konduğu belirtildi. Halen hizmet veren hastanenin altmış sene evvel frengi hastanesi olarak yapıldığı ve artık ihtiyacı karşılamadığı haberde belirtildi. Bu eski hastaneye son zamanlarda bir kadın hastalıkları mütehassısı, ebe ve kimyager kadrosu ile onbeş yatak ilave edildiği, yeni hastane inşaatının ise yakında başlayacağı bilgisi verildi.⁶⁵⁷ Bu haberden yeni hastanenin yeri belliymiş izlenimi uyansa da, 5 Nisan'da çıkan başka bir haberde, 150 yataklı Devlet ve Verem Hastanesi için tetkik yapmak üzere Yüksek Mühendis Mimar Haydar Öztim'in Sinop'a geldiği, hastane için arsa bakacağı duyuruldu.⁶⁵⁸

Haberde bahsedilen kadın hastalıkları uzmanının Sinop'a geleceği 22 Kasım 1950 tarihli Sinop Gazetesinde duyuruldu.⁶⁵⁹ Jinekolog doktor Kasım 1950 sonunda görevine başladı.

⁶⁵³ Sinop, 8 Haziran 1949.

⁶⁵⁴ Sinop, 3 Ağustos 1949.

⁶⁵⁵ Sinop, 21 Eylül 1949.

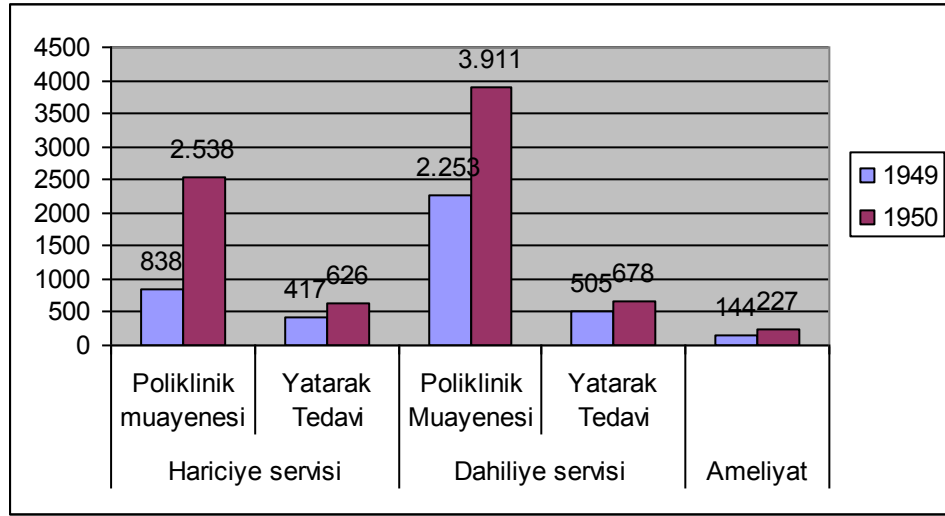
⁶⁵⁶ Sinop, 9 Kasım 1949.

⁶⁵⁷ Sinop, 22 Mart 1950.

⁶⁵⁸ Sinop, 5 Nisan 1950.

⁶⁵⁹ Sinop, 22 Kasım 1950.

Hastanenin 1950 çalışma raporuna göre, 1950'de Hariciye servisinde 626 hasta yatırılarak tedavi edildi; poliklinikte 2.538 muayene yapıldı. 1949 yılında ise yatan hasta sayısı 417, muayene olan hasta sayısı 838'di. 1950'de dâhiliye servisinde 678 hasta yatarak tedavi oldu, 3.911 hasta poliklinikte muayene oldu. 1949'da ise 505 hasta yatarak tedavi olurken poliklinikte muayene olan hasta sayısı 2.253 kişiydi. 1949'da 144 ameliyat yapılırken 1950'de yapılan ameliyat sayısı 227 idi. Serviste ve poliklinikte yapılan küçük cerrahi müdahalelerin bu sayı dışında olduğu haberde ayrıca belirtildi (Şekil 4).⁶⁶⁰

Şekil 4: Sinop Memleket Hastanesi'nde 1949-1950 yıllarında yapılan poliklinik muayenesi, yataklı tedavi ve ameliyatlardır.⁶⁶¹

Başhekim Dr. Hikmet Ertez, 27 Aralık 1950 tarihinde yayınlanan "*Hastanemizde Nisaiye Servisi*" başlıklı bir yazısında, hastanede bir nisaiye servisi kurulduğu, doğum ve kadın hastalıkları uzmanının göreve başlamasının Sinop için büyük bir kazanç olduğu, kadın hekimliğinin Sinop için yeni bir konu olduğu, o güne kadar bu konuyla operatörlerin ilgilendiği ya da hastaların başka yerlere gönderilmek zorunda kaldığına değindi. Yazısında nisaiye mütehassıslarının doğum ve kadın hastalıkları üzerine görevlerini de açıklayan Dr. Ertez, yazısını aralarına yeni katılan jinekolog Dr. Mithat Düzcan'ı kutlayarak ve başarı dileyerek bitirdi.⁶⁶² Daha önce jinekolog bulunmayan kentte, bir belediye ebesinin görev yaptığı 1930'u yıllardaki gazete haberlerinden öğrenilmektedir.

⁶⁶⁰ Sinop, 20 Aralık 1950.

⁶⁶¹ A.g.y.'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

⁶⁶² Sinop, 27 Aralık 1950.

Kentteki doktorların tıbbi müdahaleleri, bazen hasta yakınlarınca gazetelere verilen teşekkür ilanlarına konu oldu. Bunlardan biri, Dr. Kılıçyan'a yapılan teşekkürdü:

"Alenen Teşekkür

Zevcemin müptela olduğu hastalığın tedavisi hususunda son derece hizmet ve gayreti sebkeken ve muhakkak bir ölümden kurtaran kıymetli ve hazik doktorlarımızdan Kılıçyan beye alenen teşekkürü bir borç bilirim.

Hacı Hüseyin oğlu Talip"⁶⁶³

Bir diğer teşekkür, 1934'de "ölüm halinde" ağır hasta kızını Boyabat'tan Sinop'a getirerek tedavi ettiren Avukat Cafer tarafından verildi:

"Teşekkür

Ölüm halinde Boyabattan getirttiğim kızımı pek ihtimamlı tedavi sayesinde eski halinden çok fazla bünye sahibi eden Sinop Millet hastanesi baş Hekimi Bahir Bf.ye alenen teşekkürlerimi vicdani ve insani bir vazife bilirim.

Avukat: Cafer"⁶⁶⁴

Kentte görevli doktorlar yanında, zaman zaman büyük merkezlerden, özellikle de Ankara'daki hekimlerden kente gelip hasta muayene edenlere rastlanıyordu. 1937'de Sinop Milletvekili Dr. Galip Üstün de hergün 13.00-15.00 arası Halkevi'nde ücretsiz hasta muayene etti. Doktor milletvekilinin muayenesine, "bilâistisna herkes gelebilir" di.⁶⁶⁵

1930'lu yıllarda il merkezi Sinop'ta sürekli diş hekimi yoktu. Abdurrahim Bey dönüşümlü olarak Sinop ve Boyabat'ta (ve belki diğer ilçelerde) hasta kabul ediyordu. Diş hekiminin 1932'de zaman zaman Sinop'a gelerek hasta kabul etmesi Sinop Gazetesinde haber oldu:

"Diştabibi Bey

Bir müddetten beir Boyabatta icrayi sanat etmekte bulunan Diştabibi Apturrahim Bey bu defa Sinop'a gelmiş ve muayenehanelerinde hastalarını kabule başlamışlardır.

Apturrahim Beyin muvasalatı dişlerinden muzdarip bulunan zevatı memnun etmiştir."⁶⁶⁶

⁶⁶³ Sinop, 19 Mayıs 1932.

⁶⁶⁴ Sinop, 11 Teşrinievvel 1934.

⁶⁶⁵ Sinop, 30 Eylül 1937.

⁶⁶⁶ Sinop, 28 Nisan 1932.

“Diş Tabibi B.

Bir zamandan beri Boyabadda bulunan diş tabibi Abdurrahim bey geçen perşembe günü Sinoba gelmiştir.

Kasabamız için her zaman bir diş tabibine ihtiyaç vardır. Boyabatta buldukları zaman dişlerinden rahatsız olanlar çok ıztırap çekmiş, tedavisi ve kabil olan değerli dişlerini çıkartmak zaruretinde kalmışlardır.

Dişlerinden şikayeti olan kimseler Abdurrahim beyin bu gelişinden sevinmişlerdir.”⁶⁶⁷

3.2. Kültürel Yapı

3.2.1. Sinop'ta Eğitim

Sinop'un 1920 yılına kadar olan eğitim alt yapısından “Osmanlı Dönemi” başlığı altında sözettim.⁶⁶⁸ Bu yıllarda Sinop'un eğitim alt yapısının gelişmiş olduğu söylenemez. Ancak 1920-1923 yılları arasında özellikle ortaöğretim kurumları ile ilgili düzenlemeler yapıldığı görülmektedir.

1922'de Sinop merkez kazasında 12 ilkokul (ibdidai mektebi) için bütçeye para kondu, ancak 10 okulda eğitime devam edilebildi. Tespit edebildiğim kadarıyla bu 10 okuldan ikisi kent merkezinde olup birisi kız okuluydu. Ayrıca bir de büyük bir olasılıkla 1924'de kapanan özel bir kız okulu (hususî inas mektebi) vardı.⁶⁶⁹

Resmî İnas Mektebi binası eğitim ve öğretim için uygun olmadığından yeni bina yapmak için 1922 bütçesine 150.000 kuruş kondu. Bunun 42.215 kuruşu arsanın istimlakı, 5.785 kuruşu ise usta masraflarına gitti. Sonraki yıl bu bina için bütçeye ekleme yapıldı. Bina Cumhuriyet döneminde bitti.⁶⁷⁰

⁶⁶⁷ Sinop, 20 Birinci Teşrin 1932.

⁶⁶⁸ Bkz. s. 25-26.

⁶⁶⁹ “Hususi İnas Mektebi” için “Sinop İli Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim” adlı kitapta, “1851 yılında açılmış ve 72 yıl Sinop'ta kız çocuklarının eğitim ve öğretimine devam etmiştir” denilmektedir. Buna göre okulun 1923'de kapandığı sonucu çıkarılmakla birlikte, ilerleyen paragraflarda, “Bir kısım talebeleri ücretsiz okutan bu mektebe, Sinop idaresi, encümen kararıyla 1923 senesinde 25.000 kuruş yardımda bulunmuştur” denilmektedir (Sinop İli Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim, s. 87). Ayrıca “Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi” kitabında (Özcanoğlu ve ark., 2005, a.g.e., s. 70-73) 1923, 1924 ve 1925 yıllarına ait “Özel Kız Okulu” fotoğrafları yayınlanmakla birlikte, 1923 yılında çekilen “inas mektebi” fotoğrafıyla 1926 yılında çekilen “hususî inas mektebi” fotoğrafında aynı iç duvar fon olarak görüldüğünden, fotoğraf alt yazılarından birinin yanlış olabileceğini düşündüm. Fondaki bir kumaşta “اناث مکتبی” yazısının okunması, 1926 yılında çekilen fotoğraftaki okulun hususî değil, resmî İnas Mektebi olabileceğini düşündürdü. Dolayısıyla özel kız okulunun kapanış tarihinden emin olamadım.

⁶⁷⁰ Sinop İli Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim, s. 83-87. Bu bina, bugün Gazi Mustafa Kemal İlköğretim Okulu olarak kullanılan binanın yerindeki eski bina olabileceği gibi (A.g.e., s. 122'de bu binanın temel atma tarihi olarak 1918, tamamlanma tarihi olarak 1924 yılı verilmektedir), bugünkü Cumhuriyet İlköğretim Okulu binası (bu binanın temel atma tarihi olarak 1923 yılı verilmekte,

1925’de Sinop’ta yatılı bir ilkokul açıldı. Bu okula köylerinde okul bulunmayan çocuklar alındı. Ayrıca ortaokula devam eden 10 öğrenci bu okulda geceledi ve iaşeleri buradan karşılandı.⁶⁷¹

Öğrenci sayısının artması nedeniyle Sinop’ta ikinci ilkokul 1928’de açıldı. 1928’de il genelinde 64 öğretmen, 22 öğretmen yardımcısı, bir öğretmen yardımcısı vekili ve bir öğretmen vekili olmak üzere toplam 90 öğretim kadrosu bulunmaktaydı.⁶⁷²

Sinop Ortaokulu 1928’de açıldı. Ortaokul binası olarak 1928-1936 yıllarında İnas Mektebi binası kullanıldı. Sinop Ortaokulu, 1936’dan itibaren 1899’de yapılan eski Sinop idadisi binasında hizmet verdi. Bu bina günümüzde Sinop Öğretmenevi olarak kullanılmaktadır (Ek 43). Bu bina 1903 yılında çıkan bir yangında yandı. 1926’da yeniden yaptırıldı.⁶⁷³

1928’de Sinop’ta biri ücretli, 10’u yarı ücretli ve 22’si ücretsiz olmak üzere 33 ortaokul öğrencisi vardı.⁶⁷⁴

1920 yılında, daha önce kapatılmış olan Dar’ümuallimin tekrar açıldı. Ancak bütçe ve öğretmen sıkıntısı nedeniyle bu okul zorunlu olarak idadiyle birleştirildi. Her iki okul çok zor şartlarda birleştirilerek eğitim verildi. Her iki okulun müdürlüğünü Hafız Ali Nazif Bey yürüttü. Aynı idareci ve öğretmenlerin her iki okulu birlikte yürütmeye çalışmaları ve Dar’ümuallimin yatılı olmasının nöbet ve eğitim yükünü artırması idarecileri ve öğretmenleri çok zorladı. 30 Kasım 1922’de, tarih muallimi Hüseyin Suat, Fransızca muallimi Ahmet Cemal, riyaziye muallimi Mehmet İhsan, ulumu terbiye muallimi Ali Muhammet, ulumu diniye muallimi Ahmet Aziz, resim muallimi Nabi Turhan ve beden terbiyesi muallimi Ahmet Cevdet imzalı bir dilekçe ile iki okulun ayrılması ve maaşlara zam yapılması istendi.⁶⁷⁵

tamamlanma tarihi olarak ise 1926 yılı verilmektedir) da olabilir (A.g.e., s. 123). Sinop İl Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından hazırlanan 1999’da hazırlanan bir eserde, İnas Mektebi olarak, bugünkü Cumhuriyet İlköğretimokulu binasının fotoğrafı vardır (Sinop İl Mili Eğitim Müdürlüğü, **Sinop İli Cumhuriyetimizin 75. Yılı Anıt Okul Binaları**, Sinop, 1999, s.19).

⁶⁷¹ Sinop İli Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim, s. 102-103.

⁶⁷² A.g.e., s. 105.

⁶⁷³ Sinop İl Mili Eğitim Müdürlüğü, a.g.e., s. 21-22.

⁶⁷⁴ Sinop İli Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim, s. 106.

⁶⁷⁵ A.g.e., s. 76-77.

1923'de beş mezun veren Dar'ülmuallimin 1923-1924 eğitim ve öğretim yılında kapatıldı. Erkek öğrenciler Kastamonu ve Trabzon'a, kız öğrenciler ise Edirne'ye gönderildi.⁶⁷⁶

Dar'ülmualliminin kapatılmasından sonra 1940'lı yılların sonuna kadar Sinop'taki tek orta dereceli okul, açıldığı yıllarda Sinop Muhtelit⁶⁷⁷ Ortamektebi olarak anılan Sinop Ortaokulu'dur.

Sinop'taki ilkokul ve ortaokul öğretmenlerini Vali Nizamettin Bey ve kentin ileri gelenleri ile gösteren tarihsiz bir fotoğrafta (Ek 44) bayan öğretmenler arasında şu isimler yer almaktadır: Rahime Hanım, Naşide Hanım, Raika Hanım, Saime Hanım, Mediha Hanım ve öğretmen yardımcısı. Makbule Hanım. Dr. Şerafettin Bey gibi, öğretmen olmayan kamu görevlileri ve Sinop'un ileri gelenlerinin de bulunduğu fotoğraf karesinde bulunan Nizamettin Onat, 1929 yılında çekilen başka bir fotoğrafta ortaokul müdürü olarak görünmektedir (Ek 45). 1928 yılında çekilen başka bir toplu öğretmen fotoğrafından ise Şevket Bey'in Sinop Milli Eğitim Müdürü olduğu anlaşılmaktadır (Ek 46). Bu fotoğrafta yer alan İsmail Hakkı (Şahinoğlu) Bey, 1923'deki İnas Mektebi fotoğrafında sarıklı olarak yer almaktadır. İsmail Hakkı Bey'i 1930'lu yıllardaki okul fotoğraflarında da görmek mümkündür.⁶⁷⁸

Öğretmen İsmail Hakkı Şahinoğlu'nun vefatı üzerine Şemsettin Sami Kubilay, 27 Mayıs 1942 tarihli Sinop Gazetesinde, "*Hocamızı Gaybettik*" başlıklı bir yazı yazarak üzüntüsünü ifade etti. Vatana ve memlekete 33 sene hizmet ettiğini belirttiği İsmail Hakkı Şahin için, "*Sinopda bir devri açmış kapamış bir adamdır*" demektedir. Yazıdan, İsmail Hakkı Şahinbaş'ın İstanbul'da vefat ettiği ve defnedildiği anlaşılmaktadır.⁶⁷⁹

Hüseyin Saadet Tuğrul da, 1923'den 1930'lara uzanan öğretmen fotoğrafları arasında, karelerde önce cübbe ve sarıkla, daha sonra takım elbise ile yer alan isimlerdendir.

⁶⁷⁶ A.g.e., s. 78.

⁶⁷⁷ Muhtelit: Karma.

⁶⁷⁸ Bu fotoğraflar "Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi"nde yayınlanmış olup, tanınabilen kişilerin isimleri fotoğraf altlarına yazılmıştır (Özcanoğlu ve ark., 2005, a.g.e.).

⁶⁷⁹ Sinop, 27 Mayıs 1942.

1928 yılında çekilen başka bir fotoğrafta, öğretmenler arasında Ahi Bey ve kimya öğretmeni Kemal Bey bulunmaktadır. Bu fotoğrafta yer alan Cemil İncedayı'nın öğretmen mi olduğunu yoksa eşraftan biri olarak mı kareye girdiğini tespit edemedim.

Sinop merkezde görev yapan öğretmenleri toplu olarak gösteren 1927 tarihli bir fotoğrafta bulunan şu kişilerin isimleri bilinmektedir: Fahriye Hanım, Fransızca Öğretmeni Ahi Bey, İsmail Hakkı Bey, Münire Uluğ, Nizamettin Onat, Naşide Hanım, Bedriye Hoca, Ahmet Cevdet Bey, Haydar Bey, Rüştü Turan, Bilal Atabek, Hüseyin Hilmi Uluğ, Müftü Baha Bey, resim öğretmeni Sami Bey, Şevki Bey, Kemal Bey, Haydar Özel, Dünder Karabey ve İbrahim Bey.

Sinop Ortaokulu'nda 1920'lerin sonu, 1930'lar ve 1940'ların başında görev yapan öğretmenlerden bazıları; tarih öğretmeni Murat Bey, tabiyeci Ragıp Bey, riyaşiyeci Köse Lütfü Bey, beden eğitimi öğretmeni Ali Şerif Bey, tarih öğretmeni Kâzım Altay, tarih öğretmeni Garra Bey,⁶⁸⁰ matematik öğretmeni Rıza Beyko, coğrafya öğretmeni Saadet Cankur, resim öğretmeni Rüştü Turan'dır. Bu ve diğer öğretmenleri toplu halde gösteren fotoğrafların bir kısmına "*Ekle*" bölümünde yer verdim (Ek 44-46).

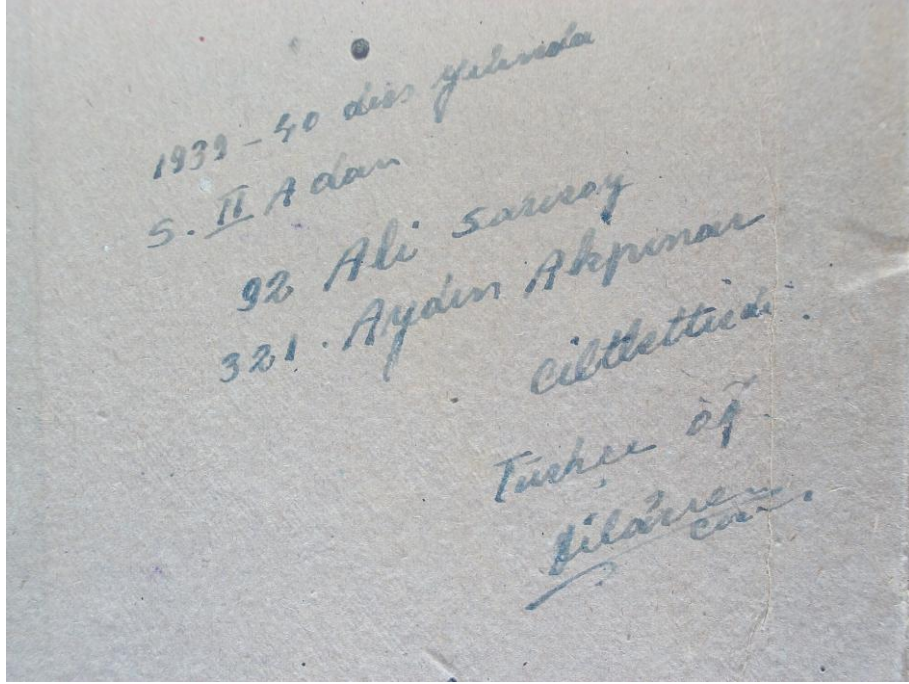
1930'lu yıllarda Sinop Gazetesinde ve Sinop Halkevi Dergisi Dıranaz'da yazıları ve şiirleri çıkan, kutlamalarda, anmalarda konuşmalar yapan, şiirler okuyan, sosyal etkinlikleri, yazı ve şiirleriyle öne çıkan üç öğretmenden ayrıca bahsetmek istiyorum. Bunlardan biri Türkçe öğretmeni ve şair Haşim Nezihi'dir. Haşim Nezihi, ilk olarak 1929'da çekilen toplu fotoğrafta görünmektedir. Türk Dili Tetkik Cemiyeti Sinop Şubesinin reisliğini de yapan Haşim Nezihi'nin birçok yazısı ve şiiri Sinop Gazetesi ve Dıranaz Dergisinde basıldı. Türkçe öğretmeni ve şair Haşim Nezihi'nin Zile'ye tayin edildiği haberi 27 Eylül 1935 tarihli Sinop Gazetesinde yayımlandı.⁶⁸¹

Yerel basındaki yazıları ve sosyal etkinlikleri ile öne çıkan bir diğer öğretmen Dilaver Can'dır. 1930'lu yıllarda yerel basında sık sık karşımıza çıkan bir sima olan Dilaver Bey de Türkçe öğretmeni idi. Dilaver Can'ın, Sinop Ortaokulu kütüphanesindeki kitapları öğrencilere ciltlettirdiği, kitapların iç kapaklarına tuttuğu

⁶⁸⁰ Daha sonra İzmir'deki okullarda görev yapan ünlü tarih öğretmeni Garra Sarmat.

⁶⁸¹ Sinop, 27 Eylül 1935.

notlardan anlaşılmaktadır (Şekil 5).⁶⁸² Dilaver Can, 26 Nisan 1936'da Sinop Halkevi salonunda Bayan Nezihe ile nişanlandı.⁶⁸³ Dilaver Can ve Nezihe, aynı yılın Ağustos ayında evlendi.⁶⁸⁴

Şekil 5: Türkçe Öğretmeni Dilaver Can tarafından 1939-40 ders yılında Sinop Ortaokulu II A öğrencileri 92 Ali Sarısoy ve 321 Aydın Akpınar'a ciltlettirilen, Kemalettin Şükrü'nün 1931'de Kanaat Kütüphanesi'nde basılan "Tevfik Fikret-Hayatı ve Şiirleri" adlı kitabının cildinin içindeki not.

⁶⁸² Bu kitaplar ne yazık ki daha sonra elden çıkarıldı. Kitaplardan birkaç tanesine tesadüfen ulaştım.

⁶⁸³ **Dıranaz**, 30 Nisan 1936, Sayı: 4, s. 16.

⁶⁸⁴ **Dıranaz**, 1 Eylül 1936, Sayı: 9, s. 16.

Adını anmak istediğim üçüncü öğretmen ise Şemsettin Sami Kubilay'dır. Şemsettin Sami Kubilay'ın Sinop Gazetesindeki yazılarından 1934 yılında kentte görev yaptığı anlaşılmaktadır. Kubilay'ın annesinin vefatı ve kızı Hikmet'in doğumu ise 1949'da aynı gazetede yayınlandı.⁶⁸⁵ Kubilay'ın yazıları 1950'de de Sinop Gazetesinde yayınlanmaya devam ettiğine göre, kentte en az 16 sene öğretmenlik yaptı.

Sinop Akşam Kız Sanat Okulu, 1944-1945 eğitim öğretim yılında Dr. Rıza Nur Kütüphanesi'nin alt katında, biçki, dikiş, nakış ve çamaşır şubeleriyle açıldı. 1950-1951 eğitim öğretim yılında ise Kız Sanat Ortaokulu'na dönüştürüldü.⁶⁸⁶

7 Eylül 1949 tarihli Sinop Gazetesinde, Cevdet Kerim İncedayı'nın girişimiyle kentte erkek sanat enstitüsü açılacağı haber verildi.⁶⁸⁷ 28 Eylül'de ise sanat okulunun açıldığı ve öğrenci kaydına başladığı; müdürlüğüne ise Mahmut Gürkan'ın atandığı duyuruldu.⁶⁸⁸ Mahmut Gürkan, bir süre sonra ailevi sebeplerden dolayı hem müdürlükten hem de öğretmenlikten istifa etti.⁶⁸⁹

1923-1950 döneminde eğitim kurumlarının sayı ve çeşit olarak son derece az olduğu Sinop kent merkezinde, ortaokuldan sonra eğitimine devam etmek isteyen gençler büyük kentlere gidiyorlardı.

3.2.2. Sinop Türkocağı

Osmanlı Devletinin son döneminde gelişen Türkçülük akımı bağlamında kurulan Türkocağı, kısa sürede yaygınlaşarak etkinliklerini Cumhuriyet'in ilk sekiz yılında da sürdürdü.

II. Meşrutiyet döneminde kurulan çok sayıda dernek arasında hem en uzun ömürlüsü olan, hem de örgütsel yaygınlığı, şube ve üye sayısı ile çok geniş bir kitleye seslenebilen derneğin kuruluş çalışmaları 1911'de başladı. Bu tarihte, bir grup Askeri Tıbbiye öğrencisi tarafından; her türlü siyasal akımın dışında kalacak,

⁶⁸⁵ Sinop, 22 Nisan 1949.

⁶⁸⁶ Sinop İli Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim, s. 125.

⁶⁸⁷ Sinop, 7 Eylül 1949.

⁶⁸⁸ Sinop, 28 Eylül 1949.

⁶⁸⁹ Sinop, 25 Ocak 1950.

yalnız ulusal ve toplumsal alanlara yönelik faaliyet gösterecek bir örgüt olması idealiyle yola çıkıldı.⁶⁹⁰ Birçok kaynakta 1911 yılında kurulduğu kabul edilen Türk Ocağı'nın resmi kuruluş tarihi 1912'dir.⁶⁹¹

İttihat ve Terakki, önceleri Türk Ocağı'nı partinin “*kültür şubesi*” haline getirmeye çalışırken, Birinci Dünya Savaşı sonlarına doğru rakip bir siyasal örgüt gibi gördü.⁶⁹²

1923 yılında Türk Ocağı yeniden örgütlenmeye başladı. 1923 yılının Cumhuriyetin ilanından önceki günlerinde, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde hızlı bir örgütlenmeye gidildi. Daha önce yayınlanan “*Türk Yurdu*”nun yayınlanmadığı bu erken dönemde, henüz cemiyetin merkezi bir yayın organı yokken, İstanbul'da “*Yeni Mecmua*”, Adana'da “*Altın Yurd*”, Sinop'ta “*Türk Bahçesi*” dergileri yayınlandı.⁶⁹³

Fusun Üstel, ilk sayısı 14 Ekim 1923 tarihinde yayınlanan ve “*Türk Ocağının mürevvici efkârı, onbeş günde bir çıkar, ilmi, fenni, edebi mecmuadır*” ibaresiyle onbeş günde bir yayınlanan Türk Bahçesi'nin yönetim yeri olarak “*Sinop Türk Ocağı*”nın gösterildiğini, ancak dergide Türk Ocağı ile ilgili fazla bilgi yer almadığını, derginin kültür ve edebiyat dergisi görünümünde olduğunu belirtmektedir.⁶⁹⁴

“*Türk Ocakları Birinci Umumi Kongresi*”, 23-25 Nisan 1924 tarihlerinde Ankara'da toplandı.⁶⁹⁵ Kongreye Sinop delegesi olarak katılan Kemalettin Sami Paşa, Türklük tartışmaları sırasında, farklı Türk tanımlamaları nedeniyle Sinop'ta Rıza Nur'un başkanlığındaki “*Türk Birliği*” ve “*Türk Ocağı*” olmak üzere, iki merkez oluştuğunu açıkladı. “*Türk Birliği*” de, “*Güzel Yurd*” adlı onbeş günlük bir dergi çıkarıyordu.⁶⁹⁶

Bu açıklamalar ışığında, Sinop'ta 1924 yılı başında, Türkçülerin, Türk Ocağı ve Türk Birliği adlı iki ayrı çatı altında örgütlendikleri; Sinop Türk Ocağı'nın “*Türk*

⁶⁹⁰ Fusun Üstel, **İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 51-52.

⁶⁹¹ A.g.e., s. 54-55.

⁶⁹² A.g.e., s. 73.

⁶⁹³ A.g.e., s. 125.

⁶⁹⁴ A.g.e., s. 125-126.

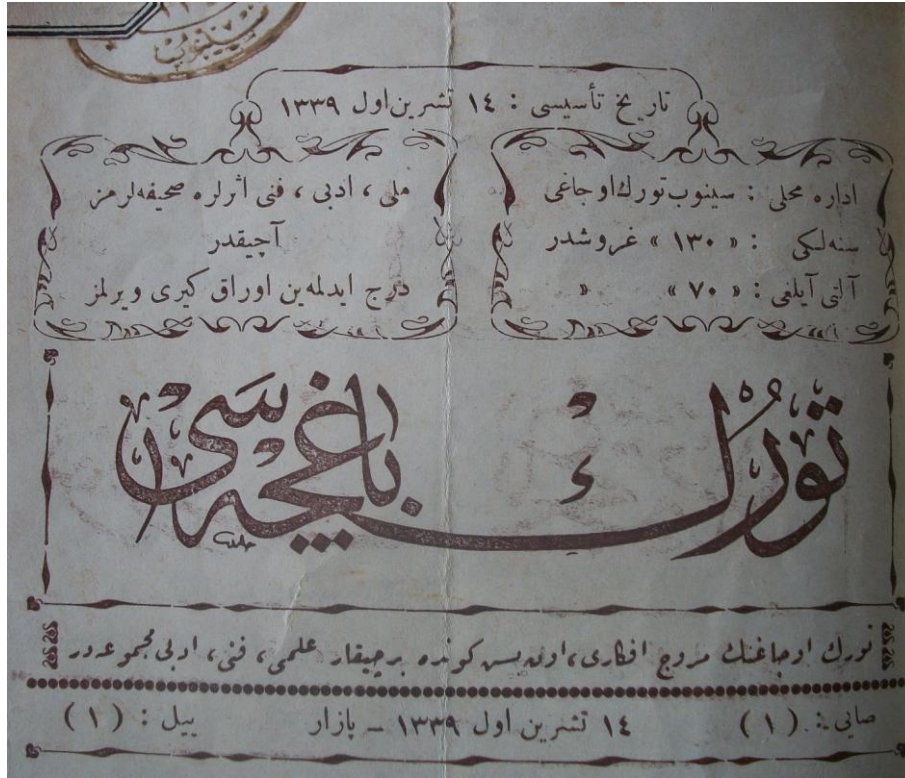
⁶⁹⁵ A.g.e., s. 145.

⁶⁹⁶ A.g.e., s. 153.

Bahçesi”, Türk Birliği’nin ise “*Güzel Yurd*” dergilerini onbeş günde bir çıkardıkları öğrenilmektedir.

Sinop Dr. Rıza Nur İl Halk Kütüphanesi’nde *Güzel Yurd*’un hiçbir sayısı bulunmamaktadır. Türk *Bahçesi*’nin ise dört sayısı vardır.⁶⁹⁷

Adı Arap harfleriyle “*Türk Bağçesi*” biçiminde yazılan derginin ilk sayısı 14 Teşrinievvel 1339 [M. 1923] tarihidir. Bu tarih, derginin kuruluş tarihi olarak da verilmektedir. Dergi, o tarihte kentteki tek basımevi olan Sinop Matbaası’nda basıldı. “*İdare Mahall*” olarak Sinop Türkocağı gösterilen derginin yıllık bedeli 130 kuruş, altı aylık bedeli 70 kuruştur. “*Milli, fenni, edebi eserlere sahifelerimiz açıktır*” ve “*Derc edilmeyen evrak geri verilmez*” ibarelerini de taşıyan Türk *Bahçesi* ilk sayısı 16 sayfadır (Şekil 6)

Şekil 6: Sinop Türkocağı tarafından yayınlanan “Türk Bahçesi”nin ilk sayısı.

⁶⁹⁷ Kütüphanenin eski yazı eserler kataloğunda 2286 numara ile kayıtlı olan Türk *Bahçesi*’nin 1, 2, 7 ve 8. sayılarının bulunduğu kayıtlı olmakla birlikte, ayrı formlar halinde bulunan dergilerden sadece birinci sayının baş sayfası, dolayısıyla derginin adı belirlidir. Diğer üç formada başsayfa olmadığından dergi üzerinde “Türk Bahçesi” olduğunu kanıtlayacak basılı bir ibare bulunmamaktadır.

Sinop Gazetesinin 1920'li yıllardaki çok az sayısına ulaşabildim. 1920'li yıllardaki Sinop Gazetelerinin tümünün bulunmasıyla Sinop Türkocağı'nın bu yıllardaki faaliyetleri açığa çıkarılabilecektir. Ulaşabildiğim Sinop Gazetelerinden biri olan 5 Mart 1928 tarihli gazetede yayınlanan haberden, ocağın bir süredir yeni bir yerde faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır:

*“Sinop Türk Ocağı
Sinop Türk Ocağının yeni idarehanesi; ocağın samimi bir kaynaşma yuvası olması için kemal-i faaliyetle çalışmaktadır.*

Ocak salonunda tadilat yapılmış, her gece ocaklılar ictima ederek samimi hasbihallere bulunmakta ve⁶⁹⁸ münasebetle eğlenceler tertib eylemektedir. Bu suretle geceleri ocak menfaatine eşya piyangosu tertib edilmiştir. Bu suretle ocaklılar hem eğlenceli vakit geçirmekte, hem de ocağa menfaat temin etmektedirler.”⁶⁹⁹

Sinop Türk Ocağı'nın haberde sözü geçen yeni idarehanesi, daha sonra Halkevi olarak hizmet verecek olan, bugün PTT binasının bulunduğu yerdeki üç katlı ahşap binadır (Ek 47).

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ulusal bilinç yaratma gibi bazı önemli işlevleri yerine getiren Türk Ocakları, cumhuriyetin kurulması ve devrimlerden sonra yeni rejime tavır aldı. Türk Ocakları, ırkçı, Turancı ve dinci kesimlerin yer aldıkları mekânlar olarak devrimlere karşı çıktı. Türk Ocakları Genel Başkanı Hamdullah Suphi Tanrıöver'in devrimlere karşı çıkan tutucu yaklaşımı, bu ocakların giderek tutuculuk yuvasına dönüşmesinde etkili oldu. Serbest Fırka'nın kuruluşuyla birlikte ülkenin her tarafında Atatürk devrimlerine karşı bir hareketi Hamdullah Suphi'nin öncülüğünde Türk Ocakları yürüttü. Mussolini'yi bir halk adamı olarak öven Hamdullah Suphi, yaptığı konuşmalarda bir taraftan faşist sistemi göklere çıkardı. Türk Ocakları, ulusçuluğu giderek ırkçılığa dönüştürdü ve faşizme yöneldi.⁷⁰⁰

Türk Ocakları ırkçı-Turancı bir yolda devrim karşıtlarının bayraktarlığını yaparken, Güneydoğu Anadolu aydınlarının Mustafa Kemal'e mektup yazarak ayrı bir ocağı kendi etnik kimlikleri ile kurmak istediklerini belirtmeleri de Türk Ocaklarının kapatılmasında rol oynadı. 24 Mart 1931 tarihinde yayınlanan bir

⁶⁹⁸ Bu sözcüğü okuyamadım.

⁶⁹⁹ Sinop, 5 Mart 1928.

⁷⁰⁰ Anıl Çeçen, *Atatürk'ün Kültür Kurumu-Halkevleri*, 2. Baskı, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2002, s. 86.

genelge ile Türk Ocakları'nın tüzel kişiliğine son verildi.⁷⁰¹ Yaklaşık bir yıl sonra Türk Ocakları'nın yerine Halkevleri kuruldu.

3.2.3. Sinop Halkevi

1932-1951 yılları arasında faaliyet gösteren Halkevleri, Kemalist devrimin halka benimsetilmesi ve ülkenin modernleştirilmesinde önemli bir rol üstlendi. Kemalist Cumhuriyet, toplumun sosyal, kültürel ve sanatsal yönlerini geliştirerek yeni bir vatandaş modeli yaratma amacındaydı. Bu hedefe ulaşmak için, yetişkinleri yeni rejimin ideolojisi doğrultusunda eğiterek devrimlerle bütünleştirmek gerekirdi. Bu amaçla kurulan Halkevleri, buldukları kentin sosyal, kültürel ve sanatsal nabzının attığı mekânlardı. Tek parti döneminin önemli kültür kurumları olan Halkevleri, kent tarihi araştırmalarının da önemli bir ögesidir.

Mustafa Kemal, Milli Mücadeleden sonra bağımsız ve halkçı bir düzen kurmak istedi. Savaşın kazanılmasından sonra çağdaş bir halk devleti kurma yolunda hızlı bir örgütlenmeye giderek yeni devletin temellerini attı.⁷⁰² Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte, Osmanlı yöneticilerinin siyasal güçlerini meşrulaştıran yerleşik geleneksel araçlar radikal bir biçimde değiştirildi. Kemalist ideoloji temelinde yükselen yeni devlet Osmanlı'nın dinsel temeller üzerinde yükselen siyasal yapılanmasını dinsel kurumlardan bağımsızlaştırmakla kalmayıp Osmanlı üstyapısını kökten reddetti. Mustafa Kemal, 13 Ağustos 1923'te İkinci Meclis'in açılışında, "... yeni Türkiye Devleti bir halk devletidir, halkın devletidir. Geçmişteki kuruluşlar ise kişi devleti idi, kişilerin devleti idi" diyerek yönetim anlayışındaki farkı vurguladı. Ancak yeni devletin yönetim anlayışındaki köklü değişikliğe rağmen, halkın çoğunluğu Osmanlı'nın İslami ve prekapitalist değerlerine sahipti. Devletin toplumu dönüştürmek için yeniden yapılanması, devletle toplum arasındaki uçurumu daha da büyüttü.⁷⁰³

Türk toplumu, rejimin değiştirilmesinden sonra girilen devrimleri kolaylıkla benimseyecek altyapıdan yoksundu. İmparatorluğun çöküş sürecinde uykuya yatan

⁷⁰¹ A.g.e., s. 89-90.

⁷⁰² A.g.e., s. 21.

⁷⁰³ Sefa Şimşek, **Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi-Halkevleri (1932-1951)**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 1-2.

halkı yeniden ayağa kaldırmak, yepyeni bir çağdaş düzen için seferber etmek kolay değildi. İmparatorluğun çöküş döneminde Türk toplumu derin bir uykudaydı. Art arda gelen savaşlar halkın dinamik kesimlerini eritti. Geride kalan kadınlar ve yaşlılar ise toplumsal duyarlılıktan yoksundu. Osmanlı'nın son döneminin savaşlarla geçmesinden dolayı savaş dışında başka bir şey düşünülmez oldu. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra ise toplumsal bir uyanış dalgası başladı. Cumhuriyetin kurulmasından sonra devrimler hayata geçirildi ve Türk halkını kısa zamanda çağdaş düzeye getirecek olan sosyal ve ekonomik atılımlar birbiri ardınca uygulanmaya başlandı. Ancak halkın yapılan değişiklikleri izleyememesi ya da anlamakta zorluk çekmesi gibi sorunlar ortaya çıktı.⁷⁰⁴

1920'lerde gerçekleştirilen reformların çoğu, siyasal gücün mutlak bir biçimde ele geçirilmesi ve bu gücü sonsuza kadar kullanabilecek bir kapasiteye sahip bir siyasal yönetim biçiminin kurulmasını amaçladı. Bu siyasal yönetim biçimi, ancak büyük çapta halk desteği ile kalıcı olabilecekti. Bunun için, halkın beğenilerini ve taleplerini yeniden biçimlendirecek bir sosyalleşme süreci izlenmeliydi. Bu durum, Kemalist yönetimi, ülkeye getirdikleri yeni rejimi benimseyen ve içselleştiren bir toplum yaratma zorunluluğuyla karşı karşıya bıraktı.⁷⁰⁵

Yöneticiler ve aydınlarla halk arasındaki kopukluğu giderecek ve bu kesimleri kaynaştıracak, devrimin öncü kadrosu ile halk kitleleri arasında bağ kuracak, halkı devrim ilkeleri doğrultusunda eğitecek ve yönlendirecek yeni bir yapıya gereksinim vardı.

Kemalist devlet düzenini benimseyecek yeni bir vatandaş modeli yaratmak üzere düşünülen yapılanma olan Halkevlerinin, Osmanlı'nın son döneminde İttihat ve Terakki çatısı altında oluşturulan Türk Ocakları'nın rejimle bütünleştirilmiş ve hedeflenen yeni sosyal yapıya adapte edilmiş bir takipçisi olduğu söylenebilir. Sefa Şimşek, her iki kuruluşun amaçlarının ve kullandığı araçların genel olarak benzer olduğunu belirtir.⁷⁰⁶

⁷⁰⁴ Çeçen, a.g.e., s. 75-76.

⁷⁰⁵ Şimşek, a.g.e., s. 6.

⁷⁰⁶ A.g.e., s. 28.

24 Mart 1931 tarihinde yayınlanan bir genelge ile Türk Ocakları'nın tüzel kişiliğine son verildi.⁷⁰⁷ Yaklaşık bir yıl sonra Türk Ocakları'nın yerine Tek parti denetimindeki Halkevleri açıldı. Sefa Şimşek, Türk Ocakları'nın kapatılıp yerine Halkevleri'nin açılmasıyla ilgili varsayımları dört ana başlık altında toplar: (1) Türk Ocakları, İttihat ve Terakki'nin yan kuruluşu olduğundan cumhuriyetin ilanından sonra yeni toplumsal ve siyasal koşullara uyum sağlayamayarak ömürlerinin tamamladılar. (2) Türk Ocakları, Cumhuriyet yönetimine tavır alan karşı devrimci bir tutum takındılar. (3) Türk Ocakları'nın savunduğu Pantürkist ideoloji ile Kemalizm'in savunduğu barışçı ideoloji uyumsuzdu. (4) Yönetimi elinde tutan tek parti, iktidarını sağlamlaştırmak için Türk Ocaklarını kapattı.⁷⁰⁸

Halkevlerinin kuruluşu, gelişmiş ülkeleri sarsan ekonomik krizin etkilerinin ülkemizde de görüldüğü bir döneme rastladı. Ekonomik kriz ve siyasal baskılardan bunalan halk, güdümlü de olsa parti kimliği kazan(dırıl)an siyasal muhalefetin yanında yer alarak yönetime tavır aldı. Bu nedenle, Halkevleri gibi siyasal yönetimle toplumu kaynaştıracak bir oluşumun ortaya çıkış zamanı da dikkate değerdir.

Neşe Gürallar Yeşilkaya, Halkevlerinin örgütlenmesinde Türk Ocaklarının deneyimlerinden yararlandığının Halkevi kurucuları tarafından belirtildiğini söyler. Yeşilkaya'ya göre Türk Ocakları'nın söylemi ile Halkevleri'nin söylemi arasındaki benzerlik açıktır.⁷⁰⁹

Orhan Özacun, Halkevleri'nin, CHF Kâtibi Umumiliği'nin parti örgütlerine gönderdiği 12 Ocak 1932 tarih ve 1932 sayılı genelgeden de anlaşılacağı üzere, parti genel yönetim kurulunca hazırlanan ve genel başkanlıkça onaylanan bir talimatname ile kurulduğunu ve kapatıldıkları 1951 yılına kadar hep talimatnamelerle yönetildiklerini söyler.⁷¹⁰

⁷⁰⁷ A.g.e., s. 89. Sefa Şimşek, Türk Ocakları'nın Nisan 1931'de kapatıldığını belirtir (Şimşek, a.g.e., s. 28). Şimşek'in verdiği tarih, ocakların fiilen kapandığı tarihtir. Nurettin Güz, Türk Ocakları'nın 10 Nisan 1931 tarihli toplantısında CHP'ye katılmaya karar verdiğini belirtir (Nurettin Güz, **Tek Parti İdeolojisinin Yayın Organları: Halkevleri Dergileri (1932-1950)**, Bilge Yapım İletişim Dizisi No: 1, Ankara, 1995, s. 13).

⁷⁰⁸ Şimşek, a.g.e., s. 28-29.

⁷⁰⁹ Neşe Gürallar Yeşilkaya, **Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 64-65.

⁷¹⁰ Orhan Özacun, "Halkevleri'nin Dramı", **Kebikeç**, Sayı: 3, 1996, s. 87.

Halkevleri'nin ana tüzüğü, 1932 yılında bir "*Halkevleri Öğreneği*" adıyla hazırlandı ve 1935 yılında basıldı. 1940 yılında hazırlanan ve basılan "*Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi*" ve "*Halkevleri Çalışma Talimatnamesi*" de Halkevi çalışmalarını yönlendirdi.⁷¹¹

Halkevleri'nin resmi kuruluş tarihi olan 19 Şubat 1932'de,⁷¹² Türkiye'de ondört Halkevi açıldı.⁷¹³ Ankara'daki açılış eski Türk Ocağı binasında yapıldı.⁷¹⁴ Halkevleri'nin açılışında TBMM Başkanı Kâzım Özalp⁷¹⁵ ile bakanlar ve milletvekillerinin büyük bir bölümü katıldı. Açılış töreninin yapıldığı salon açılışa katılanları almadığı için binanın önünde de büyük bir kalabalık birikti. Açılış töreni Ankara Radyosu aracılığıyla bütün ülkede yayınlandı. İstiklâl Marşı'nın okunmasından sonra kürsüye çıkan fırka genel sekreteri Recep Peker alkışlarla karşılanan bir konuşma yaptı.⁷¹⁶ Peker'den sonra Dr. Reşit Galip kürsüye çıkarak kendinden önceki konuşmacı gibi Halkevleri'nin ardındaki düşüncelere değindi. Başbakan İsmet İnönü ise Halkevleri'nin açılışı nedeniyle verdiği demeçte şunları söyledi:

*"Silah gücünden, her türlü baskı kuvvetinden daha etkili olan nokta, inancımıza göre Halkevi gibi kurumlardır. Düşüncelerle bütün ulus içinde ulusal yaşamın kazanacağı beraberlik, yükseklik ve sağlamlıktır. Her silahtan üstün olan budur".*⁷¹⁷

Bir yerleşim biriminde Halkevi kurulabilmesi için; (1) En azından üç faaliyet kolunu çalıştırmaya yetecek sayıda üyenin kaydedilebilmiş olması; (2) 200 kişilik bir salonu, kütüphanesi, birkaç çalışma odası ve jimnastik yapmaya elverişli bir bahçesi olan bir binanın temin edilmesi; (3) Bir büro memuru ile bir yardımcı istihdam etmeye ve öteki zorunlu gereksinimlerin karşılanmasına yetecek bir bütçenin oluşturulması gerekirdi.⁷¹⁸

⁷¹¹ Şimşek, a.g.e., s. 72.

⁷¹² Çeçen, a.g.e., s. 95; Gürallar Yeşilkaya, a.g.e., s. 61.

⁷¹³ 19 Şubat 1932'de açılan Halkevleri Afyon, Ankara, Aydın, Bolu, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Eminönü, Eskişehir, İzmir, Konya, Malatya ve Samsun Halkevleridir (Gürallar Yeşilkaya, a.g.e., s. 61).

⁷¹⁴ Anıl Çeçen, "Eski Türk Ocağı binası yeni Halkevleri'nin genel merkezi olarak saptandığı için açılış töreni burada yapıldı" demektedir (Çeçen, a.g.e., s. 95). Ancak Halkevleri Öğreneği'ne göre, "Halkevleri'nin merkezi yoktur. Her Halkevi kendi bulunduğu yerde çalışır. Ankara'daki Halkevi yalnız Ankara'nındır" (Halkevleri Öğreneği'ndeki bu saptama Çeçen, a.g.e., s. 102'de de verilmektedir).

⁷¹⁵ Çeçen, a.g.e., s. 95'te Ankara Halkevi'nin açılış töreninde bulunan Meclis Başkanı olarak Kâzım Karabekir'in adı geçmektedir. Oysa o dönemde Meclis Başkanı Kâzım Özalp'tir.

⁷¹⁶ Çeçen, a.g.e., s. 95.

⁷¹⁷ A.g.e., s. 99.

⁷¹⁸ Şimşek, a.g.e., s. 73-74.

Halkevleri, parti üyesi olsun olmasın tüm yurttaşları kucaklamayı amaçlamasına rağmen, Halkevleri'nin ve faaliyet kollarının yönetim kurulu üyelerinin parti üyesi olması gerekirdi.⁷¹⁹

Halkevleri'nin çalışmaları dokuz şube altında yürütüldü. Bu şubeler şunlardır: (1) Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi (2) Ar Şubesi (3) Gösterit Şubesi (4) Spor Şubesi (5) Sosyal Yardım Şubesi (6) Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi (7) Kitapsaray ve Yayın Şubesi (8) Köycülük Şubesi (9) Müze ve Sergi Şubesi. 1940 yılında *"Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi"* *"Dil ve Edebiyat Şubesi"* yapılırken *"Müze ve Sergi Şubesi"* *"Tarih Müze Şubesi"* yapıldı. *"Ar Şubesi"*nin adı *"Güzel Sanatlar Şubesi"*, *"Gösterit Şubesi"*nin adı *"Temsil Şubesi"*, *"Kitapsaray ve Yayın Şubesi"*nin adı ise *"Kütüphane ve Yayın Şubesi"* olarak değiştirildi.⁷²⁰

Halkevleri'nin en önem verdiği konulardan olan konferanslar Dil ve Edebiyat şubesinin görevleri arasındaydı. İsteyen her aydın uzmanlık alanında konferans verebilirdi. Bu konferanslar hoparlörlerle salona gelemeyenlere de dinletilirdi. Konferanslara ilgi çekmek için ilk zamanlar konferans yanında piyes ve müzik dinletilerine de yer verilirdi. Konferanslar yanında hatip yetiştirme, halk arasında kullanılan Öztürkçe sözcüklerin derlenmesi, ulusal bayramları ve büyükleri anma günlerinin kutlanması, kitap ve dergi yayınlanması da bu şubenin görevleri arasındaydı.⁷²¹

Ülkenin dört bir yanındaki Halkevleri'nin dil ve edebiyat şubeleri, başta öğretmenler olmak üzere aydınları harekete geçirerek günün gereksinim ve anlayışına uygun yazıların yayınlandığı dergiler çıkardı. Dönemin ekonomik koşulları ve nitelikli baskı işçisi sıkıntısına rağmen dergiler yanında kitaplar da yayınlandı.⁷²²

Halkevleri'nin çıkardığı yayınlar arasında Ankara Halkevi tarafından hazırlanan *Ülkü* dergisinin özel bir yeri vardır.⁷²³ Diğer Halkevi dergilerine rehberlik eden *Ülkü*, zaman zaman onları eleştirerek ya da kutlayarak yayın çizgilerini kontrol etti.⁷²⁴ Halkevleri'nin merkezî yayın organı konumundaki *Ülkü*, Şubat 1933'de yayın

⁷¹⁹ A.g.e., s. 72.

⁷²⁰ A.g.e., s. 75.

⁷²¹ Gürallar Yeşilkaya, a.g.e., s. 81-85.

⁷²² Mahmut H. Şakiroğlu, "Halkevi Dergileri ve Neşriyatı", **Kebikeç**, Sayı: 3, 1996, s. 131.

⁷²³ A.g.m., s. 132.

⁷²⁴ Güz, a.g.e., s. 18.

hayatına başladı. Dergiye Ülkü adını Mustafa Kemal koydu. Ancak Ülkü ilk Halkevi dergisi değildi. İlk Halkevi dergisi, Ağustos 1932'de Eskişehir Halkevi tarafından yayınlandı.⁷²⁵

Nurettin Güz, Halkevleri tarafından çıkarılan 57 dergiyi inceledi.⁷²⁶ Mahmut Şakiroğlu ise 70'in üzerinde halkevi dergisi yayınlandığını tespit etti.⁷²⁷ Bunlar arasında uzun yıllar çıkan dergiler olduğu gibi tek sayı çıkıp kapanan dergiler de vardır.⁷²⁸

Güzel sanatlar şubeleri, müzik, resim, heykel ve mimarlık gibi sanat dallarında yetenekli gençleri biraraya getirerek ulusal amaçlar doğrultusunda yetiştirdi. Müzik çalışmaları batı müziği alanında yapıldı; bando, koro ve orkestralar kuruldu. Halkevlerinin kadınla erkeğin birarada olması gayretleri müzik ve dans çalışmalarına yansıdı. Müzikli ve danslı toplantılarda kadınlar erkekler biraraya getirilerek kadınların sahneye çıkması desteklendi. Ankara radyosu, hoparlörler ile bahçeler ve meydanlarda dinletildi. Ulusal resim ekolü oluşturmaya yönelik çalışmalar yanında mimarlık çalışmaları yapıldı; usta ve kalfa yetiştirildi. Halk arasında yaşayan oyunlar ve türkülerin derlenmesi de bu şube tarafından yapıldı; ulusal marşlar halka öğretildi.⁷²⁹

Halkevlerinin temsil şubeleri aracılığıyla tiyatro ve sinemanın eşsiz propaganda gücünden yararlanılmaya çalışıldı. Halkevleri'nde yalnızca parti tarafından seçilen ya da yazdırılan piyesler oynanabiliyordu. Sahnelenen piyesler ve gösterilen filmler de konserler gibi ücretsizdi.⁷³⁰

⁷²⁵ M. Bülent Varlık, "Ülkü: Halkevleri Mecmuası", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2-Kemalizm**, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 268.

⁷²⁶ Güz, a.g.e., s. 6.

⁷²⁷ Bazı Halkevleri birden fazla dergi yayınlarken kimi Halkevi dergileri ilerleyen sayılarda isimlerini değiştirdi. Aynı adı taşıyan farklı Halkevi dergileri de yayınlandı. Detaylı bilgi için bkz. Şakiroğlu, a.g.e.

⁷²⁸ Şakiroğlu, a.g.e., s. 133-142.

⁷²⁹ Gürallar Yeşilkaya, a.g.e., s. 85-94.

⁷³⁰ A.g.e., s. 94-98.

Halkevleri spora çok önem verirdi. Spor şubesi, hemem hemen tüm halkevlerinde vardı. Gençlerin çeşitli spor dallarıyla ilgilendiği spor şubelerinin önem verdiği bir etkinlik de gençlerin yurdu tanıyacağı geziler ve kamplar yapmalarıydı.⁷³¹

Sosyal yardım şubeleri, halkevinin bulunduğu bölgede yardıma gereksinim duyan kimsesiz kadın ve çocuklar için gerekli kaynağı sağlamaktır. İl merkezlerinde parasız muayenehaneler açmayan çalışan sosyal yardım şubeleri, köycülük şubeleri ile birlikte çalışarak köy gezilerine doktorların da katılımını sağlamakla yükümlüydü.⁷³²

Halk dersaneleri ve kurslar şubeleri, cumhuriyetten önce cahil bırakılan halkın düzeyini yükseltmekle görevliydi. Şubeler, okuma-yazma, yabancı dil, tarih, yurt bilgisi, fen ve sosyal bilgiler gibi genel eğitime yönelik konular yanında, hesap, muhasebe, daktilo, dikiş, nakış, ütü, şapkacılık, çiçekçilik, motorculuk, elektrikçilik, el sanatları ve yörede uygulanan tarım ve hayvancılık konularında da eğitim verirdi. Okuma-yazma ve yabancı dil kursları en ilgi çeken kurslardı. Kurs öğreticileri dersleri ücretsiz verirdi.⁷³³

Kütüphane oluşturma, halkevlerinin kuruluş amaçlarından biridir. Halkı kitapla buluşturmayı ve kitabın bir gereksinim olarak benimsenmesini sağlayan kütüphane ve yayın şubeleri açık ve kapalı mekânlarda okuma etkinlikleri yaptı, mahallelerden cezaevlerin birçok yerde okuma odaları açtı.⁷³⁴

Tek parti döneminde nüfusunun büyük bir bölümü köylü olan Türkiye’de halkevlerinin köycülük şubeleri önem kazandı. Aydının köylüyle iletişim kurmasında araç olan köycülük şubeleri, köyün imarı ile ilgili işlerle ilgilendi, yakın köylerin halkevi etkinliklerine katılmasını sağlarken halkevlerine köylerde etkinlik yaptırdı, dersane ve kurslar şubesi ile birlikte köylerde kurslar açtı, köylünün sorunlarını çözmeye çalıştı; halkevlerinin yayın organlarında monografileri yayınlandı.⁷³⁵

Müze ve sergi şubeleri, etnografik eserler toplayarak yerel müzelerin gelişmesini sağlamak ve güzel sanatların çeşitli dallarında sergiler açmakla

⁷³¹ A.g.e., s. 98-100.

⁷³² A.g.e., s. 100-101.

⁷³³ A.g.e., s. 101-103.

⁷³⁴ A.g.e., s. 103-104.

⁷³⁵ A.g.e., s. 104-106.

görevliydi. Tarihle ilgili çalışmaları ise, tarihçilerin bilgi birikimini topluma aktaracak etkinlikler düzenlemektir.⁷³⁶

1932 yılında ondört halkevi ile başlayan örgütlenme, 1939 yılında “*Halkodaları*” adıyla köylere indi. 1940 yılından itibaren köylerde halkodaları kurma çalışmaları hız kazandı.⁷³⁷ Halkevleri’nin sayısı 478’i buldu, halkodalarının sayısı ise 5.000 civarındaydı.⁷³⁸

Atatürk, devrim kuruluşu olan Halkevleri’ne çok güvenirdi. Cumhurbaşkanı olarak tarafsızlığını korumak için, partinin uzantısı olan bu kuruluşların açılışında ön planda olmadı. Ancak Halkevleri’nin kuruluşu ve örgütlenmesi ile ilgili tüm gelişmeleri yakından izledi. Parti kitleleri siyasal alanda örgütlerken toplumun sosyal ve kültürel örgütlenmesinin öncülüğünü Halkevleri yürüttü.⁷³⁹

Yurt gezilerinde Halkevleri’ni ziyaret etmeyi ihmal etmeyen Atatürk’ün, “*Partimizin Halkevleri ile bütün yurttaşlara kucağını açması, vatanda sosyal ve kültürel bir devrim yaptı...*” sözü,⁷⁴⁰ onun Halkevleri’ne bakışını ve verdiği önemi yansıtır. Başbakan İsmet İnönü ise, Halkevleri ile ilgili görüşlerini 22 Şubat 1934 tarihinde şu sözlerle aktarır:

“Bu vatanın asırlardan beri muhtaç olduğu şey, vatandaşların tek bir aile gibi toplanarak orada vatanın ilerlemesine medar olacak esaslı faaliyetleri beraber tanzim etmeleri, beraber takip ve tatbik etmeleridir.

*Halkevleri bütün vatandaşların müşterek malıdır. Halkevlerimizin temiz, feyizli ve ilerler bir halde olması; bütün devlet memurlarının, vatandaki bütün entelektüel sınıfın, bütün ilerlemek isteyen unsurların müşterek malı, müşterek vasıtası oluşundandır.”*⁷⁴¹

Şimşek’e göre Halkevleri’nin temel amacı halkın ideolojisini değiştirmektir.⁷⁴² Elbette, bu ideoloji değişikliğinden memnun olmayanlar olacaktı. Mustafa Kemal’in ölümüyle birlikte Kemalist modernleşme projesi kesintiye uğramaya başladı. Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında kutuplaşan dünyada Batı bloku ile yakınlaşması ve bu ülkelerin sistemleriyle bütünleşmeye çalışması, Kemalizmin

⁷³⁶ A.g.e., s. 106-108.

⁷³⁷ Şimşek, a.g.e., s. 139.

⁷³⁸ A.g.e., s. 224.

⁷³⁹ Çeçen, a.g.e., s. 114.

⁷⁴⁰ A.g.e., s. 5.

⁷⁴¹ A.g.e., s. 6.

⁷⁴² Şimşek, s. 13.

antiemperyalizm ve tam bağımsızlık ilkelerinden ödünler vermeyi de beraberinde getirdi. Bu kırılma, 1950 yılında tek parti iktidarının sona ererek rejim muhaliflerinin güçlenmesi ve Kemalist cumhuriyetin bazı öge ve kurumlarının tasfiyesiyle hız kazandı. Halkevleri de 1951 yılında kapatıldı.

Halkevleri, yasalarla tanımlanan bir tüzel kişiliğe sahip olmadığından doğrudan doğruya bağış ya da ödenti toplayamadı ve taşınmaz edinemedi. Tüm mali konular ve taşınmaz iyeliği CHP üzerinden çözülmeye çalışıldı. Bu yasal boşluk, iktidara gelen DP'nin eline CHP'ye karşı güçlü bir koz verdi.⁷⁴³

Ulusal bir halk örgütlenmesi olan Halkevleri Batı taklitçiliğine izin vermedi, tümüyle ulusal birikime ve gerçeklere dayandı. Halkevleri'nin kısa dönemdeki önemli başarıları bütün ülkelerde ilgi uyandırdı ve birçok ülkeden bilim adamları ile uzmanlar gelerek Halkevleri deneyimini yakından inceledi. Atatürk devrimlerini halka götüren Halkevleri, kitlelerin toplandığı ve Atatürk ilkeleri doğrultusunda bütünleştiği mekânlar oldu. Halkevlerinin çabaları sonucunda laik düzene geçiş ve toplum yapısında modernleşme hızlandı. Halkevlerinin halkı ortaçağ uykusundan uyandırması nedeniyle gerici çevreler halkevlerine karşıydı. Daha sonraki yıllarda ise, sağ iktidarlara toplumsal taban olarak hizmet veren bu gerici çevrelerin baskıları ile Halkevlerine saldırıya geçildi. Halkevlerinin kullandığı binalara el konuldu ve bunlara çeşitli kuruluşlar yerleştirildi.⁷⁴⁴

Halkevleri, Türk toplumunun dönüştürülmesinde önemli bir işlev üstlenerek tarihteki yerini aldı. Orhan Özacun, 1950'lerde hızlanan kentleşme ve 1960'lardan sonra hızlanan endüstrileşme sürecinde büyük bir erozyona uğrayan gelenek ve göreneklerimiz, kültür değerlerimizi tanımamız ve bilmemizde de Halkevlerinin rolü olduğunu belirtir.⁷⁴⁵

Buldukları kentteki sosyal, kültürel ve sanatsal etkinlikler ve yayın çalışmalarının öncüsü olan Halkevleri, ülkeyi yöneten siyasal otoritenin bir uzantısı olmanın yanında, yerel aydınları ve sanatçıları çatısı altında toplayan ve dönemin ideolojisine uygun yayın faaliyetlerinde bulunulan kültür ve sanat merkezleridir. Bu yüzden cumhuriyet kentlerinin tarihinde Halkevleri ve Halkevi faaliyetleri önemli bir

⁷⁴³ Özacun, a.g.e., s. 88.

⁷⁴⁴ Çeçen, a.g.e., s. 15-16.

⁷⁴⁵ Özacun, a.g.e., s. 91.

yer tutar. Bu dönemde, Türkiye'nin birçok kenti gibi Sinop'ta da Halkevi kuruldu. Sinop Halkevi, çalışmalarıyla kentin sosyal ve kültürel gelişmesine önemli katkılar sağladı.

Sinop Gazetesi, 24 Mart 1932 tarihli sayısında Halkevleri'ni şöyle tanıttı:

"Halk Evleri Teşkilatı

Gençliği sinesinde toplamağa yeni bir kaynak olan Halk evleri teşkilatının, büyük tezahürle, coşgun alaka ile her tarafta yapıldığı gibi ahiren vücut eden (Halk evleri teşkilat, idare ve mesai talimatnamesi ahkâmına tevfikân Sinoptada icrasına başlanmıştır.

Çok mühim gayeyi isthdaf eden Halk evlerine her vatandaş girebilecek ve her teşekkül için de halk evleri açık bulundurulacaktır.

Halk evleri idare heyetlerine ve şube komitelerine kirmelerinde kanuni mahzur bulunmayan memurin dahi bu teşkilata dahil olabileceklerdir.

Talimatnamenin birinci faslında yazılı olduğu üzere muhtelis ihtisas, istidat ve arzularına göre her vatandaşın tercih edebileceği bir faaliyet sahası bulunabilmesi için halk evleri dokuz şubeyi ihtiva etmektedir. Bu şubeler de şunlardır:

- 1 – Dil, Edebiyat*
- 2 – Güzel Sanatlar*
- 3 – Temsil*
- 4 – Spor*
- 5 – İçtimai Yardım*
- 6 – Halk dershaneleri ve kurslar*
- 7 – Kütüphane ve neşriyat*
- 8 – Köycüler*
- 9 – Müze ve sergi*

Bu şubelerin, her birinin ellişer azaya kadar üçer, elliden fazla olursa beşer zattan mürekkep bi komiteleri bulunacaktır.

Ondan eksik azası olan şubelerin komiteleri olmayacaktır. Halk evleri idare heyeti için her şubenin seçecekleri birer mümessil aynı zamanda o şubenin idaresine ait işleride görecektir.

Şube idare heyetlerinin seçecekleri birer mümessil azadan tereküp eden halk evleri idare heyetine, vilayet fırka idare heyetinin kendi azası arasında seçeceği bir zat riyaset edecektir.

Yukarıda isimleri yazılan şübelere şimdiye kadar arzu eden zevat yazılmışlar ve bundan sonra da yazılmağa devam etmekte bulunmuştur.

Bugüne kadar yazılanlar arasında her şubenin idaresi için birer heyet intihabı talimatname iktizasında bulunmuş olduğu cihetle şimdiye kadar güzel sanatlar, temsil, spor ve köycüler şübelerinin intihabı yapılmıştır.

Yapılan intihabatta mezkür şübelere seçilen zevatın isimleri berveçhi atidir."⁷⁴⁶

⁷⁴⁶ Sinop, 24 Mart 1932.

Sinop Halkevi'nin resmi açılışı 24 Haziran 1932'de yapılmakla birlikte, Mart ayında yönetim kurulu seçimi yapıp şubelerin oluşturulduğu 24 Mart tarihli Sinop Gazetesinde duyuruldu:

“Valimiz Azmi Bey ef. köycüler şubesi idare heyetine intihap buyuruldu

Köycüler şubesi heyeti idaresine: Vali Azmi Bf. Daimi encümen azasından Remzi ve Ziraat memuru Arif beyler.

Mümessilliğe Mektupçu Cemal Bey efendi.

Spor şubesi: Orta mektep beden terbiyesi muallimi Şeref, tabiiye muallimi Ragıp, Muhasebie Hususiye müdürü Necip beyler.

Mümessilliğe: Müskirat baş memuru Vahit B.

Temsil Şubesi: Muallim Dilaver, Muallim Cemal ve Bekir Beyler.

Mümessilliğe: Defterdar Lütfi Bey.

Güzel sanatlar şubesi: Ortamektep Türkçe muallimi Nezihî, resim muallimi Mahmut, rüsûmat muayene memuru Kâşif, tayyare şubesi muhasibi Şakir beyler.

Mümessilliğe: Nafia fen memuru Rıdvan Bey.

Diğer şubeler idare heyeti intihabatı da tayin edilen ayrı günlerde yapılacaktır.

Halk Fırkasını mürakebesi altında temsil edilen halk evleri; bundan evvel heyecanlarını, kuvvet ve kudretlerini ruhsuz yere sarf eden gençliği sakafı altında toplamış ve istihdaf edilen gaye üzerinde çalışmak üzere gençliğe bir kaynaşma yuvası olmuştur.

Kalplerinde, dimağlarında memleket sevgisini, mukaddes bir heyecan halinde his eden şubeler arkadaşlarına, pek mühim ve yüksek olan gayelerine erişmelerini, mesailerinde muvaffakiyetlerini candan diler, kendilerini alkışlarız.”⁷⁴⁷

Sinop Halkevi, eski Türkocağı binasında, CHP Genel Sekreteri Recep Peker'in de katıldığı bir törenle açıldı (Ek 48). Sinop Halkevi'nin ilk başkanı M. Tefvik Turan'dır. Sinop Halkevi'nin açılışı Sinop Gazetesinin 30 Haziran tarihli sayısında duyuruldu:

“Sinop Halkevinin Küşadı Merasimi

Çoktan beri ihzaratını ikmal etmiş bir vaziyette bulunan Sinop Halkevi, son gelen emir üzerine 24-6-932 cuma günü saat on beşte büyük bir Halk kitlesi huzurunda mükellef bir merasimle küşat edilmiştir.

C.H. Fırkası Umumi Katibi Kütahya Meb'usu Recep beyefendinin nutuklarından sonra merasime merkez mektebi talebesinin Başmuallimleri Naşide hanımefendinin musiki refakatinde söyledikleri İstiklâl marşı ile başlanmış, müteakiben bir haftadan beri fırkada öğretilmekte olan (Cumhuriyet andı) talebe ve Halktan mürekkep büyük bir kitle tarafından yine musiki refakatiyle muvaffakiyetle tekrar edilmiş ve şiddetle alkışlanmışır.

Cumhuriyet andını müteakip Halk Fırkası vilâyet idare hey'eti reisi Nizamettin bey kürsiye gelerek vilâyetimiz Halkevinin küşadı münasebetiyle

⁷⁴⁷ Sinop, 24 Mart 1932.

tarihi bir başlangıç noktası olan bugünün hususiyetinden ve inkılâbımızın içtimai ve fikri sahasını tahakkuk ettirmek emeliyle açılmakta olan evlerin ehemmiyetinden bahis ile bütün Fırka teşekkülleri namına Halkı tebrik ve selamlamışlar ve Türk gençliğinin içinde çalışacağı bu Milli mabedin esaslı gayeleri neler olduğu mufassalan izah ve evin mesai şubelerine muvaffakiyetler ve Cumhuriyet, inkılâba ve Halkevlerinin müessisi Büyük Gazi Hz.ne merbutiyet ve minnet hislerini bilvesile izhar eyliyerek hitabelerine hitam vermişler ve şiddetle alkışlanmışlardır.

Müteakiben Ortamektep son sınıf talebesinden Menşure Şükran hanım kürsiye çıkarak Behçet Kemal beyin Halkevleri münasebetiyle yazdığı (Açılış) şiirini ezberden ve muvaffakiyetle okudular ve alkışlandılar.

Daha sonra memleket gençliğinin hissiyatına tercüman olmak üzere Ortamektep Türkçe muallimlerinden Haşim Nezihî bey kürsiye gelerek, gençliğin bu gibi teşekküllerden bugüne kadar mahrum kalmasından mütevellit ızdıraplarını tekrar etmiş ve bu yüzden kaybedilen milyonlarca istidat ve dehaların bu memleket için ne kadar büyük bir ziya olduğunu söylemiş bu münasebetle yetişecek ...”⁷⁴⁸

Sinop Halkevi'nin resmi açılışı dolayısıyla 30 Haziran 1932 tarihli Sinop Gazetesinde M. Hilmi imzalı bir de şiir yayınlandı:

“Halk Evlerinin Resmi Küşadı

*Ulu Gazi himmetinle açıldı
Asrın gençliğine yeni bir mabet
Resmi küşadında nurlar saçıldı
Gençlerin kalbinden doğdu muhabbet*

*Beklerdi Türk genci çoktan bu günü
Arzuladı buldu bu günkü günü
24 Hazirandı gençler düğünü
Bunuda tarihler keydetsin elbet*

*Rehberimiz Gazi sen daim sağol
Nurlardan aydınlık gösterdiğin yol
Milletin başında daima Varol
Sizi her'an takdir ediyor millet*

M. Hilmi”⁷⁴⁹

⁷⁴⁸ Sinop, 30 Haziran 1932.

⁷⁴⁹ A.g.y.

1932 yılından itibaren Sinop Halkevi, kentin en önemli sosyalleşme aracı, kültürel, sanatsal ve sportif etkinliklerin düzenleyicisi konumuna geldi. Düzenlediği etkinliklerle ilgili bilgiler Sinop Gazetesinden takip edilebilmektedir. Sinop Halkevi'nin etkinliklerinin takip edilebileceği ikinci kaynak ise, kesintili olarak 1936-1941 yılları arasında çıkan Halkevi dergisi “*Dıranaz*”dır.⁷⁵⁰ Sinop Halkevi, işlevini *Dıranaz*'ın ilk sayısında şu sözlerle açıkladı:

“

Topluluk ve fikir işlerinde büyük bir boşluğu dolduran ve halkın isteklerine sıcak göksünü açarak her türlü dilek ve ihtiyaca cevap vermekle devrimin ideal kurumu olduğunu yaptığı işlerle gösteren Halkevimiz ulusal heyecanların kaynaştığı bir yuvadır. Sınıf ve seviye ayrılıklarının yer bulmadığı bu sıcak yuva; toplantı, konferans, konser, temsil gibi sosyal hareketlerle dört yıldan beri Sinopda binlerce yurddaşın duygu ve düşünüş tekâmülüne vasıta olmuştur.

”⁷⁵¹

.....

Dıranaz'ın, başlık altında “*Ayda bir dafa çıkarılır, Sinop Halkevi kültür dergisidir*” ibaresi bulunan ilk sayısı 1 Ocak 1936 tarihinde çıktı. Onaltı sayfalık derginin kapağında Atatürk'ün bir portresi basılıydı (Ek 49). Derginin Mesul Müdürü, İl Tarım Müdürü Ali Par'dı.⁷⁵²

Derginin dördüncü sayfasında basılan imzasız önsöz ile derginin adını nereden aldığı ve neden çıkarıldığı açıklandı:

“Önsöz

Dıranaz; Bu Sinop ilinde ormanlık, güzel çamlarla bezenmiş biryerin, bir tepenin adıdır.

Cumhuriyet Halk Partisi, Sinop Halkevi Türklüğün (ATATÜRK)den aldığı yeni ülküsünü, yurda, ulusa yaymak ve bu yoldaki ilgiyi daha daha özlü ve derin olarak gönüllere perkitmek için, (Dıranaz) adlı ülkü ve bilgi dergisini çıkarıyor. Nasıl o Dıranaz'ın yüksek, yeşil sırtlarından arığ ve keskin yeller esiyor ve geçiyor ise her biri gökçek bir güzeli andıran türlü çam, küknar ve diğer ağaçlar, gün batarken ve doğarken çeşid renklerle, uzaklardan, seyrine doyulmaz bir görünümle gözlerde beliriyorsa o, eşsiz varlığımız, büyük kurtarıcımız (ATATÜRK)ün, öldürülmek istenen Türkü, çiğnenmek istenen yurdu kurtarmak ve sonrada şenletmek... yüceltmek için Türkün amacını gösteren, sanki coşgun akan bir pınar gibi ardı, kesilmeyen ülküsünü, her Türk genci kendine bir ülkü edinerek yaşayacaktır. Böyle ülkü, ilgi ve bilgi ile

⁷⁵⁰ *Dıranaz*'ın tüm sayılarını, Sinop Dr. Rıza Nur İl Halk Kütüphanesi, Milli Kütüphane (İzmir) ve Milli Kütüphane'den (Ankara) parça parça toplayarak biraraya getirebildim. A. Galip Alçitepe, *Dıranaz Dergisi bibliyografyasını* oluşturdu (A. Galip Alçitepe, “*Dıranaz-Sinop Halkevi Bibliyografyası*”, **Kebikeç**, 2001, Sayı: 12, s. 307-335).

⁷⁵¹ **Dıranaz**, “Halkevimiz”, 1 Ocak 1936, Sayı: 1, s. 5.

⁷⁵² Ali Par, “Sinobun Tarım Haberi”, **Dıranaz**. 1 Ocak 1936, Sayı: 1, s. 10-11.

varlığını gösteren Türk, bu (Dıranaz) adındaki dergisinde de, yüksekliğini, esenliğini acuna göstermeğe özenecektir. Bütün bir acunu şaşkırtan devrimlerle, aydın yollarda ilerliyen her Türk eli, bu dergiyi almak ve okumaktan uzak kalmayacaktır. Yine her Türk kolu ve dili, bu dergiyi sevip, benimseyerek, ötekine okumak ve okutmaktan yüğünmeyecek, çekinmeyecektir. Bizi bu günlere, böyle ulusal ödevlere, başarılarla kavuşduran Ulu Önderimiz ATATÜRK yaşasın, Varolsun..”⁷⁵³

Derginin ikinci sayısında,⁷⁵⁴ Avni Gökmen, “Adı Ne olsun” başlıklı yazısıyla derginin çıkışını ve adının verilmesini anlattı:

“Adı Ne Olsun

Evet, adı ne olsun?! Şimdi karşınızda lavanta kokan temiz bir oda, beyazlar, danteller içinde yatan soluk yüzlü, melek bakışlı bir anne ve yanında sevgileri üzerinde toplayan bir kundak var da, bu körpeye bir ad koymak için düşünüyoruz sanmayın!.. Bu doğan, bu adı aranan özel bir yuvadaki taze bir çiftin meyvası değil. O, genel bir ocakta, elele, baş başa vermiş olan kafa ırgatlarının yaratmak istedikleri yeni bir izer:

Sinob Halkevinin yönetim kurulu toplantısında, gücünün yettiği kadar her bölümde varlık gösteren evimizin (basım, yayım) işlerinde yeni bir adım atması gerekliliği ileri sürülüyor: (Aylık bir mecmua çıkaralım) deniyordu. Bu istek, toplu bir duygunun, bütün engelleri yenmeğe yetebilecek özlü bir anlamı idi.. Telsizlerin, Radyoların acun yüzündeki bütün illeri tek bir şarın kamutları (mahalle) kadar yaklaştırıp kaynaştırdığı bir günde; devrimler, yaratımlar ülkesi olan Türkiye Cumhuriğunun her köşesinde gençliğin duygularını haykıran türlü elamanlarının yaratıldığı bir günde... Bağırlarından, Karadenizin coşgun dalgalarından daha güçlü, inanlar taşan Sinob gençliğinin duyguları yosunlu kalın surların daracık kucağında şıkışıp kalmağa daha fazla dayanamazdı elbet.. Yazı dili istiyor gençlik!

Kimbilir artık onların sesi bazan, kucağında yaşadıkları mavi denizin durgun yüzünden, yaslandıkları zengin, yeşil dağların çiçekli nefesinden süzülerek nasıl ılık ve tatlı yükselecek?!.. bazenda, belki, dağlar gibi devrilen dalgalara, dağlardan devler gibi taşan fırtınalara eş olup akacak ve gürlüyecek o sesler.. Halkevinin açık sesi, Türk tarihinin bir yardımcısı, dil devriminin bir sergisi, köylünün elinde bir ışık, tanımayan yurtdaşlara güzel Sinob'un her gün yeni bir paftası... olarak yayılmak istenen bu sevimli Mecmuanın adı ne olsun?! İstekli bir ses:

- (Diyojen)! Bu illerin unutulmaz büyük adamın ismini verelim. Bir başka ses:

- (İnceburun) diyelim. Karadenize şahlanarak göğüs geren Türkiyenin en kuzey noktası, tarihi bir ad.

Hâlâ kimi dudaklarında ince gülümseyişlerle yeni adlar atıyor, kimi bunlardan en güzelini seçmeğe özeniyordu. Bir aralık sayın Savaş (Eski Sinob İlbayı):

- (DIRANAZ) dedi. Tatlı yükselişlerle Sinob'u kucaklayan, her adım başında buz gibi kaynaklarından billur gibi sular sızan; boydan boya yeşil ormanlar, nefti çamlar fıskıran denizler ülkesinin bir tek dağının adı.

⁷⁵³ Dıranaz, “Önsöz”, 1 Ocak 1936, Sayı: 1, s. 4.

⁷⁵⁴ Yazının bitimindeki notta, “Bay Avni”nin bu yazıyı derginin ilk sayısı için gönderdiği, ancak derginin ilk sayısı basıldığından ikinci sayıya konduğu belirtildi.

*Dıranaz'ın ilk sayısı çıkıyor. Halkevinin ve Gençliğin kudretli elinde o, her gün biraz daha olgunlaşan yaşlı bir dergi olacaktır muhakkak!!
Kutlu olsun (DIRANAZ) Dıranaz'ın çocuklarına..”⁷⁵⁵*

Avni Gökmen'in yazısından, derginin adının, derginin çıkış hazırlıkları sırasında Sinop Valisi olan Abdulhak Savaş tarafından konduğu ve önerilen diğer isimler öğrenilmektedir.

Haşim Nezihi, derginin üçüncü sayısında bir yazı kaleme alarak bir değerlendirme yaptı:

“Dıranaz”ın Çıkması Dolayısıyla

Dıranaz ilk sayısı ile bizi büyük ümitlere düşürdü ve yurdun her bucağında ki evlerden çıkan seslere Sinobun sesinde karışması her halde çok sevinç verir bir haber oldu.

Dıranazın bu ilk sayısında en çok göze çarpan nokta memleket harsiyatına fazla yer verilmesidir ki bu hareket kültür ve hars kaynağı olan evlerin yüksek amaçlarının daha çok iyi va daha derinden kavrandığına büyük bir işarettir.

Sinobun ekonomi ve tarım bakımına ait yazılarından sonra bilhassa halkiyat işinde kendi kendini yetiştirmek suretile cidden üstad olan ve Sinob halkiyat ve harsiyatını bihakkın tetkik etmiş bulunan değerli ve genç arkadaşımız [M. Şakir]in Sinob tarihi üzerindeki yazıları çok değerli ve okunmaya çok lâyık bir tetkik eseridir.

Bundan başka öteden beri Rızanur kitap sarayında bulunub da bir türlü tercüme edilemeyen İngilizce yazılmış Sinob tarihine ait eserin tercümesine başlandığı haberi de ayrıca sevinmeye değer bir müjdedir.

Sinob gerek tarihi ve gerek harsiyatı itibarile çok zengin bir yurd köşesidir. Bu itibarla bütün bu hazineleri ortaya koyup hepimizin bilgilenmesini temin edecek bir dergiye şiddetle lüzum vardı.

Dıranaz işte bu büyük işi üzerine almış olmak dolayısıyla takdire lâyık ve kutlanmaya haklıdır. Ona büyük başarılar dilerim.”⁷⁵⁶

Dıranaz'ın ilk sayısında Türkçe Öğretmeni Dilaver Can, “Işık” olarak gördüğü “Halkevlerine” ithaf edilmiş “Yarın” şiirini şu dizelerle tamamladı:

“.....

*İşte bak bir güneş doğdu, Halk bak ona koşuyor
Bu ışık bana öncü, bana hayattır diyor:
Yurdun her köşesinde açıldı “Halkevleri”
Cumurluğun, devrimin kültürel merkezleri
Gökler dumanla doldu; tütüyor heb ocaklar
Sarıyor ateşimiz, şenlendi bak bucaklar.
Yansın kızıl ufuklar, ışısın güzel Vatan!..*

⁷⁵⁵ Avni Gökmen, “Adı Ne Olsun”, **Dıranaz**. 1 Şubat 1936, Sayı: 2, s. 2.

⁷⁵⁶ Haşim Nezihi, “Dıranazın Çıkması Dolayısıyla”, **Dıranaz**, 31 Mart 1936, Sayı: 3, s. 10.

*İşte Türkün ufkunda doğuyor bir kızıl Tan
Ey Halk! Koşun, yetişin; evi, ocağı sarın!
Doğuyor büyük yarın..
Doğuyor büyük yarın!”⁷⁵⁷*

Dıranaz'ın yayınlanmasıyla birlikte Halkevi etkinliklerinin istatistiki boyutu daha iyi takip edilebilir hale geldi. Derginin ikinci sayısında, Halkevi'nin 1935 yılı içindeki Yönetim Kurulu ile Şube İdare Heyetlerinin toplantı sayıları hakkında bilgi verildi (Tablo 23). Bu bilgilere göre, 1935 yılı içinde Halkevi'nin en çok genel toplantı yapan şubesi Müze ve Sergi Şubesidir. Sekiz toplantı yapan bu şubeyi altı toplantı ile Spor Şubesi takip etti. En az genel toplantıyı ise tek toplantı ile Kitap Saray Şubesi yaptı. Şubelerin yıl içinde yaptığı genel toplantı sayısı dört olup, şube başına ortalama 4.5 genel toplantı düşmektedir. 1935 yılı içinde Halkevi Yönetim Kurulu 31 toplantı yaptı. Gösterit Şubesi İdare Heyeti 19 toplantı ile yıl içinde en çok toplantı yapan şube idare heyetiyken, Müze ve Sergi Şubesi, dört toplantı ile en az idare heyeti toplantısı yapan şubedir. 1935 yılı içinde şube idare heyetleri ortalama 34.5 toplantı yaptı.

Tablo 23: Sinop Halkevi'nde 1935 yılında yapılan toplantılar.⁷⁵⁸

Birim	Genel Toplantı	İdare Heyeti Toplantısı	Toplam
Halkevi Yönetim Kurulu	0	31	31
Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi	3	12	15
Güzel Sanatlar Şubesi	4	12	16
Gösterit Şubesi	5	19	24
Spor Şubesi	6	10	16*
Sosyal Yardım Şubesi	5	12	17
Halk Dersaneleri, Kurslar Şb.	4	14	18
Kitap Saray Şubesi	1	12	13
Köycüler Şubesi	5	12	17
Müze ve Sergi Şubesi	8	4	12
Genel Toplam	41	138	179

*Dergide “18” yazmaktadır. Ancak toplam doğru olduğuna göre dizgi hatası olmalıdır.

1935 yılı içinde Halkevi'nde çeşitli konular üzerine verilen 41 konferansa 5.160 vatandaş katıldı. Yıl içinde Gösterit Kolu'nun verdiği 17 temsili 5.950 kişi seyretti. Gösterit kolu ayrıca, ilk ve ortaokul öğrencileriyle birlikte beş, çeşitli tiyatro kumpanyaları ile birlikte beş temsil verdi; bu temsilleri 2.475 kişi seyretti. Yıl içinde verilen 30 konseri ise 3.400 kişi dinledi. Bir yağlı boya resim sergisi açıldı; sergiyi

⁷⁵⁷ Dıranaz, “Yarın”, 1 Ocak 1936, Sayı: 1, s. 7.

⁷⁵⁸ Dıranaz, 1 Şubat 1936, Sayı: 2, s. 13.

700 kişi gezdi. Sosyal yardım şubesi tarafından 1935 yılında bir balo verildi. Baloya 300 kadar aile katıldı; 105 Lira gelir elde edildi. Yıl içinde yedi çay ziyafeti verildi; beş danslı çay gecesi yapıldı; bir de nişan töreni yapıldı. Kadınların çarşıftan çıkarılması sağlandıktan sonra, cumartesi akşamları aile toplantıları yapılarak “sosyal hayat terbiyesi” verilmeye çalışıldı. Aile toplantılarına kadınlı erkekli 1350 vatandaş katıldı. Daktilo, keman, piyano ve bando kursları açıldı. Cezaevindeki mahkumlara kurs açıldı. Bafra’ya gidilerek maç yapıldı, piyes oynandı. Halkevi içinde ve şehrin merkezi bir yerinde iki okuma odası açıldı. Bu odalarda 1935 yılı içinde 7600 kişi tarafından, 3.017 kitap, 4.800 gazete ve dergi okundu. Bulunan arkeolojik eserler fotoğraflandı. Fakirlere ilaç verildi; düşkünlere yardım edildi. İşsizlere iş bulmaya çalışıldı. Erfelek köyleri ve Kabalı pazaryerinde köylülerle görüşüldü, hastalar muayene edildi, ilaçları verildi.⁷⁵⁹

Dıranaz’ın ikinci sayısının son sayfasında yayınlanan kısa haberlere göre, Halkevinde Salı akşamları düzenli olarak konferans verilmekteydi. Halkevi salonunda her cumartesi akşamı ise aile toplantıları yapılmaktaydı. Bu toplantılarda orkestra konser de vermekteydi. Halkevi Radyosu akşamları salonda yayın yapmakta, yaz günleri ise şehir parkına konulan hoparlörler ile halkın “arsıulusal müzik ihtiyacı”nın tatmin edildiği belirtilmektedir. Derginin bu sayısında yıllık ücret 100 kuruş olarak belirlendi.⁷⁶⁰

Derginin ilk iki sayısı ayın ilk günü tarihli çıkarken, üçüncü sayısı 31 Mart 1936 tarihli olarak çıktı. Üçüncü sayının arka sayfasındaki kısa haberler bölümünde, Halkevi binasının ihtiyaçlara cevap vermediği, modern bir Halkevi binası için proje hazırlandığı, binanın bitirilmesi için 1936 bütçesine 10.000 Lira ödenek tahsisat konulduğu da duyuruldu. Cumartesi akşamları yapılan aile toplantılarının çok rağbet görmesi nedeniyle izdiham olduğu, bu yüzden salonun 19.30’da açılacağı ve küçük çocukların alınmayacağı, Bando Kolunun Ankara Musiki Muallim Mektebi mezunu ve Ortaokul Musiki Muallimi Neş’et’in idaresine verildiği, piyano kursuna yazılan kızların sayısındaki artış nedeniyle ikinci bir piyanonun tedarikine çalışılacağı, voleybol sahasının ıslah edildiği, futbol sahası için arsa alınacağı, gelecek altı ayda oynanacak on piyesin programa alındığı, bu piyeslerde 35 bayan ile 47 bayın oynayacağı, mart ayı içinde dört konferans verildiği, dört de

⁷⁵⁹ Dıranaz, 1 Şubat 1936, Sayı: 2, s. 13-15.

⁷⁶⁰ A.g.y., s. 16.

danslı aile toplantısı yapıldığı, Gösterit Şubesinin 23 Nisan'da Hamlet'i oynayacağı, derginin üçüncü sayısında verilen haberler arasındadır.⁷⁶¹

Nisan 1936'da Halkevi'nde altı danslı aile toplantısı yapıldı. Bunlardan ikisine kenti ziyaret eden savaş gemisi Yavuz'un orkestrası da katıldı. Gösterit kolu, donanma komutan ve subaylarına "*Himmetin oğlu*" adlı piyesi oynadı. 23 Nisan'da ise "*Akın*" piyesi sahnelendi.⁷⁶² Gösterit kolu yönetim kurulu üyesi Halil Gencer'in yazdığı "*Yıkılan Yuva*" adlı piyes incelenmek üzere CHP Genel Sekreterliğine gönderildi.⁷⁶³

Dıranaz Dergisi'nin sonraki sayılarında da aylık etkinlikler hakkında bilgi verilmeye devam edildi. Yeni kurslar açıldı. Haziran 1936'da yaz nedeniyle aile toplantılarına ara verildi. 2 Temmuz 1936'da soyadı alma süresi biteceğinden "*Vatandaş Soyadı Alınız*" başlıklı bir broşür çıkarılarak dağıtıldı. İllerde parti başkanlığını valilerin yürütmesi kararı üzerine Vali Süreyya Yurdakul CHP il Başkanlığını üzerine aldı.⁷⁶⁴ Sosyal, sanatsal ve sportif faaliyetler devam etti.

Dıranaz'ın 31 Temmuz 1936 tarihli yedinci sayısında, Halkevi'nin 1936 yılının ilk altı ayındaki çalışma raporu yayınlandı. 10 Haziran 1936'dan itibaren salonun yetersizliği nedeniyle konferanslara ara verildiği belirtilen raporda, ilk altı ayda konferans veren konuşmacılar ve konuşma sayıları verildi (Tablo 24). Buna göre 1936 yılının ilk altı ayında Sinop Halkevi'nde çeşitli konularda 30 konferans verildi.

Yayın hayatına 16 sayfa ile başlayan Dıranaz'ın 31 Ağustos 1936 tarihli sekizinciz sayısı, 24 sayfa olarak yayınlandı. Bu sayıda, daha sonra romancı olarak tanınacak Oğuz Özdeş'in Ankara'dan gönderdiği "*Biz Türküz*" ve "*Atatürk Türkiyesi Çocuklarına*" başlıklı şiirleri de yayınlandı.⁷⁶⁵ Dergi, Eylül ayında 1 Eylül tarihli ve 16 sayfa olarak yayınlandı. Derginin ekim sayısının "*Cumhuriyet bayramı şerefine*", "*çok zengin münderecat*" ile çıkacağı duyuruldu.⁷⁶⁶

⁷⁶¹ **Dıranaz**, 31 Mart 1936, Sayı: 3, s. 16.

⁷⁶² Bir önceki sayıda bahsedilen Hamlet'ten vazgeçilmiş olmalı.

⁷⁶³ **Dıranaz**, 30 Nisan 1936, Sayı: 4, s. 16.

⁷⁶⁴ **Dıranaz**, 30 Haziran 1936, Sayı: 6, s. 16.

⁷⁶⁵ Oğuz Özdeş, "*Biz Türküz*", **Dıranaz**, 31 Ağustos 1936, Sayı: 8, s. 17, 19.

⁷⁶⁶ **Dıranaz**, 1 Eylül 1936, Sayı: 9, s. 16.

Tablo 24: Sinop Halkevi'nde 1936 yılının ilk altı ayında konferans verenler.⁷⁶⁷

Konuşmacının Adı	Konuşma Sayısı
Samsun Milletvekili M. A. Yüküer	2
Halkevi Başkanı M. Turan	4
Ziraat Direktörü M. A. Par	2
Ortaokul Direktörü İ. Akdoğan	2
Kültür Direktörü İ. Ertuğrul	3
Öğretmen Ş. Sami Kubilay	2
Öğretmen Rüştü Turan	4
Ortaokul Türkçe Öğretmeni Dilaver Can	2
Baştabip ve Operatör B. İlter	1
Ortaokul Müdür Muavini M. Kılıç	1
Yavuz Gemisi Komutanı Miralay Fahri	1
Bay Zühtü	1
Tüccardan Ferit Dikmen	1
Asker Alma Başkanı Bay Rıza	2
İlkokul Öğretmeni Bekir	2
Toplam	30

Derginin 29 Ekim 1936 tarihli onuncu sayısı, “*Cumhuriyetimizin Onüçüncü Yılı için Fevkalâde Olarak 40 sayfadır*” notuyla ve farklı bir kapakla çıktı (Ek 50). İç kapakta Atatürk'ün portresi basıldı. Sonraki sayfalarda, Kamutay Başkanı Abdülhalik Renda, Başbakan İsmet İnönü, Mareşal Fevzi Çakmak'ın portreleri tek sayfalara, bakanların fotoğrafları ise birkaçı bir sayfada olmak üzere basıldı.

Derginin ilk on sayısında sorumlu müdür olarak Ziraat Müdürü Ali Par'ın adı geçerken, 30 Kasım 1936 tarihli onbirinci sayıda Cemal Yüksel yazı işleri müdürü oldu. Derginin “*Kısa Haberler*” bölümünde, Ali Par'ın Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü İdare Müdürlüğü'ne atandığı duyuruldu.⁷⁶⁸ Dergide bu sayıdan itibaren, Sinop tarihi ile ilgili bir çeviri yayınlanmaya başladı. ABD'deki John Hopkins Üniversitesi'nden Prof. David M. Robinson'un yazdığı ve orijinali Dr. Rıza Nur Kütüphanesi'nde bulunan makalesi, Sinop Milletvekili Yusuf Kemal Tengirşenk'in eşi Nazlı Tengirşenk tarafından Türkçe'ye çevrildi. “*Eski Sinop*” başlıklı çevirinin ilk bölümü derginin

⁷⁶⁷ **Dıranaz**, 31 Temmuz 1936, Sayı: 7, s. 12.

⁷⁶⁸ **Dıranaz**, 30 Kasım 1936, Sayı 11, s. 16.

onbirinci sayısında yayınlandı.⁷⁶⁹ Yönetim Kurulu üyeliğine tekrar seçilen M. Tevfik Turan'ın, yönetim kurulu üyeleri arasında işbölümü yaptıktan sonra Halkevi Başkanlığı'ndan ayrıldığı, Dıranaz'ın 31 Aralık 1936 tarihli sayısında duyuruldu.⁷⁷⁰ Yerine Eczacı Macit Tekinalp seçildi (Ek 51).⁷⁷¹

Dıranaz Dergisi, Şubat 1937'de çıkmadı. 14. sayısı, Mart 1937'den itibaren 16 sayfa olarak çıkmaya devam etti. 14. sayıdan itibaren derginin tarihinde sadece çıktığı aya yer verildi, önceki sayılarda olduğu gibi ayın ilk ya da son gününün tarihi atılmadı. Ekim-Kasım 1937 sayıları (sayı 21-22) ise 24 sayfa olarak bir arada basıldı. Derginin son sayfasında bir açıklama notu yayınlanarak bu gecikme, Sinop'ta tek basımevi olması nedeniyle işleri yetiştirememelerine bağlandı.⁷⁷² Dıranaz'ın Ekim 1938 tarihli 33. sayısı, Cumhuriyetin 15. yıldönümü nedeniyle özel sayı olarak 32 sayfa çıktı.

Sinop Halkevi'nin üye sayısı Şubat 1939'da 478'e; kütüphanedeki kitap sayısı 1824'e çıktı. 1938'de gazete, dergi ve kitaplardan yararlanan okuyucu sayısı 4.909'du. 1938'de verilen yedi konferans 2.350 kişi tarafından; 32 konser 4.200 kişi tarafından dinlendi. Halkevi salonunda oynanan yedi piyesi toplam 3.800 kişi izledi. Yıl içinde Halkevi'nde yapılan her tür etkinliğe katılan toplam kişi sayısı ise 26.240 oldu.⁷⁷³

Dıranaz Dergisi, Mayıs 1939'da çıkan 40. sayıdan sonra yayınına ara verdi. 41. sayı, yine 16 sayfa olarak Aralık 1940'da çıktı. 41. sayıda dergi sorumlusunun adı çıkmazken, 42. sayıdan itibaren Halkevi Başkanı Macit Tekinalp Mes'ul Müdür olarak görüldü. Bu sayıda verilen bilgilere göre Sinop Halkevi, 1940 yılı içinde, köylerde verilen konferanslar hariç 18 konferans verdi. Gösterit şubesi 14 temsil, Ar şubesi 14 konser verdi.⁷⁷⁴

Dıranaz'ın bir arada basılan Ekim-Kasım 1941 tarihli 51-52. sayıları son sayıları oldu.

⁷⁶⁹ D. M. Robinson, "Eski Sinop" (Çeviren: Nazlı Tengirşenk), **Dıranaz**, 30 Kasım 1936 (Sayı: 20)-Ekim 1938 (Sayı: 33).

⁷⁷⁰ **Dıranaz**, 31 Aralık 1936, Sayı 12, s. 15.

⁷⁷¹ A.g.y., s. 16.

⁷⁷² **Dıranaz**, Teşrinievvel-Teşrinisani 1937, Sayı: 21-22, s. 24.

⁷⁷³ **Dıranaz**, Şubat 1939, Sayı: 37, s. 9.

⁷⁷⁴ **Dıranaz**, Birincikânun 1940, Sayı: 41, s. 13.

Dıranaz'ın bibliyografyasını hazırlayan Galip Alçitepe, dergide yayınlanan şiirlerin fazlalığının, dergiyi diğer Halkevi dergilerinden ayıran bir özellik olduğunu belirtmektedir.⁷⁷⁵

Sinop Halkevi, kurulduğu 1932 yılından Tek Parti iktidarının sonuna kadar, Sinop'ta sosyal, kültürel, sanatsal ve sportif yaşamın merkezi oldu. Babasının emniyet amiri olarak görev yaptığı yıllarda ⁷⁷⁶ Sinop Ortaokulu'nda okuyan veteriner hekim ve tıp doktoru Leman Ertürk,⁷⁷⁷ hatıralarında Sinop Halkevi için şunları söylemektedir:

“Sinop'ta ana cadde üzerinde çok mükemmel faaliyetlerde bulunan halkevi teşkilatı vardı. Böylece ilk halkevi çalışmalarından yararlanmamız da 1936 yılında Sinop ilinde oldu. Orada geçirdiğimiz üç sene dışında, yaşadığımız hiçbir yerde öyle çalışmalarla karşılaşmadığımız için de, tabii diğer ortamlarda da halkevi faaliyetleri vardysa da biz katılamadık. Ortaokul talebeleri olarak bizler faaliyetlerde vazifelendirilmiştik. Spor, müzik, ayrıca el işleri faaliyetleri yanında müzik ve tiyatro gösterileri de yapardık. Biz üç kardeş bilhassa her çalışmanın içinde bulunurduk. Unutamadığım bir çalışma “Himmat Dede” temsili olmuştur. Biz üç kızkardeş gösterinin baş artistleri idik.”⁷⁷⁸

Sinop Halkevi, Dıranaz Dergisi dışında kitap da yayınladı. Sinop Halkevi yayını olarak çıkan kitaplar şunlardır:⁷⁷⁹

1. *Aşık Sümani*, Haşim Nezihi, Sinop Halkevi, İstanbul, 1934.
2. *Osmanlıca'dan Türkçe'ye Karşılıklar Kılavuzu*, Sinop Halkevi, Sinop, 1935.
3. *İnönü Zaferleri*, Ali Ertan, Sinop Halkevi, Sinop, 1941.
4. *Yesari Baba*, Ali Ertan, Sinop Halkevi, Sinop, 1941.
5. *Vatan Türküleri*, Ali Ertan, Sinop Halkevi, Sinop, 1941.
6. *Sinop Coğrafyası*, Hasan Tarkan, Sinop Halkevi, İzmir, 1941.
7. *Limanda Bir Ses*, Ferid Dikmen, Sinop Halkevi, Sinop, 1943.

⁷⁷⁵ Alçitepe, a.g.m., s. 313.

⁷⁷⁶ Açık bir tarih verilmemekle birlikte Ertürk ailesinin 1935-1938 yılları arasında Sinop'ta yaşadıkları sonucunu çıkardım.

⁷⁷⁷ Doğumu: 1922.

⁷⁷⁸ Leman Ertürk, **Girit'ten Anadolu'ya-Anılarım**, Etki Yayınları, İzmir, 2005, s. 71.

⁷⁷⁹ Alçitepe, a.g.m., s. 309.

3.2.4. Sinop'ta Basın ve Yayıncılık

Sinop'ta Tek Parti iktidarı boyunca faaliyet gösteren Vilâyet Matbaası,⁷⁸⁰ 1921'de kuruldu⁷⁸¹ ve kentteki basın yayın hizmetlerini uzun yıllar tek başına verdi. Vilâyetin resmi gazetesi olan Sinop Gazetesi, 1922 yılından itibaren aralıklı olarak bu matbaada basıldı. Ayrıca Sinop Türkocağı Dergisi Türk Bahçesi, Sinop Halkevi Dergisi Dıranaz ve Halkevi yayınlarının bir bölümü de Vilâyet Matbaası'nda basıldı. Bu matbaa resmi bir basımevi olmakla birlikte, dışarıya da iş yaptığı zaman zaman Sinop Gazetesinde yayınlanan ilanlarından anlaşılmaktadır. 1 Mart 1928 tarihli gazete ilanından matbaanın her türlü özel başkî işini yaptığı öğrenilmektedir.⁷⁸²

Sinop Gazetesi,⁷⁸³ Sinop Vilâyet Matbaası tarafından 1922-1950 yılları arasında kesintili olarak yayınlandı. Gazetenin çok az bir bölümü, Sinop Dr. Rıza Nur İl Halk Kütüphanesi'nde ciltsiz olarak bulunmaktadır. Sinop'ta nem oranının yüksek olması ve kütüphanenin deniz kenarında bulunmasından dolayı kütüphanedeki nüshaların bazılarının fiziki durumu çok iyi değildir. Milli Kütüphane'de (Ankara) ise, gazetenin yeniden yayınlanmaya başladığı tarih olan 5 Temmuz 1934'den sonra yayınlanan tüm nüshalar ciltli ve temiz olarak bulunmaktadır.

23 Mayıs 1922'de iki sayfalık tek yaprak olarak yayın hayatına başlayan gazete, uzun yıllar haftalık olarak ve perşembe günleri yayınlandı. Gazetenin Sinop Dr. Rıza Nur Kütüphanesinde bulunduğu 1928 yılına ait nüshalarından haftada iki gün çıktığı anlaşılmaktadır. Yayınına bir süre ara veren gazete, 5 Temmuz 1934'den itibaren yine Perşembe günleri ve haftalık olarak dört sayfa olarak yayınlanmaya başladı. Gazetenin yeniden yayınlanmaya başlaması okurlara ve ilan vermek isteyenlere duyuruldu:

*"Bazı esbaptan dolayı kısa bir müddet için intişar edemeyen (Vilâyet Gazetesi) tekrar faaliyete başlamıştır. Gerek resmî ve gerekse tüccarî ilânlar kemafissabık yazılmakta ve bil'umum Evrak Başlıkları, Defterler, Cetveller, Kartvizit, Makbuzlar Nefis bir surette tabedilmektedir."*⁷⁸⁴

⁷⁸⁰ Yayınlarda zaman zaman "Vilâyet Matbaası", zaman zaman "İl Basımevi" olarak geçmektedir.

⁷⁸¹ Sinop 1967 İl Yıllığı, s. 118.

⁷⁸² Sinop, 1 Mart 1928.

⁷⁸³ Arap harfleriyle yayınlandığı dönemde "سیناب" adıyla yayınlanan gazete, Latin harfleriyle basıldığı dönemlerde zaman zaman "Sinop", zaman zaman da "Sinob" adıyla çıktı.

⁷⁸⁴ Sinop, 5 Temmuz 1934.

Gazete özel günlerde sayfa sayısını artırarak özel kağıda basıldı. Özel günlerdeki yayınlarda ilk sayfada kırmızı ya da mavi tek renk kullanıldı. İkinci Dünya Savaşı yılları gazetenin yayınına ara vermesine neden oldu. Zaman zaman da kağıt sıkıntısı nedeniyle sayfa sayısını ikiye kadar indirdi. 1940 sonunda cumartesi günleri çıkan gazete 1941'de bir süre pazartesi günleri çıktıktan sonra kısa bir süre salı günleri, 1941'den 1944'de yayınına durdurana kadar ise çarşamba günleri çıktı. 1946, 1949 ve 1950'de yine hafalık olarak ve Çarşamba günleri yayınlandı.

Sinop'un ikinci matbaası ve ilk özel matbaası olan Muharrem Matbaası, 1934 yılında Muharrem Yalçinkaya tarafından kuruldu. 1942'ye kadar hizmet veren bu matbaa 1942'de Vilâyet Matbaası'na devredildi.⁷⁸⁵

3.2.5. Dr. Rıza Nur Kütüphanesi

Dr. Rıza Nur Kütüphanesi, 1902'de yapılan ve mübadele sonrasında Hazineye kalıp Rıza Nur tarafından satın alınan deniz kıyısındaki binada kuruldu. Dr. Rıza Nur, binayı, 4.296 cilt kitabı ve bir kütüphane için gerekli olan tüm donanımı ile birlikte kütüphane olarak vakfetti (Şekil 7). Kütüphanenin açılışı 9 Ekim 1924'de yapıldı.⁷⁸⁶ Yaklaşık 3.000 cilt Arap harfleriyle yayınlanmış eser bulunan kütüphane,⁷⁸⁷ özellikle İkinci Meşrutiyet öncesi ve sonrası döneme ait eserler dönemin tıp literatürü açısından bir hayli zengindir (Ek 52).

Şekil 7: Sinop Dr. Rıza Nur Kütüphanesi'nin ilk mührü.

⁷⁸⁵ Sinop 1967 İl Yıllığı, s. 118.

⁷⁸⁶ BizimKaradeniz, "84 Yaşında Bir Çınar: Dr. Rıza Nur İl Halk Kütüphanesi", 10 Ekim 2008.

⁷⁸⁷ Sinop 1967 İl Yıllığı, s. 134.

3.2.6. Sinop Müzesi

Sinop ve çevresindeki eski eserler toplanarak 1921 yılında Mekteb-i İdadi bahçesinde korumaya alındı. 1925 yılında bir müze deposu oluşturuldu. 1926'da ise Maarif Vekâleti'nden Sinop'ta bir müze kurulması istendi. Sinop kibrit fabrikası, Sinope nekropolü üzerinde inşa edildiğinden bu çalışmalar sırasında bir arkeoloji müzesi için yeterince eser elde edildi. Bunun üzerine Maarif Vekâleti Kütüphaneler ve Müzeler Müfettişi Ahmet Tevhid Bey Sinop'a gelerek fabrika inşaatından ve ilin diğer bölgelerinden çıkan eserleri Pervane Medresesi'nde toplattı. 1932 yılında Maarif Müdürü Hilmi Bey medresede toplanan eserlerin tasnifini yaptırdı. Bakanlıktan gönderilen ödeneklerle zaman zaman onarılan bina 29 Ekim 1941'de ziyarete açıldı. Maarif Müdürlüğünden bir kâtabin yönetimine bırakılan müze 10 Ocak 1947 tarihinde müdürlük haline getirildi.⁷⁸⁸

Ferit Dikmen, 1936'da Dıranaz Dergisinde yazdığı "*Sinob Müzesine Küçük Bir Bakış..*" başlıklı yazısında, Pervane Medresesi'nde kurulu müzenin tam anlamıyla bir müze kimliği kazanmadığını belirtmekle birlikte, bunun küçük bir adım olduğunu, ileride gelişeceğini, Sinop'a böyle bir müzenin gerekli olduğunu belirtti. Müzedeki bazı eserler hakkında bilgi veren Dikmen, eser sayısını yaklaşık 150 olarak verdi ve müzenin geliştirilmesi için Kültür Bakanlığı'nın desteğini beklediklerini yazdı.⁷⁸⁹

Sinop'ta arkeolojik kazılar 1950'li yıllarda başladı.

3.3. Ekonomik Yapı

1923-1950 döneminde, Anadolu'dan aşılması güç dağlarla yalıtılmış, coğrafyasının büyük bir bölümü dağlık olduğundan önemli bir toprak varlığı olmayan, endüstriyel üretimin olmadığı, nüfusu 5.000 dolaylarında bir balıkçı kenti olan Sinop'ta canlı bir ekonomik üretim ve ticaretten söz etmek mümkün değildir. Yine de kentin küçük çaplı ekonomisini, ana başlıklar altında ele almak istiyorum.

⁷⁸⁸ Sinop Valiliği, **Sinop 1973 İl Yıllığı**, Önder Matbaa, Ankara, 1973, s. 85.

⁷⁸⁹ F. Dikmen, "Sinob Müzesine Küçük Bir Bakış...", **Dıranaz**, 30 Nisan 1936, Sayı: 4, s. 6-7.

3.3.1. Tarım ve Hayvancılık

Sinop kent merkezin yakın sahil ovaları olan Aksaz ve Sarıkum, son derece verimli topraklara sahip olmakla birlikte sulak alan olduklarından tarımsal üretimde kullanılamamaktadır.⁷⁹⁰ Bununla birlikte, Hasan Tarkan, Sinop'u "meyva şehri" olarak tanımlamaktadır.⁷⁹¹ Sinop'ta çoğunlukla armut, elma, kiraz, ceviz, fındık, dut, incir, kavun, karpuz gibi meyveler yetişmektedir.

İl bazında hububat olarak, buğday, arpa, yulaf, çavdar, kaplıca, burçak, darı, fiğ ve pirinç yetiştirilmektedir.⁷⁹² Bu hububat içinde kent merkezi yakınlarında en çok yetiştirilen mısır ve pirinçtir.

Hububat dışında Sinop köylüsünün yetiştirdiği en önemli tarım ürünü tütündür. Yetiştirilen tütünler Mısır, Fransa, Almanya ve Hollanda'ya ihraç edilirken, renklerinin koyuluğu, nikotin miktarının fazlalığı ve sigara veriminin düşüklüğü nedeniyle ABD tarafından alınmazdı.⁷⁹³

Sinop tütüncülüğünün önemi, her yıl tütün sezonu açıldığında Sinop Gazetesinde çıkan haberlerden ve tütün üretimi ile ilgili verilen bilgilerden anlaşılmaktadır.

9 Haziran 1932 tarihli Sinop Gazetesinde, daimi encümen azası ve tütün tüccarı Mustafa Tefvik Bey tarafından 2 Haziran günü CHF salonunda "Cihanda Tütün Vaziyeti ve Bilhassa Türkiye Tütünleri" konulu konferans verildiği haberi yer aldı.⁷⁹⁴ Konferans metni gazetenin 9 Haziran ve 16 Haziran tarihli 814 ve 815. sayılarında yayınlandı. Mustafa Tefvik Bey'in verdiği bilgilere göre Sinop'ta yılda 400-500 ton tütün üretilmektedir.⁷⁹⁵ Tefvik Bey, Sinop tütünlerinin kaliteli olduğu, ancak dışarıda tanıtılmadığı ve balyalanmasına gereken önem verilmediği için piyasasının düşük olduğunu konferansta şu sözlerle anlattı:

"Üç seneye gelinceye kadar Sinop tütünleride müşteri bulmakta ve iyi fiyatlar ile satılmakta idi. Üç seneden beri fiyatlarının birdenbire tenezzül

⁷⁹⁰ Hasan Tarkan, **Sinop Coğrafyası**, [Sinop] Halkevi Neşriyatından-III. Kitap, İzmir, 1941, s. 9.

⁷⁹¹ A.g.e., s. 31.

⁷⁹² A.g.e., s. 50.

⁷⁹³ A.g.e., s. 53.

⁷⁹⁴ **Sinop**, 9 Haziran 1932.

⁷⁹⁵ A.g.y.

etmesinde ve müşteri bulamamasında başlıca iki sebep vardır. Birincisi: Bu mıntika zürranın ekserisi tütünleri cinsi cinsine demet ve denk yapmak usulüne fazlaca ehemmiyet vermiyorlar. Bu sebepten dağres ve randuman tabir edilen vasıflar az bulunuyor ve alıcılar bu tütünleri ikinci defa tekrar yaprak yaprak elden geçirmek ve büyük masraflar yapmak külfet ve ihtiyacını takdir ettikleri için yapacakları masrafın bedelini fazlasıyla bu tütünlerin fiyatlarından düşürmek mecburiyetinde kalıyorlar. İkincisi: Harice layıkı ile tanıtılmamış olmasıdır. Halbuki Sinop tütünleri açık kırmızı, tatlı sert ve hafif yapraklı ve fazla sigara vermek gibi kendine has evsafa maliktir.”⁷⁹⁶

Tütün yetiştiriciliği, 1938 yılına kadar tüm ilde yapılırken, tütün tarımını düzenleyen bir kanunla 1938’den itibaren sadece Sinop merkez ve Gerze’de yapıldı.⁷⁹⁷

Sinop’un antik çağdaki en önemli ihraç kalemlerinden biri zeytindi. Özellikle kent merkezi çevresinde, Ada mevkiinde ve Gerze’de zeytinlikler çok yaygındı. Ancak 20. yüzyılın başında zeytinciliğin ihmal edildiği ve zeytinliklerin kesildiği görülmektedir. Zeytinciliğin gerilemesinin gayrimüslimlerin Sinop’tan gitmesi ile bir bağlantısı olabileceğini düşünüyorum.

Halkevi Başkanı M. Tevfik Turan, 1936’da Dıranaz’da yazdığı bir makalede, zeytinciliğin geliştirilmesini önerdi. Turan, yarım asır öncesine kadar Sinop’taki zeytin ağacı bolluğunu ve bu ağaçların kesilmesini şu sözlerle dile getirmektedir:

“Yarım asır evveline gelinceye kadar yamaçları, vadileri, yemyeşil zeytin ağaçlarıyla çevrilmiş olan bu güzel yurd parçasında gövdeleri asırlar görmüş ve bu toprakta yaşayanlara servet kaynağı olmuş bu mübarek ağaçların bugün çıplak kalan yerlerinde yeller estiğini görüyoruz.

*.....
Dedelerimizin binbir itina ile yetiştirip büyüttüğü ve bütün ömürlerince kendilerine bol servet vermiş olan bu kıymetli ağaçlar bizim bilgisizliğimiz yüzünden tabiidir ki meyvesini az vermeğe başlamış ve sonunda tarlaya gölge yapıyor diye yıllardanberi baltalana baltalana mevcudiyeti tamamen ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.”⁷⁹⁸*

Dıranaz’da yayınlanan zeytincilik ile ilgili yazıyı okuyan, yayınlanan yazısından Sinoplu olduğu ya da daha önce Sinop’ta görev yaptığı anlaşılan Nuri Dünder, Edremit’ten yazarak Sinop zeytinciliğini destekledi.⁷⁹⁹ Aynı sayıda Nuri

⁷⁹⁶ Sinop, 16 Haziran 1932.

⁷⁹⁷ Tarkan, a.g.e., s. 52.

⁷⁹⁸ M. Tevfik Turan, “Zeytin Ağacı Bir Memleketin Ebedi Servetidir”, **Dıranaz**, 30 Nisan 1936, Sayı: 4, s.

⁷⁹⁹ Nuri Dünder, “Sinop Zeytin Ağacı”, **Dıranaz**, 29 Teşrinievvel 1933, Sayı: 10, s. 34-37.

Dünder'a cevap veren Sinop Ziraat Direktörü Ali Par, yazısında, "dört seneden beri bir tek zeytin ağacı kesilmediği gibi bilakis artırılması cihetine gidilmiştir" dedi.⁸⁰⁰

Sinop'ta büyük ve küçük baş hayvan yetiştiriciliği ile kümes ve yük hayvanı yetiştiriciliği yaygındı. Büyük baş hayvanlardan öküz, inek ve manda, küçük baş hayvanlardan koyun ve keçi yetiştirilirdi.⁸⁰¹

1932 yılında kentte kesilen hayvan miktarı Sinop Gazetesinde yayınlanmaktaydı. Buna göre 1932 yılının ilk dört ayında kesilen hayvanlara ilişkin haberler şunlardır:

*"Bir ay içinde kesilen hayvan miktarı
Birinci kânun ayı içinde kasabamızda 242 adet Koyun, 140 Keçi, 12 İnek, 28 Öküz, 5 Dana, 2 Düve, 19 Manda kesilmiştir."*⁸⁰²

*"Sinopta...
Bir ay içinde kesilen hayvan
Kânunisani ayı içinde Sinop kasabasında 120 adet Koyun, 112 adet Keçi, 3 adet İnek, 22 adet Öküz, 1 adet Düğe, 17 adette Manda kesilmiş ve mahallen sarf olunmuştur."*⁸⁰³

*"Sinopta...
Şubat ayında kesilen hayvanat
Şubat ayı içinde kasabada 166 adet Koyun ve Keçi, 26 Kara siğir, 9 Manda kesilmiş ve mahallen sarfolunmuştur."*⁸⁰⁴

*"Sinop'ta...
Mart ayı içinde kesilen hayvanat
Mart ayı içinde kasabada 96 adet koyun, 79 keçi, 30 öküz, 4 düğe, 3 manda ve 4 inek kesilmiş ve mahallen sarf olunmuştur."*⁸⁰⁵

Sinop'ta yetiştirilen hayvanlar iç tüketime sunulduğu gibi İstanbul'a ve diğer illere de ihraç edilirdi. İstanbul'a canlı hayvan yanında yumurta ihracı da yapılırdı.⁸⁰⁶

⁸⁰⁰ Dıranaz, 29 Teşrinievvel 1933, Sayı: 10, s. 37.

⁸⁰¹ Tarkan, a.g.e., s. 59.

⁸⁰² Sinop, 7 İkinciKânun 1932.

⁸⁰³ Sinop, 4 Şubat 1932.

⁸⁰⁴ Sinop, 24 Mart 1932.

⁸⁰⁵ Sinop, 7 Nisan 1932.

⁸⁰⁶ Hayvan ve hayvan ürünleri ihracatı ile ilgili bilgileri "Ticaret" başlığı altında verdim.

3.3.2. Orman Ürünleri

Sinop İli'nin en büyük doğal zenginliği ormanlarıdır. Sinop merkezde doğal ve yaşlı ormanlar bulunurdu. Bu ormanlardaki yaygın ağaç türleri, kayın, gürgen, meşe, dişbudak, karaağaç, çam ve göknardı. Sinop orman zenginliği sayesinde antik dönemde önemli bir mobilya ve gemi kerestesi ihraç merkeziydi. Bu kereste, 1930'lu ve 40'lı yıllarda Gerze ve Ayancık'taki kereste fabrikalarında işlendi. İkinci Dünya Savaşı'na kadar İskenderiye ve Marsilya'ya önemli miktarda kereste ihrac eden Sinop İlinde 1941 yılı itibarıyla senede 30.000 m³ kereste üretilir, fazlası İstanbul, İzmir ve Samsun'a gönderilirdi.⁸⁰⁷

3.3.3. Balıkçılık

Sinop, antik çağdan beri bir balıkçılık merkezidir. Antik dönemlerden beri dışarıya balık sattı.

Sinop'ta avlanan balıklar, yerli balıklar ve göçmen balıklardır. Yerli balıklar, kefal, okseyl, levrek, iskorpit; göçmen balıklar, palamut, torik, sarkan, uskumru, hamsi, lüfer, kalkan ve diğerleridir. Göçmen balıklar Sinop'ta sıra ile göründüklerinden, her daim taze ve yağlı balık tutulabilir.⁸⁰⁸

Dıranaz Dergisinin ikinci sayısında imzasız olarak yayınlanan bir yazıda,⁸⁰⁹ Sinop balıkçılığının tarihsel önemi anımsatıldıktan sonra, "On yıldan beridir ki Sinopda balık avcılığı tedricen azalmış ve son yıllarda bu balıklardan ihracat yapılacak miktarda tutulamamıştır" denilerek, "Sinopda balıkçılık ve balık avcılığı neden gerilemiştir?" sorusu sorulmaktadır. Yazıya göre, Sinop'ta Birinci Dünya Savaşı sonlarına kadar önemli miktarda balık tutulur ve balık ticareti kentin önemli bir iş kolunu oluştururdu. Özellikle hamsi ve palamut salamura olarak fiçılarla Romanya, Bulgaristan ve Yunanistan'a satılırdı. Son on yılda ise hamsi ve palamut avcılığının azaldı ve son yıllarda mahallin ihtiyacına bile yetemeyecek hale düştü. Yazıda, avlanan balık miktarındaki düşüşün balıkçılardan kaynaklanmadığı ya da

⁸⁰⁷ Tarkan, a.g.e., s. 64-69.

⁸⁰⁸ A.g.e., s. 40-41.

⁸⁰⁹ Yazı imzasız yayınlanmakla birlikte, iç kapakta yazının Halkevi Başkanı Tevfik Turan'a ait olduğu belirtilmektedir.

balık neslinin tükenmediği ispat edilmeye çalışılarak, balıkların Sinop ve çevre sahillere yaklaşmadıkları sonucuna ulaşılmaktadır. Bunun nedeni ise su sıcaklığındaki değişme ya da kimyasal bir kirliliğe bağlanmaktadır.⁸¹⁰

Sinop'taki balık bolluğu, Sinop Gazetesinde sık sık haber olarak verildi. Bu haberlerden biri şöyledir:

“Palamut ve Uskumru Balığı

Üç günden beri sert gündeğusu rüzgarı esdiği için yaz mevsimine has olan deniz donma hadisesi dolayisile Uskumru ve Palamut balıkları Pazartesi ve Salı günleri kasabanın şimal sahillerinde karaya vurmuşlardır.

Aklımandan itibaren Bostancılı ve Gelincik köyleri sahillerile kasabanın meydan eteği kısımlarında çoluk çocuk yüzlerce halk ellerile deniz kumsallarına kendilerini atan balıkları toplamışlardır.

Henüz mevsimi olmadığı halde bu hadise tesirile epeyce bir miktarda tutulan bu balıklardan uskumrunun danesi perakende olarak yüzparaya, palamudun küçükleri yüzparaya, büyükceleri de beşer kuruşa satılmıştır.

Çok tutulduğu için akşam üstleri Palamutun küçükleri bir kuruşa, büyükleri yüzparaya verilmiştir.”⁸¹¹

Bir diğer haberden ise balık fazlasının ihrac edildiği öğrenilmektedir:

“Palamut, Uskumru Balığı

19 Eylülden 3 Teşrini evvel 932 tarihine kadar Sinop limanında 18858 adet palamut, çiroz ve 27769 adet uskumru balığı tutulmuş ve açık müzayede neticesinde palamut ve çirozun danesi 36 paradan 66 paraya kadar satılmıştır.

Bu balıklardan taze olarak 1979 dane palamut, 3300 uskumru Ayancığa, 1000 palamut Boyabada ve 323 uskumru da Gerzeye gönderilmiştir.

1200 Dane palamut da tuzlanarak Selaniğe sevk edilmiştir.”⁸¹²

Balık bolluğu, 1940'ların sonunda da devam etti:

“Hafta içinde sert poyraz rüzgarları nedeniyle denizde oluşan akıntıların etkisiyle oluşan deniz soğuşu neticesinde limanda bol miktarda kefal ile mevsimi olmadığı halde barbunya, hamsi ve diğer balıklar bol miktarda gelmiş olup halk birkaç gece elleriyle balık tuttu. Kefalin kilosu 65 kuruşa kadar düştü ve halk bol miktarda balık yedi...”⁸¹³

⁸¹⁰ **Dıranaz**, “Sinobda Balık Avcılığı Sönüyor mu?..”, 1 Şubat 1936, Sayı: 2, s. 7-8.

⁸¹¹ **Sinop**, 22 Eylül 1932.

⁸¹² **Sinop**, 6 Birinci Teşrin 1932.

⁸¹³ **Sinop**, 24 Ağustos, 1949.

Sinop'un önemli bir balıkçılık merkezi olduğunun farkında olan Hükümet, Sinop balıkçılığının durumu ve geliştirilmesi konusunda zaman zaman girişimlerde bulundu. Bu araştırma ziyaretlerinden biri 1932'de yapıldı:

“Balık Vapuru

İktisat vekâleti celilesinin balık müfettişliğine ait (Balık) ismindeki küçük balık vapuru, Karadenizde ve limanlarda mevcut balıklar hakkında fenni tetkikatta bulunmak üzere ehiren limanımıza gelmiş ve gitmiştir.

Vapurda bulunan hayvanatı bahriye doktoru bir İngiliz mütehassısı ile iki Türk talebe, mevcut sürtme ağı ile deri ve sığ sularda balık tutarak ve bazı mahallerden deniz içindeki çamurlar alarak bunları vapur içindeki laboratuvarda tetkik etmek ve bu suretle balıkların evsafı ve balık yemlikleri hakkında esaslı malumat toplamaktadır. Mütehassıs, ilk tetkikatını Zonguldak limanında ve ikinci tetkikatını da Sinop adasının arkasında 35-37 kulaç derinlikte sürtme ağ bırakmak suretile yapmış ve Sinop limanında tutulmakta olan balıkların cinsi ve evsafı hakkında da balıkçılardan bazı malumat almıştır.

Vapur Hopaya müteveccihen limanımızdan hareket etmiştir. Orada da tetkikatta bulunduktan sonra İstanbul'a avdet edecektir.”⁸¹⁴

Sinop balıkçılığını geliştirme çalışmaları 1950'de de devam etti. Kente daha önce de gelen balıkçılık uzmanı Sabahattin Günak, Şubat 1950'de tekrar gelerek inceleme yaptı.⁸¹⁵

3.3.4. Sanayi ve İmalat

Sinop'ta endüstriyel üretim, el sanatları ve zenaat düzeyini birkaç tesisle aşabilse de, 1923-1950 döneminde bir sanayi üretiminden sözedilemez. Küçük tekne yapımı ve cezaevinde tahta oyma ve sedef işleri, küçük sanayi ve el sanatlarına örnek olarak verilebilir.

Kentteki ilk sanayi yapısı, 1926'da yapılan kibrit fabrikasıydı. Bu kibrit fabrikası daha sonra heyelan nedeniyle kapatıldı.

Sinop'ta yapılan ikinci önemli sanayi yapısı buz fabrikasıdır. Buz fabrikası, Sinop'ta balıkçılığın gelişmesi amacıyla Marshall planı çerçevesinde kuruldu. Daha önce kayık çekek yeri olarak kullanılan bu bölge kamu hizmetlerinde kullanılmak

⁸¹⁴ Sinop, 26 Mayıs 1932.

⁸¹⁵ Sinop, 15 Şubat 1950.

üzere düşük bir bedelle belediyeye devredilmişti. Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından istimlâk edilerek Amerikalılar tarafından hazırlanan projeye göre yapılacak buz fabrikası ve buz ve soğutma depoları inşaatına başlanacağı haberi 16 Temmuz 1950 tarihli Sinop Gazetesinde yayınlandı.⁸¹⁶

Kentte özel girişim tarafından 1937’de bir pirinç unu fabrikası kuruldu:

“Boyabat çeltik fabrikası sahibi Mehmet ile İktisat nakliyat ticarethanesi sahiplerinden Murat Koca tarafından Sinop sahil caddesinde kurulan pirinç unu fabrikası montajı bitirilmiş ve yapılan ilk tecrübeler eyi netice vermiştir.

Haber aldığımızı göre pirinç unu fabrikasının Cumhuriyet bayramında küşat merasimi yapılacak ve bundan sonra muntazaman çalışmaya başlayacaktır.”⁸¹⁷

Sinop’ta 1935 yılında bir “elektrik fabrikası” kuruldu. 9 Mayıs 1935 tarihli Sinop Gazetesinde yayınlanan bir fotoğraf ve fotoğraf altı yazısından, “elektrik fabrikası”nın şehir parkı içinde, kale duvarı önünde küçük bir yapı olduğu anlaşılmaktadır.

Sinop’un 1935’de elektriğe kavuşması ile ilgili süreç Sinop Gazetesinde yayınlanan şu haberlerden takip edilebilmektedir:

*“Şehrimizin Elektrik Tesisatı Malzemesi
Şehrimizin Elektrik tesisatına ait direkler peyder pey gelmeğe başlamıştır. Makinelerinde yakında gelmesine intizar olunmaktadır.”⁸¹⁸*

*“Sinob Elektrik tesisatı
Şehrimizin elektirik tesisatının ikmaline faaliyetle devam edilmektedir. Teller çekilmeğe başlanmıştır; elektirik fabrikasına aid işlerde bitirilmesine çalışılmaktadır. Sinob pek yakında elektriğe kavuşacaktır.”⁸¹⁹*

*“Sinob Belediye Başkanlığından
Lokomopille işleyecek olan Sinob elektirik fabrikasında çalışmak üzere bir elektirikçi ile bir makinist alınacaktır. Talib olanlar ellerindeki vesaik ve ehliyetnamelerile birlikte 3/3/935 tarihine kadar belediyemize müracaatları ilân olunur.”⁸²⁰*

⁸¹⁶ Sinop, 16 Temmuz 1950.

⁸¹⁷ Sinop, 29 Birinciteşrin 1937.

⁸¹⁸ Sinop, 26 Temmuz 1934.

⁸¹⁹ Sinop, 7 Mart 1935.

⁸²⁰ Sinop, 14 Şubat 1935.

*“Ulusun Dikkatı Nazarına
Sinob Belediye Başkanlığından
Şehrimiz elektrik tesisatı bitmek üzeredir. Bugün yarın cereyan
vererek tecrübelerle başlanacaktır. Gerek evlerde ve gerek sokaklardaki
elektrik direklerinde bulunan tellere herhangi bir tel veya el ile velhasıl neile
olursa olsun dokunmak ölümü intihaç eder. Binaenaleyh büyük küçük
herkesin bu ilana riayet etmesini mekteb okutanlarla çocuk velilerinin
hasetsen bu noktaları çocuklara tenbih ve ihtar eylemesini rica ederim.”⁸²¹*

*“Sinob elektiriği
Sinob elektrik tesisatı bitmiş ve bir iki günden beri tecrübelerle
başlanmıştır.”⁸²²*

*“Sinopta elektirik
Elektrik tesisatının montajı bitmiştir.
Sinob yakında ışığa kavuşacaktır.”⁸²³
“Elektrik Mühendisi Civanşir
Sinob elektrik tesisatının tetkik ve kabulü muvaffakatine Yüksek Nafia
Vekâletince memur edilmiş olan Vekâlet Elektrik Mühendisi Bay Civanşir
önceki gün avdet etmiştir.”⁸²⁴*

*“Sinob Belediye Başkanlığından
Evlerine, Dükkânlarına, Kahvelerine Elektrik tesisatı yaptırmak
isteyenler evvela bu tesisatı yapacak ustalarile beraber Belediyeye
müracaatla alacakları direktife göre tesisat yaptırmaları ilân olunur.”⁸²⁵*

3.3.5. Ticaret

Balıkçı kasabası kimliğindeki küçük sahil kentinin ticari yaşamı da küçük ölçekliydi. Halkevi Başkanı Macit Tekinalp, 1937 yılında Dıranaz Dergisi'nde yayınlanan bir yazısında, Sinop'ta tüccar ve esnaf arasında birleşme ve kaynaşma olmadığını, herkesin tek başına küçük ölçekli işler yaptığından şikâyet etmekteydi. Küçük sermayenin ancak sahibine yarar getireceğini, ülkeye bir yararı olmayacağını belirten Tekinalp, Sinop'taki serbest meslek sahiplerine sermayelerini birleştirmeyi öneriyordu.⁸²⁶

Kereste ve diğer orman ürünleri daha çok Ayancık ve Gerze'de üretildiğinden ve Sinop merkezde kısa bir süre varolan kibrit fabrikası dışında önemli bir sanayi

⁸²¹ Sinop, 11 Nisan 1935.

⁸²² Sinop, 18 Nisan 1935.

⁸²³ Sinop, 9 Mayıs 1935.

⁸²⁴ Sinop, 16 Mayıs 1935.

⁸²⁵ Sinop, 16 Mayıs 1935.

⁸²⁶ Macit Tekinalp, “Bize Düşen Vazife”, **Dıranaz**, Eylül 1937, Sayı: 20, s. 1.

yapısı bulunmadığından kent merkezinden ağırlıklı olarak tarım ürünleri, canlı hayvan, yumurta ve balık ihracatı yapıldı.

18 Şubat 1932'de, bir aylık ihracat Sinop Gazetesinde yayınlandı:

*“Bir ay içinde ihraç edilen mevat
İkinci Kânun ayı içinde Sinop limanından İstanbul, Samsun vesair
iskelelere 26183 liralık ihracat vukubulmuştur. İhraç edilen mevaddın cins ve
mikdarı aşağıda yazılmıştır:*

*9502 lira kıymetinde 17301 kilo yaprak tütün, 5145 liralık 56880 kilo
tuzlu Hamsi, 1550 liralık 35 sandık Yumurta, 1370 liralık 7850 kilo muhtelif
bakkaliye mevaddı, 3036 liralık 18077 kilo⁸²⁷ Pirinç, 30 liralık 600 kilo
Kestane, 250 liralık 55 adet Koyun ve Keçi, 300 liralık 48000 kilo Odun, 5200
liralık 300 metre mukabı mamul Kereste.”⁸²⁸*

Temmuz 1932'de yapılan ihracat ise 18 Ağustos 1932 tarihli Sinop Gazetesinde yayınlandı:

*“Temmuz ayı içinde Sinoptan yapılan ihracat
Temmuz ayı içinde Sinop limanından İstanbula vesair mahallere
aşağıda cinsi ve mikdarı gösterilen mevat sevk olunmuştur:*

*(2995 lira kıymetinde (204150) kilo hububat, (1600) lira kıymetinde
(1260) kilo pamuklu mensucat, (21750) lira kıymetinde (1,014,779) kilo
maden ocaklarına mahsus sütun, (1250) lira kıymetinde (14168) kilo tuzlu
balık, (245) lira kıymetinde (121) adet koyun, keçi, (4210) lira kıymetinde
(21231) kilo yaprak tütün, (2560) lira kıymetinde (11530) kilo pirinç, (100) lira
kıymetinde (60) kilo tuzlu bağırsak, (3375) lira kıymetinde (226) sandık
yumurta, (220) lira kıymetinde (120) kilo mamul çapula.”⁸²⁹*

1940 yılında Sinop'tan “iç memleketlere”⁸³⁰ 1.826 koyun, 407 kıl keçisi, 332 sığır ve 61 manda; İstanbul'a 1.992 kuzu, 28 keçi, 6 sığır ve 3 beygir satıldı.⁸³¹ 1940'da Sinop merkez kazasından satılan balık 30.000 lira, canlı hayvan 5.000 lira, av hayvanları derisi 1.500 lira, tuzlu deri 1.200 lira, yumurta 1.500 lira ve ceviz içi 10.000 lira tutarındaydı.⁸³²

Kentte bulunan ticaret odasının 1932 yılındaki başkanlığını, 18 Ağustos 1932 tarihli gazetede yayınlanan bir doğum ilanından Kırmızıade İsmail Hakkı Bey'in

⁸²⁷ Gazetede “kilo” yerine “liralık” sözcüğü vardı. Sinop Gazetesinde sıklıkla görülen dizgi hatalarından biri olmalı. Önemli gördüğümden düzelttim.

⁸²⁸ Sinop, 18 Şubat 1932.

⁸²⁹ Sinop, 18 Ağustos 1932.

⁸³⁰ Kastedilen Anadolu içleri olmalıdır.

⁸³¹ Tarkan, a.g.e., s. 61-62.

⁸³² A.g.e., s. 92.

yaptığı anlaşılmaktadır.⁸³³ Sinop Ticaret Odası, 1935’de bir gazete ilanıyla tüm tüccar ve küçük esnafın odaya kaydolması gerektiğini duyurdu:

“Sinob Ticaret Odasından

935 Senesi 1 inci kânun ayının ibtidasından itibaren üç ay zarfında bilimüm tüccar ve küçük esnafın ticaret odasına kayıt olunmaları aksi takdirde odalar kanunun üçüncü maddesi mucibince senelik ücreti kaydiyelerinin üç misli üzerinden ceza ile tahsil olunacağı ilan olunur.”⁸³⁴

İkinci Dünya Savaşı nedeniyle Sinop Ticaret Odası, gelirleri giderlerini karşılayamadığından Ticaret Vekâleti tarafından lağvedilerek,⁸³⁵ Samsun Ticaret ve Sanayi Odası’nda Sinop Mümessil Azalığı oluşturuldu.⁸³⁶

3.4. Sinop’ta İkinci Dünya Savaşı Yılları

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı’na katılmamakla birlikte, savaşın çevresini sarması ve belirsizlikler nedeniyle orduyu olası bir savaşa hazır hale getirmek için şartlarını zorlayarak askeri harcamalarını artırdı. Ordunun eksikliklerinin giderilmesi için gereksinim duyulan kaynak, asker sayısının artırılması nedeniyle daha da arttı. Ordunun talebini karşılayabilecek üretici nüfusun da askere alınması nedeniyle üretim düştü. İç piyasada tüketim artıp üretim azalırken, savaş koşulları nedeniyle ihracat ve ithalat azaldı. Arz-talep dengesinin bozulması fiyatları artırdı. Temel gıda maddeleri ve ilaç gibi yaşamsal malların fiyatları çok arttığından stoklanmaları da arttı. Piyasadaki kıtlık, karaborsacılığı körükledi. Savaş ekonomisine geçen hükümet, kendini olağanüstü yetkilerle donatarak ekonomik yaşamı düzenlemeye çalıştı. Ocak 1942’den itibaren ekmek bile karneyle dağıtılır oldu. Türkiye, katılmadığı bir savaşın bütün ekonomik sıkıntılarını yaşadı.⁸³⁷

İkinci Dünya Savaşı’nın Türkiye’de iyiden iyiye hissedilen ekonomik sıkıntıları yanında, bir saldırıyla karşı karşıya kalarak savaşa girme tehlikesi nedeniyle bazı önlemler alındı. Karartmalar, hava saldırıları ve zehirli gaz tehlikesi ortaya çıktığında

⁸³³ Sinop, 18 Ağustos 1932.

⁸³⁴ Sinop, 14 Şubat 1935.

⁸³⁵ Sinop, 15 Şubat 1941.

⁸³⁶ Sinop, 19 Nisan 1941.

⁸³⁷ M. Selçuk Özkan ve Abidin Temizer, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Karaborsacılık”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: II, sayı: 9, Sonbahar 2009, s. 319-323. (http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt2/sayi9pdf/ozkanselcuk_temizerabidin.pdf) (Erişim Tarihi: 26 Aralık 2009).

alınacak önlemler gibi, günlük yaşamın da savaş koşullarına göre düzenlendiği görülmektedir. Gerek ekonomik alanda, gerekse günlük yaşamda olsun, çekilen sıkıntılar ve alınan önlemler Sinop'ta da kendini gösterdi. Girilmese de etkisinden kurtulunamayan savaş koşullarının Sinop'taki yansımaları, muhtemelen ekonomik nedenler ve yokluklardan dolayı kesintili olarak yayınlanan, yayınlandığı dönemlerde ise kağıt yokluğundan dolayı sayfa sayısını azaltan Sinop Gazetesinin sayfalarından takip edilebilmektedir.

1939 sonbaharında Sinop Gazetesinde savaş haberleri yeralmaya başladı. Sinop'ta olası bir hava saldırısına karşı pasif korunma tedbirleri alındı. Vali Fehmi Vural, "Pasif Korunma Komisyon Reis" sıfatıyla "Hava Taaruzlarına Karşı Koruma Çukurları ve Sığınakları Hakkında Malûmat" yayınladı.⁸³⁸ Gazetede zehirli gazlarla ilgili bilgiler yayınlanmaya başladı.⁸³⁹ "Hava Taaruzlarına Karşı Pasif Korunma Talimatnamesi" yayımlandı ve yakında Sinop'ta "pasif korunma tecrübeleri"nin başlayacağı duyuruldu.⁸⁴⁰ İlk pasif korunma tecrübesi 16 Aralık 1939'da yapıldı.⁸⁴¹ Savaşın ilerleyen yıllarında da kentte zaman zaman "ışıkları söndürme denemesi" yapıldı. Bunlardan biri, 20-21 Temmuz 1944 gecesi 21.00-21.30 arasında yapıldı.⁸⁴²

Türkiye, dünyayı saran savaşı dikkatle izleyerek hazırlıklarını sürdürürken, askerlerin yün kazak, yün çorap, eldiven gibi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak Sinop'ta da yardım toplandı. 1941 kışına girerken yapılan bu tür bir aynı yardım kampanyası Sinop Gazetesinde aşağıdaki satırlarla duyuruldu. Haberle birlikte yardım yapanların isimleri ve yapılan aynı yardımlar da yayımlandı:

*"Yurt sınırlarını beklemekte olan şanlı ordumuzun kahraman erlerine ulaştırılmak üzere halkımızın ihda etmekte oldukları kışlık hediyeler peyderpey kızılıya teslim edilmektedir."*⁸⁴³

1942 yılı başında Yardımseverler Cemiyeti ile Kızılay erlere gönderilmek üzere vilâyet çapında bir kampanya açarak 2.202 Lira 54 Kuruş bağış topladılar.⁸⁴⁴

⁸³⁸ Sinop, 28 Eylül 1939.

⁸³⁹ Sinop, 12 Birinciteşrin 1939.

⁸⁴⁰ Sinop, 17 Birincikânun 1939.

⁸⁴¹ Sinop, 21 Birincikânun 1939.

⁸⁴² Sinop, 26 Temmuz 1944.

⁸⁴³ Sinop, 25 İkinci Kânun 1941.

⁸⁴⁴ Sinop, 18 Mart 1942.

Türkiye, savaş ekonomisi ve savaş atmosferini yaşarken uzun kıyılarının açıklarında çeşitli ülkelerin gemileri ve denizaltıları faaliyet gösteriyordu. Anadolu'nun en kuzeyinde bulunan iki limanlı Sinop'a, 14 Kasım 1941'de bir Rus gambotu geldi. Münakalât Vekâleti,⁸⁴⁵ Başvekâlet'e 24 Kasım 1941 tarihli bir yazı yazarak konuyu arzetti. Sinop Valiliği'nden çekilen telgrafla, 14 Kasım 1941 günü saat 10.20'de arkasına bağlı bir duba bulunan Rus gambotunun Sinop limanına gelerek iskeleye 1 mil açıkta demirlediği, geminin süvarisi ve çarkçıbaşının ifadelerinin alındığı belirtildi. Alınan ifadelerle göre; gemi dört ay hiç onarım görmeden ve kazanları temizlenmeden sürekli çalıştırıldı. Bu yüzden kazanları arızalandığından ve başka ihtiyaçları da olduğundan yollarına devam edemeyeceklerini beyan ederek iltica talebinde bulundular. Geminin silahlarının kamaları askeri makamlar tarafından söküldü ve iltica muamelesi başlatıldı. Bu sırada gambotta güvenlik tedbirleri alındı.⁸⁴⁶ Ulaştırma Bakanlığı durumu bu yazı ile Başbakanlık Makamına arzetti.

İkinci Dünya Savaşının ağır ekonomik koşulları, kendini Sinop'ta da güçlü bir biçimde hissettirdi. Savaşın kent ekonomisini zorlamasıyla Sinop Ticaret Odası kapandı. 15 Şubat 1941 tarihli Sinop Gazetesinde yayınlanan bir habere göre Sinop Ticaret Odası, gelirleri giderlerini karşılayamadığından Ticaret Vekâleti tarafından lağvedildi.⁸⁴⁷

28 Kasım 1940 tarihli Sinop Gazetesinde başsayfadan yayınlanan bir habere göre *"Işıkları Söndürme ve Karartma Kararnamesine göre Sinopda Bilimum Eşyalara Yeniden Fiyat Konuldu"*.⁸⁴⁸

Sinop'ta et fiyatları, 14 Ocak 1941'den itibaren geçerli olmak üzere Belediye Encümeni tarafından yeniden belirlendi. Haberde, birinci sınıf koyun etlerine kırmızı, ikinci sınıf koyun etlerine siyah damga vurma ve her türlü et üzerinde fiyat etiketi gösterme zorunluluğu olduğu belirtildi. Yağlı koyun etinin kilosunun 40 kuruş, ikinci sınıf koyun etinin kilosunun 35 kuruş, yağlı keçi etinin kilosunun 30 kuruş, yağlı sığır

⁸⁴⁵ Münakalât Vekâleti: Ulaştırma Bakanlığı.

⁸⁴⁶ **BCA**, Fon Kodu: 30..10.0.0/Yer No: 117.812..20.

⁸⁴⁷ **Sinop**, 15 Şubat 1941.

⁸⁴⁸ **Sinop**, 28 İkinci Teşrin 1940.

etinin kilosunun 25 kuruş ve yağlı manda etinin kilosunun 20 kuruş olduğu duyuruldu.⁸⁴⁹

Vilâyet Fiyat Murakabe Komisyonu Reisliğinin belirlediği kamyon, otobüs, kaptıkaçtı ve otomobil lastiği fiyatları 1 Mart 1941 tarihli gazetede yayınlandı.⁸⁵⁰

Vilâyet Fiyat Murakabe Komisyonu Reisliği, gazeteye verdiği ilanlarla manifaturacı esnafının elindeki malları ancak perakende satabileceklerini, faturası üzerinden % 15 kâr ve nakliye bedelinden fazla bir bedelle satamayacaklarını duyurdu. Aynı gazetenin baş sayfasında verilen bir başka ilanda ise manifaturacı esnafının ellerindeki faturaları komisyona beyan etmeleri tebliğ edildi.⁸⁵¹

Sinop Gazetesinde “*Köylüye Faideli Bilgiler*” adlı bir köşe yayınlanmaya başladı. Bu köşede köylüye tasaarufu ilgili bilgiler verildi. Bu köşede 22 Mart 1941’de yayınlanan, “*Yünleri Ot Boyaları ile Boyayın*” başlıklı yazıda, yünlerin geleneksel ot boyası yerine toz boya ile boyanması eleştirildi. Yazıda ot boyanın güzel görünümlü ve dayanıklı olmasına değinilmekle birlikte bu tavsiyeler ekonomik temele de dayandırıldı.⁸⁵²

Gıda maddeleri ve giyim ürünleri dışında yapı malzemesi sıkıntısı da çekildi. Ticaret Vekâleti, Nisan 1941’de Vilâyetin ihtiyacı için üç ton çivi ayırdı.⁸⁵³ Sinop için ayrılan üç ton çivi, fiyatı Vilâyet Fiyat Murakabe Komisyonu tarafından tespit edildikten sonra ihtiyaç sahiplerine satıldı.⁸⁵⁴ Temmuz ayı sonunda Sinop’a bir ton çivi daha geldi. Bunun 200 kilosu Vilâyet merkezi için ayrıldı.⁸⁵⁵

Halkın ucuz ekmeği yiyebilmesi için, Mayıs 1941’de, Sinop ve kazalarda 1 Haziran’dan itibaren tek tip ekmeği çıkarılmasına karar verildi.⁸⁵⁶ Samsun’dan gelen 224 çuval undan yapılacak ekmeğin 12 kuruştan satılmasına Vilâyet Fiyat Murakabe Komisyonu tarafından karar verildi. Belediye encümeni 950 gram olarak üretilecek “*birinci nevi*” ekmeğin 14 kuruş 20 paradan, “*ikinci nevi*” ekmeğin ise

⁸⁴⁹ Sinop, 18 İkinci Kânun 1941.

⁸⁵⁰ Sinop, 1 Mart 1941.

⁸⁵¹ Sinop, 29 Mart, 1941.

⁸⁵² Sinop, 22 Mart 1941.

⁸⁵³ Sinop, 26 Nisan 1941.

⁸⁵⁴ Sinop, 3 Mayıs 1941.

⁸⁵⁵ Sinop, 31 Mayıs 1941.

⁸⁵⁶ Sinop, 17 Mayıs, 1941.

12 kuruş 20 paradan satılmasına karar verdi.⁸⁵⁷ Vilâyet Fiyat Murakabe Komisyonu'nun 27 Mayıs salı günü Vali başkanlığında yaptığı toplantıda ise 950 gram ekmeğin 1 Haziran'dan 15 Haziran akşamına kadar 12,5 kuruştan, 16 Haziran'dan itibaren ise 12 kuruştan satılmasına karar verildi. Tek tip ekmeğin yapımı 1 Haziran'da başladı.⁸⁵⁸ Ancak vapur taşıma ücretlerine yapılan zam nedeniyle ekmek fiyatı 16 Haziran'dan itibaren 12 kuruşa indirilmeyerek 12.5 kuruştan satılmaya devam etti.⁸⁵⁹ Valinin teşebbüsleri ile Sinop'un un ihtiyacının Boyabat'taki Saadet ve Teşvikiye un fabrikalarından temin edilmesi sağlandı. Boyabat'taki iki fabrikadan gelecek, % 40'ı arpadan oluşan un, tek tip ekmek yapımına uygundu. Yaz aylarında un ve ekmek fiyatlarında herhangi bir değişiklik yapılmadı.⁸⁶⁰ Ağustos 1941'de ekmeğin sadece buğday unundan yapılması kararlaştırıldı.⁸⁶¹

Vilâyet Fiyat Murakabe Komisyonu, Sinop Vilâyeti'nde üretilen hububat ancak Vilâyetin ihtiyacını karşılayabildiğinden Vilâyet dışına çıkarılmamasına karar verdi. Buğdayın toptan azami 8 kuruş 20 paradan, arpanın azami 7 kuruş 20 paradan satılması, hububatı Vilâyet dışına çıkaranlar hakkında Milli Korunma Kanunu uyarınca yasal işlem yapılacağı duyuruldu.⁸⁶² Komisyon, Vilâyet merkezinde mercimeğin perakende satış fiyatını 20 kuruş olarak belirledi.⁸⁶³

Vilâyet Fiyat Murakabe Komisyonu iplik fiyatlarını da belirledi.⁸⁶⁴ Fiyatlara yapılan tüm bu müdahaleler, karaborsa ve haksız kazancı önlemeye yönelikti.

Sinop Vilâyeti için ayrılan 54 çuval kahvenin şehre gelmesinin beklendiği ve Sinop'a ulaşmış olan otomobil ve kamyon lastiklerinin fiyatlarının Vilâyet Fiyat Murakabe Komisyonu tarafından yeniden belirlendiği haberi 9 Temmuz 1941 tarihli Sinop Gazetesinde yer aldı. Haziran ve temmuz ayı için beklenen 54 çuval kahvenin geldiği, ağustos ve eylül ayı için de ikinci parti olarak 54 çuval kahve geleceği haberi 30 Temmuz 1941 tarihli Sinop Gazetesinde duyuruldu. 7 Ocak 1942 tarihli gazetede

⁸⁵⁷ Sinop, 24 Mayıs 1941.

⁸⁵⁸ Sinop, 31 Mayıs 1941.

⁸⁵⁹ Sinop, 17 Haziran 1941.

⁸⁶⁰ Sinop, 30 Temmuz 1941.

⁸⁶¹ Sinop, 6 Ağustos 1941.

⁸⁶² Sinop, 30 Temmuz 1941.

⁸⁶³ Sinop, 6 Ağustos 1941.

⁸⁶⁴ Sinop, 11 Haziran 1941.

Sinop'a düzeni olarak kahve geldiği, son gelen kahvenin 228 kuruştan satıldığı ve yakında çay da geleceği haber verildi.

Bütün dükkânlarda malların fiyatlarının asılması zorunluluğu 30 Ağustos 1941 tarihli gazetede duyuruldu ve bu gazetenin arka sayfası bu konuya ayrıldı. İlanın altında ise devamı gelecek sayıda olmak üzere o güne kadar komisyonca belirlenen fiyatlar, devamı gelecek sayıda olmak üzere yayınlanmaya başladı.⁸⁶⁵

10 Eylül 1941 tarihli gazetede, şehirdeki fırınların teftiş edildiği, ekmeğe yabancı madde katanların şiddetle cezalandırılacağı haberi yer aldı. 140 kuruşa satılması gereken tereyağını 160 kuruşa satan Maydankapı çarşısından meyvacı Halil Ayrancı'nın dükkânı bir hafta kapatıldı, 25 lira para cezasına çarptırıldı ve mahkeme masrafı kendisinden tahsil edildi.⁸⁶⁶

Hükümetin Aralık 1941'de hububat fiyatlarını tüm yurttan artırması Sinop Gazetesinde aşağıdaki haberle duyuruldu:

"Harbin ve dünya iktisadi buhranının toprak ürünlerimizin yetiştirilmesinde kullanılan yardımcı maddeler fiyatları üzerinde devamlı bir artış husule getirdiğini göz önünde bulunduran hükümetimiz, önümüzdeki ihtihsal yılı için ekimi artırmak ve çiftçilerimizin bu alandaki faaliyetlerini hızlandırmak maksadile 10/12/941 tarihinden itibaren bütün memlekette Buğdayın fiyatını 13 kuruş 50 santim, Arpanın fiyatını 11 kuruş, Yulafın fiyatını 11 kuruş 50 santim, Çavdarın fiyatını 15 kuruş ve mahlutun fiyatını 11 kuruş 50 santim olarak tespit etmiş ve hükümetçe bu fiyat üzerinden mübayaa yapılması kararlaştırılmıştır.

Buğdayın fiyatına yapılan bu zammın müstehlike ve ekmek fiyatlarına inikasını her haşde azaltmak için hükümetçe kararların alınacağı memnuniyetle haber alınmıştır."⁸⁶⁷

Teneke fiyatlarının yükselmesi nedeniyle teneke ile satılan benzin, gazyağı ve motorin fiyatları Aralık 1940'da yeniden tespit edildi. Bu ürünlerin dökme satış fiyatlarında ise değişikliğe gidilmedi.⁸⁶⁸ Ocak 1941'de, Sinop'un ihtiyacı olan benzin ve gazyağı İstanbul'dan motorla geldi. Vilâyet Fiyat Murakabe Komisyonu Reisliği çıkışlı bir ilanla, Ticaret Vekâleti'nin 7 Ocak 1941 tarihli ve İç Ticaret Umum Müdürlüğü'nün 150 numaralı emrinin ekinde bulunan fiyat listesine göre bayi

⁸⁶⁵ Sinop, 30 Ağustos 1941.

⁸⁶⁶ Sinop, 8 Birinci Teşrin 1941.

⁸⁶⁷ Sinop, 17 Birinci Kânun 1941.

⁸⁶⁸ Sinop, 12 Birinci Kânun 1940.

teşkilatı bulunan Sinop, Gerze ve Ayancık'ta benzin, gazyağı ve motorin satış fiyatları duyuruldu. Yayınlanan fiyatların gaz ve benzinin çift büyük teneke ile satış fiyatı olduğu, teneke için ayrıca ücret alınamayacağı ve depozito ödenemeyeceği, perakendeci bakkalların fiyatlara kâr marjı eklemelerine asla izin verilmeyeceği, nahiye ve köylerde satılacak gazın litresi üzerinden nakliye bedeli dışında bir bedel alınamayacağı, aksine davrananlar için Milli Korunma Kanunu'nun 32. maddesi uyarınca işlem yapılacağı ilanda bildirildi.⁸⁶⁹ Gazyağı fiyatları 25 Mart 1941 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere tekrar zamlandı. Vilâyet Fiyat Murakabe Komisyonu, belirlenen fiyatların üzerinde satış yapanların polise veya komisyona bildirilmesini istedi.⁸⁷⁰ Mayıs 1942'de, Samsun'dan "*kâfi miktarda*" gaz ve benzin geldiği ve dağıtılacağı haber verildi.⁸⁷¹

Bir taraftan fiyatlar kontrol altında tutulup karaborsacılık önlenmeye çalışılırken, bir taraftan da halk tasarrufa yönlendiriliyor, üretim artırılmaya çalışılıyordu. Bu amaçla, İktisat Vekâleti tarafından dağıtılan tezgahlardan halkın daha çok faydalanması için Vekâlet, Sinop'a usta öğretici gönderdi. Sinop'a gelen bir kadın usta, Halkevi'ndeki tezgâhlarda kadınlara ve kızlara her tip desen üzerinde dokuma usulleri göstermeye başladı.⁸⁷²

Kentin ihtiyaçlarının temini ve fiyatlara ilişkin duyurular 1942'de de devam etti. 7 Ocak 1942 tarihli Sinop Gazetesinde, Sinop'un ihtiyacı olan "*mühim miktarda manifatura*"nın yakında geleceği, kahvenin "*muntażaman*" geldiği, yeni gelen kahvenin kilosunun 228 kuruştan satılmaya başlandığı ve yakında çayın da geleceği duyuruldu.⁸⁷³

Ocak 1942'de uygulamaya sokulan karneli ekmek dönemi Sinop'ta da başladı. 21 Ocak 1942 tarihli Sinop Gazetesinde ekmek karnelerinin geldiği ve dağıtılmaya başlandığı şu şekilde duyuruldu:

*"Ekmek Karneleri Geldi
Belediye hududu içinde ikamet edenlerin miktarına göre doldurulan
karneler sahiplerine tevzi edildi.*

⁸⁶⁹ Sinop, 18 İkinci Kânun 1941.

⁸⁷⁰ Sinop, 29 Mart 1941.

⁸⁷¹ Sinop, 13 Mayıs 1942.

⁸⁷² Sinop, 14 İkinci Kânun 1942.

⁸⁷³ Sinop, 7 İkinci Kânun 1942.

Ticaret Vekâleti tarafından hazırlanıp gönderilen ekmek karneleri merkez kazası ile mülhakat kazalarına kâfi miktarda gönderilmiş ve talimatı mucibince Belediye hududu dahilinde sakin bulunan ve evvelce nüfus cüzdanlarına göre hazırlanan mahalle defterlerinden karnelerin doldurulması ikmal edilerek sahiplerine tevziine başlanmıştır.

Nüfus cüzdanı olmiyan veyahut evvelce kaydi yapılamayıp ta karne almamış olanların hüviyetlerini isbat ederek karnelerini almak üzere Belediye dairesinde teşekkül eden büroya müracaatları münadiler vasıtasile halka ilân edilmiştir. Bu gibilerin hemen mezkûr büroya baş vurmaları lâzımdır.

Vilâyetimizde karne tevzi işleri ikmal edilmiş olamkla beraber karne ile ekmek tevziatı hakkında henüz bir emir gelmemiştir. Emir gelince diğer şehirlerde olduğu gibi vilâyetimizde de ekmek tevziatı karne usulü ile yapılacak ve bir ekmek 70 gram esası üzerinden pişirilecektir. Karnelerde işaret edilmiş olduğu gibi ağır hizmetlerde çalışanlara ve yedi yaş dahil büyüklere 375 gram ve 6 yaşına kadar olan çocuklara 187 buçuk gram ekmek verilecektir. Halka tevzi edilen karnelerde ağır hizmetlere ayrılanlar A ve büyükler için B ve küçükler için C işaretleri konulmuştur. Ekmek tevziatı bu karneler ile yapılacağına göre halkımızın kendilerine verilmiş olan karneleri iyi muhafaza etmeleri ve zayiine meydan vermemeleri lâzımdır.⁸⁷⁴

Vilâyette karne ile ekmek satışı 1 Şubat 1942'de başladı.⁸⁷⁵ Belediye, aynı yılın mayıs ayında ekmek dağıtımıyla ilgili dokuz maddelik bir talimatname hazırlayarak fırıncılara tebliğ etti.⁸⁷⁶ *“Merkez kasaba nüfusunun azlığı yüzünden mevcut 10 fırının zorlukla idare edilmekte olduğunu göz önünde bulunduran”* belediye, on fırını üç fırında birleştirerek fırınların ayrı ayrı harcadıkları odun, elektrik ve diğer sarf ve bakım giderlerinden tasarruf etme yolunu seçti.⁸⁷⁷

29 Nisan 1942 tarihli Sinop Gazetesinde, mayıs ve haziran aylarına mahsus ekmek kartlarının geldiği, bu defa dağıtımın bir heyet huzurunda yapılacağı, kartlarda sahibinin adı ve numarası ile ekmek alacağı fırının adının da bulunacağı duyuruldu.⁸⁷⁸

Günü gelmemiş ekmek kartları karşılığında ekmek satan Niyazi Ülke'nin fırını Nisan 1942'de bir hafta süreyle kapatıldı ve 15 Lira ceza kesildi.⁸⁷⁹ Belediye ekmek bürosu zaman zaman fırınları kontrol edip ellerindeki kuponları sayarak karnesiz ekmek verilmesini önlemeye çalıştı.⁸⁸⁰

⁸⁷⁴ Sinop, 21 İkinci Kânun 1942.

⁸⁷⁵ Sinop, 28 İkinci Kânun 1942.

⁸⁷⁶ Sinop, 6 Mayıs 1942.

⁸⁷⁷ Sinop, 13 Mayıs 1942.

⁸⁷⁸ Sinop, 29 Nisan 1942.

⁸⁷⁹ A.g.y.

⁸⁸⁰ A.g.y.

Ocak 1942'de deniz yoluyla gelen şekerin fiyatı 28 Ocak tarihli gazetede duyuruldu:

“Şeker Geldi

Bu hafta gelen Karadeniz vapurile şehrimiz ihtiyacı için yetecek kadar şeker gelmiştir. Sıkıntı ve karışıklığa meydan bırakmamak üzere her eve dağıtılacak olan şeker miktarı tesbit ve alâkadarlara bildirilmiştir.

Şeker fiyatları

Hükümetin vermiş olduğu son karar göz önüne alınarak şehrimizde şeker fiyatları tesbit edilmiştir. Vilâyetimiz fiyat mürakebe komisyonunca verilen karara göre kesme şeker topdan 114 kuruşa ve perakende olarak 116 kuruşa satılacaktır.”⁸⁸¹

1 Nisan 1942 tarihli Sinop Gazetesinde “*Pirinç Fiyatları Tesbit Cetveli*” yayınlanarak vilâyette satılacak pirincin, Vilâyet Murakabe Komisyonu tarafından tespit edilen fiyatı duyuruldu ve bu fiyatlardan daha pahalı pirinç satanların Milli Korunma Kanunu hükümleri dairesinde cezalandırılacağı belirtildi.⁸⁸² 22 Nisan 1942 tarihli Sinop Gazetesinde İktisat Vekâleti'nce belirlenen zeytinyağı fiyatları duyuruldu.⁸⁸³ Aynı ayın sonunda Sinop'a 2.000 kilo çivi ve 5.000 kilo küp şeker geldi.⁸⁸⁴ Vilâyetin ihtiyacı için gelen ve kazalara taksim edilen çivilerin kilosunun toptan 74,5 kuruştan, perakende 82 kuruştan satılmasına karar verildi.⁸⁸⁵

27 Mayıs 1942'de, yiyecek, içecek ve diğer zaruri malzemenin dağıtımını yapmak üzere kaza, nahiye ve köylerde “*Halk Dağıtma Birlikleri*” kurulduğu ve çalışmaya başladığı duyuruldu.⁸⁸⁶

İstanbul Manifaturacılar İthalat Birliği tarafından Sinop Vilâyetine ayrılan 26.000 Liralık muhtelif manifatura malzemesini almak için İstanbul'a bir mutemet gitti.⁸⁸⁷ Bu manifaturaların Sinop'a geldiği daha sonra duyuruldu.⁸⁸⁸

İktisat Vekâleti'nin emriyle 1942 yılı pamuk ipliği ihtiyacını karşılamak üzere 15.200 paket pamuk ipliği yaz aylarında Sinop'a geldi.⁸⁸⁹

⁸⁸¹ Sinop, 28 İkinci Kânun 1942.

⁸⁸² Sinop, 1 Nisan 1942.

⁸⁸³ Sinop, 22 Nisan 1942.

⁸⁸⁴ Sinop, 29 Nisan 1942.

⁸⁸⁵ Sinop, 13 Mayıs 1942.

⁸⁸⁶ Sinop, 27 Mayıs 1942.

⁸⁸⁷ Sinop, 13 Mayıs 1942.

⁸⁸⁸ Sinop, 10 Haziran 1942.

⁸⁸⁹ Sinop, 5 Ağustos 1942.

Vilâyet merkezindeki memurlar biriktirme ve yardım sandığı kurdu. Vali başkanlığında kurulan ve isteyen emekli memurların da katılabileceği sandık Haziran 1942'de faaliyete geçti.⁸⁹⁰ Sandık, Eylül 1942'de üye olan her memura tonu 15 liradan odun temin etti.⁸⁹¹

23 Eylül 1942 tarihli gazetede yayınlanan, "*Çeltik ve Pirince Kısmen El Kondu*" başlıklı haberde, mahsulün %10 ve % 20'sini⁸⁹² hükümete teslim edenlerin kalan kısmını serbestçe satabilecekleri duyuruldu.⁸⁹³

1942 yılının sonu yaklaşırken başta gıda maddeleri ve yakacak olmak üzere birçok temel ihtiyaç maddesinin temininde sıkıntı çekildiği gazete haberlerinden anlaşılmaktadır. 25 Kasım 1942 tarihli Sinop Gazetesi, çekilen yokluğu ve sıkıntıları gösteren haberlerle doludur.

Dar gelirli ve yardıma muhtaçlara ucuz iâşe maddeleri dağıtmak için hazırlanan "*İâşe Karneleri*"nin Vilâyete geldiği ve yakında dağıtılmaya başlayacağı 25 Kasım 1942'de duyuruldu. Aynı günlerde, memurlara ücretsiz elbiselik kumaş ve iskarpin dağıtılmasına dair yeni kanun kapsamında Vilâyete talimat geldiği haber verildi. Memurlar Birliği yağ getirterek piyasada 400-450 kuruşa satılmakta olan yağı memurlara 360 kuruştan temin etti. Bunun üzerine bakkallar da yağı 360 kuruşa indirdi. Vilâyet emrine 3.400 kilo şeker geldiği ve kişi başına 500 gr şeker dağıtılacağı da aynı gazetede duyuruldu. Vilâyet 20.000 taneye yakın ucuz okul defteri getirdi.⁸⁹⁴

Yine Kasım 1942 sonunda Sinop'ta Varlık Vergisinin uygulanması için Vali başkanlığında bir komisyon kuruldu.⁸⁹⁵

Bir yanda yiyecek sıkıntısı çekilirken, diğer yanda yakacak sıkıntısı çekiliyordu. Henüz 1930'ların sonunda, savaş başlamadan baş gösteren yakacak sıkıntısını 1942 kışında önlemek isteyen Belediye önceden önlem almaya çalıştı. Önceki kış odun ve kömür sıkıntısı çeken kentin bu ihtiyacı belediye tarafından

⁸⁹⁰ Sinop, 27 Mayıs 1942.

⁸⁹¹ Sinop, 16 Eylül 1942.

⁸⁹² Çok açık olmamakla birlikte, çeltiğin % 10'u, pirincin % 20'si kastediliyor olmalıdır.

⁸⁹³ Sinop, 23 Eylül 1942.

⁸⁹⁴ Sinop, 25 İkinciteşrin 1942.

⁸⁹⁵ A.g.y.

yazdan karşılanmaya çalışıldı.⁸⁹⁶ Kentin kışlık ihtiyacı için Belediyenin odun temin ettiği, yakında 300 ton odun geleceği, 5 Kasım 1942 tarihli gazetede haber verildi.⁸⁹⁷

Avrupa'da İkinci Dünya Savaşının sıcak günlerinin yaşandığı ve Alman ordularının Avrupa'nın büyük bir bölümünü işgal ederek Meriç'e dayandığı 1942 yılı, Türkiye için de zor bir yıl oldu. 1942 yılı sonunda 1943 yılı sonuna kadar Sinop Gazetesi yayınlanmadığından 1943 yılındaki durumu tespit edemedim. 1944 yılında ise, bazı sıkıntıların devam etmesine rağmen, 1942'ye göre bir rahatlama yaşandığı anlaşılmaktadır.

Bu döneme ilişkin olarak, Başbakanlık Devlet Arşivi'nde bulduğum bir belgeden söz etmek istiyorum. İstanbul'da günlük yayınlanan "*Ticari Birlik*" adlı gazetenin 25 ve 27 Şubat 1944 tarihli sayılarında, Sinop Belediyesi ile ilgili bir mektup ve bir yoruma yer verildi. O tarihte Sinop'ta Vilâyet Baytar Müdürü olarak görev yapan Abdurrahman Eroğlu'nun Ticari Birlik Gazetesine gönderdiği mektup, gazetenin 25 Şubat 1944 tarihli sayısında "*Sinop Mektubu*" olarak, "*Hayatı Ancak Belediyelerle Ticaret Odaları Ucuzlatılabilir-Her iki müessesede cezrî ıslahat yapılmalıdır*" başlığıyla yayınlandı. Yazıda, "*hayat pahalılığı*"na değinerek bu pahalılıkta belediyelerin ve ticaret odalarının da rolü olduğu vurgulanmakta ve belediyeler şu sözlerle eleştirilmektedir:

“

Biz, bu müzmin derdin en mühim amillerinden olarak belediyeler ile ticaret odalarını görüyoruz. Taşralarda belediye; isteyerek veya istemeyerek eşrafı memleketin ameline hizmet eden, kadrosunu filanın damadı ve falanın oğluyla tamamlayan, raîçlen, narhları şehrin ticari ve iktisadi bünyesine göre değil de tamamen eşrafı memleketin haris emellerine göre ayarlamak, bilerek veya bilmiyerek muhitlerinde vurguncu şebekeleri kurmağa yarayan, bir şekil almıştır. Diğer taraftan halkın yiyecek ve yakacak istihkakını cüretkâr ve vicdansız ellere terk etmiş, tevziata hakim olamamış, karaborsayı yaygınlaştırmış, hayat pahalılığını artırmıştır.

.....⁸⁹⁸

Genelden hareket ederek Sinop özelinde belediyenin durumuna vurgu yapan bu mektupla ilgili yorum, ertesi gün aynı gazetede Suphi Nuri İleri imzasıyla "*Taşra Belediyelerimiz Hakkında*" başlığıyla yayınlandı.⁸⁹⁹

⁸⁹⁶ Sinop, 17 Haziran 1942.

⁸⁹⁷ Sinop, 25 İnciteşrin 1942.

⁸⁹⁸ Ticari Birlik, 25 Şubat 1944.

⁸⁹⁹ Ticari Birlik, 27 Şubat 1944.

Bir İstanbul gazetesinde yayınlanan bu iki yazı nedeniyle Sinop'ta Vilâyet Baytar Müdürü Abdurrahman Eroğlu, CHP Vilâyet İdare Heyeti Reisi İzzet Koca tarafından 8 Mart 1943 tarihli bir yazı ile CHP Genel Sekreterliği'ne Şikâyet edildi.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SİYASAL YAPI

4.1. Siyasal Örgütlenmeler

Cumhuriyet'in ilanından CHP'nin iktidarı seçimle Demokrat Parti'ye devretmesine kadar geçen dönemde, siyasal yaşamda etkisi olmayan küçük partileri dikkate almazsak, bazılarının ömrü çok kısa olan ama etkileri bakımından önemli olan partiler olmak üzere, dört büyük partiden söz etmek mümkündür. Bunlar kuruluş sıralarına göre, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF), Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) ve Demokrat Parti'dir (DP). Tek Parti'nin iktidarda olduğu dönemde kurulan ve ses getiren bu dört partiye, Millet Partisi'ni (MP) de eklemek mümkündür.

TCF, Milli Mücadele'yi kazanan ve yeni bir devletin temellerini atan Mustafa Kemal önderliğindeki kadronun kendi içindeki muhalefeti tasfiye etme çabalarının bir sonucu olarak, Kasım 1924'de kuruldu. Genç cumhuriyetin ilk siyasal muhalefet partisi olan TCF, yedi ay faaliyet gösterebildikten sonra, Haziran 1925'te çıkarılan ve her türlü muhalefeti yasaklayan "*Takrir-i Sükûn Kanunu*" uyarınca kapatıldı. Partinin liderleri ise, 1926 yılında İzmir'de Mustafa Kemal'e karşı düzenlenmesi planlanan bir suikast girişiminin ortaya çıkarılmasıyla başlayan süreçte siyasal yaşamdan tasfiye edildi.⁹⁰⁰

Bu kısa ömürlü partinin teşkilatlandığı yerler arasında, Erik Jan Zürcher'in verdiği bilgilere göre, Sinop bulunmamaktadır. Yaptığım araştırmada TCF'nin Sinop'ta bir TCF örgütlenmesi olduğuna dair bir bilgi ve belgeye rastlamadım.

Mustafa Kemal'in yakın dostu ve eski Başbakan Fethi Bey tarafından kurulan SCF, 99 günlük ömrünü kendini feshederek sonlandırdı.⁹⁰¹ 12 Ağustos 1930'da kurulan parti, 17⁹⁰² Kasım 1930'da kapandı. Bu kısa ömrüne rağmen, partinin etkileri

⁹⁰⁰ Erik Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 8.

⁹⁰¹ Cem Emrence, **99 Günlük Muhalefet-Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 17.

⁹⁰² Kitapta 16'dır, doğrusu 17'dir; dizgi hatası olabilir.

ve tarihsel süreçteki yeri çok uzun ömürlü oldu; Çetin Yetkin'in deyişiyle, fırtına gibi esip geçti.⁹⁰³

Karadeniz Bölgesi'nde Samsun, Amasya, Kastamonu ve Giresun'da örgütlenen⁹⁰⁴ SCF'ye katılan milletvekillerinden biri de, 1927'de Sinop Milletvekili seçilen Refik İsmail Kakmacı'dır. Refik İsmail Bey, SCF'ye kendi isteğiyle 25 Ağustos 1930'da katıldı.⁹⁰⁵

Çetin Yetkin ve Cem Emrence'nin kitaplarında SCF'nin örgütlendiği yerler arasında Sinop'un adı geçmemektedir. Ayrıca, CHP merkezine sunulan 25 Ocak 1931 tarihli imzasız bir raporda, Sinop'ta, SCF zamanında bile CHP'ye karşı cephe alan bir "*cüretkâr*" çıkmadığı belirtilmektedir. Rapora göre, eski Hürriyet ve İtilafçılar da ya vefat etmiş, ya da fiilen muhalefet yapamayacak duruma gelmişlerdir.⁹⁰⁶ SCF'nin 1929 dünya krizi ile ilişkisi ve ekonomik çöküşe bağlı olarak yükseldiği düşünülürse, dünya bir yana, ülkenin diğer bölgeleriyle entegre olmayı sağlayacak bir üretimi olmayan, kötü gidişten etkilenecek işçi sınıfından yoksun olan Sinop'un, bu krizlerin etkisini derinden duymaması ve siyasal tavır almaması olağan bir durum olarak değerlendirilmelidir.

4.1.1. Sinop'ta Cumhuriyet Halk Partisi

Ülkedeki milli cemiyetlerin birleştirilmesiyle oluşturulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (ARMHC), Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonra, Mustafa Kemal tarafından partiye dönüştürüldü. Mustafa Kemal, cemiyetin partileşeceğine dair ilk açıklamayı yaptığı 6 Aralık 1922'de, yeni siyasal partiden "*Halk Fırkası*" adıyla sözetti. Böylece ülkeyi işgalden kurtaran kadro, ülkenin geri kalmışlığına son verecek sosyal ve ekonomik ilerlemeyi ve modernleşmeyi sağlayacak bir siyasal örgüt çatısı altında çalışmalarına devam edecekti.⁹⁰⁷

⁹⁰³ Çetin Yetkin, **S.C.F. Olayı**, 3. Baskı, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 15.

⁹⁰⁴ Emrence, a.g.e., s. 157. A.g.e., s. 148'de Trabzon'un da adı geçmektedir.

⁹⁰⁵ Yetkin, a.g.e., s. 86-87.

⁹⁰⁶ Cemil Koçak, **Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 391.

⁹⁰⁷ Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, 2. Baskı, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999, s. 67-69.

Bir siyasal parti olmamakla birlikte siyasal parti gibi çalışan ARMHC, “*dokuz umde*”lik bir beyanname yayınlayarak yeni bir partinin doğumunu müjdeledi.⁹⁰⁸ 9 Eylül 1923 tarihinde “*Halk Fırkası*” adıyla kurulan parti,⁹⁰⁹ 10 Kasım 1924’de “*Cumhuriyet Halk Fırkası*”, 9 Mayıs 1935’de toplanan 4. Kurultay’da ise “*Cumhuriyet Halk Partisi*” adını aldı.⁹¹⁰

ARMHC’den doğan CHP, Türkiye tarihinde iktidarı 27 yıl gibi uzun bir süre elinde bulunduran ilk ve tek partidir.⁹¹¹ CHP, Cumhuriyet tarihinin en eski partisi olmanın yanısıra, sonraki yıllarda bünyesinden bir çok parti çıkarması bakımından da büyük önem taşıyan bir siyasal partidir.⁹¹²

Hakkı Uyar, CHP’yi, toplumu vesayet altına alarak rehberlik yapmak isteyen tavrı, merkezîyetçi ve otoriter yapısıyla İttihat ve Terakki’ye benzetmektedir.⁹¹³ Şevket Süreyya Aydemir, CHP’nin bu durumunu, partinin diğer partiler gibi bir parlamento mücadelesi yaparak gelmiş bir parti olmayıp, 1919’dan beri gelişen olaylar ve Mustafa Kemal’in tartışmasız liderliğine bağlı bir devlet partisi olduğu tespitiyle⁹¹⁴ desteklemektedir.

Gücünü halktan ziyade devletten alan CHP’de liderin ağırlığı büyüktü.⁹¹⁵ 1923 Nizamnamesi’ne göre partinin genel başkanı TBMM üyeleri arasından büyük kongre tarafından seçilirken, 1927 Nizamnamesi’nde seçim kaldırılıp değişmezlik esasına geçildi. Nizamname’nin hiçbir şekilde değiştirilemeyeceği belirtilen ilk yedi maddesinden altıncısında, “*Cumhuriyet Halk Fırkasının umumi reisi, Fırkanın banisi olan Gazi Mustafa Kemal Hazretleridir*” denilirken, 1931 Nizamnamesi’nde, “*Cumhuriyet Halk Fırkasının daimi umumi reisi, Fırkayı kuran GAZİ MUSTAFA KEMAL Hazretleridir*” denilmektedir. Atatürk’ün ölümünden sonra, Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü “*Değişmez Genel Başkan*” oldu. Daha önce de kullanılan, ancak resmi bir niteliği olmayan “*şef*” kavramı da İnönü ile birlikte resmîyet kazandı; Atatürk “*Ebedi Şef*”, İsmet İnönü “*Millî Şef*” oldu. Değişmez genel başkanlık, çok partili

⁹⁰⁸ Tarık Z. Tunaya, **Türkiye’de Siyasi Partiler (1859-1952)**, Doğan Kardeş Yayınları A. Ş. Basımevi, İstanbul, 1952, s. 559.

⁹⁰⁹ Uyar, a.g.e., s. 75. Tarık Zafer Tunaya, partinin kuruluş tarihi olarak 23 Ekim 1923 tarihini vermektedir (Tunaya, a.g.e., s. 559).

⁹¹⁰ A.g.e., s. 560.

⁹¹¹ A.g.e., s. 559.

⁹¹² Uyar, a.g.e., s. 67.

⁹¹³ A.g.e., s. 77.

⁹¹⁴ Mehmet Kabasakal, **Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960)**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 138.

⁹¹⁵ A.g.e., s. 138.

siyasal yaşama geçilmesinden sonra, 10 Mayıs 1946'da toplanan olağanüstü kurultayda kaldırılmakla beraber İnönü Cumhurbaşkanlığı ile birlikte partinin genel başkanlığını da yürütmeye devam etti.⁹¹⁶

1923 Nizamnamesi'ne göre partinin vilâyet kongreleri yılda bir kere, büyük kongrenin toplanmasından üç ay önce toplanırdı. 1927 Nizamnamesi'nde partinin il örgütleri hakkında daha detaylı bilgiler verildi. 1931 Nizamnamesi ile ise vilâyet kongrelerinin iki yılda bir yapılacağı hükmü getirildi. Nizamnamelerde, ilçe örgütleri için de benzer hükümler getirildi.⁹¹⁷ 1936'dan itibaren illerde parti başkanlığını yürütme görevi valilere verildi.⁹¹⁸

CHP, 14 Mayıs 1950 seçimlerinden sonra iktidarı Demokrat Parti'ye devretti. Böylece 1923-1950 dönemini kapsayan parti-devlet yönetimi sona erdi.

Tek Parti döneminin küçük ve izole kenti Sinop'un 1923-1950 dönemindeki siyasal yaşamı büyük ölçüde CHP ile özdeşleşmiş gibidir. Partinin il başkanlıkları 1936'da valilere devredildiğine Sinop'ta CHP İl Başkanı İzzet Koca idi. Bu tarihte sonra il başkanlığını Vali Süreyya Yurdakul devraldı.⁹¹⁹ 1932'de CHF İdare Heyeti Reisi Nizamettin Bey'di.⁹²⁰ 1934'de ise partinin il başkanlığını Eczacı Macit Tekinalp yürütüyordu.⁹²¹ 14 Şubat 1935 tarihli Sinop Gazetesinde yayınlanan "*Soy ad alanlar*" arasında yer alan ve kardeşi Murat ile birlikte "*Koca*" soyadını alan İzzet Bey'in "*Halk Fırkası*" mutemedi olduğu belirtilmektedir.⁹²² 14 Mart 1935 tarihli gazetede yayınlanan bir yardım listesinde ise İzzet Koca, "*Halk Fırkası başkanı*" olarak geçmektedir.⁹²³ Aralık 1949'da CHP İl İdare Kurulu Başkanı Haşim Tarı'ydı.⁹²⁴

⁹¹⁶ Uyar, a.g.e., s. 242-243.

⁹¹⁷ A.g.e., s. 257-261.

⁹¹⁸ **Dıranaz**, 30 Haziran 1936, s. 16.

⁹¹⁹ A.g.y.

⁹²⁰ **Sinop**, 3 İkinciteşrin 1932.

⁹²¹ **Sinop**, 29 Teşrinievvel 1934.

⁹²² **Sinop**, 14 Şubat 1935.

⁹²³ **Sinop**, 14 Mart 1935.

⁹²⁴ **Sinop**, 28 Aralık 1949.

Sinop'ta CHF binası içinde düzenlemesi yapılan bir toplantı salonu Ocak 1932'de bitti:

“Fırka Salon İnşaati Bitti

Sinop Cümhuriyet halk fırkasına ait bina dahilinde içtimalara kifayet edecek geniş bir salon ve temsil vermeğe müsait bir sahne bulunmadığı için bu ihtiyacı ve boşluğu derpiş buyuran fırka vilâyet idare heyetince pek yolunda ittihaz edilen karar mucibince binanın alt katında tadilen yapılmakta olan salon ile sahne inşaati ve bu vesile ile de yapılan bina tamirat ve telvinatı bitmiş ve salon umuma küşat edilmiştir.

Memlekete cidden zarif bir bina ve nezih toplanışla yapılmasına çok müsait cidden zarif salon ve sahne kazandıran çalışkan reis ve idare heyetinin vakimuvaffakiyatını memnuyetle yad etmeği bir borç biliriz.”⁹²⁵

Sinop Halkevi'nin kurulmasından önce kentteki konferanslar CHF çatısı altındaki bu salonda verildi. Hastane başhekimisi Operatör Dr. Semih Bey tarafından verilen “*Apandisitler*” hakkında tıbbi ve içtimai konferans,⁹²⁶ dahiliyecisi Dr. Yakup Asım Bey tarafından verilen “*Akciğer verem*” hakkındaki konferans,⁹²⁷ Vilâyet Baytar Müdürü Mustafa Asım Bey tarafından verilen “*Parazitler*” hakkındaki konferans⁹²⁸ bunlar arasında sayılabilir.

CHP'nin dördüncü büyük kongresinin açılışı Sinop'ta kutlandı. Resmi daireler ve okulların bayraklarla donatıldığı Sinop'ta, kurultayın açılış günü, “*o günün üstünlüğünü sezdirecek bir güzellik, bir bezek yaratılmıştır*” ibaresi ile tasvir edildi. Öğleden sonra aralarında Vali'nin de bulunduğu katılımcılar Halkevi'nde toplanarak radyodan Atatürk'ün söylevini ve diğer konuşmaları dinledi. Öğretmen Dilaver Can, parti hakkında bir konuşma yaptı. Gece şehir aydınlatıldı. Ertesi gece bu büyük gün anısına Halkevi'nde konuşmalar yapıldı ve “*Akın*” piyesi oynandı.⁹²⁹ CHP'nin dördüncü büyük kurultayı nedeniyle Sinop Gazetesi'nin baş sayfasında Avni Gökmen imzasıyla yayınlanan yazıda partinin adına ilişkin şu satırlar göze çarpmaktadır: “..... anayurdun bu, ana kurumu kendine yakışan adı buldu: (*Halk fırkası-Kamu partisi*).. *Yiğit adıyla anılır derler.....*”.⁹³⁰

Hakkı Uyar, CHP'nin 1941'de Sinop'taki üye sayısını 24.649 olarak vermektedir. İl nüfusunun % 12.8'i partiye üyedir. En düşük üye oranı % 0.9 ile

⁹²⁵ Sinop, 21 İkinci Kânun 1932.

⁹²⁶ Sinop, 4 Şubat 1932.

⁹²⁷ Sinop, 18 Şubat 1932.

⁹²⁸ Sinop, 3 Mart 1932.

⁹²⁹ Sinop, 16 Mayıs 1935.

⁹³⁰ Sinop, 9 Mayıs 1935.

Malatya'da iken en yüksek üye oranı % 18.2 ile Konya'dadır. Ankara'da CHP üyelerinin il nüfusuna oranı % 11.3 iken, İstanbul'da % 4.6, İzmir'de % 8.8'dir. Bu oranlara bakıldığında il bazında Sinop'ta parti üyelik oranının yüksek olduğu görülmektedir. CHP'ye üye olanların oransal olarak Sinop'tan yüksek olduğu iller, Amasya, Aydın, Bursa, Çanakkale, Çorum, Edirne, Eskişehir, Kayseri, Kocaeli, Konya, Muğla, Samsun ve Yozgat'tır.⁹³¹

CHP, Sinop'ta 1946 seçimlerinde beş milletvekilinden ikisini çıkarabildi.⁹³² 1950 seçimlerinde ise Sinop'ta kullanılan oyu % 62'sini aldı⁹³³ ve beş milletvekili de CHP'den çıktı.⁹³⁴

4.1.2. Sinop'ta Demokrat Parti

Atatürk'ün gerçekleştirmeyi istediği çok partili yaşama geçiş, ancak Atatürk'ten sonra Cumhurbaşkanı olan İnönü döneminde mümkün oldu. İnönü, Cumhurbaşkanı olmasından dört ay sonra, 6 Mart 1939'da İstanbul Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada çok partili demokrasiye geçileceğini ima etmiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı, İnönü'nün özlemi olan çok partili siyasal yaşam projesini geciktirdi.⁹³⁵

Parti içindeki muhalefet, 1945 ortalarında iyice su yüzüne çıktı. Mayıs ayı içinde, hem bütçe tasarısına red oyu veren, hem de TBMM'de görüşülen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısına karşı çıkan muhaliflerden dördü, Celâl Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü, "*dörtlü takrir*" adıyla bilinen önergeyi verdiler. Dörtlü takririn reddedilmesiyle CHP'den kopan bu dört milletvekili 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'yi (DP) kurdular.⁹³⁶

⁹³¹ Uyar, a.g.e., s. 234.

⁹³² T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, **Cumhuriyetten Günümüze Milletvekili Seçimleri (1923-2002)**, Ankara, 2004, s. 12.

⁹³³ Tunaya, a.g.e., s. 691-692.

⁹³⁴ Cumhuriyetten Günümüze Milletvekili Seçimleri (1923-2002), s. 12.

⁹³⁵ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları-Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)**, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, 1990, Ankara, s. 17.

⁹³⁶ Cem Eroğul, **Demokrat Parti-Tarihi ve İdeolojisi**, 4. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s. 25-29.

DP'nin Sinop'taki örgütlenmesi ile ilgili bir bilgiye ulaşamadım. Ancak DP'nin ilk örgütlendiği iller arasında Sinop'un adı geçmemektedir.⁹³⁷ Vilâyetin resmi gazetesi niteliğindeki Sinop'ta da doğal olarak muhalefet partisine ilişkin hiçbir haber bulunmamaktadır.

DP 1946 seçimlerinde Sinop'tan üç milletvekili çıkardı.⁹³⁸ 1950 seçimlerinde ise % 11 oy alarak⁹³⁹ milletvekili çıkaramadı.⁹⁴⁰

4.1.3. Sinop'ta Millet Partisi

Millet Partisi (MP) DP'den kopan bir grup tarafından 20 Temmuz 1948'de kuruldu. Üyeleri arasında önceki dönemlerde Sinop Milletvekiliği yapmış olan Yusuf Kemal Tengirşenk, Suphi Batur ve Mustafa Enver Kök de vardı.⁹⁴¹ Partili bir grup 4 Kasım 1948'de Güneysu vapuruyla Sinop'a gelip halka hitap etti. General Şefik Çakmak, rahatsız olan Fevzi Çakmak'ın selamını getirip bir konuşma yaptı. Daha sonra Afyon Milletvekili General Sadık Aldoğan ve İstanbul İl Başkanı Kenan Öner birer konuşma yaptılar. Son olarak milletvekilleri Suphi Batur, Enver Kök ve Yusuf Kemal Tengirşenk konuştular.⁹⁴²

MP, 1950 seçimlerinde Sinop'ta % 26 oy aldı.⁹⁴³

⁹³⁷ Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004, s. 76.

⁹³⁸ Cumhuriyetten Günümüze Milletvekili Seçimleri (1923-2002), s. 12.

⁹³⁹ Tunaya, a.g.e., s. 690-691.

⁹⁴⁰ Cumhuriyetten Günümüze Milletvekili Seçimleri (1923-2002), s. 12.

⁹⁴¹ Tunaya, a.g.e., s. 712-713.

⁹⁴² **BCA**, Fon Kodu: 30..1.0.0/Yer No: 66.410..4

⁹⁴³ Tunaya, a.g.e., s. 691-692.

4.2. Sinop Milletvekilleri

Bu bölümde, TBMM'de 1920-1950 arasında (1-9. dönem) Sinop'u temsil eden milletvekillerine ve kısa özgeçmişlerine yer verdim.

Birinci Dönem (1920-1923) Sinop Milletvekilleri⁹⁴⁴

<u>Adı Soyadı</u>	<u>Sicil No</u>
Abdullah (Karabina) Efendi (1867-1933)	381
Rıza Nur (Nur) Bey ⁹⁴⁵ (1879-1942)	382
Hakkı Hami (Ulukan) Bey (1889-1938)	383
Rıza Vamık (Uras) Bey (1877-1946)	384
Mehmet Şerif (Avcıbaşı) Bey (1843-1925)	385
Mehmet Şevket (Peker) Bey (1881-1936)	386

İkinci Dönem (1923-1927) Sinop Milletvekilleri⁹⁴⁶

<u>Adı Soyadı</u>	<u>Sicil No</u>
Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey (1878-1969)	266
Rıza Nur (Nur) Bey (1879-1942)	382
Kemalettin Sami Paşa (1884-1934)	616
Recep Zühtü (Soyak) Bey (1893-1966)	617

Üçüncü Dönem (1927-1931) Sinop Milletvekilleri⁹⁴⁷

<u>Adı Soyadı</u>	<u>Sicil No</u>
Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey (1878-1969)	266
Refik İsmail (Kakmacı) Bey (1886-1957)	566
Recep Zühtü (Soyak) Bey (1893-1966)	617

⁹⁴⁴ Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem (1920-1923) III. Cilt**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 6, TBMM Basımevi Müdürlüğü, Ankara, 1995, s. 37.

⁹⁴⁵ Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'ndan TBMM'ye katıldı.

⁹⁴⁶ Kâzım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-II. Dönem (1923-1927) III. Cilt**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 3, TBMM Basımevi Müdürlüğü, Ankara, 1995, s. 695-702.

⁹⁴⁷ Kâzım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-III. Dönem (1927-1931) III. Cilt**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 10, TBMM Basımevi Müdürlüğü, Ankara, 1995, s. xx.

Dördüncü Dönem (1931-1935) Sinop Milletvekilleri⁹⁴⁸

<u>Adı Soyadı</u>	<u>Sicil No</u>
Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey (1878-1969)	266
Recep Zühtü (Soyak) Bey (1893-1966)	617
İbrahim Alâattin (Gövsa) Bey (1888-1949)	750
Ömer Hulusi (Oruçoğlu) Bey (1894-1955)	832

Beşinci Dönem (1935-1939) Sinop Milletvekilleri⁹⁴⁹

<u>Adı Soyadı</u>	<u>Sicil No</u>
Yusuf Kemal Tengirşenk (1878-1969)	266
Hulusi Oruçoğlu (1894-1955)	832
Cevdet Kerim İncedayı (1893-1951)	965
Dr. Mehmet Galip Üstün (1873-1938)	966
Hüsamettin Okan (1881-1940)	967
İsmail Hakkı Veral (1888-1957)	1013

Altıncı Dönem (1935-1939) Sinop Milletvekilleri⁹⁵⁰

<u>Adı Soyadı</u>	<u>Sicil No</u>
Yusuf Kemal Tengirşenk (1878-1969)	266
Hulusi Oruçoğlu (1894-1955)	832
Cevdet Kerim İncedayı (1893-1951)	965
İsmail Hakkı Veral (1888-1957)	1013
Cemal Aliş (1906-1977)	1114
Cemil Atay (1892-1969)	1115

⁹⁴⁸ Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-IV. Dönem (1931-1935) II. Cilt**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 12, TBMM Basımevi Müdürlüğü, Ankara, 1996, s. xxx.

⁹⁴⁹ İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-V. Dönem (1935-1939) II. Cilt**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 26, TBMM Basımevi Müdürlüğü, Ankara, 2001, s. xxvii.

⁹⁵⁰ A.g.e., s. xxvii.

Yedinci Dönem (1939-1943) Sinop Milletvekilleri⁹⁵¹

<u>Adı Soyadı</u>	<u>Sicil No</u>
Yusuf Kemal Tengirşenk (1878-1969)	266
Hulusi Oruçoğlu (1894-1955)	832
Cevdet Kerim İncedayı (1893-1951)	965
Dr. Bahattin Kökdemir (1892-?)	1284
İsmail Habib Sevük (1892-1954)	1285
Cemil Atay (1892-1969)	1115

Sekizinci Dönem (1943-1946) Sinop Milletvekilleri⁹⁵²

<u>Adı Soyadı</u>	<u>Sicil No</u>
Yusuf Kemal Tengirşenk (1878-1969)	266
Cevdet Kerim İncedayı (1893-1951)	965
Lütfi Aksoy (1894-1953)	1483
Mehmet Suphi Batur (1904-1992)	1484
Mustafa Enver Kök (1905-1978)	

Dokuzuncu Dönem (1946-1950) Sinop Milletvekilleri⁹⁵³

<u>Adı Soyadı</u>	<u>Sicil No</u>
Cevdet Kerim İncedayı (1893-1951)	965
Nuri Sertoğlu (1903-?)	1864
Ali Server Somuncuoğlu (1912-?)	1865
Dr. Ali Şükrü Şavlı (1892-?)	1866
Dr. Muhit Tümerkan (1906-1977)	1867
Ahmet Muhtar Acar (1901-?)	1937

⁹⁵¹ A.g.e., s. xxvii.

⁹⁵² A.g.e., s. xxvii.

⁹⁵³ A.g.e., s. xxvii.

4.2.1. Sinop Milletvekillerinin Özgeçmişleri

(I) Abdullah (Karabina) Efendi (1867-1933)

1867 (H. 1283) yılında Sinop Boyabat'ta doğdu. Zeytunzade Ömer Efendi'nin oğludur. Boyabat İbtidai Mektebi ve Boyabat Rüştiyesi'ni bitirdikten sonra ticaretle ilgilendi. Bu arada Liva Daimî Encümen Üyeliği, İl Genel Meclisi Üyeliği ve Belediye Başkanlığı yaptı. TBMM seçimlerinde Sinop Milletvekili seçilerek 23 Nisan 1920'de meclisin açılışında hazır bulundu. TBMM'nin birinci dönemi bitip milletvekilliği sona erince Boyabat'a dönerek ticari faaliyetlerine devam etti. 22 Nisan 1933 tarihinde vefat eden Abdullah Efendi evli ve yedi çocuk babasıydı. Soyadı Kanunu çıktıktan sonra ailesi Karabina soyadını aldı.⁹⁵⁴

(II) Dr. Rıza Nur (Nur) Bey (1879-1942)

1879⁹⁵⁵ (H. 1294) yılında Sinop'ta doğdu. Kunduracı İmamoğlu Mahmut Zeki'nin oğludur. Sinop İbtidai Mektebi, Sinop Rüştiyesi, İstanbul Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi ve Gülhane Tıbbiye İdadisi'ni bitirdikten sonra 1895 yılında girdiği Askeri Tıbbiye'den 1901 yılında Tabip Yüzbaşı olarak mezun oldu. Gülhane'de bir yıl kadar staj yaptıktan sonra cerrahi ve ortopedi ihtisasını da bu kurumda tamamladı. Tıp Fakültesi'nde hocalık yaptı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olan Dr. Rıza Nur, II. Meşrutiyet'ten sonra Sinop milletvekili olarak Meclis-i Mebusan'a girdi. Ancak daha sonra İttihat ve Terakki'ye muhalif olan Rıza Nur, Ahrar Fırkası'na girdi. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kuruluşunda çalıştı. 1910 yılında tutuklanan Rıza Nur, hapisshaneden çıktıktan sonra Avrupa'ya gitti. Döndükten sonra Balkan Savaşı'na katıldı. Mahmut Şevket Paşa cinayetinden sonra 1913 sürgünleri arasında yer aldı. Sürgün dönüşü tekrar Avrupa'ya gitti, Mısır'a geçti. Mütarekede yurda dönerek Milli Mücadele'ye katıldı. Ankara Hükümetinde Milli Eğitim ve Sağlık Bakanlığı yaptı. Ali Fuat Paşa ile birlikte Sovyetler Birliği'ne giderek Ruslarla görüştü. Lozan Konferansı'na katılan Türk heyeti içinde yer aldı (Ek 53). 1924'de Sinop'ta adını taşıyan bir kütüphane kurdu. 1926'da Türkiye'yi terk etti. Muhalefet ettiği Mustafa Kemal'in ölümünden sonra yurda döndü; 1942'de İstanbul'da öldü. Tıp, tarih ve edebiyat alanında birçok eser verdi.

⁹⁵⁴ Çoker, 1995, a.g.e., s. 861.

⁹⁵⁵ Rıza Nur'un miladi doğum tarihi bazı kaynaklarda 1878 olarak verilmektedir.

(III) Hakkı Hami (Ulukan) Bey (1889-1938)

1889 (H. 1305) yılında Sinop Erfelek İncesökü köyünde doğdu. Babası Hasan Bey Kafkasya'dan göçen Abazalar'dandı. İlk ve orta öğrenimini Sinop'ta tamamladıktan sonra Konya Hukuk Mektebi'ni bitirdi. Sinop'ta avukatlık yaptı. Milli mücadelede Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nde yararlı çalışmalar yapan Hakkı Hami Bey, TBMM seçimlerinde Sinop Milletvekili seçilerek 23 Nisan 1920'de meclisin açılışında hazır bulundu. Müdafa-i Hukuk grubunun kurulmasından sonra İkinci Grup saflarına katılan Hakkı Hami Bey, bu grup içinde etkin çalışarak sözcülerden biri haline geldi. TBMM'nin birinci dönemi bitip milletvekilliği sona erdikten sonra Samsun'da avukatlık yaptı. Soyadı Kanunu'nun çıktıktan sonra Ulukan soyadını alan Hakkı Hami Bey, 22 Nisan 1933 tarihinde Samsun'da vefat etti. Evli ve iki çocuk babasıydı.⁹⁵⁶

(IV) Rıza Vamık (Uras) Bey (1877-1946)

Aslen Sinop'lu olan Rıza Vamık Bey 1877 (H. 1293) yılında Manastır'da doğdu. Babası Salih Efendi'dir. Harbiye Mektebi'nden 1896 yılında süvari teğmeni olarak mezun olduktan sonra çeşitli birliklerde görev yaptı. 1909'da İstanbul Jandarma Subay Okulu'nu bitirdi. Mondros Mütarekesi'nden sonra Anadolu'nun bir bölümünün işgal edilmesi üzerine 30 Nisan 1919'da emekli olarak memleketi Sinop'a gitti. Burada Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurdu ve cemiyetin başkanlığına seçildi. TBMM seçimlerinde Sinop Milletvekili seçilerek 23 Nisan 1920'de meclisin açılışında hazır bulundu. TBMM Milli Savunma Komisyonu'nda çalıştı. 30 Temmuz 1921'de özel görevle Konya'ya gönderildi. Bu görev nedeniyle verilen izin Şubat 1922 sonuna kadar uzatıldı. TBMM'nin birinci dönemi bitip milletvekilliği sona erdikten sonra Sinop'a döndü. Soyadı Kanunu çıktıktan sonra Uras soyadını Rıza Vamık Bey çocuğunun eğitimi için 1935 yılında İstanbul'a yerleşti. 30 Ocak 1946'da öldü. Evli ve bir çocuk babasıydı.⁹⁵⁷

⁹⁵⁶ Çoker, 1995, a.g.e., s. 862-863.

⁹⁵⁷ A.g.e., s. 872-873.

(V) Mehmet Şerif (Avcıbaşı) Bey (1845-1929)⁹⁵⁸

Sinoplu Mustafa Efendi'nin oğlu olarak 1845 (H. 1261) yılında Kırklareli Vize Çakıllı köyünde doğan Mehmet Şerif Bey, ilk ve orta öğrenimini memleketinde tamamladı.⁹⁵⁹ 1868 yılında Maarif Nezareti'nde memuriyete başlayan Mehmet Şerif, Pırştine, Sakız, Ankara ve Kastamonu Maarif Müdürlükleri'nde bulundu. TBMM seçimlerinde Sinop Milletvekili⁹⁶⁰ seçilerek 23 Nisan 1920'de meclisin açılışında hazır bulundu. Başkanlık divanının oluşturulmasına kadar meclisin en yaşlı üyesi olarak meclis başkanlığı görevini yürüttü ve meclisin açılışını yaptı.⁹⁶¹ Tasarı ve Milli Eğitim komisyonlarında çalışan Mehmet Şerif Bey, meclisin ikinci toplantı yılında Milli Eğitim komisyonunun sözcülüğünü yaptı. Yeni Halife Abdülmecid Efendi'yi kutlamak ve kutsal emanetleri teslim etmek üzere oluşturulan meclis heyetinin başkanlığını yaptı. TBMM'nin birinci dönemi bitip milletvekilliği sona erince Ankara'ya yerleşti. 15 Eylül 1929'da öldü. Evli ve yedi çocuk babasıydı. Soyadı Kanunu çıktıktan sonra ailesinin bir bölümü Avcıbaşı, bir bölümü ise Avgan soyadını aldı.⁹⁶²

(VI) Mehmet Şevket (Peker) Bey (1881-1936)

1881 (H. 1297) yılında Sinop'ta doğdu. Hacı Ömerzade Hüsnü Efendi'nin oğludur. Sinop İbtidai Mektebi ve Sinop İdadisi'ni bitirdikten sonra adliyede zabıt kâtabi olarak çalıştı. Boyabat'ta sorgu hakimliği, Kastamonu'da istinaf mahkemesi üye yardımcılığı görevlerinde bulunduktan sonra istifa ederek avukatlık yaptı. TBMM seçimlerinde Sinop Milletvekili seçilerek 23 Nisan 1920'de meclisin açılışında hazır

⁹⁵⁸ Fahri Çoker, Mehmet Şerif Bey'in doğum tarihini, özgeçmişini verirken M. 1843/H. 1261 (s. 864), birinci dönem milletvekillerini yaşlarına göre tasnif ederken 1845 (s. 1009) olarak vermektedir. Sinop Valiliği (<http://www.sinop.gov.tr>) ve diğer internet kaynaklarında da doğum tarihi olarak 1845 yılı verilmektedir. Ölüm tarihi ise Sinop Valiliği ve diğer internet kaynaklarında 1929, Çoker'de 15 Eylül 1925 olarak verilmektedir. Ancak Çoker, verdiği bir dipnotta ölüm ilanının 16 Eylül 1929 tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yayınlandığını belirttiğine göre, doğrusu 1929 olmalıdır.

⁹⁵⁹ Mehmet Şerif Bey ölüm ilanında Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi) mezunu olduğu yazılmasına rağmen, Fahri Çoker Mehmet Şerif Bey'in bu okulda öğrenci olmadığını saptandığını, Mekteb-i Sultani'nin kuruluş tarihinin olan 1868 olduğu gözönüne alındığında da bunun olanaksızlığının ortaya çıktığını belirtmektedir (Çoker, 1995, a.g.e., s. 864).

⁹⁶⁰ Fahri Çoker, Mehmet Şerif Bey'i Sinop milletvekili olarak göstermesine ve özgeçmişini diğer Sinop milletvekilleri ile birlikte vermesine rağmen özgeçmişinde Kastamonu milletvekili olarak meclise geldiğini yazmaktadır. Bu ifade, Sinop'un o dönemde Kastamonu Vilâyetine bağlı sancak olmasında kaynaklansa bile doğru bir bilgi değildir; Sinop milletvekilleri Sinop adına seçilmiş ve meclise katılmışlardır.

⁹⁶¹ Birinci Meclis'in en yaşlı üyesi Bayazıt (Ağrı) Milletvekili Hacı Mehmet Efendi olmakla birlikte, açılış tarihinde henüz meclise katılmamış olduğundan, 75 yaşında olan iki milletvekilinden Mehmet Şerif Bey meclisin ilk başkanlığını yaptı (Çoker, 1995, a.g.e., s. 1009).

⁹⁶² Çoker, 1995, a.g.e., s. 864-865.

bulundu. Adalet, Defter-i Hâkani, Mali Kanunlar ve İctüzük komisyonları ile Memurin Muhakematı Tetkik Kurulu'nda çalıştı. Birinci toplantı yılında Üçüncü Şube ve Adalet Komisyonu Kâtipliği, ikinci toplantı yılında Adalet ve Defter-i Hâkani Komisyonları Sözcülüğünü yaptı. 20 Kasım 1920'de Konya ayaklanmasını soruşturmakla görevli meclis heyetinde görev aldı. 3 Ağustos 1921'de Samsun İstiklâl Mahkemesi üyeliğine seçildi. TBMM'nin birinci dönemi bitip milletvekilliği sona erdikten sonra Kastamonu'da avukatlık yaptı. Soyadı Kanunu'nun çıktıktan sonra Peker soyadını alan Mehmet Şevket Bey, 18 Kasım 1936 tarihinde İstanbul'da vefat etti. Evli ve beş çocuk babasıydı.⁹⁶³

(VII) Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey (1878-1969)

1878⁹⁶⁴ (H. 1294) yılında Sinop Boyabat'ta doğdu. Postnişinzade Hasan Naci Efendi'nin oğludur. Sıbyan mektebinden sonra Boyabat ve Taşköprü Rüştiyeleri, İstanbul Numune-i Terakki, Fatih Askeri Rüştiyesi ve Kuleli Askeri İdadisi'nde okudu. Kuleli'de okurken bir kaza sonucu sağ el parmaklarının sakatlanması üzerine Tıbbiye İdadisi'ne geçti. Buradan mezun olduktan sonra gittiği Askeri Tıbbiye'de okurken Abdülhamit karşıtı öğrenciler arasında yer aldığı için sürüleceğini öğrendi ve elindeki sakatlığı gerekçe göstererek 1897'de okuldan ayrıldı. Boyabat'a döndü, bir süre Boyabat Mal Müdürlüğü'nde çalıştı. İstanbul'a gelerek Hukuk Mektebi'ne girdi ve 1905 yılında mezun oldu. Hukuk Mektebi'nde öğretmen yardımcısı oldu. Bu görevi sırasında avukatlık da yaptı. İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra, üyesi olduğu Dersaadet Dava Vekilleri Cemiyeti (İstanbul Barosu) başkanlığına getirildi. Mebusan Meclisi'nin birinci döneminde milletvekili seçilerek 5 Kasım 1908'de meclise katıldı. 21 Kasım 1908'de Darülfünun Hukuk Fakültesi'nde ceza hukuku öğretmenliğine atandı. 1909'da Adana olaylarını soruşturmakla görevli heyette yer alarak Adana'ya gitti. Adliye Nezareti tarafından Avrupa'ya gönderilecek öğrencilerin yönetimi ve denetlemesi amacıyla 29 Eylül 1909'da milletvekilliğinden çekilerek Paris'e gitti. Buradaki müfettişlik görevi sırasında Paris Hukuk Fakültesi Siyasi ve İktisadi İlimler Şubesi'ne devam ederek 1913 yılında doktora derecesi aldı. Adliye Nezareti'nde izin alarak bir yıl Londra Siyasi ve İktisadi İlimler Okulu'nda bulundu. Almanya'da öğrenim için de izin almasına rağmen Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine yurda döndü. Adliye Nezareti'nde müsteşarlığa kadar yükseldi. 15 Ocak 1919'da

⁹⁶³ A.g.e., s. 866-867.

⁹⁶⁴ Yusuf Kemal Tengirşenk'in doğum tarihi farklı kaynaklarda 1878/1879 olarak verilmiştir.

müsteşarlık görevinden ayrılarak avukatlığa döndü. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Kastamonu milletvekili olarak katıldı. İstanbul'un işgalinden sonra Eskişehir milletvekili Abdullah Azmi Efendi, Konya milletvekili Hoca Vehbi Efendi ve Sinop milletvekili Rıza Nur Bey ile birlikte Ankara'ya geldi. 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılışında hazır bulundu. İlk icra vekilleri heyetinde İktisat Vekili oldu. Bu arada İstanbul'da Divan-ı Harp tarafından idama mahkum edildi. Birinci mecliste Adliye ve Hariciye Vekilliği de yaptı. Moskova, Londra ve Paris'te diplomatik temaslarda bulundu, çeşitli ülkelerle dostluk anlaşmaları imzaladı. Lozan Konferansı'na baş delege olarak katılacak İsmet Paşa'nın Hariciye Vekili olabilmesi için vekillikten istifa etti. İkinci dönemde Sinop milletvekili seçildi. 11 Ocak 1924'te atandığı Londra temsilciliğinden 16 Mayıs'ta istifa ederek meclisteki görevine döndü. 1925 yılında açılan Ankara Hukuk Mektebi'nde iktisat profesörlüğüne getirildi. Üçüncü dönemde tekrar Sinop milletvekili oldu. 1930'da İsmet Paşa Hükümeti'nin Adliye Vekili oldu. Dördüncü dönemde de Sinop'tan milletvekili seçilerek Adliye Vekilliği görevini sürdürdü. 1933 yılında bakanlıktan istifa ederek Ankara Hukuk Fakültesi'ndeki profesörlük görevine devam etti. Ayrıca İstanbul Üniversitesi'nde Türk İnkılâbının İktisadi ve Mali Cephesi dersini okuttu. Milletvekillerinin aynı zamanda profesörlük yapamayacaklarına dair 1 Ekim 1941 tarihli karar gereği profesörlük görevinden ayrıldı. Beşinci ve altıncı dönemde Sinop milletvekilliğini sürdürdü. Yedinci dönemde CHP tarafından aday gösterilmedi. Sekizinci dönemde Demokrat Parti listesinden Sinop Milletvekili seçildi. Ancak anlaşmazlığa düştüğü DP yönetimi tarafından partiden çıkarıldı. 1948 yılında Millet Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı. 1950 seçimlerine katılmayarak İstanbul'da avukatlık yaptı. 27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra 6 Ocak 1961'de çalışmaya başlayan Temsilciler Meclisi'ne Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi temsilcisi olarak katıldı. 15 Nisan 1969'da İstanbul'da vefat eden Yusuf Kemal Tengirşenk evli ve bir çocuk babasıydı.⁹⁶⁵

(VIII) Kemalettin Sami Paşa (1884-1934)

1884 (H. 1300) yılında Sinop'ta doğdu. Babası Abdurrahman Sami Bey, annesi Mısırlı Prens Abbas Halim Paşa'nın kızı Emine Hanım'dır. 27 Aralık 1902'de girdiği Mühendishane-i Berri Hümayun'u (Topçu Okulu) 9 Haziran 1905'te birincilikle bitirerek teğmen oldu. 1908 yılında Harp Akademisi'ni bitirerek Kurmay Yüzbaşı

⁹⁶⁵ Çoker, 1995, a.g.e., s. 627-630.

oldu. Çeşitli askeri birlikler ve karargahlarda çalıştı, Harp Okulu'nda öğretmen yardımcılığı ve öğretmenlik yaptı. Yarışma sınavını kazanarak 22 Haziran 1912'de Almanya'ya gönderildi. 12 Ekim 1912'de Yanya Kolordusu'na atandı. Balkan Savaşı'nda sağ kolundan yaralanarak çolak kaldı. Çeşitli askeri görevlerde bulunduktan sonra 12 Ekim 1915'te Şehzade Ömer Faruk Efendi'nin öğretmeni olarak Avrupa'ya gitti. Avrupa'dayken Bulgar Ordusu'na Türk İrtibat Subaylığı yaptı. Dönüşte çeşitli görevlerde bulundu. Hicaz'da ikinci defa yaralandı. 5 Aralık 1920'de İstanbul'dan Ankara'ya kaçtı. Önce Ankara Komutanı oldu, daha sonra bu göreve ek olarak Birinci Tümen Komutanı oldu. İkinci İnönü Savaşı'nda üçüncü kez yaralandı. Sakarya Savaşı'ndan sonra komutanlığına getirildiği Dördüncü Kolordu ile Başkomutanlık Meydan Savaşı'na katıldı. İkinci dönemde meclis seçimlerine katılarak Sinop Milletvekili oldu. 16 Ağustos 1924'te Berlin Sefareti'ne atandı. Aynı yıl milletvekilliğinden istifa etti. 30 Ağustos 1926'da Korgeneral oldu. 24 Eylül 1928'de askerlikten emekli oldu. Berlin Büyükelçisi olduğu sırada yapılan bir mide ameliyatı sonunda 15 Nisan 1934'de Almanya'da öldü. Eyüp Sultan'da Onaltı Mart Şehitliği'ne defnedilen Kemalettin Sami Paşa'nın cenazesi 1988 yılında Ankara'daki Devlet Mezarlığı'na taşındı. Evli ve bir çocuk babasıydı.⁹⁶⁶

(IX) Recep Zühtü (Soyak) Bey (1893-1966)

1893 (H. 1309) yılında Manastır'da doğdu. Babası Hasan Basri Efendi, annesi Fatma Hanım'dır. 1911'de Vefa İdadisi'ni bitiren Recep Zühtü Bey, 1912'de Beylerbeyi Yedek Subay Okulu'nu bitirerek Balkan Savaşı'na katıldı. Filorina'da Yunanlılar'a esir düştü. Yirmi gün sonra Selânik üzerinden İstanbul'a kaçıp Gelibolu savaşlarına katıldı. Garbi Trakya Geçici Hükümeti'nde görev aldı. Birinci Dünya Savaşı'nda Sina Cephesi'nde görev aldı. Gazze muharebelerine katılan Recep Zühtü, Yafa civarında yaralandı. Mütarekede terhis edildikten sonra Amasya'da Mustafa Kemal'in heyetine katıldı. Erzurum ve Sivas kongrelerinde katıplık yaptı. Sivas Kongresi sırasında Heyet-Temsiliye tarafından Elazığ Valisi Ali Galip ve Malatya Mutasarrıfı Halil Rahmi ile adamlarını izlemek üzere Malatya'ya gitti. Heyet-i Temsiliye merkezinin Ankara'ya taşınması üzerine Ocak 1920'de Hakimiyet-i Milliye gazetesini Heyet-i Temsiliye'nin yayın organı olarak yayınlamaya başladı. Eylül 1923'e kadar gazetenin imtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü olarak kaldı. Daha sonra matbaacılıkla uğraştı. Meclisin ikinci döneminde ara seçimlere katıldı. 28 Aralık

⁹⁶⁶ Öztürk, **TBMM II. Dönem.....**, s. 695-697.

1924'te yapılan ara seçimde Sinop Milletvekili seçilerek 12 Ocak 1925'te meclise katıldı. Bu dönemde Memurin Muhakemat Komisyonu'nda çalışan Recep Zühtü üçüncü ve dördüncü dönemde Sinop'tan, beşinci dönemde ise Zonguldak'tan milletvekili seçildi. Bekar olan Soyak 1966'de vefat etti.⁹⁶⁷

(X) Refik İsmail (Kakmacı) Bey (1886-1957)

1886'da Edirne'de doğan Refik İsmail Bey, İsmail Bedri Paşa'nın oğludur. İlk ve ortaokulu Kırklareli'de okuduktan sonra yatılı olarak girdiği Galatasaray Sultanisi'ni 1905 yılında pekiyi dereceyle bitirdi. Hukuk Mektebi'ne başladı, ancak ailesinin geçimine yardımcı olma zorunluluğu nedeniyle okulu bitiremeyerek Tasvir-i Efkâr ve Fransızca yayınlanan Doryan gazetelerinde iki yıl çalıştı. Gazeteciliği bıraktıktan sonra başladığı avukatlığa, Balkan ve Dünya Savaşları sırasında askere çağrıldığından ara verdi. Mütarekeden sonra üç ay İaşe Nezareti Nakliyat Müfettişliği yaptı. Bu görevinden istifa ederek avukatlığa döndü. İstanbul'un işgali sırasında Karakol Cemiyeti'nin M.M. grubunda çalıştı. Temmuz 1923'te Bakanlar Kurulu Kararıyla Muhtelif Hakem Mahkemeleri Ajanlığı'na atandı. Şubat 1924'te Beyoğlu Mutemetliği ve İstanbul Baş Mutemet Vekâleti'ne atandı. CHP Bölge Müfettişi iken Nisan 1926'da istifa ederek Kırşehir'de boşalan milletvekilliği için aday oldu ve seçildi. Üçüncü dönemde ise Sinop'tan seçildi.⁹⁶⁸ Sinop Milletvekili olarak adalet komisyonunda ve Yavuz zırhlısı hakkında soruşturma yapan karma komisyonda çalışan⁹⁶⁹ Refik İsmail Bey 12 Ocak 1957'de vefat etti.⁹⁷⁰

(XI) İbrahim Alâattin (Gövsa) Bey (1888-1949)

1888 (H. 1304) yılında Kudüs'te doğan İbrahim Alâattin Bey, Filibelizade Mustafa Asım Bey ile Behice Hanım'ın oğludur. İlköğrenimini İstanbul Kemeraltı, Çengelköy ve Şemsül Maarif okullarında, ortaöğrenimini Vefa ve Trabzon İdadisi'nde tamamladıktan sonra 1910'da İstanbul Hukuk Mektebi'nden mezun oldu. 1909 yılında başladığı memuriyet yaşamında kâtiplik ve kütüphane memurluğu yaptı. Aralık 1911'de açığa alındı. Trabzon Sultanisi Edebiyat öğretmeni iken 1913'te psikoloji ve pedagoji öğrenimi için İsviçre'ye gönderildi. Cenevre Jean

⁹⁶⁷ A.g.e., s. 700-701.

⁹⁶⁸ A.g.e., s. 520-521.

⁹⁶⁹ Öztürk, **TBMM III. Dönem.....**, s. 549.

⁹⁷⁰ A.g.e., s. 520-521.

Jacques Rousseau Enstitüsü'nden pedagoji diploması ve Cenevre Üniversitesi Psikoloji Laboratuvarından takdirname alarak 1915 yılında yurda döndü. 1916'da atandığı İstanbul Erkek Yüksek Öğretmen Okulu'nda müdür yardımcılığı ve müdürlük yaptı. Bu arada kız öğretmen okulunda felsefe derslerine girdi. Haziran 1927'de Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu üyeliğine atanarak Ankara'ya geldi. Bu görevde iken meclisin üçüncü dönem seçimlerine katılarak Sivas Milletvekili seçildi.⁹⁷¹ Dördüncü dönemde Sinop Milletvekili seçildi. Sinop Milletvekili olarak Milli Eğitim Komisyonu'nda çalışan İbrahim Alâattin Bey, değişik yasama yıllarında komisyonun sözcüğünü ya da kâtipliğini üstlendi.⁹⁷² Altıncı ve yedinci dönemde İstanbul'dan milletvekili seçilen Gövsa, Nisan 1935'te Milli Eğitim Bakanlığı Başmüfettişliği'ne atandı. 1941'de İnönü Ansiklopedisi'nin hazırlık çalışmalarına katıldı ve genel sekreterliğini yürüttü. Dil Encümeni Üyeliği ile Türkiye Zirai Donatım Kurumu ve Ziraat Bankası'nda yönetim kurulu üyeliği yapan Gövsa, eğitim çalışmaları yanında şair ve yazar kişiliyle tanınır. Çeşitli edebi akımlarda eser veren Gövsa, şiirleri yanında biyografi ve ansiklopedi çalışmalarıyla bilinir. Ocak 1943'te emekli olan Gövsa 29 Ekim 1949'da Ankara'da öldü. Evli ve iki çocuk babasıydı.⁹⁷³

(XII) Ömer Hulusi (Oruçoğlu) Bey (1894-1955)

1894 yılında (H. 1310) Sinop Boyabat'ta doğdu. Oruçzade Osman Nuri Efendi ile Sıdıka Hanım'ın oğludur. İlk ve ortaöğrenimini tamamladıktan sonra İstanbul Darülfünunu İlahiyat Şubesi'ne girdi. Son sınıf öğrencisiyken askere alınarak Birinci Dünya Savaşı'na katıldı. Kurtuluş Savaşı'nda sağlık durumunun elvermemesi nedeniyle cephe gerisinde görevlendirildi. Savaştan sonra memleketine dönerek tarım ve ticaretle uğraştı. Politikaya atılarak altı yıl İl Genel Meclisi Üyeliği, dört yıl Daimi Encümen Üyeliği yaptı. Dördüncü dönemde Sinop Milletvekili olarak meclise girdi. Sayıştay, Tarım ve Gümrük Tekel komisyonlarında çalıştı. Beşinci, altıncı ve yedinci dönemlerde de Sinop Milletvekili olarak mecliste bulundu. Milletvekilliği sona erince memleketine dönerek tarımla uğraştı. Evli ve dört çocuk babası olan Ömer Hulusi Oruçoğlu 23 Eylül 1955'te vefat etti.⁹⁷⁴

⁹⁷¹ Öztürk, **TBMM III. Dönem.....**, s. 559-560.

⁹⁷² Çoker, 1996, a.g.e., s. 517.

⁹⁷³ Öztürk, **TBMM III. Dönem.....**, s. 559-560.

⁹⁷⁴ Çoker, 1996, a.g.e., s. 518-519.

(XIII) Cevdet Kerim İncedayı (1893-1951)

1893 yılında (H. 1309) Sinop'ta doğdu. Babası Abdülkerim Bey, annesi Hafize Ayşe Hanım'dır. 1911'de girdiği Harbiye Mektebi'ni 1914 yılında teğmen olarak bitirdi. Birinci Dünya Savaşı'ndaki başarılı hizmetlerinden sonra 1918 yılında Erkân-ı Harbiye Mektebi'ni kazanarak 1921 yılında Kurmay Yüzbaşı olarak mezun oldu. Kurtuluş Savaşı'na katılan İncedayı, 5 Ağustos 1927'de mâlûlen emekliye ayrıldı. CHF 12. Mıntıka Müfettişliği, Türk Maarif Cemiyeti İstanbul Bölge Temsilciliği, CHF İstanbul İl Başkanlığı ve Fırka Umumi İdare Heyeti Üyeliği yaptıktan sonra beşinci dönemde Sinop milletvekili olarak meclise girdi. Altıncı, yedinci, sekizinci ve dokuzuncu dönemde de Sinop Milletvekili olan İncedayı, İkinci Refik Saydam Hükümeti'nde Ulaştırma, Recep Peker Hükümeti'nde Bayındırlık Bakanlığı yaptı. 29 Mayıs 1951'de İstanbul'da öldü.⁹⁷⁵ İncedayı'nın, Türk Kurtuluş Savaşı'nı anlattığı bir de kitabı vardır.⁹⁷⁶

(XIV) Mehmet Galip Hakkı Üstün (1873-1938)

1873 (H. 1291) yılında İstanbul'da doğan Dr. Mehmet Galip Üstün, İsmail Hakkı Bey ile Saliha Atiye Hanım'ın⁹⁷⁷ oğludur. 1898 yılında Tıbbiye-i Mülkiye'yi bitiren Mehmet Galip, muallim muavinliği ve muallimlik yanı sıra çeşitli kuruluşlarda doktorluk ve müfettişlik yaptı. 1917'de görevine son verilen Mehmet Galip, 1920'de çalışmasına izin verilmesine rağmen önerilen memuriyetleri kabul etmeyerek 1928 yılında emekli oldu. Topkapı Fukaraperver Müessesesi'ni kurarak burada müdürlük ve doktorluk yapan Mehmet Galip, Şehir Meclisi Daimi Encümen Üyesi iken 1935 seçimlerinde Sinop Milletvekili olarak meclise girdi. Milletvekili iken 12 Ocak 1938'de Ankara'da ölen Üstün, iki çocuk babasıydı.⁹⁷⁸ Üstün, Fransızca, Arapça ve Farsça bilmekteydi.⁹⁷⁹

⁹⁷⁵ Güneş, TBMM V. Dönem....., s. 663-665.

⁹⁷⁶ Bkz. Cevdet Kerim İncedayı, **İstiklâl Harbi (Garp Cephesi)**, (Hazırlayan: Muhammet Safi), Yapı Kredi Yayınları: 2463, İstanbul, 2007.

⁹⁷⁷ T.B.M.M. Azasının Tercümei Hal Kağıdı Örneği'nde ana adı olarak Saliha Atiye yazılıdır. İhsan Güneş'in eserinde ise (A.g.e., s. 666) ana adı Atiye Şadiye olarak geçmektedir.

⁹⁷⁸ Güneş, TBMM V. Dönem....., a.g.e., s. 666-667.

⁹⁷⁹ T.B.M.M. Azasının Tercümei Hal Kağıdı Örneği, Galip Hakkı Üstün, TBMM arşivi.

1936 yılında, Dr. Galip Hakkı Üstün'ün, Sinop'un tarihi ve ekonomik durumu ile ilgili bir eser yazmaya başladığı haber verildi.⁹⁸⁰ Ancak eserini bitiremeden vefat etti.

(XV) Hüsamettin Okan (1881-1940)

1881 (H. 1297) yılında İstanbul'da doğdu.⁹⁸¹ Ahmet Bey ve Ülfet Hanım'ın oğlu olan Hüsamettin Okan, İsmet İnönü'nün teyzesinin oğludur. Askeri Tıbbiye Mektebi'ni 1904 yılında Eczacı Mülâzımı olarak bitiren Okan, Hicaz'da ve Kuleli Hastanesi'nde çalıştıktan sonra Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarına katıldı. Mütarekede Diş Tebabeti Mektebi'ni bitiren Okan, Kurtuluş Savaşı'na katıldı. Savaştan sonra Ankara Askeri Diş Müessesesi Müdürlüğü'ne atandı. 1931'de kaymakam rütbesiyle emekli olan Okan, beşinci dönemde Sinop Milletvekili seçildi. Bu dönemde Sıhhat ve İctimai Muavenet Encümeni Daimi Üyesi olan Okan, altıncı dönemde Zonguldak Milletvekili oldu. Evli ve iki çocuk babası olan Hüsamettin Okan 24 Şubat 1940'ta öldü.⁹⁸²

(XVI) İsmail Hakkı Veral (1888-1957)

1888 (H. 1304) yılında Edirne'de doğan İsmail Hakkı Veral, Lozan Üniversitesi Ticaret ve Bankacılık Fakültesi'ni bitirdi. Maliye ve Dahiliye Nezaretlerinde çeşitli görevler aldıktan sonra 1916-1917 yıllarında İstanbul Ticaret Mektebi Âlisi Müdür Muavini olarak çalıştı. 1924 yılında Ziraat Bankası adına Felemenk Bankası'nda staj yaptı. Ziraat Bankası'nda çeşitli görevlerde bulunduktan sonra 9 Ağustos 1934'te İktisat Vekâleti İç Ticaret Umum Müdürlüğü'ne getirildi. 1 Ekim 1935'e kadar süren bu görevden sonra İzmir Üzüm Kurumu Müdürlüğü'ne atandı. Bu görevi sırasında, 1938'de Mehmet Galip Üstün'ün ölümü üzerine boşalan Sinop Milletvekilliği'ne seçildi. Evli ve üç çocuk babası İsmail Hakkı Veral, onuncu dönemde Kütahya Milletvekili seçildi.⁹⁸³

⁹⁸⁰ **Dıranaz**, 31 Mart 1936, Sayı: 3.

⁹⁸¹ T.B.M.M. Azasının Tercümeihal Kağıdı Örneği'nde İstanbul doğumlu olduğunu beyan eden Hüsamettin Okan, İhsan Güneş'e göre (a.g.e., s. 669) İzmir Bergama doğumludur.

⁹⁸² A.g.e., s. 669-670.

⁹⁸³ A.g.e., s. 671-672.

(XVII) Cemal Aliş (1906-1977)

1906'da Bartın'da doğan Cemal Aliş, ilk ve orta tahsilini Bartın'da yaptı. Bartın İdadisi'nin sekizinci sınıfına kadar okuyan Aliş, tahsiline özel olarak devam etti, Fransızca öğrendi. Ticarete atılarak "*Bartın*" gazetesini kurdu. Kurduğu kitabevini 1939'da kardeşine devretti. 1926'da CHP'ye giren Aliş, Türkocağı ve Halkevi Başkanlığı'ndan sonra Belediye Başkanı oldu. Evli ve çocuksuz olan Aliş 1977'de vefat etti.⁹⁸⁴

(XVIII) Dr. Bahattin Kökdemir (1892-?)

1892'de Sinop Gerze'de doğdu. 1914'de İstanbul Tıp Fakültesi askeri kısmını bitirerek tabip yüzbaşı rütbesiyle Kafkas ve Çanakkale cephelerinde görev yaptı. Savaşın bitmesi üzerine okul masraflarını ödeyerek askerlikten ayrıldı. Milli Mücadele'de Gerze Hükümet Tabipliği yaptı. Daha sonra Ayancık, Safranbolu ve Üsküdar Hükümet Tabipliği yaptı. Sağlık Bakanlığı'nda görev yapan Kökdemir, bakanlık tarafından ABD'ye gönderilerek halk sağlığı ihtisası yaptı.⁹⁸⁵

(XIX) İsmail Habib Sevük (1892-1954)

1892'de Edremit'te doğdu. İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Öğretmenlik ve yazarlık yaptı. 1954'de vefat etti.⁹⁸⁶

(XX) Cemil Atay (1892-1969)

1892'de Kastamonu'nun Devrekâni İlçesi Çayırıcık Köyü'nde doğan Cemil Atay, Kastamonu Lisesi ve Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Bir süre emniyet teşkilatında çalıştıktan sonra yurdun değişik yerlerinde savcılık ve hakimlik yaptı. TBMM'nin 6. ve 7. döneminde Sinop Milletvekili olarak görev yaptı. 1969'da vefat etti.⁹⁸⁷

⁹⁸⁴ T.B.M.M. Azasının Tercümei Hal Kağıdı Örneği, Cemal Aliş, TBMM arşivi.

⁹⁸⁵ T.B.M.M. Azasının Tercümei Hal Kağıdı Örneği, Bahattin Kökdemir, TBMM arşivi.

⁹⁸⁶ TBMM'deki Hal Tercümesinde matbu sorulara cevap vermiş, özgeçmişini yazmamıştır (T.B.M.M. Azasının Tercümei Hal Kağıdı Örneği, İsmail Habib Sevük, TBMM arşivi).

⁹⁸⁷ T.B.M.M. Azasının Tercümei Hal Kağıdı Örneği, Cemil Atay, TBMM arşivi.

(XXI) Lütfi Aksoy (1894-1953)

1894 Serfice doğumlu olan Lütfü Aksoy Hukuk Fakültesi'ni 3. sınıftan terk etti. İstanbul Vali ve Belediye Başkan yardımcılığı yapan Aksoy evli ve dört çocuk babasıydı. 1953'de vefat etti.⁹⁸⁸

(XXII) Mehmet Suphi Batur (1904-1992)

1904 Sinop doğumlu olan Mehmet Suphi Batur, üniversite mezunu olup Fransızca bilmekteydi. Evli ve bir çocuklu olan Batur, seçilmeden önce kaymakamlık yaptı. 1992'de vefat etti.⁹⁸⁹

(XXIII) Mustafa Enver Kök (1905-1978)

1905 yılında İstanbul'da doğdu. Yüksek Orman Mektebi'nden mezun olduktan sonra Bayramiç'te orman fen memuru olarak memuriyete başladı. 1927'de Orman Mektebi'nde müderris muavini oldu. İstanbul Orman Müfettişliği'nde çalıştı. Kars ve Eskişehir'de Orman Müdürlüğü yaptıktan sonra istifa ederek Zingal Orman İşletme Müdürlüğü'ne⁹⁹⁰ geçti. 1946-1950 arasında Sinop Milletvekili oldu. 1951-1952'de Bolu Orman Mektebi'nde muallimlik yaptıktan sonra kendi isteğiyle emekli oldu. 1960'de Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nden temsilci olarak Temsilciler Meclisi'ne seçildi.⁹⁹¹

(XXIV) Nuri Sertoğlu (1903-?)

1903 Boyabat doğumlu Nuri Sertoğlu, 1922'de Sinop Muallim Mektebi'ni bitirdikten sonra 1931'e kadar Boyabat'ta öğretmenlik yaptı. 1931-1936 yıllarında Çorum'da ilköğretim müfettişliği, 1937-1950 yıllarında Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı'nda muhtelif görevlerde bulundu. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ni bitiren ve Almanca bilen Sertoğlu evli ve iki çocuklu.⁹⁹²

⁹⁸⁸ TBMM'deki Hal Tercümesinde matbu sorulara cevap vermiş, özgeçmişini yazmamıştır (T.B.M.M. Azasının Tercümei Hal Kağıdı Örneği, Lütfi Aksoy, TBMM arşivi).

⁹⁸⁹ TBMM'deki Hal Tercümesinde matbu sorulara cevap vermiş, özgeçmişini yazmamıştır (T.B.M.M. Azasının Tercümei Hal Kağıdı Örneği, M. Suphi Batur, TBMM arşivi).

⁹⁹⁰ Sinop Ayancık'ta o tarihlerde bir Belçika firmasının işletilen özel orman işletmesi.

⁹⁹¹ T.B.M.M. Arşivi (T.B.M.M. Azasının Tercümei Hal Kağıdı Örneği değildir).

⁹⁹² T.B.M.M. Azasının Tercümei Hal Kağıdı Örneği, Nuri Sertoğlu, TBMM arşivi.

(XXV) Ali Server Somuncuoğlu (1912-?)

1912'de Üsküp'te doğan Ali Server Somuncuoğlu, İstanbul Erkek Lisesi'ni ve İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1935 yılına kadar memurluk yapan Somuncuoğlu, daha sonra avukatlık yaptı ve ticaretle uğraştı. Evli ve iki çocuklukuydu.⁹⁹³

(XXVI) Dr. Ali Şükrü Şavlı (1892-?)

1892'de Sinop'ta doğan Ali Şükrü Şavlı, 1914'de İstanbul Tıp Fakültesi'ni bitirdi. Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale, Galiçya ve Arabistan'da bulundu. Berlin'de çocuk hastalıkları ihtisası yaptı. Çeşitli hastanelerde görev yaptı. Evli ve bir çocuklukuydu.⁹⁹⁴

(XXVII) Dr. Muhit Tümerkan (1906-1977)

Hukuk ve İlahiyat profesörü ve eski milletvekili olan Hasan Fehmi Bey'in oğlu olan Muhit Tümerkan, 1906'da Ayancık'ta doğdu. İlk ve orta tahsilini Galatasaray, Nişantaşı ve Kabataş Sutanilerinde tamamlayan Tümerkan, İstanbul Tıp Fakültesi'ni bitirdi. İç hastalıkları ihtisası yaptı. Çeşitli askeri ve sivil hastanelerde görev yapan Tümerkan, Sağlık Bakanlığı'nda idari görevlerde bulundu.⁹⁹⁵

(XXVIII) Ahmet Muhtar Acar (1901-?)

1901'de Bursa'da doğan Muhtar Acar Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Bursa'da muhtelif okullarda öğretmenlik yapan Acar, çeşitli kurumlardaki memuriyetinden sonra bulunduğu Sinop Valiliği'nden kendi isteğiyle emekli oldu.⁹⁹⁶

⁹⁹³ T.B.M.M. Azasının Tercümei Hal Kağıdı Örneği, Server Somuncuoğlu, TBMM arşivi.

⁹⁹⁴ T.B.M.M. Azasının Tercümei Hal Kağıdı Örneği, Ali Şükrü Şavlı, TBMM arşivi.

⁹⁹⁵ T.B.M.M. Azasının Tercümei Hal Kağıdı Örneği, Muhit Tümerkan, TBMM arşivi.

⁹⁹⁶ T.B.M.M. Azasının Tercümei Hal Kağıdı Örneği, Muhtar Acar, TBMM arşivi. Ayrıca bkz. s. 52.

4.3. Sinop'ta Devrimler ve Devlet Adamlarının Ziyaretleri

4.3.1. Mustafa Kemal'in Sinop'u Ziyareti ve Harf Devrimi

1928 yılındaki alfabe değişikliğinde Sinop'un özel bir yeri bulunmaktadır. 1928 yılının yaz aylarında yeni alfabe kullanımına ilişkin çalışmalar hız kazandı. Haziran ve Temmuz aylarındaki toplantılarda alfabe değişikliği ile ilgili konular görüşüldü. 9 Eylül 1928'de CHF'nin açtığı "*Halk Dershaneleri*"nde yeni harfler öğretilmeye başladı. Türk ulusunun yeni harfler karşısındaki tavrını öğrenmek ve yeni harflerin öğrenimini denetlemek isteyen Mustafa Kemal yurt gezilerine çıktı. Bu konuyla ilgili ilk gezisini 23 Ağustos 1928'de Tekirdağ'a yaptı. Kuzey gezisi olarak da adlandırılan ikinci gezisine ise 15 Eylül 1928'de deniz yoluyla geldiği Sinop'tan başladı.⁹⁹⁷ Sinop Gazetesi, bugünü "*Sinop tarihinde sonsuza kadar altın harflerle yazılacak değerli birgün*" olarak duyurdu.⁹⁹⁸

Mustafa Kemal'in 28 Eylül 1915'de Sinop'a gelişi Sinop Gazetesinde ayrıntılı olarak anlatıldı. Limana giren İzmir vapurundan, beraberinde bir grup milletvekilinin de olduğu bir motorla karaya çıktı. Vali başkanlığında bir heyet tarafından karşılanan (Ek 54) Mustafa Kemal'e bir kız öğrenci buket sundu. Halkı selamlayan Mustafa Kemal Hükümet Konağı'na yürürken Vali'den bilgi aldı (Ek 55), yeni harflerle yazılmış tabelaları inceledi. Hükümet Konağı'nda bir süre dinlendikten sonra halkın ve öğrencilerin yatı mektebinde toplanmasını istedi. Yatı mektebi bahçesinde kara tahta başına geçerek okuma yazması olmayan Arabacı Bekir Ağa'ya yeni harfler hakkında bilgi verdi, adını yazmasını öğretti. Bahçede üç saat kadar halka yeni harfler hakkında konuştuktan ve alıştırtma yaptıktan sonra CHF binasına yürürken yol boyunca dükkânlara ve kahvelere giren Mustafa Kemal halkla ve esnafla sohbet etti. Partiden ayrılıp saat 18.00'de parka giden Mustafa Kemal, saat 22.00'ye kadar parkta halkla sohbet etti. 22.00'de vapura geçen Mustafa Kemal geceyi vapurda geçirdi. Halk sabaha kadar parkta kalarak sevgi gösterilerinde bulundu. Sabah 08.00'de hareket eden İzmir vapuru alkışlar ve havai fişeklerle uğurlandı.⁹⁹⁹ 16 Eylül 1928 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde, Mustafa Kemal'in ziyareti sırasında Sinop Gazetesinde yuvarlanarak verilen saatler dakikalarıyla birlikte verildi. Ayrıca Mustafa Kemal'in Meydankapı'da Hüsnü Efendi'nin kıraathanesine oturarak kahve içtiği,

⁹⁹⁷ Servet Yerli, **Harf Devrimi ve Sinop**, Sinop İl Basımevi, Sinop, 1973, s. 19-23.

⁹⁹⁸ **Sinop**, 17 Eylül 1928.

⁹⁹⁹ A.g.y., Özcanoğlu, a.g.e., s. 5-13.

postanenin yeni harflerle yazılmış levhasındaki bir yanlışın düzeltilmesini istediği bilgisi de yer almaktadır.¹⁰⁰⁰

28 Eylül 1962'de "Sinop Halk Eğitim Başkanlığı" tarafından "Atatürk Sinopta" adlı bir dergi yayınlandı (Ek 56). "Her sene 15 Eylülde çıkar-edebî¹⁰⁰¹ kültürel dergi" ibaresiyle yayınlanan dergi, Samsun Yüceer Matbası'nda basıldı. Derginin arka kapağında, "Sinop Atatürk Haftası organı olarak hediye mahiyetinde" bastırıldığı bilgisi yer aldı. Dergide, Mustafa Kemal'in Sinop'u ziyaretine yönelik anılara ve şiirlere yer verildi.

Mehmet Şakir Ülkütaşır, Mustafa Kemal'in Samsun'a gelişini ve ziyareti sırasında gördüklerini şu sözlerle anlattı:

".....

Fihakika 4-5 saat kadar sonra Limanda Funda eden (İZMİR) bize bu büyük ve pek sevgili konuğumuzu getirmişti.

Köylü, kasabalı binlerce halk parkı, yalı boyunu doldurmuştu. Bütün göğüslerin bir sabırsızlık heyecanı ile kabarıp indiği hissediliyordu. Herkes onu bekliyor, kalpler onun için çarpıyordu. Bu sırada (İZMİR)in çaldığı tiz ve fasıllı düdüklerde sanki bu helecanın bir yankısı gibi idi.

Yarım saat sonra karaya ayak basan BÜYÜK ÖĞRETMEN ATATÜRK, Altın gibi sarı saçlı başlarıyla halkı selamlıyor, saf bir sema gibi duru mavi gözleriyle etraflarında kaynaşanlara bakarak hatır soruyordu. Her taraftan kopan alkış tufanı, her ağızdan yükselen: (Safa geldin; Yaşa, Sağol) sesleri arasında, Elifiye şalvarları ve elvan peçeleriyle dikkati çeken yanımdaki ihtiyar köylü kadınların (Sefa geldin oğul, Tansı sana uzun ömürler vere, tuttuğunu başarasan) diye bağışmaları zaten heyecandan dolmuş olan gözlerimizi o anda yaşatmaya kâfi gelmişti.

Belediye caddesini ve o sıradaki bütün evlerin balkon ve pencerelerini, kale bedenlerini dolduran halkın bu coşkun tezahürleri arasında Hükümet konağını şerefliendiren BÜYÜK ÖĞRETMEN, bir müddet vilâyet makamında istirahat ettikten sonra, (Yatı mektebi)ni teşrif buyurdular. Emirleri üzerine mektebin bahçesine siyah bir yazı tahtası kondu. Tarihi ders başlamıştı... Bahçe içinde bu yazı tahtasına yarım bir daire içinde cephe almış olan yüzlerce halk, BÜYÜK ÖĞRETMENİN vakur bir eda ile anlattığı (Yeni Türk Alfabesi)ni öğreniyor. Evet, onun bu yepyeni ve Kültürel eserini yine onun ağzından dinlemek saadetini tadıyordu. İşte BÜYÜK ÖĞRETMENİMİZ ATATÜRK GÜLHANE PARKI NUTKUNDAN sonra, Halk için başladıkları alfabe dersinin ilkini, 15-Eylül-1918'de, Sinop'ta ve bu mektebin bahçesinde vermişlerdi.

BÜYÜK ÖĞRETMEN, ilk önce Türkçe'deki (A, E, İ, I, O, Ö, U, Ü) vokallerinin fonetik bakımından rollerini anlattı. Bir kırağat parçası okudu. Arkasından herkesi okuttu ve yazdırdı. İlk imtihan, Kültür ve ortaokul

¹⁰⁰⁰ Özcanoğlu, a.g.e., s. 41.

¹⁰⁰¹ Dergide "Ebedî" yazmaktadır. Dizgi hatası olmalıdır.

direktörlerinden başlamıştı. Halktan, Öğretmenlerden ve devlet memurlarından orada bulunanların birçoğları sıra ile hep bu imtihanı geçirdiler.

Dersi dinleyenler arasında biri, ön sıraya geçmiş ve tam büyük ÖĞRETMENİN karşılarında yer almıştı. Ben imtihanı çoktan ve muvaffakiyetle vermiş olduğum için, BÜYÜK ÖĞRETMENİMİZİ derin bir hayrani içinde tetkike, onun öğretiliş usullerindeki inceliği zihnen tetkike dalmıştım. Bu sırada, bir bayanın imithanı bitmişti ki, BÜYÜK ÖĞRETMEN:

- Sen gel bakayım

diyerek o ön sırada ve tam karşılarında durmakta olan adamı yazı tahtasının başına çağırdı. Atatürk sordu:

- Adın ne?

- Bekir, Paşam.

- Ne iş yaparsın?

- Arabacıyım, Paşam.

- Okuman, yazman var mı?

- Yok paşam, senden öğrenmeye geldim.

Elli yaşlarında kadar olan bu adam, Sinop'un, herkesce bilinen arabacı Bekir Ağa'sı idi, ve fiilhakika ne okur, ne de yazardı. Bunun üzerine BÜYÜK ÖĞRETMEN, yazı tahtasına bir (A) yazdı. Bunu, birkaç kelime örneği ile Bekir Ağa'ya tekrarlattı. Bundan sonra (O, Ö, U, Ü) vokallerini ayrı ayrı yazdı ve yine ona tekrarlattı. Büyük bir sevinç içinde (A, O, Ö, U, Ü)leri tekrarlayan Bekir Ağa, ne şayanı harekettir ki, bu harfleri pek kısa bir zaman içinde yanlışsızca yazmağa muvaffak olmuştu. Bekir Ağa'nın bu muvaffakiyetinin sırrı, bence Atatürk'ün yüksek dehasında aramak lazımdır.

Bundan sonra ATATÜRK, Bekir Ağaya bir de (t) harfini belirtti. Bekir Ağa esasen (A) ve (O) harflerini öğrenmiş olduğundan yazı tahtasına (AT) ve (Ot) kelimelerini eksiksizce yazdı. İşte en BÜYÜK ÖĞRETMENİMİZ ATATÜRK, Sinop'ta verdiği derste, elli yaşlarına kadar cahil kalmış olan bir yurttaşta da, yarım saat gibi kısa bir zaman içinde yeni TÜRK ALFABESİNİN esaslarını öğretmişlerdir.

Bizzat ağızlarından dinlemiştik, yine şimdi pek iyi anlıyorum ki, ATATÜRK'ün inkılâbı, Ulu Önderin zihinlerinde eskiden beri hesaplı bir şekilde işlenmiş ve bugün birer birer tatbik sahasına konulmuş olan eşsiz bir inkılâptır.

.....¹⁰⁰²

Mustafa Kemal'i bir açık alanda, karatahta başında yeni harfleri öğretirken gösteren meşhur bir fotoğraf vardır (Ek 57). Bu fotoğrafın 15 Eylül 1928'de Sinop'ta çekildiği özellikle Sinop'ta yaygın bir kanıdır. Bu fotoğrafın bir rölyefi de Sinop Valiliği'nce 1973 yılında yaptırılarak Cumhuriyet'in 50. yılı törenlerinde açılışı yapıldı.¹⁰⁰³ Ancak, 1973 yılında Sinop Valisi İsmail Dokuzoğlu'nun isteği üzerine "Harf Devrimi ve Sinop" adlı bir kitapçık hazırlayan Müze Asistanı Servet Yerli, değişik yayınlarda Atatürk'ü karatahta başında gösteren bu fotoğrafın altında, "Sivas" ya da "Kayseri" yazdığını görünce, konuyu aydınlatması için Türk Tarih

¹⁰⁰² M. Şakir Ülkütaşır, "Harf İnkılâbımıza Ait Bir Hatıra: Büyük Öğretmen Atatürk Halk İçin Başladıkları Alfabe Dersinin Birincisini Sinop'ta Vermişlerdir", **Atatürk Sinopta**, Sayı: 1, 15 Eylül 1962, s. 2-3.

¹⁰⁰³ Yerli, a.g.e., s. 52-53.

Kurumu'ndan yardım istedi. Servet Yerli'nin 13 Kasım 1972 tarihli mektubuna Prof. Dr. Afet İnan tarafından verilen 7 Aralık 1972 tarihli yanıtta, bu fotoğrafın Sivas'ta çekildiği belirtildi.¹⁰⁰⁴

Mustafa Kemal'in Sinop'u ziyareti sırasında anlatılan anekdotlardan biri de kahve içmek üzere girdiği kiraathanenin kapısında, kendini fark etmeden heyecanla zar atan İskete Mehmet'le konuşmasıdır. Kiraathanenin kapısında, hararetle bir biçimde tavla oynayan İskete Mehmet'in yanına yaklaşan Mustafa Kemal ne yaptıklarını sordu. Kendilerini oyuna kaptıran ve çevredekilerin uyarısına aldırmayan oyuncularla sohbet eden Mustafa Kemal, oyuncuların işsiz olduklarını duyunca üzüldü. Mehmet konuştuğu kişinin Mustafa Kemal olduğunu öğrenince oyunu bırakıp anlattıklarını dinledi. Mustafa Kemal ayrılırken işsiz olan Mehmet iş istedi. Oynadıkları oyunun hesap oyunu olduğunu görünce Valiyi çağırıp Mehmet'in hesap işinden anladığını söyleyerek uygun bir muhasebe işi verilmesini istedi. Mehmet, muhasebe müdürlüğünde işe başlayarak buradan emekli oldu.¹⁰⁰⁵

4.3.2. Devrimlerin Sinop'taki Yansımaları

Yeni harflerin kabulü aşamasında Mustafa Kemal'i ağırlayan Sinop'ta harf devrimi Sinop Gazetesi tarafından ağustos ayından itibaren hakla duyuruldu (Ek 58). “*Yeni Harflerimiz*”,¹⁰⁰⁶ “*Vatandaş! Yeni Harflerimizle Okuyup Yazmak için Gece ve Gündüz Çalış*”¹⁰⁰⁷ gibi sloganlar ve başlıklar ile bazı fotoğraf altı yazıları Ağustos'tan itibaren yeni harflerle yazılmaya başladı.

1928'deki harf değişikliği ve 1930'larda dilin sadeleşmesi ile ilgili olarak yerel basında pek çok yazı çıktı. Bunlardan biri de Dilaver Can'ın “*Dil ve İnkılâp*” başlıklı yazısıdır. Bu yazısında Öğretmen Can, inkılâpları şu sözlerde değerlendirdi:

“.....
Bir inkılâp geçiriyoruz ki içinde Türk varlığı yeniden yuğrulup hamur haline geliyor, yeniden kalıplanıyor, yeniden bize malediliyor. İnkılâbın büyük önderi bizi medeniyetin birçok merhalelerinden geçirdi. En ileri uluslarlar baş

¹⁰⁰⁴ A.g.e., s. 49-50.

¹⁰⁰⁵ Özcanoğlu, a.g.e., s. 58.

¹⁰⁰⁶ **Sinop**, 27 Ağustos 1928.

¹⁰⁰⁷ **Sinop**, 13 Eylül 1928.

başa geldik. Bugün de o büyük kafa, her şeyimiz gibi bozulan Türk dilini düzeltmek, ayıklamak işle meşgul.....”¹⁰⁰⁸

M. Tevfik, 1934’de yazdığı bir yazıda, Cumhuriyet’in onuncu yılı ile onbirinci yılı arasındaki kazanımları özetledi:

“.....

Avrupanın en başta bulunan ilim müesseselerinden farksız olarak İstanbulda bir üniversite vücude getirilmiş ve bu suretle Türk gençliğinin bilginin son basamağına basacak seviyeye çıkarılması temin edilmiştir.

Şümendüferlerimiz adalar denizinden kafkaslara, Karadenizden Akdenize dayanmış vatanın müdafaa noktasından ve iktisadi kalkınma bakımından en mühim ihtiyaçta haledilmiştir.

Yine bir sene içersinden şeker fabrikalarımız bize yetecek kadar şeker istihsalâtına başlamış, yeniden Kayseride, Nazillide ve Ulukışlada kurulan mensucat fabrikaları ile de pamuklu mensucat ihtiyacımızı kendimiz dokuyarak ecnebi diyarlardan gelen çürük çarık şeylerden kurtulmak gibi en büyük bir emelimiz de tahakkuk etmiştir.

Durmadan yürüyen inkılâbın büyük işleri meyanında İzmitte kurulan kağıt fabrikası, İstanbulda yapılmakta olan cam fabrikası, Zonkuldakta inşası bitmek üzere olan yarım kok ve benzin fabrikası ve bunlara benzer daha birçok fabrikaların vücude getirilmesiyle memleketimizin iktisadi bünyesinde geniş bir refah hazineleri açılmak üzredir.

On bir seneden beri Cumhuriyetimizin bize bahş eylediği eserleri sayılamayacak kadar çoktur.”¹⁰⁰⁹

Sinop Gazetesi, 21 Eylül 1934’de kabul edilen Soyadı Kanunu sonrasında vatandaşların soyadı alması konusunda özendirici yayınlar yaptı. Soyadı alanlar ve aldıkları soyadları 13 Aralık 1934’den itibaren gazetede yayınlanmaya başladı. 21 Şubat 1935 tarihli gazetede yayınlanan bir haberde, vilâyet merkezinde hemen hemen soyadı almayan kalmadığı belirtildi.¹⁰¹⁰ 2 Temmuz 1936’da soyadı alma süresi biteceğinden “*Vatandaş Soyadı Alınız*” başlıklı bir broşür yayınlanarak dağıtıldı.¹⁰¹¹

Ekim 1934’de kadınların kılık kıyafeti konusu ele alındı:

“Sinop Halk evi Reisliğinden

Hanımlarımızın dış kıyafetlerine en uygunu ve en yakışır olan mantonun Türkiyenin her tarafından milli bir örtü olarak benimsendiği ve memleketimiz kadınlarının dahi en çok bunu giymekte olduklarını sevinçle görmekte olan Evimiz bundan sonra Halkevi salonunda verilecek temsillere

¹⁰⁰⁸ Dilaver Can, “Dil ve İnkılâp”, **Dıranaz**, 1 Eylül 1936, s. 9-10.

¹⁰⁰⁹ **Sinop**, 29 Teşrinievvel 1934.

¹⁰¹⁰ **Sinop**, 21 Şubat 1935.

¹⁰¹¹ **Dıranaz**, 30 Haziran 1936, s. 16.

gelecek olanlarla diğer toplantılarda bulunacak hanımlarımızın manto giyerek kelmeleri idare heyetinin 23/11/934 tarihli kararı iktizasındandır.”¹⁰¹²

“Uray Başkanlığından:

Hiç bir zaman Türk kadınının milli kisvesi olmıyan ve yabancı adetlerden alınmış olan çarşaf ve peştamal gibi örtülerin daha ziyade devamı Türk kadınlığının nezahatini medeni gidişini bozacağı gibi harica karşı da pek fena tesir bırakacağından önümüzdeki Cumhuriyet bayramından itibaren Sinop şehrindeki bütün çarşafların ve münasebetsiz örtülerin kaldırılmasına ve yerine her medeni milletlerde ve şehirlerde olduğu gibi manto giyilmesine ve manto tedarik edemeyecek kadar fakir ve zaruret içinde olduğu belediye zabıta tahkikatile sabit olacak ve miktarı pek mahdut olan bu kadınların mantolarını tedarik için Cumhuriyet bayramından itibaren iki ay muhlet verilmesine 1/10/1935 gününde fevkalalde toplanan belediye meclisince ittfakla karar verildiği ilân olunur.”¹⁰¹³

4.3.3. Devlet Adamlarının Sinop’u Ziyaretleri

Mustafa Kemal’in 15 Eylül 1928’deki ziyareti Sinop’a yapılan en önemli ziyarettir. Mustafa Kemal’in yanı sıra, İsmet İnönü, Celâl Bayar, bazı bakanlar ve milletvekilleri zaman zaman Sinop’u ziyaret etti. Bu ziyaretler Sinop Gazetesi’nde yer aldı.

1934’de Türkiye’yi ziyaret eden İran Şahı Rıza Pehlevi, Mustafa Kemal ile birlikte Ege vapuru ile Trabzon’a giderken vapur Sinop limanında bir tur atarak yola devam etti.¹⁰¹⁴

İnönü, Sinop ziyaretlerinden birini Ağustos 1934’de yaptı. Başvekil İsmet Paşa ve İktisat Vekili Celâl Bey, Gülcemal vapuru ile Ayancık üzerinden 16 Ağustos’ta Sinop’a geldi. Başvekil ve İktisat Vekili, geceyi limana akşam 21.30’da giren vapurda geçirdikten sonra ertesi sabah karaya çıktılar (Ek 59).¹⁰¹⁵ İsmet Paşa, Celâl Bey, Fahrettin Paşa ve milletvekilleri sabah saat 9.00’da motorla karaya çıktılar. Halkı selamlayıp ziyaretleri tamamlayan heyet 11.00’de motorla Gülcemal vapuruna geçerek Sinop’tan ayrıldı.¹⁰¹⁶

¹⁰¹² Sinop, 29 Teşrinisani 1934.

¹⁰¹³ A.g.y.

¹⁰¹⁴ Sinop, 5 Temmuz 1934.

¹⁰¹⁵ Sinop, 16 Ağustos 1934.

¹⁰¹⁶ Sinop, 23 Ağustos 1934.

İnönü'nün tespit edebildiğim bir Sinop ziyareti de 1949'da oldu. Yurt gezisine çıkan İnönü, 21 Nisan 1949 perşembe günü akşamı karayolu ile Sinop'a geldi. 23 Nisan'da ayrıldı.¹⁰¹⁷

¹⁰¹⁷ **Sinop**, 27 Nisan 1949.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SİNOP CEZAEVİ

Karadan ulaşılması son derece güç bir coğrafyada kurulmuş olan Sinop, yalıtılmış konumu nedeniyle tarih boyunca sürgün ve cezaevi kenti olarak ün kazandı. II. Abdülhamit döneminde adi suçlardan hüküm giyenler yanında muhaliflerin ve siyasi suçluların da gönderilmesiyle ünlenen Sinop, Cumhuriyet döneminde de bu özelliğini korudu. Kentin çok uzun yıllar boyunca ön plana çıkarabilecek başka bir özelliğinin ve potansiyelinin olmaması da sürgün ve cezaevi kenti niteliğini güçlendirdi. Bu uzak ve kendi kabuğuna çekilmiş sürgün kentine yolu zorunlu olarak düşen kalem erbabı sayesinde Sinop, Türk edebiyatında, özellikle de hatırat yazınında yer buldu.

5.1. Sinop Cezaevi'nin Tarihi

Osmanlı Devleti, Tanzimat döneminde birçok alanda olduğu gibi adliye alanında da yeni düzenlemeler yaparak ülkenin Avrupa ülkeleri karşısındaki geri kalmışlığını ortadan kaldırmaya çalıştı. Bu düzenlemeler kapsamında cezaevleri de yeniden yapılandırıldı.

Osmanlı döneminde kale burçları, zindanlar ve tersane dehlizleri cezaevi olarak kullanıldı. İstanbul'da Yedikule, Baba Cafer ve Tersane zindanları ile Sinop, Bodrum gibi kaleler cezaevi olarak kullanılan yapılardandır. Cezaevleri ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında kurumsal ve yapısal olarak biçimlenmeye başladı. Bu amaçla 1858 yılında uzman olarak İngiliz Binbaşı Gordon getirildi. 1859 yılında çıkarılan Muhakemat Nizamnamesi'nde ve 1879 tarihli Meclis Mazbatasında mevcut cezaevlerinin durumuyla ilgili düzenlemelere yer verildi. Bu düzenlemeler doğrultusunda ilk kapalı cezaevleri 1864 yılında Diyarbakır'da ve 1867 yılında Kırklareli'nde yapıldı.¹⁰¹⁸

¹⁰¹⁸ M. Yılmaz Sağlam, "Ceza İnfaz Kurumları Mimarisi ve Türk İnfaz Sisteminde Mimari Özellikler", **Adalet**, 2003, Sayı: 14 (<http://www.yayin.adalet.gov.tr/dergi/14sayi.pdf>) (Erişim Tarihi: 19 Ocak 2009).

Adliye kurumlarına çağdaş bir görünüm kazandırmak amacıyla Tanzimat'la birlikte getirilmeye başlanılan yenilikler II. Abdülhamit döneminde (1876-1909) de devam etti. Bu alanda yapılan yeniliklerden biri de cezaevleriyle ilgili düzenlemeler yapmak üzere H. 1297 [M. 1879/1880] yılında kabul edilen "*Memalik-i Mahrusa-i Şahanede Bulunan Tevkifhane ve Hapishanelerin İdare-i Dahiliyelerine Dair Nizamname*"dir. Bu nizamname ile her kaza, liva ve vilâyet merkezinde bir tevkifhane ve hapishane bulunması gerekliliği ortaya çıktı.¹⁰¹⁹

Arkasındaki yüksek ve geçilmesi güç sıra dağlarla Anadolu içlerinden yalıtılan, doğu ve batısında denize dik inen yalçın dağ yamaçlarının bulunduğu Sinop, denize sokulan ve kolaylıkla kontrol edilebilen ince bir berzahla ulaşılabilirdi için ideal bir sürgün ve cezaevi kentiydi. Kentin küçüklüğü de sürgünlerin kontrolünü kolaylaştırmaktaydı. Bu nedenle Sinop, 19. yüzyılın ikinci yarısında cezaevlerinin düzenlenmesi sürecinde kentin en belirleyici özelliği olacak bir cezaevine sahip oldu.

Sinop cezaevi kent merkezinin batısında, Bozburun Yarımadasını anakaraya bağlayan tombolodaki iç kalenin güney bölümündedir. Dört tarafı surlarla çevrili olan cezaevinin güneyi, doldurularak yol yapılanaya kadar deniz kenarıydı (Ek 60, 61). Kuzeydeki sur duvarı ise kalenin iç suru olup günümüzde Sinop'un ana ulaşım aksını oluşturan Sakarya Caddesi'ne cephe vermektedir.

İçkalenin güneyinde 1856 yılına kadar tersane olarak kullanılan alana 1885 yılında Sinop Mutasarrıfı Veysel Paşa tarafından bir cezaevi yaptırıldı. Tersaneyi çevreleyen burçların bir bölümünün 1568 yılından beri zindan olarak kullanıldığı bilinmektedir. Tersanede imal edilen gemilerin forsa gereksinimini karşılamak amacıyla daha önceki yıllarda da bu surların benzer amaçla kullanılmış olması olasıdır. Önceleri forsaların alıkonulduğu iç kale adı suçlular ve özellikle de Tanzimattan itibaren siyasi tutukluların de kapatıldığı bir yer oldu.¹⁰²⁰

Kemal Daşcıoğlu, iç kalede yaptırılan cezaevi öncesinde Sinop Cezaevi'nin, kent merkezinde, Hükümet Konağı yanında olduğunu tespit etti.¹⁰²¹ Daşcıoğlu'nun Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunduğu 18 Nisan 1847 tarihli bir belgede Sinop

¹⁰¹⁹ Alev Çakmakoğlu Kuru, **Sinop Hapishanesi**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları: 297, Ankara, 2004, s. 14.

¹⁰²⁰ A.g.e. s., 16.

¹⁰²¹ Alev Çakmakoğlu Kuru, eski cezaevinin şimdiki belediye binasının bulunduğu yerde olduğu bilgisini vermektedir (Çakmakoğlu Kuru, a.g.e., s. 16).

Hükümet Konağı yanındaki bahçeye yeni bir cezaevi yapılması için 9.500 kuruş ödenek istendiği anlaşılmaktadır. 16 Şubat 1861 tarihli bir başka yazıda ise Hükümet Konağı yanındaki eski hapishane ihtiyaca cevap vermediği için acilen yeni bir cezaevinin inşa edilmesinin talep edildiği Daşcıoğlu tarafından belirtilmektedir. Aynı arşiv yazısında, Sinop'ta suç oranlarının arttığı, güvenliğin azaldığı ve eski hapishanenin dolduğu, ıslah edilmesi gerektiği gibi nedenler gösterilerek yeni cezaevinin en kısa sürede yapılması istendi.¹⁰²²

II. Abdülhamit döneminde yeni cezaevinin yaptırıldığı iç kale, 1214 yılında kenti ele geçiren Selçuklular tarafından yapılan iç kalenin güney bölümüdür. Cevdet Yılmaz, dışkalenin uzunluğunu kuzeyde 800 m, doğuda 500 m, güneyde 400 m, batıda 270 m olarak vermektedir. İçinde cezaevinin kurulduğu, Rus baskını ve Kırım Savaşı öncesinde tersane olarak kullanılan içkale, 9.500 m² yüzölçümündedir. Cezaevi, kentin batısında kalan ana giriş kapısından kente uzanan ana aksın böldüğü iç kalenin güney bölümüne yapıldı. Bu bölüm, onbir adet burç ile desteklenmiş, yaklaşık yüksekliği 18 m olan duvarla ana kaleden ayrılır. Güneydeki burçların yüksekliği 22 m'dir.¹⁰²³

Kale içindeki cezaevi binası, II. Abdülhamit döneminde, Sinop Mutasarrıfı olan Veysel Paşa tarafından İstanbul'dan gönderilen ödenek ile yapıldı. Alev Çakmakoğlu Kuru, Sinop Cezaevi'nin 1885 yılında yapıldığını, ancak 1889 yılına ait bir gazete haberinden, henüz tam olarak bitirilemediğinin anlaşıldığını belirtmektedir.¹⁰²⁴ Cezaevinin yapım tarihi olarak 1887 yılını veren Berin Taşan, cezaevinin yapılmasını, zindanların korkunç durumundan çok etkilenen Kastamonu Valisi Abdurrahman Paşa'ya bağlar. Taşan'a göre cezaevi binasının temeli 1877 yılında Abdurrahman Paşa tarafından atıldı. Mutasarrıf ve cezaevi müdürünün yolsuzlukları nedeniyle inşaatın bitmemesinden dolayı, Paşa güvendiği yardımcısı Ebubekir Hazım Tepeyran'ı¹⁰²⁵ Sinop'a göndererek konuyu araştırır. Tepeyran yanında sağlık müfettişi ve cezaevi müdürü olduğu halde zindanları gezerken tek penceresi taşla kapatılmış bir koğuşun önünden geçtiğini, cezaevi müdürünün benzi

¹⁰²² Kemal Daşcıoğlu, "Osmanlı Arşivlerine Göre Sinop Hapishanesi'nin Durumu", **Erdem**, Sayı 51, 2008, s. 58.

¹⁰²³ Cevdet Yılmaz, "Tarihi Sinop Kalesi Cezaevi", **Doğu Coğrafya Dergisi**, 22, 2009, s. 4-5.

¹⁰²⁴ Çakmakoğlu Kuru, a.g.e., s. 18-19.

¹⁰²⁵ Ebubekir Hazım Tepeyran (1864-1947), daha sonra Sivas, Ankara, Halep, Bursa Valisi ve Dâhiliye Nazırlığı, Cumhuriyet döneminde Niğde Milletvekiliği yaptı.

atarak bu koşuşta kimse olmadığını söylediğini, ancak içerden ses geldiğini hatıralarında anlatır. Tepeyran zindanı şöyle tasvir eder:

“Anahtarı taşıyan gardiyan, elleri titreyerek kapıyı açtı. Cidden tahammül edilmez bir kokuyla karşılaştığ. Pencereyi açtırdım. Güneş işığı duvar dibinde inleyen hükümlüyü gösterdi. Zavallı rutubetten rmş bir hasıra yan yatmış, zayıf sesiyle durmadan “vardır efendim var” diye mırıldanarak boynundaki ve topuklarındaki zincirleri şıkırdatmaya çalışıyordu. Sağ bacağını hiç kımıldıtamıyordu.

.....¹⁰²⁶

Sinop'ta 1899 yılında mutasarrıf vekilliği yapan Mehmet Ali Aynı¹⁰²⁷ de Sinop cezaevi ve zindanlarından şöyle bahseder:

“O zamana kadar Sinop'u hiç görmemiştim. Yalnız burada birçok menfi ve kalebentlerin bulunduğunu biliyordum. Mutasarrıf vekili olduktan sonra meşhur Sinop kale ve zindanını gidip gezdim. Tahammül olunamayacak kadar bir pis koku insanın genzini tıkıyordu.....”¹⁰²⁸

Taşan, Tepeyran ve Aynı'nin anlattığı zindanların cezaevini eviren surların içine oyulmuş hücreler olduğunu belirtir.¹⁰²⁹ Cezaevi binası, bu zindanların bulunduğu kale içine yapıldı. Mimarı bilinmeyen kiremit çatılı ve üç kısımlı kâgir yapı, arazinin denize doğru eğimli uzanması nedeniyle deniz tarafındaki kısmına bir bodrum kat eklenen zemin ve birinci kattan oluşmaktadır.¹⁰³⁰

19 Ocak 1914 tarihli Tercüman-ı Hakikat Gazetesinde, Sinop Kalesinin sur ve burçlarının yıkılarak taşlarının caddelerin imarında ve liman inşaatında kullanılacağına dair bir haber ıktı. Bunun zerine Dâhiliye Nezareti, Kastamonu Valiliğine 05 şubat 1914 tarihli bir yazı yazarak, tarihi bir değere sahip olan ve bütün dünyaca bilinen kale ve burçların yıkılmasına izin verilmemesini istedi.¹⁰³¹

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 22 Aralık 1919 tarihli bir belgede, Sinop Cezaevi'nin bombardıman dolayısıyla delik deşik olduğu ve harap halde bulunduğu, 105 mahkumun cam ve erveleri olmayan koğuşlarda kalmakta

¹⁰²⁶ Berin Taşan, **Bir Tanığım Kalsın**, mit Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 155-156.

¹⁰²⁷ Mehmet Ali Aynı (1869-1945), daha sonra Trablus ve şam Mutasarrıflığı, Bitlis ve Trabzon Valiliği, İstanbul niversitesi'nde Felsefe Profesörlüğü yaptı.

¹⁰²⁸ Taşan, a.g.e., s. 157.

¹⁰²⁹ A.g.e., s. 160.

¹⁰³⁰ akmakoğlu Kuru, a.g.e., s. 19.

¹⁰³¹ Daşcıoğlu, a.g.m., s. 61.

oldukları, cezaevinin tümü onarılsa 700 kişi alabileceği bildirilerek, onarım için 184.000 kuruş talep edildi. Ancak bu para hemen gönderilmeyerek paranın gelecek yılın bütçesine konacağı bildirildi.¹⁰³²

Vilâyetlerdeki cezaevlerinde bulunan tutuklu ve mahkumların sayıları ve suçlarını gösteren defterler 20. yüzyıl başlarına kadar Zaptiye Nezaretine, daha sonra ise Dâhiliye Nezaretine gönderildi. Her yıl mart, temmuz ve kasım aylarının ilk günü hazırlanan cetvellerden bazıları Kemal Daşcıoğlu tarafından yayınlandı. Bu cetvellere göre, 1 Temmuz 1331 (13 Temmuz 1915) tarihi itibarıyla Sinop Cezaevi'nde, 29 erkek tutuklu ve 34 erkek, 5 kadın olmak üzere 39 mahkum bulunuyordu. 8 erkek ve 2 kadın mahkum cinayetten hüküm giymişken, 24 erkek ve 3 kadın mahkum cünha,¹⁰³³ 2 erkek mahkum ise kabahat suçlusuz olarak mahkum edilmişti (Tablo 25). Dört ay sonraki yoklama cetveline göre, 1 Kasım 1331 (14 Kasım 1915) tarihi itibarı ile cezaevinde, 51 erkek, 3 kadın olmak üzere 54 tutuklu, 41 kadın, 5 erkek olmak üzere 46 hükümlü bulunuyordu. Mahkumlardan 11 erkek ve 2 kadın olmak üzere 13 tanesi cinayetten, 29 erkek ve 3 kadın olmak üzere 32 tanesi cünhadan, 1 erkek de kabahatten hükümlüydü (Tablo 26). 1 Mart 1336 (6 Mart 1916) tarihli yoklama cetveline göre, cezaevinde tamamı erkek 42 tutuklu bulunurken, 52 erkek ve 5 kadın olmak üzere 57 mahkum bulunuyordu. Mahkumlardan 31 erkek, 4 kadın olmak üzere 35 tanesi cinayet, 21 erkek, 1 kadın olmak üzere 22 tanesi cünha suçlusuydu. Bu yoklama döneminde cezaevinde kabahat suçlusuz yoktu (Tablo 27). 1 Temmuz 1332 (14 Temmuz 1916) tarihli yoklama cetveline göre, 52 erkek ve 2 kadın olmak üzere 54 tutuklunun bulunduğu cezaevinde, 23 erkek ve 4 kadın olmak üzere 27 mahkum bulunuyordu. Mahkumlardan, 11 erkek ve 4 kadın olmak üzere 15 tanesi cinayet ve 12 erkek cünha suçlusuydu (Tablo 28). 1 Teşrinisani 1335 (1 Kasım 1919) tarihli yoklama cetveline göre ise Sinop Cezaevi'nde, 81 erkek, 1 kadın olmak üzere 82 tutuklu, 18 erkek ve 3 kadın olmak üzere 21 hükümlü vardı. Hükümlülerden 13 erkek, 3 kadın olmak üzere 16 tanesi cinayetten, 5 erkek ise cünhadan mahkumdu (Tablo 29). Ayrıca yoklama cetvelinde gösterilmeyen, 8 erkek kalebent ise kalebentlik cezası kesinleşmemiş 2 kişi vardı.¹⁰³⁴ Bu verilere göre Temmuz 1915-Kasım 1919 arasında yoklama cetveli verilen dönemlerde Sinop Cezaevi'ndeki tutuklu ve hükümlü sayısı 68 ile 103 arasında değişmektedir. Oysa cezaevinde 1910 yılında 500 civarında

¹⁰³² A.g.m., s. 60-61.

¹⁰³³ Cinayetten hafif, kabahattan ağır sayılan suçlar

¹⁰³⁴ A.g.m., s. 63-66.

tutuklu ve hükümlü bulunurken,¹⁰³⁵ Cevdet Yılmaz, 1950'de de mahkum sayısının yaklaşık 500 olduğunu belirtmektedir.¹⁰³⁶

Tablo 25: Kastamonu Vilâyetinin Sinop Sancağı Hapishane-i Umumiyesi'nin dört aylık yoklama cetveli (1 Temmuz 1331/13 Temmuz 1915).¹⁰³⁷

Mevkufin Miktarı (Tutuklu Sayısı)			Mahkumun Miktarı (Mahkum Sayısı)			Nev'i Cerâim (Suç Türü)
Zükur (Erkek)	İnas (Kadın)	Yekun (Toplam)	Zükur (Erkek)	İnas (Kadın)	Yekun (Toplam)	
29	-	29	8	2	10	Cinayet
			24	3	27	Cünha*
			2	-	2	Kabahat
			34	5	39	Yekun

*Cünha: Cinayetten hafif, kabahattan ağır sayılan suçlar.

Tablo 26: Kastamonu Vilâyetinin Sinop Sancağı Hapishane-i Umumiyesi'nin dört aylık yoklama cetveli (1 Teşrinisani 1331/14 Kasım 1915).¹⁰³⁸

Mevkufin Miktarı (Tutuklu Sayısı)			Mahkumun Miktarı (Mahkum Sayısı)			Nev'i Cerâim (Suç Türü)
Zükur (Erkek)	İnas (Kadın)	Yekun (Toplam)	Zükur (Erkek)	İnas (Kadın)	Yekun (Toplam)	
51	3	54	11	2	13**	Cinayet
			29	3	32	Cünha*
			1	-	1	Kabahat
			41	5	46	Yekun

*Cünha: Cinayetten hafif, kabahattan ağır sayılan suçlar.

**Bir cinayet suçlusu hastanede tedavi görüyordu.

Tablo 27: Kastamonu Vilâyetinin Sinop Sancağı Hapishane-i Umumiyesi'nin dört aylık yoklama cetveli (1 Mart 1332/6 Mart 1916).¹⁰³⁹

Mevkufin Miktarı (Tutuklu Sayısı)			Mahkumun Miktarı (Mahkum Sayısı)			Nev'i Cerâim (Suç Türü)
Zükur (Erkek)	İnas (Kadın)	Yekun (Toplam)	Zükur (Erkek)	İnas (Kadın)	Yekun (Toplam)	
42	-	42	31	4	35	Cinayet
			21	1	22	Cünha*
			-	-	-	Kabahat
			52	5	57	Yekun

*Cünha: Cinayetten hafif, kabahattan ağır sayılan suçlar.

¹⁰³⁵ A.g.m., s. 68.

¹⁰³⁶ Yılmaz, a.g.m., s. 3.

¹⁰³⁷ Daşcıoğlu, a.g.m., s. 63.

¹⁰³⁸ A.g.m., s. 64.

¹⁰³⁹ A.g.m., s. 64.

Tablo 28: Kastamonu Vilâyetinin Sinop Sancağı Hapishane-i Umumiyesi'nin dört aylık yoklama cetveli (1 Temmuz 1332/14 Temmuz 1916).¹⁰⁴⁰

Mevkufin Miktarı (Tutuklu Sayısı)			Mahkumun Miktarı (Mahkum Sayısı)			Nev'i Cerâim (Suç Türü)
Zükur (Erkek)	İnas (Kadın)	Yekun (Toplam)	Zükur (Erkek)	İnas (Kadın)	Yekun (Toplam)	
52	2	54	11	4	15	Cinayet
			12	-	12	Cünha*
			-	-	-	Kabahat
			23	4	27	Yekun

*Cünha: Cinayetten hafif, kabahattan ağır sayılan suçlar.

Tablo 29: Kastamonu Vilâyetinin Sinop Sancağı Hapishane-i Umumiyesi'nin dört aylık yoklama cetveli (1 Teşrinisani 1335/1 Kasım 1919).¹⁰⁴¹

Mevkufin Miktarı (Tutuklu Sayısı)			Mahkumun Miktarı (Mahkum Sayısı)			Nev'i Cerâim (Suç Türü)
Zükur (Erkek)	İnas (Kadın)	Yekun (Toplam)	Zükur (Erkek)	İnas (Kadın)	Yekun (Toplam)	
81	1	82	13	3	16	Cinayet
			5	-	5	Cünha*
			-	-	-	Kabahat
			18	3	21	Yekun

*Cünha: Cinayetten hafif, kabahattan ağır sayılan suçlar.

Sinop Cezaevi, özellikle 1913 yılında Mahmut Şevket Paşa'ya yapılan suikasttan sonra İttihat ve Terakki tarafından Bahri Cedit vapuru ile buraya gönderilen ve aralarında ünlü siyaset adamları yanında edebiyatçıların da bulunduğu muhalifler sayesinde Türk yazınında yer almaya başladı. Bu dönemde Sinop'ta bulunan ve anılarını kaleme alanların Sinop ve Sinop Cezaevi hakkında yazdıklarını, konu bütünlüğünü bozmamak için, Cumhuriyet döneminde cezaevinde yatan edebiyatçıların anıları ile birlikte sonraki bölümde değerlendirdim.

Sabahattin Ali'nin koğuş arkadaşı Hüseyin Kuşüzümü, Sinop Cezaevi'nin 1932-1933 yıllarına ilişkin şu bilgileri vermektedir:

“Cezaevinde o zamanlar yani 1932-1933 yıllarında 700-800 civarında hükümlü vardı, koğuşlar doluydu. Kısımlar arasında şimdiki bölmeler yoktu, her kısım diğerine gidebiliyor, görüşme yapabiliyordu. Birinci kısımda Kürtler vardı. Bunlar Dersim isyanına katılmaktan hüküm giymişlerdi. 1933'ten evvel çıkan bir aflla serbest bırakıldılar. İkinci kısımda Lazlar vardı, üçüncü kısımda, yani Karadağ dediğimiz kısımda yerliler yatıyordu. Amasya, Çorum,

¹⁰⁴⁰ A.g.m., s. 65.

¹⁰⁴¹ A.g.m., s. 65.

*Kastamonu gibi Anadolu'dan gelen hükümlüler de bizim kısma veriliyordu. Bir de o zaman çıkan şapka kanununa karşı çıkıp şapka giymemekten dolayı mahkum olmuş bir grup vardı. Çoğu Erzurumlu idi. İstiklal Mahkemesinde idama mahkum olan Erzurumlu Rüştü Paşa'nın kardeşi de bunların arasındaydı. Çoğu yaşlı, sakallı, hacı hoca tipli insanlardı. Onlar da fazla kalmadılar, bir aflu çıktılar. Trabzon'da da şapka giymek istememişler, bunun üzerine Hamidiye zırhlısı limana girip ihtar veriyor: Ya şapka giyersiniz, ya da şehri yerle bir ederim. O zaman hepsi "şapka da giyeruz.." demiş."*¹⁰⁴²

Cezaevi'nin kuzey bölümüne, 1939 yılında Çocuk İslahevi yapıldı (Ek 62).¹⁰⁴³ Taşan'ın Çocuk Cezaevi olduğunu belirttiği yapı, Karadeniz Bölgesi'deki tek çocuk cezaeviydi.¹⁰⁴⁴

Sinop Cezaevi'nde bulunan iş atölyelerinde mahkumlara çeşitli el işleri de yaptırıldı. 1915 yılında Panama sergisinde sergilenmek üzere Sinop Cezaevi'ndeki mahkumlara ceviz kahve kutusu, küllük, sedefli sehpa, sedefli büyük çekmece, sedefli tavla, sedefli aynaçerçevesi, seyyar sandalye, sedefli takunya, vb. ürünler ürettirildi.¹⁰⁴⁵ Günümüzde Sinop'un özgün hediyelik eşyası olan kotra yapımının, cezaevindeki mahkumlar aracılığıyla kentte yayıldığı söylenmektedir. 1930'lu yıllarda mahkumlar el sanatlarını kendi adlarına üretip satarlardı. Hatta yevmiye ile mahkum çalıştıran işveren mahkumlar vardır. Sabahattin Ali de 1933 yılında dışardan getirttiği modellerle bu el sanatlarının gelişmesine katkıda bulundu.¹⁰⁴⁶

Sinop Cezaevi, 1951-1954 yılları arasında kapsamlı bir onarım gördü. 1979 yılında ise mahkumların çıkardığı yangında binanın çatısı yandı.¹⁰⁴⁷ Sinop Cezaevi, 1997 yılında boşaltılarak¹⁰⁴⁸ kent dışındaki yeni yerine taşındı. Cevdet Yılmaz, cezaevinin 6 Aralık 1997 tarihinde boşaltıldığını ve 2 Ağustos 1999'da Kültür Bakanlığı'na devredildiğini belirtmektedir.¹⁰⁴⁹ Sinop Cezaevi'nin arşivine ulaşamadığımdan,¹⁰⁵⁰ cezaevi ile ilgili bilgileri anılardan derlemekle yetindim.

¹⁰⁴² Taşan, a.g.e., s. 185-186.

¹⁰⁴³ Çakmakoğlu Kuru, a.g.e., s.

¹⁰⁴⁴ Taşan, a.g.e., s. 194.

¹⁰⁴⁵ Daşcıoğlu, a.g.m., s. 69-70.

¹⁰⁴⁶ Taşan, a.g.e., s. 185-187.

¹⁰⁴⁷ Çakmakoğlu Kuru, a.g.e., s. 47-48.

¹⁰⁴⁸ A.g.e., s. 56.

¹⁰⁴⁹ Yılmaz, a.g.m., s. 6.

¹⁰⁵⁰ Sinop Cezaevi'nde Savcı olarak görev yapan Berin Taşan, kente ve cezaevine yer verdiği anılarında, "Sinop Cezaevi'nin düzenli bir arşivi yok" demektedir (Taşan, a.g.e., s. 180).

Sinop Cezaevi'nde yatan ünlüler ve bu mahkumiyetlerin Türk edebiyatındaki yansımalarına geçmeden önce, cezaevinde 1932'de yaşanan bir firar olayı ile ilgili Sinop Gazetesinde yayınlanan haberi aktarmak istiyorum:

“Hapisaneden kaçan mahkumlar”

Martın üçüncü Çarşamba gecesini alafıranga saat bir buçuk raddelerinde Umumi hapisanenin orta daire zemin kat arka koğuşunun pencere demirlerini kesmek suretile idama mahkum Boyabatlı Yusuf oğlu İbrahim ve 24 seneye mahkum Bartınlı Ziyaret ve yedişer buçuk seneye mahkum Boyabatlı Satılmış, Fikri, Sadık isimindeki şahıslar firar etmişlerdir. Firar hadisesi haber alınır alınmaz derhal gönderilen jandarma müfrezesinin ciddi mesaisi neticesinde İbrahim, Satılmış ve Ziyaret kibrit fabrikası civarında aynı gün yakalanmışlardır.

Yapılmakta olan takibattan kurtulamayacağını anlayan Fikri de Merdoğlu köyünde gürcü arslan ağasının hanesine iltica etmiş ve bir gün sonra mümaileyhin vesayetiyle arzı dehalet ve teslimiyet etmiştir.

Bunlardan yalnız Sadık hali firardadır.

Takibat ve taharriyat ehemmiyetle devam etmekte bulunduğu cihetle bu mahkumunda bugün, yarın yakalanacağı ve hükümet kuvvetlerinin kudretine boyun eyeceği muhakkaktır.”¹⁰⁵¹

Sinop Cezaevi'nden bir firar girişimi de 1941'de yaşandı. Hırsızlık ve cinayet suçlarından onbir yıl altı ay ağır hapis cezası almış “Yedi Bela” lakaplı Bilal oğlu Mehmet 24 Ekim 1941 gecesini cezaevi duvarını aşarak kaçtı, ertesi gün ormanda yakalandı.¹⁰⁵²

5.2. Sinop Cezaevi'nde Yatan Ünlüler ve Sürgünler

Sinop Cezaevi ile ilgili bilgi veren, özellikle tanıtım amacıyla hazırlanmış dökümanlarda ve bazı yayınlarda, Sinop Cezaevi'nde mahkum olarak bulunan edebiyatçıların isimleri sayılırken, cezaevinde yatanlar ile kente sürgün olarak gönderilenler karıştırılmakta, cezaevinde yatmayan sürgünler cezaevinde yatmış gibi gösterilmektedir. Bu karışıklık yanı sıra, Nazım Hikmet ve Necip Fazıl Kısakürek gibi Sinop Cezaevi'nde yattığına dair hiçbir belge, hatırat ve başka bir somut dayanak bulunmayan edebiyatçıların adı da Sinop Cezaevi ile birlikte anılabilmektedir. Bu bölümde, hem cezaevinde yatan, hem de kente sürgün olarak gelen bazı edebiyatçı ve siyasetçilere yer verdim.

¹⁰⁵¹ Sinop, 10 Mart 1932.

¹⁰⁵² Sinop, 5 İkinci Teşrin 1941.

Tolga Ersoy, Sinop Cezaevi'nin ilk ünlü konuğu olarak Sandıkçioğlu Şükrü'yü anmaktadır. Sinop Cezaevi'nde 1900'lü yılların başında yatan Sandıkçioğlu Şükrü, zenginden alıp fakire verme özelliğiyle halk arasında sevilen bir kişiydi. Rize Der pazarı'nın Urusba köyünde yakalanıp zincire vurularak Sinop'a götürölen Sandıkçioğlu Şükrü, Rizeli sandalcılar tarafından kurtarıldı. Trabzon Valisi ve emrindeki Varilcioğlu'nun adamları tarafından 1910 dolayında öldüröldü ve adına Şu türkü yakıldı:

*“Sene 1341 mevsime uydum
Sebep oldu Őeytan bir cana kıydım
Katil defterine adı mı koydum
EŞkiya dünyaya hükümdar olmaz
Sen üzölme anam benim dertlerim çoktur
Çektiğim çilenin hesabı yoktur
Yiğitlik yolunda üstüme yoktur
EŞkiya dünyaya hükümdar olmaz
Çok zamandır çektim kahrı zindanı
Bize de mesken oldu Sinop'un hanı
Firar etmeyilen buldum amanı
EŞkiya dünyaya hükümdar olmaz
Sinop kalesinden uçtum denize
Tam üç gün üç gece göröndü Rize
Karşı ki dağlardan gel oldu bize
EŞkiya dünyaya hükümdar olmaz
Bir yanımı sardı müfreze kolu
Bir yanımı sardı Varilcioğlu
BeŐyüz atlıylan kestiler yolu
EŞkiya dünyaya hükümdar olmaz”¹⁰⁵³*

Sinop, ünlü bir cezaevi kenti olmakla birlikte ünlü bir sürgün kentidir. Tolga Ersoy, Sinop sürgünlüğünün 1913 yılında Mahmut Şevket Paşa'nın öldürölmesiyle başladığını belirterek¹⁰⁵⁴ en ünlü sürgünler olarak Refik Halid Karay ve Mustafa Suphi'nin adını vermektedir.¹⁰⁵⁵

Sadrazam Mahmut Şevket Paşa, 11 Haziran 1913 tarihinde Babiâli'ye giderken öldüröldü. Cemal Paşa duruma el koyarak düzenin bozulmasını engelledi.

¹⁰⁵³ Tolga Ersoy, **Sinop'un Hanı**, Sorun Yayınları, İstanbul, 1997, s. 52-53. Ersoy, Mehmet Bayrak'tan aktararak türkünün ilk dizesindeki “mevsime” sözcüğünün “nefsime” olması gerektiğini, tarihin de 1341 yerine 1320 olması gerektiğini belirtmektedir. Türkü'de geçen 1341 senesi Miladi 1925 yılına karşılık gelmektedir. Sandıkçioğlu Şükrü'nün ölüm tarihi olarak 1910 yılları verildiğine göre Ersoy'un tarihle ilgili düzeltilmesi yerindedir.

¹⁰⁵⁴ Bununla birlikte Tolga Ersoy, Abdülhamit döneminde kayıtlı olmayan bazı sürgün olaylarından bahsetmektedir (Ersoy, a.g.e., s. 50).

¹⁰⁵⁵ A.g.e., s. 36.

Muhafifler toplanarak Sinop'a gönderildi.¹⁰⁵⁶ 18 Haziran 1913 tarihli Tanin Gazetesinde Sinop sürgünlerinin bir bölümünün isimleri yayınlandı. Sürgünler arasında Refik Halid Karay, Refii Cevat Ulunay, Burhan Felek gibi ünlü edebiyatçılar ve gazeteciler vardı.

Mahmut Şevket Paşa cinayetinden sonra muhafiflerin Sinop'a sürülmesi, kentin bir sürgün kenti olarak ünlenmesine neden oldu. İlk defa bir kente aynı anda bu kadar çok insan sürülüyordu.¹⁰⁵⁷ Bu sürgünler arasında, edebi ya da siyasal kişilikleri veya daha sonra Sinop'a dair yazdıklarıyla öne çıkanlar arasında, Refik Halid Karay, Refii Cevat Ulunay, Burhan Felek, Ahmet Bedevi Kuran, Mustafa Suphi, Hüseyin Hilmi, Osman Cemal Kaygılı sayılabilir.

(I) Refik Halid Karay

1888'de İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesi ve Mekteb-i Hukuk'ta okudu. Burada okurken Maliye Nezareti'nde çalıştı. Meşrutiyetin ilanından sonra gazeteciliğe başlayan Karay, Servet-i Fünun ve Tercüman-ı Hakikat Gazetelerinde yazar ve çevirmen olarak çalıştı. Son Havadis'i yayınladı. İttihat ve Terakki tarafından önce Sinop'a, oradan Çorum, Ankara ve Bilecik'e sürüldü. Ziya Gökalp'in çabalarıyla İstanbul'a dönen Karay, Robert Kolej'de Türkçe öğretmenliği yaptı. Mütareke döneminde Alemdar ve Peyam-ı Sabah gazetelerinde yazdı. Damat Ferit Paşa hükümeti döneminde Posta-Telgraf Umum Müdürü oldu. Kurtuluştan sonra Milli Mücadele karşıtı yazıları yüzünden Yüzellilikler Listesine alınarak yurtdışına gönderildi. Beyrut ve Halep'te onbeş yıl sürgün olarak yaşadı. 1938'de çıkan ayla yurda döndü. Yakup Kadri, yüzelliliklerin affının, Atatürk'ün öykülerini ve yazılarını çok sevdiği Karay sayesinde olduğunu iddia eder. Yurda döndüğü 1938 yılından 1965'deki ölümüne kadar yaşamını yazarak kazandı. Karay, ilk sürgün yıllarında yazdığı öyküleri "*Memleket Hikayeleri*", yurt dışında yazdığı öyküleri ise "*Gurbet Hikayeleri*" adı altında topladı. Çok sayıda roman, mizah yazısı, fıkra ve oyun yazar Karay'ın anıları "*Minelbap İlelmihrap*" ve "*Bir Ömür Boyunca*" adlı kitaplarda toplandı.¹⁰⁵⁸ Karay'ın Memleket Öyküleri'nde yayınlanan öykülerinden biri Sinop'ta geçer. Hatıralarında Sinop günlerine de yer verdi.

¹⁰⁵⁶ Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, 6. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004, s. 161.

¹⁰⁵⁷ Ersoy, a.g.e., s. 45.

¹⁰⁵⁸ **Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü**, http://www.ata.boun.edu.tr/chronology/kim_kimdir/refik_halit_karay.htm (Erişim Tarihi: 9 Ocak 2009).

(II) Refii Cevat Ulunay

1890'da Şam'da doğan Refii Cevat Ulunay, Galatasaray Lisesi'nden mezun olduktan sonra gazeteciliğe başladı. Tanin ve İkdam Gazetelerinde çalıştıktan sonra Alemdar Gazetesini çıkardı. Sinop, Çorum ve Konya'da sürgün olarak bulunduktan sonra İstanbul'a dönerek Alemdar Gazetesini tekrar yayınladı ve Milli Mücadele'nin karşısında yer aldı. Yüzellilikler arasında yurt dışına çıkan Ulunay, afa geri döndükten sonra Yeni Sabah ve Milliyet'te yazdı. Gelenekçi kimliğiyle dilin arılaştırılmasına karşı çıktı. 1968'de öldü ve vasiyeti uyarınca Konya'da gömüldü. Tiyatro, roman ve gezi türlerinde kitapları olan Ulunay'ın,¹⁰⁵⁹ sürgün anıları "*Sürgün Hatıraları-Menfâlar ve Menfiler*" adlı kitapta toplandı. Bu eserinden ve daha sonra Berin Taşan'a verdiği bilgilerden Ulunay'ın Sinop günleri hakkında bilgi edinilmektedir.

(III) Burhan Felek

Türk basınının simge isimlerinden olan Burhan Felek 1889'da İstanbul'da doğdu. Mekteb-i Hukuk'u bitirdikten sonra öğretmenlik, avukatlık ve hukuk müşavirliği yaptı. İlk yazısı Donanma Dergisinde yayınlanan Felek, Tasvir-i Efkâr'da spor muhabiri oldu. Daha sonra sırasıyla Vakıf, Vatan, Millet, Yeni Ses, Milliyet, Tan, Cumhuriyet ve Milliyet gazetelerinde çalıştı. 1954'ten öldüğü 1982 yılına kadar İstanbul Gazeteciler Cemiyeti başkanlığını yürüten Burhan Felek'e "*Şeyhülmuharririn*" ünvanı verildi.¹⁰⁶⁰

(IV) Ahmet Bedevi Kuran

1913 sürgünleri arasında bulunan ünlü isimlerden biri de, bir grup arkadaşıyla birlikte Sinop'tan kaçmayı başaran Ahmet Bedevi Kuran'dır.

Kulalı bir baba ile Trabzonlu bir annenin oğlu olarak 1886'da babasının görevi sırasında Trabzon'da dünyaya gelen Ahmet Bedevi, Harbiye'deki öğrencilik günlerinden itibaren siyasi çalışmalarda bulundu. İttihat ve Terakki karşıtlığı

¹⁰⁵⁹ Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, http://www.ata.boun.edu.tr/chronology/kim_kimdir/refi_cevat_ulunay.htm (Erişim Tarihi: 9 Ocak 2009).

¹⁰⁶⁰ Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, http://www.ata.boun.edu.tr/chronology/kim_kimdir/burhan_felek.htm (Erişim Tarihi: 9 Ocak 2009).

nedeniyle II. Meşrutiyet dönemini sürgünde ve yurt dışında geçiren Kuran, Ali Birinci tarafından, Jön Türklerin ilk ve en yetkin tarihçisi olarak görülmektedir.¹⁰⁶¹

Çocukluğu Kula'da geçen ve ilköğrenimini burada tamamlayan Ahmet Bedevi, rüştiyeye Akhisar'da başladı. Eyüp Baytar Rüştüyesini bitirdi. Kuleli Askeri İdadisi'nden sonra Harbiye Mektebi'ne gitti. 1908 yılında siyasi faaliyetleri nedeniyle önce Harbiye'de, sonra Tophane zindanında yattı. Abdülhamit'e suikast yapmayı planladığı için idama mahkum oldu. Ancak sekiz aylık hapis cezasından sonra meşrutiyetin ilanı üzerine serbest bırakıldı. Tekrar Harbiye'ye dönen Ahmet Bedevi, 1909'da İttihat ve Terakki karşıtlığı nedeniyle tekrar tutuklanarak Bekirağa Bölüğü'ne kondu. Buradan firar ederek Mısır üzerinden Avrupa'ya gitti. İstanbul'a dönünce tekrar Bekirağa Bölüğü'ne konuldu. Mahmut Şevket Paşa öldürüldüğünde Bekirağa'daydı. Daha sonra gönderildiği Bodrum'dan kaçma planı yaparken Sinop'a gönderildi. Sinop'tan, aralarından Mustafa Suphi'nin de bulunduğu bir grup arkadaşıyla Mayıs 1914'de deniz yoluyla kaçarak Sivastapol, Odessa ve Varşova üzerinden Paris'e gitti. Buradan Cenevre'ye geçen Kuran, 1919 sonunda yurda dönerek çeşitli görevlerde bulundu. 1948'de emekli oldu, 1966'da vefat etti.¹⁰⁶²

Yazarlığa 1945 yılında, 59 yaşındayken başlayan Ahmet Bedevi, özellikle Jön Türklerle ilgili pek çok eser verdi. 15 Aralık 1950 tarihli "*Tarih Dünyası*" dergisinde de "*Sinop Menfileri*" başlıklı bir yazısı yayımlandı.¹⁰⁶³

(V) Diğer 1913 Sürgünleri

Daha sonra bir cinayete kurban gidecek olan Türkiye Komünist Partisi üyesi Mustafa Suphi, "*İştirakçi Hilmi*" olarak bilinen ve sürgün arkadaşı Mustafa Suphi gibi öldürülecek sosyalist Hüseyin Hilmi ve Osman Cemal Kaygılı, 1913 sürgünleri arasındaki diğer önemli isimlerdir.

¹⁰⁶¹ Ali Birinci, "Ahmet Bedevi Kuran-Jön Türklüğün Tarihçisi", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 12, Bahar 2002, s. 1.

¹⁰⁶² A.g.m., s. 4-24.

¹⁰⁶³ A.g.m., s. 24-28.

Bu ünlü isimlerin yanı sıra pek çok muhalifin nakledildiği Sinop, Birinci Dünya Savaşında Rus gemilerinin sık sık gelip şehri topa tutması üzerine tahliye edildi. Refii Cevat Ulunay, 12 Aralık 1967 tarihli Milliyet Gazetesinde yayınladığı bir yazısında İttihat ve Terakki'nin Sinop'a sürdüğü muhalif sayısının 1.200 civarında olduğunu yazdı.¹⁰⁶⁴ 1927 sayımına göre 5.006 kişinin yaşadığı küçük bir kentte, Refi Cevat'ın, hapisaneyeye konulmadıkları ve kent içinde serbest olduklarını söylediği bu kadar sürgünün nerede kaldığı sorusu bu sayının güvenilirliği hakkında kuşku duymama neden oldu. Tolga Ersoy ise sürgün sayısının kaynaktan kaynağa farklılık gösterdiğini belirtmektedir.¹⁰⁶⁵

1913 sürgünlerinin sayısını 500-600 olarak veren Lütfi Fikri Bey,¹⁰⁶⁶ 18 Haziran 1913 çarşamba günü günlüğüne Sinop sürgünleri ile ilgili şunları yazdı:

“.....

Biz tevkifata itiraz eder iken onlar üzerine incir diktiler! Beş altı yüz kişiyi toptan Sinop'a nefyettiler!.. Hangi kanunla, hangi madde ile artık onu soracak zaman değil!.. Ah mahud idare-i örfiye kararnamesinin altıncı maddesi! Ne kadar suistimal ettiler, ne kadar suistimal ettiler!.. Ahdim olsun mevki-i iktidara gelirim şu maddeyi ıslah ve izah ettireyim. Hoş kabahat maddede değil ya!.. O madde her yerde var, hiç kimse onu böyle tatbik etmeyi hatırına getirmiyor! Bizde yapılacak şey falan filan diye bir madde koymak değil damarlarımıza azıcık insaf, adalet, kanunperverlik şırınga etmektir. İş orada maddenin falanın ne ehemmiyeti var!..

Bizim zavallı İsmail Hakkı Paşa da Sinop'a gidenler içine dahil. Mahmud Reşad da var! İşte buna gülerim. Bizim köyden zavallı Avukat Kemal'le Defterdar Şükrü de gitmiş. Hakkı kâfir kaçmamış olsaydı, o da şüphesiz Sinop'u boylayacaktı!..”¹⁰⁶⁷

Sinop sürgünleri üzerine yazdığı yazı hakkında ise günlüğünde 13 Temmuz 1913 pazar günü bilgi verdi:

“Bizim gazete hakkında Talât Bey'e mufassalca bir tezkere kaleme aldım, ama göndermek hususunda henüz mütereddidim. Bu tezkerede “benim gibi namuslu addettiğiniz bir kimsenin bile gazete çıkarmayıışı hal-i tabiin avdet etmediğini gösterir ki bu da sizin aleyhinize çıkar. Bana müsaade

¹⁰⁶⁴ Taşan, a.g.e., s. 158.

¹⁰⁶⁵ Ersoy, a.g.e., s. 45.

¹⁰⁶⁶ Kosova Valisi Ömer Lütfi Paşa'nın oğlu ve İkinci Meşrutiyet siyasal tarihinin en renkli simalarından olan Ömer Lütfi Fikri [Düşünsel] Bey 1872 yılında İstanbul'da doğdu. Tarık Zafer Tunaya'nın, “yazı ve sözleri ardından gerçek mesleğinin bir kelime ile yalnız muhalefet olduğu söylenebilir” dediği Lütfi Fikri Bey, Mülkiye Mektebi'ni ve Paris Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. II. Meşrutiyet sırasında Dersim Mebusu olarak görev yapan Lütfi Fikri Bey, 1920-1925 döneminde İstanbul Barosu Başkanlığı yaptı. İstiklâl Mahkemesinde yargılanıp aklandı. 1934 yılında vefat etti.

¹⁰⁶⁷ **Lütfi Fikri Bey'in Günlüğü**, Yayına Hazırlayan: Yücel Demirel, Arma Yayınları, İstanbul, 1991, s. 107-108.

edin gazetemi çıkarayım ve hakkınızda edeb ve namus ve ciddiyet dairesinde tenkidâtımı da hazmediniz” dedim ve nasıl tenkid yapacağıma dair numune olmak üzere Sinop’a gönderilenler hakkında bir fıkra yazdım...”¹⁰⁶⁸

Tolga Ersoy, Şeyh Sait ayaklanması ve Dersim olayları sırasında çok sayıda mahkumun Sinop’a gönderildiğine dair bilgiler bulunduğunu, ancak bunlarla ilgili açık kaynak bulunmadığını belirtmektedir.¹⁰⁶⁹ Sinop Cezaevi’nin geçmişiyle ilgili pek çok belirsizlik olması, cezaevinin günümüze ulaşan bir arşivinin olmamasındandır. Sinop’ta Cumhuriyet Savcılığı yapan Şair Berin Taşan, Sinop Adliyesinde 1950, Sinop Cezaevinde ise 1960’dan öncesine ait sağlıklı bilgi bulamadığını belirtmektedir.¹⁰⁷⁰

1950 öncesi döneme ilişkin herhangi bir belgenin bulunmadığı cezaevinde kaldığı bazı kaynaklarda iddia edilen isimler de vardır. Bunlardan biri de Nazım Hikmet’tir. Berin Taşan, Nazım Hikmet’in ne sürgün, ne de mahkum olarak Sinop’ta bulunmadığını söyler.¹⁰⁷¹

(VI) Zekeriya Sertel

Sinop’a 1925 yılında sürülen bir ünlü isim de Zekeriya Sertel’dir. Sertel, 1925’de sahibi olduğu “*Resimli Ay*” dergisinde yayınlanan bir yazı yüzünden yazıyı yazan Cevat Şakir ile birlikte Ankara İstiklâl Mahkemesinde yargılanarak üç yıl kalebentliğe mahkum edildi. Cevat Şakir Bodrum’a, Zekeriya Sertel ise Sinop’a gönderildi. 1927 yılında genel afla İstanbul’a dönen Sertel, Sinop’ta sürgün olan TCF’nin kurucularından Fethi Bey isimli eski bir subaydan ve Şeyh Sait isyanına karışan Kamil Şengin adlı bir Kürt beyinden sözetmektedir.¹⁰⁷²

1890’da Selanik’te doğan Zekeriya Sertel, ortaöğrenimini tamamladıktan sonra Selanik’te İttihat ve Terakki Cemiyeti yayın organı olarak çıkan Rumeli Gazetesinde çalıştı. Burada “*Yeni Felsefe*” adlı bir de dergi çıkaran Sertel, Selanik’in kaybedilmesi üzerine geldiği İstanbul’da Tasvir-i Efkâr Gazetesinde çalıştı. Hukuk Fakültesini bitiren Sertel, Fransa’da sosyoloji, ABD’de gazetecilik eğitimi gördü.

¹⁰⁶⁸ A.g.e., s. 124-125.

¹⁰⁶⁹ Ersoy, a.g.e., s. 55.

¹⁰⁷⁰ Taşan, a.g.e., s. 170.

¹⁰⁷¹ A.g.e., s. 176.

¹⁰⁷² Sertel, a.g.e., s. 136.

Türkiye'ye döndükten sonra Basın-Yayın Genel Müdürü oldu. 1924'te eşi Sabiha Sertel'le birlikte Resimli Ay dergisini çıkarmaya başladı. Bu dergi yüzünden üç yıllığına Sinop'a sürülen Sertel af çıkınca İstanbul'a döndü. Son Posta ve Tan Gazetelerini çıkardı. Tan Gazetesinin 1945 yılında yakılmasından sonra Türkiye'den ayrıldı. 1977'de Türkiye'ye dönmesine izin verildi ancak tekrar Fransa'ya gitti 1980'de Paris'te öldü.¹⁰⁷³ “*Hatırladıklarım*” adıyla yayınladığı anılarında Sinop'tan ve Sinop günlerinden de sözetti.

(VII) Sabahattin Ali

Sinop Cezaevi ile en çok özdeşleştiği söylenebilecek “*mahkum*”, 1932-1933 yıllarında Sinop Cezaevi'nde yatan Sabahattin Ali'dir. Sabahattin Ali, bir kısmını cezaevinde yazdığı eserleriyle Sinop Cezaevi'nin kamuoyuna duyurulmasında en büyük rol oynayan sanatçılardandır.

1907'de Gümölcine'de doğan Sabahattin Ali (Ek 63) İstanbul Öğretmen Okulu'nu bitirdi. Yozgat'ta öğretmenlik yaparken Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Almanya'ya gönderildi. Berlin ve Potsdam'da iki yıl öğrenim gördükten sonra Aydın, Konya ve Ankara'da Almanca öğretmenliği yaptı. Aydın'da görev yaparken siyasi nedenlerle 3 ay hapis yattı. 1932'de bir toplantıda okuduğu şiirde Mustafa Kemal'i yediği iddiasıyla tutuklandı. Konya ve Sinop Cezaevlerinde yattı. Milli Eğitim Bakanlığı'nda ve Ankara Devlet Konservatuarı'nda çalıştı. Baskılar nedeniyle görevinden istifa ederek İstanbul'a yerleşti. Burada Aziz Nesin ile birlikte “*Markopaşa*” dergisini çıkardı. 1948 yılında Bulgaristan sınırını geçmek isterken kılavuzu tarafından öldürüldü.¹⁰⁷⁴

Bir senelik hapis cezası alan Sabahattin Ali Aralık 1932'de Konya'da cezasını çekmeye başladı. Mahkumiyetinin yaklaşık ilk dört ayını Konya'da geçiren Sabahattin Ali Mayıs 1933'de Sinop'a sevkedildi.¹⁰⁷⁵

İbrahim Tatarlı, Sabahattin Ali'nin hayatı, kişiliği, ve yaratıcılığını incelediği yazısında, Konya hapisanesinden başka bir yere gönderileceğini öğrendiğinde

¹⁰⁷³ Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, http://www.ata.boun.edu.tr/chronology/kim_kimdir/zekeriya_sertel.htm (Erişim Tarihi: 9 Ocak 2009).

¹⁰⁷⁴ Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, http://www.ata.boun.edu.tr/chronology/kim_kimdir/sabahattin_ali.htm (Erişim Tarihi: 9 Ocak 2009).

¹⁰⁷⁵ Asım Bezirci, **Sabahattin Ali**, 4. Basım, Çınar Yayınları, İstanbul, 1992, s. 37-38.

İstanbul'a gideceğini zannedip sevindiğini, Sinop'a gönderileceğini duyduğunda ise üzülüğünü yazmaktadır.¹⁰⁷⁶

Trenle İstanbul'a gönderilen Sabahattin Ali, buradan vapurla Sinop'a gönderildi.¹⁰⁷⁷ Sinop Cezaevi'de, "Karadağ Koğuşu"¹⁰⁷⁸ olarak anılan, üçüncü kısmın ikinci katında, deniz tarafındaki koğuşta yattı. Berin Taşan, Sinop'ta görev yaptığı sırada, Sabahattin Ali'nin Sinoplu koğuş arkadaşı Hüseyin Kuşüzümü'nü (1993-1991) bularak sanatçının Sinop'taki esaret günlerini aydınlatmaya çalıştı.

1926 yılında bir cinayete karışan Hüseyin Kuşüzümü, on yıla mahkum oldu. Amcasının oğlu Mustafa Kuşüzümü kentte itibarlı bir kişi olduğundan cezaevinin en iyi koğuşu olan Karadağ kısmındaki küçük koğuşa verildi. Koğuşta tamamı Sinoplu, öldürme ya da yaralamadan hüküm giymiş onbeş mahkum vardı. Hüseyin Kuşüzümü, bir kış günü¹⁰⁷⁹ cezaevi müdürü Cevdet Bey'in, "efendiden, gözlüklü bir zatla" gelip bu kişiyi Mustafa Kuşüzümü'ne emanet ettiğini 1974 yılında Berin Taşan'a anlattı. Kuşüzümü, Sabahattin Ali'nin cezaevi günleri hakkında şu bilgileri verdi:

“.....
Sabahattin Ali kendi halinde, efendi, hiçbirşeye karışmazdı. Hemen koğuşa ısındı, arkadaş, dost olduk. Koğuştakiler hep hemşehri olduğumuz için yemekleri hep birlikte yiyorduk. Yemekleri ben yapardım. Ay sonunda yapılan masrafları adam başına taksim eder, paraları toplardım. İçimizde pek okumayla, yazmayla ilgilenen kimse yoktu. Onun için Sabahattin Ali gece geç vakte kadar lambanın ışığında kitap okurdu. Yanında çok kitap getirmişti. Her tarafı kitap doluydu. Almanca kitaplardı. Gündüzleri bir sandığın üstünde yazı yazardı. O tarihte cezaevinde komünistlikten mahkum 15 kadar hükümlü vardı. Şimdi revir olan ahşap binada ayrı kalırlardı. Başlarında Yüzbaşı Celal diye bir zat vardı. Hepsi tahsilli, genç kimseler. Bahçede koltuklarının altında kitapla dolaşırlardı. Yanlarına yanaşmaya çekinirdik. Sigaralarını, paralarını Yüzbaşı Celal Bey dağıtırdı. Dışarıdan gelen harçlıklarını harman eder, beraber yemek yapıp yerlermiş. Şimdi içlerinden hatırladığım bir de Süreyya Bey diye bir zat vardı. Gençten, okumuş bir çocuk. Babası Gaziantep'in tanınmış avukatlarından Cafer Bey.....

.....
Sabahattin Ali cezaevinde Süreyya ve Celal Beyle konuşurdu. Bir de o tarihlerde cezaevinde namılı kabadayılardan Şamlıoğlu köyünden Çerkez

¹⁰⁷⁶ Filiz Ali Laslo ve Atilla Özkırımlı, **Sabahattin Ali**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1979, s. 256.

¹⁰⁷⁷ Bezirci, a.g.e., s. 39.

¹⁰⁷⁸ Osmanlı döneminde Karadağ isyancıları bu koğuşta yattıkları için "Karadağ Koğuşu" olarak anılırdı (Taşan, a.g.e., s. 181).

¹⁰⁷⁹ Mayıs başı olmalı.

Aziz Bey vardı, Küçük Aziz derlerdi..... Sabahattin Ali Aziz Beyle de konuşurdu. Bir konuşmalarında Aziz Bey diyor ki:

- Sabahattin Bey ben de sizden olacağım, yalnız siz birgün muvaffak olur da hükümeti ele geçirirseniz, bana ne hizmet vereceksiniz. Sabahattin Ali de:

- Yeni hükümet seni hemen asar, diyor.

Bunun üzerine Aziz Bey,

- Doğru söylediğin için seni bağışlıyorum, yok eğer bana keyif bağışlamak için seni şöyle yapacağız, böyle yapacağız deseydin, seni bu cezaevinde rahat bırakmazdım, der.

.....

- Koğuştaki diğer arkadaşlarıyla geçimi nasıldı?

Koğuşta Mustafa Ağabeyimle pek anlaşamazlardı. Şimdi aralarında geçen bir konuşmayı hatırlıyorum. Sabahattin Bey kendiliğinden bizimle siyasetten falan konuşmazdı, sorunca konuşurdu. Bir defasında Ankara'daki mebusların, büyük memurların yolsuzluklarından bahsetmişti, Mustafa Ağabeyim de ona,

- Bak sana Hükümet bu kadar para sarfetmiş, okutmuş, adam etmiş, ayıp değil mi böyle fikirlere kapılmışsın, hükümetle uğraşırın deyince, o da:

- Bana komünist diyorlar ama işte yaşayışımı görüyorsunuz, ya sana ne demeli Mustafa Efendi, koğuşta içki içersin, kumar oynarsın, on kuruş yevmiye ile fakir fukarayı çalıştırıp oturduğun yerde dışarıya mal satıp para kazanırsın, demişti.

.....

Sabahattin Beyin bir sözünü hiç unutmam:

"Kavi iltimas

Delikli temas

Mağdeni has"

"Kuvvetli torpil, kadın, para. Bu üçünün halledemeyeceği şey yoktur" derdi. "Hüseyin cezaevine şöyle bir bak, bir tane varlıklı, nüfuzlu bir adam var mı? Hepsi fakir, fukara."

.....¹⁰⁸⁰

Berin Taşan, Hüseyin Kuşüzümü'ne Sabahattin Ali'nin ziyaretçilerini sorduğunda, eski koğuş arkadaşı, Sabahattin Ali'nin dışarıdan pek ziyaretçisi olmadığını, Sinop'ta görev yapan bir ilkokul öğretmeni olan "Bolulu Fatma Hoca"nın geldiğini ve müdürün odasında, içeride müdür de olduğu halde görüşüklerini aktardı. Fatma [İlhan] Hoca, Sabahattin Ali'nin arkadaşı Öğretmen Ayşe İlhan'ın ablasıydı.¹⁰⁸¹

Sinop Cezaevi'nde okumaya ve yazmaya devam eden Sabahattin Ali, bir yandan da dışarıdan getirttiği modeller sayesinde, mahkumların ürettikleri el sanatları ürünlerinin geliştirilmesine katkıda bulundu.¹⁰⁸² Beş bölümlük "Hapishane Şarkısı" şiiri, "Kırlangıçlar", "Duvar", "Katil Osman" öyküleri ile "Esirler" adlı oyunu

¹⁰⁸⁰ Taşan, a.g.e., s. 183-185.

¹⁰⁸¹ A.g.e., s. 186.

¹⁰⁸² Bezirci, a.g.e., s. 45-46.

Sinop'ta yazan Sabahattin Ali, Sinop'ta üzerinde çalıştığını bir mektubunda bahsettiği oyunu ve çeviriyi ise yayınlamadı. Yazarın “Çaydanlık” adlı öyküsü ise Sinop'ta yazılmamakla birlikte Sinop Cezaevi'nde geçmektedir.¹⁰⁸³

Hüseyin Kuşüzümü'nün Berin Taşan'a sözettiği, Sabahattin Ali Sinop'a geldiğinde cezaevinde bulunan komünistlerin ilk bölümü, 1931'deki komünist tutuklamaları ile Sinop'a geldi. Celâl Zühtü Benneci ve Ressam Halit bu ilk gruptaydı. Sabahattin Ali bu gruptan mektuplarında sözetmekle birlikte, kendisi de “komünist mefkureli” olarak damgalandığından zor durumda kalmamak için çok yakın olmadı.¹⁰⁸⁴

Şubat 1932'de tutuklanan komünistlerin yargılanması Kasım-Aralık 1932'de sona erdi ve Sinop'a gönderildiler. Bu kalabalık gruptan sonra 1933 yılında dört komünist daha Sinop Cezaevi'ne gönderildi. Bunlardan biri olan Sıdıka Hanım (Semiha Demir), 1930'larda Kerim Sadi ile, 1950'lerde Kemal Tahir ile evlendi.¹⁰⁸⁵

(VIII) Kerim Korcan

1930'lu ve 1940'lı yıllarda Sinop Cezaevi'nde yatan bir yazar da Kerim Korcan'dır. 1918'de Adapazarında doğan Kerim Korcan, 1938-1948 yılları arasında Sinop Cezaevi'nde yattı.¹⁰⁸⁶

1938'de, Harp Okulu ve donanmada sol içerikli kitaplar okunduğu tespit edilerek, aralarında Nazım Hikmet'in de bulunduğu asker ve siviller hakkında davalar açıldı.¹⁰⁸⁷

Hikmet Kıvılcımlı ve eşi, “Kıvılcım Kütüphanesi” adlı bir yayınevi kurdular. Kitap meraklısı bir genç olan Kerim Korcan, Hikmet Kıvılcımlı ve eşi ile iletişim içindeydi. “Kitap Sevenler Derneği” adı altında, kitap alışverişi yaptıkları bir topluluk oluşturan Korcan'ın, askerliğini Yavuz zırhlısında yapan ağabeyi Haydar Korcan da dernekten kitap alıp okuyordu. Zaman içinde Yavuz'daki meraklı astsubaylar ve erler

¹⁰⁸³ Taşan, a.g.e., s. 181.

¹⁰⁸⁴ Ersoy, a.g.e., s. 65-67.

¹⁰⁸⁵ A.g.e., s. 66-67.

¹⁰⁸⁶ A.g.e., s. 69.

¹⁰⁸⁷ 1938 Harp Okulu Olayı için bkz. A. Kadir, **1938 Harp Okulu Olayı ve Nazım Hikmet**, 2. Baskı, Can Yayınları, İstanbul, 1993, 166 s.

de bu kitap zincirine katıldı. Ancak kitaplar arasında yasaklanmış sol yayınlar da vardı. 25 Nisan 1938'de Hikmet Kıvılcımlı ve eşi, beş gün sonra da Kerim Korcan gözaltına alındı. Bir aya yakın süren sorgulamalardan sonra donanmada sol yayınlar okuyanlar olduğu ortaya çıktı. Bir ihbar üzerine olaya Nazım Hikmet'in de adı karıştırıldı.¹⁰⁸⁸ Türk Ceza Kanunu'nun 141. maddesi uyarınca on yıla hüküm giyip cezasını Sinop Cezaevi'nde çeken Korcan'ın, "*Linç*", "*İdamlıklar*", "*Tatar Ramazan*" gibi eserleri cezaevi günlerinden izler taşır. Korcan 1990'da yaşama veda etti.¹⁰⁸⁹

(IX) Diğer Mahkumlar

Sinop Cezaevi'nde 1950'den sonra yatan en önemli siyasi mahkumlardan biri de Osman Deniz'dir. Osman Deniz, 27 Mayıs 1960'da yapılan ihtilal sonrası gelişmeleri yeterli bulmayarak 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 tarihlerinde ihtilal girişiminde bulunan "*Silahlı Kuvvetler Birliği*" içindeydi. 22 Şubat olaylarından sonra emekli edilen Deniz, 21 Mayıs'ta öncülük yaptığı gerekçesiyle idama mahkum edilen dört kişiden biridir. İdam mahkumlarından Talat Aydemir ve Fethi Gürcan'ın cezaları infaz edildi; Osman Deniz ve Erol Dinçer'in cezaları müebbet hapse çevrilerek,¹⁰⁹⁰ 13 ay geçirdiği Mamak Cezaevi'nden alınan Osman Deniz Sinop Cezaevi'ne gönderildi.¹⁰⁹¹

Osman Deniz, 29 Haziran 1964 tarihinde Sinop Cezaevi'ne getirildi.¹⁰⁹² İstanbul Toptaşı Cezaevi'ne nakledilmesi nedeniyle 14 Mayıs 1967'de Sinop'tan ayrılan Deniz,¹⁰⁹³ Toptaşı'nda sekiz ay yattıktan sonra¹⁰⁹⁴ aftan yararlanarak serbest bırakıldı. Osman Deniz, 1971'de tekrar tutuklanıp 12 Mart nedeniyle yargılandı ve

¹⁰⁸⁸ http://www.nazimhikmetran.com/dava_38_donanma.html (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2009).

¹⁰⁸⁹ Taşan, a.g.e., s. 176.

¹⁰⁹⁰ Soner Yalçın, mahkemedeki yedi idam kararı çıktığını, ancak üçünün Yargıtay tarafından bozulduğunu, Talat Aydemir ve Fethi Gürcan ile birlikte Osman Deniz ve Erol Dinçer'in de idama mahkum edildiğini, ancak TBMM'nin Aydemir, Gürcan ve Deniz'in idamını onayladığını belirtmektedir. Bu durumda üç darbeci subayın idam edilmesi, Adnan Menderes, Fatih Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın idamlarının rövanşı olarak düşünüleceğinden, Senato 1961 Anayasası'ndan aldığı yetki ile, Osman Deniz ve Fethi Gürcan hakkındaki kararı bozdu. Ancak son karar mercii olan TBMM, Albay Talat Aydemir'le birlikte Binbaşı Fethi Gürcan'ın da idamını uygun gördü. Bu kararın Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından onaylanmasıyla Aydemir ve Gürcan idam edilirken, Deniz ve Dinçer müebbet hapis cezası aldı (Soner Yalçın, "Ankara'da Silahların Susmadığı Gece", *Hürriyet*, 20 Mayıs 2007).

¹⁰⁹¹ Osman Deniz, **Parola: Harbiyeli Aldanmaz** (Yayına Haz: Y. Bradley), 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları: 1707, İstanbul, 2003, s. 7.

¹⁰⁹² A.g.e., s. 11.

¹⁰⁹³ Taşan, a.g.e., s. 165.

¹⁰⁹⁴ Berin Taşan, Osman Deniz'in 27 Mayıs 1967'de aflu serbest kaldığını belirtmektedir (Taşan, a.g.e., s. 166). Osman Deniz 1968'de tahliye edildi. Anılarının toplandığı "Parola: Harbiyeli Aldanmaz" kitabının ayrı kapağında "1968 sonunda çıkan siyasi aflu serbest kalan" bilgisi bulunmaktadır. Sinop'tan ayrılış tarihi, Sinop'tan sonra yattığı Toptaşı'nda sekiz ay kaldığı bilgisi ve 1968 sonunda serbest kaldığı bilgileri birbiri ile uyumsuzdur.

Selimiye Cezaevi'nde yedi ay yattı.¹⁰⁹⁵ Sinop'taki mahkumiyet günlerinde görüştüğü Berin Taşan'ın bir şiirine konu olan Osman Deniz, Taşan tarafından, "*Sinop Kalesinde Son İhtilalci*" olarak tanımlanmaktadır.¹⁰⁹⁶

5.3. Türk Edebiyatında Sinop ve Sinop Cezaevi

Sinop'un, 1950 öncesi 5.000 kadar olan nüfusu günümüzde 35.000'e yaklaşırsa da, il merkezi olmasına rağmen, hâlâ Türkiye'nin en küçük ve kentsel yapı ve donatılar bakımından gelişmemiş kentlerinden biri olma özelliğini sürdürmektedir. Bununla birlikte Sinop'un, geri kalmışlığının aksine Türk edebiyatında adından söz ettiren bir kent olduğu söylenebilir. Sinop, Türk edebiyatındaki yerini cezaevine borçludur. Özellikle gazeteci ve edebiyatçı sürgünler ve mahkumların anı, şiir, öykü ve romanları sayesinde Türk edebiyatının en çok işlenen taşra kentleri arasında sayılabilir.

Sinoplu Rıza Nur, hatıralarında Sinop'a çok az yer verdi. Tolga Ersoy, Rıza Nur'un Sinop hakkında fazla yazmamasını şu satırlarla açıkladı:

*"En bilinen eseri "Hayat ve Hatıratım", bu kente ait gözlemlerini de içerir. Ancak Rıza Nur, Sinoplu olması ve uzun yıllar burada yaşamasına rağmen, kendi mesleki başarıları dışında kentten fazla söz etmez. Çoğu zaman Sinop, onun için, kendi erdemli (!) yaşantısına bir fon oluşturmaktan öteye geçemez."*¹⁰⁹⁷

Rıza Nur, hatıralarında memleketi Sinop için şu satırları yazdı:

"Sinop güzel bir şehirdir. Bir yarımadanın berzahı üzerindedir. Öyle güzel manzaraları vardır ki, bayılırım. Bu kadar yer gezdim en güzel yer İstanbul, sonra Sinop'tur.

.....

Yine tekrar ederim. Bu kadar dünyayı dolaştım. Güzel yerler gördüm; fakat İstanbul ve ikinci derecede Sinop kadar güzel yer görmedim. Sinop'ta tabiat pek güzeldir. Seyyid Bilâl'den bakınca manzarası harikuladedir. Yarımada üzerinde onbeş kadar menba vardır. Hele Sinop'ta bir grup olur, İstanbul'da da, hiçbir yerde de eşi yoktur. Bu grubu Meydaneteğinden seyretmelidir. Bu benim bir sevgili eğlencem idi. Daima oradan grubu

¹⁰⁹⁵ Deniz, a.g.e., s. 7.

¹⁰⁹⁶ Taşan, a.g.e., s. 162.

¹⁰⁹⁷ Ersoy, a.g.e., s. 24.

seyrederdim. İnceburun üzerinde ufuk, türlü renkler ve altın yıldızları içinde semavi, ilahi bir tablo olur.

Ahalisi iyi insanlardır. Çocukluğumda bir hırsızlık, bir fuhuş işitilmezdi. Geceleri erkekleri kahvehanelere, kadınlar birbirine misafirlğe giderlerdi. Her kapının bir ipi vardı. Giderler, gelince ipi çekip girerlerdi. Yahut bazısı kapısını kilitleydi; lâkin anahtarı eşige bırakırdı. Sebebi kocaları kendilerinden evvel gelirse beklemeyip içeri girsin diye idi. Evde kimse yok iken birinin gelip ipi çekerek veya anahtarı alıp kapıyı açarak girip hırsızlık ettiği işitilmemiştir. Sinop'ta fahişe nedir bilinmezdi. Böyle bir asayiş ve namus vardı. Bu, hükümetin işi değil, halkın ahlâkı sayesinde idi. Fakat bugün bunlar da hayal olmuştur. Hırsızlık, fuhuş, vakaları olup durmaktadır.

.....¹⁰⁹⁸

Kent, sürgün ve cezaevi edebiyatı dışında az sayıda gezi yazısı ve makaleye de konu oldu. Bunlardan iki örnek üzerinde durmak istiyorum.

1939-1943 yıllarında TBMM'de Sinop Milletvekili olarak görev yapan yazar ve edebiyat tarihçisi İsmail Habib Sevük, 1936-1937 yıllarında Cumhuriyet Gazetesinde yayınlanan gezi yazılarını, 1943'de "Yurttan Yazılar" adını verdiği kitabında topladı. Sevük, Cumhuriyet'te Sinop'la ilgili iki yazı yayınladı. Bunlardan ilki 27 Kasım 1936'da "Sinop'un Görünüşü" başlıklı yazıdır. Yazısında kullandığı Sinop fotoğrafının altına, "Elisé Reclus'un "Cihan Coğrafyası" şu hükmü verir: "Sinop bütün Anadolu'nun en şen toprağı ve bütün Asya'nın en cazibeli tablosudur." notunu düşen Sevük, iki Sinoplu'yu, Diyojen ile Seydi Ali Reis'i¹⁰⁹⁹ karşılaştırarak başladığı yazısını, kentin denizden yaklaşırkenki görünümünü betimleyerek sürdürür.¹¹⁰⁰

Yazısında Batılı ve Doğulu gezginlerden alıntılar yapan Sevük, gezginlerin övdüğü Sinop'la karşılaşamamanın hayal kırıklığını şu satırlara döker:

"Fakat o limana giren vapurlardan Sinop'un ilk görünüşü bana tuhaf bir tesir yaptı. İnce sarı renkli, ancak birkaç metre yükseklikte kumluk bir berzah var; bir çöl parçası gibi uzanıyor; köşelerinde kalın kuleler yükselen murabba biçimli ihtiyar bir kale; kalenin öte tarafı berisinden yüksek olduğu için mail tutulmuş bir çerçeve gibi içi görünmektedir. O kadar medhedilen Sinop bu mu? Sanki Afrikalı bir parça seyrediyorum.

Fakat göz berzahtan ayrılınca görünüşler başkalaştı: Berzahın dar yerinden başlayan kasaba ve kale yarımada doğru genişleyerek yayılıyor. Yarımada yarım değil yelpaze gibi ve berzah yelpazenin sapı, iki tepeyle kabarık yelpaze yeşillikler içinde, berideki Anadolu kıyıları da yeşil dalgalı; iki

¹⁰⁹⁸ Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım I: Rıza Nur Kendini Anlatıyor**, (Yayına Hazırlayan: Abdurrahman Dilipak), İşaret Yayınları, İstanbul, 1992, s. 80-81.

¹⁰⁹⁹ Yazıda "Seyyid Reis" olarak geçmektedir.

¹¹⁰⁰ İsmail Habib Sevük, **Yurttan Yazılar**, 2. Baskı, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları: 799, Ankara, 2002, s. 253-256.

yanda iki liman; mahviyetli evlerin benekleri, endamlı beş on yapının kurumları, mesafeli üç kubbenin kurşunlu başları ve iki kalenin tunç kıvrımları... Demin ince bir çöl gibi uzanan berzah şimdi iki yanı zebürcedli murassa bir yelpaze sapı.”¹¹⁰¹

Eski Sinop’u bulamamanın hayal kırıklığını yaşayan Sevük, teselliyi bir mimberde bulmaktadır:

“Sinop’un en öğündüğü eser iç kaledeki şu yüksek minareli caminin mimberiymiş. Bu mimber başlıbaşına bir şaheserdir..... Güzelim mimber, iyi ki gitmedin; bütün o eski haşmeti ve her şeyi giden Sinop’da sen de gitseydin ne kalacaktı?”¹¹⁰²

Sevük’ün Sinop’la ilgili ikinci yazısı olan “*Sinop’un Tarih Filmi*”, 2 Aralık 1937 tarihli Cumhuriyet’te yayınlandı. Vapur limanda fazla kalmayacağı için karaya çıkmayan Sevük, Sinop tarihi hakkında bilgi verdiği yazısını şu sözlerle bitirdi:

“Akşam koyulaştı. Mikâb duruşlu kaledeki en kalın kule yanında bina biçiminde iri bir gövdenin sincabi silueti yükseliyor. O, Sinop’un son tarihidir. Menfilerin hapsedildiği yer. Abdülhamid kendi kararıyla sürdürdüklerini Yemen ve Fizan illerine gönderir ve mahkeme kararıyla kalebend ettirdiklerini de Sinop’a sürerdi. Hürriyete âşık olanların hürriyetten mahrum edildiği zindan. Gece iyice çöktü. Sessiz sedasız beldenin seyrek ampülleri dermansız pırıltılarla titreşmektedir. Ne limanın eski askeri ehemmiyeti kaldı, ne kalenin. Sinop şimdi sadece Boyabat’a iskelelik yapıyor. Hinterlandsız, ticaretsiz, hareketli Zonguldak’la canlı Samsun’un arasında, ancak nefes alarak yaşayan belde. Vapurumuz demir aldı. Sinop tarihinin filmi; sinemada film bitince perdeye sırtını çevirip çıkanlar gibi biz de Sinop’dan uzaklaşıyoruz.”¹¹⁰³

Eski Sinop’un parlak günlerini anarken o zamanın Sinop’una acıdığı izlenimini uyandıran bu iki yazıdan 12 yıl sonra, Sinoplu bir şair, Ahmet Muhip Dıranas,¹¹⁰⁴ Behçet Kemal Çağlar’ın 1949’da haftalık olarak çıkardığı “*Şadırvan*” dergisinin ilk sayısında çocukluğunun kentini yazdı:

¹¹⁰¹ A.g.e., s. 257-258.

¹¹⁰² A.g.e., s. 258.

¹¹⁰³ A.g.e., s. 266.

¹¹⁰⁴ Ahmet Muhip Dıranas (1908-1980), Türk edebiyatının lirik şairlerindedir. Şairliği yanı sıra oyun da yazan Dıranas, bir dönem politikayla da ilgilendi. 1950’de Demokrat Parti’den Sinop milletvekili adayı olan, ancak seçilemeyen Dıranas, Demokrat Parti’nin yayın organı olarak bilinen Zafer Gazetesinde yazarlık da yaptı. Dıranas, şiirlerinde Sinop’a doğrudan yer vermemekle birlikte, Sinop kırsalında yaşarken kazandığı doğa sevgisi, şiirlerindeki temaların başında gelmektedir. Ahmet Muhip Dıranas için bkz. Mustafa Kırıcı, M. **Ahmet Muhip Dıranas-Hayati-Fikirleri-His Dünyası**, Akçağ Yayınları: 201, Ankara, 1997; Alpay Tırıl, **Bir Ülke, Bir İnsan: Ahmet Muhip Dıranas**, Sinop Belediyesi Kültür Yayınları (Baskıda).

“Dolambaçlı Sokaklar, İçli İnsanlar Memleketi Sinop

Korkunç dalgalarla boğuşan gemicilerin, bütün tarih boyunca, Karadenizdeki sığınağı, biricik limana bir sabah vakti girdik. Yaz ortasıydı. Son yangından arta kalan dişler gibi burçları sırtan o yıkık dökük tarihi suru ve her türlü meyve ağaçlarıyla bu eski, yorgun, unutulmuş kasaba mahzun başını yarımadanın yastığına dayamış, daha uyuyor gibiydi. Bizi vapurdan almıya gelecek kayıklar bile neden sonra, isteksiz isteksiz yanaştılar.

Salapur kayığın içinde durgun sulara dalmış düşünüyör, garipleniyordum: Eski günleri mi düşünüyordum, o bahtiyar çocukluk günlerini -çünkü ben bu kasabadanım- yoksa, burasının garip kaderini paylaşmaya mı hazırlanıyordum, bilemem. Sulara arada bir yüzüm yalkıyordu, amma sonra bir kürek çırpışı denizi bozuyor, beni gözlerimden siliyordu. İnsan ne de çabuk duygulanır: Üzerinde küçük yelkenliler yüzdürdüğüm zamanki yüzümü gösterseydi ya bana bu sular, yahut da -hey gidi tarih!- Pervane oğlu Gazi Çelebi'yi; Ceneviz gemilerini delip batırmak için insan gücü üstünde bir dayanı ile suyun altında yalpına yalpına, balık gibi, torpil gibi giden Sinop hükümdarı Gazi Çelebi'yi! “Cesur, cenkçi, yüzücü idi. Denizin içinde uzun zaman kalabilirdi ve bu mahareti sayesinde düşman gemilerini deler, batırırdı.”

Fakat sulara bezgin küreklerin yaptığı kırıksıklıklardan başka hayal yoktu.

Ortaçağın içine düşmüşüz duygusu veren dar, sık dönemeçli, üzerine ahşap evler kapanmış sokakları bir rüya içinde gibi yürüyüp geçiyordum. Harap bahçe duvarlarından, çitlerden, kapı parmaklıklarından, ıtır, sardunya, incir, yaban hurması ağaçları taşıyordu. Pencere kenarlarında ıtır, sardunya saksıları diziliydi. Bozuk kaldırım taşlarının aralarında otlar yeşermişti. Bu otlar sakın, تنها, az basılan sokakların süsüdür. Sonra, adım başında bir viranelik, bir yangın yeri; ısırganlar, kötü kokulu sarı çiçekler açan otlarla dolmuş, islerini ne yağmurun, ne rüzgârın, ne zamanın silebildiği ocak kalıntılarıyla -hayır dualı ocaklar- garip, ıssız, boynu bükük, memleketimin her kasabasında, her sokağında rastlanan viraneler, yangın yerleri... Bu Sinop, son yarım asır içinde üç mü, dört mü büyük yangın gördü. Amma bütün bunlar bana, anlaşılması güç bir gönül rahatlığı da veriyordu. M. Ş. E. nin o harikulâde hikâyelerinden birinde anlattığı gönül rahatlığını: “Çok zengin yerler gördüm, oralarda insanlar cehennemim tâ ortasında yaşıyorlar. Benim dedemin evindeki o gönül rahatlığı neydi, onu bulamıyorum. Yahut da şarkın kahrolası tevekkülü. Biz böyleyiz. Bütün bu dekor ve eşya, Diyojen'in “Gölge etmeyin başka ihsan istemem” diye altında sere serpe uzandığı bir eski zaman güneşinde yıkanıyorlardı. İskender, ihtirasının kitalara doymadığı devirde bir güneş ve denizle yetinen bu şanlı dilencinin, korkunç sinikin Sinop'ta yaşadığını düşünmek bana bu şehir adına gurur veriyordu. Ne adam. Mağrur onun sıfatı bile değil. Yenilmiş Atinalıların yenen İskender'i Diyonizos tanrı diye ilân ettiklerini duyunca: “Öyleyse beni de Serapis diye çağırınız!” diyor. Serapis dediği o gün ki Sinop tanrılarının büyüğü. Çıplak gezerken giyinik, açken tok bir garip.

Misafir olacağım eve varmak için yıkık kale duvarları arasından geçiyordum. Oysa ki otuz yıl önce şehrin bütün surları sağlamdı. Biz çocuklar bir tarafından çıktık mı bu surların üstüne, bütün kasabanın etrafını firdolayı dönerdik. Şimdi kala kala bir kaç burçla şehrin ortasına doğru düşen ve saat kulesi hizmetini gören Roma üslubunda bir kale kalmış. Daha eskiden, burada Rumlar varken, gece oldu mu surun kapıları kapanır, dışarıdakiler dışarıda, içerdekiler içerde kalmış. Canlı ve hareketli olan Rumlar,

yarımadaya doğru olan kısımda ve kale dışındaydılar. Kenar boyunca kahveleri, çalgılı gazinoları, meyhaneleri vardı. Onlar yaşamasını Müslümanlardan daha iyi biliyorlardı. Yaz gecelerinde liman gezi sandalları ve balıkçı kayıklarının meşaleleriyle lale tarlasına benzerdi. Şarkılar, kahkahalar... Bütün o yangınlardan ve harp felaketlerinden sonra, hepsi bir hayal oldu. Şimdi o şarkılarla, meşalelerle, şarap testileriyle, güzel balıkçı kızlarının aşklarile dolu yapımlı kıyılarda iki dalyan ve bir de su kesimi kırmızı, bordası yeşil hafif rüzgâr ve dalgacıklarla yalpalanan, resimlerdeki gibi, bir balıkçı kayığından başka bir şey görünmüyor. Rıza Nur kütüphanesi olan büyük bina da tek başına kala kalmış. Üst tarafı, koklayacak kimsesi olmayan bir yosun kokusu...

İnsanları da ne kadar sessiz, güzel, asil, filosof insanlardır. Yüzleri kırışmaz. Çok az konuşur, hiç hayret etmezler. Bir kelimeyi bir ikinci defa tekrarlamayı külfet sayarlar. Yalan bilmezler, köylerinde kan davaları olur ama hırsızlık edilmez. Meşhur hapishanesinde katil suçundan hükümlüler yatar, hırsızlar değil. Çabuk sevmezler hattâ ilkin soğuk davranırlar, amma bir defa sevdiler mi ölene kadar bağlanırlar. İstipdat devrinin senelerce gönderdiği sürgünlerden merhameti, hürriyeti ve büyük misafirperverliği öğrenmişlerdir. Sonsuz tembelliklerini, iktisadi hayatın yokluğundan, işsizlikten, hayat durgunluğundan gelme bir çaresizlik değil -tuhaftır- bir asalet verdisi sanırsınız. Fakat hiç şüphesiz eskiden böyle değildi: Bütün kış, öbür yanda Karadeniz göklere çıkarken, liman bir yelkenli gemiler yatakhanesiydi. Baharın gelmiş olduğunu, çözülen palamarlardan, ekilen yelkenlerden, gemici şamatalarından anlardınız. Yüzlerce yelkenli beyaz, kıvrak martılar gibi sağa sola salınırdı. Şimdi o durgun sularda, yahut öbür tarafta Karadenizin karanlık dalgaları arasında kalebentlerin teknesini ceviz, yelkenlerini kavak ağacından yaptıkları küçük, sanatkârane, biblo yelkenliler dolaşiyor. Hele eski Mitridat devrinin, yahut Romalıların, yahut Osmanlı İmparatorluğunun bura tersanelerinde yapılan muhteşem kadırgaları hep birden bir sefere çıkmışlar; çıkış o çıkış bir daha dönmüyorlar. Belki rüzgârlarında hâlâ sallanan mendiller, ıslak havasında gözyaşları vardır. Amma onları da biz görmüyoruz.

Bir gün, yarım adanın sırtlarına doğru her iki denizi görür, havadar, manzaralı bir yerde mütevazi bir türbe içinde yatan evliyadan Seyit Bilâl'i ziyarete gittik. Ben, karım, taze bir dul kadın, iki de çocuk. Mübareği ziyaret ettik. Çeşmesinin soğuk suyundan içtik. Büyük çitlembik ağaçları altında serinledik. Denizi, incecik boyun üzerindeki şehri, artık seyrelmiye başlamış zeytin ağaçlarını seyrettik. Bir aralık, genç kadının türbeden içeri bir hayal gibi süzülüşünü gördüm. Orda yapayalnız, heybetli, lahdin önünde, beyaz başörtüsünün altında namaza durmuştu. Bir ışığı da ağıyor gibiydi. Sinoptan başka hiçbir yer görmemiş, pek kısa süren bir saadetten sonra kocasını kaybetmiş bu mahzun dul, bütün o dertli Anadolu kasabalarının başı eğik insanların sembolü idi. Onlar sanki bir dünyada, bu asırda değil, başka bir yıldızda ve başka bir zamanda yaşarlar. Şüphesiz ki, Allah bizimle değil, onlarla beraberdir; onlarla, o mahzun dul, fakir, gengönüllü Anadolu insanlarıyla...

Anadolu birçok tanrılara taptı. Sinop da öyle. Şehrin ne zaman kurulduğu bile belli değil... Asurlardan öteye... İlk çağlarda yıldızlara taparlardı. Asurlularla birlikte gelen bu yıldız kültürünün, şehrin ismi ile de ilgisi var. Ay tanrısı Sin adını bu şehre ibadetle birlikte getiren göçmenlerden bugün bir yazıt bile yok. O tanrılar, çoktan ölüp gitmişler de yerlerini nice nice başka tanrılara bırakmışlar. Yarı Mısır tanrısı Serapis gibi... İmparatorların bile tanrılaştırıldığı olmuş... Nihayet, Bizansla, bir hıristiyanlık gelir. Kiliselere,

mezar taşlarına haç koyar, böylece de yüz yıllar süren put tapınakları terk edilip kurbanlık hayvan pazarları kaldırılır. Amma ufukta hilâlin muhteşem gölgesi belirmiştir: Artık Türk bayrağı dalgalanacak; Alâeddin Camisinin sülûn gibi minaresinden akşam sabah ezan sesleri gelecek. Sinop'un yeni kurulan müzesinde binlerce yıllık tarihi akışın taştan anıtlarını görebilirsiniz. Amma ne çıkar?

Evet amma ne çıkar? Sinop o güzelim orman, meyva, liman ve tarih memleketi, bugün yorgun, yanık, harap ve fakirdir. Bu âkıbet onun uzun süren, dağdağalı, kararsız, çok defa kanlı amma her zaman medeni ve namuslu tarihinin kaçınılmaz bir kaderi midir? Ben Türkiyenin hiçbir yerinde bugünkü Sinoplu kadar mütevekkil, sessiz ve bekliyen, her şeye rağmen bekliyen insan görmedim. Sinoplu, zaten güzel olan yüzü, tevekkülün de kattığı bir ruh olgunluğu ile az insanda görülür bir aydınlığa sinmiş, öyle bekliyor. Neyi? Hiç şüphesiz vatanın güzel günlerini... Beyaz limanını gemilerin, kayıkların, vinç seslerinin, gemici şarkılarının dolduracağı, yıkılmış kibrit fabrikasının hâlâ ayakta duran bacasından dumanların tüteceği, balıklarının, meyvalarının, bürümcüklerinin uzak ülkelere denk denk gönderileceği mesut günleri... Evet! Yoksa onda bugün ölmüş medeniyetinin başını bekliyen bir türbedar hali var.”¹¹⁰⁵

Sinop'a 1925 yılında sürgün olarak gelen Zekeriya Sertel'in anılarında Sinop'u betimleyen bir bölümü, kentsel yapıyı anlatırken alıntılanakla¹¹⁰⁶ birlikte, burada yinelemek istiyorum:

“Sinop güzel, şirin, verimli, küçük bir vilâyet merkeziydi... Fakat cansız bir şehir... Derin bir sessizlik içinde yaşayan bir şehir... Sokaklarında ne bir araba, ne bir motor sesi, ne bir insan kalabalığı. Hatta sokakları sevimli çığlıklarıyla dolduran çocuklar bile görünmüyor... Sanki ahali boşaltılmış bir savaş şehri. Çarşısı var denemez. Önünde dünyanın en güzel koylarından bir yatıyor. Pırıl pırıl, fakat sessiz, hareketsiz bir deniz... Ne bir vapur, ne bir motor, ne bir sandal... Şehirde gidilebilecek hiçbir yer yok. Ne bir kahvehane, ne bir sinema, hatta ne de küçük bir park... Yani burada insanlar yaşamıyorlar. Gündüzleri nerelerde çalıştıkları ve ne yaptıkları belli değil... Hayatlarını nasıl kazanıyorlar, anlaşılmaz. Şehrin yüksek memurları geceleri bir evde toplanıp kâğıt oynuyorlar. Bu, onların tek eğlencesi.”¹¹⁰⁷

Zekeriya Sertel'in aktardığı 1925 Sinop'u, İsmail Habib Sevük'ün betimlediği 1937 Sinop'u ve kentin son yaklaşık 30 yılını bilen Sinoplu şair Ahmet Muhip Dıranas'ın gözüyle kağıda dökülen 1949 Sinop'u aynı Sinop'tur: Doğanın bütün nimetlerinden yararlanabilen harikulade bir peyzaj, geçmişin parlak günlerinin gölgesinde yaşayan küçük, silik, sönük, sessiz bir kent ve kaderine razı, suskun bir halk... Bu “unutulmuş cennet” panoraması günümüz yazınına kadar gelirken,

¹¹⁰⁵ Ahmet Muhip Dıranas, “Dolambaçlı Sokaklar, İçli İnsanlar Memleketi Sinop”, **Şadırvan**, Sayı: 1, Nisan 1949, s. 8-9.

¹¹⁰⁶ Bkz. s. 78.

¹¹⁰⁷ Sertel, a.g.e., s. 135.

aradan geçen yaklaşık bir yüzyıla rağmen kentin kaderinin değiştiğini söylemek pek mümkün değildir.

Sabahattin Ali'nin, yolu Sinop'tan geçen mahkumlar ve sürgünler içinde en ünlüsü olduğu söylenebilir. Bu ünün kazanılmasında, sanatçının Sinop'ta kaleme aldığı ya da Sinop Cezaevi'nde yaşadıklarından, dinlediklerinden etkilenecek yazdığı şiir ve öyküler etkilidir.

Sabahattin Ali, mahkum psikolojisiyle kaleme aldığı şiirleri ve hapishane öyküleriyle Türk edebiyatına Sinop Cezaevi'ni taşıdı, ancak mektupları dışında Sinop'a dair yazmadı. Kente gelişi bir gece yarısıydı, sokaklar ıslaktı... Limandan cezaevine jandarma refakatinde yürürken geceydi, elleri kelepçeden yeni kurtulmuştu... (Ek 19)¹¹⁰⁸

“İki gözüm Ayşe” hitabıyla başlayan mektuplar yazdığı Ayşe Sıtkı'ya Sinop'a gelişini de yazdı Sabahattin Ali:

“Bugün hava yağmurlu. Yerler ıslak, tıpkı geçen sene bugün gibi. Ayşe, ben tam bugün, 12 Mayıs gecesi saat birde Sinop'a çıkmıştım... Bir gece evvelsi gibi her şeyi, en ufak teferruatıyla hatırlıyorum: Bir gece evvel sana vapurdan uzun bir mektup yazmıştım, gece yarısına kadar uyumamıştım, ertesi gece biraz uyudum. Candarmalar bir müddet sonra uyandırdılar, Sinop'a geldiğimizi söylediler, bir motora binerek şehre çıktık. Bu gece o zamandan beri hiç hayalimde canlanmamıştı, bugün nedense akşamın alacakaranlığında birdenbire bir sinema gibi gözümün önüne geliverdi. Bir müddet evvelki yağmurların ıslaklığını taşıyan sokakları görür gibi oldum. Gece yarısından sonra çıktığımız bu küçük şehirde kimseler yoktu. Yalnız büyük surlar, ahşap evler, tahta kepenkli alçak dükkanlar vardı. Sağ tarafımızdan parkın rıhtımına vuran denizin hafif ve mırıltılı sesi geliyordu. Ve ben, yanımda iki candarma,¹¹⁰⁹ ellerimde bavulum ve çantam, kalbimde dizlerimi bükecek kadar büyük bir ağırlıkla bu bilmediğim şehrin karanlığının içinde ilerliyordum. Nefes aldıkça içime rutubetli bir hava doluyordu. Bu havayı bu kadar nemli yapan şeyin madde haline giren karanlık olduğunu zannediyordum. Hafif kumlu bir yolda, bahçe gibi bir şeyin içinde yürüyordum. Buranın park olduğunu söyledilerdi. Etrafa bakıyor, hiçbir şey göremiyordum. Ağaçlar siyah gecenin üzerine siyah kalemle çizilivermiş resimler gibiydi. Ayaklarımızın kumda çıkardığı sesler, hafif fakat iniltili akisler

¹¹⁰⁸ Sabahattin Ali'nin Sinop'a geleceği bildirilince, jandarma komutanı bir çavuşu çağırıp azıllı bir mahkumun getirileceğini söyleyerek bir manga askerle gidip almasını istedi. Vapura giden çavuş, “gözlüklü, efendiden, ufak tefek biri” ile karşılaştı. Ellerini çözdürdü, askerleri gönderdi ve Sabahattin Ali'yi tek başına cezaevine götürdü. Mustafa Ekmekçi, çavuşun oğlunun anlattığı bu olayı 2 Nisan 1979 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde yayınladı (Bezirci, a.g.e., s. 39).

¹¹⁰⁹ Sabahattin Ali'nin, cezaevine iki jandarma eşliğinde gidişini yazması, çavuşun oğlunun Mustafa Ekmekçi'ye verdiği bilgi ile çalışmaktadır.

yapıyordu. Kalbim göğsüme sığmayacak kadar büyüyor ve ağırlaşıyordu. Ah yarabbi, o akşam ne kadar ıstırap çekiyor idim!.. İstanbul'da ve Konya'da, hatta yolda geçirdiğim çok daha fena günler benim içimdeki mukavemet damarlarımı harekete getirmişlerdi, çektiklerimi istihfaf edebiliyordum, dudaklarımı ısırıyor, hatta gülmeye çalışıyordum. Fakat bu gece, bu ıslak hava, bu hafif kumlu yol, bu tanımadığım, bir gece yarısı içine girdiğim garip şehir, bu bir tarafında yıldızlara karışan gri sular, bu ellerimde ağırlaşan çantalar birdenbire beni yumuşatmıştılar, içimde bir ağlamak ihtiyacı vardı. O gece, yalnız o gece, istediğim gibi ağlayabilmek için hür olmağı istemiştım, ama ne kadar şiddetli istemiştım; yalnız o gece istediğim gibi hür olabilmek için ertesi gün ölmeğı kabul edebilirdim. Dudaklarım titriyordu. O gece annemi çok istemiştım, o yanımda olsa, benimle beraber yürüse, candarmalar beni candarma dairesine sokarken o boynuma sarılıp öpse ve yarın tekrar görmeye geleceğini söylese bu kadar yüreğim ağırlaşmazdı, diyordum. Sonra seni de çok düşünmüştüm....."¹¹¹⁰

Sabahattin Ali'nin mektuplaştığı Ayşe Sıtkı İlhan'ın kardeşi Fatma İlhan Sinop'ta öğretmendi. Ayşe Sıtkı'nın da Sinop'a geldiğı, kırk günden fazla bir süre kardeşinin yanında kaldığı, Sabahattin Ali'ye yazdığı bir mektuptan anlaşılmaktadır. Ancak mektubun tarihinin 6 Mayıs 1932 olması, bu ziyaretin, Sabahattin Ali'nin Sinop'a nakledilmesinden önce olduğunu göstermektedir. Sabahattin Ali'nin Sinop'a nakledileceğini bilmediğı bu günlerde, Sinop'ta bulunan Ayşe Sıtkı'ya yazdığı, ancak Ayşe Sıtkı'nın Sabahattin Ali'ye Sinop'tan yazmadığı da bu mektuptan anlaşılmaktadır. Kardeşi Fatma'yı ziyaretinin kırk günden fazla sürdüğünü belirten Ayşe Sıtkı, bunun gerekçesini, "O, kal dedi. Ben, peki dedim." diye açıklarken, bir sebep daha ortaya koymaktadır: "Sonra, Sinop çok hoşuma gitti."¹¹¹¹

Ayşe Sıtkı, mektubunun ilerleyen bölümlerinde, Sinop ile ilgili görüşlerini açıkladı. 1932 yılına ait bu görüşler, Zekeriya Sertel, İsmail Habib Sevük ve Ahmet Muhip Dıranas'ın çizdikleri 1925, 1937 ve 1949 yıllarının Sinop'unun panoramasını güçlendirmektedir:

"Epeyden beri çok iyiyim. Her şeye, herkese yeniden alıştım. Mamafih Sinop'ta da hep kalmayı düşünsem fena olurum ya. (...) Çünkü, harikulade işsiz, dedikoducu, miskin memleket. Bir çarşısına çık, her taraf kahve dolu. Ne olacağı, ne olduğu sade bundan anlaşılabilir. O güzel yere layık olmayan bir topluluk. Çok harap sonra. Ha, işte belki bu zamanlar zarfında sana yazacak bir zamanım olabilirdi. Fakat canım istemedi."¹¹¹²

¹¹¹⁰ Bezirci, a.g.e., s. 39-40.

¹¹¹¹ Sabahattin Ali, **Hep Genç Kalacağım**, (Yayına Haz: S. Sönmez), Yapı Kredi Yayınları: 2743, İstanbul, 2008, s. 139.

¹¹¹² A.g.e., s. 140.

Pertev Naili Boratav, 19 Temmuz 1933 tarihli mektubunda Sabahattin Ali'ye Sinop'la ilgili şunları yazdı:

“..... Sinop'u, Ayşe de dahil olmak üzere herkes methediyor. İnşallah senin de hoşuna gider. Kale, hiçbir hapisane ile kıyas edilemeyecek kadar geniş ve serbestmiş.....”¹¹¹³

Sinop betimlemeleri, Sabahattin Ali-Ayşe Sıtkı mektuplaşmasına sızarken, Sinop Cezaevi'nde tanıdığı insanlar, yaşadığı olaylar da Sabahattin Ali öykülerine sızdı. İbrahim Tatarlı, Sabahattin Ali'nin Sinop günlerinin edebiyatçı kişiliğindeki etkisini şu sözlerle ifade etti:

“..... Sabahattin Ali Sinop hapisanesinde, Türkiye'nin öteki bölgelerinden yüzlerce insanla tanışmış, yeni izlenimler edinmiştir. Bunların arasında suçsuz da vardı, suçlusu da vardı, hırsız da vardı. “Katil Osman” hikayesinde (şunu) yazar: “Bak, bu hapisanede yatan yediyüz kişinin en az beşyüzünün boynunda can vebali var.” Hapisanede komünistler olduğu gibi, Menemen hadisesi veya başka nedenle mahpusa düşen tarikat mensupları ve gericiler de bulunuyordu. Bunlar, sonra mapushane hikayelerine konu olmuşlardır.”¹¹¹⁴

Pertev Naili Boratav da, 19 Temmuz 1933 tarihli mektubunda Sabahattin Ali'ye “Nihal”den¹¹¹⁵ aldığı mektuptan bahsederken şöyle yazdı: “..... Senin Refik Halit'in [Karay] menfasına gitmekten büyük bir edip olacağını çıkarıyor.....”¹¹¹⁶

Sabahattin Ali öyküleri içinde biri, “Duvar” öyküsü, Sinop Cezaevi'nde yaşanan bir firarın dramatik sonucunu konu alır. Bu öyküde Sabahattin Ali, 1933 yılında, cezaevi surlarının onarımı sırasında tanık olduğu bir olayı anlattı. 1924 yılında sur dibindeki işliklerinde çalışan iki mahkum, büyük bir taşın oynadığını fark edince kaçmaya karar verdiler. O dönemde, geniş kale duvarının bitiminde deniz başlıyordu. Gardiyana gece işlikte çalışacaklarını söyleyip para ve esrar verdiler. Havanın kararmasıyla planlarını uygulamaya koyan iki mahkum, oynayan taşı yerinden çıkarıp duvarın içinde ilerlerken ortalarda geniş bir boşluk buldular. Boşuktan sonraki dar bölümde gece boyunca keski ile çalışarak, kalın suru enlemesine baştan başa geçen bir delik açtılar. Ancak sabah olunca yakalanmaktan korkan mahkumlardan biri vazgeçti, diğeri yanına aldığı meşin bir ekmek torbasıyla

¹¹¹³ A.g.e., s. 193.

¹¹¹⁴ Laslo ve Özkırımlı, a.g.e., s. 256.

¹¹¹⁵ Nihal Atsız olmalı.

¹¹¹⁶ Sabahattin Ali, 2008, a.g.e., s. 195.

kaçtı. 1933'de surlar onarılırken Sabahattin Ali'ni yanına gelen bir mahkum, hüznü bir biçimde bu hikâyeyi, bu duvardan kaçmayı planladıklarını, arkadaşının kaçtığını, kendisinin kaldığını anlattı. Kaçmadığı için çok pişmandı...

“Duvar”, şu satırlarla başlar:

“Uzun zamanlar deniz kenarında ve surlar içindeki bir hapisanede kaldım. Kalın duvarlara vuran suların sesi taş odalarda çınlar ve uzak yolculuklara çağırırdı. Tüplerinden sular damlayarak surların arkasından yükseliveren deniz kuşları demir parmaklıklara hayretle gözlerini kırparak bakarlar ve hemen uzaklaşırlardı.

Bir mahpusu dünya ile hiç alakası olmayan bir zindana kapamak ona en büyük iyiliği yapmaktır. Onu en çok yere vuran şey, hürriyetin elle tutulacak kadar yakınında bulunmak, aynı zamanda ondan ne kadar uzak olduğunu bilmektir. On adım ötede en büyük hürriyetlere götürülen denizi dinlemek ve sonra aradaki kalın kale duvarlarına gözleri dikerek bakmaya, denizi yalnız muhayyilede görmeye mecbur kalmak az azap mıdır? Bahçede insanın ayakucuna inerek ekmek kırıntılarını toplayan ve aynı hürriyetsiz topraklarda sağa sola adım atan bir kuşun bir kanat vuruşuyla bu duvarları aşarak serbestliklerle kucaklaşmaya gittiğini görmektense, nefes almaktan başka hürriyeti hatırlatacak hiçbir şey bulunmayan bir yerde kapanmak daha iyi değil midir?

Fakat benim kaldığım hapisanede her şey, her ses, hürriyeti gözlerin önüne kadar getirmek, sonra birdenbire çekip götürmek için yapılmış gibiydi. Surların üstünde büyüyen ufak ağaçlar, yosunlu taşlardan aşağı sarkan sarı çiçekler bir bahar havası içinde eli kolu bağlı olmanın bütün acılarını içime dökerdi. Uçsuz bucaksız gökte bir kuğu gibi ağır ağır yüzen küçük beyaz bulutlar benden bir tek teselliyi: unutmayı alırlardı.

Ve burada konuşulan şeyler hep eskiye, dışarıya ait şeylerdi. Sanki hiç kimse buraya girdikten sonra yaşamıyor, yahut hafızası bunu zapt etmiyordu. Buradaki hayattan bahsetmek lazım gelince de o kadar isteksiz anlatılırdı ki, insanda, söyleyene azap veren bu şeyleri susturmak arzusu uyanırdı.”¹¹¹⁷

Dokuz yıl önce kaçamayan mahkum Sabahattin Ali'nin yanına gelip, oynayan taşı fark ettikten sonra yaptıklarını anlatır. Kaçmamış olmaktan pişmandır:

““Ah... ne enayilik ettim!” dedi, “Ne enayilik ettim! Bir candarma kurşunu on beş seneden daha mı kötü sanki? Bir korku yüzünden gençliğimi yok ettim.”

“Halbuki o... kim bilir şimdi nerelerdedir? Bir daha buralarda görünmedi. Herhalde uzak bir memlekette, kendisini tanımayanlar arasında yerleşti, akıllı uslu adam oldu... Belki çoluk çocuğa da karışmıştır. İstersem ben de onunla beraber olabilirdim. Fakat bir dakikalık korku... O kahrolası korku...”

¹¹¹⁷ Sabahattin Ali, **Bütün Öyküleri I**, 7. Baskı, Yapı Kredi Yayınları: 948, İstanbul, 2002, s. 197-198.

Çenesinin adaleleri gerilmişti. Hayatımda kendisini bu kadar istihkar eden, kendisine bu kadar kızan insan görmedim; her gün üst üste yığılarak müthiş bir kin halini alan bu nefret dudaklarından çıkararak bir tükürük halinde kendi korkaklığının yüzüne fırlatılıyordu.”¹¹¹⁸

Bu arada yıkım devam etmektedir. Yuvarlanan bir taş, iki mahkumun dokuz sene önce duvar içinde buldukları geniş deliği açığa çıkarır ve öykü sürpriz bir sonla biter:

“Ameleler bu sefer taşların düştüğü deliğe yaklaşmışlar, içeri doğru bakıyorlardı. Birkaç taşı daha ellerine alıp bir kenara koyduktan sonra birdenbire, yüzlerinde elle tutulabilecek bir dehşet ifadesiyle, doğruldular...”

Etrafta bulunanlar ve bunların arasında kır saçlı mahpusla ben, o tarafa yürüdük; artık bir metre kadar inmiş olan duvara tırmanarak deliğe yaklaştık. Herkes halka olmuş, ses çıkarmadan, aşağı bakıyordu. Bunları aralayarak biz de sokulduk ve gözlerimizi oraya çevirdik...

Elime birisinin yapıştığını, sımsıkı tuttuğunu ve sinirli sinirli titrediğini hissettim.

Orada, binlerce seneden beri güneş görmemiş olan rutubetli taşların üstünde bembeyaz bir insan iskeleti uzanıyordu.

Çoğu birbirinden ayrılmış olan kemiklerin ayak ucunda bir çift eski kundura, yanbaşıda meşin bir torba vardı.

Başımı kaldırarak yanımdakine baktım. O hâlâ elimi tutuyor ve sinirli sinirli sıkmakta devam ediyordu.

Yüzü sapsarıydı ve bu yüzde, henüz ölümden kurtulanlarda görülen şaşkın bir hayata sarılış vardı...”¹¹¹⁹

Sabahattin Ali'nin Sinop Cezaevi günlerinin yadigarı bir öykü de “*Katil Osman*”dır. Öykünün kahramanı Osman, Sabahattin Ali'nin Sinop Cezaevi'nde tanıdığı, “*katil*” lakabıyla anılmakla birlikte katil olmayıp “*Yakarım ulan, kanını içerim ulan, beni katil etme ulan!..*” tehditleriyle haraç alan biriydi. Kabadayılık eden, zaman zaman ceza alıp çıkan, ama bir yandan da namlı kabadayılardan yanında ağzını açamayan Osman, cezaevinden çıktıktan bir süre sonra ilk kez bir cinayet işleyip geri döndü.¹¹²⁰ Hüseyin Kuşüzümü de, bu olayın aynen olduğunu, Osman'ın Sinop'ta bir kahvede iddia üzerinde bir cinayet işleyerek cezaevine düştüğünü Berin Taşan'a anlattı.¹¹²¹ Sabahattin Ali, “*Katil Osman*” öyküsünü “*Bu dünya böyledir işte, kimi adam öldürdüğü için katil diye anılır, kimi adı katile çıktı diye adam öldürür.*” sözleriyle bitirdi.¹¹²²

¹¹¹⁸ A.g.e., s. 203.

¹¹¹⁹ A.g.e., s. 203-204.

¹¹²⁰ Sabahattin Ali, **Bütün Öyküleri II**, 6. Baskı, Yapı Kredi Yayınları: 949, İstanbul, 2002, s. 157-164, Bezirci, a.g.e., s. 25.

¹¹²¹ Taşan, a.g.e., s. 137.

¹¹²² Sabahattin Ali, **Bütün Öyküleri II**, s. 164.

Bu iki öykü dışında başka cezaevi öyküleri de kaleme alan Sabahattin Ali, Asım Bezirci tarafından, cezaevlerindeki yaşamı ve mahkumların başında geçeneri işleyen ilk Türk edebiyatçısı olarak nitelendirilmektedir.¹¹²³

Sabahattin Ali'nin genelde cezaevi edebiyatına, özelde Sinop Cezaevi edebiyatına en büyük katkısı ise, sonraki yıllarda bestelenerek geniş kitlelere ulaşan bir şiidir.

Sabahattin Ali, 1934'de yayınladığı “*Dağlar ve Rüzgâr*” adlı kitabında “*Hapishane Şarkısı*” adlı beş şiire yer verdi. Sabahattin Ali'nin tutsaklık duygusu ve özgürlük özlemini dile getirdiği bu şiirlerden Sinop'ta 1933 yılında yazılan¹¹²⁴ beşincisi şöyledir (Ek 64):

“Hapishane Şarkısı
V

*Başın öne eğilmesin,
Aldırma gönül, aldırma;
Ağladığın duyulmasın,
Aldırma gönül, aldırma...*

*Dışarda deli dalgalar
Gelip duvarları yalar;
Seni bu sesler oyalar,
Aldırma gönül, aldırma...*

*Görmesen bile denizi,
Yukarıya çevir gözü:
Deniz gibidir gökyüzü;
Aldırma gönül, aldırma...*

*Dertlerin kalkınca şaha
Bir küfür yolla Allaha...
Görecek günler var daha;
Aldırma gönül, aldırma...*

*Kurşun ata ata biter;
Yollar gide gide biter;
Ceza yata yata biter;
Aldırma gönül, aldırma...”¹¹²⁵*

¹¹²³ Bezirci, a.g.e., s. 126.

¹¹²⁴ Asım Bezirci, bu şiirin 23 Mayıs 1933 tarihli olduğunu belirtirken (Bezirci, a.g.e., s. 44), Tolga Ersoy bu şiirin 23 Mayıs 1933'de Ayşe Sıtkı'ya gönderildiğini yazmaktadır (Ersoy, a.g.e., s. 62).

¹¹²⁵ Sabahattin Ali, **Bütün Şiirleri**, (Haz: A. Özkırımlı), 6. Baskı, Yapı Kredi Yayınları: 1122, İstanbul, 2006, s. 40.

“*Hapishane Şarkısı*” adını taşıyan diğer dört şiirden ilki 1932, üçü ise 1933 tarihli olup Konya Cezaevi’nde yazıldılar.¹¹²⁶

Asım Bezirci, Sabahattin Ali’nin “*Gurbet Hapishanesi*” şiirinin de Sinop’ta yazıldığını belirtmektedir.¹¹²⁷

“*Gurbet Hapishanesi*”

*Düşünme, gününü doldur
Gurbet hapishanesinde;
Günler yıllara bedeldir
Gurbet hapishanesinde.*

*Bahtım dağları aşırđı,
Yâdelde dama düşürdü.
Yine gözlerim yaşardı
Gurbet hapishanesinde.*

*Akşam gökler bulutlanır,
Demir kapılar kilitlenir,
Gönül her derde katlanır
Gurbet hapishanesinde.*

*Hâlini bilen bulunmaz,
Yüzüne gülen bulunmaz,
Kapıya gelen bulunmaz
Gurbet hapishanesinde.*

*Geniş ol, göklere bakın,
Çıkacağıın günler yakın...
Yar, beni unutma sakın
Gurbet hapishanesinde.”¹¹²⁸*

Sinop Cezaevi’nin en bilinen şairi olan Sabahattin Ali’den yirmi yıl kadar önce Sinop’a gelen sürgünler arasında bulunan Refik Halid, Refii Cevat ve Ahmet Bedevi, anı, öykü ya da romanlarında Sinop’a ve Sinop Cezaevi’ne yer verdi.

Refik Halid Karay’ın, “*Memleket Hikâyeleri*” kitabında yer alan “*Şaka*” adlı öyküsü Sinop’ta geçer. Öyküde, kadınsızlıktan yakınan üç arkadaşın alkol aldıkları bir akşamda yaşadıkları anlatılmaktadır. Bir akşam gazinoya gitmek üzere bir araya

¹¹²⁶ Asım Bezirci, a.g.e., s. 44’de, bu şiirlerden 1932 tarihini taşıyan ilkinin de Sinop Cezaevi’nde yazıldığını belirtmektedir. A.g.e., s. 43’de ise, “Bu şiirlerden birincisini Aydın Hapishanesi’nden çıktıktan sonra 5 Eylül 1932’de Konya’da yazar” demektedir. 1932 tarihli bu şiir Sinop’ta değil, Konya’da yazılmış olmalıdır.

¹¹²⁷ Bezirci, a.g.e., s. 45.

¹¹²⁸ Sabahattin Ali, **Bütün Şiirleri**, s. 41.

gelen üç arkadaş, Sinop sokaklarında karşılarına çıkan bir Rum kızına rastlar. Adının Despina olduğunu öğrendiği kız gruptaki Servet Efendi'nin hoşuna gider. Gazino çıkışı sahilde suya girmiş bir kadının gülüşlerini duyan Servet Efendi, bu sesin Despina'ya ait olduğunu iddia ederek soyunup suya girer, bir daha da çıkamaz. Sabah, ağlara dolanmış cesedi bulunur.¹¹²⁹

Karay, "*Bir Ömür Boyunca*" adıyla yayınladığı anılarında, Sinop günlerini düzensiz bir biçimde, parça parça anlatır. Sinop'ta nerede kaldığını, kaldığı yere gelen bir mektupla ilişkilendirerek anlatır. İstanbul'da "*ahbaplık ettiği*" Sophia'dan gelen ve kadının yanına, Sinop'a gelmek istediğini bildiren mektuptan bahsederken Sinop'ta yaşlı bir Rum çiftin yanında kaldığı bilgisini vermektedir. "... benim sadece hazzettiğim, gezdirdiğim, Auziér yahut Yani Lokantalarında yemek yedirdiğim, ara sıra hediye verip terzime tabur diktirdiğim bir dişi..." olarak tanımladığı Sofia'nın yanına gelme talebini geri çevirdiğini anlatırken Sinop sürgünleri ve sürgün hayatına ilişkin ipuçları taşıyan şu bilgileri vermektedir:

*"Çoğunun huyuna güvenmediğim bin kadar sürgün içine bu kız nasıl sokulurdu? Ayrıca Sinop o devirde Rumlarla, Rum kızları ile meskundu. Uzaktan işaret, gülümseme ve pencere seyirleri oyalanıp gidiyorduk."*¹¹³⁰

Karay'ın hatıralarında, Bekirağa Bölüğü'nden Çorum'a gönderilmesine kadar geçen "*Bahri Cedit*" yolculuğu ve Sinop günleri çok kısa geçiştirildiğinden kente dair fazla bir iz bulunmamaktadır:

"....."

İkinci safha "Bahricedit" vapuru. Yatağımı, tantuna yolcu götüren bu köhne teknenin güvertesine seriyorum. Yanımda aynı işi yapan bir beyzade, vali oğlu Mustafa Suphi de var. Gün gelip de onun gene bir vapurda ve hücum eden eşkiya elinde parça parça edileceğini hangimiz aklımıza getirebilirdik?

Hatta hiç unutmam, biçare genç baklava yerken kutuyu elinden düşürmüş, yağlı tatlılar benim şiltemin üzerine dökülmüş, lekesi çarşaftan aylarca çıkmamıştı. Çıkamazdı, zira Sinop'da çamaşırlarımızı yıkayan kadınlar sabun ve sıcak su kullanmakta imsâkli davranıyorlardı."

Menfa

Derken menfaya vardık, yatağı topladık. Tekrar sermekteyim; bu sefer de Sinop idadi mektebinin boşaltılmış bir koğuşuna.

İki sene yatağım bir tarafta bağlı kaldı; zira artık otel ve pansiyonlarda oturuyordum, yatağımla uğraşmak bana düşmüyordu. Fakat harp patlayıp da

¹¹²⁹ Refik Halid Karay, **Memleket Hikâyeleri**, 11. Baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1989, s. 77-86.

¹¹³⁰ Refik Halid Karay, **Bir Ömür Boyunca**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990, s. 160.

*bombardımanlar sıklaştınca içeri Anadolu'ya gönderilmemiz lâzım geldi. Gene sırtladık yatağı!..*¹¹³¹

1913 sürgünleri içinde anılarını yayınlayanlardan biri de Refii Cevat'tır. Alemdar Gazetesinde 1918-1920 yılları arasında düzensiz olarak 114 bölümde yayınlanan anılar "*Menfâlar Menfiler*"¹¹³² adıyla kitaplaştırıldı.¹¹³³ Büyük bir bölümü Sinop günlerine ait olan anılar, Sinop'un o dönemlerdeki durumuna ışık tutması açısından son derece önemlidir. Bahr-i Cedid yolculuğu, Sinop günleri, burada karşılaştığı kişiler ve yaşam biçimi, sürgünlerin ilgi alanları, birbirleri ile ilişkileri, Birinci Dünya Savaşı sırasında kentin bombalanması ile ilgili detaylı bilgiler veren Ulunay'ın Sinop günleri ile ilgili yazdıklarından kente dair olanları şunlardır:

"Ben Sinop'u görmeden evvel, hayalhanemde büsbütün başka bir şekilde olmak üzere gözümün önüne getiriyordum. Uzun Sinop kalesi hakkında bin türlü rivayetler dinledim. Mesela bu kalede bir çok mahpus varmış. Bunlar başlı başlarına birer dükkân açarak icrây-ı sanat ederlermiş; kaleyi hayalimde ufacık bir şehir, mine gibi işlenmiş temiz kaldırımli bir şehir olarak hayal ederdim. Kalabalık bir çarşı, ufacık ufacık dükkânlar.

Fakat nerede? Sinop, bir toprak yığını kadar renksiz, bir yangın yeri kadar harap bir şehir idi. Yarımadanın ince uzun kara parçasındaki kocaman kaleler, yarımadaı tamamıyla ayırıyordu. Asırlık kalelerin bir kısmı yıkılmış, senelerce taşları birbirine bağlayan pembe harçlar, uçarak taşlara yapışmış ve kirli bir badana meydana getirmişti.

Velhasıl şehrin genel görünüşü bize dokundu. Vapur geldi geldi, limana girdi, demir attı.

Yanımda Arap Abdullah Paşa duruyordu. Bana döndü:

- Cevat¹¹³⁴ Bey, burası neresi? dedi.

- Sinop, Sinop! dedim.

- Ha, Sinop mu? Biz buraya mı çıkacağız?

- Evet! dedim.

Paşa bir kere elini kafasına vurdu:

- Vah yandım! Hangi taşlara başımı vurayım, nerelere gideyim! diye bağırdı.

Elimizden gelse hepimiz de öyle bağıracaktık. Çünkü karşıımızdaki şehir, hakikaten bir yığın toprak gibiydi. Vapur demir attıktan sonra hepimizde bir hazırlık görüldü. Bundan öteye gidecek iskele yoktu. Bu köhne vapur bütün yükünü bu sakin limana, bu zavallı memlekete boşaltacaktı. Vapurdan etrafı seyrediyorduk. Yüksek kale burçlarından ahaliden birkaç kişi bizleri seyir için bekliyorlardı. Tersane meydanı olduğunu sonradan öğrendiğimiz oldukça geniş bir meydancık vardı. Karşıdan bakıldığı zaman sol tarafta göklere sır çeken kale burçları bir heyulâ gibi görünüyordu. Bu meydancıkta bir iki resmi memur dolaşıyordu.

¹¹³¹ A.g.e., s. 174.

¹¹³² Menfâ: Sürgün yeri; Menfi: Sürülen.

¹¹³³ Refi Cevat Ulunay, **Menfâlar Menfiler**, (Yayına Haz: H. H. Kılıç), Arma Yayınları: 30, İstanbul, 1999.

¹¹³⁴ Metinde "Cavit" yazılıdır. Dizgi hatası olmalı.

.....¹¹³⁵

“Sinop pek ilkel bir kasabadır. Karadeniz’in yegane bir limanının böyle unutulmasına, her türlü medeniyet eserlerinden geri kalmasına hâlâ hayret ediyorum.”¹¹³⁶

Yukarıdaki satırların yazarı Ulunay, Berin Taşan’ın bir mektubu üzerine Milliyet Gazetesindeki köşesinde 12 Aralık 1967’de yazdığı yazıya “Bu şehir bir dünya cennetidir” diyerek başladı.¹¹³⁷

1913 sürgünlerinden Sinop’u yazanlardan biri de Ahmet Bedevi Kuran’dır. İlk baskısı 1945’de yapılan “İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler” adlı eserinde Sinop’a yer veren Kuran, “Tarih Dünyası” dergisinde de Sinop sürgünleri ile ilgili bir makale yayınladı.

1913 sürgünleri ve Sabahattin Ali’den sonra Sinop Cezaevi’ni edebiyata taşıyanlar Kerim Korcan ve Berin Taşan oldu.

1938-1948 yıllarında Sinop Cezaevi’nde yatan Kerim Korcan’ın “Linç” adlı romanı Sinop Cezaevi’nde geçmektedir. “İdamlıklar” adlı öykü kitabında Sinop Cezaevi’nde tanıdığı idamlıkları anlatan Korcan’ın Sinop Cezaevi’nden bahsettiği şiirleri de vardır.¹¹³⁸

Şair Berin Taşan,¹¹³⁹ 1965-1974 yılları arasında savcı olarak görev yaptığı Sinop’ta, yolu Sinop Cezaevi’nde geçen edebiyatçıları araştırdı, yazdı. Bu yazıları, diğer anıları ile birlikte “Bir Tanığım Kalsın” adını verdiği kitabında toplayan Taşan, “Sinop’ta, Kale Duvarlarının Sonunda” başlıklı şiirinde Sinop Cezaevi’nin tarihini işledi:

¹¹³⁵ Ag.e., s. 74-75.

¹¹³⁶ A.g.e., s. 103.

¹¹³⁷ Taşan, a.g.e., s. 158.

¹¹³⁸ Ersoy, a.g.e., s. 72-73.

¹¹³⁹ Doğumu: Merzifon, 1928.

“Sinop’ta, Kale Duvarlarının Sonunda

*Ses dağılmıyor da saklı kalıyorsa havada
İhtiyar çınar ağaçlarının uçlarında
Roma, Bizans, Selçuklulardan yadigâr
Sinop’un o ünlü kale duvarlarında
Bir gün kesinlikle toplanacak
Çelik bir iğnenin ucunda.
Efendi, kibar, kalın ve mağrur
Deniz suyuna karışmış
Ne kadar boşuk
Ne kadar derinden geliyor.
Yerde sürüklenen zincirler
Duvara çakılı zincirler
Demirler demirler, traşlı başlar görüyorum.
Bıyıklarını burup
Başlarını eğerek giriyorlar hücreye.
1861 Karadağ isyanından tutuk
Gündoğusu rüzgârının önünde
Kale duvarlarına vurup vurup dönüyor
Roma, Bizans, Selçuklardan beri
Güneş Karadağ koğuşundan iç avluya düşünce
Yüzlerce el çıplak demirlere sarılacak
Yüzlerce el birbirine sarılsa bir kez
Bir kez özgür olsalar...*

*İstanbul’da gece yarısı evi basılan
Karadağ ormanlarında çatışma sonunda
Trabzon’da Rum patronunu vuran
Çıplak, keskin, oynak
Ağaca atılan bıçak gibi
Toprak hücreye saplı
Kale kapısından sonra beşinci burç içinde
Bir gün olur ben buradan çıkarım
Tabancamı çıkarmayın sandıktan
Bir gün gelir türkü yakan bulunur
Sinop’un ara sokaklarında.*

*Şimdi güvercinler gibi inebilse avluya
Kuyunun taşına otursa
Neler neler görüyor suyun içinde
Şapkası dallara takılıyor
Bir karpuzu yarsa ortasından
Suyunu akıta akıta yese
En çok da kuyu başlarında
Ceviz altında
Bir de bastığı yerde kekikleri görse
Here gece rüyada görülen
Bir soluk mendil bu
Karanlık bir köşede gizli gizli
Çıkarılıp çıkarılıp öpülen...*

11 Haziran 1913, Mahmut Şevket Paşayı vurmuşlar
Bahricedit vapuru dinamit taşır gibi korkuyor
Burnu döner dönmez atmış demiri,
Boşaltıp yükünü hemen, İstanbul'a kaçacak.
Önde paşalar, komitacılar, yazarlar
Refik Halid, Refii Cevad, Hüseyin Hilmi,
Mustafa Suphi
Sonra Cumhuriyet, af şenlikleri, Sabahattin Ali.

Bahricedit seferinden elli yıl sonra,
Sıcak bir yaz gününde,
Başka bir muhafız
Elleri bağlı
Dal gibi bir kurmayı
Atıp cezaevi avlusuna, çekip gitti
Allahısmarladık bile demeden.

Hele ziyaret günleri
Adının okunması koğuştta
Bir paket cigara da olsa, gönderilse
İkram edilse, yakılsa.
Hele tahliyeciler
Emri gelenler
İçerde kalanlar kapanmış üstüne curanın
Ziyaret yerinden bakınca başka
Kale burcundan bakınca başka
Bir işe gidiyormuş gibi telaşlı
Hiç yaşamıyorlarmış gibi durgun
Roma, Selçuk, Osmanlı'dan beri
Kapalı kapının ardındaki
Bir güvercin kanadına asılsa uçacak
Binse bir motora batıracak belki
O kadar hafif
O kadar ağır
Sinop'ta, kale duvarlarının ardında.”¹¹⁴⁰

Kaleye Bahr-i Cedit seferinden elli yıl sonra getirilen “*dal gibi kurmayı*”, daha sonra idam edilen Albay Talat Aydemir ve Binbaşı Fethi Gürcan'la birlikte darbe girişiminde bulunup idam cezası alan, ancak daha sonra cezası müebbet hapse çevrilerek Sinop Cezaevi'ne gönderilen Kurmay Yarbay Osman Deniz'dir.¹¹⁴¹ Osman Deniz'in anıları Sinop Cezaevi'nin 1960'lı yıllardaki durumuna ışık tutmaktadır (Ek 65).

¹¹⁴⁰ Taşan, a.g.e., s. 167-169.

¹¹⁴¹ Osman Deniz'in anılarını yayına hazırlayan Yasemin Bradley, anıların önsözünde, “Savcı Berin Taşan 29 Haziran 1964 günü Osman Deniz'in Sinop kalesine getirilişini cezaevinin üst katındaki odasının penceresinden izler ve çok etkilenir. Ardından “Sinop'ta Kale Duvarlarının Sonunda” adlı bu şiiri yazar” demektedir (Deniz, a.g.e., s. 11). Oysa Berin Taşan Sinop'taki görevine 1965 yılında başladı. Anılarında da Bradley'in yukarıdaki yorumundan haberdar olduğunu belirttikten sonra, Osman Deniz'in Sinop Cezaevi'ne getirilişini daha sonra cezaevi müdüründen dinlediğini yazmaktadır (Taşan, a.g.e., s. 166).

Sinop'u ve Sinop Cezaevi'ni günümüz edebiyatına taşıyan ise, bir "*Bahr-i Cedid*" yolcusunun torunu, roman ve öykü yazarı Nazlı Eray'dır.¹¹⁴²

Nazlı Eray'ın dedesi Tahir Lütfi Tokay,¹¹⁴³ 1913 sürgünü olarak Sinop'a getirildi. Yıllar sonra dedesinin anılarının peşinden Sinop'a giden Eray, 2000'li yıllarda geçen, ancak kahramanları arasında Mahmut Şevket Paşa, Dr. Rıza Nur gibi tarihsel kişiliklerin de bulunduğu gerçeküstü romanı "*Sis Kelebekleri*"nde, mekân olarak Sinop'u ve cezaevini de kullandı. Nazlı Eray'ın Sinop betimlemelerinden bazılarına yer vermek istiyorum.

Sinop'un Rus baskınından sonraki çöküşü ve bir daha kendisini toparlayamaması, modern çağın uzağında kalmış yalnızlığı, ulaşılmazlığı, durağanlığı, Eray'in kente girişini anlattığı satırlarda fazlasıyla vardır:

"Sinop'a doğru yol alırken, Boyabat'ı geçtikten sonra, içime her zaman gelen o tuhaf duygu gelip yerleşivermişti. Bu insiz cinsiz yolun sonunda sanki hiçbirşey yoktu. Belki de Sinop diye bir kent yoktu, sonsuza doğru giden bir yoldu bu yalnızca. Saatler boyu arabamı sollayan hiçbir araba olmamıştı. İleride bir yerde beni bekleyen bir kent olduğuna dair çevrede hiçbir işaret yoktu. Bu kimsesiz yolun sonunda, bu coşkun doğanın bittiği yerde, beni karşılamaya hazır bir kent olabileceğine sanki aklım yatmıyordu. Çoktandır bir tabela geçmemiştik, gideceğimiz yere kaç kilometre kaldığına dair bir işaret, herhangi bir ipucu yoktu. Bir yalnızlığa doğru yol alıyorduk, bunu ruhumda ve sanki kemiklerimde hissediyordum.

Birden çok uzaktan deniz görüldü. Şaşırtıcı, heyecan verici bir şeydi bu. Soluk renkli bir deniz parçası, bir çocuğun suluboya takımından çıkmış, rasgele boyanmış gibiydi; uçuk mavi, sisli ve çok güzeldi. Gökyüzüne karışmıştı sanki. Sağda bir tabela gördüm. Erfelek yazıyordu üstünde. Gittikçe yaklaşıyorduk Sinop'a.

.....
Ama sis aynıydı. Beni karşılayan sessizlik, ciğerime dolan rutubet ve bir zamanlar yalnızca bir cezaevi kenti olduğu için; tüm yolları cezaevinden kaçan bir mahkumun yakalanabilmesi için, anında kuşatılmaya elverişli yapıldığından, fazla da değişmemişti kent. Sahildeki çay bahçeleri ile bana göz kırıyor: "Hoş geldin", diyordu.

*Sinop'a girmiştik.*¹¹⁴⁴

¹¹⁴² Doğumu: Ankara, 1945.

¹¹⁴³ Sinop sürgünü Tahir Lütfi Tokay, İkdam Gazetesi başyazarıydı. Sofya'da sefaret tercümanlığı ve Deliorman milletvekilliği yapan Tokay, Cumhuriyet döneminde Belgrad Konsolosluğu, Tiran ve Bağdat Elçiliği yaptı.

¹¹⁴⁴ Nazlı Eray, *Sis Kelebekleri*, 3. Baskı, Can Yayınları, İstanbul, 2003, s. 21-22.

“İnsiz, cinsiz”, “sonsuz giden yol”un yerini alan Dıranaz Tüneli’nin 2008’de açılmasıyla, kente ulaşmak için Dıranaz Dağları’nın ürkütücü yalnızlığını dolaşan zor yolları kullanma zorunluluğu ortadan kalktı.

Eray, kentin gizemli güzelliğini ve sırlarını, Sinop’un meşhur sisi ile ustaca bağdaştırmıştır:

“Sinop, tüm gizemiyle karşımdaydı. Bembeyaz, sisten bir kürke bürünmüş bir kadın gibiydi. Öylesine yoğundu dışarıdaki sis. Ben bakarken dalga dalga oynamaya başlamıştı. İnanılmaz güzellikte, tuhaf, alışılmadık bir görüntüydü bu. Gözlerim sislere ve arada yer yer lacivert denizin üzerinde oynayan koyu renkli soluk ışıklara takılmıştı.”¹¹⁴⁵

Cezaevi (Ek 66-69), küçük, ama akıldan çıkmayan kentin kalbi gibidir Eray için:

“Sinop, her zaman olduğu gibi kollarına almış, içine çekivermişti beni. Beş dakikada gezilip bitirilebilen, ama akıldan elli yıl çıkmayan tuhaf bir sevgili gibiydi. Kentin bu özelliğini yıllar önce, onu ilk gördüğümde hayretle fark etmiştim. Sessizdi. Hiç konuşmuyordu. Belki de üstümdeki etkisi buradan geliyordu. Suskun ve gizemliydi.

Bir süre daha sislerle oynayan koyu renkli denizi izledim. Sonsuz uzanan iskele meydan çıkmıştı şimdi. Hafifçe doğruldum yattığım yerden. Perdenin ucunu kaldırıp bir tiyatro perdesi gibi yavaşça iki yana doğru açılan sise baktım.

Eski Sinop Cezaevi tam karşımda duruyordu.

Bu, kayalıkların üstündeki; kirlî, nikotinli dış sarısı renkli taş binaları, avludaki incir ağaçlarını, yılların nemi ve yağmurunu üstünde hissetmiş acılı duvarları, demir parmaklıklı pencerelerin kenarına çekilmiş, solmuş, et renkli, yer yer akmış boyaları, yuvarlak vanalarla kapanan hücre kapılarını, tellî görüşme deliklerini, üst katlara çıkan aşınmış merdivenleri, üst üste yığılmış şiltelerin bulunduğu bir koğuşu, dış duvar ile bina arasındaki dar koridorları, sübyan koğuşunun demirli pencerelerinin altındaki infaz yerini çok iyi biliyordum.

Şimdi boş olan, Osmanlı’dan kalma bu cezaevi, yılların sillesini yemiş taş duvarlarının arasına sıkışmış binlerce inilti, ve daracık hücrelerde ayakta dururken insanın içini ürperten, ensesinde hissettiği geçmişin o acılı nefeslerinden, garip hırıltılarından, çığlıklarından kurtulamamıştı.

Bir gün önce Sinop’a varır varmaz gezdiğim bu bomboş binalar, birbirine bağlı insansız avlular, köşeleri yeşillendiren incir ağaçları, daracık, kirlî ve havasız koridorlar, duvarları insan izleri taşıyan koğuşlar; kat kat ranzalar ve içinde tek bir lağım deliği bulunan, insanın içinde ancak ayakta durabileceği tabutluklar, zifiri karanlık iki kişilik hücreler, köşedeki kırık bir küvet, yerdeki paslanmış bir zincir, eskiden gardiyanların oturduğu, köşede tuhaf bir geçmişi içinde barındıran kameriye şimdiye değin gezdiğim en

¹¹⁴⁵ A.g.e., s. 38.

kalabalık yerlerdi sanki. Bu sessizlik, içinde gizlediği çığlıklarla kulaklarımın zararını patlatmıştı, başım dönüyordu. Bu görünmeyen kalabalığı yanibaşımda hissettiğim an şaşırılmış, mahkumların asıldığı infaz yerinden geçerken ayağım bir taşa takılmış, az kalsın yere mihlanıyordum; boynuna ip geçirilmiş bir mahkumun gözleri ile son bir kez gökyüzüne bakmışım sanki. Bu kimsesiz taş binalar, bu terkedilmiş, bomboş dünya, çıkartılıp suya konmuş bir yaşlının protezini andıran bu soluk renkler, geride bırakılmış izler, nasıl bu kadar kalabalıktilar, dopdoluydular, bir türlü anlayamıyordum bunu. Bambaşka bir dünyaya kayıp gitmişim sanki; kulağıma her yandan fısıltılar geliyordu; üçüncü avluyu koşarak geçmişim, bir an cezaevinden hiç çıkamayacağımı sandım, acaba rüzgârda yaprakları hışırdayan incir ağacının sesi miydi duyduğum?

Sanmıyorum.

Cezaevinden çıktığım zaman dayak yemiş gibiydim, derin nefesler alarak, dış kapıdan kendimi sokağa atmış, bu sessiz ve acılı geçmişin içinden sanki o an için kurtulmuşum. Yolun karşısındaki Pervane Han'ın içine dalıp, boncuklara bakıp, cezaevinin üstüme yüklediği o çökertici ağırlıktan kurtulmaya çalışmışım. Mavi taşlı bir yüzük almışım Pervane Han'daki bir dükkandan. Parmağımdaydı yüzük. Ona bakarken düşüncelere dalmışım.

Gene gitmek istiyordum cezaevine. Sisli Sinop'un orta yerindeki bir vantuz gibi kendine çekiyordu beni. Dördüncü avlunun oradaki altı mazgallı hücreleri, demir parmaklıklı koğuşları ve o ürkütücü sessizliği yeni baştan yaşamak istiyordum.”¹¹⁴⁶

Karadeniz'e uzanmış bu küçük kentin “insansızlığı ve yokluğu” çeker romanın hem yazarı, hem kahramanı olan Eray'ı:

“Sinop'u çok özledim”, dedim. “O sessiz dünyayı, sabah zamanı denizin suskunluğunu, güneş sislerin arasında çıkınca iskelenin üstünde balık tutmak için oltalarını suya atan o değişik kalabalığı, cezaevinin tuhaf bir biçimde beni çağırışını, o insansızlığı ve yokluğu çok özledim.”¹¹⁴⁷

Dedesinin sürgün gittiği kente vurgun yazar Nazlı Eray'ın, “Bir Aşk Rüyası Sinop” başlıklı yazısı, Sinop için yazılmış bir güzellemedir. Yazının, “Büyülü Şehir” alt başlığını taşıyan bölümünü aktarmak istiyorum:

“Aklıma Sinop geldi. Sonsuz bir yalnızlığın içinde, sislere bürünmüş, vahşi iklimini her an gösterebilecek bir şekilde, o güzelim ormanı, İrlanda'yı anımsatan rüzgârlı tepeleri ve artık bomboş, siroz sarısı duvarlı, sanki suyun içinde unutulmuş eski bir protez dişi anımsatan Sinop Cezaevi.

İşte bunları düşündüm bu sabah vakti. Oysa elimde tuttuğum müzik capcanlıydı, içi insan doluydu, kahkahalar ve hayaller doluydu, kalabalıktı. Neden düşünmüştüm ki Sinop'u, neden hiç bıkmadığım bu, fırlatılıp da

¹¹⁴⁶ A.g.e., s. 15-16.

¹¹⁴⁷ A.g.e., s. 282.

uzaklara atılmış gibi unutulmuş, sessiz sedasız, beyazlı mavili takaları, nemli havası ve koynunu açtığı sonsuz Karadeniz'i ile bu çok sevdiğim kenti?

Sinop'a giderken yol ne değişiktir. Yavaş yavaş yolun kenarında görünen manzara tekdüzeleşir, monoton bir yaşam gibi bir hal alır; hiçbir heyecan yoktur bu yolda, bazen bir kamyonu sollarsın, tepe köylerde ufak bakkal dükkanlarından uzun uzun bakarlar arabana. İn cin yoktur çevrede. Sanki Las Vegas'ın, Singapur'un, Dubai'nin veya Prag'ın ya da New York'un içinde bulunduğu bir dünyada değildir artık.

Birden uzaktan bir çocuğun sulu boya takımından kağıda akmış gibi puslu bir deniz görünür. İşte o an kalbim duracak gibi olur. Sinop belirmiştir ileride. Dünyanın en heyecan verici yeridir orası. Belki de onun için oradan yıllardır vazgeçemedim. Bu dünyada, bu asırda gibi bir yer değildir orası. Birden iki yüz yıl geriye gidip deniz kenarındaki otoparka park ederim arabamı. Boş cezaevi bir mıknaş gibi çeker beni. Nursuz, kocaman avlular, hiç kimse için öten kuşlar, bir zamanlar darbeci bir mahkumun dikmiş olduğu incir ağaçları, ürkütücü dehlizler, boğazıma yapışan demir parmaklıklar, görünmeyen insanların sessiz haykırıları... Bu mıknaştan boşuna kurtarmaya çalışırım kendimi. Zaman akşamüstüdür. O garip avlularda dolaşırım şöyle bir, korku yakama yapışır; sabaha karşı mahkumların asıldığı infaz yerinden geçerken şöyle bir irkilirim, zindan kapılarından içeriye bakınca nefesim tıkanır. Bir şarkı duyarım belli belirsiz:

"Başın öne eğilmesin... Aldırma gönül aldırma."

Az sonra deniz kenarındayım. Atlı araba beni bekler. Binerim bu eski faytona, tıkr tıkr bir şehir turu atarım.

Yağmur yağabilir her an. Sis bir inip bir kalkar, büyüğü bir dünyadır burası. Beş dakikada insan gezip bitirebilir Sinop'u, sonra elli yıl unutamaz orayı.

İşte böyle bir şey var benim Sinop'la aramda. Aşk gibi, tutku gibi bir şey bu. Ne zaman gitsem oraya çarpılırım.¹¹⁴⁸

Çağdaş Türk edebiyatında az çok iz bırakan Sinop, yerel şair Ferit Dikmen tarafından da birçok şiire konu edildi. Sinop'u 21. yüzyıl başında yazan Nazlı Eray'dan gerilere, 1920'lere dönüp, Sinop'ta görev yapmayan, muhtemelen 1922'de tarih öğretmenliği yaptığı sırada Sinop'u gören¹¹⁴⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın bir şiiri ile bu bölüme son vermek istiyorum:

"Sinop'a, Sevimli Vatana

Ruhum yine bir elemü keder ile mestür
Senden etmişti felek bu gece beni mehcûr

Çoktan beridir sensiz yaşarım mütehassir
Fırkatzede dil, muhavvel melâl müteessir

Mecliste miyim kaldım ki yazık tekü تنها
Göstermedi hiçbir subhı neşât, bana ferda

¹¹⁴⁸ Nazlı Eray, **Ekmek Arası Rüya**, Can Yayınları, İstanbul, 2006, s. 40-41.

¹¹⁴⁹ Cevdet Dadaş, **Suya Tutunan Şehir-Sinop**, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 23.

*Artık çekemem mihrin bu sakil bârını ben
Kâfi değil mi, ayâ bu kadar derdü mihen*

*Fikrim emelim, hep sende evet hep sende bugün
Gönlüm ne kadar bilsen vatanım sana düşkün*

*Elbette gelir bir gün sürerim hâkine yüz
Ancak yaşasın me'mul ola gör gece gündüz*

*Binlerce sana âh nazlı vatan işte selam
İthaf ile arz eyler giderim hatm-i kelam"¹¹⁵⁰*

¹¹⁵⁰ A.g.e., s. 24.

SONUÇ

Tarih biliminin özgün bir alanı olan kent tarihi, kenti oluşturan ve etkileşim içinde bulunan coğrafya, fiziksel mekân kurgusu ve toplumun ortaklaşa oluşturduğu bir tarihtir. Kent tarihi, küresel ölçekten ülke ölçeğine kadar her türlü sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal değişimin yansıdığı bir aynadır. Tezimde bu yaklaşımla Sinop'un 1923-1950 yılları arasındaki tarihine ilişkin erişebildiğim temel bilgileri ortaya koymaya ve değerlendirmeye çalıştım.

Günümüz dünyası gibi ulaşım ve iletişim olanaklarının gelişmediği dönemlerde, kentlerin benzeşikliği daha azdı. Özellikle de söz konusu kent, ulaşım ağlarının dışında kalan ve tarihin konusu olan belirli olay ve olgular için hazır bulunuşluğu olmayan bir kent ise, tarihsel süreçte bazı olayları yaşamamış olabilir. Coğrafi yalıtılmışlık ve iç dinamiklerden yoksunluk taşıyan kentler, egemen siyasal gücün yönetimi altında, dikkat çeken toplumsal ve siyasal muhalefetin ve arayışların gelişmediği, monotonluğun her alanda hissedildiği birimler olarak tarihe fazla bir katkı koymadan, genelde merkezi otoritenin yönlendirdiği doğrultuda kendi tarihlerini yaratırlar. 1923-1950 döneminde böyle bir Sinop'la karşılaştım.

Yüzyılların geri kalmışlığının derin tortuları altında ezilen, art arda gelen savaşlar, yenilgiler ve işgallerin ardından, zincirlerini parçaladığı ulusal kurtuluş hareketi sonrasında, yeterli yetişmiş insan gücü olmadan, ancak yeni bir liderle, yeni bir ruhla küllerinden doğan bir ülkenin kenti olan Sinop, 1923-1950 döneminde, Tek Parti yönetimindeki Türkiye'nin bir aynası olmakla birlikte, sosyoekonomik gelişmişlik ve siyasal farkındalık açılarından fazla bir varlık gösteremedi. Türkiye, iç ve dış dinamikler nedeniyle uygulanmak zorunda kalan 27 yıllık Tek Parti yönetiminde, bir yandan ekonomik, sosyal ve kültürel alanda büyük atılımlara imza atarken, diğer yandan, halkın, siyasal otoritenin yerel temsilcileri eliyle bastırılmasına tanık oldu. Ülkenin yaşadığı bu iki farklı çizgi, elbette uzak ve küçük bir taşra kentine de yansıdı. Ve elbette, endüstri sonrası ekonomik düzene, üretim-tüketim ilişkileri bağlamında entegre olamayan Sinop, her dönemde sermayenin ve entelektüel düşüncenin merkezi olan İstanbul gibi topyekün bir kalkınmayı, Cumhuriyet aydınlanmasının merkezi Ankara gibi sosyokültürel ya da mekânsal bir gelişmeyi, 1920'lerden 1930'lara uzanan toplumsal çalkantıların dışa vurulduğu İzmir'de yaşandığı gibi toplumsal bir muhalefeti yaşamadı. İşlevsizleşmiş bir liman, üretimsiz,

dolayısıyla ekonomik hareketlilik yaşayamayan ve burjuvazinin gelişemediği, sınıf bilinci olmayan bu küçük sahil kenti, Tek Partinin ve onun yan kuruluşu olan Halkevi'nin batılılaştırmaya çalıştığı taşra birimi olarak kaldı.

Bazı küçük ve siliik kentler, kendine özgü bazı yanlarıyla bir ya da birkaç açıdan öne çıkabilirler. Aşılması zor sıradağlarla Anadolu'dan yalıtılan, tek giriş ve çıkışı olan, zor ulaşılır bir ada konumundaki Sinop'a II. Abdülhamit döneminden beri biçilen rol, bir sürgün ve cezaevi kenti olmak oldu. Sinop, geri kalmışlığın zincirini kıramasa da bu yönüyle adını duyurdu.

Tez çalışmamla, yukarıda kısaca çizdiğim Sinop panoramasına ulaştım. Cumhuriyet döneminde hakkında fazla bir araştırma yapılmamış bu kentin 1923-1950 dönemindeki tarihi ile ilgili temel bilgileri ortaya koyabilmek için, tarihin üzerini örtmüş toprağı elimden geldiğince kaldırmaya çalıştım. Toprağın altından çıkanlar, muhakkak ki, toprak altında uyumaya devam eden büyük bir kütlelerin ufak uçları. Bu ufak uçlar, toprak altında birbirine bağlı olarak durmakta, sonraki araştırmaları beklemektedir.

“Giriş” bölümünü bitirirken yazdıklarımı tekrar yazarak tezime son vermek istiyorum: Tez çalışmam Carr'ın “*Tarihçi zorunlu olarak seçmecidir*” sözü¹¹⁵¹ anımsanarak okunmalıdır. Ve unutulmamalıdır ki;

*“Olgular gerçekte bir balıkçının tablasındaki balıklar gibi değildir. Olgular uçsuz bucaksız ve hatta bazen sınırsız bir okyanusta dolaşan balıklara benzerler. Tarihçinin ne yakalayacağı kısmen şansa, fakat asıl, avlanmak için okyanusun neresine gideceğine ve hangi oltayı kullanmayı seçeceğine bağlıdır”.*¹¹⁵²

¹¹⁵¹ Carr, a.g.e., s. 15.

¹¹⁵² A.g.e., s. 28.

KAYNAKLAR

Arşivler

TBMM Arşivi

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

T.C. İçişleri Bakanlığı Arşivi

Resmi Kaynaklar

İSTATİSTİK GENEL DİREKTÖRLÜĞÜ. **20 İkteşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı**, Neşriyat No: 74, Ankara, 1935.

İSTATİSTİK GENEL DİREKTÖRLÜĞÜ. **20 İkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı**, Ankara, 1944.

İSTATİSTİK GENEL MÜDÜRLÜĞÜ. **21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı**, Ankara, 1947.

İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ. **28 Teşrinievel 1927 Umumi Nüfus Tahriri-Fasikül II**, İstatistik Umum Müdürlüğü Neşriyatından: 7, Ankara, 1929.

İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ. **Vilâyet Hususi İdareleri Varidat ve Masarifat İstatistiği 1925-1928**, İstatistik Umum Müdürlüğü Neşriyatından Sayı: 10, Ankara, 1931.

İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ. **Belediyeler İstatistiği 1929-1938 - Mali İstatistikler**, Neşriyat No: 179, Ankara, 1941.

İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ. **22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı**, Neşriyat No: 359, Ankara, 1954.

MEHMED SAİD. **Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası-Sinop Sancağı**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Umur-u Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti, Öğüd Matbaası, Ankara, 1338 [M. 1922].

ORHUN, Hayri, Mehmet BELEK, Celâl KASAROĞLU ve Kâzım ATAKUL. **Meşhur Valiler**, İçişleri Bakanlığı Merkez Valileri Bürosu Yayınlarından, Sayı: 1, Ankara, 1969.

RESMİ GAZETE. "Belediye Kanunu", 14 Nisan 1930, 1471.

SİNOP İL MİLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ. **Sinop İli Cumhuriyetimizin 75. Yılı Anıt Okul Binaları**, Sinop, 1999.

SİNOP VALİLİĞİ. **1967 İl Yıllığı**, İl Basımevi, Sinop, 1967.

SİNOP VALİLİĞİ. **Sinop 1973 İl Yıllığı**, Önder Matbaa, Ankara, 1973.

SİNOP VALİLİĞİ. **Sinop İli Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim**, Sinop İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Sinop, 1998.

T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ. **Cumhuriyetten Günümüze Milletvekili Seçimleri (1923-2002)**, Ankara, 2004.

TÜRK DİL KURUMU. **Türkçe Sözlük**, 10. Baskı, TDK Yayınları: 549, Ankara, 2005.

Gazete ve Dergiler

Bizim Karadeniz (Günlük Siyasi Gazete)

Dıranaz (Sinop Halkevi Dergisi)

Sinop (Sinop Vilâyet Gazetesi)

Ticari Birlik (Günlük Siyasi ve İktisadi Piyasa Gazetesi)

Tezler

EFE, İsmail. **Milli Mücadele Yıllarında Sinop**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale, 2004.

GÜLDAL, Fatih. **Fetihten Osmanlılara Kadar Sinop Şehri Tarihi**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2003.

GÜLER, İbrahim. **XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Sinop**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yakınçağ Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1992.

KOÇAK, Özdemir. **Eskiçağ Tarihinde Sinope**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1993.

ÖZCAN, Besim. **Rus Donanmasının Sinop Baskını (30 Kasım 1853)**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 1990.

SALMAN BOLAT, Bengül. **Milli Bayram Olgusu ve Türkiye’de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923-1960)**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007.

YILDIZ, Sabri. **Sinop ve Çevresinin Bitki Örtüsü**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Coğrafyası Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2000.

YÜCETEPE, Mehmet Fevzi. **Türkiye’de Belediyeler**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1989.

Makale ve Bildiriler

ALÇİTEPE, A. Galip. "Dranaz-Sinop Halkevi Bibliyografyası", **Kebikeç**, 2001, Sayı: 12, ss. 307-335.

ARSLAN, Erdal. "1903 Yılı Kastamonu Vilâyet Salnâmesinde Anlatılan Kastamonu", **İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri** (18-20 Eylül 2003), Ankara, 2005, ss. 57-88.

BEGEL, Egon Ernest. "Kentlerin Doğuşu", **Cogito-Kent ve Kültürü**, Sayı: 8, Yaz 1996, ss. 7-16.

BİRİNCİ, Ali. "Ahmet Bedevi Kuran-Jön Türklüğün Tarihçisi", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 12, Bahar 2002, ss. 1-37.

CİVAOĞLU, Güneri. "İbret Madalyaları", **Milliyet**, 20 Mart 2007.

ÇİMEN, Adnan. "Kaymakamlık Mesleği Açısından Mülki İdarenin Kısa Tarihi", **Türk İdare Dergisi**, Sayı: 455, Haziran 2007, ss. 189-206.

DARKOT, Besim. "Sinop", **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt X, MEB Devlet Kitapları Müdürlüğü, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1967, ss. 683-689.

DAŞCIOĞLU, Kemal. "Osmanlı Arşivlerine Göre Sinop Hapishanesi'nin Durumu", **Erdem**, Sayı 51, 2008, ss. 53-76.

DIRANAS, Ahmet Muhip. "Dolambaçlı Sokaklar, İçli İnsanlar Memleketi Sinop", **Sadırvan**, Sayı: 1, Nisan 1949, ss. 8-9.

DUMAN, Doğan. "Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C: I, sayı: 2, 1992, ss. 127-141.

GÜLER, İbrahim. "XVIII. Yüzyılda Aile: Sinop Örneği", **Türkler**, Cilt 14, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 28-40.

GÜMÜŞÇÜ, Osman. "Milli Mücadele Dönemi Türkiye Coğrafyası İçin Bilinmeyen Bir Kaynak: Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 1999, Cilt: XV, Sayı: 45, ss. 939-968.

OZANKAYA, Özer. "Çevirenin Önsözü", **Tarih Yazımında Nesnellik ve Yanlılık**, İmge Kitabevi, Ankara, 1992, ss. 7-10.

ÖZACUN, Orhan. "Halkevleri'nin Dramı", **Kebikeç**, Sayı: 3, 1996, ss. 87-95.

SAĞLAM, M. Yılmaz. "Ceza İnfaz Kurumları Mimarisi ve Türk İnfaz Sisteminde Mimari Özellikler", **Adalet**, 2003, Sayı: 14, ss. 6-27.

SARIOĞLU, Mehmet. "Kent Tarihi Çalışmaları Üzerine Bazı Düşünceler", **Kebikeç**, 2001, Sayı: 11, ss. 333-344.

ŞAHİN, Kâmil. "XIX. Yüzyıl Sonlarında Kastamonu'da Hastaneler", **İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri** (18-20 Eylül 2003), Ankara, 2005, ss. 119-124.

ŞAKİROĞLU, Mahmut H. "Halkevi Dergileri ve Neşriyatı", **Kebikeç**, Sayı: 3, 1996, ss. 131-142.

TARİH VAKFI KENT TARİHLERİ YAZIMI PROJE GRUBU. "Sunuş", **Kent Tarihçiliği**, Toplu Konut İdaresi/Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, ss. VII-XI.

TEKELİ, İlhan. "Türkiye'de Kent Planlama Düşüncesinin Gelişimi", **XXII. Yunus Aran Konferansı**, 12 Mayıs 2005, Ankara.

TOPRAK, Zafer. "Dünle Bugünü Örtüştüren Tarihçilik: Kent Tarihçiliği", **Kent Tarihçiliği**, Toplu Konut İdaresi/Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, ss. 3-7.

ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir. "Harf İnkılabımıza Ait Bir Hatıra: Büyük Öğretmen Atatürk Halk İçin Başladıkları Alfabe Dersinin Birincisini Sinop'ta Vermişlerdir", **Atatürk Sinopta**, Sayı: 1, 15 Eylül 1962.

ÜNAL, Mehmet Ali. "Tahrir Defterlerine Göre Sinop", **İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri** (1-3 Haziran 1988), Samsun, 1990, ss. 185-192.

VARLIK, M. Bülent. "Ülkü: Halkevleri Mecmuası", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2-Kemalizm**, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 268-271.

YALÇIN, Soner. "Ankara'da Silahların Susmadığı Gece", **Hürriyet**, 20 Mayıs 2007.

YILMAZ, Cevdet. "Tarihi Sinop Kalesi Cezaevi", **Doğu Coğrafya Dergisi**, 22, 2009, ss. 1-16.

Kitaplar

AHMAD, Feroz. **İttihat ve Terakki (1908-1914)**, 6. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004.

AKKAN, Erdoğan. **Sinop Yarımadasının Jeomorfolojisi**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları No: 261, Ankara, 1975.

ALBAYRAK, Mustafa. **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004.

ATABEY, Figen. **Karadeniz'de Türk Donanması**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.

ATALAY, İbrahim ve Kenan MORTAN. **Türkiye Bölgesel Coğrafyası**, 3. Baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2006.

ATATÜRK, Kemal. **Nutuk**, (Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2007.

BAŞAĞAOĞLU, İbrahim (Hazırlayan). **Sinop İlinin Sağlık Coğrafyası (Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası-Sinop Sancağı)**, İkizler Ofset, Sinop, 2002.

BAŞOĞLU, Bekir. **Sinop İli Tarihi**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1978.

- BAYAR, Celâl. **Ben de Yazdım-8**, Baha Matbaası, İstanbul, 1972.
- BEZİRCİ, Asım. **Sabahattin Ali**, 4. Basım, Çınar Yayınları, İstanbul, 1992.
- CARR, Edward Hallet. **Tarih Nedir?**, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- ÇAKMAKOĞLU KURU, Alev. **Sinop Hapishanesi**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları: 297, Ankara, 2004.
- ÇANKAYA, Ali. **Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (II. Cilt) (Hal Tercemeleri Kısmı)**, Örnek Matbaası, Ankara, 1954.
- ÇEÇEN, Anıl. **Atatürk'ün Kültür Kurumu-Halkevleri**, 2. Baskı, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2002.
- ÇOKER, Fahri. **Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem (1920-1923) III. Cilt**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 6, TBMM Basımevi Müdürlüğü, Ankara, 1995.
- ÇOKER, Fahri. **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-IV. Dönem (1931-1935) II. Cilt**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 12, TBMM Basımevi Müdürlüğü, Ankara, 1996.
- DADAŞ, Cevdet. **Suya Tutunan Şehir-Sinop**, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2003.
- DEMİRHAN, Nezahat. **Cumhuriyetin Onuncu Yılı'nın Türk İnkılâp Tarihinde Yeri ve Önemi**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.
- DENİZ, Osman. **Parola: Harbiyeli Aldanmaz** (Yayına Haz: Y. Bradley), 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları: 1707, İstanbul, 2003.
- DİNAMO, Hasan İzzettin. **Kutsal İsyân-Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikâyesi-3**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1986.
- DOĞANAY, Rahmi. **Milli Mücadele'de Karadeniz**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2001.
- EMRENCE, Cem. **99 Günlük Muhalefet-Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- ERAY, Nazlı. **Sis Kelebekleri**, 3. Baskı, Can Yayınları, İstanbul, 2003.
- ERAY, Nazlı. **Ekmek Arası Rüya**, Can Yayınları, İstanbul, 2006.
- ERHAT, Azra. **Mitoloji Sözlüğü**, 5. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.
- EROĞUL, Cem. **Demokrat Parti-Tarihi ve İdeolojisi**, 4. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.
- ERSOY, Tolga. **Sinop'un Hanı**, Sorun Yayınları, İstanbul, 1997.
- ERTÜRK, Leman. **Girit'ten Anadolu'ya-Anılarım**, Etki Yayınları, İzmir, 2005.

EVLYÂ ÇELEBİ. **Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi (2. Cilt 1. Kitap)**, (Haz: Y. Dağlı ve S. A. Kahraman), 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları-2203, İstanbul, 2008.

GEREDE, Hüsrev. **Hüsrev Gerede'nin Anıları**, (Hazırlayan: Sami Önal), 4. Baskı, Literatür Yayınları, İstanbul, 2003.

GÖNEY, Süha. **Şehir Coğrafyası**, 3. Baskı, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 3908, İstanbul, 1995.

GÜNEŞ, İhsan. **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-V. Dönem (1935-1939) II. Cilt**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 26, TBMM Basımevi Müdürlüğü, Ankara, 2001.

GÜRALLAR YEŞİLKAYA, Neşe. **Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

GÜZ, Nurettin. **Tek Parti İdeolojisinin Yayın Organları: Halkevleri Dergileri (1932-1950)**, Bilge Yapım İletişim Dizisi No: 1, Ankara, 1995.

HOLTON, R. J. **Kentler, Kapitalizm ve Uygarlık**, Çev: R. Keleş, İmge Kitabevi, Ankara, 1999.

IGGERS, Georg G. **Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı**, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 96, İstanbul, 2003.

İBN BATTÛTA. **İbn Battûta Seyahatnâmesi** (Çev: A. Sait Aykut), Yapı Kredi Yayınları: 2235, İstanbul, 2005.

KABASAKAL, Mehmet. **Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960)**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1991.

KARAY, Refik Halid. **Memleket Hikâyeleri**, 11. Baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1989.

KARAY, Refik Halid. **Bir Ömür Boyunca**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990.

KELEŞ, Ruşen. **Kentleşme Politikası**, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1993.

KILIÇBAY, Mehmet Ali. **Şehirler ve Kentler**, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2002.

KİLİ, Suna ve Şeref GÖZÜBÜYÜK. **Türk Anayasa Metinleri**, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.

KOÇAK, Cemil. **Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

LASLO, Filiz Ali ve Atilla ÖZKIRIMLI. **Sabahattin Ali**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1979.

LÜTFİ FİKRİ. **Lütfi Fikri Bey'in Günlüğü**, (Yayına Hazırlayan: Yücel Demirel), Arma Yayınları, İstanbul, 1991.

NUR, Rıza. **Hayat ve Hatıratım I: Rıza Nur Kendini Anlatıyor**, (Yayına Hazırlayan: Abdurrahman Dilipak), İşaret Yayınları, İstanbul, 1992.

NUR, Rıza. **Hayat ve Hatıratım III: Rıza Nur-Atatürk Kavgası**, (Yayına Hazırlayan: Abdurrahman Dilipak), İşaret Yayınları, İstanbul, 1992.

ORTAYLI, İlber. **Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)**, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları No: 142, Ankara, 1974.

ÖZCANOĞLU, Zeynel Zeki. **Atatürk ve Harf Devrimi-15 Eylül 1928-Sinop**, Sinop Belediyesi Kültür Yayınlar 2, Sinop, 2009.

ÖZCANOĞLU, Zeynel Zeki, Meftun KOCA, Abdullah GENÇ, Ayşe BİLGİN, Fuat DERELİ ve Adem YILMAZ. **Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi**, Sinop Belediyesi Kültür Yayınları: 1, Ankara, 2005.

ÖZTÜRK, Kâzım. **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-II. Dönem (1923-1927) III. Cilt**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 3, TBMM Basımevi Müdürlüğü, Ankara, 1995.

ÖZTÜRK, Kâzım. **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-III. Dönem (1927-1931) III. Cilt**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 10, TBMM Basımevi Müdürlüğü, Ankara, 1995.

SABAHATTİN ALİ. **Bütün Öyküleri I**, 7. Baskı, Yapı Kredi Yayınları: 948, İstanbul, 2002.

SABAHATTİN ALİ. **Bütün Öyküleri II**, 6. Baskı, Yapı Kredi Yayınları: 949, İstanbul, 2002.

SABAHATTİN ALİ. **Bütün Şiirleri**, (Haz: A. Özkırımlı), 6. Baskı, Yapı Kredi Yayınları: 1122, İstanbul, 2006.

SABAHATTİN ALİ. **Hep Genç Kalacağım**, (Yayına Haz: S. Sönmez), Yapı Kredi Yayınları: 2743, İstanbul, 2008.

SERTEL, Zekeriya. **Hatırladıklarım**, 5. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001.

SEVÜK, İsmail Habib. **Yurttan Yazılar**, 2. Baskı, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları: 799, Ankara, 2002

ŞİMŞEK, Sefa. **Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi-Halkevleri (1932-1951)**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2002.

TARKAN, Hasan. **Sinop Coğrafyası**, [Sinop] Halkevi Neşriyatından-III. Kitap, İzmir, 1941.

TAŞAN, Berin. **Bir Tanığım Kalsın**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2005.

TEVETOĞLU, Fethi. **Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 757, Ankara, 1987.

TOKER, Metin. **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları-Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)**, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, 1990, Ankara.

TUNAYA, Tarık Z. **Türkiye’de Siyasi Partiler (1859-1952)**, Doğan Kardeş Yayınları A. Ş. Basımevi, İstanbul, 1952.

ULUNAY, Refi Cevat. **Menfâlar Menfiler**, (Yayına Haz: H. H. Kılıç), Arma Yayınları: 30, İstanbul, 1999.

UMAR, Bilge. **Paphlagonia**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2007.

UYAR, Hakkı. **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, 2. Baskı, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999.

ÜSTEL, Füsün. **İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

ÜNAL, Mehmet Ali. **Osmanlı Devrinde Sinop (XV. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla Sinop Kazâsı)**, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2008.

YALÇIN, Semih, Mustafa TURAN, Mustafa EKİNCİKLİ, İlhan AKSOY ve Şarika GEDİKLİ. **Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri**, 5. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2005.

YAVUZ, Yılmaz. **Sinova-Sinope-Sinop**, Göksu Ofset, İstanbul, 2006.

YERLİ, Servet. **Harf Devrimi ve Sinop**, Sinop İl Basımevi, Sinop, 1973.

YETKİN, Çetin. **S.C.F. Olayı**, 3. Baskı, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004.

ZÜRCHER, Erik Jan. **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

İnternet Kaynakları

BOĞAZIÇI ÜNİVERSİTESİ ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ. http://www.ata.boun.edu.tr/chronology/kim_kimdir (Erişim Tarihi: 9 Ocak 2009).

ÖZKAN, M. Selçuk ve Abidin Temizer. “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Karaborsacılık”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: II, sayı: 9, Sonbahar 2009, ss. 319-325.
(http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt2/sayi9pdf/ozkanselcuk_temizerabidin.pdf)
(Erişim Tarihi: 26 Aralık 2009).

SİNOP İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ. <http://www.sinopkulturturizm.gov.tr/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF0D262A49C727F232DA0DEA1925E150E9> (Erişim Tarihi: 9 Kasım 2009).

SİNOP VALİLİĞİ. <http://www.sinop.gov.tr> (Erişim Tarihi: 2 Ocak 2008).

SOSYAL HİZMETLER VE ÇOCUK ESİRGEME KURUMU.

http://www.shcek.gov.tr/Kurumsal_Bilgi/Tarihce/default.asp (Erişim Tarihi: 8 Mayıs 2009).

TÜRK DİL KURUMU.

<http://www.tdk.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF2858DA18F4388CDD> (Erişim Tarihi: 16 Mayıs 2009).

TÜRK HAVA KURUMU. <http://www.thk.org.tr/anasayfa.htm> (Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2009).

TÜRKİYE KIZILAY DERNEĞİ. <http://www.kizilay.org.tr/kurumsal/sayfa.php?t=-Kurumsal-Tarihcemiz> (Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2009).

http://www.nazimhikmetran.com/dava_38_donanma.html (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2009).

EKLER

EKLER

Ek 1: Türkiye'nin coğrafi bölgeleri (Kaynak: Birinci Coğrafya Kongresi (6-21 Haziran 1941) – Raporlar-Müzakereler-Kararlar, T.C. Maarif Vekilliği, Ankara, 1941) (Bkz. s. 1).

Ek 2: Sinop ve yakın çevresi (Kaynak: Google Earth, 2010) (Bkz. s. 2).

Ek 3: Sinop'un kurulduğu tombolo ve Boztepe Yarımadası (2003) (Kaynak: Google Earth, 2010) (Bkz. s. 2).

Ek 4: Sinoplu Diyojen'in kentteki heykeli (Fotoğraf: A. Tırıl) (Bkz. s. 9).

Ek 5: Halk arasında "Büyük Cami" olarak bilinen Alaaddin Camii (Fotoğraf: A. Tırıl) (Bkz. s. 10).

Ek 6: Pervane Medresesi (Fotoğraf: A. Tırıl) (Bkz. s. 12).

Ek 7: XVII. Yüzyılda Sinop (Kaynak: Zeynel Zeki Özcanoğlu, Meftun Koca, Abdullah Genç, Ayşe Bilgin, Fuat Dereli ve Adem Yılmaz, Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, Sinop Belediyesi Kültür Yayınları: 1, Ankara, 2005, s. 20) (Bkz. s. 14).

Ek 8: İç limandan Sinop'un görünümünü (Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 16) (Bkz. s. 19).

Ek 9: XIX. Yüzyılda Sinop (Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 17) (Bkz. s. 19).

Ek 10: 1853 Rus baskınından sonra Sinop I (Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 26) (Bkz. s. 21).

Ek 11: 1853 Rus baskınından sonra Sinop II (Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 29) (Bkz. s. 21).

Ek 12: Sinop'ta uzun yıllar belediye başkanlığı yapan (1930-1940) Abdullah Batur'un, 26 Aralık 1930'da Sinop Belediye Başkanlığı'na ilk defa tayin edildiğini gösterir belge (Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 30..11.1.0/Yer No: 60.38..4.) (Bkz. s. 61).

Ek 13 a/b: Ali Aşkar Ersoy'un Sinop Milletvekilliğine aday olmak için CHP'ye yazdığı 6 Haziran 1946 tarihli dilekçe ve ekli özgeçmiş (Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 490..1.0.0/Yer No: 320.1317..1.) (Bkz. s. 63).

Ek 14: Sinop (1900)-Sur dışında büyüyen Hristiyan mahalleleri (Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 32) (Bkz. s. 76).

Ek 15: Sinop'u çevreleyen surlardan bir görünüm I (Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 18) (Bkz. s. 76).

Ek 16: Sinop'u çevreleyen surlardan bir görünüm II (Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 19) (Bkz. s. 76).

Ek 17: Sinop'u çevreleyen surlardan bir görünüm III (Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 19) (Bkz. s. 76).

Ek 18: Sinop'u çevreleyen surlardan bir görünüm IV (Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 19) (Bkz. s. 76).

Ek 19: Sinop'un ilk parkı ve 1927'de yapılan Atatürk Anıtı (Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 60) (Bkz. s. 76, 278).

Ek 20: Atatürk Anıtı'nın açılışı (26 Ağustos 1927) (Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 65) (Bkz. s. 76).

Ek 21: Atatürk Anıtı'nın açılışı (26 Ağustos 1927) (Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 65) (Bkz. s. 76).

Ek 22: Günümüzde bir ilköğretim okulunun bahçesine layık görülen bu anıt, eski İzmir Ziraat Mektebi bahçesindeki (şimdi Ege Üniversitesi Kampüsü) Heinrich Krippel imzalı anıtın bir kopyasıdır (Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 65) (Bkz. s. 76).

Ek 23: Sinop'ta konut açılışını kapatmak amacıyla 500.000 Lira kredi alınmasını onaylayan karar (Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 30..11.1.0/Yer No: 211.2..17.) (Bkz. s. 95).

Ek 24: Sinop'ta bir 19 Mayıs kutlaması (19 Mayıs 1934) (Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 85) (Bkz. s. 124).

Ek 25: Sinop'ta bir 19 Mayıs kutlaması (19 Mayıs 1936) (Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 85) (Bkz. s. 124).

Ek 26: Sinop'ta bir 30 Ağustos kutlaması (30 Ağustos 1929) (Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 80) (Bkz. s. 127).

Ek 27: Sinop'ta bir Cumhuriyet Bayramı kutlaması (29 Ekim 1931) (Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 80) (Bkz. s. 132).

Ek 28: Sinop'ta onuncu yıl kutlamaları (29 Ekim 1933) (Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 84) (Bkz. s. 133, 137).

Ek 29: Sinop'ta onuncu yıl kutlamaları (29 Ekim 1933) (Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 82) (Bkz. s. 133, 137).

Ek 30: Sinop'ta onuncu yıl kutlamaları (29 Ekim 1933) (Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 83) (Bkz. s. 133, 137).

Ek 31: Sinop'ta onuncu yıl anısına dikilen dikit (Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 490..01.1.0/Yer No: 1148..28.2.) (Bkz. s. 133, 137).

Ek 32: Cumhuriyetin onuncu yılı kutlamaları nedeniyle Sinop Valisi'ne takdirname verildiği haberi (Kaynak: Sinop, 11 Aralık 1933) (Bkz. s. 136).

Ek 33: Sinop'ta Cumhuriyet Bayramı Kutlaması (29 Ekim 1934) (Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 490..1.1.0/Yer No: 1148..28.2.) (Bkz. s. 136).

- Ek 34: Atatürk'ün vefatını duyuran 10 Kasım 1938 tarihli Sinop Vilâyet Gazetesi (Bkz. s. 138).
- Ek 35: "Sinop: Atatürk ihtilafinde Halkevi önünde toplanan halk" (Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 490..1.1.0/Yer No: 1432.734.1.) (Bkz. s. 139).
- Ek 36: "Sinop: Atatürk ihtilafinde şehir parkındaki Atatürk büstü önünde toplananlar" (Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 490..1.1.0/Yer No: 1432.734.1.) (Bkz. s. 139).
- Ek 37: "Sinop: Atatürk ihtilafinde büste konacak çelenklerden bir kısmı" (Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 490..1.1.0/Yer No: 1432.734.1.) (Bkz. s. 139).
- Ek 38: "Sinop: Halkevi Bandosu Atatürk ihtilafında matem havası çalıyor" (Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 490..1.1.0/Yer No: 1432.734.1.) (Bkz. s. 139).
- Ek 39: "Sinop: Atatürk ihtilafından başka bir görünüş" (Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 490..1.1.0/Yer No: 1432.734.1.) (Bkz. s. 139).
- Ek 40: "Sinop: Büste çelenkler konduktan sonra hatipler söylevini veriyor" (Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 490..1.1.0/Yer No: 1432.734.1.) (Bkz. s. 139).
- Ek 41: "Sinop: Atatürk ihtifalinde meş'aleler yandıktan sonra" (Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 490..1.1.0/Yer No: 1432.734.1.) (Bkz. s. 139).
- Ek 42: Sinop Memleket Hastanesi (Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 111) (Bkz. s. 163).
- Ek 43: Osmanlı döneminde idadi binası olarak yapılan eski Sinop Ortaokulu binası (Kaynak: Sinop Valiliği, www.sinop.gov.tr) (Bkz. s. 169).
- Ek 44: Sinop'taki ilk ve ortaokul öğretmenleri (Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 72) (Bkz. s. 170, 171).
- Ek 45: Sinop Muhtelit Ortaokulu Öğretmenleri (1929) (Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 74) (Bkz. s. 170, 171).
- Ek 46: Sinop'taki öğretmen ve öğrenciler (1928) (Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 73) (Bkz. s. 170, 171).
- Ek 47: Sinop Türkocağı (Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 46) (Bkz. s. 176).
- Ek 48: Sinop Halkevi'nin açılışı (24 Haziran 1932) (Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 97) (Bkz. s. 187).
- Ek 49: Dıranaz dergisinin ilk sayısı (Bkz. s. 189).
- Ek 50: Dıranaz dergisinin 29 Ekim (1936) özel sayısı (Bkz. s. 195).
- Ek 51: Sinop CHF Reisliği'nden sonra 1936'da Sinop Halkevi Başkanı olan Eczacı Macit Tekinalp ve eşi Mediha Tekinalp'in Sinop'taki mezarları (Fotoğraf: A. Tırlı) (Bkz. s. 196).
- Ek 52: Sinop Dr. Rıza Nur Kütüphanesi 1924'den beri hizmet vermektedir (Fotoğraf: A. Tırlı) (Bkz. s. 199).

Ek 53: Türkiye Cumhuriyeti'ni Lozan'da temsil eden heyet (Kaynak: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/8b/Delegation_of_Turks_which_was_sent_to_Lausanne.png) (Bkz. s. 232).

Ek 54: Mustafa Kemal'i karşılayanlardan bir grup. Ortadaki Vali Ethem Aykut (Kaynak: Zeynel Zeki Özcanoğlu, Atatürk ve Harf Devrimi-15 Eylül 1928-Sinop, Sinop Belediyesi Kültür Yayınlar 2, Sinop, 2009, s. 8) (Bkz. s. 245).

Ek 55: Mustafa Kemal'in Sinop'u ziyareti (15 Eylül 1928) (Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 52) (Bkz. s. 245).

Ek 56: 15 Eylül 1962'de çıkan "Atatürk Sinopta" dergisi (Bkz. s. 246)

Ek 57: Mustafa Kemal kara tahta başında (Kaynak: Atatürk ve Harf Devrimi, s. 10) (Bkz. s. 247)

Ek 58: Yeni Harfleri duyuran Sinop Gazetesi (27 Ağustos 1928) (Bkz. s. 248)

Ek 59: İsmet İnönü ve Celal Bayar'ın Sinop'u ziyareti (1934) (Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 66) (Bkz. s. 250)

Ek 60: Eski Sinop Cezaevi'nin iç limana bakan duvarları. Önündeki dolgu yapılmadan deniz duvarların dibine kadar sokulurdu (Fotoğraf: A. Tırıl) (Bkz. s. 253).

Ek 61: Eski Sinop Cezaevi'nde denizi göremeyip dalgaların sesini dinleyen Sabahattin Ali'nin de kaldığı koğuş. Önündeki dolgu yapılmadan deniz duvarların dibine kadar sokulurdu (Fotoğraf: A. Tırıl) (Bkz. s. 253).

Ek 62: Eski Sinop Cezaevi içinde 1939'da yaptırılan Çocuk Cezaevi (Fotoğraf: A. Tırıl) (Bkz. s. 259).

Ek 63: Yolu Sinop Cezaevi'nden geçen Sabahattin Ali (Fotoğraf: A. Tırıl) (Bkz. s. 267).

Ek 64: Sinop Cezaevi'nde 1933'de yazılmış bir şiir. 76 yıl sonra, yazıldığı koğuşun duvarına yazıldı (Fotoğraf: A. Tırıl) (Bkz. s. 283).

Ek 65: Berin Taşan'ın şiirindeki "Dal gibi bir kurmay" Kurmay Yarbay Osman Deniz, başarısız darbe girişiminden sonra Sinop Cezaevi hücrelerinde (Temmuz 1964) (Kaynak: Osman Deniz, Parola: Harbiyeli Aldanmaz (Yayına Haz: Y. Bradley), 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları: 1707, İstanbul, 2003, s. 355) (Bkz. s. 289).

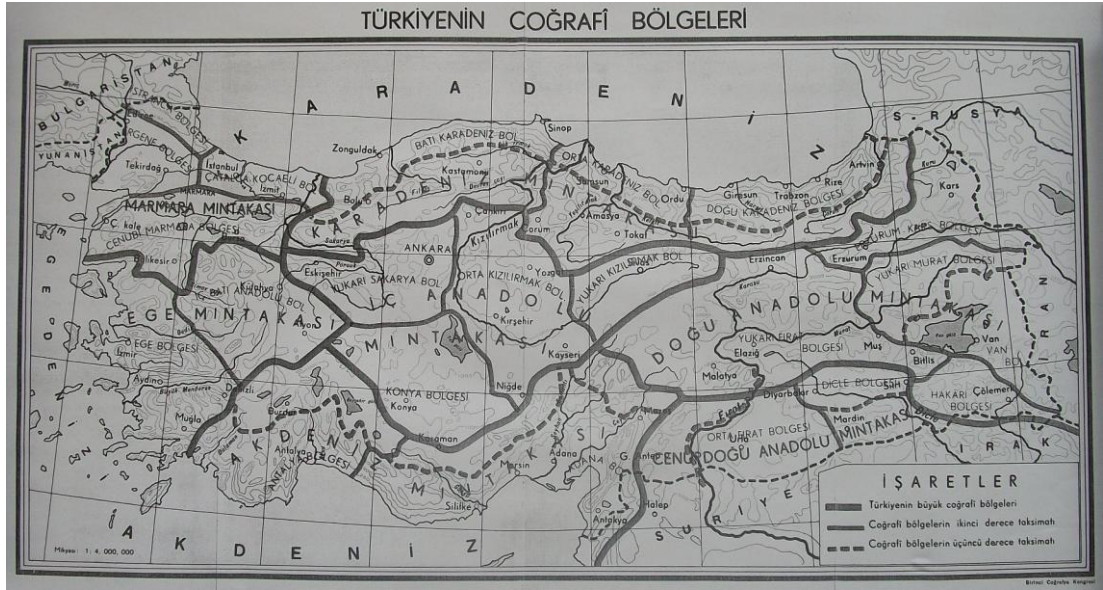
Ek 66: Eski Sinop Cezaevi I (Fotoğraf: A. Tırıl) (Bkz. s. 291).

Ek 67: Eski Sinop Cezaevi II (Fotoğraf: A. Tırıl) (Bkz. s. 291).

Ek 68: Eski Sinop Cezaevi III (Fotoğraf: A. Tırıl) (Bkz. s. 291).

Ek 69: Eski Sinop Cezaevi IV (Fotoğraf: A. Tırıl) (Bkz. s. 291).

Ek 1

Türkiye'nin coğrafi bölgeleri
Sinop, Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz bölümünde kalmaktadır

(Kaynak: Birinci Coğrafya Kongresi (6-21 Haziran 1941) – Raporlar-Müzakereler-Kararlar, T.C. Maarif Vekilliği, Ankara, 1941)

Ek 2

Sinop ve yakın çevresi

(Kaynak: Google Earth, 2010)

Ek 3

Sinop'un kurulduğu tombolo ve Boztepe Yarımadası (2003)

(Kaynak: Google Earth, 2010 (Görüntü tarihi: 15 Kasım 2003))

Ek 4

Sinoplu Diyojen'in kentteki heykeli

(Fotoğraf: A. Tırlı)

Ek 5

Halk arasında “Büyük Camii” olarak bilinen Alaaddin Camii

(Fotoğraf: A. Tırlı)

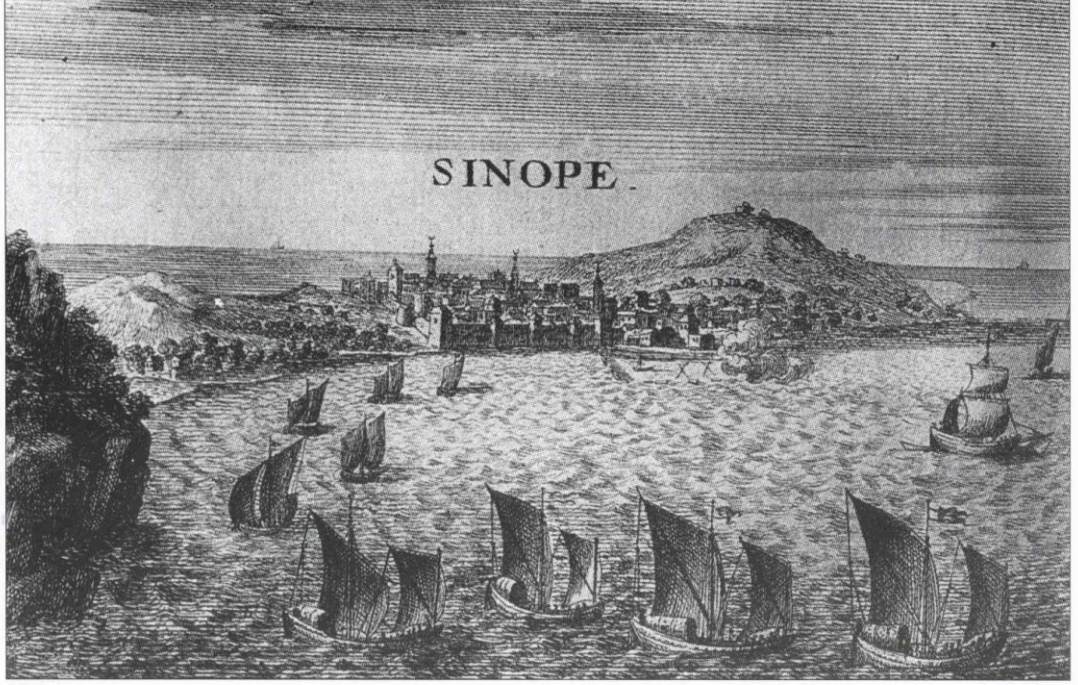
Ek 6

Pervane Medresesi

(Fotoğraf: A. Tırlı)

Ek 7

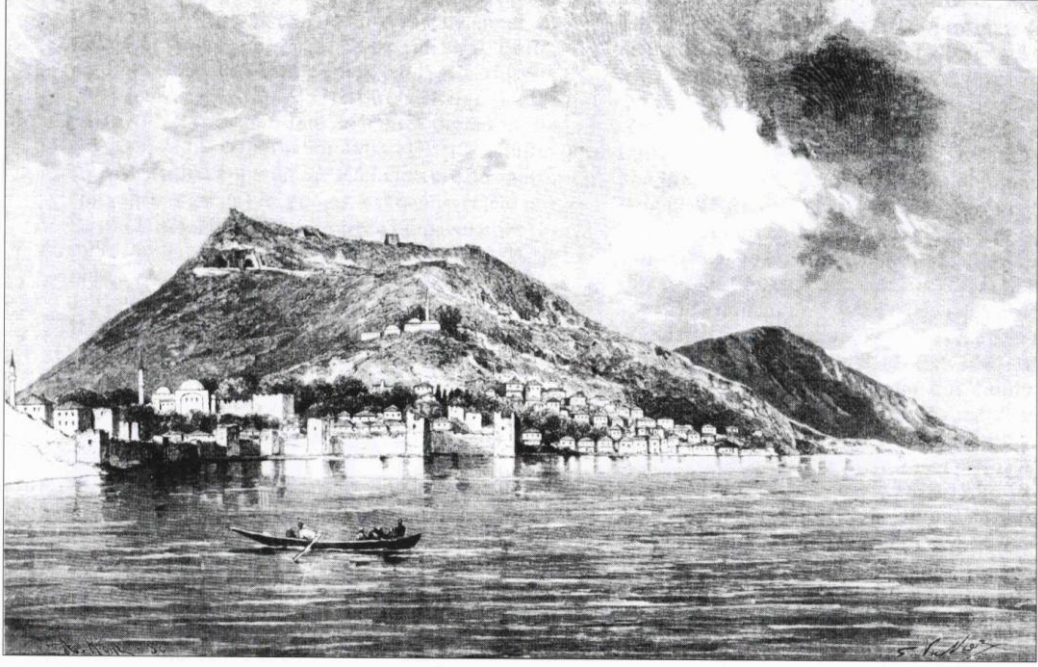

Sinop XVII. yy.

XVII. Yüzyılda Sinop

(Kaynak: Zeynel Zeki Özcanoğlu, Meftun Koca, Abdullah Genç, Ayşe Bilgin, Fuat Dereli ve Adem Yılmaz, Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, Sinop Belediyesi Kültür Yayınları: 1, Ankara, 2005, s. 20)

Ek 8

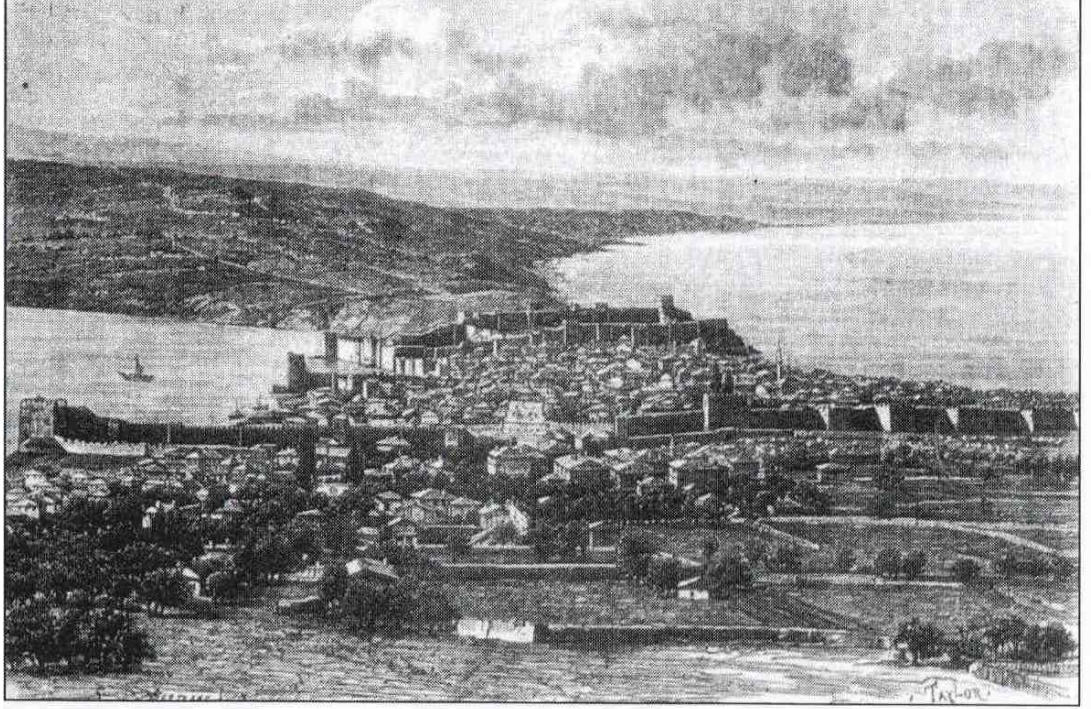

İç Limandan Sinop Görüntüsü

İç limandan Sinop'un görünümü

(Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 16)

Ek 9

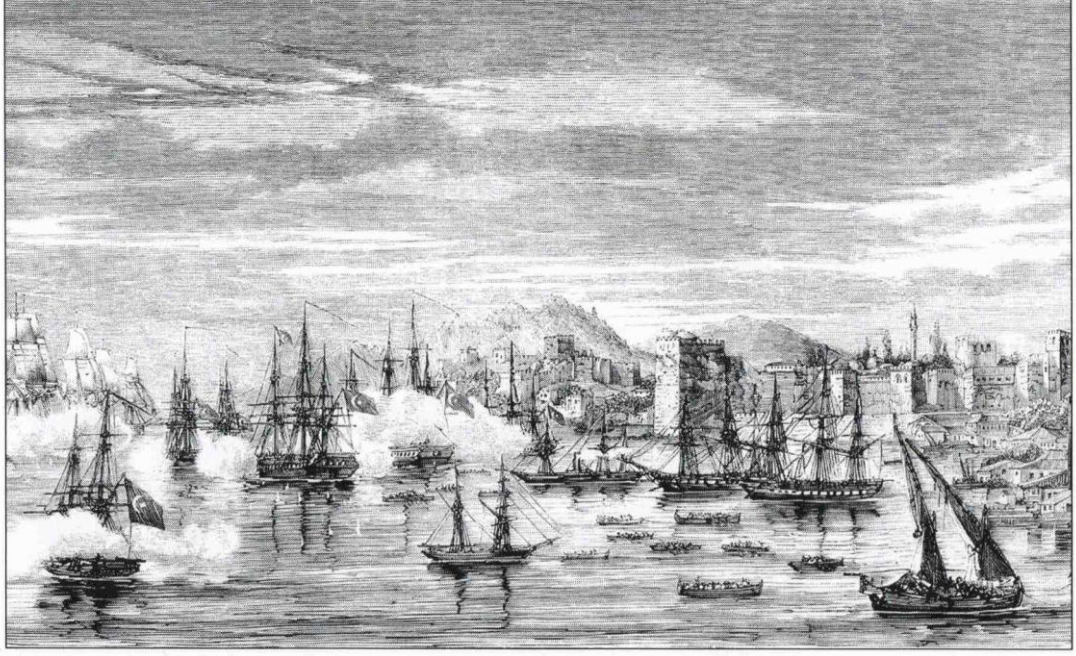
Sinop XIX. yy.

Taylor

XIX. Yüzyılda Sinop

(Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 17) (Bkz. s. 19).

Ek 10

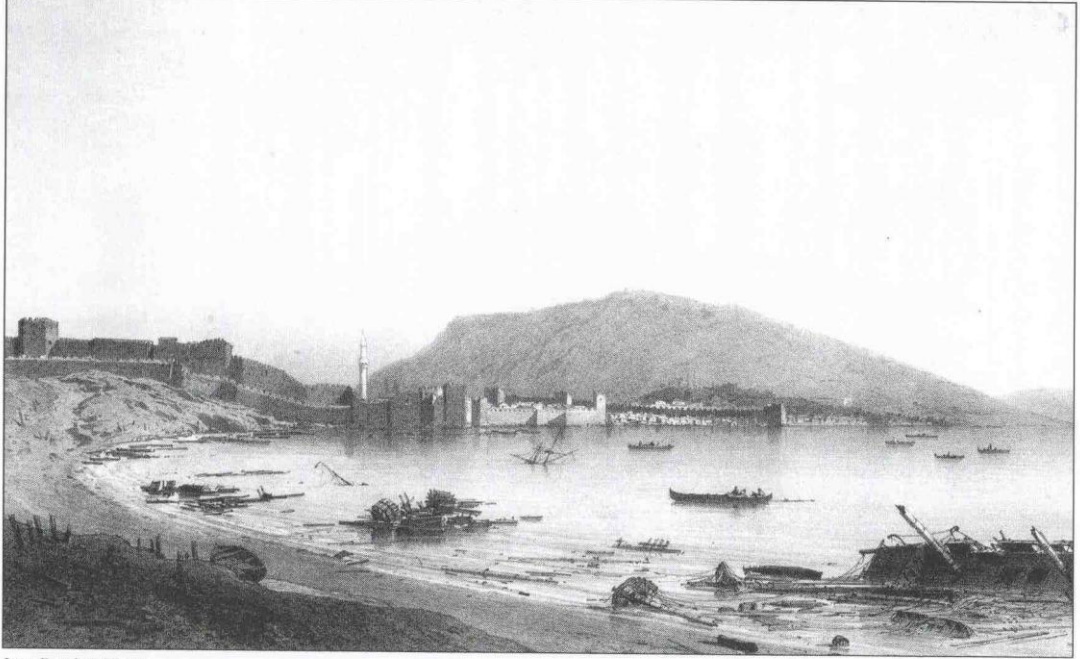

Osmanlı-Rus Savaşı sonrası limandan Sinop görüntüsü

1853 Rus baskınından sonra Sinop I

(Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 26)

Ek 11

Jean Baptiste Henri

Eugene Ciceri-Ph

Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Sinop sahili

1853 Rus baskınından sonra Sinop II

(Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 29)

☐
DAHİLİYE VEKÂLETİ
U. M.
Ş: _____
Sayı

№ 6061

I - Belediye reisliğine **Abdullah** beyin intihabı hakkında
Sinop Belediyesi meclisince ittihaz olunan --
karar Belediye kanununun (89) uncu maddesine tevfikân tasvip
olunmuştur .

2 - bu kararname ahkâmının icrasına Dahiliye vekili memurdur .

26-12-1930 Reiscümhur

Gazi M. Kemal

Baş vekil Dahiliye vekili

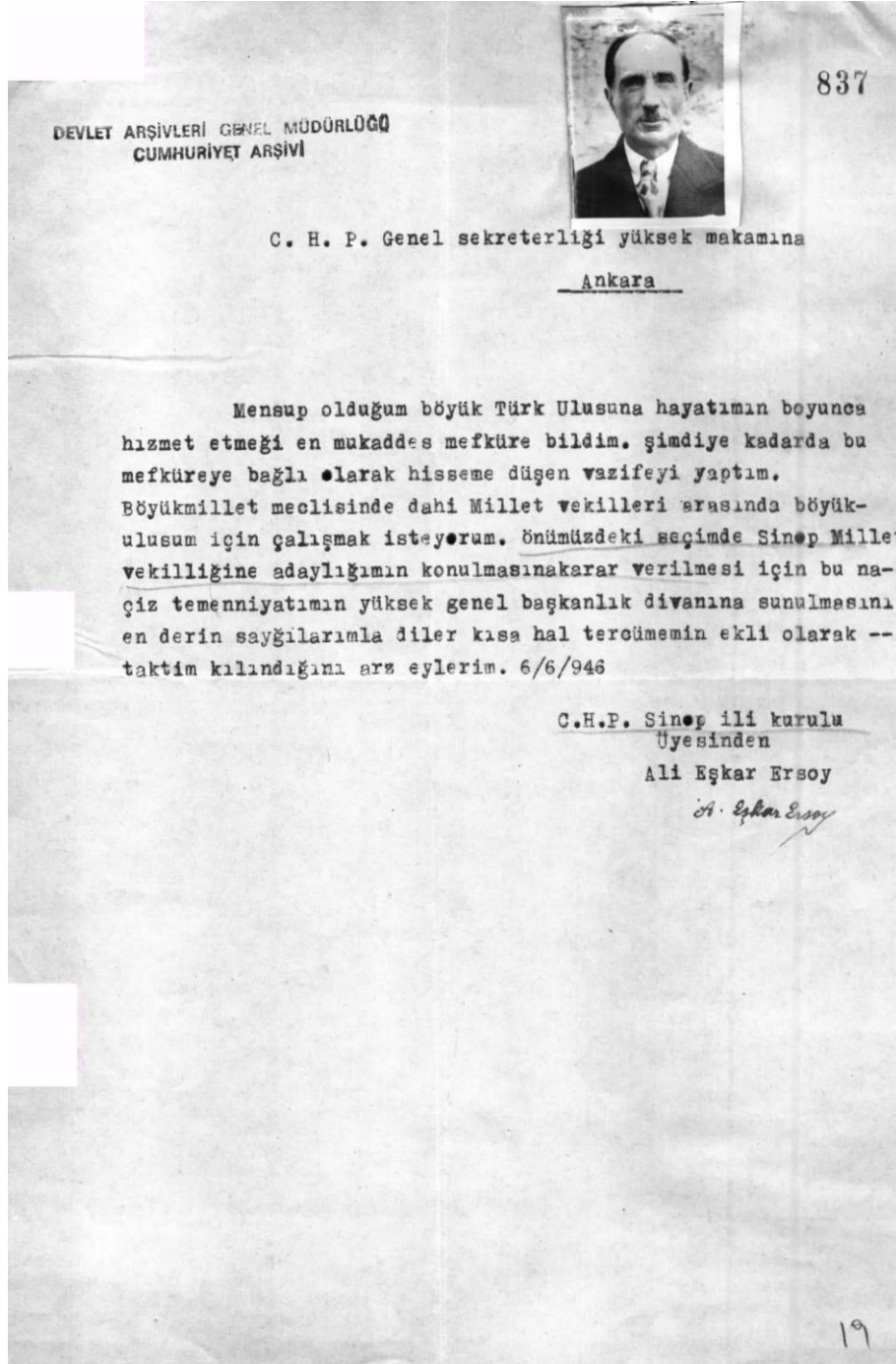
Tamiz *S. Kaya*

030	11	1		60	38	4
-----	----	---	--	----	----	---

Sinop'ta uzun yıllar belediye başkanlığı yapan (1930-1940) Abdullah Batur'un, 26 Aralık 1930'da Sinop Belediye Başkanlığı'na ilk defa tayin edildiğini gösterir belge

(Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 30..11.1.0/Yer No: 60.38..4.)

Ek 13 (a)

Ali Aşkar Ersoy'un Sinop Milletvekilliğine aday olmak için CHP'ye yazdığı 6 Haziran 1946 tarihli dilekçe

(Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 490..1.0.0/Yer No: 320.1317..1.)

Ek 13 (b)

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Hal tercümesi

Sinopluyum doğum tarihim 1296 dır idadi okulundan diploma aldım, bundan sonra Hususi öğretmenlerden üç sene tahsilime devam ettim. Türkçe, Fransızca okur yazar konuşurum. muhtelif devlet memuriyetlerinde bulundum. Bucak müdürlüğü, Kaymakam vekilliği, Fransızca öğretmenliği gibi memuriyetlere tayin olundum. yirmi-beş yıl devlet hizmetinde çalıştıktan sonra arzumla tekaut oldum. Babam Asım'da hayatını devlet memuriyetinde geçirmiş tekaut olmuştur. saydığım vazifelerden başka Belediye başkanlığına, ziraat bank meclisi başkanlığı, meclisi idare azalığına seçildim. Çocuk esirgeme kurumu gibi bazı hayır cemiyetlerindedede başkanlık yaptım. Milli mücadelede ühdeme düşen vazifeyi gördüm. inkılaplarımızın tahakkukunda çalıştım. altı yedi sene partimizin Sinop merkez kazası kurulu başkanlığında çalıştım. dört senedenberide vilayet kurulu üyesi olarak partimize hizmet ettiğimi, evvelce hal tercümemin hulasası genel sekreterlik yüksek makamına taktik kılınmış olduğundan dosyasında mahfuz bulunmuş olacağına arz ederim. 6/6/946

C.H.P. Sinop İl kurulu üyesinden
Ali Eşkar Ersoy

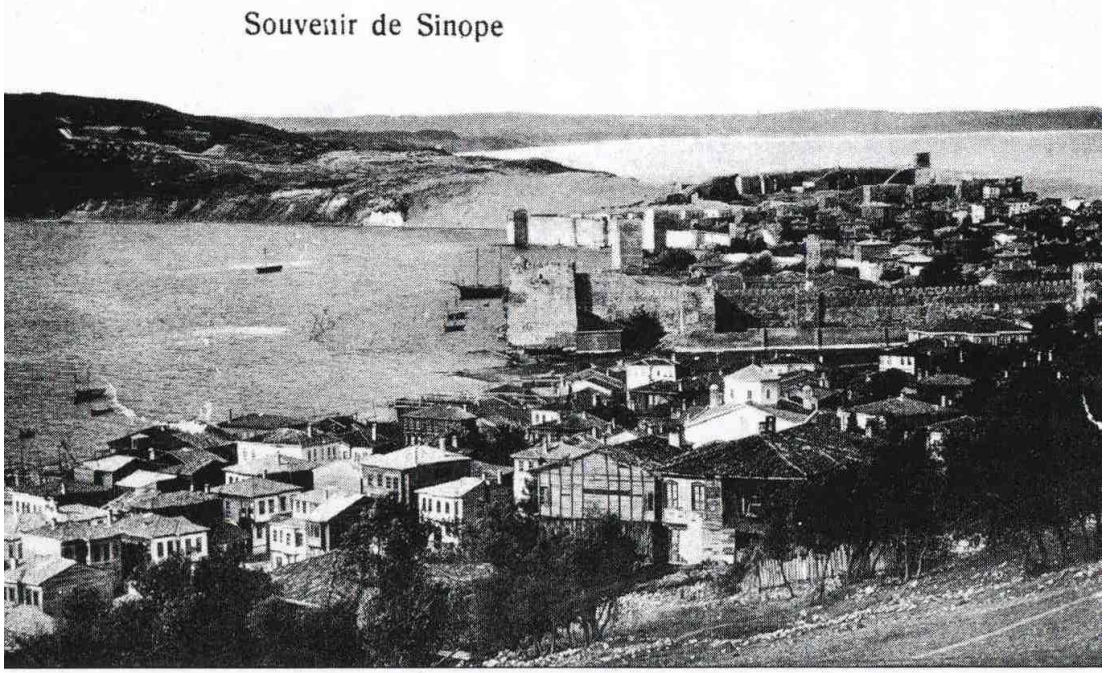
Ali Eşkar Ersoy

20

Ali Aşkar Ersoy'un Sinop Milletvekilliğine aday olmak için CHP'ye yazdığı 6 Haziran 1946 tarihli dilekçe ekindeki özgeçmiş

(Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 490..1.0.0/Yer No: 320.1317..1.)

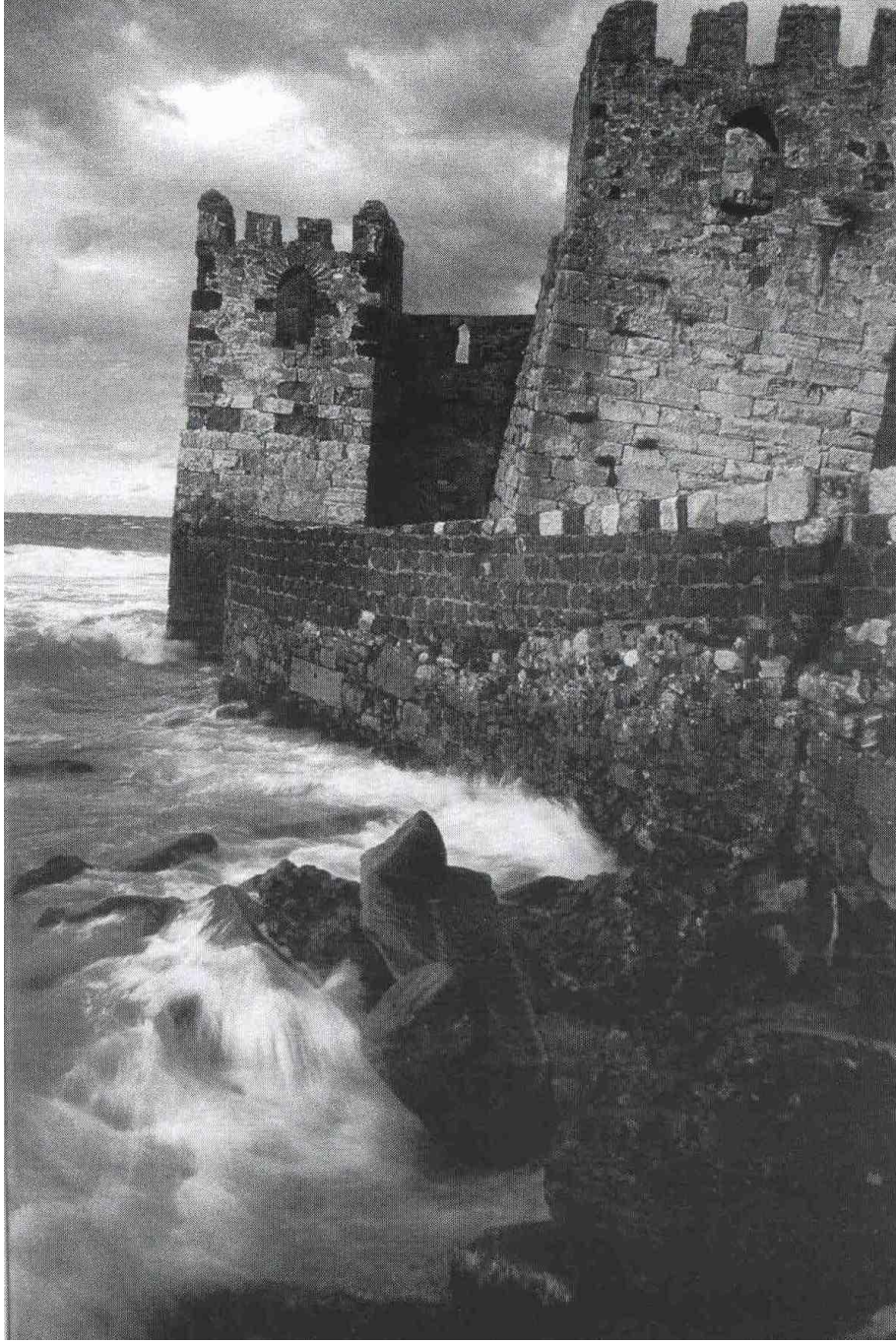
Ek 14

Sinop (1900) - Sur dışında büyüyen Hristiyan mahalleleri

(Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 32)

Ek 15

Sinop'u çevreleyen surlardan bir görünüm I

(Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 18)

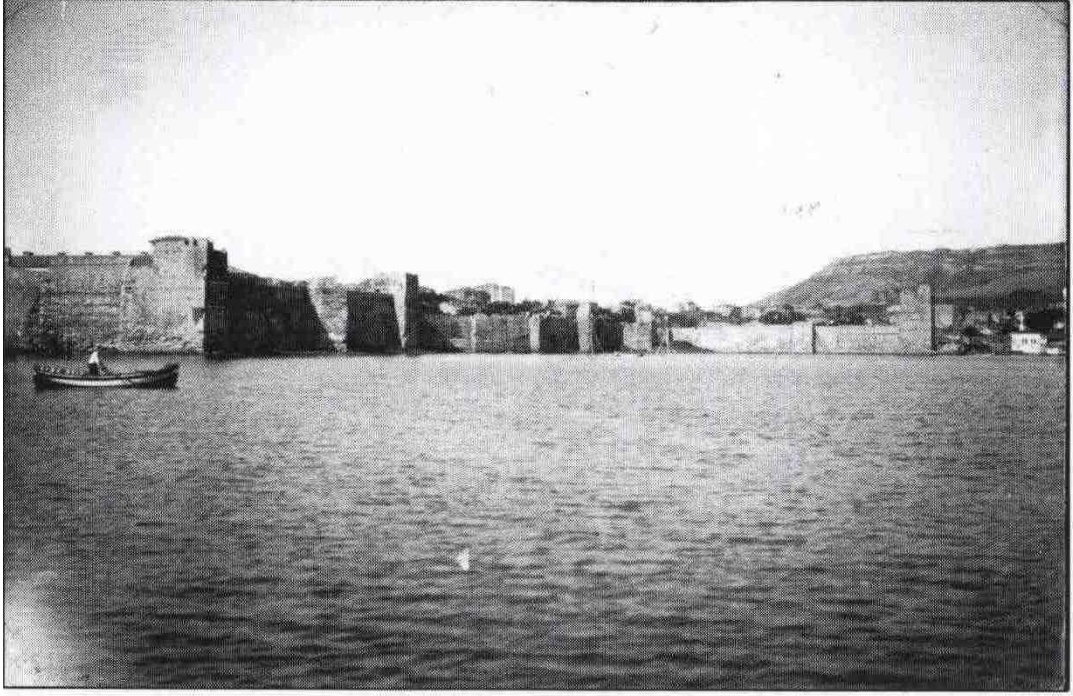
Ek 16

Sinop'u çevreleyen surlardan bir görünüm II

(Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 19)

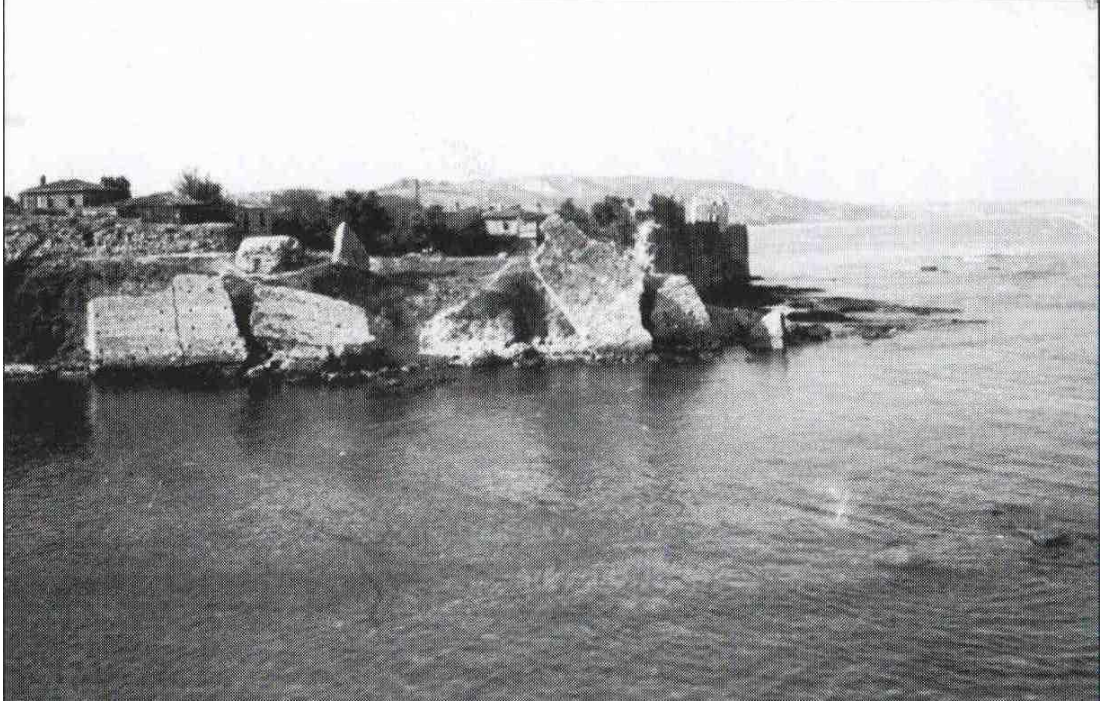
Ek 17

Sinop'u çevreleyen surlardan bir görünüm III

(Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 19)

Ek 18

Sinop'u çevreleyen surlardan bir görünüm IV

(Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 19)

Ek 19

Eski Vali Konağı ve Şehir Kulübünden görünüm
(Şimdiki Uğur Mumcu Meydanı)

Sinop'un ilk parkı ve 1927'de yapılan Atatürk Anıtı. Sabahattin Ali, 1933 yılının bir mayıs gecesinde bu parkın ıslak zemininden geçerek cezaevine götürüldü

(Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 60)

Ek 20

Atatürk Anıtı'nın Açılış Töreni 26.08.1927

Atatürk Anıtı'nın açılışı (26 Ağustos 1927)

(Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 65)

Ek 21

26 Ağustos 1927 Atatürk Anıtı'nın Acılıs Töreni

Atatürk Anıtı'nın açılışı (26 Ağustos 1927)

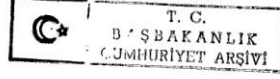
(Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 65)

Sinop Atatürk Anıtı 26.08.1927

Günümüzde bir ilköğretim okulunun bahçesine layık görülen bu anıt, eski İzmir Ziraat Mektebi bahçesindeki (şimdi Ege Üniversitesi Kampüsü) Heinrich Krippel imzalı anıtın bir kopyasıdır.

(Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 65)

K A R A R

23062

1- Sinopta Had bir şekil alan mesken buhranını önlemek ve bu suretle de Özel İdareye gelir sağlamak üzere 1950 yılında 30-50 ev inşaaası için Millî Bankalardan 500.000 liranın istikraz yolile temini hakkında Sinop İli Genel Meclisince verilen kararın İdarei Umumiyei Vilâyat Kanununun yürürlükte bulunan 131 inci maddesi gereğince kabulü tensip edilmiştir.

2- Bu kararı İçişleri Bakanı yürütür.

21. Ocak 1950

CUMHURBAŞKANI

İsmet İnönü

BAŞBAKAN

S. Gınaltay

İÇİŞLERİ BAKANI

E. Paşazade

930 11 1 21 2 17

Sinop'ta konut açığını kapatmak amacıyla 500.000 Lira kredi alınmasını onaylayan karar

(Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 30..11.1.0/Yer No: 211.2..17.)

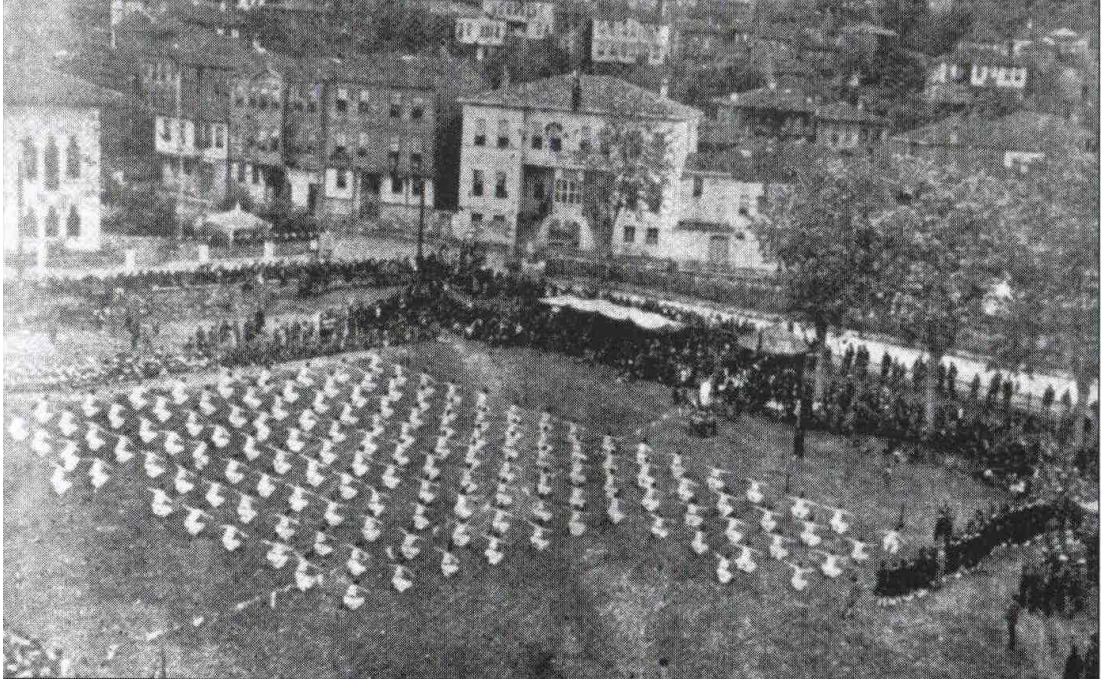
Ek 24

Sinop'ta bir 19 Mayıs kutlaması (19 Mayıs 1934)

(Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 85)

Ek 25

Sinop'ta bir 19 Mayıs kutlaması (19 Mayıs 1936)

(Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 85)

Ek 26

Sinop'ta bir 30 Ağustos kutlaması (30 Ağustos 1929)

(Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 80)

Ek 27

Sinop'ta bir Cumhuriyet Bayramı kutlaması (29 Ekim 1931)

(Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 80)

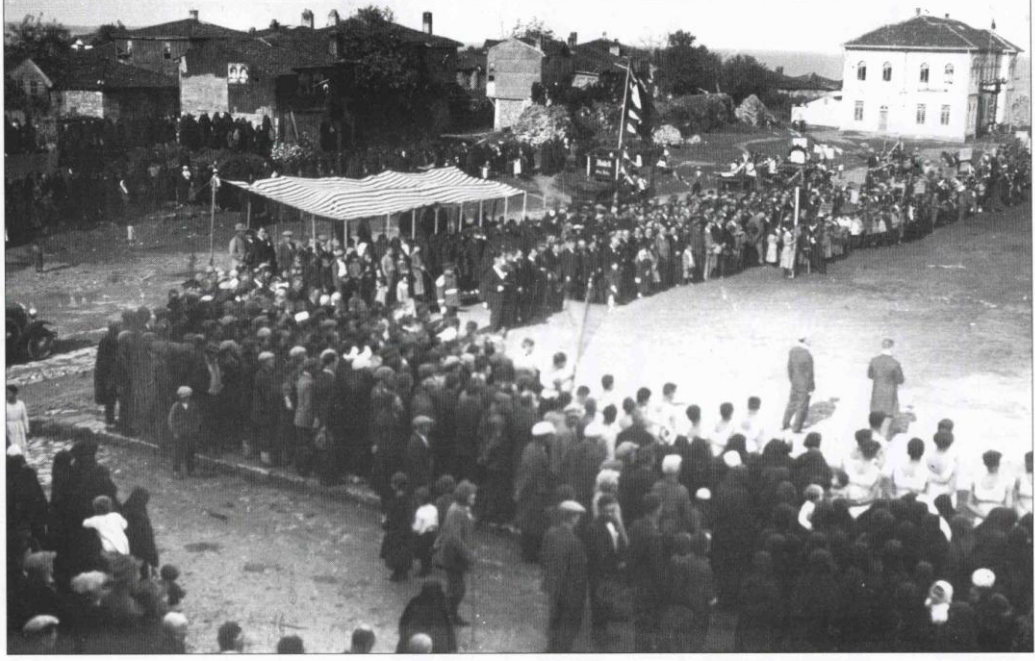
Ek 28

Sinop'ta onuncu yıl kutlamaları (29 Ekim 1933)

(Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 84)

Ek 29

29 Ekim 1933 Cumhuriyet Bayramı

Sinop'ta onuncu yıl kutlamaları (29 Ekim 1933)

(Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 82)

Ek 30

Sinop'ta onuncu yıl kutlamaları (29 Ekim 1933)

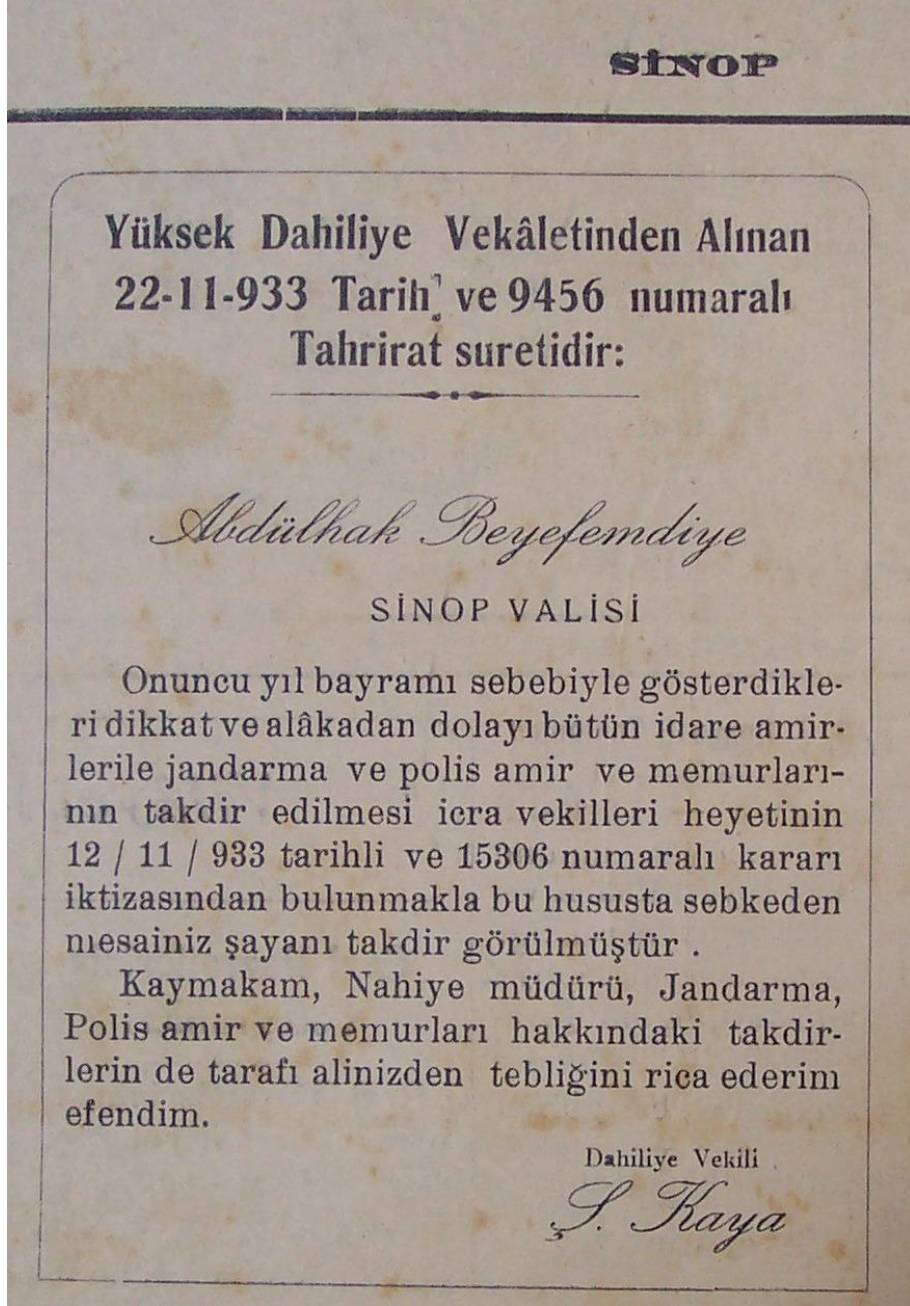
(Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 83)

Ek 31

Sinop'ta onuncu yıl anısına dikilen dikit (Fotoğraf 29 Ekim 1934 tarihlidir)

(Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 490..01.1.0/Yer No: 1148..28.2.)

Cumhuriyetin onuncu yılı kutlamaları nedeniyle
Sinop Valisi'ne takdirname verildiği haberi

(Kaynak: Sinop, 11 Aralık 1933)

Ek 33

Sinop'ta Cumhuriyet Bayramı Kutlaması (29 Ekim 1934)

(Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 490..01.1.0/Yer No: 1148..28.2.)

• Tesis tarihi: 23 Mayıs 1938 •
(10 İkinci Tesrin - 1938)

İDARE YERİ
Sinop İlçesi Konağı civarında
Müesses için kildir

ABONTE ŞARTLARI
Yıllık : 270
Üç aylık : 100 Kurus

SINOP

Perşembe günleri çıkar

VİLAYETİN RESMİ GAZETESİ

SAYI 1123

YAZI İŞLERİ
Basılmayan yazılar genel
verilmez

İLAN ŞARTLARI
İhalelerin tahvilatı & Kurum
Ticaretinde yazın akıdır

Türk milleti en büyük evlâdını, dünya en büyük adamını gaybetti

Cumhur Reisinin vefatı ile bütün Memleket mateme gark olmuştur

Vilâyet ve Parti Başkanımız bay Fehmi Varal Sinop'a büründüğü derin mateminde halkın hissiyatına şükranlı olarak:

Risaseti Cumhar yaksek vekili bay Abdülhak Renda ve sayın başvekilimiz bay Celal Başar'a ve Dahiliye ve Parti genel sekreteri bay Şükrü Kayaoğlu keşif ettikleri tazimet telograflarını aynı gazığara:

Yaratığı bir ülkenin mesut bir köşesinde mübâreğli yaşayan Sinop Vilâyeti halki bugün büyük atasının ölümünü duyarak dımlanıyor.

Bu asi millet ancak ve yalnız mübâreğli gelebeğle milliyet ve fakat dünyaya ve İleriyete büyük bir milliyet ve sanli bir tarih hediye bırakarak insanlık gayesinin kusvarına ulaşan büyük atasının öldüğüne müteessir ve fakat yaratığı kudretli devletin bıraktığı büyük rejimin ebeda kadar yaşayacağı kanaatla ancak müteessirdir.

Cumhuriyete ve rejime derin bağlılık hislerine müteessir vilâyet halkı namına reis ve müdîrlerimizin tavsiyelerinin kabullünü istihdam eder ve vatan, millete ve millet büyüklerini daima saadet ve iletken dilerim.

Sinop Vilâyet ve Parti Başkanı
Fehmi Varal

**Türk milletinin
En Büyük Atası**

SINOP

Yer yüzünde yaşayan uluslara en büyük bir öğütü birer birer tanıtan ve dünyaya tanıttıran Ulu Atamızın bugün hayata gözlerini kapadığı haklarında geleceğe çok büyük bir haber memleketinde duyulmaz Sinop; tavafıyla ihlâl olmayan derin ve elin bir mateme gark olmuştur. Sindi her taraf da bayraklar yarıya indirilmez çocuklar, gençler, ihtiyarlar hıçırarak göz yaşları döküyorlar. Atatürkün yaratığı büyük eser ebediyen var olacaktır. Türk milleti Kemalizin rejimine sarılınan bir vatanla bağlı kalacaktır.

Merkez İlçesi Parti kongresini yaptı

Cumhuriyet halk partisinin il merkezindeki kongresi İkinci Tesrin gününde ilçe binasında kamunun gelen dalgeleri ile toplanmış ve müesirini aynı günde tam etmiştir. Kararı ile yapılan ilçe kongresinde müslümanlara vacip olan fitrenin asagıda elisleri yazılı hububatın hesaplanması ve serimlerinin caiz olacağı müfroluktan ahnan kararında bildirilmiştir.

	Kurus
Cumhuriyet bedelinden	33
İhtisam birinci un bedelinden	21
" İkinci "	20
" Üçüncü "	18
Arpa unundan	13
Terli unundan	10

Vilâyet Dahilindeki Belediye başkan seçiminin neticesinde eski belediye başkanları yerlerinde ittifakla bırakıldı

Kamusal müddetleri nihayet bulduğu için bugün ay içinde yapılan ittifaklar yapılarak Belediye meclisi üzaları bu kere İkinci Tesrin ayının birinci günü yapıldıkları toplantılarında eski belediye başkanlarını ittifakla tekrar başkanlığa seçmişlerdir.

Halkın umumî itimadının tam bir delili olarak yerlerinde bırakılan belediye reislerinin buldukları kasabaların imar ve inkişafında programlı ve planlı çalışmalar ile daha çok muvaffak olmalarını dileriz.

Ayancık İlçe parti kongresi yapıldı

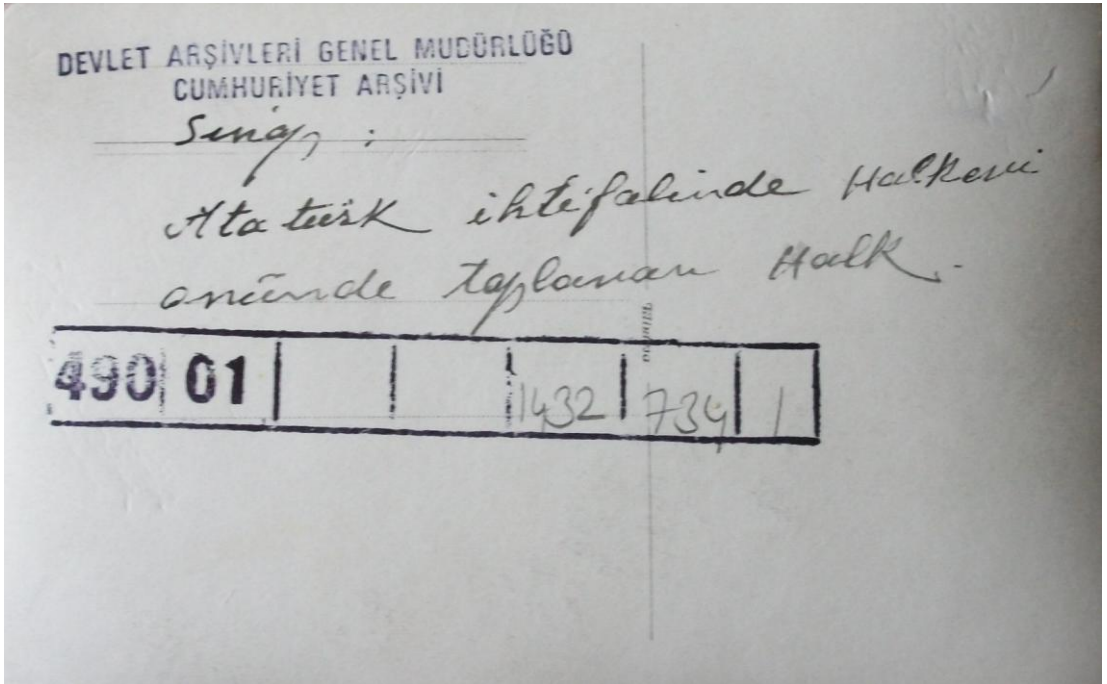
Yeni idare heyeti Başkanlığına tekrar
Enver Kök intihap edildi

Vilâyetimiz dahilindeki kongrelerin müesirleri günlerinde yapılmışta devam

Havalat sogudu

Bir müddetleri yaz günlerini andırır letafetle devam eden son bahar geçen haftanın başından itibaren fasılah devam eden yağmurlardan ortalık sogumusu ve yüksek dağlara ve bilhassa Dıranaz dağına fazla miktarda kar düşmüştür. Ajanstan son alınan haberlere göre Bolu vilâyeti dahilinde yağın karın irtifa 30 santim bulunmuş ve 12 Anadolü havasında hey ve on santim kalınlıklarında kar tapakazile örtülmüştür.

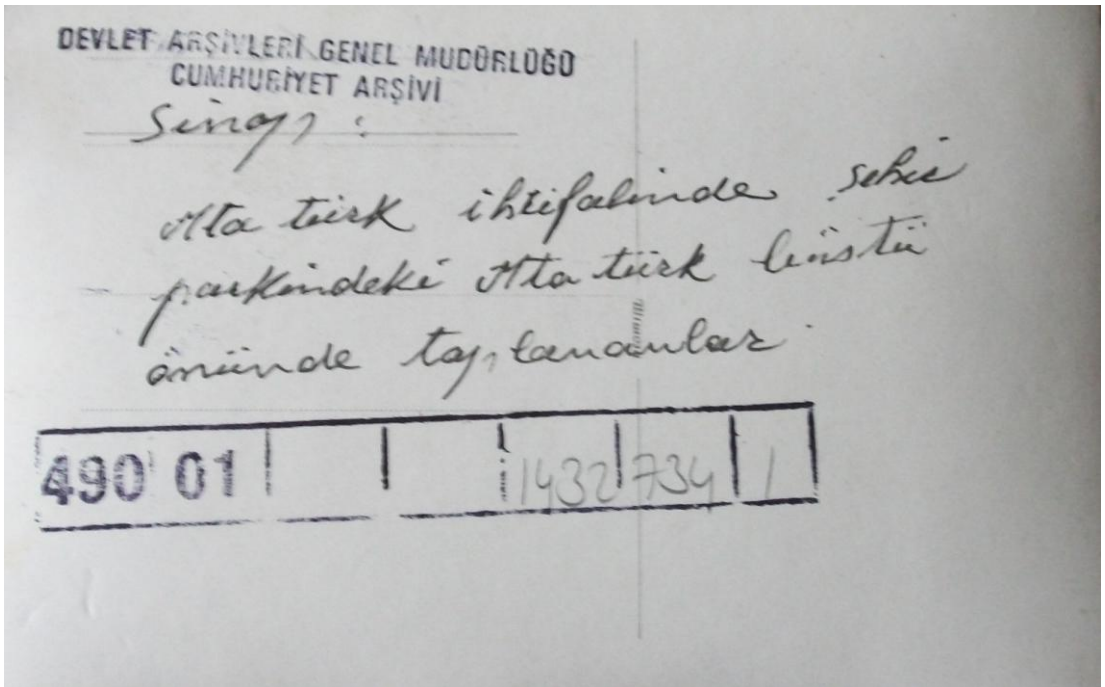
Ek 35

“Sinop: Atatürk ihtilafinde Halkevi önünde toplanan halk”

(Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 490..1.1.0/Yer No: 1432.734.1.)

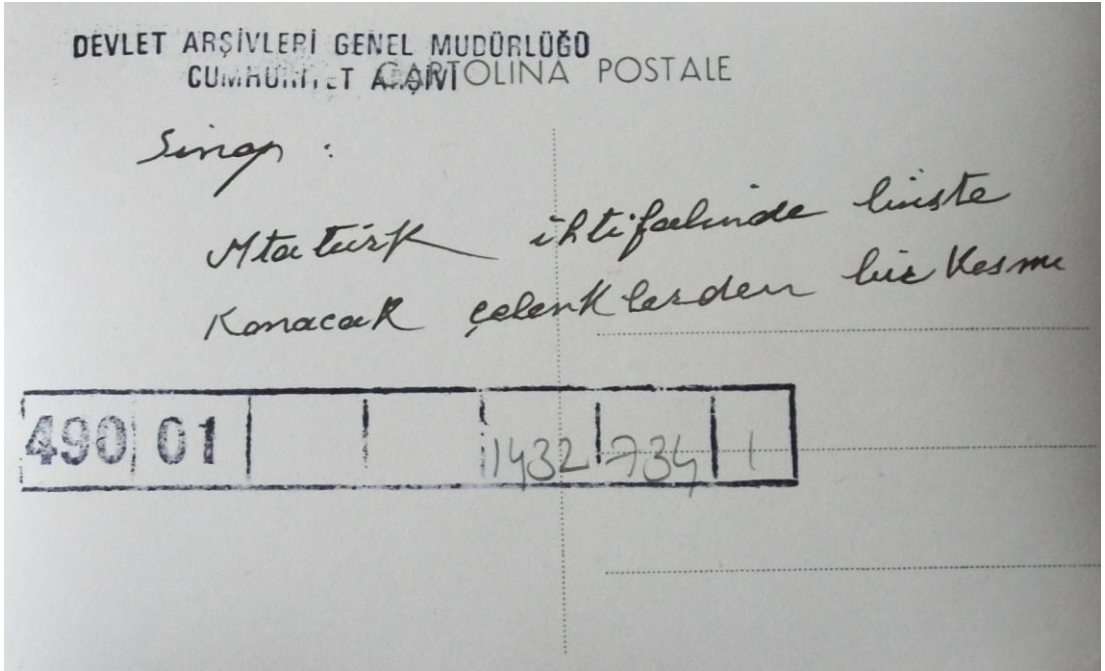
Ek 36

“Sinop: Atatürk ihtilafında şehir parkındaki Atatürk büstü önünde toplananlar”

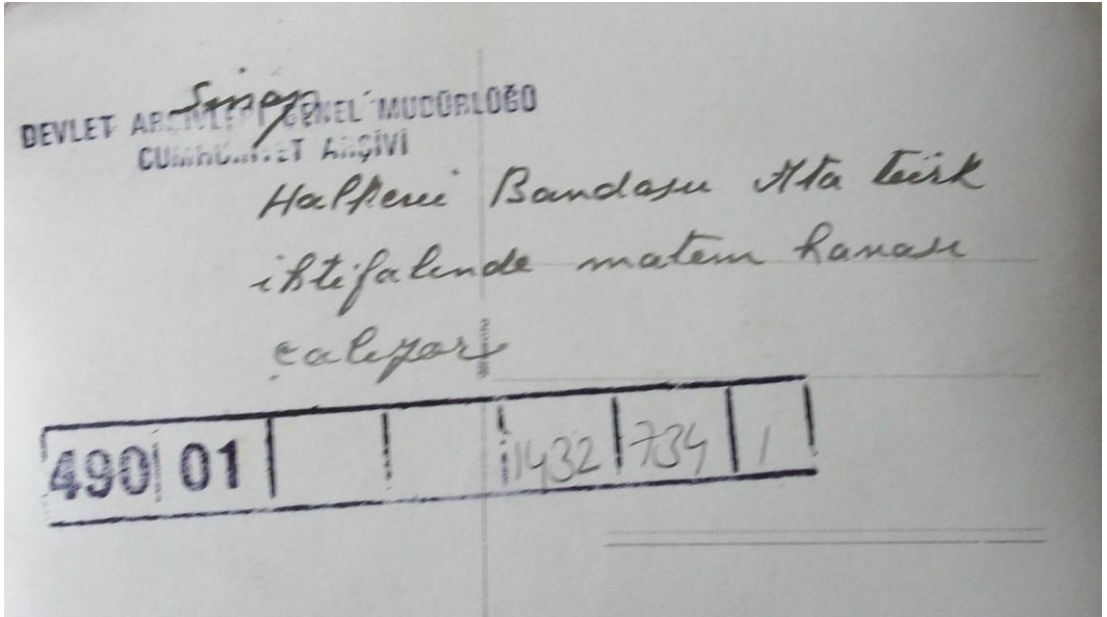
(Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 490..1.1.0/Yer No: 1432.734.1.)

Ek 37

“Sinop: Atatürk ihtilafında büste konacak çelenklerden bir kısmı”

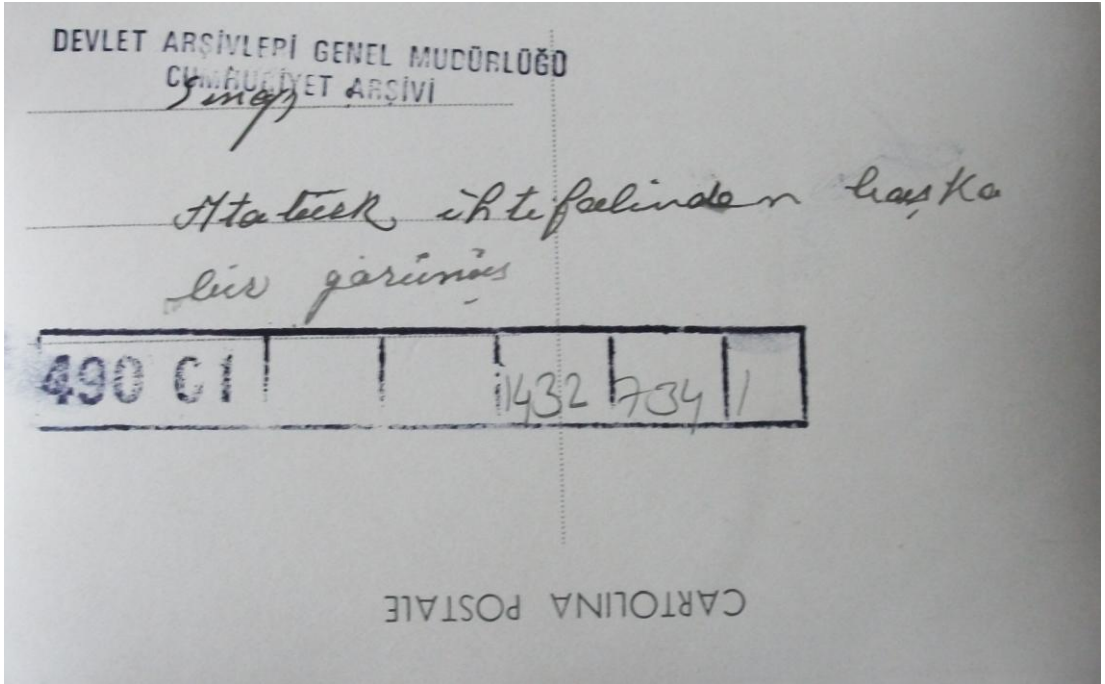
(Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 490..1.1.0/Yer No: 1432.734.1.)

“Sinop: Halkevi Bandosu Atatürk ihtilafında matem havası çalıyor”

(Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 490..1.1.0/Yer No: 1432.734.1.)

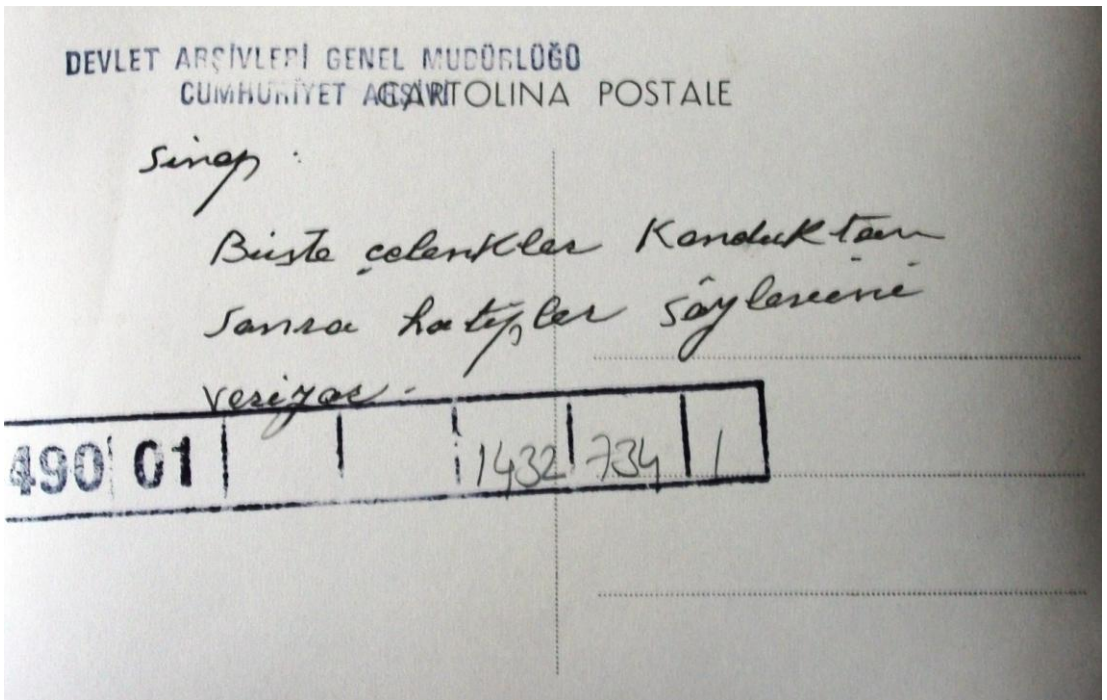
Ek 39

“Sinop: Atatürk ihtilafından başka bir görünüş”

(Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 490..1.1.0/Yer No: 1432.734.1.)

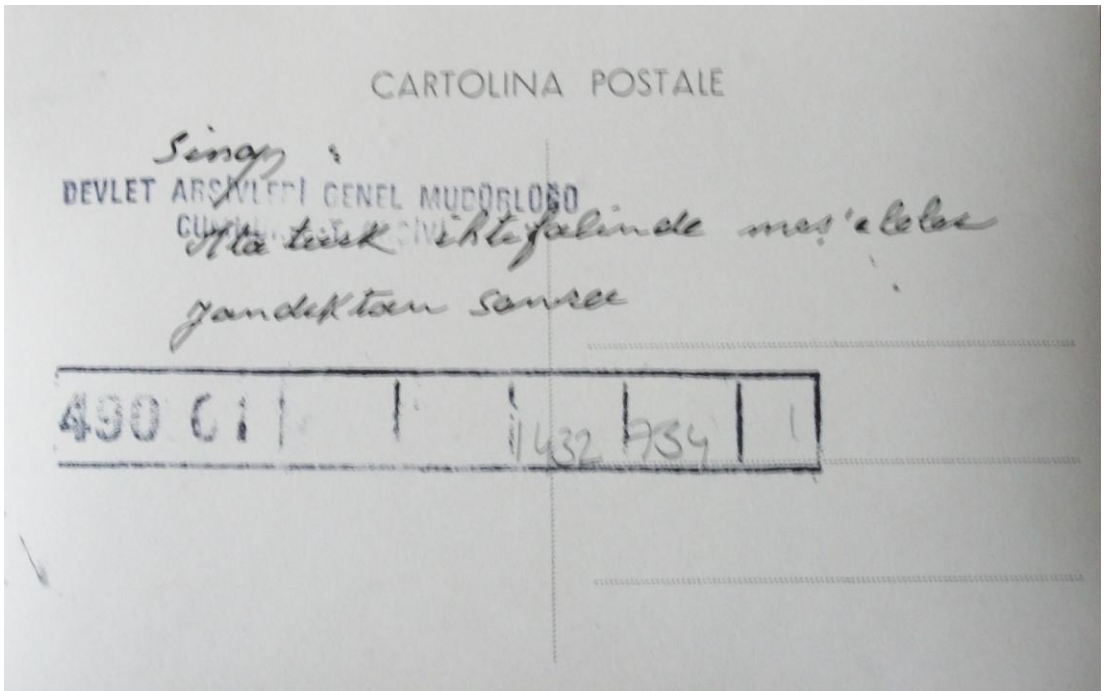
Ek 40

“Sinop: Büste çelenkler konduktan sonra hatipler söylevini veriyor”

(Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 490..1.1.0/Yer No: 1432.734.1.)

Ek 41

“Sinop: Atatürk ihtifalinde meş'aleler yandıktan sonra”

(Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 490..1.1.0/Yer No: 1432.734.1.)

Ek 42

Sinop Memleket Hastanesi

(Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 111)

Ek 43

Osmanlı döneminde idadi binası olarak yapılan eski Sinop Ortaokulu binası

(Kaynak: Sinop Valiliği, www.sinop.gov.tr)

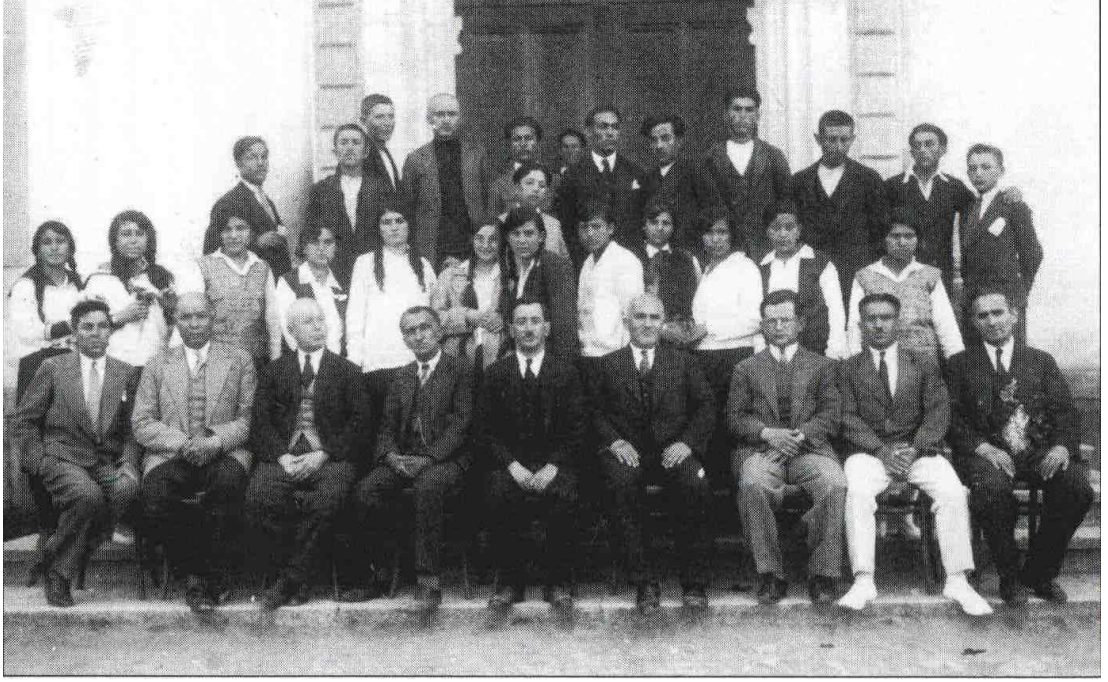
Ek 44

Sinop'taki ilk ve ortaokul öğretmenleri (muhtemelen 1926 sonbaharı)

(Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 72)

Ek 45

Sinop Muhtelit Ortaokulu öğretmenleri (1929)

(Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 74)

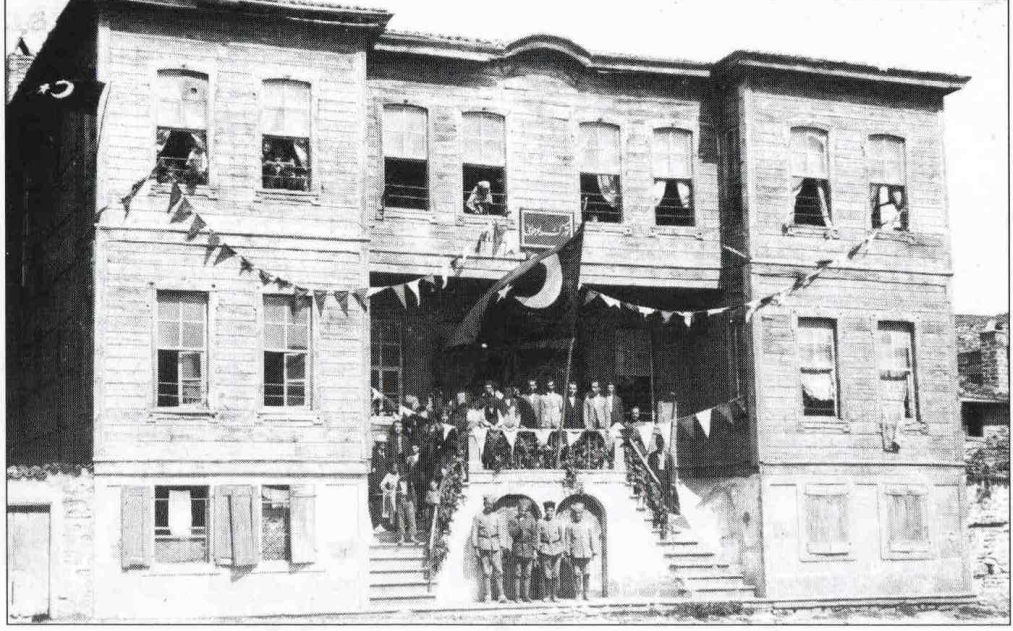
Ek 46

Sinop'taki öğretmen ve öğrenciler (1928)

(Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 73)

Ek 47

Milli M¼cadele D¼neminde T¼rk Ocağı

Sinop T¼rkocađı

(Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 46)

Ek 48

Sinop Halkevi'nin açılışı (24 Haziran 1932)

(Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 97)

Diranaz dergisinin ilk sayısı

Dıranaz dergisinin 29 Ekim (1936) özel sayısı

Sinop CHF Reisliğinden sonra 1936'da Sinop Halkevi Başkanı olan Eczacı Macit Tekinalp ve eşi Mediha Tekinalp'in Sinop'taki mezarları

(Fotoğraf: A. Tırlı)

Ek 52

Sinop Dr. Rıza Nur Kütüphanesi 1924'den beri hizmet vermektedir

(Fotoğraf: A. Tırlı)

Türkiye Cumhuriyeti'ni Lozan'da temsil eden heyet
(En önde soldan üçüncü Dr. Rıza Nur, soldan dördüncü İsmet Paşa)

(Kaynak:
http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/8b/Delegation_of_Turks_which_was_sent_to_Lausanne.png)

Ek 54

Mustafa Kemal'i karşılayanlardan bir grup
Ortadaki Vali Ethem Aykut

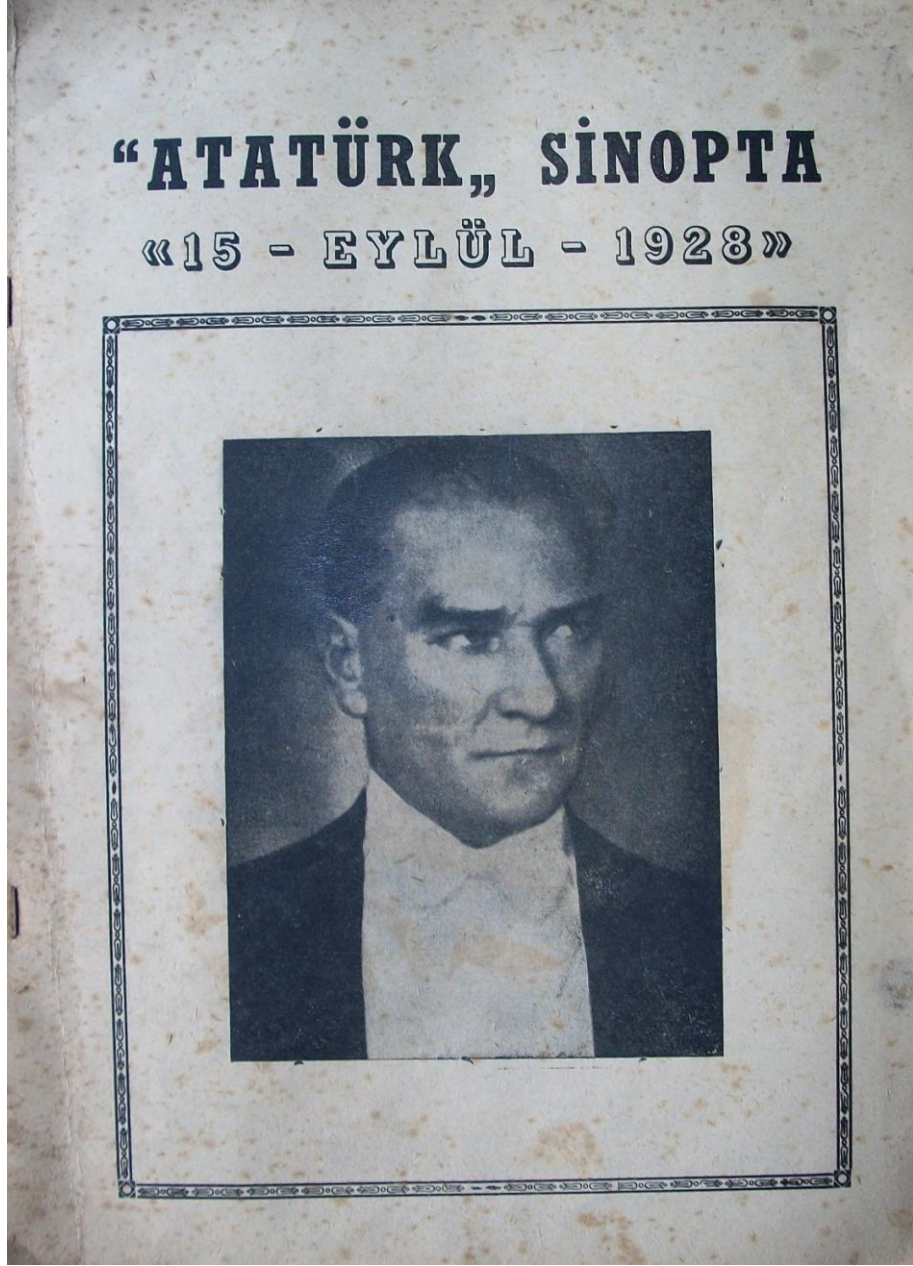
(Kaynak: Zeynel Zeki Özcanoğlu, Atatürk ve Harf Devrimi-15 Eylül 1928-Sinop, Sinop Belediyesi Kültür Yayınlar 2, Sinop, 2009, s. 8)

Ek 55

Mustafa Kemal'in Sinop'u ziyareti (15 Eylül 1928)

(Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 52)

15 Eylül 1962'de çıkan "Atatürk Sinopta" dergisi

Ek 57

Mustafa Kemal kara tahta başında

(Kaynak: Atatürk ve Harf Devrimi, s. 10)

576 - سان - 576

۱۱ دېسەمبەر ۱۹۲۸ - ۱۹۱۷ - ۳۷ اگوستوس ۱۹۲۸

تاسیس آرمی : ۱۹۱۷ مایس ۱۹۲۸

اداره علم: حکومت لوهی، دورنه مطبعه دایمدهور.

عراق آرمی، سینیر

توقه ابروی: بیانی ۱۷۰ آئی آئی (۱۸) فرودنده

سینیر روتیک رسمی فرانسیه

بازار ابروی و رشید کورلی شراکتور

سختی هریره [۱۰۰] یازدهدر

ایران خبری

توقه رشده بکه وردی سافده اراد اشدکی لطفه دیشده : شخص مالکزه الکر بوک مدینه ی عارسافده فوالساده تقدر اهلکده اولان بر سافده دی غی زماده زده و هرمن وزه دوست اولان ووشی کیدن احیا ایچون کوسه دی قهرمانق صرف اشدکی قالی و فزاندی موقیات ایچون جهانک کوزی قاشقده بر بولان و نقات مدیه سافده کی غلی جهاری هرک طرفه قدر ایدلان تورک ملت ثنائی سلاسله عیارم و پتهن می قهرمان نازی شوقه افغان اتش و توق رشده یک جوانده تقدر اشدکی سافده یک کولت راضی تاسیه و حکم ایدمکی حقه کی تیا اشرک ایدمکی توق رشده بکه عار باش وکل باهن و ساریجه غازی و القو ایچون تورک سوری و صفت بکشا اشرک ایچون ملاقانده سکره تشر ایدین رسمی بر لیده ایکی ملی علقه دار ایدن ساکل حشره خنده آزارده اشراف نام موجودی مشاهده ایدمکی بیان اولندهدر. بر حکم معاهده سی مفدی مذاکره ایدمکی. توق رشده یک غزه جیره بیاتنده : تورکه ساست خارجه سیک بران وواض اوله یین صمیمتک عافله سندن و تملکک مساحت اشدکی ایدن عبارت بولنه یی سوبه مشدر.

سامون - سیواس خطی سامسون - سیواس دیر بولنده ۲۶۵ میلی کومونودنه با ساسیون ۲۳ آگوستده آچیشدر. دو تکلیف خصوصی بر قاره یی کده سیاح سامسون حرکت و آقسام اوستی ذیله مواصلت و فرداسی کوی دوششدر. کوی قانوی دو کایده کوی قانوک لطفه باشلشدر. دور کایلارده تورک کویلوسه رده و سعادت کتیمک اولان بر لایحه لطفه باشلشدر دولان حکومت شکر انزی و محمد جوشده یزده تورک دوام ایدمکی یزده کدهدر.

ایران خبری

توق رشده یک وردی سافده اراد اشدکی لطفه دیشده : شخص مالکزه الکر بوک مدینه ی عارسافده فوالساده تقدر اهلکده اولان بر سافده دی غی زماده زده و هرمن وزه دوست اولان ووشی کیدن احیا ایچون کوسه دی قهرمانق صرف اشدکی قالی و فزاندی موقیات ایچون جهانک کوزی قاشقده بر بولان و نقات مدیه سافده کی غلی جهاری هرک طرفه قدر ایدلان تورک ملت ثنائی سلاسله عیارم و پتهن می قهرمان نازی شوقه افغان اتش و توق رشده یک جوانده تقدر اشدکی سافده یک کولت راضی تاسیه و حکم ایدمکی حقه کی تیا اشرک ایدمکی توق رشده بکه عار باش وکل باهن و ساریجه غازی و القو ایچون تورک سوری و صفت بکشا اشرک ایچون ملاقانده سکره تشر ایدین رسمی بر لیده ایکی ملی علقه دار ایدن ساکل حشره خنده آزارده اشراف نام موجودی مشاهده ایدمکی بیان اولندهدر. بر حکم معاهده سی مفدی مذاکره ایدمکی. توق رشده یک غزه جیره بیاتنده : تورکه ساست خارجه سیک بران وواض اوله یین صمیمتک عافله سندن و تملکک مساحت اشدکی ایدن عبارت بولنه یی سوبه مشدر.

سامون - سیواس خطی سامسون - سیواس دیر بولنده ۲۶۵ میلی کومونودنه با ساسیون ۲۳ آگوستده آچیشدر. دو تکلیف خصوصی بر قاره یی کده سیاح سامسون حرکت و آقسام اوستی ذیله مواصلت و فرداسی کوی دوششدر. کوی قانوی دو کایده کوی قانوک لطفه باشلشدر. دور کایلارده تورک کویلوسه رده و سعادت کتیمک اولان بر لایحه لطفه باشلشدر دولان حکومت شکر انزی و محمد جوشده یزده تورک دوام ایدمکی یزده کدهدر.

ایران خبری

توق رشده یک وردی سافده اراد اشدکی لطفه دیشده : شخص مالکزه الکر بوک مدینه ی عارسافده فوالساده تقدر اهلکده اولان بر سافده دی غی زماده زده و هرمن وزه دوست اولان ووشی کیدن احیا ایچون کوسه دی قهرمانق صرف اشدکی قالی و فزاندی موقیات ایچون جهانک کوزی قاشقده بر بولان و نقات مدیه سافده کی غلی جهاری هرک طرفه قدر ایدلان تورک ملت ثنائی سلاسله عیارم و پتهن می قهرمان نازی شوقه افغان اتش و توق رشده یک جوانده تقدر اشدکی سافده یک کولت راضی تاسیه و حکم ایدمکی حقه کی تیا اشرک ایدمکی توق رشده بکه عار باش وکل باهن و ساریجه غازی و القو ایچون تورک سوری و صفت بکشا اشرک ایچون ملاقانده سکره تشر ایدین رسمی بر لیده ایکی ملی علقه دار ایدن ساکل حشره خنده آزارده اشراف نام موجودی مشاهده ایدمکی بیان اولندهدر. بر حکم معاهده سی مفدی مذاکره ایدمکی. توق رشده یک غزه جیره بیاتنده : تورکه ساست خارجه سیک بران وواض اوله یین صمیمتک عافله سندن و تملکک مساحت اشدکی ایدن عبارت بولنه یی سوبه مشدر.

سامون - سیواس خطی سامسون - سیواس دیر بولنده ۲۶۵ میلی کومونودنه با ساسیون ۲۳ آگوستده آچیشدر. دو تکلیف خصوصی بر قاره یی کده سیاح سامسون حرکت و آقسام اوستی ذیله مواصلت و فرداسی کوی دوششدر. کوی قانوی دو کایده کوی قانوک لطفه باشلشدر. دور کایلارده تورک کویلوسه رده و سعادت کتیمک اولان بر لایحه لطفه باشلشدر دولان حکومت شکر انزی و محمد جوشده یزده تورک دوام ایدمکی یزده کدهدر.

۳۰ آگوستوس ظفر و طیاره بارامیدر. طیاره باردیعی اونونما یکر.

Yeni Harfleri duyan Sinop Gazetesi (27 Ağustos 1928)

Ek 59

İsmet İnönü ve Celal Bayar'ın Sinop'u ziyareti (1934)

(Kaynak: Geçmişin Fotoğraflarıyla Sinop Tarihi, s. 66)

Ek 60

Eski Sinop Cezaevi'nin iç limana bakan duvarları
Önündeki dolgu yapılmadan deniz duvarların dibine kadar sokulurdu

(Fotoğraf: A. Tırıl)

Ek 61

Eski Sinop Cezaevi'nde denizi göremeyip dalgaların sesini dinleyen
Sabahattin Ali'nin de kaldığı koğuş
Önündeki dolgu yapılmadan deniz duvarların dibine kadar sokulurdu

(Fotoğraf: A. Tırıl)

Ek 62

Eski Sinop Cezaevi içinde 1939'da yaptırılan Çocuk Cezaevi

(Fotoğraf: A. Tırıl)

Ek 63

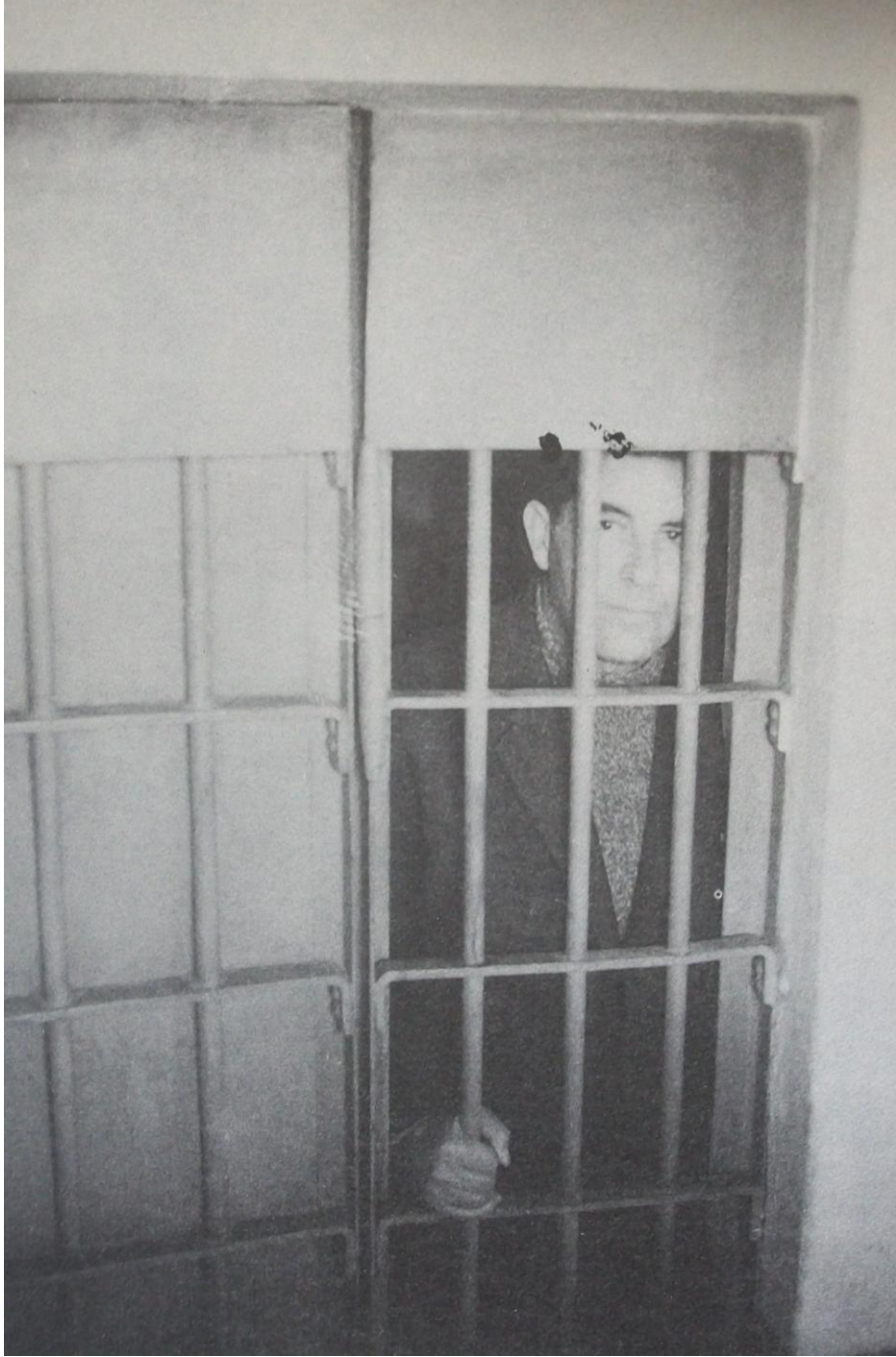
Yolu Sinop Cezaevi'nden geçen Sabahattin Ali

Sinop Cezaevi'nde 1933'de yazılmış bir şiir
76 yıl sonra, yazıldığı koğuşun duvarına yazıldı

(Fotoğraf: A. Tırıl)

Ek 65

Berin Taşan'ın şiirindeki "Dal gibi bir kurmay" Kurmay Yarbay Osman Deniz başarısız darbe girişiminden sonra Sinop Cezaevi hücrelerinde (Temmuz 1964)

(Kaynak: Osman Deniz, Parola: Harbiyeli Aldanmaz (Yayına Haz: Y. Bradley), 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları: 1707, İstanbul, 2003, s. 355)

Eski Sinop Cezaevi II

“Bu, kayalıkların üstündeki; kirli, nikotinli dış sarısı renkli taş binaları, avludaki incir ağaçlarını, yılların nemi ve yağmurunu üstünde hissetmiş acılı duvarları, demir parmaklıklı pencerelerin kenarına çekilmiş, solmuş, et renkli, yer yer akmış bovaları, yuvarlak vanalarla kapanan hücre kapılarını, telli görüşme deliklerini, üst katlara çıkan aşınmış merdivenleri, üst üste yığılmış şiltelerin bulunduğu bir koğuşu, dış duvar ile bina arasındaki dar koridorları, sübyan koğuşunun demirli pencerelerinin altındaki infaz yerini çok iyi biliyordum.”

Nazlı Eray

(Fotoğraf: A. Tırıl)

Ek 68

Eski Sinop Cezaevi III

“Şimdi boş olan, Osmanlı’dan kalma bu cezaevi, yılların sillesini yemiş taş duvarlarının arasına sıkışmış binlerce inilti, ve daracık hücrelerde ayakta dururken insanın içini ürperten, ensesinde hissettiği geçmişin o acılı nefeslerinden, garip hırıltılarından, çığlıklarından kurtulamamıştı.”

Nazlı Eray

(Fotoğraf: A. Tırıl)

Eski Sinop Cezaevi IV

“Bir gün önce Sinop’a varır varmaz gezdiğim bu bomboş binalar, birbirine bağlı insansız avlular, köşeleri yeşillendiren incir ağaçları, daracık, kirlı ve havasız koridorlar, duvarları insan izleri taşıyan koğuşlar; kat kat ranzalar ve içinde tek bir lağım deliğı bulunan, insanın içinde ancak ayakta durabileceğı tabutluklar, zifiri karanlık iki kişilik hücreler, köşedeki kırık bir küvet, yerdeki paslanmış bir zincir, eskiden gardiyanların oturduğı, köşede tuhaf bir geçmişı içinde barındıran kameriye şimdiye değın gezdiğim en kalabalık yerlerdi sanki.”

Nazlı Eray

(Fotoğraf: A. Tırıl)